ΣΟΛΩΝ ΝΕΟΚ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

4

Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974

Ν. Ζαχαριάδης: Ο μοιραίος ηγέτης

Κυριακάτικη
ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
1941-1974

ΤΟΜΟΣ 4

ΣΟΛΩΝ ΝΕΟΚ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ 1941-1974

ΤΟΜΟΣ 4

Ν. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ: Ο ΜΟΙΡΑΙΟΣ ΗΓΕΤΗΣ

Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας (1941-1974)
ΣΟΛΩΝ ΝΕΟΚ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
ΤΟΜΟΣ 4 – **Ν. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ: Ο ΜΟΙΡΑΙΟΣ ΗΓΕΤΗΣ**
Ειδική έκδοση για την **Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία**
Πρώτη έκδοση: Εκδόσεις Κ. Καπόπουλος 1973

Επιμέλεια: Φώτης Παπούλιας
Διόρθωση: Μαρία Καραμπατζάκη, Μάγδα Κλαυδιανού, Θόδωρος Μαργαρίτης
Σύνθεση εξωφύλλου: Κάτια Φυντανίδου
Παραγωγή: ΦΩΤΟΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.
Εκτύπωση και βιβλιοδεσία: Χ.Κ. ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α.Ε.
ISBN (σετ): 978-960-9487-62-7
ISBN (τόμου): 978-960-9487-70-2

www.enet.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας (1941-1974)

Τόμος 4: **Ν. Ζαχαριάδης: Ο μοιραίος ηγέτης**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΒΑΡΚΙΖΑ

Ο ΕΛΑΣ ΑΦΟΠΛΙΖΕΤΑΙ • Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΝΕΤΑΙ • ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΙΚΗΣ ΖΩΗΣ • Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ, ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΜΕΣΑ ΣΕ ΜΙΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑ ΑΤΟΝΙΑΣ • ΧΛΙΑΡΗ ΔΙΩΞΗ ΤΩΝ ΔΩΣΙΛΟΓΩΝ • ΚΑΤΑΔΙΚΕΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΩΝ ΚΑΤΟΧΙΚΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ • ΣΦΑΓΗ ΔΩΣΙΛΟΓΩΝ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ • ΥΠΟΤΟΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ • Η ΔΡΑΧΜΗ ΚΑΤΑΡΡΕΕΙ • ΠΟΣΕΣ ΗΤΑΝ ΟΙ ΧΡΥΣΕΣ ΛΙΡΕΣ • ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΚΥΒΕΡΝΟΥΝ • Ο ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΙΑΣ ΔΕΣΠΟΖΕΙ • Ο ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ ΑΠΟΠΕΜΠΕΤΑΙ • ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ Ο ΝΑΥΑΡΧΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ • ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ • ΔΙΩΓΜΟΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ • ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΣΤΟ ΕΑΜ • ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΚΚΕ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

ΤΟ ΑΠΟΓΕΥΜΑ ΤΗΣ 1ης ΜΑΡΤΙΟΥ 1945 μια μικρή φάλαγγα αυτοκινήτων έμπαινε στην Αθήνα προερχόμενη από τα Τρίκαλα. Έφερε την ηττημένη ηγεσία της Αριστεράς από την εφήμερη «πρωτεύουσα» του ΕΑΜικού κράτους: τις Κεντρικές Επιτροπές του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ και το προσωπικό του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ. Και φυσικά, μέσα στο πλήθος εκείνο των αξιωματούχων, περιλαμβάνονταν οι πραγματικοί αρχηγοί: τα μέλη του Πολιτικού Γραφείου και της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ. Την προηγουμένη, η ένοπλη δύναμη της Αριστεράς, ο ΕΛΑΣ, είχε διαλυθεί, αφού παρέδωσε τον οπλισμό της. Η τυπική διάλυση είχε γίνει τη 16η Φεβρουαρίου, 4 ημέρες μετά την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας, με ημερήσια διαταγή του στρατηγού Σαράφη και του Άρη Βελουχιώτη. Αλλά η αποστράτευση είχε συμπληρωθεί την ημέρα εκείνη –28 Φεβρουαρίου– και ο Βρετανός ταξίαρχος Άικεχεντ υπέγραφε το πρωτόκολλο παραλαβής των όπλων, που περιλάμβαναν:

Πυροβόλα διαφόρων τύπων	100
Όλμους ομαδικούς	81
Όλμους ατομικούς	138
Πολυβόλα	419
Οπλοπολυβόλα	1.412
Αυτόματα τυφέκια	713
Τυφέκια και πιστόλια	48.973
Τυφέκια αντιαρματικά	57
Συσκευές ασυρμάτων	17

Ο μεγάλος όγκος αυτών των όπλων αποτελούνταν από γερμανικά και ιταλικά λάφυρα ή προέρχονταν από τον αφοπλισμό των Ταγμάτων Ασφαλείας. Λίγα ήταν τα συμμαχικά όπλα. Γιατί σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής οι Άγγλοι είχαν χορηγήσει στον ΕΛΑΣ μόνο 10 όλμους, 30 πολυβόλα, 100 οπλοπολυβόλα, 300 αυτόματα, 3.000 τυφέκια.

Είχε παραδώσει όλα τα όπλα του ο ΕΛΑΣ; Ένα σημαντικό μέρος του οπλισμού του –και όχι το χειρότερο– το είχε αποκρύψει. Αλλά για την ώρα αυτό το γεγονός δεν είχε πρακτική σημασία. Το ουσιαστικό ήταν πως η Αριστερά παρέμενε άοπλη και ηττημένη. Και, αντίθετα, το κράτος –ο φρουρός του αστικού καθεστώτος το οποίο είχε διασωθεί– σφυρηλατούσε τώρα τη δική του ένοπλη δύναμη. Ήδη εκτός από τη Χωροφυλακή, που τότε αριθμούσε 9.750 αξιωματικούς και οπλίτες, η Εθνοφυλακή –πρόδρομος του Εθνικού Στρατού– συγκροτούσε κιόλας 40 περίπου τάγματα. Και δημιουργούνταν τώρα ένας συσχετισμός δυνάμεων ριζικά διαφορετικός από αυτόν της εποχής της Απελευθέρωσης.

Η νέα εποχή

Εκείνη η ημέρα της πρόωρης αττικής άνοιξης, που η ηγεσία της Αριστεράς αφού παρέδωσε το τελευταίο όπλο εγκατέλειπε το βασίλειό της και έμπαινε στην Αθήνα, αποτελεί έναν κεφαλαιώδη και δραματικό σταθμό της ελληνικής πορείας. Τότε άρχιζε η «μετά τη Βάρκιζα εποχή». Τη θυελλώδη περίοδο που προηγήθηκε την είχε κλείσει τυπικά η συμφωνία της Βάρκιζας τη 12η Φεβρουαρίου 1945. Τι ανέμενε τους Έλληνες στη νέα ιστορική φάση;

Πολλοί πίστευαν με αισιοδοξία ότι τα Δεκεμβριανά αποτελούσαν μια ρήξη προσαρμογής μετά την Κατοχή και ότι στο εξής διανοίγονταν η σταθεροποίηση, η ανα-

συγκρότηση και η ομαλότητα. Αλλά το πρόβλημα της ταξικής εξουσίας δεν είχε λυθεί τελεσίδικα. Το ΕΑΜ είχε ηττηθεί, αλλά δεν είχε εκμηδενιστεί. Και τώρα, στις νέες συνθήκες που διαγράφονταν, οι δύο αντίπαλες παρατάξεις προσέβλεπαν τη συνύπαρξη, σαν προπέτασμα καπνού. Η μη Αριστερά εννοούσε να κρατήσει την Αριστερά σε σιδερένια υποταγή, συντριμμένη και ανίκανη να ανασυγκροτηθεί, και η Αριστερά πρώτιστο σκοπό της είχε να αναστηλώσει τις δυνάμεις της για να διεκδικήσει ξανά την εξουσία. Αλλά έτσι το φάσμα μιας νέας αναμέτρησης διαγραφόταν στον σκοτεινό ορίζοντα της νέας εποχής.

Η πραγματικότητα αυτή ερχόταν σε καταφανή σύγκρουση με τις εξελίξεις στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες που απελευθερώνονταν από Δυτικά στρατεύματα. Στην Ιταλία, και ακόμη περισσότερο στη Γαλλία, η συνύπαρξη Αριστεράς –που είχε αναπτύξει ισχυρό κίνημα– και μη Αριστεράς είχε ουσιαστικό και γόνιμο περιεχόμενο στο πολιτικό εποικοδόμημα αυτών των χωρών. Εποικοδόμημα με αστικό ακρογωνιαίο λίθο. Είδαμε πως οι ένοπλες αντιστασιακές δυνάμεις στις χώρες αυτές αφοπλίστηκαν χωρίς λεπτολογίες. Και αποδείχθηκε ότι υπήρχαν πλατιά περιθώρια συνεργασίας για την επιβολή προοδευτικών, δημοκρατικών λύσεων σε πολλά μεταπολεμικά προβλήματα, όπως οι εθνικοποιήσεις ορισμένων επιχειρήσεων ή η ανάπτυξη του «κοινωνικού κράτους». Και στην Ελλάδα υπήρχαν ανάλογες δυνατότητες λύσεων με τη συμμετοχή ή με την κανονική πίεση του ΕΑΜ. Αλλά, στη χώρα μας, πρόσωπα και πράγματα θα προσανατολίζονταν προς τη λύση της βίας.

Τα αρχεία

Η κάθοδος της ηγεσίας της Αριστεράς στην πρωτεύουσα έγινε χωρίς επεισόδια. Τη φάλαγγά της την προστάτευε ένοπλη βρετανική συνοδεία. Ούτε στη διαδρομή, ούτε κατά την άφιξη στην Αθήνα επέτρεψαν οι Άγγλοι να γίνει έρευνα στους διάφορους σταθμούς ελέγχου («μπλόκα»). Έτσι, έμειναν άθικτα τα αρχεία –όσα δεν αποκρύφτηκαν στα βουνά– που έφερνε μαζί της η ηγεσία. Χάθηκε όμως το ιστορικό αρχείο του ΕΛΑΣ, με πολύτιμο υλικό, που περιλάμβανε μεταξύ άλλων ημερολόγια των πρωτοπόρων ανταρτών, αλλά και άφθονα στοιχεία από επικές όσο και σκοτεινές σελίδες του αγώνα, του οποίου η συγκέντρωση και κατόπιν η αξιοποίηση είχαν ανατεθεί σε έναν δημοσιογράφο από την Κεντρική Επιτροπή του ΕΛΑΣ.

Με άμεση επίβλεψη του Γ. Ζεύγου, το αρχείο ασφαλίστηκε κατά τρόπο αριστοτεχνικό μέσα στις πόρτες ενός από τα αυτοκίνητα της φάλαγγας. Θα ήταν αδύνατη η ανακάλυψή του από οποιονδήποτε έλεγχο. Όλα όμως είχαν προβλεφθεί, εκτός από κάτι απροσδόκητο: το αυτοκίνητο, ειδικά εκείνο, μόλις η ηγεσία έφτασε στην Αθήνα, επιτάχτηκε επί τόπου από τη Στρατιωτική Αστυνομία (ΕΣΑ) πριν ο οδηγός του και ο συνεπιβαίνων δημοσιογράφος προφτάσουν να βγάλουν από την κρύπτη του

το αρχείο. Το όχημα προσκολλήθηκε αμέσως σε μια αποστολή για τη Μακεδονία. Και τα ίχνη του από τότε χάθηκαν, μαζί με το ιστορικό υλικό, που ακόμη παραμένει αναντικατάστατο. Ο Ζεύγος καταλήφτηκε από απελπισία. «Απωλέσαμε», είπε, «κάτι τόσο πολύτιμο, όσο ίσως και τα όπλα».

Τα τελευταία οχυρά

Ο πόλεμος δεν είχε λήξει και η σκιά του έπεφτε ακόμη πάνω στην καθημαγμένη χώρα. Στα Δωδεκάνησα υπήρχαν σημαντικές γερμανικές δυνάμεις με λίγα τάγματα φασιστών Ιταλών, που κατείχαν τη Ρόδο, την Κω, τη Λέρο, την Τήλο και την Κάλυμνο. Στην Κρήτη 9.500 Γερμανοί και 4.000 Ιταλοί ήταν ισχυρά περιχαρακωμένοι στα Χανιά και το Ακρωτήρι. Άλλοι 700 Γερμανοί με 50 Ιταλούς κατείχαν οχυρές θέσεις στη Μήλο γύρω από τα θειούχα νερά. Και χρειάστηκε να τερματιστεί η αντίσταση της Γερμανίας για να καταθέσουν τα όπλα οι σκληροτράχηλες αυτές απομονωμένες οπισθοφυλακές: η φρουρά της Μήλου υπέκυψε την 7η Μαΐου 1945, της Δωδεκανήσου την 8η Μαΐου, και τέλος τη νύχτα της 10ης Μαΐου ο Γερμανός στρατηγός Ρέντακ προσερχόταν στη βίλα Αριάδνη του Ηρακλείου για να παραδώσει τα στρατεύματά του στον Ανώτατο Σύμμαχο Αρχηγό Μεσογείου ταξίαρχο Κίρκμαν και στον Έλληνα Στρατιωτικό Διοικητή Κρήτης υποστράτηγο Φουντουλάκη. Μόνο όμως τη 19η Μαΐου έμπαιναν οι ελληνικές Αρχές στα Χανιά και την επομένη διαλυόταν ο ΕΛΑΣ Κρήτης.

Ειρηνική ζωή

Αλλά στο μεταξύ όλη η χώρα και ιδιαίτερα η πρωτεύουσα προσπαθούσε σπασμωδικά να ξαναβρεί την ειρηνική ζωή που επί 4 χρόνια αποτελούσε οπτασία. Τα θεάματα λειτουργούσαν πάλι –8 θέατρα και 29 κινηματογράφοι υπήρχαν την 1η Μαρτίου στην Αθήνα, 13 κινηματογράφοι στον Πειραιά–, τα σχολεία και τα καταστήματα είχαν ανοίξει. Στους δρόμους εμφανίζονταν οι πρόσκοποι, επτά χρόνια μετά τη διάλυσή τους από τον Ιωάννη Μεταξά. Και το αντιτορπιλικό *Ναυαρίνο* μετέφερε από την Τήνο την εικόνα της Μεγαλόχαρης, για τον πρώτο μεταπολεμικό εορτασμό της 25ης Μαρτίου.

Εξάλλου οι πολεμικές σκηνές έσβηναν από την Αθήνα. Τα αγγλικά άρματα είχαν αποσυρθεί. Και οι ξένες στρατιωτικές εμφανίσεις ήταν γραφικές και ειρηνικές. Έτσι, πολλοί Αθηναίοι αντίκρισαν με ενδιαφέρον τη 2α Μαρτίου έναν λόχο Ρώσων στρατιωτών να παρελαύνει στην οδό Σταδίου. Δεν επρόκειτο όμως για στρατό που η Μόσχα είχε στείλει στην Ελλάδα σε αντίρροπο του Βρετανικού. Ήταν απλώς Ρώσοι πρώην αιχμάλωτοι των Γερμανών που είχαν μεταφερθεί κατά την Κατοχή στον ελληνικό χώρο, όπου κατόρθωσαν να δραπετεύσουν και να καταφύγουν στον ΕΛΑΣ.

Δεν έλαβαν μέρος σε καμιά σύγκρουση μεταξύ Ελλήνων, ούτε στα Δεκεμβριανά. Και με τη διάλυση του ΕΛΑΣ κατέβηκαν στην Αθήνα. Στρατωνίστηκαν στο Ρουφ και ήταν υπό τις διαταγές της σοβιετικής Στρατιωτικής Αποστολής, έως ότου επαναπατριστούν.

Το θέατρο

Μέσα σ' εκείνη την προσπάθεια αναπροσαρμογής, αγωνιζόταν και η πνευματική ζωή να ξανανθίσει. Στην Κατοχή είδαμε πως η γενική έξαρση είχε τις ισχυρές αντανακλάσεις της και στις δραστηριότητες της κουλτούρας. Παρά τη χαμηλή στάθμη ποιότητας λόγω των συνθηκών, η ποσότητα πνευματικής παραγωγής ήταν μεγάλη και ανταποκρινόταν σε μια ανερχόμενη δίψα του κοινού. Και στην Αθήνα –σε μικρότερο βαθμό στη Θεσσαλονίκη και αρκετές επαρχιακές πόλεις– η αστική και μικροαστική τάξη έβρισκε τον τρόπο να εξοικονομεί τα εισιτήρια και να κατακλύζει τα θέατρα, που μόλις πέρασε η Μεγάλη Πείνα (χειμώνας του 1941-1942) γνώρισαν περίοδο πρωτοφανούς οργασμού. Τώρα όμως, στην περίοδο μετά τη Βάρκιζα, τα πράγματα είχαν αλλάξει προς τα κάτω.

Η εθνική έξαρση είχε σβήσει πια και την αντικατέστησε η ατμόσφαιρα της αβεβαιότητας και του εμφύλιου άγχους. Αντί του επαναστατικού βρασμού, η εν ψυχρώ συντήρηση. Το μαζικό ενδιαφέρον των αστικών και μικροαστικών στρωμάτων για τις πνευματικές δραστηριότητες είχε ατονήσει. Και πρώτο το θέατρο περνούσε βαριά κρίση. Ωστόσο, η προσπάθεια ανασυγκρότησης ήταν ισχυρή από τους φορείς της θεατρικής κίνησης. Ενώ οι θίασοι ανασχηματίζονταν, γινόταν προσκλητήριο των ηθοποιών. Αμέσως μετά τη Βάρκιζα, πολλοί απουσίαζαν. Η Κατίνα Παξινού με τον σύζυγό της Μινωτή βρίσκονταν στο Χόλιγουντ. Η Ελένη Παπαδάκη είχε σφαχτεί κατά τα Δεκεμβριανά, καλά στελέχη της σκηνής –όπως ο Βεάκης ή ο Γιώργος Παπάς– είχαν συλληφθεί ή θεωρούνταν ΕΑΜίτες, γεγονός που παρεμπόδιζε την επανεμφάνισή τους. Αλλά σύντομα άρχισε η συγκέντρωση· και στην αθηναϊκή σκηνή, με προεκτάσεις σε πολλές επαρχίες, το κοινό ξανάβλεπε τους πρωταγωνιστές της προπολεμικής σκηνής και της Κατοχής: τη Σαπφώ Αλκαίου, τον Ευθυμίου, τον Σπύρο και τον Κώστα Μουσούρη, τον Λεπενιώτη, την Κατερίνα Ανδρεάδη, τον Δ. Μυράτ, τον Λογοθετίδη, τον Τσαγανέα, τη Ρίτα Μυράτ, τον Χρ. Νέζερ, τον Λ. Κωνσταντάρα, την Άννα Λώρη, τον Βεάκη, τον Τζ. Καρούσο, τον Παπά, τη Σοφία Βέμπο κ.λπ.

Βαθιά αίσθηση προκάλεσε τη 13η Απριλίου 1945 η θεαματική επανεμφάνιση της Μαρίκας Κοτοπούλη, στο ομώνυμο θέατρο. Σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής η μεγάλη τραγωδός έζησε αποτραβηγμένη στην καλλιτεχνική σιωπή. Ούτε μια φορά δεν ανέβηκε στη σκηνή, αλλά από τα παρασκήνια ανέπτυξε έντονη αντιστασιακή δράση. Την ημέρα αυτή που ανανέωσε τη θεατρική της καριέρα, παίζοντας στην

Ελισάβετ του Γάλλου συγγραφέα Αντρέ Ζοσέ, αποθεώθηκε από το κοινό.

Ένα μήνα αργότερα αναδύθηκε από την καλλιτεχνική σιωπή μια άλλη καλλιτέχνις: η χορεύτρια Έλλη Ζουρούδη. Είχε κι αυτή αποσυρθεί και ανέλαβε αντιστασιακή δράση, στην οποία κατέβαλε βαρύ τίμημα: επί ενάμιση χρόνο την περιφέρανε Ιταλοί και Γερμανοί στις φυλακές Αβέρωφ, Λαρίσης, Γραβιάς, Τυρνάβου, Ελασσόνας. Αλλά την 20ή Μαΐου 1945 επανεμφανίστηκε σε ένα ρεσιτάλ χορού, στο οποίο με χορογραφία δική της έδωσε μια αναπαράσταση του δράματος που έζησε.

Η αναγέννηση όμως του θεάτρου ήταν πάντα επίπονη, βραδεία, και η έλλειψη συγκοινωνιών καθιστούσε δύσκολη την έξοδό του από τα τείχη της Αθήνας προς τις επαρχίες.

Το βιβλίο

Βραδύτατη ήταν και η αναγέννηση του βιβλίου. Και εδώ γινόταν αισθητή η εξάτμιση του κατοχικού οίστρου. Οι μετά τη Βάρκιζα μήνες χαρακτηρίζονται από τη γυμνότητα της λογοτεχνικής παραγωγής, και ποιοτικά και από την απουσία της αγοράς του βιβλίου. Έλειπε πια η αντιστασιακή εθνική έξαρση, η απήχηση των κοινωνικών προβλημάτων. Το κλίμα εξάλλου που επικρατούσε μετά τα Δεκεμβριανά δεν επέτρεπε να μετουσιωθεί στο λόγο ο πόθος για μετασχηματισμούς, που στα κατοχικά χρόνια είχε τροφοδοτήσει με ελπίδες και εμπνεύσεις πολλούς δημιουργούς. Και, καθώς με τη συντριβή της Αριστεράς η αντίσταση είχε τεθεί στο περιθώριο, παρέμενε σε χειμερία νάρκη η αντιστασιακή φιλολογία.

Μερικοί μόνο τολμηροί συγγραφείς έφεραν στην επιφάνεια το δράμα των κατοχικών χρόνων, στους μήνες μετά τη Βάρκιζα. Ο Θέμος Κορνάρος με τη αφήγημά του *Χαϊδάρι* και ο Ν. Βρεττάκος με το *Αγρίμι* είναι από τους ελάχιστους αυτούς εκπροσώπους του είδους. Αλλά θα έπρεπε να προσθέσουμε και τον χρονογράφο του *Ριζοσπάστη* (επίσημου οργάνου του ΚΚΕ) Απ. Σπήλιο, που από τραπεζικός υπάλληλος εξελίχθηκε σε επιδέξιο χειριστή του μαχητικού λόγου, ο οποίος διαβαζόταν πολύ.

Οι ποιητές

Και στον τομέα της ποίησης παρατηρείται η ίδια αδράνεια. Ο αντιστασιακός ποιητικός λόγος που εξέφραζε αισθητικά την ψυχολογία μεγάλων στρωμάτων του λαού δεν έβρισκε τώρα παρά ελάχιστους ερμηνευτές. Ο Γιάννης Ρίτσος, που στην Κατοχή είχε δημοσιεύσει τις συλλογές *Παλιά Μαζούρκα σε Ρυθμό Βροχής* και *Δοκιμασία*, εμφάνισε το 1945 το *Ο Σύντροφός μας*. Ο Ν. Βρεττάκος παρουσίασε την ίδια χρονιά την *Ηρωική Συμφωνία*. Ο Θανάσης Φωτιάδης τη συλλογή *Αντίσταση*. Ο Νίκος Παπάς το *Αίμα των Αθώων* και την *Τετράχρονη Νύκτα*. Και, από τους μαχητικούς

ποιητές της Κατοχής, ο Βασίλης Ρώτας ξανάδωσε ορισμένους σκόρπιους στίχους, όπως και η Ρίτα-Μπούμη Παπά, η οποία τραγούδησε με πάθος τις *Ελληνίδες* του Αγώνος:

«Καπετάνισσες καβαλάρισσες τοῦ νέου μας θρύλου
ἐζήσαμε μονάχα γιὰ νὰ σᾶς δοῦμε,
δὲν ἦταν ὄνειρο ἡ ἁρματωμένη κορμοστασιά σας...»

Κι αλλού ξεσπά πιο δραματικά:

«Κορίτσια μὲ τὸν κόρφο ἀτρύγητο
τραγουδοῦν στὸ Σκοπευτήριο
γιὰ νὰ μᾶς δώσουν θάρρος,
χορεύουν τὸ στερνὸ χορό τους,
ἀντίκρυ στὸ πράσινο ἀπόσπασμα
στὸ χωματένιο ἁλώνι τοῦ θανάτου...»

Όσο φτωχή όμως ήταν η αντιστασιακή φιλολογία στην αβέβαιη, σκοτεινή εποχή μετά τη Βάρκιζα, εξίσου πενιχρή και ουδέτερη μπροστά στα τεράστια προβλήματα του λαού που ορθώνονταν μέσα από τα ερείπια ήταν και η μη αντιστασιακή φιλολογία. Λίγα έργα, από τα οποία ξεχωρίζουν λιγότερα, που κι αυτά φαίνονται ξεκομμένα από την εποχή τους.

Ο Φώτης Κόντογλου, που σε όλη την Κατοχή παρέμεινε απαθής μπροστά στο δράμα των Ελλήνων, συνέχισε την πορεία του στον ίδιο εξωπραγματικό δρόμο, εκδίδοντας το 1945 το έργο του *Ένα Καράβι πάνω σε μια Ξέρα*.

Ο Άγγελος Τερζάκης παρουσίασε το ιστορικό μυθιστόρημα *Πριγκίπισσα Ιζαμπώ*, όπου το λογοτεχνικό του τάλαντο εκπλήσσει, αλλά αποφεύγει πάντα τις βαθιές τομές. Ο Γιώργος Θεοτοκάς εξέδωσε το έργο *Στο Κατώφλι των Νέων Καιρών*. Ο Ι. Παναγιωτόπουλος την *Αστροφεγγιά* και τη *Χαμοζωή*. Ο Θανάσης Πετσάλης-Διομήδης *Τα Δικά μας Παιδιά*. Ο Κοσμάς Πολίτης το *Γκρι*. Ο Δημοσθένης Βουτυράς τις *Τρικυμίες* και ο Μ. Καραγάτσης τον *Πυρετό*.

Αυτά τα ονόματα αποτελούν σταχυολόγημα. Δύσκολα όμως θα μπορέσει να αντιπαραθέσει κανείς και πολλά άλλα αξιόλογα έργα την εποχή εκείνη της κουρασμένης ανασυγκρότησης.

Ο αθλητισμός

Σε άλλους τομείς κοινωνικής δραστηριότητας η αναπροσαρμογή ήταν σχετικά ταχύτερη. Ο αθλητισμός δεν αντιμετώπιζε προβλήματα πολιτικής τοποθέτησης και μπορούσε να αναπτυχθεί απερίσπαστος. Είχαν αραιώσει όμως τα πλήθη των φιλάθλων που άλλοτε κατέκλυζαν τις κερκίδες των στίβων και των γηπέδων. Η γενική κόπωση και η ανησυχία, που δεν τις αντιστάθμιζαν πια η εθνική αγωνιστι-

κή έξαρση, είχαν την αντανάκλασή τους και στο αθλητικό ενδιαφέρον.

Πάντως η αθλητική κίνηση αναζωπυρωνόταν. Οι ποδοσφαιρικοί αγώνες ήταν τακτικοί και οι παλιοί πρωταθλητές συγκεντρώνονταν πάλι. Τον Σεπτέμβριο του 1945 η Τουρκία διοργάνωσε διεθνείς αγώνες στίβου στην Κωνσταντινούπολη, όπου πήραν μέρος 9 κορυφαίοι Έλληνες αθλητές που προπολεμικά θριάμβευαν στα Βαλκάνια, όπως ο Θ. Ραγάζος, ο Β. Μαυραπόστολος, ο Σύλλας, ο Λάμπρου, ο Στεφανάκης, ο Σιρατάκος.

Οι παλιοί εκείνοι αθλητές θριάμβευσαν και στους αγώνες της Κωνσταντινούπολης, αν και με χαμηλές επιδόσεις. Και, κατά την επιστροφή τους την 3η Νοεμβρίου 1945, τους έγινε θεαματική υποδοχή από τον Δήμο Αθηναίων και τους φιλάθλους. Την επομένη διεξήχθησαν στο Παναθηναϊκό Στάδιο οι πρώτοι μεγάλοι μεταπολεμικοί αγώνες, στους οποίους πήραν μέρος και οι νικητές πρωταθλητές. Καί οι εφημερίδες της ημέρας με θαυμασμό ανέφεραν ότι ο αριθμός των θεατών έφτασε τις 25.000.

Η μόδα

Η αναπροσαρμογή απλωνόταν σε όλους τους τομείς της ζωής, παντού όμως κουρασμένα και εκ των ενόντων. Και στην εφημερίδα *Ακρόπολις* των Αθηνών της 2ας Δεκεμβρίου 1945, με τίτλο «Κουβέρτες και Αλεξίπτωτα», δημοσιεύεται το παρακάτω χαρακτηριστικό άρθρο με την υπογραφή Αργ. Μπό.:

«Οἱ γυναῖκες παρ' ὅλο ποὺ τὶς λένε ἐπιπόλαιες καὶ ἄμυαλες ἐν τούτοις σήμερα μᾶς ἀποδεικνύουν ὅτι εἶναι πολὺ πιὸ πρακτικὲς ἀπὸ τοὺς ἄνδρες. Ἀπόδειξις ὅτι σοφίσθηκαν νὰ χρησιμοποιήσουν ἀγγλικὰ στρατιωτικὰ εἴδη καὶ εἰδικώτερα κουβέρτες γιὰ τὴν ἐπένδυσί τους.

»Ἐὰν κάνετε μιὰ βόλτα εἰς τὰ βαφεῖα καὶ τοὺς ραπτικοὺς οἴκους θὰ τὰ βρῆτε ὅλα σὲ συναγερμὸ καὶ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ κουβέρτες. Κουβέρτες ὄχι προωρισμένες γιὰ τὸν φυσικὸ σκοπό τους, ἀλλὰ γιὰ βάψιμο, κόψιμο καὶ γιὰ ράψιμο. Κουβέρτες ποὺ θὰ θερμάνουν τὰ κομψὰ σώματα τῶν Ἀτθίδων μας. Ἔχει καταντήσει πλέον μόδα νὰ φοροῦν αἱ ἀτθίδες μας κουβέρτες μεταβεβλημένες σὲ κομψότατα παλτά, ταγιὲρ καὶ φοῦστες.

»Τὸ πρακτικὸ μυαλὸ τῶν γυναικῶν ἐφεῦρε αὐτὴ τὴν λύσι γιὰ τὴν ἐπένδυσί τους προφανῶς γιατί καὶ δὲν θέλουν οἱ Ἑλληνίδες νὰ ἐπιβαρύνουν τὸ πενιχρὸν βαλάντιον τοῦ συζύγου ἢ τοῦ πατέρα καὶ ἐπειδὴ τὸ ὕφασμα τῆς ἀγγλικῆς κουβέρτας εἶναι πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὰ ντόπια ὑφάσματα ποὺ βγάζουν τὰ ἐργοστάσιά μας καὶ ποὺ στοιχίζουν δέκα φορὲς καὶ πλέον ἀκριβώτερα ἀπὸ αὐτές.

»Ἄλλη πάλιν πηγὴ ποὺ κατέφυγε τὸ ὡραῖον φύλον διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ

φθηνὰ τὴν κομψότητά του εἶναι τὰ ἀλεξίπτωτα. Αὐτὰ ποὺ ἄλλοτε ἐχρησιμοποιοῦντο γιὰ νὰ μᾶς στέλλωνται... ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πολεμοφόδια, τρόφιμα, φάρμακα καὶ στρατιῶται μεταβάλλονται τώρα σὲ κομψὰ ἐσώρρουχα...

»Καὶ μιὰ τρίτη ἀκόμη πηγὴ εἶναι οἱ μάλλινες κάλτσες. Αὐτὲς ξηλώνονται καὶ τὸ στερεὸ καὶ στριφτὸ μαλλί τους βάφεται σὲ ὁποιοδήποτε χρῶμα καὶ ἔπειτα πλέκεται καὶ γίνεται πουλόβερ, φανέλλες καὶ γάντια.

»Δὲν εἶναι μόνον αὐτὰ τὰ στρατιωτικὰ εἴδη ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ γυναῖκες γιὰ τὸ ντύσιμό τους. Χρησιμοποιοῦν ἀκόμη καὶ τὰ πηλήκια ποὺ μεταβάλλονται μὲ μικρὴ καὶ ἀνέξοδη τροποίησι σὲ κομψοὺς μπερέδες...»

Αυτή η εικόνα αφορούσε τα αστικά κυρίως στρώματα της Ελλάδας του 1945. Στα κατώτερα λαϊκά στρώματα και ιδίως στον αγροτικό κόσμο επικρατούσε ακόμα η αθλιότητα στην εμφάνιση, που πολύ λίγο διέφερε από τις εικόνες της Κατοχής.

Οι δωσίλογοι

Συγχρόνως όμως γινόταν προσπάθεια να εκκαθαριστεί το παρελθόν. Και πρώτος στόχος ήταν ο δωσιλογισμός. Παρά τη μεσολάβηση των Δεκεμβριανών, το κοινό αίσθημα έτρεφε έκδηλη εχθροπάθεια εναντίον όσων συνεργάστηκαν με τους κατακτητές πολιτικά ή οικονομικά. Και ούτε οι Άγγλοι ούτε η ελληνική κυβέρνηση μπορούσαν να αγνοήσουν τη βαριά αντιδωσιλογική ατμόσφαιρα, που εναρμονιζόταν άλλωστε με το παγκόσμιο πνεύμα της εποχής.

Η κυβέρνηση Παπανδρέου πριν από τα Δεκεμβριανά θέσπισε τον πρώτο αναγκαστικό νόμο «περί δωσιλόγων», ο οποίος την 23η Ιανουαρίου αντικαταστάθηκε με νέο αναγκαστικό νόμο της κυβέρνησης Πλαστήρα «περί επιβολής ποινικών κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού». Ο νέος νόμος είχε αυστηρότερες διατάξεις και καθόριζε ότι η ευθύνη των κατοχικών Κυβερνήσεων υφίστατο και χωρίς να αποδειχθεί δόλος προς προδοσία της πατρίδας. Και η εκδίκαση θα γινόταν από ειδικά δικαστήρια, στα οποία την πλειοψηφία θα κατείχαν τακτικοί δικαστές.

Αργότερα με τη Συντακτική Πράξη 107/1946 συμπληρώθηκαν οι διατάξεις περί δωσιλογισμού. Πάντως από τις αρχές του 1945 άρχισε η αθρόα παραπομπή των κατηγορουμένων, στους οποίους περιλαμβάνονταν:

Όσοι κατά τη διάρκεια της Κατοχής ανέλαβαν τον σχηματισμό κυβέρνησης με συγκατάθεση του εχθρού, ή διετέλεσαν υπουργοί και υφυπουργοί τέτοιων κυβερνήσεων. Όσοι κατείχαν δημόσια θέση και έγιναν συνειδητά όργανα του εχθρού. Όσοι έγιναν συνειδητά όργανα του εχθρού προς μετάδοση της προπαγάνδας του. Όσοι ανέλαβαν υπηρεσία στις Αρχές Κατοχής και ενήργησαν πιεστικά κατά του λαού. Όσοι κατέδωσαν στον εχθρό Έλληνες ή ξένους υπηκόους ή άσκησαν πράξεις

βίας εις βάρος Ελλήνων για τη δράση τους κατά του εχθρού. Όσοι προσέφεραν πληροφορίες στον εχθρό για τις κινήσεις εκείνων που δρούσαν εναντίον των δυνάμεων Κατοχής ή παρεμπόδισαν καθ' οιονδήποτε τρόπο ελληνική ή συμμαχική ενέργεια κατά του εχθρού. Όσοι υπήρξαν αρχηγοί ή οδηγοί κίνησης η οποία έτεινε στην προσβολή της ακεραιότητας της χώρας. Όσοι συνεργάστηκαν οικονομικά με τον εχθρό με τον σκοπό του πλουτισμού, προκάλεσαν ζημιά στον ελληνικό λαό ή σε πολίτες Έλληνες και υποβοήθησαν ουσιαστικά την πολεμική προσπάθεια του εχθρού.

Οι προβλεπόμενες ποινές έφταναν μέχρι την ποινή του θανάτου. Αλλά επιπλέον για εκείνους που συνεργάστηκαν κατά τρόπο που δεν ενέπιπτε σε μια από τις παραπάνω περιπτώσεις, οπωσδήποτε όμως ήταν ανάξιος για Έλληνα πολίτη, θεσπίστηκε το ιδιώνυμο αδίκημα της εθνικής αναξιότητας, που επέσυρε ποινή φυλάκισης 6 μηνών έως 5 ετών, καθώς και ισόβια στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων.

Αμέσως μόλις κατάπαυσε η μάχη των Δεκεμβριανών, άρχισε αθρόα η παραπομπή των κατηγορουμένων για δωσιλογισμό. Και το πρώτο κύμα των υποδίκων περιλάμβανε τις κορυφές: τα μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων και ορισμένους ανώτερους αξιωματούχους του κράτους.

Οι κατοχικές κυβερνήσεις

Την Τετάρτη 21 Φεβρουαρίου 1945 εγκαινιάστηκαν οι δίκες των δωσιλόγων στην αίθουσα του Εφετείου Αθηνών. Είκοσι εννέα κορυφαίες πολιτικές και στρατιωτικές προσωπικότητες του 1941-1944 παραπέμπονταν για παράβαση της 6ης Συντακτικής Πράξης 1945 και των άρθρων 109, 123, 125 του Κ. Ποινικού Νόμου. Τρεις από τους παραπεμπόμενους ήταν ήδη νεκροί: ο υπουργός Εργασίας Καλύβας που εκτελέστηκε τη 17η Ιανουαρίου 1943 ενώ έβγαινε από το σπίτι του και οι Γ. Μπάκος και Πειρουνάκης που αναρπάχτηκαν από τις φυλακές Αβέρωφ κατά τα Δεκεμβριανά και σφάχτηκαν τον Ιανουάριο του 1945.

Από τους επιζώντες κατηγορούμενους οι 10 ήταν πολιτικοί: Ι. Ράλλης, Κ. Λογοθετόπουλος, Α. Λιβιεράτος, Σ. Γκοτζαμάνης, Ν. Λούβαρης, Β. Καραπάνος, Λ. Τσιριγώτης, Ι. Καραμάνος, Ι. Πασσαδάκης, Έκτ. Τσιρονίκος. Οι 11 ήταν στρατηγοί: Γ. Τσολάκογλου, Η. Χατζημιχάλης, Π. Δεμέστιχας, Σ. Μουτούσης, Ν. Κατσιμήτρος, Ν. Μάρκου, Ν. Πολύζος, Α. Ρουσόπουλος, Δ. Διαλέττης, Ι. Γρηγοράκης, Γ. Μπακογιάννης. Δύο ήταν ναυτικοί: ο ναύαρχος Α. Γέροντας και ο πλοίαρχος Ι. Παπαδόπουλος. Ένας ήταν εργάτης (πρόεδρος των φορτοεκφορτωτών Πειραιώς που χρημάτισε υφυπουργός Εμπορίου): ο Ε. Κανακουσάκης. Ένας δικαστικός: ο εφέτης Κ. Πουρναράς. Και ένας ανώτερος δημόσιος υπάλληλος: ο Γ. Παμπούκας του υπουργείου Γεωργίας.

Απουσίαζαν όμως ορισμένοι, που είχαν έγκαιρα εγκαταλείψει την Ελλάδα πριν

από την απελευθέρωση: Ο Κ. Λογοθετόπουλος και ο Έκτ. Τσιρονίκος στη Γερμανία. Ο Σ. Γκοτζαμάνης στην Ελβετία. Ο Α. Ταβουλάρης στην Αυστρία. Από τους παρόντες, οι περισσότεροι με επικεφαλής τον Τσολάκογλου είχαν μεταφερθεί στην Αίγυπτο τον Δεκέμβριο του 1944 και επανήλθαν την 5η Φεβρουαρίου. Η απομάκρυνσή τους είχε γίνει για λόγους ασφαλείας. Υπήρχαν φόβοι ότι ο ΕΛΑΣ θα κατεύθυνε τις επιθέσεις του κατά των φυλακών της πρωτεύουσας για να απελευθερώσει τους Αριστερούς κρατούμενους και να εκτελέσει τους χαρακτηριζόμενους ως δοσίλογους. Και πράγματι, στις αρχές Δεκεμβρίου, οι φυλακές Αβέρωφ όπου υπήρχαν 253 δωσίλογοι αλώθηκαν εξ εφόδου. Ο ΕΛΑΣ απήγαγε τους 100. Οι άλλοι 150 περίπου δραπέτευσαν. Μεταξύ των δραπετών ήταν και διάφοροι γνωστοί παράγοντες της Κατοχής, όπως ο δήμαρχος Αθηναίων Άγγελος Γεωργάτος, ο Αν. Κονιδάκης, ο Δ. Μπακογιάννης κλπ.

Εκατό ακριβώς ημέρες διαδικασίας διήρκεσε η μεγάλη δίκη των κορυφαίων δοσιλόγων. Είχε προκαλέσει έντονο ενδιαφέρον, αλλά δεν ήρθαν σε φως σπουδαίες ανακαλύψεις. Το μόνο που διαπιστώθηκε ήταν ότι οι περισσότεροι κατηγορούμενοι είχαν δεχτεί ισχυρές πιέσεις πολιτικών αρχηγών και άλλων παραγόντων για να αναλάβουν τα αξιώματά τους. Πάντως την 31η Μαΐου 1945 ο πρόεδρος του Α' Ειδικού Δικαστηρίου αρεοπαγίτης Καλέλης απήγγειλε την απόφαση ύστερα από διάσκεψη που διήρκεσε 10 ημέρες.

Η απόφαση

Εκατόν σαράντα δακτυλογραφημένες σελίδες καταλάμβανε η απόφαση, που απαρτιζόταν από τρία Κεφάλαια. Το πρώτο, με τίτλο «Συνθηκολόγηση με τον εχθρόν και εγκατάλειψις θέσεως προ του εχθρού», αφορούσε τους κατηγορούμενους στρατηγούς, τους οποίους απάλλαξε, εκτός του στρατηγού Τσολάκογλου.

Το δεύτερο Κεφάλαιο, με τίτλο: «Συνεργασία μετά του εχθρού διά παροχής διευκολύνσεων εις αυτόν», αφορούσε τόσο τον εξανεμισμό της δραχμής και τη λεηλασία του εθνικού πλούτου από τους κατακτητές, όσο και την απόπειρα πολιτικής επιστράτευσης του πληθυσμού, για την οποία το δικαστήριο καθόρισε ότι «εματαιώθη αύτη λόγω της σημειωθείσης λαϊκής εξεγέρσεως». Για τα γεγονότα αυτά, απαλλάχτηκαν αρκετοί κατηγορούμενοι.

Το τρίτο Κεφάλαιο αναφερόταν στη «διενέργειαν προπαγάνδας εις όφελος του εχθρού» (λόγοι, διαγγέλματα, άρθρα πολλών κατηγορουμένων). Η απόφαση καθόριζε ότι εκείνοι που ενέχονται «είχον πάθει διαστροφήν του εσωτερικού των κόσμου εκ των προσκαίρων νικών του Άξονος, εις αντίθεσιν προς το πανελλήνιον λαϊκόν αίσθημα».

Το δικαστήριο όμως παρέκαμπτε το ακανθώδες θέμα των Ταγμάτων Ασφαλείας,

αν και του αφιέρωσε πολλές σελίδες. Έκρινε ότι τα Τάγματα «δεν συνεκροτήθησαν επί σκοπώ προκλήσεως εμφυλίου πολέμου, αλλά προς εμπέδωσιν της διαταραχθείσης τάξεως». Αλλά αναγνώριζε ότι «εκ της συγκροτήσεως τούτων επεδίωξε να επωφεληθεί ο εχθρός». Απέφυγε πάντως να καταλογίσει ευθύνες μεταξύ των κατηγορουμένων, «επειδή δεν ησκήθησαν εις την προκειμένην δίκην ποινικαί αγωγαί από μέρους παθόντων ή συγγενών των εκ των Ταγμάτων Ασφαλείας».

Η καταδίκη

Και τώρα, να η πολύκροτη απόφαση:

• Θάνατος δύο φορές στους Τσολάκογλου, Γκοτζαμάνη και Τσιρονίκο. Η μία θανατική ποινή στον Τσολάκογλου επιβλήθηκε –μαζί με στρατιωτική καθαίρεση– για τη συνθηκολόγηση τον Απρίλιο του 1941.

• Ισόβια δεσμά στους Ράλλη, Λογοθετόπουλο, Ταβουλάρη, Καραμάνο, Παπαδάκη.

• Ειρκτή 20 ετών στους Δεμέστιχα και Χατζημιχάλη.

• Ειρκτή 11 ετών στους Σ. Μουτούση, Α. Λιβιεράτο, Μ. Μάρκου.

• Ειρκτή 5½ ετών στους Ι. Παπαδόπουλο, Β. Καραπάνο, Κ. Πουρναρά, Α. Λούβαρη, Α. Γέροντα.

• Απαλλάχτηκαν οι Γρηγοράκης, Λουλακάκης, Κανακουσάκης, Ραγκαβής, Ρουσσόπουλος και Μπακογιάννης.

Υπήρξε επιεικής ή αυστηρή εκείνη η καταδίκη; Σε άλλες χώρες της Ευρώπης, οι συνεργασθέντες με τους κατακτητές είχαν κυρώσεις σκληρότερες. Στη Γαλλία ο κατοχικός πρωθυπουργός Λαβάλ –από τους μεγάλους πρωταγωνιστές της πολιτικής κατά τον Μεσοπόλεμο– τουφεκίστηκε. Ακόμη και ο στρατάρχης Πεταίν, δόξα της πατρίδας του, αφέθηκε αμείλικτα να πεθάνει στη φυλακή. Στην Ελλάδα δεν εκτελέστηκε κανείς από τους άνδρες αυτής της κατηγορίας. Και σε ελάχιστα χρόνια ήταν όλοι ελεύθεροι με διάφορα μέτρα επιείκειας.

Ο Ι. Ράλλης

Μια δραματική μόνο εξαίρεση υπάρχει: του Ιωάννη Ράλλη. Την 26η Οκτωβρίου 1946 πέθανε από καρκίνο. Ήταν πάντα στις φυλακές Ζελιώτη και μόνο τις τελευταίες ημέρες μεταφέρθηκε στο σπίτι του, όπου εξέπνευσε. Η κηδεία του προκάλεσε έκπληξη με τη μεγαλοπρέπειά της και τη συρροή του πλήθους. Και στις 29 Οκτωβρίου οι εφημερίδες δημοσίευαν το εξής τηλεγράφημα του πρακτορείου Ρώυτερ από το Λονδίνο:

> *«Ἐκπρόσωπος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ἐν Λονδίνῳ ἀνεκοίνωσε σήμερον τὴν πρωΐαν ὅτι εἶχεν ἐξουσιοδοτηθῆ νὰ ἐκφράσῃ λύπην διὰ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐτάφη ὁ Ἰωάννης Ράλλης, πρώην Κουΐσλι-*

γκ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ γερμανικὴν κατοχήν. Εἰς τὸν Ράλλην ἀποθανόντα ἐκ καρκίνου τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα, ἐγένετο κατὰ τὴν ἀντίληψιν πολλῶν ἐν Λονδίνῳ παρατηρητῶν μεγαλοπρεπὴς ὡς μὴ ὤφειλε κηδεία».

Και οι καταδικασθέντες ερήμην τελικά διασώθηκαν, εκτός του Ταβουλάρη ο οποίος πέθανε ως φυγάς στο Ίνσμπουργκ της Αυστρίας. Ο καθηγητής Λογοθετόπουλος συνελήφθη από τους Αμερικανούς στη Γερμανία και στις αρχές Φεβρουαρίου 1946 παραδόθηκε στην ελληνική διοίκηση της Θεσσαλονίκης. Αληθινό ράκος ανθρώπου, μεταφέρθηκε την 9η Φεβρουαρίου στις φυλακές Ζελιώτη του Πειραιά. Την 22α του ίδιου μήνα δικάστηκε συμπληρωματικά, κατηγορούμενος ότι είχε καταδώσει στους Γερμανούς τούς καθηγητές πανεπιστημίου Χωρέμη και Λούρο, αλλά αθωώθηκε. Και οπωσδήποτε δεν άργησε η αποφυλάκισή του. Την ίδια τύχη είχαν ο Σωτ. Γκοτζαμάνης και ο Εκτ. Τσιρονίκος.

Κίνητρα των δωσιλόγων

Σήμερα, που ο χρόνος έχει απαλύνει τη μνήμη και τα πάθη, οι άνθρωποι αυτοί κρίνονται γενικά από τους πολλούς με κατανόηση. Η πανηγυρική τοποθέτηση της προτομής του στρατηγού Μπάκου το 1966 στον περίβολο του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Αθηνών δεν προκάλεσε καμιά αντίδραση. Και το 1964 ο Π. Κανελλόπουλος, που το 1945 ζητούσε την αυστηρή καταδίκη των δωσιλόγων –προσήλθε και ως μάρτυρας κατηγορίας στη δίκη τους–, γράφει στο βιβλίο του *Τα Χρόνια του Μεγάλου Πολέμου* (σελ. 31):

«...Εἶναι ὅμως καθῆκον μου ἀπέναντι τῆς μνήμης τοῦ Τσολάκογλου νὰ εἰπῶ εἰς τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας, ποὺ δὲν ἔζησαν τὰ γεγονότα... ὅτι... ὁ στρατηγός... δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ "Κουΐσλιγκ". Ἐδέχθη βέβαια νὰ γίνη πρωθυπουργὸς Κατοχικῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ δὲν εἶχε προσυνεννοηθῆ, ὅπως ὁ Κουΐσλιγκ, μὲ τὸν ἐχθρόν...

»Ὁ Ἰωάννης Δ. Ράλλης ἐδέχθη νὰ γίνη πρωθυπουργὸς κατὰ τὴν κατοχήν, μετὰ τὰς φοβερὰς ἥττας τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ Ἀλαμέϊν καὶ τὸ Στάλιγκραντ καὶ μετὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν Συμμάχων εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικήν, ὅταν ἦτο εἰς ὅλους, ἄρα καὶ εἰς τὸν ἴδιον, φανερὸν ὅτι ὁ Χίτλερ ἔβαινε πρὸς τὴν συντριβήν του. Μὲ ἄλλας λέξεις, ἄλλαι σκέψεις (ἀδιάφορον, ἐὰν ὀρθαὶ ἢ μή) τὸν ὤθησαν εἰς τὴν ἀνάληψιν τῆς βαρείας εὐθύνης ποὺ τὸν ὡδήγησεν εἰς τὸ ἑδώλιον τοῦ κατηγορουμένου, καὶ ὄχι ὁ ὑπολογισμός, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ προσωπικῶς (ἢ νὰ κάμη τὴν Ἑλλάδα νὰ ὠφεληθῇ) ἀπὸ τὴν νίκην τοῦ Χίτλερ ποὺ ἀπεκλείετο πλέον ἀπολύτως. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν παλαιόν μου φίλον καθηγητὴν

Νικόλαον Λούβαριν (ὑπουργὸν Παιδείας εἰς τὴν Κυβέρνησιν Ράλλη), ὁ ὁποῖος, ἐνῶ δὲν ἐδέχθη, πιεζόμενος ἀπὸ φίλους του Γερμανούς, νὰ γίνη ὑπουργὸς καθ' ὃν χρόνον ἐθριάμβευον αἱ χιτλερικαὶ φάλαγγες, ἐδέχθη (κατόπιν συστάσεως, ὡς λέγεται, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ) νὰ ἀναλάβη τὸ ὑπουργεῖον, ὅταν ἦτο βεβαία ἡ συντριβὴ τοῦ Χίτλερ».

Αλλά, προκειμένου να κριθεί ο άνθρωπος, τον αποφασιστικό λόγο τον έχουν τα αντικειμενικά αποτελέσματα των πράξεών του. Τα υποκειμενικά κίνητρα ζυγίζουν μόνο ως ελαφρυντικά. Και οι συνεργασθέντες με τους κατακτητές καθ' οιονδήποτε τρόπο –εκτός από εκείνους που εκτελούσαν διατεταγμένη αποστολή από άλλες, εθνικές ή συμμαχικές Αρχές– είναι γεγονός ότι, και στην καλύτερη περίπτωση που υποβοήθησαν το λαό, βοήθησαν πιο πολύ τον εχθρό. Το 1945 υπερίσχυε αυτό το κριτήριο· και η τύχη των μελών των κατοχικών κυβερνήσεων θεωρήθηκε εξοργιστικά επιεικής. Ο ίδιος ο τότε υπουργός Δικαιοσύνης Σουλιώτης δήλωσε (εφημερίδες της 1ης Ιουνίου 1945):

«Ὡς Ἕλλην εὑρίσκω τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου τῶν δωσιλόγων πολὺ ὀλιγότερον αὐστηρὰν ἀπὸ ὅσον θὰ ἱκανοποιοῦσε τὸ δημόσιον αἴσθημα».

Δωσιλογισμός και αντίσταση

Οπωσδήποτε όμως, η ηγεσία των λεγόμενων δοσιλόγων είχε καταδικαστεί. Ο «δωσιλογισμός» ως πολιτική πράξη, ως κίνηση, από το επίσημο κράτος έπαιρνε την τυπική σφραγίδα της προδοσίας. Αντίθετα, η αντίσταση της Αριστεράς, όπως θα δούμε, ποτέ δεν στιγματίστηκε επίσημα και τυπικά ως προδοτική. Το χαρακτηρισμό αυτό τής τον προσάπτανε μόνο ατομικά πολιτικοί και ιδιώτες σε λόγους, βιβλία ή άρθρα εφημερίδων. Η ηγεσία του ΕΑΜ ουδέποτε οδηγήθηκε στο εδώλιο του κατηγορουμένου για τη δράση της κατά την Κατοχή, ούτε στα αγριότερα χρόνια της πολεμικής αναμέτρησης που ακολούθησαν (1946-49).

Τι συνέβαινε όμως με τις άλλες κατηγορίες των χαρακτηριζόμενων δωσιλόγων; Υπήρχαν αυτοί που υπηρέτησαν στα Τάγματα Ασφαλείας, στα διάφορα ένοπλα Σώματα Ελλήνων που συνεργάστηκαν άμεσα με τους Γερμανούς και Ιταλούς (Πούλος, ΕΑΣΑΔ κλπ.), στην Ειδική Ασφάλεια, στο μηχανοκίνητο Σώμα της Αστυνομίας Πρωτευούσης κ.α. Οι ηγέτες τους παραπέμφθηκαν σε μια ατέλειωτη σειρά δικών, οι αποφάσεις συγχωνεύτηκαν κατά ομάδες κατηγοριών και τελικά οι περισσότεροι απαλλάχτηκαν. Πάντως, και στο επίπεδο αυτό, οι αποφάσεις των δικαστηρίων υπήρξαν κατά γενικό χαρακτηρισμό επιεικείς, αλλά οι ηγέτες (στρατηγός Χωροφυλακής Λάμπρου κ.ά.) καταδικάστηκαν. Μαζί τους καταδικάστηκε και η καθαυτό μορφή συνεργασίας –άμεση ή έμμεση– με τις κατοχικές δυνάμεις.

Όλες αυτές οι κατηγορίες δωσιλόγων προέβαλλαν τον ισχυρισμό ότι πρόθεσή τους ήταν όχι η βοήθεια προς τους κατακτητές, αλλά η εξυπηρέτηση του λαού και η αντιμετώπιση του κομμουνισμού (ΕΑΜ). Υπήρχε όμως και η κατηγορία εκείνων που θεωρήθηκαν απερίφραστα όργανα του εχθρού. Προς αυτούς, οι δικαστικές κυρώσεις ήταν λιγότερο φειδωλές. Σε δεκάδες ανέρχονται οι καταδικασθέντες σε θάνατο. Ανάμεσά τους και μερικές γυναίκες: η Άννα Καραβίτου, η Σίτσα Καραϊσκάκη και η Φλωράνς Κασταράκη. Ορισμένοι εκτελέστηκαν. Αλλά και πάλι το κοινό αίσθημα θεώρησε τα δικαστήρια πολύ επιεική και σημειώθηκαν κρούσματα εξεγέρσεων εναντίον δικαστικών αποφάσεων.

Σφαγή στο Ηράκλειο

Την 31η Οκτωβρίου 1945 το Ηράκλειο της Κρήτης έγινε θέατρο άγριων αιματηρών σκηνών. Ο Ανώτατος Διοικητής Χωροφυλακής της μεγαλονήσου ανέφερε τα γεγονότα στο υπουργείο Εσωτερικών, με το εξής συγκλονιστικό τηλεγράφημα:

> *«Σήμερον πρὸ τῆς 12 π.μ. εἰς τὸ εἰδικὸν δικαστήριον δωσιλόγων Ἡρακλείου, κατεδικάσθησαν κατηγορηθέντες ἐπὶ συνεργασία μετὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐξ ἧς προεκλήθη ἡ θανάτωσις 37 ὁμοχωρίων των, ἡ Χαρίκλεια Σαμαράκη εἰς θάνατον, ἡ Μαρία Σαμαράκη εἰς ἰσόβια δεσμά, ἡ Ἑλένη Σαμαράκη εἰς 4½ ἐτῶν φυλάκισιν, ὁ Σταῦρος Σαμαράκης εἰς 3 ἐτῶν φυλάκισιν, καὶ ἀπηλλάγη ὁ Κωνστ. Σαμαράκης, κάτοικοι ἅπαντες τοῦ χωρίου Σαρχᾶ τῆς ἐπαρχίας Μαλεβιζίου.*
>
> *»Ἡ ἀπόφασις τοῦ δικαστηρίου, θεωρηθεῖσα προφανῶς ἐπιεικής, προεκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν συγγενῶν τῶν θυμάτων, οἱ ὁποῖοι, παρορμώμενοι ἀπὸ τὸ ἐντὸς τοῦ δικαστηρίου πλῆθος καὶ ἕτερον ὁλοὲν αὐξανόμενον ἔξωθι τοῦ δικαστηρίου, συνολικῶς ὑπολογιζόμενον εἰς 2.000, διέσπασε τὴν ζώνην τῆς ἀστυνομικῆς φρουρᾶς καὶ θραύσαντες τὴν θύραν παρακειμένου πρὸς τὴν αἴθουσαν τοῦ δικαστηρίου δωματίου ὅπου οἱ ὡς ἄνω κατάδικοι εἶχον ἐγκλεισθῆ, κατέσφαξαν τούτους διὰ μαχαιρῶν. Ἡ ἐκ χωροφυλάκων καὶ ἐθνοφυλάκων φρουρά, ἦτο ἀδύνατον λόγῳ τῆς ὁρμῆς καὶ τοῦ πολυαρίθμου τῶν ἐπιτιθέντων, νὰ προστατεύσῃ τοὺς σφαγέντας».*

Τριάντα χωροφύλακες και εθνοφύλακες φρουρούσαν το δικαστικό κτίριο. Και είχε διαδοθεί ότι το μαινόμενο πλήθος κατά την έφοδό του είχε σκοτώσει 7 από αυτούς. Η φήμη δεν επαληθεύτηκε, αλλά οι 30 εκείνοι άνδρες κακοποιήθηκαν άγρια. Και τα τηλεγραφήματα που έφταναν σε λίγο μετέδιδαν συνταρακτικές λεπτομέρειες της έκρηξης.

Οι δράστες της σφαγής πέταξαν τα πτώματα από τα παράθυρα του δικαστηρίου

στο δρόμο, όπου το πλήθος τα ποδοπάτησε μέχρι πολτοποίησης. Και ανάμεσα στα θύματα περιλαμβάνονταν ο νεαρός Κωνσταντίνος Σαμαράκης, ένα παιδί που είχε αθωωθεί πανηγυρικά.

Εξάλλου, κατά την άλωση του κτιρίου, παραλίγο να λυντσαριστούν οι περίτρομοι δικαστές. Πολλοί από το πλήθος τούς διέκριναν και η μάζα κινήθηκε εναντίον τους με την κραυγή: «Τι τους φυλάμε κι αυτούς! Θάνατος!» Αλλά βρέθηκαν μερικοί ψύχραιμοι που ορθώθηκαν και κάλυψαν τους δικαστές. Τελικά η τάξη αποκαταστάθηκε αφού διαγράφτηκε ο κίνδυνος να σφαχτούν από το πλήθος όλοι οι κρατούμενοι ως δωσίλογοι στις φυλακές Ηρακλείου.

Το τρομερό εκείνο επεισόδιο είναι χαρακτηριστικό της κατακραυγής που υψωνόταν από μεγάλα στρώματα του λαού εναντίον της επιεικούς μεταχείρισης των θεωρούμενων ως συνεργασθέντων με τον εχθρό. Στην κατακραυγή αυτή πρωτοστατούσε η Αριστερά. Γιατί, σε αντίθεση προς τη χλιαρή στάση του κράτους και της δικαιοσύνης κατά των δωσιλόγων, υφίσταντο σκληρή και ευρύτατη δίωξη όσοι αγωνίστηκαν στο ΕΑΜ κατά την Κατοχή, όπως θα εξιστορηθεί παρακάτω. Σε 80.000 ανέρχονταν στα μέσα του 1945 οι δικογραφίες κατά αριστερών Ελλήνων για κατοχικά αδικήματα, και οι αποφάσεις των δικαστηρίων εναντίον τους ήταν ιδιαίτερα αυστηρές.

Η τακτική αυτή υπήρξε ένα από τα μέσα του καθεστώτος για να καταστήσει την Αριστερά ανίκανη να ανασυγκροτηθεί. Αλλά μεταβαλλόταν σε «μπούμερανγκ». Προσέφερε στην ίδια την Αριστερά ένα ισχυρό επιχείρημα προπαγάνδας κατά των αντιπάλων της με το σύνθημα: «Το κράτος εξοντώνει την αντίσταση και εναγκαλίζεται τον δωσιλογισμό». Σύνθημα που φανάτιζε και γαλβάνιζε τους οπαδούς της και προκαλούσε ηθική διάβρωση στην άλλη παράταξη.

Γερμανική οικονομική διείσδυση

Ιδιαίτερη όμως σημασία είχε ο οικονομικός δωσιλογισμός, εναντίον του οποίου στράφηκε με χλιαρότητα το κράτος. Πολλοί συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν σε φυλάκιση ή εξορία, αλλά επρόκειτο για ένα πλήθος μικρών ή μεγάλων μαυραγοριτών, που είχαν δοσοληψίες σε ορισμένο βαθμό με τις δυνάμεις Κατοχής. Δεν αποτελούσαν όμως οι περιπτώσεις τους την ουσία του θέματος. Το γενικότερο πρόβλημα που ετίθετο ήταν: η αστική τάξη συνεργάστηκε στην οικονομική σφαίρα με τους κατακτητές και ώς ποιο σημείο;

Πριν από τον πόλεμο η Ελλάδα, όπως και όλες οι βαλκανικές χώρες, είχε τυλιχτεί στα εμπορικά δίχτυα του Γ' Ράιχ. Σαν κολοσσιαίος πολύποδας, η γιγαντιαία γερμανική αγορά απορροφούσε την παραγωγή μας και το γερμανικό «κλήριγκ» αποτελούσε τη βασική αρτηρία του εξωτερικού μας εμπορίου.

Το «κλήριγκ» αυτό (εμπορικοί συμψηφισμοί μεταξύ των δύο χωρών) στην περίο-

δο της 4ης Αυγούστου προσέλαβε τέτοια έκταση, ώστε έτεινε να υποδουλώσει την οικονομία μας στη Γερμανία. Αγόραζαν αθρόα οι Γερμανοί ελληνικά προϊόντα (καπνά, πρώτες ύλες κλπ.) και ένα μεγάλο μέρος τους το μεταπωλούσαν στην παγκόσμια αγορά, εισπράττοντας συνάλλαγμα. Με τις αθρόες δε αγορές από την Ελλάδα δημιουργούσαν ένα τεράστιο πιστωτικό υπόλοιπο υπέρ ημών. Για να καλυφθεί, προμηθευόμασταν από τη Γερμανία ό,τι βρίσκαμε διαθέσιμο, δηλαδή ό,τι περίσσευε στη γερμανική αγορά και σε τιμές που εκείνη επέβαλλε. Έτσι η χώρα στράφηκε στην αυτάρκεια, αποκλείστηκε από τις φυσικές πηγές της βιομηχανίας της σε πρώτες ύλες και βαθμιαία προσάρμοσε την παραγωγή της στις γερμανικές ανάγκες, σε βαθμό ώστε να καταντήσει οικονομικά σχεδόν ένα χιτλερικό υποπρακτορείο.

Αυτό δεν σήμαινε, όπως απέδειξαν τα πράγματα, ότι η ηγεσία της 4ης Αυγούστου (βασιλιάς, Μεταξάς) προσανατολιζόταν και πολιτικά προς τη χιτλερική Γερμανία. Ακολουθούσαν πάντα την τροχιά των Δυτικών, και ιδίως της Αγγλίας. Αλλά η διεισδυτική και διαβρωτική οικονομική δύναμη της Γερμανίας ήταν τόσο ισχυρή, ώστε το αγγλικό Σίτυ είχε σχεδόν πάψει να ελέγχει την ελληνική χρηματαγορά και η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος περισσότερους δεσμούς είχε με τη γερμανική Ντώυτσε Μπανκ (Deutsche Bank), παρά με τους αγγλικούς τραπεζικούς οίκους.

Το αποτέλεσμα βέβαια ήταν τα συμφέροντα ευρέων ελληνικών καπιταλιστικών στρωμάτων να συνδεθούν στενά με τα γερμανικά. Καπνέμποροι, βιομήχανοι, τραπεζίτες, πολυάριθμες ομάδες προμηθειών, ήταν προσανατολισμένοι και προσδεμένοι με τη γερμανική αγορά, με γερμανικούς οίκους, με τη Γερμανία. Και, όταν ήρθε η Κατοχή, υπήρχε έτοιμη η υποδομή για μια ευρεία συνεργασία των δύο οικονομιών.

Ή ακριβέστερα, σε μεγάλη αναλογία, η ελληνική αστική τάξη είχε τους αντικειμενικούς όρους για να μεταβληθεί ολοκληρωτικά πια σε συνέταιρο των κατακτητών.

Μεταβλήθηκε πράγματι;

Οικονομική συνεργασία

Μετά την Απελευθέρωση διατυπώθηκαν υπό μορφή γενικής λαϊκής κατακραυγής έντονες κατηγορίες εναντίον της. Καταγγέλλονταν οι βιομήχανοι κυρίως και όλες οι μεγάλες επιχειρήσεις για ανοιχτή και προσοδοφόρα συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις. Η αλήθεια είναι πως υπήρξαν παρόμοια κρούσματα, και ορισμένες επιχειρήσεις κατόρθωσαν, όχι μόνο να μην καταστραφούν, αλλά και να πραγματοποιήσουν κέρδη και συσσώρευση στα κατοχικά χρόνια.

Πάντως η έκταση της συνεργασίας των αστών φαίνεται πως υπήρξε μικρότερη από όσο γενικά πιστευόταν. Μετά τη Βάρκιζα η εφημερίδα *Ριζοσπάστης* (το επίσημο δημοσιογραφικό όργανο του ΚΚΕ) έκανε συστηματική προσπάθεια να αποκαλύψει

αυτή τη συνεργασία με τη βοήθεια του τεράστιου μηχανισμού των οργανώσεων του ΕΑΜ, που σε κάθε σημαντική επιχείρηση είχαν το δίκτυό τους, το οποίο γνώριζε τη δράση της κατά την Κατοχή. Αλλά τα αποτελέσματα δεν ήταν εντυπωσιακά και ο λόγος ήταν προφανής:

Ακόμα και αν είχε διάθεση η αστική τάξη να συνεργαστεί πλατιά με τους Γερμανούς, εκείνοι έρχονταν ως ωμοί κατακτητές που δεν είχαν καμιά πρόθεση να έχουν τους Έλληνες επιχειρηματίες όχι ως συνεταίρους –όπως ήταν μέχρι τον πόλεμο– αλλά ούτε ως «μικρούς συνεταίρους» καν. Στηριζόμενοι οι Γερμανοί στη δύναμη και τη βία των όπλων, τα ήθελαν όλα δικά τους. Και από την ελληνική πλευρά προσέλαβαν μόνο ορισμένα πρόσωπα για να τους διευκολύνουν στη λεηλασία της Ελλάδας και στη μονόπλευρη απόκτηση των κεφαλαίων της.

Η τακτική, πράγματι, που ακολούθησαν οι Γερμανοί έναντι των ελληνικών επιχειρήσεων ήταν η βίαιη απόκτηση των μετοχών τους. Οι Ιταλοί και οι Βούλγαροι ακολουθούσαν το ίδιο σύστημα, και έτσι δεν άφηναν στους Έλληνες επιχειρηματίες περιθώρια πρωτοβουλίας. Αυτό είναι ένα γεγονός που καλύπτει σε μεγάλο βαθμό τις ευθύνες και εκείνων των αστών που κατά κάποιον τρόπο βρίσκονταν σε επαφή με τον εχθρό.

Η Εθνική Τράπεζα

Μια περίπτωση είναι της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Το πρώτο πιστωτικό ίδρυμα της χώρας, το κυριότερο προπύργιο της αστικής τάξης, που προ της Κατοχής είχε στενές σχέσεις με τη γερμανική Ντώυτσε Μπανκ, κατά την Κατοχή έσπευσε να συνεταιριστεί μαζί της, πράγμα που προκάλεσε και τότε και μετά σφοδρές επικρίσεις. Ας σημειώσουμε ότι η Ντώυτσε Μπανκ θεωρούνταν πριν από τον πόλεμο ως αντιχιτλερική, ενώ η άλλη μεγάλη τράπεζα της Γερμανίας, η Ντρέσντνερ Μπανκ, ήταν η «τράπεζα του Ναζισμού». Αλλά η διάκριση αυτή είναι απατηλή. Στην πραγματικότητα βέβαια ο χιτλερισμός είχε υποτάξει τελείως τα πάντα. Και δεν μειώνει αυτή η λεπτομέρεια τις ευθύνες τής τότε διοίκησης της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, η οποία διοίκηση μάλιστα ήταν η νόμιμα εκλεγμένη από τη Γενική Συνέλευση (διοικητής ο Κ. Ζαβιτσάνος· αργότερα εκδιώχτηκε για να διοριστεί στη θέση του από την κυβέρνηση ο Γ. Μερκούρης, αρχηγός του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος).

Αλλά και η διοίκηση εκείνη του Κ. Ζαβιτσάνου προβάλλει ένα ισχυρό επιχείρημα για το συνεταιρισμό με την Ντώυτσε Μπανκ: Από τις πρώτες ημέρες της Κατοχής, Γερμανοί και Ιταλοί εφόρμησαν κατά της Εθνικής Τράπεζας για να τη λῃστέψουν. Μια βδομάδα μετά, οι γερμανικές Αρχές την υποχρέωσαν να τους παραδώσει 41.416 μετοχές του Ελληνικού Πυριτιδοποιείου καί Καλυκοποιείου. Κατόπιν άρπαξαν τις μετοχές όλων των άλλων εξαρτημένων από την τράπεζα εταιρειών: Πά-

ουερ, Ελληνικής Εριουργίας, Λεσσίνι, Γλαύκου, Κωπαΐδος κ.ά. Αργότερα την εξανάγκασαν –όπως και όλες τις τράπεζες– να παραδώσει το 50% των χρεογράφων της στο Δημόσιο για να τα εκποιήσει στο Χρηματιστήριο. Η Εθνική έτσι βάδιζε προς τον θάνατο. Και για να τον αποτρέψει έσπευσε να γίνει συνέταιρος της Ντώυτσε Μπανκ. Απολογητικά ο Κ. Ζαβιτσάνος δήλωσε αργότερα:

> *«Οὔτε ἡ Ντώϋτσε Μπὰνκ ἐκέρδισεν ἔστω καὶ μίαν δραχμήν, οὔτε καὶ ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα διέθεσεν εἰς αὐτὴν ἔστω καὶ ὀβολόν. Ἡ ἐπαφὴ καὶ συνεργασία ἀπέβλεπεν ὄχι εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ὠφελημάτων, ὄχι εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων διὰ τὴν δημιουργίαν κέρδους, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ νὰ προστατευθῇ ἡ ὕπαρξις τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης πρὸς τὸ γενικώτερον συμφέρον τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, διὰ νὰ προστατευθῇ τὸ Ἵδρυμα κατὰ τῆς ἀσκήσεως βίας παρ' ἀνευθύνων πολλαπλῶν ὁμίλων».*

Οι Έλληνες αστοί

Υπήρχαν όμως και αρκετές περιπτώσεις που καλούνταν επιχειρήσεις να συνεργαστούν ελεύθερα με τις δυνάμεις Κατοχής. Και είναι αρκετές αυτές που επωφελήθηκαν. Αλλά η ιστορική ακριβολογία επιβάλλει να αναγνωρίσουμε ότι είναι περισσότερες εκείνες που αρνήθηκαν τη συνεργασία. Και πρέπει να υπογραμμίσουμε τη θαρραλέα πατριωτική στάση πολλών βιομηχάνων και εμπόρων της Θεσσαλίας, κατά τη φάση που δρούσε παντοδύναμη η «Λεγεών των Βλάχων». Τότε η νίκη του Άξονα διέγραφε ακόμη τη μορφή της στον ορίζοντα των μεγάλων πιθανοτήτων και οι καιροσκόποι επιχειρηματίες είχαν ισχυρά κίνητρα για κερδοσκοπική συνεργασία με τον εχθρό. Αλλά πολλοί λίγοι ακολούθησαν αυτό τον δρόμο.

Στο βιβλίο του Λάζαρου Αρσενίου *Η Θεσσαλία στην Αντίσταση*, υπάρχουν αξιοσημείωτα στοιχεία (σελ. 61-62):

> *«Ἡ "Αὐτονομιστικὴ Κίνησις" (τῶν Βλάχων) ἔχει καὶ δεύτερο σκέλος, τὸ οἰκονομικό. Διαπιστώνοντας τὴ μεγάλη ἐπισιτιστικὴ σημασία τῆς πλούσιας Θεσσαλίας οἱ κατακτητές, ἐνισχύουν τὸν Διαμάντη νὰ συστήση οἰκονομικὰ συγκροτήματα, μὲ σκοπὸ νὰ ἀναλάβουν αὐτὰ μονοπωλιακὰ τὴν ἐκμετάλλευση ὡρισμένων πλουτοφόρων πηγῶν καὶ ν' ἀποτελέσουν τὰ οἰκονομικὰ βάθρα τοῦ "Κράτους τῆς Πίνδου". Πρόκειται γιὰ τὰ γνωστὰ "Κονσόρτσιουμ". Ἀρχικὰ ἐπιδιώκεται σύσταση δυὸ τέτοιων, ἕνα γιὰ ξυλεία καὶ ἄλλο γιὰ γάλατα καὶ τυριά. Στὸ "Κονσόρτσιουμ" ξυλείας παραχωρεῖται ἡ μονοπωλιακὴ ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν Καλαμπάκας-Γρεβενῶν-Τρικάλων, ποὺ εἶναι καὶ τὰ μεγαλύτερα στὴν Ἑλλάδα. Μελλοντικὰ προβλέπεται ἡ σύσταση "Κονσόρτσιουμ" καὶ γι' ἄλλα προϊόντα, ὥστε*

νἄχουν οἱ κατακτητὲς διπλῆ ὠφέλεια: ἀπὸ τὴ μιὰ ν ' ἀσκοῦν ἔλεγχο στὴ διάθεση τροφίμων καὶ προϊόντων καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ κέρδη τῶν "Κονσόρτσιουμ" ν' ἀποτελοῦν ἰσχυρὸ μαγνήτη γιὰ τὴν προσέλκυση Ἑλλήνων συνεργατῶν. Στὸ "Κονσόρτσιουμ" ξυλείας ποὺ ἐμφανίσθηκε πρῶτο, ἐπιδιώκεται νὰ γίνουν μέτοχοι οἱ ἰσχυρότεροι ξυλέμποροι τῆς περιοχῆς Τρικάλων. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς κατὰ σύμπτωση εἶναι βλαχικῆς καταγωγῆς, ἀλλ' ἀρνοῦνται. Ὁ Διαμάντης ἀρχίζει τὶς ἀπειλὲς καὶ παραγγέλει στὸν Γρηγόρη Δερπανόπουλο: "Ἂν δὲν μπεῖς στὸ 'Κονσόρτσιουμ' θὰ στὰ κλείσω ὅλα τὰ ἐργοστάσια ποὺ ἔχεις, καὶ θὰ σὲ χρεωκοπήσω".

Ὁ Γρηγόρης Δερπανόπουλος μὲ τ' ἀδέλφια του, ἔχουν στὰ Τρίκαλα μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ξυλεμπορικὲς ἐπιχειρήσεις τῆς Ἑλλάδος. Λιγόλογος καὶ εὐθύς, ἀπάντησε στὸ Διαμάντη: "Ὁ πατέρας μου ξεκίνησε βαρελὰς κι ἔφτιασε ἐργοστάσια. Ξέρουμε κι ἐμεῖς τὴν ἴδια τέχνη· θ' ἀρχίσουμε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἂν χρειασθῆ".

Ὁ Γρηγόρης Δερπανόπουλος ἦταν σχεδὸν μόνιμος Πρόεδρος τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Τρικάλων καὶ πάρα πολλὲς φορὲς τιμήθηκε καὶ μὲ ἄλλα ἀξιώματα. Ἀπὸ τὴ στάση του παραδειγματίζονται κι' ἄλλοι σοβαροὶ ξυλέμποροι, ποὺ ἀρνοῦνται συμμετοχὴ στὸ "Κονσόρτσιουμ". Τελικὰ σ' αὐτὸ πέρασαν μικρῆς σημασίας ἔμποροι, ἢ ἄτομα ποὺ νόμισαν πὼς βρῆκαν εὐκαιρία πλουτισμοῦ. Οἱ ἰταλικὲς ἀρχὲς φυσικὰ φρόντιζαν ἡ παραγωγὴ ξυλείας νὰ γίνεται μόνο μέσῳ τοῦ "Κονσόρτσιουμ", ἐνῶ τὰ ἄλλα ἐργοστάσια ξύλου στὴ δυτικὴ Θεσσαλία ἔκλεισαν».

Δεν μπορεί λοιπόν να καταλογίσει κανείς στην αστική τάξη ευρεία και εκούσια οικονομική συνεργασία με τον εχθρό. Ούτε όμως και προσφορά των οικονομικών της δυνάμεων στην Αντίσταση. Πολιτικά, βραδυπόρησε στον αγώνα και άφησε να της πάρουν άλλες τάξεις την πρωτοπορία. Οικονομικά έμεινε ουσιαστικά ουδέτερη απέναντι του κατακτητή. Ελάχιστη υπήρξε η οικονομική της βοήθεια προς τις αντιστασιακές δυνάμεις.

Αλλά κινητοποιήθηκε δραστήρια για την αντιμετώπιση της Αριστεράς. Και οι ίδιοι κύκλοι βιομηχάνων ή εμπόρων που αρνήθηκαν να προσφέρουν τις λίρες τους για την ενίσχυση του Ζέρβα ή του Ψαρρού –φυσικά για το ΕΑΜ δεν γίνεται λόγος– έσπευδαν να χρηματοδοτήσουν την οργάνωση των Ταγμάτων Ασφαλείας.

Όλα αυτά όμως αποτελούσαν παρελθόν. Τώρα στην Ελλάδα πρόβαλλε τραχύ το παρόν, στο οποίο βάραινε καταθλιπτικά το οικονομικό πρόβλημα.

Στη λύση αυτού του προβλήματος τον κύριο λόγο, την κύρια ευθύνη, την είχε πάλι η αστική τάξη, εφόσον η Αριστερά είχε συντριβεί με τα αγγλικά όπλα. Και, καθώς διανοιγόταν η νέα εποχή, το ερώτημα που πρόβαλλε ήταν: Θα ακολουθούσε η αστι-

κή τάξη την οικονομική πολιτική του παρελθόντος που κράτησε την Ελλάδα υπανάπτυκτη, αποτελματωμένη, κυριαρχούμενη από τα τεχνητά μονοπώλια, εξαρτημένη από το εξωτερικό; Ή θα άρπαζε την ευκαιρία που ανοιγόταν για νέους μετασχηματισμούς, που θα οδηγούσαν στην ευρεία εσωτερική αγορά και την ανάπτυξη;

Η οικονομική κατάσταση

Οι καταστροφές που άφησε η Κατοχή, η δραματική εξάρθρωση, ο ιλιγγιώδης πληθωρισμός και η έλλειψη αγαθών που επικρατούσαν κατά την ώρα της Απελευθέρωσης έχουν εξιστορηθεί στον προηγούμενο τόμο αυτού του έργου. Αλλά και η μετά τη Βάρκιζα εποχή παρουσίαζε απογοητευτική εικόνα οικονομικής αποσύνθεσης, χωρίς να διαγράφεται πραγματική ανοικοδόμηση.

Όταν έφτασε στην ελεύθερη Αθήνα η κυβέρνηση Παπανδρέου, το πιο επείγον πρόβλημα που αντιμετώπιζε ήταν το οικονομικό χάος. Ο πληθωρισμός συνεχιζόταν ακάθεκτος και τη 10η Νοεμβρίου 1944 η τιμή της χρυσής λίρας έφτασε τα 105 τρισεκατομμύρια δραχμές. Ουσιαστικά δεν υπήρχε πια νόμισμα στην Ελλάδα, γιατί η ανυπαρξία αγαθών και ο πανικός του πληθυσμού το είχαν αχρηστεύσει. Παρά την Απελευθέρωση, η λειτουργία του νομίσματος είχε περιοριστεί στον ρόλο ενός ενδιάμεσου στιγμιαίας ισχύος, γιατί οι τιμές εξακολουθούσαν να ανέρχονται από ώρα σε ώρα και οι συναλλαγές γίνονταν με αντιπραγματισμό (ανταλλαγές σε είδος), ενώ τον ρόλο του χρήματος τον έπαιζαν ορισμένα αγαθά πρώτης ανάγκης όπως το λάδι και προπαντός ο χρυσός: η λίρα και το χρυσό εικοσόφραγκο («ναπολεόνι»).

Η δραχμή

Πώς θα δαμαζόταν το νομισματικό χάος; Υπήρχαν βαθιές διαφωνίες πριν ακόμη από την Απελευθέρωση. Ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος Κ. Βαρβαρέσος και ο καθηγητής Ξεν. Ζολώτας διατύπωναν διαφορετικά σχέδια. Τελικά η κυβέρνηση τάχθηκε με τον δεύτερο, τον οποίο τοποθέτησε ως συνδιοικητή της Τράπεζας (νόμος 3.325 της 1ης Οκτωβρίου 1944). Και, 23 μέρες μετά την άφιξή της στην Αθήνα, την 11η Νοεμβρίου δημοσίευε τον Νόμο 18/1944 «περί νομισματικής σταθεροποίησης». Είναι ο γνωστός ως «Νόμος Σβώλου», από το όνομα του τότε υπουργού των Οικονομικών.

Με τον νόμο αυτό καθορίζεται νέα δραχμή που η σχέση της ήταν:
1 νέα δραχμή = 50 δισεκατομμύρια παλιές δραχμές.
1 χάρτινη αγγλική λίρα (στερλίνα) = 600 νέες δραχμές.
1 αγγλική στρατιωτική λίρα (ΒΜΑ) = 600 νέες δραχμές.

Η αξία του δολαρίου και των άλλων νομισμάτων θα διακανονιζόταν σύμφωνα προς τις τιμές του Χρηματιστηρίου.

Η Τράπεζα της Ελλάδος αναλάμβανε να ανταλλάσσει τις νέες δραχμές στην παραπάνω ισοτιμία, ελεύθερα και απεριόριστα με στρατιωτικές λίρες. Ουσιαστικά λοιπόν η νέα δραχμή ήταν λίρα. Και υποτίθετο ότι είχε κάλυμμα 100%, εφόσον το απόθεμα της Τράπεζας της Ελλάδος ανερχόταν σε αυτούσιο χρυσό και ξένο σκληρό συνάλλαγμα αξίας 43 εκατομμυρίων λιρών.

Μαζί όμως με την καθιέρωση της νέας δραχμής, ο νόμος 18 χάριζε και όλα τα χρέη σε παλιές δραχμές. Και συγχρόνως εξανεμίζονταν όλες οι καταθέσεις σε Τράπεζες και Ταμιευτήρια. Αυτός ο λόγος προκάλεσε σφοδρότατες επικρίσεις κατά του νόμου, αλλά στην πραγματικότητα «η κυβέρνησις Παπανδρέου δεν έκανε τίποτα άλλο παρά να συντάξη την ληξιαρχική πράξη για τον θάνατο της δραχμής, που είχε πεθάνει προ πολλού» (Επ. Στασινόπουλου: *Η Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος*, σελ.162).

Η Τράπεζα της Ελλάδος πάντως αισιοδοξούσε. Ήλπιζε ότι τη 10η Δεκεμβρίου 1944 (προθεσμία για τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ) «θα επραγματοποιείτο η ειρηνική λύσις της πολιτικής κρίσεως, η άρσις του αποκλεισμού της πρωτευούσης και η ελευθέρα επικοινωνία με τας επαρχίας. Εις την περίπτωσιν αυτήν, θα εδημιουργείτο αυτομάτως μεγάλη ζήτησις δραχμών από τας επαρχίας και προσφορά προϊόντων εις την πρωτεύουσαν» (Ηλ. Βενέζη: *Χρονικόν της Τραπέζης της Ελλάδος*, Αθήναι 1955, σελ. 330).

Οι χρυσές λίρες

Οι ελπίδες όμως αυτές αποδείχτηκαν οπτασία. Η μάχη του Δεκεμβρίου ανέτρεψε τις προοπτικές, παρέτεινε και επέτεινε το χάος και κλόνισε την εμπιστοσύνη του κοινού στο νέο νόμισμα, που συνέχισε τις συναλλαγές του σε χρυσές λίρες.

Πόσες ήταν αυτές οι λίρες στην Ελλάδα μετά την Απελευθέρωση;

Ακριβής υπολογισμός δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα. Κατά την έναρξη της Κατοχής, υπήρχαν στην Ελλάδα αποθησαυρισμένα χρυσά νομίσματα, που κατά ορισμένες εκτιμήσεις έφταναν σε αξία τις 500.000 χρυσές λίρες. Στη διάρκεια της Κατοχής, εισέρρευσαν στη χώρα υπό μορφή «χρυσής βροχής» –κυρίως με ρίψεις από αέρος– μεγάλες ποσότητες χρυσών λιρών που προσφέρονταν από τις βρετανικές υπηρεσίες Μέσης Ανατολής –και από άλλες πηγές– προς την Αντίσταση. Αλλά ο ακριβής αριθμός τους και πάλι είναι άγνωστος, γιατί δεν δόθηκαν ποτέ επίσημοι αγγλικοί αριθμοί.

Οι λίρες του Ζέρβα

Μόνο από την πλευρά του ΕΔΕΣ δημοσιεύτηκαν σχετικά στοιχεία, τα οποία ο ίδιος ο αρχηγός του Ν. Ζέρβας συνόψισε ως εξής («Τα απόρρητα έγγραφά μου», εφημερίδα *Ακρόπολις* Αθηνών, 2 Δεκεμβρίου 1949):

«Κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ Μαρτίου 1942 μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1944, μηνὸς τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν γερμανικὸν ζυγόν, ὁ ὑποφαινόμενος ἔλαβε ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς ΣΥΝΟΛΙΚΩΣ 274.866 λίρας χρυσᾶς καὶ τὰ 23.000.000 δρχ., τὰ ὁποῖα κατεβλήθησαν εἰς τὸν ΕΔΕΣ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1941. Μὲ τὸ ποσὸν αὐτὸ προπαρασκευάσθη, ἐξεδηλώθη καὶ ἀνεπτύχθη τὸ Ἐθνικὸν Κίνημα Ἀντιστάσεως εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα βασικῶς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς χώρας ἐν συνεχεία. Μὲ τὸ ποσὸν αὐτὸ συνεκροτήθη καὶ συνετηρήθη ὁ στρατὸς τῶν Ἐθνικῶν Ὁμάδων Ἑλλήνων Ἀνταρτῶν τοῦ ΕΔΕΣ, ὁ ὁποῖος ἔφθασε νὰ ἀριθμῇ μόνον εἰς τὴν Ἤπειρον 16.000 ἀνδρῶν καὶ ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε καὶ ἐκράτησε ἐπὶ ὁλόκληρον διετίαν τὸ συμμαχικὸν προγεφύρωμα εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα. Μὲ τὸ ποσὸν αὐτὸ ἐπεδοτήθησαν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία οἱ δεκάδες χιλιάδων οἰκογενειῶν τῶν μαχητῶν, αἱ ὁποῖαι ἄλλως θὰ ἦσαν καταδικασμέναι νὰ ἀποθάνουν ἐκ πείνης. Μὲ τὸ ποσὸν αὐτὸ ἐτροφοδοτήθησαν αἱ ὑπηρεσίαι πληροφοριῶν καὶ κατασκοπίας τοῦ ΕΔΕΣ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα. Χάρις εἰς τὸ ποσὸν αὐτό, αἱ Ἐθνικαὶ Ὁμάδες δὲν ἐπέβαλλαν χαράτσι εἰς τοὺς χωρικοὺς τῆς Ἑλλάδος, δὲν κατήντησαν μάστιξ τῶν πτωχῶν ὀρεινῶν περιοχῶν. Ἀκόμη καὶ τὸ χορτάρι τῶν λιβαδιῶν, ὅπου ἐτύχαινε νὰ βοσκήσουν τὰ μεταγωγικὰ τῶν ἀνταρτικῶν μας τμημάτων, ἐπληρώνετο.

»Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτά. Μὲ τὶς "λίρες τοῦ Ζέρβα" ἔζησαν οἱ ἀμέτρητοι πρόσφυγες ποὺ ἐζητοῦσαν ἄσυλον εἰς τὴν Ἐλευθέραν Ὀρεινὴν Ἑλλάδα, κυνηγημένοι ἀπὸ τὴν θηριωδίαν τῶν κομμουνιστῶν καὶ τῶν Γερμανῶν. Μὲ τὶς λίρες αὐτὲς ἐξαναχτίσθησαν σπίτια εἰς τὰ χωριὰ τῆς κατακαημένης Ἠπείρου, τὰ ρημαγμένα ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς Ἰταλῶν, Γερμανῶν, Ἀλβανῶν καὶ Ἐλασιτῶν. Μὲ τὶς λίρες αὐτὲς ἄνοιξαν τὰ σχολεῖα, ἐλειτούργησαν αἱ δημόσιαι ὑπηρεσίαι, ἐμισθοδοτήθησαν οἱ δημοδιδάσκαλοι καὶ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι. Τέλος μὲ τὶς λίρες αὐτὲς κατεσκευάσθησαν δρόμοι καὶ γεφύρια, ποὺ ὑπάρχουν ἀκόμη, κατεπολεμήθη ἡ ἑλονοσία...»

Αυτές ήταν οι περίφημες «λίρες του Ζέρβα», που με τόσο θόρυβο και με τόσες φήμες συνοδεύτηκαν στη διάρκεια της Αντίστασης. Πόσες άλλες λίρες όμως διοχετεύτηκαν στην Ελλάδα κατά την Κατοχή; Έγινε λόγος για 900.000-1.000.000 που έλαβε ο ΕΛΑΣ, αλλά ο αριθμός αυτός είναι οπωσδήποτε υπερεξογκωμένος. Πάντως, αν συνυπολογίσουμε και τις λίρες που χορήγησε η ελληνική κυβέρνηση του εξωτερικού –για μια μικρή ποσότητα που έστειλαν οι Ιταλοί και οι Γερμανοί προς σταθε-

ροποίηση της δραχμής το 1943 δεν γίνεται λόγος γιατί τις αφαίρεσαν κατόπιν στο πολλαπλάσιο– καθώς και τις αποθησαυρισμένες από την προπολεμική εποχή, το σύνολο εκτιμάται σε πάνω από 1.500.000 τεμάχια, υπό τον όρο να συμπεριλάβουμε και τα χρυσά εικοσόφραγκα.

40.000.000 λίρες

Τα παραπάνω στοιχεία είναι τα πιο συντηρητικά. Αργότερα έγιναν ορισμένες νέες επανεκτιμήσεις που έδιναν αριθμούς πολύ μεγαλύτερους, χωρίς όμως πειστική τεκμηρίωσή τους. Και το 1968 μια μελέτη (εφημερίδα *Ελεύθερος Κόσμος* Αθηνών, 24 Νοεμβρίου 1968) ανέβαζε τις χρυσές λίρες στα χέρια ιδιωτών σε 40.000.000 τεμάχια στα τέλη του 1968. Γράφει η μελέτη αυτή:

«Τὴν ἀποθησαύρισιν τοῦ χρυσοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐγέννησε ἡ Κατοχὴ καὶ συνετήρησε ὁ πληθωρισμὸς ποὺ ἐμάστιζε τὴν χώραν μέχρι καὶ τοῦ 1952. Ἔκτοτε, ἡ ἀναζήτησις ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν χρυσῶν λιρῶν διὰ τὴν διασφάλισιν τοῦ ἀποταμιεύματός των, ἐπηρεάζετο ἀπὸ τὰ ἑκάστοτε διεθνῆ ἢ ἐσωτερικὰ γεγονότα, καὶ δυστυχῶς, ἀπὸ τὴν διαμάχην τῶν πολιτικῶν κομμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκαλλιέργουν τὴν δυσπιστίαν τοῦ κοινοῦ ἔναντι τοῦ ἐθνικοῦ νομίσματος, διὰ νὰ τὴν μεταφράσουν ἐν συνεχείᾳ ὡς δυσπιστίαν ἔναντι τοῦ κατέχοντος τὴν ἐξουσίαν κόμματος.

»Ὑπολογίζεται ὅτι μέχρι τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1966, ὁπότε ἡ ἀπαγόρευσις τῶν ἐλευθέρων ἀγοραπωλησιῶν χρυσοῦ ἔστρεψε τοὺς κατόχους των πρὸς τὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν μετατροπήν του εἰς δραχμάς, ἦσαν ἀποθησαυρισμέναι 40.000.000 χρυσαὶ λίραι, ἤτοι ποσὸν 400.000.000 δολλαρίων, μεγαλύτερον, δηλαδή, τοῦ εἰς χρυσὸν καὶ συνάλλαγμα ἀποθέματος τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος κατὰ 100 ἑκ. δολλάρια περίπου. Ἔκτοτε, ἐπεστράφησαν εἰς τὰ θησαυροφυλάκια τῆς Κεντρικῆς Τραπέζης 12 ἑκ. χρυσαὶ λίραι. Ἀπομένουν, ἤτοι, εἰς χεῖρας ἰδιωτῶν 28.000.000 λίραι, ἤτοι 280 ἑκ. δολλάρια περίπου».

Από το τμήμα αυτό της μελέτης συγκρατούμε ιδιαίτερα την φράση: «Την αποθησαύρισιν του χρυσού εις την Ελλάδα εγέννησε η Κατοχή και συνετήρησε ο πληθωρισμός που εμάστιζε την χώραν μέχρι και του 1952». Και πράγματι, τόσο κατά τα κατοχικά χρόνια όσο και μετά τη Βάρκιζα, ο χρυσός ήταν και παρέμεινε το βασικό μέσο συναλλαγών και μέτρο αξιών. Αλλά, φυσικά, η περιφρονημένη δραχμή εξακολούθησε την πτώση της και την 4η Ιουνίου 1945 έγινε νέα αναπροσαρμογή:

2.000 δραχμές = 1 λίρα Αγγλίας (χάρτινη).

500 δραχμές = 1 δολλάριο ΗΠΑ.

Η πολιτική Βαρβαρέσου

Δεν άργησε όμως και αυτή η ισορροπία να σπάσει, ενώ ο πληθωρισμός συνέχισε τα άλματά του. Η κατάσταση φαινόταν πως είχε ξεφύγει από τον έλεγχο του κράτους και κατέβαλε μια απεγνωσμένη προσπάθεια σταθεροποίησης ο αντιπρόεδρος της τότε κυβέρνησης και υπουργός Εφοδιασμού Κυριάκος Βαρβαρέσος.

Ανέλαβε να εφαρμόσει μια πολιτική που τα κυριότερα σημεία της ήταν: διατιμήσεις και σταθερότητα μισθών και ημερομισθίων. Παράλληλα, φορολογία των ευπορότερων τάξεων ώστε να «συλληφθεί» η πλεονάζουσα αγοραστική δύναμη αυτών των τάξεων και να πάψει η πληθωριστική πίεση επί των τιμών.

Η πολιτική Βαρβαρέσου αποτελούσε ένα πείραμα (θα επανέλθουμε παρακάτω). Και το πείραμα είχε το σπόρο της αποτυχίας. Γιατί παρέβλεπε ότι επικρατούσε τόση έλλειψη αγαθών στην Ελλάδα, ώστε υπήρχε εντατική ζήτησή τους όχι μόνο από μια εύπορη τάξη, αλλά από το σύνολο του λαού. Και η ζήτηση αυτή θα τίναζε στον αέρα κάθε σύστημα διατίμησης ή φορολογίας. Έτσι, ώς τον Σεπτέμβριο του 1945 το πείραμα είχε καταρρεύσει. Το κύμα του πληθωρισμού είχε κατακαλύψει τη χώρα και απογοητευμένος ο Κ. Βαρβαρέσος εγκατέλειπε τα πάντα: και κυβέρνηση και Ελλάδα.

Αλλά είχε αρχίσει να γίνεται σαφές πια ότι για να εξισορροπηθεί η οικονομία έπρεπε να συρρέουν στην απογυμνωμένη ελληνική αγορά πολλά αγαθά, άφθονα αγαθά. Οι προσπάθειες και ελπίδες για μονομερή νομισματική σταθεροποίηση ήταν χιμαιρικές. Πού θα βρίσκονταν όμως αυτά τα αγαθά;

«ΕΜ-ΕΛ» και ΟΥΝΡΑ

Από την αρχή της Απελευθέρωσης δύο συμμαχικές οργανώσεις ανέλαβαν να εξασφαλίσουν τον πρώτο εφοδιασμό της Ελλάδας, όπως και σε κάθε χώρα της Ευρώπης που απαλλασσόταν από τη γερμανική κατοχή. Η μία ήταν η Εμ-Ελ (M-L, δηλαδή Military Liaison) που παρείχε τρόφιμα και καύσιμα και αποτελούσε ουσιαστικά εξάρτημα του βρετανικού στρατού. Από την 1η Απριλίου 1945 τη διαδέχτηκε η ΟΥΝΡΑ (UNRRA, δηλαδή United Nations Relief and Rehabilitation Administration), η οποία ουσιαστικά ήταν αμερικανική και περιλάμβανε κάθε είδους εφοδιασμό: σε τρόφιμα, καύσιμα, πρώτες ύλες, κεφαλαιουχικά αγαθά, μέσα μεταφορών.

Η βοήθεια των δύο οργανώσεων προς την Ελλάδα ήταν ουσιαστική και προνομιακή. Καμιά απελευθερωμένη χώρα της Ευρώπης δεν έλαβε αναλογικά τόσα αγαθά. Μέχρι τέλους του 1945 τής χορηγήθηκαν 1.820.138 τόνοι εφοδίων και ο παρακάτω πίνακας δείχνει πόσο εξέχουσα υπήρξε η μεταχείριση του ελληνικού λαού.

Χορήγηση εφοδίων

	Μέχρι τέλους Ιουλίου 1945 (σε τόνους)	Αναλογία κατά κάτοικο (σε κιλά)	Από Αύγουστο έως Δεκέμβριο 1945 (σε τόνους)	Αναλογία κατά κάτοικο (σε κιλά)
Ελλάδα	786.138	112,3	1.034.000	144,9
Γιουγκοσλαβία	199.000	14,2	868.000	61,3
Πολωνία	88.938	4,4	929.000	46,8
Τσεχοσλοβακία	76.743	5,1	384.000	58,9
Ιταλία	76.630	1,9	99.000	2,5
Αλβανία	–	–	99.000	91,0

Πηγή: Ανακοίνωση της ΟΥΝΡΑ, Δεκέμβριος 1945

Όσο σημαντική όμως και αν ήταν αυτή η βοήθεια, δεν μπορούσε να θεωρηθεί επαρκής, αν λάβουμε υπόψη ότι: το 1939 η Ελλάδα εισήγαγε εμπορεύματα 2.741.249 τόνων εκτός από 545.548 ζώα. Και τότε η οικονομία δεν ήταν κατεστραμμένη από τον πόλεμο και την Κατοχή.

Για να ορθοποδήσει επομένως η χώρα και να ξαναβρεί τον ρυθμό της δεν έπρεπε να περιοριστεί στην ξένη βοήθεια. Όφειλε το ταχύτερο να αναπτύξει τη δική της παραγωγή. Ο εφοδιασμός της από την ΟΥΝΡΑ αποτελούσε απλώς προϋπόθεση και βάση για το ξεκίνημα. Από κει και πέρα οι ελληνικές παραγωγικές δυνάμεις θα έπρεπε να λάβουν το λόγο.

Αποτελμάτωση

Αλλά η κινητοποίηση της εθνικής οικονομίας στη μετά τη Βάρκιζα εποχή συντελούνταν με απελπιστική βραδύτητα. Η ίδια αδράνεια, αποτελμάτωση, σύγχυση, που παρατηρούνταν στους άλλους τομείς της ανασυγκρότησης, κυριαρχούσε και στην οικονομική σφαίρα. Μολονότι ανεπαρκής, η βοήθεια της ΟΥΝΡΑ δεν έπαυε να είναι σημαντικότατη. Και η Ελλάδα μπορούσε με ένα μίνιμουμ τεχνικών μέσων και πρώτων υλών να κινήσει την παραγωγή της στους πιο σημαντικούς κλάδους της οικονομίας, καθώς και να πραγματοποιήσει μια προσωρινή αποκατάσταση σε συγκοινωνίες, στέγαση, περίθαλψη προσφύγων κλπ.

Ελάχιστα όμως είχαν γίνει. Καθώς έληγε το 1945, η Ελλάδα παρουσίαζε ασφαλώς μεγάλη βελτίωση στη διατροφή της σε σχέση με το κατοχικό επίπεδο, πολύ μικρή όμως διαφορά –ίσως και χειροτέρευση– στους άλλους τομείς της οικονομικής δρα-

στηριότητας. Ο μαρασμός ήταν έκδηλος και οι παραγωγικές δυνάμεις παρέμεναν μουδιασμένες. Και αποτελούσε μυστήριο τι είχαν απογίνει οι ογκώδεις πρώτες ύλες που είχε προσκομίσει η ΟΥΝΡΑ.

Πολλές ερμηνείες του φαινομένου έχουν δοθεί από διάφορες πλευρές, που φυσικά αλληλοσυγκρούονται. Δεν μπορεί όμως να αρνηθεί κανείς ένα γεγονός, το οποίο τουλάχιστον συνυπήρχε με την ελληνική αποτελμάτωση του 1945: στη Δυτική Ευρώπη όλα τα κράτη που είχαν λάβει μέρος στον πόλεμο ακολουθούσαν τώρα ριζοσπαστική οικονομική πολιτική, με έκδηλη ροπή προς μετασχηματισμούς· παντού η μάχη για την ανασυγκρότηση γινόταν με καθολική επιστράτευση των παραγωγικών δυνάμεων, με εθνικοποιήσεις ορισμένων βασικών επιχειρήσεων και με συστήματα ελέγχου της καπιταλιστικής δραστηριότητας. Στην Ελλάδα όμως, μετά τη Βάρκιζα, πραγματοποιήθηκε η αποκατάσταση αυτούσιου σχεδόν του προπολεμικού καπιταλιστικού μηχανισμού. Με τα ίδια τεχνητά μονοπώλια που κατέπνιγαν την παραγωγή και ουσιαστικά με πλήρη ασυδοσία της επιχειρηματικής κινητοποίησης. Αλλά εκείνη τουλάχιστον την εποχή, στην οποία πρυτάνευε η ταχεία αναθεμελίωση της κατεστραμμένης οικονομίας, αυτό το σύστημα ήταν ό,τι αντενδείκνυτο.

Οι Άγγλοι

Πώς διαμορφωνόταν όμως στο μεταξύ η πολιτική πραγματικότητα στη μετά τη Βάρκιζα Ελλάδα;

Αυτό ήταν το βασικό πρόβλημα της εποχής, μετά την ανατροπή στον συσχετισμό δυνάμεων που προκάλεσε η μάχη του Δεκεμβρίου.

Η συμφωνία της Βάρκιζας θεωρητικά αποτελούσε την έκφραση ενός συμβιβασμού. Αλλά στην ουσία επικρατούσε απόλυτα ο μη αριστερός πολιτικός κόσμος, ο οποίος έναν είχε κύριο σκοπό: να μην αφήσει την Αριστερά να ανασυντάξει τις δυνάμεις της και να διεκδικήσει πάλι την εξουσία.

Πηγή όμως πάσης εξουσίας και ανώτατη ουσιαστικά αρχή ήταν οι Άγγλοι, που οι κορυφαίοι τους εκπρόσωποι ήταν:

Ο αντιστράτηγος Ρόναλντ Σκόμπυ, ανώτατος διοικητής των βρετανικών δυνάμεων στην Ελλάδα. Όπως ξέρουμε, ανέλαβε τη θέση αυτή τον Σεπτέμβριο του 1944. Αυτός διηύθυνε τη μάχη των Δεκεμβριανών. Αντικαταστάθηκε τον Μάρτιο του 1946 από τον υποστράτηγο Κρώφορντ.

Ο πρεσβευτής της Μ. Βρετανίας στην Αθήνα Ρέτζιναλντ Λήπερ. Είχε τη θέση αυτή πριν από τον πόλεμο. Γύρισε στην Ελλάδα μαζί με την Κυβέρνηση Παπανδρέου τον Οκτώβριο του 1944, αλλά μετατέθηκε στην Αργεντινή το Φεβρουάριο του 1946. Τον αντικατέστησε ο Κλήφορντ Νόρτον, πρεσβευτής ώς τότε στη Βέρνη.

Αυτοί οι δύο άνδρες είχαν το «βέτο» στα βασικά ζητήματα. Οι ελληνικές κυβερνή-

σεις δεν μπορούσαν να αγνοούν τις αποφάσεις τους, οι οποίες όμως λαμβάνονταν σε πολύ ευρύ πλαίσιοα. Οι Έλληνες πολιτικοί είχαν στη διάθεσή τους ευρύτατο πεδίο πρωτοβουλιών και δεν είναι ανεύθυνοι για όσα συνέβησαν την εποχή εκείνη.

Δαμασκηνός και Χρύσανθος

Κεντρική μορφή του πολιτικού εκείνου κόσμου εξακολουθούσε να είναι αμέσως μετά τη Βάρκιζα ο αντιβασιλιάς-αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός. Ο γιγαντόσωμος ιερωμένος είχε υπερνικήσει όλες τις αντιξοότητες και τώρα δέσποζε στο πολιτικό στερέωμα της Ελλάδας. Αλλά προηγουμένως πολλοί προέβλεπαν την πτώση του μετά την Απελευθέρωση ακόμη και από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο.

Ο Δαμασκηνός, πράγματι, ανακηρύχθηκε αρχιεπίσκοπος μέσα στην Κατοχή με απόφαση της κυβέρνησης Τσολάκογλου και με την έγκριση των κατακτητών, ενώ ο άνθρωπος τον οποίο εκτόπισε και αντικατέστησε, ο ώς τότε αρχιεπίσκοπος Χρύσανθος, αυτομάτως έπαιρνε τη θέση θύματος του εχθρού – και ταυτόχρονα ήταν στενός φίλος και έμπιστος του βασιλιά Γεώργιου.

Μεταξύ των δύο ιεραρχών διεξαγόταν αμείλικτος, σιωπηλός πόλεμος σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής. Ο Χρύσανθος ουδέποτε αναγνώρισε την καθαίρεσή του. Θεωρούσε τον εαυτό του πάντα ως τον νόμιμο αρχιεπίσκοπο. Αποτραβήχτηκε σε ένα μικρό σπίτι της Αθήνας, στην οδό Σουρμελή 3, και εκεί ανέμενε με βεβαιότητα το πλήρωμα του χρόνου που η Νέμεσις θα ανέτρεπε τον «σφετεριστή» αντίπαλό του και αυτός θα ανακτούσε το θρόνο του. Η ώρα αυτή βέβαια θα ερχόταν με την Απελευθέρωση, όταν εκείνοι που προκάλεσαν το πραξικόπημα σε βάρος του, οι κατοχικοί κυβερνώντες και οι κατακτητές, με τη σειρά τους θα λογοδοτούσαν.

Δεν έμενε αργός στο μεταξύ ο ιεράρχης που είχε αρνηθεί να ορκίσει την πρώτη κατοχική κυβέρνηση. Έκανε και αυτός αντίσταση, αλλά εν ονόματι του Γεωργίου. Το σπίτι του έγινε το κέντρο της φιλοβασιλικής κίνησης στην Αθήνα και αυτόν ο βασιλιάς θεωρούσε ως κύριο εκπρόσωπό του. Εκεί ο Χρύσανθος συγκρότησε πενταμελή Επιτροπή Συντονισμού του Εθνικού Αγώνα, στην οποία συμμετείχε και ο Σπύρος Μαρκεζίνης ως εκπρόσωπος της οργάνωσης «Δεσμός». Η επιτροπή διέθετε και ασύρματο με τον οποίο επικοινωνούσε απευθείας με τον Γεώργιο στο Κάιρο ή το Λονδίνο.

Αλλά τα πράγματα δεν ακολούθησαν την τροχιά που προέβλεπε ο Χρύσανθος. Ο Δαμασκηνός ανέπτυσσε και αυτός τη δική του δράση καί βοηθούμενος από τα γεγονότα επισκίασε τον αντίπαλό του. Καθώς δε ο βασιλιάς έχανε συνεχώς έδαφος, σκοτείνιαζαν και οι προοπτικές του Χρύσανθου για τη θριαμβευτική μεταπολεμική αποκατάστασή του.

Τελικά, όταν άρχισε ο ελεύθερος βίος, ο Δαμασκηνός ήταν ο θριαμβευτής και ο

ισχυρός, ενώ ο Χρύσανθος, παραμερισμένος οριστικά, περιορίστηκε να εμφανίζει με πείσμα τον τίτλο του αρχιεπισκόπου. Αλλά και από αυτόν παραιτήθηκε αργότερα, όταν επιτέλους ο βασιλιάς επανήλθε. Δεν δόθηκε όμως επίσημη απάντηση στην παραίτησή του και έτσι σιωπηρά υπετίθετο ότι υπήρχαν δύο αρχιεπίσκοποι, έως ότου ο βασιλιάς Γεώργιος πέθανε ξαφνικά. Τότε ο Χρύσανθος, ίσως γιατί αντιλήφθηκε ότι δεν είχε πια την παραμικρή ελπίδα αποκατάστασης, με επιστολή του προς τον νέο βασιλιά Παύλο (16 Απριλίου 1947), δήλωσε ότι τελεσίδικα παραιτείται από τον τίτλο και από κάθε διεκδίκηση του αρχιεπισκοπικού θρόνου. Τότε τερματίστηκε και η διαμάχη του με τον Δαμασκηνό. Πέθανε το επόμενο έτος και μετά από λίγους μήνες τον ακολούθησε ο αντίπαλός του. Οι τάφοι τους τώρα βρίσκονται δίπλα-δίπλα στο Α' Νεκροταφείο Αθηνών.

Ο αντιβασιλιάς

Στο μεταξύ ο Δαμασκηνός, ως κορυφή της Πολιτείας τής μετά τη Βάρκιζα Ελλάδας, ήταν ο άξονας της πολιτικής δύναμης, γιατί η αγγλική κυβέρνηση έτρεφε προς αυτόν πλήρη εμπιστοσύνη. Την ημέρα που έφτανε στην Αθήνα η ηγεσία της ηττημένης Αριστεράς –1η Μαρτίου 1945– και εγκαινιαζόταν έτσι η μετά τη Βάρκιζα εποχή, ο Δαμασκηνός βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη, όπου του είχε γίνει πράγματι τεράστια υποδοχή. Είχε μεταβεί πανηγυρικά με το θωρηκτό *Αβέρωφ* που το συνόδευαν τα αντιτορπιλικά *Κανάρης* και *Ναυαρίνον*. Στη Βόρεια Ελλάδα έλυσε αμέσως πλήθος προβλημάτων και επέβλεψε στην προώθηση βρετανικών τμημάτων καθώς και ταγμάτων της Εθνοφυλακής στις επαρχίες όπου είχε διαλυθεί ο ΕΛΑΣ. Παντού επιβαλλόταν σαν να ήταν, όχι μόνο ο τυπικός ρυθμιστής του χάους, αλλά και ο πραγματικός αρχηγός της εκτελεστικής εξουσίας. Και φυσικά το γόητρο και η δύναμή του οφείλονταν στην κοινή επίγνωση ότι ήταν ο εντολοδόχος των Άγγλων που αποτελούσαν την ντε φάκτο πολιτική εξουσία της Ελλάδας.

Γυρίζοντας ο αντιβασιλιάς τη 2α Μαρτίου 1945 από τη Θεσσαλονίκη, πάντα με τον *Αβέρωφ* και την τιμητική συνοδεία των αντιτορπιλικών, είχε μια απροσδόκητη περιπέτεια εκτός προγράμματος. Επρόκειτο να επισκεφτεί πρώτα τον Βόλο. Αλλά, ενώ παρέπλεε τις ακτές της Μαγνησίας, ήρθε μια φοβερή πληροφορία: την ίδια διαδρομή εκτελούσε συμπτωματικά, προπορευόμενο κατά λίγα μίλια, το γαλλικό ατμόπλοιο *Λουσιέν Κουζί*. Και ξαφνικά το ξένο πλοίο, στα ανοιχτά του Παγασητικού κόλπου ανάμεσα στη Σκιάθο και το Ποντικονήσι, τινάχτηκε στον αέρα. Είχε προσκρούσει σε μια επιπλέουσα νάρκη. Όλο το πλήρωμά του χάθηκε, εκτός από έναν ναύτη που κολυμπώντας κατόρθωσε να φτάσει στον όρμο Αγριοβότανα της Εύβοιας.

Το τρομερό επεισόδιο κατατάραξε τους πάντες στον *Αβέρωφ*, όπου επέβαινε πλήθος αξιωματούχων και δημοσιογράφων που συνόδευαν τον αντιβασιλιά. Εγκατα-

λείφθηκε τότε ο κατάπλους στον Βόλο, και το θωρηκτό, αφού διέγραψε πορεία πολύ ανατολικότερα, έπλευσε κατευθείαν στον Πειραιά.

Ο Πλαστήρας

Αλλά τι ρόλο έπαιζε η κυβέρνηση; Ο πρωθυπουργός Νικόλαος Πλαστήρας αποτελούσε δευτερεύοντα παράγοντα. Ο ίδιος προσπαθούσε να αποκτήσει τη σταθερή εύνοια των Άγγλων και εκείνη την εποχή εμφανιζόταν ως σκληρός αντίπαλος της Αριστεράς. Υποτιμούσε όμως τη δύναμή της και φαινόταν τελείως ακατατόπιστος για την πραγματική κατάσταση στην Ελλάδα. Ακόμα και οι ηγέτες του ΕΔΕΣ –της οργάνωσης που όπως ξέρουμε αυτόν είχε ως έμβλημά της– εξεπλάγησαν και αγανάκτησαν για τις ανεδαφικές του εκτιμήσεις των πραγμάτων. Και να τι γράφει ο έμπιστος υπασπιστής του Ζέρβα Μιχάλης Μυριδάκης στο βιβλίο του *Αγώνες της Φυλής*. Αναφέρεται στην πρώτη συνάντηση του Ζέρβα με τον Πλαστήρα, όταν ο πρώτος στις 11 Ιανουαρίου 1945, κατόπιν διαταγής του στρατηγού Σκόμπυ, ήρθε από την Κέρκυρα στην Αθήνα:

> *«Ἀμέσως ὁ Ζέρβας ἐπεσκέφθη τὸν Πρωθυπουργὸν Πλαστήραν εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον τῆς "Μεγάλης Βρεταννίας" ὅπου ἔμενε, διὰ νὰ τοῦ γνωρίσῃ βέβαια καὶ τὴν ἄφιξίν του καὶ διὰ νὰ τὸν καλέσῃ νὰ συνομιλήσουν τὴν ἑπομένην. Κατὰ τὴν ὀλιγόλεπτον συζήτησίν των, μεταξὺ τῶν ἄλλων διαμειφθέντων ὁ Ζέρβας γιὰ μιὰ στιγμὴ λέγει εἰς τὸν Πλαστήραν: "Ἐμεῖς ἐδῶ Ἀρχηγὲ ἐκάμαμε τὸ ΕΔΕΣ εἰς τὸ ὁποῖο σὲ βάλαμε Ἀρχηγὸ καὶ χωρὶς νὰ ἔχωμεν τὴν συγκατάθεσίν σου καὶ ἐκ παραλλήλου ἐδημιουργήσαμεν καὶ τὰ ἀνταρτικὰ τμήματα τοῦ ΕΔΕΣ, δὲν ξεύρω δὲ ἂν σᾶς βρίσκομεν σύμφωνον ἐφ' ὅλων αὐτῶν". Ὁ Πλαστήρας ἀπήντησεν ἐπ' αὐτῶν ὅτι "τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν (δηλ. τὸ ΕΔΕΣ) ἔπρεπε νὰ δημιουργήσετε καὶ καλῶς ἐκάματε, τὰ ἀνταρτικὰ ὅμως ἔβλαψαν τὴν Ἑλλάδα, διότι ἐξ αἰτίας αὐτῶν κατεστράφη ὅλη ἡ ὕπαιθρος". Εἰς ταῦτα ὁ Ζέρβας ἠρώτησεν: "Ἐμεῖς ἐβλάψαμε τὴν Ἑλλάδα;" "Καὶ σεῖς", ἀπαντᾷ ὁ Πλαστήρας, "καὶ οἱ ἄλλοι, διότι ἐκάψατε τὰ χωριά". Ἀπαντᾷ ὁ Ζέρβας: "Ναί, ἀλλὰ ἐὰν δὲν ἦσαν τὰ ἀνταρτικὰ τὰ δικά μας, σεῖς θὰ εὑρίσκεσθε τώρα στὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ ἦσθε σήμερον Πρωθυπουργὸς αὐτῆς; Ἐγὼ νομίζω ὄχι καὶ ὅτι τὴν θέσιν σας αὐτὴν θὰ κατεῖχε ὁ Ἄρης Βελουχιώτης". Ἀπαντᾷ ὁ Πλαστήρας: "Ἡ γνώμη μου ἐμένα εἶναι αὐτὴ διότι ἐγὼ μὲ δύο τάγματα θὰ ξεκαθάριζα τὸ ΕΑΜ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Μὲ ἕνα διάγγελμά μου ἔφυγαν ὅλοι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα". Ὁ Ζέρβας τότε προσθέτει: "Ἀρχηγέ, τὰ τὰνκς τοῦ Σκόμπυ τοὺς ἔδιωξαν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ ὄχι σεῖς μὲ τὸ διάγγελμά σας". Ἐθίγη μὲ αὐτὰ ὁ ἐγωισμὸς τοῦ Πλαστήρα καὶ μὲ τόνον ἐντονώτερον λέ-*

γει: "Ἐὰν σὲ ἕνα μῆνα ὑπάρχη ΕΑΜ στὴν Ἑλλάδα, νὰ μὲ φτύσετε". Ἐξ ὅλων αὐτῶν, ὁ Ζέρβας ἀντελήφθη ὅτι ὁ στρατηγὸς Πλαστήρας ἦταν ἀκατατόπιστος εἰς τὴν ὅλην κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἀπαντᾶ: "Πρὸς Θεοῦ, Ἀρχηγέ, μὴ λέτε τέτοια πράγματα, διότι θὰ ρεζιλευθῆτε. Βεβαίως, ἐπειδὴ λείπετε 11 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, δὲν εἶσθε, ὡς φαίνεται, κατατοπισμένος μὲ τὴν σημερινὴν κατάστασιν αὐτῆς καὶ πρῶτα νὰ κατατοπισθῆτε"».

Ο Ν. Γρηγοριάδης

Μερικές εβδομάδες αργότερα, ο Πλαστήρας είχε μια δραματική συνάντηση με έναν άλλο «αντιστασιακό». Τη φορά αυτή επρόκειτο για τον πρόεδρο του Εθνικού Συμβουλίου και της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΛΑΣ, τον στρατηγό Νεόκοσμο Γρηγοριάδη. Πλαστήρας, Γρηγοριάδης και Κονδύλης αποτελούσαν ένα αδερφικό τρίπτυχο στα χρόνια της Εθνικής Αμύνης (1916-18), της Επανάστασης του 1922 και στις απαρχές της Δημοκρατίας. Ύστερα οι περιστάσεις τούς χώρισαν, ο Κονδύλης πέθανε, αλλά ο προσωπικός δεσμός των δύο επιζώντων διατηρήθηκε στενότατος παρά τις σπάνιες επαφές τους. Έτσι με συγκίνηση συναντήθηκαν στα μέσα Μαρτίου 1945, μετά την κάθοδο της ηγεσίας της Αριστεράς στην Αθήνα. Αλλά, όταν άρχισαν τη συζήτηση για την Κατοχή, την Αντίσταση και τη νέα πραγματικότητα, κυριολεκτικά αρπάχτηκαν και διαπίστωσαν ότι τους χώριζε άβυσσος αντιλήψεων και εκτιμήσεων.

Ο Πλαστήρας, όχι μόνο επέδειξε την ίδια εχθρότητα προς την Αντίσταση, όπως και κατά τη συνάντησή του με τον Ζέρβα, αλλά και επέμενε στην υποτίμηση της Αριστεράς και στην υπερτίμηση της δικής του επιρροής. «Αρκεί να κάνω λίγες εμφανίσεις στους συνοικισμούς και θα τραβήξω όλο τον κόσμο του ΕΑΜ σε μένα», έλεγε. «Δεν έχεις ιδέα από τι έγινε και τι γίνεται», απαντούσε ο συνομιλητής του σε οξύ τόνο. «Το περιβάλλον σου, Νίκο, σου αποκρύπτει την αλήθεια και σε παραπλανά. Εναγκαλίστηκες τα Τάγματα Ασφαλείας και μάχεσαι τους αγωνιστές».

Η συζήτηση εκτραχύνθηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο πιστός υπασπιστής του Πλαστήρα Μινιουδάκης, ακούγοντας στον προθάλαμο τις κραυγές των δυο παλιών φίλων, εισόρμησε στο πρωθυπουργικό γραφείο νομίζοντας πως είχαν συμπλακεί. Δεν ήρθαν στα χέρια, αλλά ο Γρηγοριάδης κρατούσε από το πέτο του σακακιού του τον αγανακτισμένο Πλαστήρα και τον τράνταζε φωνάζοντας: «Η θέση σου δεν είναι μ' αυτούς. Οι πραγματικοί δημοκράτες είναι οι αγωνιστές της Αντίστασης...»

Η κυβέρνηση εκείνη πάντως παράπαιε μέσα στην αδράνεια και τη σύγχυση της εποχής. Κάθε τόσο έκανε μεταγγίσεις αίματος. Την 7η Μαρτίου ανέλαβαν ως νέοι υπουργοί: Εσωτερικών ο Γ. Νόβας, Εργασίας ο Στ. Νικολαΐδης, Υγιεινής ο Τσούτης, Μεταφορών ο Καραβίδας και ως γενικοί διοικητές οι Δημάδης Κεντρικής Μακεδο-

νίας, Καλιγάτσης Δυτικής, Κωνσταντόπουλος Ανατολικής και Παπαθανάσης Θράκης. Και την 3η Απριλίου ο Αλ. Μυλωνάς ως υπουργός Οικονομικών και ο Γ. Σίδερης ως υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου.

Αλλά ο Πλαστήρας βαλλόταν από τη Δεξιά. Η παράταξη των βασιλοφρόνων από μέρα σε μέρα δυνάμωνε και δεν μπορούσε να δεχτεί ως πρωθυπουργό τον «βασιλοκτόνο» αρχηγό της επανάστασης του 1922. Το Λαϊκό Κόμμα τον κατηγορούσε ότι κωλυσιεργεί όσον αφορά το χρόνο του δημοψηφίσματος. Τον υποπτευόταν εξάλλου ότι ευνοεί την Αριστερά, παρά την ώς τότε σκληρή στάση που τηρούσε απέναντί της.

Η επιστολή του Πλαστήρα

Το κυβερνητικό οικοδόμημα σειόταν από τα θεμέλια. Και την 4η Απριλίου έγινε το πρώτο ρήγμα: παραιτήθηκε ο υπουργός Εφοδιασμού Δ. Χατζίσκος. Την επομένη έγινε ο σεισμός: η εφημερίδα της Δεξιάς *Ελληνικόν Αίμα* –που εκδιδόταν και επί Κατοχής από τους Κ. Βοβολίνη, Ι. Μήλιο και Πνιάτογλου– υλοποιούσε έναν κρυφό εφιάλτη του Πλαστήρα. Έφερνε στη δημοσιότητα την επιστολή –ή ακριβέστερα τμήματα της επιστολής– που είχε στείλει από τη Νίκαια τον Ιούλιο του 1941 προς τον πρεσβευτή της Ελλάδας στο Βισύ (πρωτεύουσα του υπό τον πρόεδρο στρατάρχη Πεταίν γαλλικού κράτους), με την οποία εκδήλωνε συνθηκολογικές αντιλήψεις για τον πόλεμο 1940-41.

Ήταν η επιστολή εκείνη που ο Κομνηνός Πυρομάγλου κόμισε αντίγραφό της στην Ελλάδα τον Σεπτέμβριο του 1941 και την επέδειξε στον Ζέρβα, όπως είδαμε και στον πρώτο τόμο. Από πού προμηθεύτηκαν τώρα το κείμενό της οι εκδότες του *Ελληνικού Αίματος*, είναι άγνωστο. Πάντως η δημοσίευση των περικοπών της προκάλεσε σάλο. Ο Πλαστήρας απάντησε με δηλώσεις στις οποίες μεταξύ άλλων αποκάλυπτε ένα ιστορικό στοιχείο:

> *«Μόλις ἔφθασα... ἀπέρριψα τὴν πρότασιν νὰ ἀναλάβω τὴν Ἀντιβασιλείαν...»*

Και παρέθετε αποσπάσματα από μια συνέντευξή του προς τον ξένο Τύπο τη 18η Μαρτίου 1941, στην οποία εκθείαζε τον ελληνικό αγώνα και υπογράμμιζε ότι δεν είναι δυνατή η χωριστή ειρήνη με την Ιταλία χωρίς την προηγούμενη συγκατάθεση της Αγγλίας. Ταυτόχρονα έστελνε στις εφημερίδες το πλήρες κείμενο της επίμαχης επιστολής του, το οποίο έχει ως εξής:

> *«ΝΙΚΑΙΑ, 16η Ἰουλίου 1941*
>
> *»Κύριε Πρεσβευτά,*
>
> *»Ἔλαβα τὸ γράμμα σας τῆς 13ης τρέχοντος καὶ ἀπαντῶ διὰ τῆς παρούσης εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ.*

»Πρὸ μηνὸς ἐζήτησα παρὰ τοῦ ἐνταῦθα Ἑλλ. Προξενείου νὰ μοῦ γίνη ἀνανέωσις τοῦ κοινοῦ διαβατηρίου τὸ ὁποῖον κανονικῶς μοὶ ἐχορηγήθη παρὰ τοῦ Προξενείου Μασσαλίας τὸ 1935 καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ δύο ἀνανεώσεις ἐγένοντο ἐν τῷ μεταξύ. Τὸ ἐδῶ Προξενεῖον ἠρνήθη νὰ μοῦ τὸ ἀνανεώση, ἰσχυριζόμενον ὅτι ἔχει διαταγὰς πρὸς τοῦτο ἄνωθεν. Τὴν ἰδίαν ἄρνησιν ἀντέταξεν καὶ τὸ Προξενεῖον τοῦ Μόντε Κάρλο. Γνωρίζω, ὅτι ἀπὸ τριῶν καὶ πλέον ἐτῶν ὑπάρχουν διαταγαὶ τῆς Ἑλλ. Κυβερνήσεως πρὸς τὰ Προξενεῖα, ὅπως μοῦ ἀρνηθοῦν χορήγησιν διαβατηρίου. Τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς συμπεριφορᾶς αὐτῆς μιᾶς Κυβερνήσεως πρὸς ἕνα στρατηγὸν καὶ πρώην Ἀρχηγὸν τοῦ Κράτους ἀφήνω εἰς Ὑμᾶς πρὸς τὸ παρόν.

»Ἐνόμισα ὅτι τὰ τελευταῖα τραγικὰ γεγονότα μὲ τὰς τόσον καταστρεπτικὰς συνεπείας διὰ τὴν Πατρίδα θὰ ἐπέδρασαν καὶ ἐπὶ τῆς σκέψεως τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀντιπροσώπων τοῦ Κράτους, ὥστε νὰ ἀσκήσουν κάποιαν πρωτοβουλίαν ὡς πρὸς τὴν λογικότητα τοῦ κύρους παλαιῶν διαταγῶν, ὡς ἐκείνη ἡ ἀφορῶσα ἐμέ. Δυστυχῶς, ἠπατήθην καὶ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς σας, ἐνῷ εἴχατε κάθε λόγον νὰ ἀγνοήσητε μίαν ἔκνομον καὶ ἀντισυνταγματικὴν διαταγὴν μιᾶς ἀνυπάρκτου πλέον Κυβερνήσεως καὶ νἀσκήσητε προσήκουσαν πρωτοβουλίαν εἰς ἀνώτερον ὑπάλληλον, ἐκρίνατε ἀναγκαῖον αὐτὴν τὴν φορὰν νὰ σπεύσητε εἰς ἀναζήτησιν τῆς περιπλανωμένης καὶ ἄνευ Κράτους Βασιλικῆς Κυβερνήσεως διὰ νὰ λάβητε ὁδηγίας δι' ἓν τόσον στοιχειῶδες ζήτημα. Ἡ ἀπάντησις τὴν ὁποίαν ἐλάβατε, Κύριε Πρεσβευτά, καὶ τὴν ὁποίαν μοῦ ἀνεκοινώσατε, ὁμολογῶ ὅτι μὲ ἐξέπληξε. Δὲν περίμενα ποτὲ ἀπὸ τὸν κ. Τσουδερόν, ἔστω καὶ ὄψιμον Βασιλόφρονα, ὁ ὁποῖος γνωρίζει καλὰ τὸν χαρακτῆρα μου νὰ κατέλθη εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὥστε νὰ νομίση ὅτι ἠμπορεῖ νὰ ἐξασκήση ἠθικὴν πίεσιν ἐπ' ἐμοῦ διὰ νὰ μεταβάλω ἀρχὰς καὶ πεποιθήσεις δι' ἕνα μάλιστα τόσον ἀσήμαντον πρᾶγμα: τὴν ἀπόκτησιν διαβατηρίου. Αἰσθάνομαι ὡς Ἕλλην ἐκ τούτου ἀληθινὴν αἰσχύνην, τὸ ὅτι, δηλαδή, ἕνας Βασιλικὸς πρωθυπουργός, ἔστω καὶ τῆς παρούσης ἰδιορρύθμου μορφῆς, ἐσκέφθη ὅτι θὰ εὕρη ἐν τῷ προσώπῳ μου, ἀγωνιστὴν δημοκρατικῶν ἀρχῶν ἐπὶ 25ετίαν, διαλαλητὴν ἀνὰ τὸ πανελλήνιον τῆς πολιτικῆς τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἀπαισίας 4ης Αὐγούστου, ἥτις τόσα κακὰ ἐπεσώρευσεν ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Πληροφορῶ τὸν κ. Τσουδερόν, ὅτι εἰς μάτην περιφέρεται ἀνὰ τὰς ἠπείρους, δὲν θὰ εὕρη πουθενὰ ἄλλον Κονδύλην. Τὸν βεβαιῶ δέ, ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα οὔτε ἕνας Ἕλλην νὰ μὴ θεωρῇ ὡς τὴν ἀπαισιωτέραν ἡμέραν τῆς Ἱστορίας τοῦ

Ἔθνους τὴν 4ην Αὐγούστου καὶ νὰ μὴ καταρᾶται τοὺς ἱδρυτὰς καὶ ἐργάτας αὐτῆς. Οὐδεὶς πλέον ἐξ αὐτῶν θὰ τολμήση νὰ πατήση τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ τελικὴ ἔκβασις τοῦ πολέμου. Μεταξὺ τούτων ἠθέλησε νὰ συγκαταλεχθῆ τὴν τελευταίαν στιγμὴν καὶ ὁ κ. Τσουδερός. Εἶναι δικαίωμά του, ἀλλ' ὁ ἑλιγμὸς αὐτὸς αὐτὴ τὴ φορὰ κάθε ἄλλο παρὰ εὐφυὴς ὑπῆρξε.

»Δὲν ὑπάρχει πλέον λόγος, κ. Πρεσβευτά, νὰ ἀπασχοληθῆτε μὲ τὸ διαβατήριό μου. Μᾶλλον ὑπάρχει πιθανότης, ὅτι δὲν εἶναι μακρὰν ἡ ἡμέρα, ποὺ θὰ ἀπασχοληθῶ ὁ ἴδιος διὰ τὰ διαβατήρια ὅλων, ποὺ μοῦ ἐφάνησαν τόσον ἀδιάφοροι, ἀλλὰ τοὺς βεβαιῶ, ὅτι ὡς πρὸς αὐτὸ δὲν θὰ συναντήσουν καμμίαν δυσκολίαν. Θὰ ἐθεώρουν ἐμαυτὸν τὸν ἀνανδρότερον τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν καὶ ὡς σκέψις μοῦ ἐπήρχετο ἀντίθετος διάθεσις.

Ο Τσουδερός

»Θὰ ἐπεθύμουν πρὸς τούτοις νὰ γνωσθοῦν εἰς τὸν κ. Τσουδερὸν συνιστῶντα μοι νὰ τὸν συνδράμω εἰς τὴν εὐόδωσιν τῆς πολιτικῆς του, ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος πρὸς "εὐρεῖαν ἱκανοποίησιν τῶν ἐθνικῶν μας βλέψεων" τὰ κατωτέρω διὰ νὰ ἐκτιμήση τὸ εἶδος τοῦ πατριωτισμοῦ μου: Εἶναι γνωστόν, ὁποῖαι σκληραὶ διώξεις ἐγένοντο κατὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι φίλων μου ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῆς 4ης Αὐγούστου, τὴν ποταπότητα τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἴδιος ὁ κ. Τσουδερὸς ἐδοκίμασε διὰ πολυμήνου περιορισμοῦ καὶ ἐπιτηρήσεως καὶ μέχρι τῆς παραμονῆς τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸ πρωθυπουργικὸν ἀξίωμα. Εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν Πρεσβείαν τῶν Παρισίων ὁποῖα γελοῖα καὶ δαπανηρὰ μέτρα ἐλήφθησαν διὰ μίαν ἀδικαιολόγητον παρακολούθησίν μου, χωρὶς νὰ παραλείψουν καὶ ὁμάδα ὁλόκληρον κακοποιῶν νὰ ἀποστείλουν, τῆς ὁποίας οἱ καταχθόνιοι σκοποὶ δὲν ηὐνοήθησαν ὑπὸ τῶν συνθηκῶν τοῦ τόπου.

»Καὶ παρ' ὅλα ταῦτα, ὅταν ἡ ἀδεξιότης τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ καθεστῶτος τῆς 4ης Αὐγούστου ὡδήγησε τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν εἰς ἕνα ἄνισον πόλεμον μὲ μίαν μεγάλην δύναμιν ὡς ἡ Ἰταλία, ἔρριψα εἰς τὴν λήθην ὅλας τὰς πικρίας καὶ ἔκαμα ὅ,τι ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἐμὲ νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος. Ἀρκεῖ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τούτου, μία ἔκκλησίς μου πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀμερικῆς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 17 Νοεμβρίου 1940, δημοσιευθεῖσα εἰς τὸ ἐν Σικάγῳ περιοδικὸν "ΕΛΛΑΣ" (ταχυδρομικῶς ἀποστέλλεται ἀντίτυπον), ὡς καὶ μία συνέντευξίς μου ζητηθεῖσα ἐδῶ ἀπὸ ξένον ἀνταποκριτὴν καὶ δοθεῖσα τὴν 16ην Μαρτίου (ἧς ἀντίτυπον ἐπισυνάπτω). Ἡ συνέντευξις αὐτὴ δὲν ἐπετράπη νὰ δημο-

σιευθῆ εἰς τὰς ἑλβετικὰς ἐφημερίδας, ἀλλὰ μόνον εἰς ἀμερικανικὴν ἐφημερίδα, ὡς ἐπληροφορήθην. Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως ὅμως τοῦ μετὰ τῆς Ἰταλίας πολέμου, αἱ ἀνησυχίαι μου ὑπῆρξαν μεγάλαι καὶ παρὰ τὰς τοπικὰς νίκας τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ ἀλβανικὰ βουνά, προησθανόμην τὰς ὀλεθρίας συνεπείας μιᾶς ἀστόχου πολιτικῆς καὶ πρὸ παντὸς ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας μιᾶς ἱκανῆς ἀνωτέρας διευθύνσεως τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων.

»Ἡ ἔπαρσις τῶν ἀνθρώπων τοῦ σεσηπότος καθεστῶτος τῆς 4ης Αὐγούστου, ἀναζωογονηθέντων ἀπὸ τὴν μαχητικὴν ὁρμὴν τοῦ Ἕλληνος στρατιώτου, ὑπερέβη κάθε ὅριον. Ἡ τύφλωσίς των ἦτο τοιαύτη ὥστε ἀπέρριψαν καὶ ἀθρόας προσφορὰς πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὸν ἀγῶνα ἑνὸς σεβαστοῦ ἀριθμοῦ ἐμπειροτάτων ἀξιωματικῶν, τοὺς ὁποίους τὸ κίνημα τοῦ 1935 εἶχε θέσει ἐκτὸς τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ. Ὅστις γνωρίζει ἀπὸ στρατιωτικὰ δύναται μόνον νὰ ἐκτιμήση τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματος τούτου.

Ο πόλεμος

»Κατὰ τὸ τέλος τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου 1940 πληροφοροῦμαι βασίμως, ὅτι ὑπάρχει ἔδαφος διευθετήσεως τῆς Ἰταλοελληνικῆς συρράξεως, τῇ μεσολαβήσει τῆς Γερμανίας. Ἔκαμα ὅ,τι ἦτο δυνατὸν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ὅπως ἐπωφεληθῇ ἡ Ἑλλὰς τῆς εὐκαιρίας, ἀλλὰ ἡ ἐχθρικὴ στάσις ἐναντίον μου καὶ τοῦ καθεστῶτος ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ τῆς Πρεσβείας τοῦ Βισὺ καθίστα ἀδύνατον τὴν προσωπικήν μου ἐνέργειαν. Ἔστειλα τὸ πρῶτον τὸν φίλον μου κ. Πυρομάγλου, νὰ ἔλθη εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν Πρεσβείαν καὶ νὰ τοὺς πληροφορήση σχετικῶς μὲ τὸ σπουδαιότατον αὐτὸ ζήτημα, ἀλλ' οὗτος δὲν ἐγένετο δεκτὸς παρὰ λίαν δυσμενῶς καὶ παρὰ τοῦ συμβούλου τῆς Πρεσβείας.

»Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, κατὰ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου, νέαι βασιμώτεραι πληροφορίαι μοῦ ἐπαρουσίαζαν τὸν ἐκ Βουλγαρίας κίνδυνον προσεχέστατον καὶ ἔξαλλος ἔσπευσα νὰ παρακαλέσω δι' ἐπιστολῆς τὸν δημοσιογράφον κ. Κοτσαρίδαν, διαμένοντα τότε προσωρινῶς ἐν Μασσαλίᾳ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξέθεσα τὸν ἄμεσον κίνδυνον ποὺ διέτρεχε ἡ Ἑλλὰς ἐκ τῆς Βουλγαρίας. Δυστυχῶς καὶ οὗτος, διατελῶν ὑπὸ ἐπίβλεψιν τῆς γαλλικῆς ἀστυνομίας κατόπιν παλαιοτέρων δυσμενῶν κατ' αὐτοῦ συστάσεων τῆς ὑπηρεσίας τῆς ἑλληνικῆς πρεσβείας, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχη τὴν ἀπαιτουμένην ἄδειαν μεταβάσεως εἰς Βισύ. Βραδύτερον κατὰ Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον, ὁ κίνδυνος ἦτο ὀφθαλμοφανής. Ἀνήσυχος μέχρι

ἀπελπισίας ἠθέλησα νὰ μεταβῶ εἰς Αἴγυπτον. Φίλοι μου ἐκεῖ ἐνήργησαν μέσω ἀγγλικῶν ἀρχῶν νὰ μοῦ διευκολυνθῇ ἡ μετάβασις, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ καλὴ διάθεσις τῶν Ἄγγλων προσέκρουσε εἰς τὴν κατηγορηματικὴν ἀπαίτησιν τῆς κυβερνήσεως Μεταξᾶ ὅπως μὴ μοῦ ἐπιτραπῇ ἡ μετάβασις ἐπὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐδάφους. Ἐσκέφθην τότε νὰ ἐπιχειρήσω ὅπως ἐπιτύχω μετάβασιν εἰς Βηρυττόν, ὁπόθεν θὰ μοῦ ἦτο εὔκολον νὰ ἐπικοινωνήσω μέσω προσώπου τινὸς μετὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, διὰ νὰ τῆς παραστήσω τὸν κίνδυνον καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς ἀποφυγῆς τῆς καταστροφῆς διὰ μιᾶς συμφωνίας μεσολαβήσει τῆς Γερμανίας. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, θὰ ἐνθυμῆσθε, Κύριε Πρεσβευτά, ἀπετάθην πρὸς ὑμᾶς δι' ἐπιστολῆς μου διὰ τῆς ὁποίας σᾶς παρεκάλουν νὰ μοὶ χορηγήσητε διπλωματικὸν διαβατήριον καὶ νὰ μὲ βοηθήσητε νὰ ἐπιτύχω τὴν εἰς Βηρυττὸν μετάβασίν μου, ὑποσχεθεὶς εἰς ὑμᾶς διὰ τοῦ λόγου μου ὅτι δὲν θὰ ἔκαμα καμμίαν ἄλλην χρῆσιν τοῦ διαβατηρίου, τὸ ὁποῖον θὰ παρέδιδα ἅμα τῇ ἀφίξει μου εἰς τὸ ἐκεῖ προξενεῖον. Ἐνθυμεῖσθε ὅτι εἴχατε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἀπαντήσητε τότε ἁπλῶς μόνον καὶ εἰς διπλωματικὴν ἔκφρασιν, ὅτι δὲν εἶσθε σεῖς ἁρμόδιος, ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν διὰ τὴν χορήγησιν διπλωματικοῦ διαβατηρίου, ὡσὰν νὰ μὴ ἐγνώριζον τὸ τοιοῦτον, ἐπειδὴ παρέλειψα ἐκ λεπτότητος νὰ σᾶς ὑποδείξω νὰ τὸ ζητήσητε τηλεγραφικῶς ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν. Δυστυχῶς ὅλαι αἱ προσπάθειαί μου ἀπέτυχον ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἐχθρικὴν διάθεσιν ἐναντίον μου τῆς πρεσβείας, παρ' ὅλον ὅτι προσεπάθησα νὰ διευκολύνω μίαν ἔστω καὶ ἔμμεσον ἐπαφήν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώξῃ ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητός της ἡ πρεσβεία καὶ ὄχι ἐγώ.

«Διευθέτησις»

»Ἐὰν κ. Πρεσβευτὰ κατώρθωνα νὰ μεταβῶ εἰς Βηρυττόν, ἔτρεφον πολλὰς ἐλπίδας, ὅτι θὰ ἔπειθον τὴν Κυβέρνησιν Κορυζῆ τουλάχιστον νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν προτεινομένην ἐκ μέρους τῆς Γερμανίας διευθέτησιν τῆς Ἰταλο-ἑλληνικῆς συρράξεως. Εἶχα ἀρκετὰ σοβαρὰ πειστήρια πρὸς τοῦτο. Παρ' ὅλα ταῦτα, δὲν ἔπαυσα τὰς ἐνεργείας μου ὅπως ὠθήσω πρὸς μίαν ἀπ' εὐθείας συνεννόησιν τῆς Γερμανίας μετὰ τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως Μεταξᾶ, ἥτις κατὰ τὰς πληροφορίας μου, ἤρξατο ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος χωρὶς νὰ γνωρίζω καὶ τοὺς λόγους τῆς ἀποτυχίας τῶν διαπραγματεύσεων ἐκείνων. Καὶ τὸ μοιραῖον ἐπῆλθεν. Ἡ Ἑλλὰς ἤχθη πρὸς αὐτοκτονίαν παρὰ μιᾶς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως, δεχθείσης μετὰ ἀπεριγράπτου ἀφελείας νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς δύο μεγαλυ-

τέρας στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, καίτοι τῆς ὑπεδείχθη ὑπὸ τῆς συμμάχου της Ἀγγλίας, ὅτι ἡ βοήθεια θὰ εἶναι αὐστηρῶς περιωρισμένη. Ἡ ἀνήκουστος κουφότης τῆς Β. Κυβερνήσεως ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ μιᾶς τραγικῆς καταστροφῆς τῆς Χώρας ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν καὶ ὡς νὰ μὴ ἤρκει τοῦτο, ἕνεκεν τελείας ἀγνοίας τῶν νεωτέρων πολεμικῶν μεθόδων παρέτειναν ἀσκόπως τὸν πόλεμον διὰ νὰ συντελεσθῇ ἡ πρᾶξις ἡ τελευταία τοῦ δράματος διὰ τῆς μετατροπῆς εἰς ἐρείπια τῆς ὡραίας, ἀλλ' ἀτυχοῦς νήσου Κρήτης, τὴν εὐθύνην τῆς ὁποίας κατὰ μέγα μέρος φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων του ὁ κ. Τσουδερός, γέννημα ταύτης.

»Αὐτὰ εἶχα νὰ εἴπω εἰς ἀπάντησιν τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς σας κ. Πρεσβευτά. Ἀλλὰ σᾶς παρακαλῶ νὰ πιστεύσητε ὅτι κανὲν αἴσθημα μνησικακίας δὲν μὲ ὤθησε νὰ γράψω τὰ ἀνωτέρω, ἀλλὰ μόνον ἡ θλῖψις καὶ ἡ πικρία, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν ἡ ψυχὴ ἑνὸς στρατιώτου, ὁ ὁποῖος ἐπὶ 10ετίαν ὁλόκληρον διῆλθε τὸν σκληρὸν βίον συνεχῶν πολέμων, ἀγωνιζόμενος διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς βιωσίμου καὶ εὐτυχεστέρας Πατρίδος καὶ ἀκόμη ἄλλην μίαν 10ετίαν βίον ἐξορίστου ἀγωνιζομένου διὰ τὰ δημοκρατικὰ ἰδεώδη καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν καλυτέρευσιν τῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

»Ἐπέπρωτο, ὕστερα ἀπὸ 20 ὁλοκλήρων ἐτῶν ἀγῶνας, προσπαθείας καὶ ἐλπίδας νὰ ἴδω εἰς τὴν προκεχωρημένην αὐτὴν ἡλικίαν διαψευδόμενα ὅλα τὰ ὄνειρα τῆς νεανικῆς ἡλικίας καὶ ἂν ποτὲ συμπληρωθῇ ὁ χρόνος τῆς παλινοστήσεως εἰς τὴν ποθητὴν Πατρίδα νὰ μὴ ἔχω τὴν τύχην νὰ δοκιμάσω τὰ εὐχάριστα αἰσθήματα τοῦ νόστου, ἀλλὰ τὴν θλῖψιν καὶ τὴν βαθεῖαν πικρίαν ἀνθρώπου θρηνοῦντος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς νέας αὐτῆς Ἑλληνικῆς Καρχηδόνος.

»Μετὰ τῆς προσηκούσης ὑπολήψεως
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ»

Αποπομπή του Πλαστήρα

Ούτε το πλήρες κείμενο της επιστολής, ούτε η συνέντευξη του Πλαστήρα κατεύνασαν τα πνεύματα. Η Δεξιά και μεγάλο μέρος του Κέντρου ζητούσαν κραυγαλέα την παραίτηση του πρωθυπουργού. Και ο Τζων Θεοτόκης δήλωνε:

«Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, παραμονὴ τοῦ στρατηγοῦ Πλαστήρα εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ἀποτελεῖ ἔγκλημα κατ' αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἑλλάδος...»

Ο σάλος ήταν τόσο ισχυρός, ώστε ο πρεσβευτής της Μ. Βρετανίας Λήπερ δεν δυσκολεύτηκε να λάβει την απόφασή του: ο Πλαστήρας θα εκδιωκόταν. Και στις 10 το

βράδυ της 7ης Απριλίου 1945, ενώ ο Πλαστήρας βρισκόταν στο σπίτι του συσκεπτόμενος με όλους σχεδόν τους υπουργούς του, ο υπασπιστής του αντιβασιλιά πλοίαρχος Μπουντούρης τού κόμιζε το «απολυτήριό» του: ο Δαμασκηνός τον απέπεμπε με το πρόσχημα ότι η κυβέρνησή του έπρεπε να αντικατασταθεί με άλλη, αυστηρά υπηρεσιακή. Στο γράμμα που του έστειλε εκείνο το βράδυ, τόνιζε:

«...Οἱοσδήποτε ὅμως ἀμερόληπτος κριτής, ὀφείλει νὰ ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ ὑφ' ὑμᾶς Κυβέρνησις δὲν φέρει τὸν ὑπηρεσιακὸν χαρακτῆρα, ὅστις εἶναι σήμερον ἀπαραίτητος, διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων τῆς εἰσόδου τῆς Χώρας εἰς τὴν ὁριστικὴν πολιτικὴν ὁμαλότητα. Εἶναι ὅθεν πρόδηλος ἡ ἀνάγκη σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως ἄλλου τύπου καὶ δὴ αὐστηρῶς ὑπηρεσιακῆς.

»Κατὰ τοιαύτης Κυβερνήσεως, τὴν ὁποίαν ἐπιτακτικῶς ἀξιοῦν τὰ πράγματα, δὲν νομίζω, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προβληθῆ, εὔλογος τουλάχιστον, ἀντίρρησις ὡς πρὸς τὴν ἀνεπηρέαστον διαχείρισιν τῆς ἀνατεθησομένης εἰς αὐτὴν ἐντολῆς...»

Κυβέρνηση Βούλγαρη

Την ίδια ώρα ο αντιβασιλιάς κάλεσε τον ναύαρχο Π. Βούλγαρη, αρχηγό του στόλου, και του ανέθεσε τη νέα κυβέρνηση, η οποία την επομένη, 9 Απριλίου, ορκιζόταν με την εξής σύνθεση:

Π. Βούλγαρης: Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν, Ναυτικῶν, Ἀεροπορίας.
Ι. Σοφιανόπουλος: Ἐξωτερικῶν.
Γ. Μαντζαβῖνος: Οἰκονομικῶν.
Κ. Τσάτσος: Ἐσωτερικῶν.
Γ. Σολιώτης: Δικαιοσύνης.
Γρ. Κασιμάτης: Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.
Α. Ζάκκας: Ἐργασίας.
Δημ. Μπαλάνος: Παιδείας.
Π. Κουτσομητόπουλος: Γεωργίας.
Ν. Σμπαρούνης-Τρίκορφος: Ὑγιεινῆς καὶ Προνοίας.
Τρ. Καραντάσης: Μεταφορῶν.
Α. Δημητρακόπουλος: Συγκοινωνίας.
Γ. Λαμπρινόπουλος, πλοίαρχος Β.Ν.: Ὑφυπουργὸς παρὰ τῷ πρωθυπουργῷ.
Σπ. Μάτεσις, ὑποναύαρχος: Ὑφυπουργὸς Ἐμπορ. Ναυτιλίας.
Ι. Ζακυνθινός: Ὑφυπουργὸς Τύπου καὶ Διαφωτίσεως.

Μ. Πεσματζόγλου: Ὑφυπουργὸς Οἰκονομικῶν.
Γ. Ἀλεξανδρῆς, σμήναρχος: Ὑφυπουργὸς Ἀεροπορίας.
Κ. Καμπᾶς: Ὑφυπουργὸς Προνοίας.

Ταυτόχρονα ο πρωθυπουργός Βούλγαρης τηλεγραφούσε στο Λονδίνο, στον συνδιοικητή της Τραπέζης της Ελλάδος, Κυριάκο Βαρβαρέσο, να πάρει μέρος στην κυβέρνηση αναλαμβάνοντας την αντιπροεδρία της και την ευθύνη της οικονομικής πολιτικής της. Σημείο των καιρών: ο άνθρωπος που απομακρύνθηκε από την Ελλάδα γιατί απορρίφθηκε η νομισματική πολιτική του, καλούνταν τώρα ως Παράκλητος να σώσει την κατάσταση. Μια απόδειξη του οικονομικού χάους που επικρατούσε. Ο Βαρβαρέσος ανταποκρίθηκε. Την 29η Μαΐου επέστρεφε στην Αθήνα και την 4η Ιουνίου ορκιζόταν αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και υπουργός Εφοδιασμού.

Η κυβέρνηση Πλαστήρα εμφανιζόταν ως άχρωμη πολιτικά. Η κυβέρνηση Βούλγαρη είχε ως προμετωπίδα ότι ήταν υπηρεσιακή. Και οι δύο όμως είχαν ως βασικό, δομικό χαρακτηριστικό ότι ήταν πρώτα απ' όλα κυβερνήσεις αντι-αριστερές. Κύρια αποστολή τους είχαν την ανοικοδόμηση, αλλά και τη διατήρηση της Αριστεράς σε κατάσταση υποταγής.

Τα πολιτικά κόμματα

Ποια ήταν όμως η πολιτική δομή της μη αριστερής παράταξης μετά τη Βάρκιζα;

Είναι παράδοξο αλλά αληθινό ότι, μετά τέσσερα έτη δικτατορίας και άλλα τέσσερα κατοχικής αντίστασης και ανατροπής των πάντων, η πολιτική πραγματικότητα μετά τα Δεκεμβριανά, τώρα που η Αριστερά είχε απωθηθεί σε δεύτερο πλάνο, επανερχόταν στα ίχνη του 1935-1936. Τα ίδια βασικά αστικά κόμματα κυριαρχούσαν στη σκηνή. Και ως πεδίο διαμάχης είχαν ξανά το πολιτειακό: αβασίλευτη ή βασιλευόμενη.

Το γεγονός αυτό δεν έχει δύσκολη την ερμηνεία του. Μετά τη Δεκεμβριανή μάχη, η επανάσταση είχε εκτονωθεί. Η αντεπανάσταση που επικρατούσε ήταν διαποτισμένη με τη συντήρηση, ενώ το ηθικό του λαού διατηρούνταν πολύ χαμηλό. Και όπως γράφει ο ιστορικός Γρηγ. Δαφνής (*Σοφοκλής Βενιζέλος*, σελ. 348):

> *«Ὅπου τὸ μῖσος δὲν ἐδημιούργει ἀντιδράσεις, ἡ ἀθυμία καὶ ἡ ἀπροθυμία ἀπετέλουν τὸν κανόνα. Οὐδεμία ἀξία ἦτο σεβαστή. Πλήρης σύγχυσις ἰδεῶν ἐπεκράτει... Τὰ κόμματα ἐτέλουν εἰς τὴν πανευδαίμονα κατάστασιν τῶν παραμονῶν τῆς 4 Αὐγούστου, ἡ ἰθύνουσα τάξις ἐβιάζετο νὰ ἐπανεύρῃ τὸν προπολεμικὸν τρόπον ζωῆς, ἐνῷ ἡ πνευματικὴ ἡγεσία ἠγωνίζετο νὰ καταστήσῃ αἰσθητὴν τὴν ὕπαρξίν της, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιτυγχάνῃ».*

Έτσι τα αστικά κόμματα του 1936 είχαν πάλι τον πρώτο λόγο:

- Το Λαϊκό Κόμμα, που τώρα είχε ενοποιηθεί, με διοικούσα επιτροπή από τους Κ.

Τσαλδάρη, Σ. Στεφανόπουλο, Ι. Θεοτόκη, Μπέη Μαυρομιχάλη. Παρά την ενοποίηση όμως, δεν είχε αναγνωρισμένο αρχηγό, αν και ο Κ. Τσαλδάρης σιωπηρά ήταν ο προκαθήμενος. Και έπαθε σοβαρή απώλεια τη 19η-20ή Αυγούστου 1945 με τον ταυτόχρονο σχεδόν θάνατο δύο επίλεκτών του στελεχών: των Πέτρου και Περικλή Ράλλη. Ο πρώτος, πολιτευτής Σύρου, πέθανε στην Κηφισιά τη 19η Αυγούστου. Την επομένη πέθανε και ο δεύτερος, πολιτευτής Πυλίας. Ήταν δύο άνδρες σώφρονες, επιφανείς, πολύτιμοι εθνικά σε περιόδους οξύτητας όπως εκείνη που διαγραφόταν μετά τη Βάρκιζα, στην οποία το κόμμα αυτό αποτελούσε την υλική έκφραση του άκρατου βασιλισμού και άκρατου αντι-αριστερισμού και συγκέντρωνε το μεγαλύτερο και ισχυρότερο μέρος των αστών, αλλά και τις συντηρητικότερες μάζες όλων των τάξεων και κυρίως των αγροτών.

• Το κόμμα των Φιλελευθέρων, με αρχηγό πάντα τον Θεμ. Σοφούλη, ο άλλος πόλος του αστικού κόσμου. Στηριζόταν σε μικρότερη μερίδα της αστικής τάξης, αλλά σε μεγαλύτερο πλήθος μικροαστών. Ενώ όμως ο μεγάλος του αντίπαλος, το Λαϊκό Κόμμα, παρουσίαζε κεντρομόλες ροπές, το Κόμμα των Φιλελευθέρων έδειχνε φυγόκεντρες τάσεις. Γιατί υπό τις πτέρυγές του βρήκαν καταφύγιο οι περισσότεροι από τους φυγάδες της ηττηθείσας Αριστεράς και διαφοροποιούσαν τη σύνθεσή του και τον προσανατολισμό του. Ήταν επόμενο να αρχίσει στους κόλπους του η πάλη των συντηρητικών που επιζητούσαν κοινό ταξικό, αστικό μέτωπο και των μετριοπαθών που επεδίωκαν την τοποθέτηση μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς.

Η πάλη αυτή εκφραζόταν με τη θέση έναντι του πολιτειακού. Οι συντηρητικοί φιλελεύθεροι έκλιναν προς την παλινόρθωση του Γεωργίου, για να γίνει ο ακρογωνιαίος λίθος του κυματοθραύστη κατά της Αριστεράς. Οι μετριοπαθείς επέμεναν στην καθιέρωση της αβασίλευτης δημοκρατίας. Και το αποτέλεσμα υπήρξε η διάσπαση: τη 18η Μαρτίου του 1945, ο Στυλ. Γονατάς, υπαρχηγός ώς τότε των Φιλελευθέρων, αποσχίστηκε και ίδρυσε το κόμμα των «Εθνικών Φιλελευθέρων», και την 20ή Φεβρουαρίου 1946 ο Σοφοκλής Βενιζέλος –που είχε διατελέσει υπαρχηγός και αρχηγός των Φιλελευθέρων το 1945– ίδρυε και αυτός το κόμμα των «Βενιζελικών Φιλελευθέρων». Τα δύο αυτά κόμματα τοποθετούνταν στη Δεξιά. Το κυρίως κόμμα, με αρχηγό τον Θ. Σοφούλη, αποτελούσε τον κορμό του Κέντρου και της αντιβασιλικής παράταξης.

Την τριχοτόμηση εκείνη την είδαν με ανησυχία όσοι δεν είχαν ξεκαθαρισμένες αντι-αριστερές αντιλήψεις. Και ο Γρ. Δαφνής γράφει χαρακτηριστικά στο σημείο αυτό (*Σ. Βενιζέλος*, σελ. 348):

> *«Ὁ Θ. Σοφούλης, λόγῳ ἡλικίας καὶ προκαταλήψεων, παρ' ὅλον ὅτι ἦτο δεδηλωμένος ἀντικομμουνιστής, ἐνέμενεν εἰς τὸ πάθος του ἐναντίον τοῦ βασιλέως Γεωργίου. Ὄχι εἰς τοὺς κομμουνιστάς, ἀλλὰ ὄχι καὶ εἰς τὸν*

βασιλέα, ἐνῶ ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ προϋπέθετε ἑνότητα τῆς ἐθνικῆς παρατάξεως. Εἶχε γίνει τοῦ συρμοῦ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀφεθῆ τὸ Κ.Κ.Ε. νὰ μονοπωλήση τὴν ἀντιβασιλικὴν ἰδέαν. Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς ἦτο τὸ πολιτικῶς ὀρθόν. Ἀφοῦ τὸ Κ.Κ.Ε. ἐστρέφετο κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅλα τὰ ἄλλα κόμματα, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν τοποθέτησίς των, ἔπρεπε νὰ ταχθοῦν ὑπὲρ αὐτοῦ. Διότι ἔτσι θὰ ἔπαυε τὸ Κ.Κ.Ε. νὰ ἐκμεταλλεύεται ἕνα ζήτημα ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ ὅταν αἱ συνθῆκαι τῆς πολιτικῆς ζωῆς ἦσαν διαφορετικαί. Ἡ προσπάθεια παρεμποδίσεως τοῦ Κ.Κ.Ε. νὰ καταλάβη τὴν ἐξουσίαν ἐπέβαλλε τὴν πλήρη του ἀπομόνωσιν. Οὐδεμία ἐνίσχυσις, οὔτε ἔμμεσος, τῶν θέσεών του ἦτο ἐπιτρεπτή».

Πέραν αυτών των βασικών κομμάτων υπήρχαν και ορισμένα άλλα, προσωπικού καθαρά χαρακτήρα, από τα οποία τα κυριότερα ήταν:

- Το Εθνικό Ενωτικό, του Παν. Κανελλόπουλου.
- Το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό, του Γ. Παπανδρέου.
- Τα κόμματα του Γ. Καφαντάρη, του Ι. Σοφιανόπουλου, του Απ. Αλεξανδρή.

Και σ' αυτά προστέθηκε ένα ακόμα προσωπικό κόμμα, του Ν. Ζέρβα, που ήταν η πολιτική μορφή του ΕΔΕΣ, ενώ και η οργάνωση «Χ» της άκρας Δεξιάς, με αρχηγό τον συνταγματάρχη Γ. Γρίβα, μετατρεπόταν σε «Εθνικόν Κόμμα Χιτών».

Υπήρχαν τέλος και ορισμένες προσωπικότητες κύρους που προσπαθούσαν να δημιουργήσουν κομματικούς σχηματισμούς, όπως ο διάσημος συγγραφέας Ν. Καζαντζάκης –που διετέλεσε και υπουργός– και ο Γ. Καρτάλης, της κατοχικής ΕΚΚΑ.

Ενώ διαμορφώνονταν έτσι οι πολιτικοί σχηματισμοί του αστικού κόσμου, ήταν ισχυρή η στροφή των μη Αριστερών μαζών προς τη Δεξιά και τη βασιλεία. Αλλά πάνω και από την κυβέρνηση είχε δημιουργηθεί ένα «ντε φάκτο» καθεστώς, συνέπεια των Δεκεμβριανών, με περιεχόμενο και μορφή άκρως Δεξιά, που είχε αποδεχτεί την αποστολή να διατηρεί την Αριστερά σε κατάσταση υποταγής ώστε να είναι αδύνατη η ανασυγκρότησή της.

Η Αριστερά

Ποια ήταν όμως η θέση και η πολιτεία της δορύκτητης Αριστεράς την εποχή εκείνη;

Η συμφωνία της Βάρκιζας της παρείχε θεωρητικά τη δυνατότητα να διατηρήσει την πολιτική της ύπαρξη, με ευρέα περιθώρια νόμιμης δραστηριότητας. Και τις πρώτες εβδομάδες της νέας εποχής μπόρεσε ανενόχλητη να ανασυσταθεί.

Στην Αθήνα, μόλις κατήλθε η ηγεσία της, εγκατέστησε γραφείο στο κέντρο της πόλης και άρχισε την έκδοση των εφημερίδων της. Ο *Ριζοσπάστης*, το επίσημο όργανο του ΚΚΕ, έστησε τα γραφεία του στην οδό Σταδίου 10 (εκεί εκδιδόταν αργό-

τερα και ο εβδομαδιαίος Ρίζος της Δευτέρας). Η *Ελεύθερη Ελλάδα*, επίσημο όργανο του ΕΑΜ, στην οδό Ερμού. Απέναντι από το *Ριζοσπάστη* εγκαταστάθηκε το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ και στην οδό Σωκράτους η Κεντρική Επιτροπή του. Πολυάριθμα άλλα δημοσιογραφικά όργανα της Αριστεράς εκδίδονταν στην πρωτεύουσα, μεταξύ των οποίων και η *Μάχη* της ΕΛΔ. Ταυτόχρονα, όλες οι οργανώσεις του ΕΑΜ, του ΚΚΕ, της ΕΠΟΝ, της Εθνικής Αλληλεγγύης, ανασυγκροτήθηκαν αστραπιαία.

Στη Θεσσαλονίκη και στις άλλες επαρχιακές πόλεις γινόταν η ίδια ραγδαία αποκατάσταση. Μόνο στην ύπαιθρο όπου εμφανιζόταν η Χωροφυλακή ή η Εθνοφυλακή ως δύναμη τάξης παρεμπόδιζε την εμφάνιση ΕΑΜικών οργάνων.

Η δικαστική δίωξη

Η κατάσταση αυτή φαινόταν να δικαιολογεί τους αισιόδοξους που θεωρούσαν τη συμφωνία της Βάρκιζας «τουλάχιστον μερική νίκη του ΕΑΜ». Αλλά η συμφωνία έμελλε να αποδειχτεί σε σημαντικό βαθμό «Χωριό Ποτέμκιν». Το επίσημο κράτος ήταν υποχρεωμένο να διατηρεί τυπικά τους βασικούς όρους της Βάρκιζας. Το αντιαριστερό όμως καθεστώς, πίσω από τη «ντε γιούρε» συνύπαρξη, εφάρμοζε εξαρχής μια «ντε φάκτο» πίεση, η οποία εκδηλωνόταν με δύο μορφές:

Επίσημα με τις δικαστικές διώξεις.

Ανεπίσημα, με τη συγκρότηση ένοπλων παρακρατικών ομάδων.

Η συμφωνία της Βάρκιζας, όπως είδαμε, αμνήστευε τα πολιτικά αδικήματα, όχι όμως και τα του κοινού δικαίου. Το κενό αυτό επέτρεπε να κατακλυσθεί η Ελλάδα από δικογραφίες εναντίον Αριστερών, με κατηγορίες πράξεων που διαπράχτηκαν κατά την Κατοχή και τα Δεκεμβριανά. Σε 80.000 περίπου ανέρχονται τα διωκόμενα πρόσωπα. Και ο τρόπος με τον οποίο γινόταν η σχετική διαδικασία καταφαίνεται από την εξής εισαγγελική εγκύκλιο. Τη συνέταξε στις αρχές Μαρτίου 1945 (αριθμός πρωτοκόλλου Ε. 26) ο προϊστάμενος της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών και κατόπιν εισαγγελέας του Αρείου Πάγου και πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Κόλλιας:

> *«Ἐκ τῶν ὑποβαλλομένων ἡμῖν δικογραφιῶν παρετηρήσαμεν ὅτι ἐσχάτως ἠγνοήθησαν ὑπό τινων ἀστυνομικῶν ὀργάνων παντελῶς αἱ περὶ προσωπικῆς τῶν πολιτῶν ἐλευθερίας ἢ συλλήψεώς των προστατευτικαὶ τοῦ Συντάγματος καὶ τῶν νόμων διατάξεις. Οὕτω, οἱ ὕποπτοι τελέσεως ἀδικημάτων ἄλλοτε συλλαμβάνονται δι' ἀδικήματα μὴ φέροντα τὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοφόρου καὶ ἔστιν ὅτε μετὰ προανακριτικὴν παραγγελίαν μας ἄνευ τινὸς ἐντάλματος, ἄλλοτε προσάγονται ἡμῖν μετὰ πάροδον πολλῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῆς συλλήψεως, ἄλλοτε ὑποβάλλονται εἰς βασάνους καὶ κακοποιοῦνται ἐντὸς τῶν ἀστυνομικῶν κρατητηρίων ἐνῷ ἐξ*

ἀντιθέτου οἱ ἐπ' αὐτοφόρῳ καταλαμβανόμενοι ἀνομοῦντες δὲν συλλαμβάνονται κἂν ἢ συλλαμβανόμενοι ἀπολύονται μετὰ τὴν ἐξέτασίν των χωρίς, ὡς ἐπιβάλλεται, νὰ προσαχθῶσιν ἡμῖν. Ταῦτα πάντα εἶναι δύο σημεῖα ἀναρχισμοῦ καὶ δεσποτισμοῦ».

Ένοπλες δυναμικές ομάδες

Μερικοί από τους διωκόμενους κατέφευγαν πάλι «στο κλαρί» και έτσι διατηρούνταν στα βουνά μικρές ομάδες πρώην ΕΛΑΣιτών και στελεχών του ΕΑΜ. Άλλοι, από την ύπαιθρο και τις επαρχιακές πόλεις συνέρρεαν στην πρωτεύουσα για να κρυφτούν μέσα στο απέραντο πλήθος των κατοίκων της. Από την άλλη μεριά όμως, τα Δεξιά μαχητικά στοιχεία εξοπλίζονταν στις πόλεις και την ύπαιθρο, για να σχηματίσουν ένοπλες αντι-Αριστερές ομάδες. Αλλά και κακοποιοί συγκροτούσαν δικές τους συμμορίες και εμφανίζονταν ως οργανωμένοι εθνικόφρονες που διέπρατταν ασύδοτοι κάθε είδους υπερβασίες, επωφελούμενοι από τη σύγχυση που επικρατούσε.

Ο υποστράτηγος Δ. Ζαφειρόπουλος, αδιάλλακτος πολέμιος βέβαια της Αριστεράς, στο βιβλίο του *Ο Αντισυμμοριακός Αγών, 1945-1949* (Αθήνα, 1956, σελ. 155) γράφει:

«Οὕτω κατὰ τὸ 1945 εἰς τὴν ὕπαιθρον ὑφίσταντο τέσσαρες κατηγορίαι ἐνόπλων ὁμάδων:

»α. Ὁμάδες ἀποτελούμεναι ἐκ τῶν ὑπολειμάτων τοῦ ΕΛΑΣ ἢ ἐκ τῶν εἰσερχομένων ἐκ τῶν ὁμόρων δορυφόρων κρατῶν, συνολικῆς δυνάμεως κυμαινομένης ἀπὸ 4.000-4.500 περίπου.

»β. Κοινοὶ λησταί, παρουσιαζόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡς ἐθνικόφρονες καὶ οὐδόλως διαφέροντες τῶν συμμοριακῶν ὁμάδων.

»γ. Ἐθνικόφρονες χωρικοὶ καὶ ἀγρόται, ὑπεραμυνόμενοι τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας των κατὰ τῶν διώξεων καὶ πιέσεων τῶν συμμοριτῶν καὶ κοινῶν ληστῶν εἴτε μεμονωμένως, εἴτε ὠργανωμένοι εἰς ὁμάδας.

»δ. Παρακρατικαὶ ὀργανώσεις, μὴ ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν ὀργάνων τῆς τάξεως, ἀλλὰ τουναντίον εἰς τὴν παρεμβολὴν ἐμποδίων».

Ο ίδιος συγγραφέας, που κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει την αδιάβλητη και αδιάλλακτη Δεξιά τοποθέτησή του, γράφει στο ίδιο βιβλίο (σελ. 153-55):

«Αἱ κυριώτεραι ἔνοπλοι ὁμάδες ἐθνικοφρόνων ὠργανώθησαν:

»α. Εἰς τὴν Πελοπόννησον: Εἰς Λακωνίαν: Μαγγανᾶς. Εἰς Καλάμας: Κατσαρέας καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του Γερακάρης καὶ Καμαρινέας.

»β. Εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ Θεσσαλίαν: Εἰς τὴν Α. Θεσσαλίαν: Σούρλας. Εἰς τὴν Δ. Θεσσαλίαν: Καλαμπαλίκης, Βελέντζας, Ταμποῦρος,

Τσαντούλας. Εἰς περιοχὰς Καλαμπάκας, Τρικκάλων, Κόζιακα: Κουκουμτζῆς, Μαϊμάνης, Μπίζης. Εἰς τὴν περιοχὴν Φθιώτιδος (Λαμία): Βουρλάκης.

»γ. Εἰς τὴν Ἤπειρον: Εἰς Λάκα Σοῦλι: Καλιοδημήτρης. Εἰς Θεσπρωτίαν: Μπαλούμπας, Κάτσιος, Πανταλέων.

»δ. Εἰς τὴν Μακεδονίαν: Εἰς τὴν περιοχὴν Δράμας: Ἀντὼν Τσαούσης (Φωστηρίδης). Εἰς τὴν περιοχὴνΧρυσουπόλεως-Καβάλλας: Κάπας καὶ Βαγγέλης.

»Αἱ παρακρατικαὶ αὗται ὀργανώσεις ἦσαν πρόσκαιροι στρατιωτικαὶ μονάδες ἀσύντακτοι, χωρὶς πειθαρχίαν καὶ συνοχήν. Ἀπέφευγον τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν συμμοριακῶν μονάδων καὶ κυρίως ἡ δρᾶσις των ἐστράφη κατὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ε.Α.Μ. Ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ ἔργου των κατὰ πλειονότητα εἶναι αὐθαιρεσίαι εἰς βάρος τῆς τάξεως καὶ ἀντιποίησις τῆς ἐξουσίας τῶν ὀργάνων τῆς τάξεως.

»Κατὰ τοὺς συμμορίτας αἱ ὁμάδες αὗται μεγάλως συνέβαλον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συμμοριτισμοῦ: "Μὲ τὴν σαδιστικήν των συμπεριφορὰν εἶναι οἱ κύριοι στρατολόγοι τοῦ σημερινοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ".

»Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς Κοινοβουλευτικῆς Ἀγγλικῆς Ἀποστολῆς Κὼξ αἱ παρακρατικαὶ αὗται ὀργανώσεις προσεπάθουν νὰ παρεμποδίσουν τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Κομμουνισμοῦ· ἐν τούτοις "εἶναι γεγονὸς ὅτι αὗται οὐδέποτε συμπλέκονται εἰς μάχην μὲ τοὺς κομμουνιστάς, ἀλλ' ἀσχολοῦνται μὲ τὴν τρομοκρατίαν τῶν χωρικῶν καὶ τὸν ἐκβιασμὸν οἱουδήποτε πλουσίου, ὁ ὁποῖος θὰ εἶχεν ἀρκετὰ νὰ πληρώσῃ".

»Τὰ τμήματα τῆς Χωροφυλακῆς ἔναντι τῶν μὴ νομίμων τούτων ἐνόπλων ὀργανώσεων ἐτήρουν στάσιν ἀνοχῆς ἢ συνειργάζοντο, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐκθέσεων:

»α. Τοῦ Συν/ρχου Πεζικοῦ Παπαδοπούλου Ν. διὰ τὰς παρανόμους ἐνεργείας τοῦ Μαγγανᾶ εἰς Καλάμας τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1946: "Πρέπει νὰ ἀντικατασταθοῦν αἱ δυνάμεις Χωροφυλακῆς, διότι τὰ μέλη τῶν ἐθνικῶν ὀργανώσεων προβαίνουν εἰς ἐκνόμους ἐνεργείας ἐλαφρᾶς μορφῆς ἐναντίον Ἐαμικῶν, ἀφ' ἑνὸς διὰ λόγους ἀντεκδικήσεως, ἀφ' ἑτέρου λόγω ἀνεκτικότητος τῶν κατωτέρων ὀργάνων τῆς Χωροφυλακῆς, καὶ τοῦτο διότι ταῦτα ἔχουν συνδεθῆ μὲ μέλη τῶν ἐθνικῶν ὀργανώσεων".

»β. Τοῦ Ἀρχηγοῦ Χωροφυλακῆς Συν/ρχου Μαλιράκη: "Ἡ Χωροφυλακή, ἐνῶ ἀμείλικτα καὶ ἀκατάπαυστα ἐξετέλεσε τὸ καθῆκον της ἐναντίον τῶν ἐγκληματιῶν τῆς Ἀριστερᾶς, δὲν εὗρεν ἀκόμη τὴν ψυχικὴν διάθεσιν καὶ δύναμιν νὰ ἐκτελέσῃ μετὰ τοῦ αὐτοῦ σθένους καὶ τῆς αὐτῆς

> *σταθερότητος τὸ καθῆκον της καὶ ἐναντίον τῶν ἐγκληματιῶν τῆς Δεξιᾶς".*
>
> *»γ. Τοῦ Στρατηγοῦ Στανωτᾶ: "Δυστυχῶς ἡ Πελοπόννησος, καὶ δὴ ἡ Λακωνία, εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ διατηρῇ μίαν σοβαρωτάτην τοιαύτην παρακρατικὴν ὀργάνωσιν, ἡ ὁποία ἐνῶ μέχρι σήμερον οὐδὲν ἀπολύτως συνεισέφερεν εἰς τὸν ἀγῶνα (ἀπὸ τὸν Μάϊον ἐ.ἔ. οὐδεμίαν σύγκρουσιν εἶχε μετὰ τῶν συμμοριτῶν), τουναντίον παρενέβαλε πλεῖστα ὅσα ἐμπόδια καὶ ἀπέβη κυριολεκτικῶς μάστιξ τῆς Λακωνίας διὰ τῶν λεηλασιῶν, βιαιοπραγιῶν, τοῦ ἀναιτίου φόνου γερόντων καὶ γυναικῶν καὶ τοῦ εὐκόλου πλουτισμοῦ τῶν ἀρχηγῶν της"».*

Ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος στο ίδιο έργο (σελ. 84) προσθέτει:

> *«Στάσις ἔναντι Παρακρατικῶν Ὀργανώσεων: Τὰ κατώτερα στελέχη τῆς Χωροφυλακῆς δὲν ἐτήρησαν τὴν ἁρμόζουσαν στάσιν ἔναντι τῶν παρακρατικῶν τούτων ὀργανώσεων καὶ διὰ τῆς ἀνοχῆς των συνέτειναν εἰς τὴν ἐπιδείνωσιν τῆς καταστάσεως καὶ ὑπῆρξαν ὑπαίτιοι φόνων ἀθώων πολιτῶν καὶ ληστειῶν, διαπραχθεισῶν ὑπὸ τῶν παρακρατικῶν τούτων ὀργανώσεων.*
>
> *[...]*
>
> *»Δὲν ἐδίστασεν ἓν μέρος τῶν Ἀξιωματικῶν, διὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰς συνεπείας τῶν Στρατοδικείων τοῦ Στρατοῦ, νὰ ἐπικαλεσθῇ ἰδίαν στρατιωτικὴν ποινικὴν νομοθεσίαν διὰ τῆς ὁποίας ἐξησφάλισεν ἰδίαν δωσιδικίαν καὶ νὰ προβῇ καὶ εἰς ἄλλας ἀντικανονικὰς ἐνεργείας».*

Αλλά και η εθνοφυλακή έκανε ενέργειες που προκαλούσαν επιβράδυνση της κρατικής ανασυγκρότησης. Ο αντιστράτηγος Θ. Πετζόπουλος στο έργο του *1941-1950. Τραγική Πορεία* (Αθήνα, 1953, σελ. 55), αναφερόμενος στην είσοδο της 8ης Ταξιαρχίας Εθνοφυλακής –που αυτός διοικούσε– τη 2α Μαρτίου 1945 στην Τρίπολη, γράφει:

> *«Κατευθύνθην ἀμέσως εἰς τὰς Φυλακάς, ὅπου ἐκρατοῦντο τότε ἑκατὸν περίπου ἀξιωματικοὶ καὶ πλῆθος ἐθνικοφρόνων πολιτῶν. Ἤνοιξα ἄνευ χρονοτριβῆς τὰς πύλας καὶ τοὺς ἀπέλυσα. Εἰς τὸν Εἰσαγγελέα Ἐφετῶν Ναυπλίου, ὅστις διεμαρτυρήθη, διότι κατὰ τὴν γνώμην του ἔπρεπεν ἡ ἀποφυλάκισις νὰ γίνῃ μόνον κατόπιν ἐκδόσεως ἀποφυλακιστηρίων ἀπὸ τὰς δικαστικὰς ἀρχάς, ἀπάντησα: "Ὅλοι οἱ ἀποφυλακισθέντες ἐκρατοῦντο παρανόμως ὑπὸ τοῦ Ε.Α.Μ. καὶ ὅτι κράτος τοῦ Ε.Α.Μ. δὲν ὑπῆρξεν ποτὲ διὰ νὰ τὸ σεβασθῇ κανείς". Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ ἔδωσε θάρρος εἰς τοὺς δοκιμασμένους κατοίκους τῆς περιοχῆς καὶ ἐνεφύσησεν ἄνεμος αἰσιοδοξίας εἰς τοὺς λιποψύχους».*

Οι αξιωματικοί αυτοί που κρατούνταν στις φυλακές ήταν των Ταγμάτων Ασφαλείας.

Αλλά και ο στρατηγός Γ. Καραγιάννης, στο έργο του 1940-1952. *Το Δράμα της Ελλάδος*, που είναι αδιάλλακτα αντι-αριστερός, γράφει (σελ. 225):

> *«Ἑτέρα ἐνέργεια διὰ τὴν παρεμπόδισιν τῆς κομμουνιστικῆς προπαρασκευῆς, ἦτο καὶ ἡ ἐνίσχυσις ὑπὸ τῶν μικρῶν Ἀξ/κῶν, συγκεκαλυμμένως, τῶν διαφόρων ἀντικομμουνιστικῶν ὁμάδων, ἠθικῶς, δι' ὁπλισμοῦ, πυρομαχικῶν καὶ ἐλευθερίας ἐνεργείας, αἵτινες ἔδρων ἀποτελεσματικώτερον τῶν στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, ὡς γνῶσται τοῦ ἐδάφους, τῶν τοπικῶν συνθηκῶν, τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων. Ἡ λύσις αὕτη πολλὰς παρουσίαζεν ἀδυναμίας καὶ ἰδία τὴν ἔλλειψιν πειθαρχίας καὶ τὴν ἐκτροπὴν εἴς τινας περιπτώσεις εἰς ἀντεκδικήσεις, πλὴν ὅμως ὑπῆρξεν αὕτη μία μάχαιρα εἰς τὸ κομμουνιστικὸν ὑπογάστριον. Αἱ ἀντικομμουνιστικαὶ αὗται ὁμάδες προσέφεραν μεγάλας εἰς τὴν Πατρίδα ὑπηρεσίας καὶ ὑπῆρξαν οἱ πρόδρομοι τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ συμμοριτοπολέμου δημιουργηθέντων ἐθελοντικῶν Λόχων καὶ Ταγμάτων ἐξ ἐνόπλων πολιτῶν, ἐξελιχθέντων τελικῶς εἰς τὰ Τάγματα Ἐθνοφυλακῆς Ἀμύνης (Τ.Ε.Α.) τὰ ὁποῖα τόσον ἀποτελεσματικὰ συμβάλωσιν μέχρι σήμερον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Ἀσφάλειαν».*

Ο στρατηγός Καραγιάννης, στο ίδιο βιβλίο, αναφέρεται και παρακάτω (σελ. 238) στις ένοπλες ομάδες της Δεξιάς, που πλέκει πάλι το εγκώμιό τους:

> *«Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἐκδηλώσεως τῆς κομμουνιστικῆς συμμοριακῆς δράσεως, Ἐθνικόφρονες τινὲς ὁπλαρχηγοί, δράσαντες κατὰ τὴν κατοχὴν καὶ τὸ Δεκεμβριανὸν κίνημα ἐναντίον τῶν κομμουνιστῶν, ἐδράξαντο τὰ ὅπλα καὶ πάλιν. Μὴ διαθέτοντες οὗτοι ἐπαρκῆ ὁπλισμὸν καὶ πυρομαχικὰ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἰσχυρῶν ὁμάδων, κατέφυγον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς τὰς Στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας. Οἱ Στρατιωτικοὶ Διοικηταὶ ὅμως ὄχι μόνον δὲν ἐδέχθησαν νὰ ἐνισχύσωσι τὴν προσπάθειαν τῶν ὁπλαρχηγῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔθεσαν ὑπὸ διωγμόν, ἐξηναγκάσθησαν δὲ οὗτοι νὰ διεξαγάγωσι τὸν ἀντικομμουνιστικόν των ἀγῶνα, διατηροῦντες τὰς ὁμάδας των παρανόμως. Εὐτυχῶς ὅτι κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, αἱ ὁμάδες αὐταὶ ἐχρησιμοποιοῦντο συγκεκαλυμμένως ὑπὸ τῶν ἀποσπασμάτων διώξεως τῶν κομμουνιστικῶν συμμοριῶν, Στρατοῦ καὶ Χωροφυλακῆς, λόγῳ τοῦ ἀμέσου κινδύνου ἐξοντώσεώς των ὑπὸ τῶν ἰσχυροτέρων κομμουνιστικῶν δυνάμεων καὶ ἀριθμητικῶς καὶ εἰς ὁπλισμόν».*

Ευθύς αμέσως όμως αναγνωρίζει ό,τι και ο Δ. Ζαφειρόπουλος και οι άλλοι στρατιωτικοί που αναφέραμε διατυπώνουν:

«Εἶναι γεγονὸς ὅτι κατὰ τὰ ἀρχικὰ στάδια τῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἐθνικῶν ὁμάδων, πολλαὶ τούτων ἐξετράπησαν εἰς ἀντεκδικήσεις καὶ εἴς τινας περιπτώσεις καὶ λαφυραγωγίας ἀκόμη, τὸ κακὸν ὅμως τοῦτο περιεστάλη σὺν τῷ χρόνῳ ὅτε αἱ ὁμάδες αὗται ἐτέθησαν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Στρατοῦ...

[...]

»...Ἐὰν αἱ Ἐθνικαὶ αὗται ὁμάδες ἀνεπτύσσοντο βάσει σχεδίου τοῦ Γ.Ε.Σ. καὶ ἐνετάσσοντο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰς ἐπισήμους ἐνόπλους τοῦ Ἔθνους δυνάμεις, πολλαὶ ἐκτροπαὶ τούτων θὰ ἀπεφεύγοντο...»

Δεν είναι καθόλου λοιπόν παράδοξο ότι, υπό τις συνθήκες αυτές, στην ύπαιθρο δέσποζε η παρακρατική εξουσία, η οποία καμιά φορά μάλιστα έσπευδε να ανακηρύξει την Ελλάδα βασίλειο. Το παρακάτω έγγραφο, που είδε το φως ένα χρόνο σχεδόν πριν διεξαχθεί το δημοψήφισμα για το πολιτειακό, είναι εύγλωττο.

«Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

»Ἐθνικὴ Πολιτικὴ Ὀργάνωσις Χ

»Πελλάνας (Λακωνίας)

»ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

»Ἀνακοινοῦμεν ὅτι ἀπαγορεύεται ἡ κυκλοφορία τῶν ἀτόμων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ κομμουνιστικὸν κόμμα πέραν τῆς 7ης ἑσπερινῆς καὶ μέχρι τῆς 6ης πρωϊνῆς. Ἐπίσης ἀπαγορεύεται ἡ μετακίνησις παντὸς κομμουνιστοῦ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς ἄνευ ἀδείας τῆς Χ. Πᾶς συλλαμβανόμενος ἄνευ ἀδείας, θὰ ὁδηγεῖται εἰς τὴν ἁρμοδίαν ἀρχήν.

»Ἐν Πελλάνα τῇ 20.10.1945

»Ὁ Τμηματάρχης

»Γ. Παπαζήσης».

Αυτά τα στοιχεία που σταχυολογούμε από πηγές αντι-Αριστερές είναι τεκμήρια ότι η κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα τους μήνες μετά τη Βάρκιζα δεν εξέφραζε το πνεύμα και το γράμμα της συμφωνίας, που είχε ως βασικό της συστατικό την πλήρη δημοκρατική ισοτιμία όλων των παρατάξεων. Πίσω από το φύλλο συκής της κρατικής ανοχής, η Δεξιά εξαπέλυε αντεπίθεση κατά της Αριστεράς.

Η κρίση της Αριστεράς

Πώς αντιδρούσε όμως αυτή η τελευταία; Αρχικά δεν είχε άλλες προοπτικές, παραζαλισμένη ακόμα από τη στρατιωτική ήττα, παρά πώς να αποφύγει τα χτυπήματα, να ανασυστήσει τον μηχανισμό της και να διατηρήσει την ενότητά της που εκφραζόταν με το ΕΑΜ.

Και ήταν φυσικό η πολιτική υποδομή συγκέντρωσης της Αριστεράς –δηλαδή το

ΕΑΜ– να τριζοβολά μέσα σε τόσες θυελλώδεις δοκιμασίες. Ήδη, αμέσως μετά την Απελευθέρωση και πριν από τα Δεκεμβριανά, σημειώθηκε μια κίνηση για ανεξάρτητη ενοποίηση των σοσιαλιστικών κομμάτων και προσωπικοτήτων. Ήταν η ΕΛΔ, με ηγέτη τον Ηλία Τσιριμώκο, το ΣΚΕ (Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος), με γραμματέα τον Δ. Στρατή, το ΕΣΚΕ (Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα) με γραμματέα τον Γεωργαλά, οι Ανεξάρτητοι Σοσιαλιστές και ο ίδιος ο Αλέξανδρος Σβώλος, ο οποίος τυπικά δεν ανήκε οργανωτικά στο ΕΑΜ αλλά συνεργαζόταν μαζί του. Η κίνηση απέβλεπε στη συγκρότηση ενός ενιαίου σοσιαλιστικού κόμματος, ανεξάρτητου από το ΕΑΜ, με αρχηγό τον Α. Σβώλο. Αλλά η παρεμβολή των Δεκεμβριανών ανέκοψε αυτή τη ζύμωση, αν και στη διάρκειά τους, η ΕΛΔ Μακεδονίας-Θράκης (Αν. Χαριτάντης) διαφώνησε με την ηγεσία του κόμματος και τάχθηκε κατά του ΕΑΜ.

Μετά τη μάχη του Δεκεμβρίου, όπως ήταν επόμενο, ανανεώθηκε η κίνηση αποχώρησης από το ΕΑΜ. Ο Ηλ. Τσιριμώκος φαίνεται πως δίσταζε, αλλά αντιμετώπιζε μέσα στο κόμμα του ισχυρές φυγόκεντρες δυνάμεις. Την 9η Ιανουαρίου 1945 δημοσιεύτηκε μια ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου του ΣΚΕ –ερήμην τού γ. γραμματέα του Δ. Στρατή– ότι «διεχώρησε ολοκληρωτικά τις ευθύνες του από το συγκρότημα του ΕΑΜ». Στο μεταξύ στη Θεσσαλονίκη είχε γίνει πλήρης διάσπαση. Ακόμη και το Αγροτικό Κόμμα (ΑΚΕ), που ο γεν. γραμματέας του Κ. Γαβριηλίδης παρέμενε πιστός στο ΕΑΜ, διχοτομήθηκε. Μια ανακοίνωση στελεχών των ΕΛΔ, ΣΚΕ και ΑΚΕ περιοχής Μακεδονίας-Θράκης, στις 11 Ιανουαρίου, πιστοποιούσε το γεγονός. Μετά τη Βάρκιζα η κίνηση δυνάμωσε αποφασιστικά και τη 2α Απριλίου 1945 το πανίσχυρο ΕΑΜ της Κατοχής διασπόταν.

Διάσπαση

Η ΕΛΔ, το ΣΚΕ και το ΕΣΚΕ ανήγγειλαν την αποχώρησή τους. Εννέα ημέρες αργότερα, η ΕΛΔ και το ΣΚΕ συγχωνεύονταν σε ενιαίο κόμμα (ΕΛΔ-ΣΚΕ) με πρόεδρο τον Α. Σβώλο και γενικό γραμματέα τον Ηλ. Τσιριμώκο.

Αν διαλυόταν τελείως το ΕΑΜ, οι συνέπειες θα ήταν σημαντικές. Γιατί το ΚΚΕ θα απομονωνόταν πάλι όπως πριν από την Κατοχή. Αλλά παρέμειναν συσπειρωμένα γύρω του: το ΑΚΕ (Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας) του Κ. Γαβριηλίδη, η ΔΕ (Δημοκρατική Ένωση) του Κρητικά, που είχε προσχωρήσει το 1944, ενώ προστέθηκαν και δύο νέα μικρά κόμματα: το Σοσιαλιστικό του Ι. Πασαλίδη και το ΔΡΚ (Δημοκρατικό Ριζοσπαστικό Κόμμα) των Μιχ. Κύρκου και Αλ. Λούλη. Συνεργαζόταν ακόμη η Ομάδα των Αριστερών Φιλελευθέρων που συγκρότησαν οι Νεοκ. Γρηγοριάδης και Στ. Χατζήμπεης, στους οποίους προστέθηκε ο Στ. Πιστολάκης.

Όλα αυτά τα κόμματα ήταν αριθμητικά ασήμαντα. Επέτρεψαν όμως ώστε το ΕΑΜ

να διατηρηθεί. Μόνο που από οργάνωση μετονομάστηκε σε συνασπισμό κομμάτων του ΕΑΜ. Και, λίγο αργότερα, η ΕΛΔ-ΣΚΕ επανέλαβε την επαφή και συνεργασία μαζί του. Έτσι το ΚΚΕ διέφυγε τον κίνδυνο της απομόνωσης. Η πολιτική κρίση, που ήταν αναπόφευκτο να ξεσπάσει στην Αριστερά ύστερα από μια τόσο βαριά στρατιωτική ήττα, υπήρξε σχετικά πολύ ελαφριά.

Η ιδεολογική κρίση της Αριστεράς , που επίσης ήταν αναπόφευκτη, υπήρξε βαρύτερη. Παρατηρήθηκε διαρροή της λαϊκής μάζας που συμμετείχε στο ΕΑΜ στην Κατοχή, που την ακολούθησαν πολλά στελέχη. Γενικά όμως ήταν μικρότερη από όσο θα περίμενε κανείς. Και σε ένα μεγάλο ποσοστό φανάτιζε και συσπείρωνε τους παλιούς ΕΑΜίτες η πολιτική της παρακρατικής Δεξιάς και ο δικαστικός διωγμός του κράτους.

Το ΚΚΕ

Το αποτέλεσμα ήταν να έχει πολύ περιορισμένη έκταση και η οργανωτική κρίση. Η Αριστερά απώλεσε μεγάλο μέρος από τις σάρκες της, αλλά διέσωσε τον σκελετό της. Και διατηρήθηκε άθραυστη η σπονδυλική στήλη του σκελετού, το ΚΚΕ.

Αντιμετώπιζε το ΚΚΕ έλλειψη στελεχών όχι λόγω διαρροής, αλλά ένεκα των διωγμών και συλλήψεων. Ωστόσο όμως ανασυγκρότησε όλες τις οργανώσεις του στις πόλεις (κυρίως στην Αθήνα) και κατόρθωσε να διατηρήσει την επιρροή του σε μεγάλο βαθμό στην εργατική τάξη.

Η εργατική τάξη

Όταν το ΚΚΕ ανασυγκροτήθηκε στις αρχές της Κατοχής και άρχισε η κεραυνοβόλα του ανάπτυξη, έριξε το βάρος του πρώτα στον προσεταιρισμό των εργατών. Το Εργατικό ΕΑΜ (ΕΕΑΜ) οργανώθηκε πριν από την εμφάνιση του καθεαυτό ΕΑΜ και σε όλη τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα διατηρούσε τον έλεγχό του στην εργατική τάξη απορροφώντας τόσο τα επαναστατικά, όσο και τα ρεφορμιστικά και οπορτουνιστικά στελέχη. Η εργατική Δεξιά ήταν μικρή και σχετικά ανίσχυρη. Και φθάρηκε γιατί ορισμένα στελέχη της –όπως ο υπουργός Εργασίας το 1943, λιμενεργάτης Καλύβας, που εκτελέστηκε από τον ΕΛΑΣ μέσα στο υπουργικό του αυτοκίνητο μπροστά στο σπίτι του, την 26η Ιανουαρίου 1944– συνεργάστηκαν με τις κατοχικές κυβερνήσεις.

Με την Απελευθέρωση, αυτή η Δεξιά αναθάρρησε, αλλά στη μάχη του Δεκεμβρίου είχε σημαντικές απώλειες λόγω εκτελέσεων από τον ΕΛΑΣ. Πάντως το ΕΕΑΜ διατήρησε τη συνοχή του και η ηγεσία του ακολούθησε τον ΕΛΑΣ κατά την αποχώρησή του. Στην Αθήνα τα Δεξιά στελέχη τώρα κυριαρχούσαν στη διοίκηση της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ) με γενικό γραμματέα τον Σ. Χα-

τζηδημητρίου. Και τότε παρενέβησαν τα Βρετανικά Εργατικά Συνδικάτα, για να δημιουργήσουν μια γραφική κατάσταση.

Οι Άγγλοι Εργατικοί

Στις αρχές Ιανουαρίου έφτασε στην Αθήνα μια πενταμελής αποστολή αυτών των Συνδικάτων με επικεφαλής τον Γουώλ Σιτρίν, ο οποίος αν και εργάτης, είχε λάβει τίτλο ευγενείας (προσφωνούνταν σερ). Η αποστολή συνέλαβε τότε ένα σχέδιο, πολλές εβδομάδες πριν από τη Βάρκιζα, να ενοποιήσει την αριστερή (ΕΕΑΜ) και τη μη αριστερή παράταξη των εργατών προκαλώντας αμνήστευση της πρώτης από το κράτος και να προωθήσει την αποκατάσταση των συνδικαλιστικών ελευθεριών, που είχαν καταλυθεί από το 1936. Φαινόταν πως οι Άγγλοι Εργατικοί ήθελαν να μεταλαμπαδεύσουν στην Ελλάδα την οργάνωση του αγγλικού συνδικαλισμού και να συγκροτήσουν την υποδομή ενός εργατικού κινήματος παρεμφερούς προς το πανίσχυρο εργατικό κίνημα της χώρας τους.

Στη μικροαστική όμως και αγροτική Ελλάδα, με τη μέση καπιταλιστική ανάπτυξη και το μικρό αριθμητικά προλεταριάτο, δεν υπήρχαν ανάλογες αντικειμενικές συνθήκες. Η πρόθεση των Άγγλων συνδικαλιστών φαινόταν αφελής και –μέσα στους καπνούς των Δεκεμβριανών– πρόωρη. Κατά βάθος όμως ο Σιτρίν ανέπτυσσε μια πρωτοβουλία που είχε πολιτικά μάλλον κίνητρα και περιέκλειε κάτι το πονηρό.

Είχε κατορθώσει να έρθει σε επαφή με τα ρεφορμιστικά στελέχη του ΕΕΑΜ. Και είχε διαβεβαιώσεις από ορισμένα ότι είναι πρόθυμα να εγκαταλείψουν την παράταξή τους και να προσχωρήσουν στην αντι-Αριστερή συνδικαλιστική μερίδα. Ζητούσαν όμως να στηθεί μια «γέφυρα», για να είναι λογική και εύσχημη η μετάταξή τους. Έτσι η αγγλική αποστολή, σε πείσμα της νέας ηγεσίας της ΓΣΕΕ, αλλά και της κυβέρνησης, προώθησε το σχέδιό της.

Προηγήθηκε μια συνάντησή της με εκπροσώπους του ΕΕΑΜ την 27η Ιανουαρίου στη Λιβαδειά. Ο αγγλικός στρατός κατείχε την πόλη, και, στο ξενοδοχείο «Ελικών» που χρησιμοποιούνταν ως βρετανικό φρουραρχείο, ο Σιτρίν με τους συνοδούς του αντιμετώπισε την ΕΑΜική αντιπροσωπεία (Θέος, Καλομοίρης, Στρατής, Μαριόλης) η οποία προσήλθε από την περιοχή του ΕΛΑΣ.

Την επομένη, με συνοδεία δύο αγγλικών αρμάτων η αντιπροσωπεία του ΕΕΑΜ μεταφέρθηκε στην Αθήνα και εγκαταστάθηκε στο ξενοδοχείο της «Μεγάλης Βρετανίας» υπό ισχυρότατη αγγλική προστατευτική περιφρούρηση. Και το απόγευμα της άλλης ημέρας –29 Ιανουαρίου–, ενώ το μίσος, ο φανατισμός και η οχλοβοή μαίνονταν μέσα στην πόλη, έγινε η συνάντηση των εκπροσώπων της εργατικής Αριστεράς με τους εκπροσώπους της Δεξιάς (Χατζηδημητρίου, Βολότας, Κρόκος, Σαλίκας).

Εργατική μάχη

Η σύσκεψη, που διήρκεσε πέντε ώρες, διεξάχθηκε πάντα με ισχυρότατη φρούρηση, γιατί υπήρχε κίνδυνος να ενεργηθεί φονική επίθεση κατά των ΕΑΜικών εκπροσώπων. Ήταν τα μόνα στελέχη του ΕΑΜ που εμφανίζονταν στη δεξιοκρατούμενη Αθήνα μετά τη Δεκεμβριανή μάχη. Ακόμα και κατά την κάθοδο των τεσσάρων ΕΑΜικών από τον Β' όροφο του ξενοδοχείου όπου ήταν τα δωμάτιά τους ώς την αίθουσα της διάσκεψης, τους συνόδευαν Βρετανοί φρουροί με αυτόματα. Αλλά η επαφή υπήρξε άκαρπη. Παρά την παρουσία του Σιτρίν, ο οποίος προήδρευε, το μεγαλύτερο μέρος του πεντάωρου καταναλώθηκε σε αντεγκλήσεις. Ο Χατζηδημητρίου κραύγαζε: «Καλομοίρη, Θέο, είστε δολοφόνοι. Πού είναι οι συνάδελφοί μας που εκτελέσατε;» Εκείνοι απαντούσαν: «Μας καλέσατε εδώ για να συνεννοηθούμε ή για να μας βρίσετε;»

Τέλος, αφού αλληλοκατηγορήθηκαν για συνεργασία με τους Γερμανούς, οι ΕΑΜικοί αποχώρησαν χωρίς να υπογράψουν την κοινή δήλωση που συνέταξαν η αγγλική αντιπροσωπεία και οι Δεξιοί συνδικαλιστές.

Το σχέδιο Σιτρίν είχε αποτύχει και η εργατική ενοποίηση μπήκε στις διαδικασίες της γενικής πολιτικής ειρήνευσης. Και θα περνούσε μακρό διάστημα για να ανακτήσει ο ελληνικός συνδικαλισμός την πραγματική δημοκρατική ελευθερία του, που είχε διακοπεί από το 1936.

Αμέσως όμως μετά τη Βάρκιζα το ΕΕΑΜ καταργήθηκε, σαν συνέπεια των πολιτικών ανακατατάξεων στην αριστερή παράταξη και της μετατροπής του ΕΑΜ από αγωνιστική κατοχική οργάνωση σε συνασπισμό κομμάτων. Στη θέση του ΕΕΑΜ ιδρύθηκε νέα οργάνωση του αριστερού συνδικαλισμού (στην ουσία ήταν παράρτημα του ΚΚΕ), ο ΕΡΓΑΣ (Εργατικός Αντιφασιστικός Συνασπισμός). Και οι ρεφορμιστές Εργατικοί ηγέτες, όπως ο Καλομοίρης, ο Στρατής κλπ., συγκροτούσαν δική τους ανεξάρτητη παράταξη. Αλλά υπό την πίεση των Άγγλων Εργατικών, η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών, που αποτέλεσε το βασικό και επίσημο συνδικαλιστικό όργανο της Ελλάδας, περιέλαβε στη διοίκησή της εκπροσώπους όλων των παρατάξεων.

Την πλειοψηφία τη διατηρούσαν οι Δεξιοί με επικεφαλής τον Χατζηδημητρίου. Συμμετείχαν μερικοί της μετριοπαθούς Αριστεράς (Καλομοίρης, Στρατής) και πέντε εκπρόσωποι της άκρας Αριστεράς με επικεφαλής τον Κ. Θέο. Δεδομένου ότι οι μετριοπαθείς συνδικαλιστές έπαιρναν ολοένα οξύτερη στάση κατά του ΚΚΕ, η αντικομουνιστική παράταξη στη διοίκηση της Συνομοσπονδίας είχε συντριπτική πλειοψηφία.

Αυτά όμως συνέβαιναν προς τα πάνω. Η αντι-Αριστερά κυβερνούσε τώρα την Ελλάδα. Η αντανάκλαση του γεγονότος ήταν άμεση και στην εργατική ηγεσία. Παντού το νέο καθεστώς τοποθετούσε ένα σιδερένιο περικάλυμμα για να προστατευ-

τεί από μια αναβίωση της Αριστεράς. Αλλά τι συνέβαινε προς τα κάτω μέσα στην εργατική τάξη; Ήρθε η καθαρά εργατική γιορτή, η Πρωτομαγιά του 1945, για να φέρει σε φως μια διαφορετική κατάσταση.

Η Πρωτομαγιά του 1945

Την 11η Μαΐου και όχι την 1η έγινε ο γιορτασμός. Και έδωσε την ευκαιρία στο ΕΑΜ να κάνει στην Αθήνα μια γενική δοκιμή και επίδειξη της ανασυγκρότησής του. Η δοκιμή υπήρξε εκπληκτικά επιτυχής. Μέσα σε εκείνες τις συνθήκες της αντι-Αριστερής βίας, οι εργάτες που ακολουθούσαν την άκρα Αριστερά δέσποζαν κατά τρόπο απροσδόκητο στον πρωτομαγιάτικο γιορτασμό.

Βασική εκδήλωση του πανηγυρισμού ήταν η συγκέντρωση των εργαζομένων στο Στάδιο. Σε φάλαγγες συγκροτημένες έφτασαν οι Αριστεροί εργάτες, αφού διέσχισαν τους κεντρικούς δρόμους της Αθήνας. Οι τροχιοδρομικοί πέρασαν επίτηδες εμπρός από τις φυλακές Χατζηκώστα στην οδό Πειραιώς, όπου ήταν κλεισμένοι χίλιοι περίπου υπόδικοι Αριστεροί, στελέχη του ΕΛΑΣ κυρίως. Η μουσική των τροχιοδρομικών σταμάτησε μπροστά στο βαρύ κτίριο και έπαιξε ένα κατοχικό εμβατήριο. Και από μέσα αντήχησε βροντερός ο ύμνος του ΕΛΑΣ, από χίλια μαινόμενα στόματα.

Στο Στάδιο, η κυριαρχία της Αριστεράς υπήρξε απόλυτη. Τα ομαδικά συνθήματα «Κάππα Κάππα Έψιλον», «ΕΑΜ», «ΕΛΑΣ», «ΕΡΓΑΣ» δονούσαν την ατμόσφαιρα, ενώ αποδοκιμάζονταν οι Δεξιοί και ρεφορμιστές συνδικαλιστικοί ηγέτες. Το αποκορύφωμα υπήρξε να αναγράψουν ομάδες εργατών με τα σώματά τους στις κερκίδες τα γράμματα Κ.Κ.Ε. σε γιγαντιαίες διαστάσεις.

Η 11η Μαΐου 1945 υπήρξε με τις εκδηλώσεις εκείνες ορόσημο της μετά τη Βάρκιζα εποχής. Αποκαλυπτόταν ότι η Αριστερά είχε περάσει τη φάση της φοβίας και είχε ανασυγκροτηθεί σε σημαντικό βαθμό. Άρχισε να υπερνικά τη μεγάλη κρίση που ξέσπασε στις τάξεις της μετά την ήττα.

Λίγες ημέρες αργότερα η άφιξη ενός ανθρώπου από το εξωτερικό επρόκειτο να της προσφέρει νέα, ουσιαστική ενίσχυση, αλλά και να επιδράσει αποφασιστικά στην πορεία της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΑΦΙΞΗ ΤΟΥ ΜΕΣΣΙΑ

Ο Ν. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΦΤΑΝΕΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ • ΑΡΧΗΓΟΣ ΟΛΗΣ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ • ΠΡΟΩΡΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΚΑΙ ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΕΤΑΣΤΡΟΦΗ • 11η ΚΑΙ 12η ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ • ΤΟ 7ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΚΚΕ • Ο ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΠΕΙ ΤΟΝ «ΑΣΤΙΚΟΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ» • ΙΔΡΥΕΙ ΤΗΝ ΑΥΤΟΑΜΥΝΑ • ΑΠΟΚΗΡΥΞΗ ΚΑΙ ΤΡΑΓΙΚΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΡΗ ΒΕΛΟΥΧΙΩΤΗ • Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΔΕΞΙΑΣ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΕΙ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ ΓΙΑ ΕΝΟΠΛΟ ΑΓΩΝΑ

ΤΟ ΜΕΣΗΜΕΡΙ ΤΗΣ 29ης ΜΑΪΟΥ έφτανε στο αεροδρόμιο της Ελευσίνας με αγγλικό μεταγωγικό αεροπλάνο ένας χαμογελαστός άνδρας 40 περίπου ετών, με στολή Βρετανού στρατιώτη. Ήταν μια θερμή αλλά ήρεμη μέρα. Εκείνο το πρωί η κυβέρνηση ανακοίνωσε την προσεχή άφιξη 650.000 τόνων εφοδίων της ΟΥΝΡΑ και το βρετανικό ναυαρχείο ανήγγειλε ότι εξαφανιζόταν το τελευταίο υπόλειμμα του πολέμου στην Ευρώπη: οι νηοπομπές καταργούνταν και τα πλοία θα ταξιδεύουν ελεύθερα με αναμμένα φώτα.

Ησυχία επικρατούσε στην Αθήνα. Ο χαμογελαστός ταξιδιώτης αποβιβάστηκε από ένα στρατιωτικό αγγλικό αυτοκίνητο στην Πλατεία Συντάγματος, όπου κανείς δεν τον περίμενε. Ρώτησε πού είναι τα γραφεία της *Ελεύθερης Ελλάδας* και ανενόχλητος έφτασε ώς εκεί. Ο σκοπός αστυφύλακας στην είσοδο ούτε τον πρόσεξε. Αλλά όταν ανέβηκε επάνω έγινε δεκτός με έκπληξη και ενθουσιασμό. Και για πρώτη φορά από χρόνια ακούστηκε η κραυγή: «Ο Ζαχαριάδης!»

Ήταν πράγματι ο αρχηγός του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριάδης. Από το 1941 κρατούνταν στο γερμανικό στρατόπεδο του Νταχάου και εκεί τον ανακάλυψαν οι αμερικανικές στρατιωτικές Αρχές τον Απρίλιο του 1945, που φρόντισαν να τον επαναφέρουν το ταχύτερο στην Ελλάδα μέσω Παρισιού.

«Έφτασε ο Ζαχαριάδης!» Η είδηση αυτή που κυκλοφόρησε στην Αθήνα αμέσως μετά την άφιξή του έκανε ζωηρή αίσθηση και προκάλεσε ενθουσιώδη αναταραχή στους κομμουνιστές. Ο Νίκος Ζαχαριάδης είχε τεράστιο κύρος στα μέλη και τους οπαδούς του ΚΚΕ. Τα χρόνια που πέρασε στις φυλακές Κέρκυρας –είχε συλληφθεί το 1936 από τις Αρχές της 4ης Αυγούστου– εξύψωσαν το γόητρό του. Ο εγκλεισμός

του στο Νταχάου κατά τα χρόνια της Κατοχής τον ηρωοποίησε ακόμη περισσότερο. Ήταν άλλωστε ο ηγέτης που ελάχιστα είχε γίνει στόχος σοβαρής κριτικής. Τουναντίον, το 1931 ήρθε στην Ελλάδα ως αναμορφωτής για να ανοίξει νέους καθοδηγητικούς ορίζοντες στο ΚΚΕ. Και η δογματική σκέψη, μαζί με τη σταλινική θεώρηση που εμφύσησε αυτός ως αρχηγός, ελάχιστες αντιδράσεις προκαλούσε στους κομμουνιστές εκείνα τα χρόνια. Έτσι κατά την Κατοχή είχε περιβληθεί με ένα θρύλο και γενική επικρατούσε η εντύπωση ότι, αν αυτός βρισκόταν επικεφαλής του ΚΚΕ, τότε δεν θα είχαν διαπραχτεί τα σφάλματα της ηγεσίας που τον αναπλήρωνε και τα οποία οδήγησαν την Αριστερά σε ήττα.

Η άφιξή του προκάλεσε μέγιστη συγκίνηση σε όλους τους κύκλους του παλιού ή του νέου ΕΑΜ. Ο οικονομικός υπεύθυνος της ΚΟΑ (Κομματική Οργάνωση Αθήνας) του ΚΚΕ, που βρισκόταν στα γραφεία του *Ριζοσπάστη*, επωφελήθηκε από την ευκαιρία και έσπευσε να κάνει έρανο για ορισμένο σκοπό. Και η απόδοσή του, λόγω του ενθουσιασμού, κατέπληξε και τον ίδιο. Τα γραφεία της *Ελεύθερης Ελλάδας*, μόλις διαδόθηκε ότι βρισκόταν εκεί ο Ζαχαριάδης, έγιναν αστραπιαία τόπος προσκυνήματος. Και παντού γεννιόταν η συναίσθηση πως κάποια ριζική αλλαγή γινόταν στον κόσμο της Αριστεράς εκείνη την ημέρα.

Ο αρχηγός

Πράγματι, με την παρουσία του στην Ελλάδα, από την πρώτη στιγμή ο Ζαχαριάδης αναλάμβανε πάλι την αρχηγία του ΚΚΕ. Ούτε διανοήθηκε, ούτε μπορούσε η έως τότε ηγετική ομάδα με επικεφαλής τον Γ. Σιάντο να κρατήσει την κομματική εξουσία. Του παραδόθηκε αυτομάτως μόλις έφτασε στην Αθήνα μετά τεσσάρων ετών απουσία.

Ο Ζαχαριάδης όμως είχε γίνει αστραπιαία ο ηγέτης όχι μόνο του κόμματος αλλά ολόκληρης της Αριστεράς, από τη στιγμή που άγγιξε το χώμα της Ελλάδας. Οι ψυχολογικές συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί με τους παρακρατικούς, τη δικαστική δίωξη, τον παραγκωνισμό, αποτελούσαν την έτοιμη υποδομή για να πατήσει στέρεα και ακλόνητα στο θώκο της εξουσίας του. Οι μάζες των κομμουνιστών και των ΕΑΜιτών στην απελπισία τους και στην οργή τους αποζητούσαν με πάθος ένα Μεσσία. Και τον βρήκαν στο πρόσωπο του άφθαρτου ανθρώπου από το Νταχάου. Θα ήταν όμως σε θέση ο νέος αρχηγός να αντιμετωπίσει τις φοβερές συνθήκες που καταπίεζαν το ΚΚΕ και όλη την Αριστερά;

Οι καιροί ήταν αγωνιωδώς δύσκολοι. Και πολύ διαφορετικοί από εκείνους που ήξερε ο Ζαχαριάδης. Αυτό που χρειαζόταν ήταν πρωτίστως ένας αστραπιαίος κατατοπισμός του και μια ταχύτατη αναπροσαρμογή. Γιατί ήδη ακατατόπιστος τελείως ο αρχηγός, πριν φτάσει ακόμη στην Αθήνα, είχε διαπράξει ένα αρκετά σοβαρό λάθος, της μορφής εκείνης που κοινώς αποκαλείται «γκάφα».

Στο Παρίσι, πρώτο σταθμό προς την Ελλάδα μετά το Νταχάου, ο Ζαχαριάδης έδωσε στις 26 Μαΐου μια συνέντευξη προς Έλληνες δημοσιογράφους. Και σε ερώτημά τους για τις εθνικές διεκδικήσεις δήλωσε πως τα Δωδεκάνησα και η Κύπρος πρέπει να αποδοθούν στην Ελλάδα, αλλά δεν υπάρχει τέτοιο θέμα για τη Βόρειο Ήπειρο.

Το Βορειοηπειρωτικό

Στην Αλβανία είχε επικρατήσει ήδη απολύτως το κομμουνιστικό καθεστώς. Η χώρα αυτή ήταν πια ουσιαστικά λαϊκή δημοκρατία. Ο Ζαχαριάδης με τη δήλωσή του έδειχνε πως σαν γνήσιος μπολσεβίκος έδινε προτεραιότητα στις ταξικές αντιλήψεις από τις εθνικές. Αγνοούσε την πραγματικότητα της Κατοχής και την εθνική μορφή που προσέδιδε το ΚΚΕ –τόσο απευθείας όσο και διά του ΕΑΜ– στην Αντίσταση, καθώς και την εθνική επένδυση της τοποθέτησής του μετά τη Βάρκιζα. Τον Απρίλιο του 1945 το ΚΚΕ είχε σαφώς διακηρύξει (*Η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ*):

> *«Ἡ κυβέρνηση τῆς λαϊκῆς δημοκρατίας μὲ ὅλα τὰ εἰρηνικὰ δημοκρατικὰ μέσα καὶ σὲ συμφωνία μὲ τοὺς μεγάλους φίλους μας, θὰ διεκδικήσει ἀποφασιστικὰ τὰ ἐθνικὰ δίκαια, παντοῦ ὅπου ὑπάρχουν. Θὰ ζητήσει τὴν ἕνωσι τῆς Κύπρου καὶ τῆς Δωδεκανήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Θὰ ἐπιμείνει ὥστε ὁ βορειοηπειρωτικὸς λαὸς λεύτερα νὰ μπορέσει μόνος του νὰ ἀποφασίσει ποῦ θὰ πάει καὶ τί θὰ κάνει».*

Με την άγνοιά του ο Ζαχαριάδης αποκάλυπτε πως βρισκόταν μακριά από το κοινό αίσθημα των Ελλήνων όπως είχε διαμορφωθεί από την Κατοχή που εκείνη την εποχή δονούνταν από εθνική έξαρση. Και εξέθετε το κόμμα του ως στόχο για την προπαγάνδα της αντι-αριστερής παράταξης, η οποία όντως έσπευσε να επωφεληθεί από τη δήλωσή του.

Για να επανορθώσει τα πράγματα, ο Ζαχαριάδης βιάστηκε να δώσει συνέντευξη Τύπου την 1η Ιουνίου, στην οποία έκανε μια ιλιγγιώδη στροφή: δήλωσε πως αν τα κόμματα όλα συμφωνήσουν να γίνει εισβολή στην Αλβανία για τη Βόρειο Ήπειρο δέχεται να συμμετάσχει και αυτός ως στρατιώτης. Και πρόσθεσε μια νέα εθνική-εδαφική διεκδίκηση στις έως τότε προβαλλόμενες: έκανε υπαινιγμούς για την Ανατολική (Τουρκική) Θράκη. Οι δηλώσεις αυτές δεν είχαν βέβαια επίσημη μορφή, αλλά την ίδια ημέρα είχε συνέλθει το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ στην πρώτη συνεδρίασή του μετά την επιστροφή του Ζαχαριάδη. Και τόνιζε ότι:

> *«Ἂν ἡ δημοκρατικὴ πλειοψηφία ἀποφασίσει ὑπὲρ μιᾶς ἄμεσης στρατιωτικῆς κατάληψης τῆς Βορείου Ἠπείρου ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατό, τὸ ΚΚΕ θὰ ἐκφράση τὶς ἀντιρρήσεις του ἀλλὰ θὰ πειθαρχήση».*

Επρόκειτο για ένα χονδροειδή χειρισμό πολιτικού ρεαλισμού. Τέσσερα χρόνια αργότερα όμως, ο Ζαχαριάδης στο βιβλίο (συλλογή άρθρων που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Νέος Κόσμος* τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο 1950), *Δέκα Χρόνια Αγώνες*, έγραφε (σελ. 25):

> *«('Η δήλωση ἐκείνη ἦταν) τερατῶδες σφάλμα, προϊὸν τῆς ἐθνικιστικῆς κληρονομίας τῆς πρώτης κατοχῆς».*

Αλλά οπωσδήποτε η πρώτη εμφάνιση του Ζαχαριάδη, που τη σκίαζαν το λάθος και η άμετρη μετάπτωση, δεν υπήρξε ικανή να κλονίσει το κύρος του και την εξουσία του. Οι Μεσσίες δεν φθείρονται τόσο εύκολα. Ήταν ο αναμφισβήτητος αρχηγός, που μπορούσε να παίρνει μόνος του αποφάσεις. Και όχι πρώτος μεταξύ ίσων, όπως συνέβαινε με τον Σιάντο. Αλλά έτσι επωμιζόταν κολοσσιαία προσωπική ευθύνη απέναντι του κόμματός του, του Αριστερού κινήματος στην Ελλάδα και του ελληνικού λαού.

Το ΚΚΕ μετά τη Βάρκιζα

Ποια ήταν η έως τότε πολιτική της προκάτοχης εξουσίας;

Το ΚΚΕ δεν έπαυε να είναι κόμμα κομμουνιστικό μαρξιστικό, λενινιστικό, μπολσεβίκικο, και να αποβλέπει στην επαναστατική κατάληψη της εξουσίας, που θα τη στερέωνε με τη «δικτατορία του προλεταριάτου» (στην ουσία δικτατορία του Κόμματος). Τότε ούτε κατά διάνοια δεν υπήρχε στα κομμουνιστικά κόμματα η θεωρία του «δημοκρατικού δρόμου προς τον σοσιαλισμό». Υπήρχαν μεμονωμένες περιπτώσεις μερικών ηγετικών στελεχών του ΚΚΕ, που είχαν υποστεί κατά την Κατοχή κάποια διάβρωση και έτρεφαν συγκεχυμένες δημοκρατικές αντιλήψεις. Αλλά το Κόμμα –ηγεσία, στελέχη– σαν σύνολο παρέμενε προσκολλημένο στην επαναστατική-λενινιστική ορθοδοξία.

Εξάλλου, όπως διατύπωσε ο Λένιν (*Selected Works*, London, X, σελ. 85):

> *«Ἕνας Μαρξιστὴς δὲν μπορεῖ σὲ καμμιὰ περίπτωση νὰ θεωρῇ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο σὰν κάτι τὸ ἀφύσικο ἢ ἀνήθικο».*

Συνεπώς και τη συμφωνία της Βάρκιζας οι ηγέτες του ΚΚΕ την προσέβλεπαν, όπως αργότερα έγραψε ο Ζαχαριάδης (*Προβλήματα Καθοδήγησης*, 1950, σελ. 19),

> *«σὰν μιὰ ἀνάπαυλα γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση τῶν λαϊκῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων μπροστὰ στὴν καινούργια ἀποφασιστικὴ ἀναμέτρηση ποὺ ἔρχεται ἀναπόφευκτα».*

Και στο ίδιο έργο (σελ. 87) ο Ζαχαριάδης έγραφε για τη μετά τη Βάρκιζα εποχή:

> *«Ποιά ἦταν ἡ στρατηγικὴ τοῦ ΚΚΕ κατὰ τὴ μεταβαρκιζιακὴ περίοδο; Ἦταν ἡ στρατηγικὴ ποὺ σκοπό της εἶχε "νὰ κερδηθῇ χρόνος, νὰ κλονιστῇ ὁ ἀντίπαλος, νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ δυνάμεις μας γιὰ νὰ περάσουμε τότε*

στὴν ἐπίθεση" (Στάλιν). Ἦταν ἡ στρατηγικὴ τοῦ ὑποχωρητικοῦ ἑλιγμοῦ γιὰ νὰ διατηρήσουμε καὶ νὰ ἀνασυντάξουμε τὶς κύριες δυνάμεις καὶ τὶς ἐφεδρεῖες, γιὰ νὰ περάσουμε στὴν καινούργια ἐπίθεση».

Αυτή όμως ήταν η γενική στρατηγική θεωρία του ΚΚΕ που αφορούσε το μέλλον και μάλιστα σε χρόνο που δεν μπορούσε να προσδιοριστεί. Προϋπόθεση δε για μια νέα αναμέτρηση ήταν να δημιουργηθεί ο κατάλληλος συσχετισμός δυνάμεων, ο οποίος ίσως να μην πραγματοποιούνταν ποτέ. Και υπήρχαν ηγετικά στελέχη του Κόμματος τα οποία είχαν διδαχτεί από την ήττα. Σκέφτονταν ότι αυτό που δεν έγινε πριν από τον Δεκέμβριο θα έπρεπε να γίνει έστω μετά τον Δεκέμβριο: προσαρμογή, δηλαδή, μακροπρόθεσμη προς την πολιτική που ακολουθούσαν τα κομμουνιστικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης.

Αν τα στελέχη αυτά είχαν το κυρίαρχο βάρος στην τότε ηγετική ομάδα του ΚΚΕ, δεν το γνωρίζουμε. Πάντως, τους αμέσως μετά τη Βάρκιζα μήνες, η ηγεσία στο σύνολό της δεν έδειχνε πως θεωρούσε ότι βρισκόταν κοντά ένας συσχετισμός δυνάμεων ευνοϊκός για νέα ένοπλη αναμέτρηση. Ήταν σε δεινή άμυνα και δεν απασχολούνταν παρά πώς να ανασυντάξει τις δυνάμεις της Αριστεράς και να τις προστατέψει από τα πλήγματα της τρομοκρατίας και των δικαστικών διώξεων.

Σκέψεις για έναρξη οργάνωσης ένοπλου αγώνα δεν φαίνεται να έκαναν τότε ο Σιάντος και τα άλλα ηγετικά στελέχη. Καμιά πραγματική –όχι πλαστή– ένδειξη δεν υπάρχει για τέτοιους σκοπούς τους μήνες μεταξύ Βάρκιζας και άφιξης του Ζαχαριάδη. Και κανείς υπαινιγμός στις επίσημες κομματικές διακηρύξεις.

Η 11η Ολομέλεια

Την 5η-10η Απριλίου 1945 συνήλθε στην Αθήνα η ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος. Οι ολομέλειες αυτές πραγματοποιούνται μεταξύ των διαφόρων συνεδρίων του κόμματος, κατά αύξοντα αριθμό, και χαράσσουν την πολιτική του στο ενδιάμεσο διάστημα. Εκείνη ήταν η 11η από το τελευταίο συνέδριο (1935) και η πρώτη από το 1936 υπό νόμιμες συνθήκες. Και οι αποφάσεις της ήταν ρητά νομοταγείς.

Βέβαια οι διακηρύξεις –και οι πιο επίσημες– των επαναστατικών κομμάτων, εφόσον προορίζονται για τη δημοσιότητα, δεν μπορούν να λαμβάνονται καθ' όλα σοβαρά υπόψη. Γιατί, αν το επαναστατικό κόμμα έχει πρόθεση να αναλάβει πολιτική βίας, δεν θα σπεύσει να το εξαγγείλει urbi et orbi. Αλλά το κείμενο εκείνο της 11ης Ολομέλειας ήταν σαφώς αμυντικό, σχεδόν παθητικό, στέναζε από το βάρος της αυτοκριτικής. Και αποκαλύπτει ότι οι άνθρωποι που το συνέταξαν κατέχονταν από έμμονο πνεύμα απολογίας.

Τα Δεκεμβριανά και το ΚΚΕ

Παρουσιάζει ιστορικό ενδιαφέρον η απόφαση της 11ης Ολομέλειας, γιατί δείχνει πώς έβλεπε όλο τον κατοχικό αγώνα και τα Δεκεμβριανά η τότε ηγεσία του ΚΚΕ:

«...Ἡ Ὁλομέλεια τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς διαπιστώνει ἐπίσης ὅτι στὴν πραχτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς πολιτικῆς γραμμῆς τοῦ κόμματος σημειώθηκαν σοβαρὲς ἐλλείψεις, ἀδυναμίες καὶ λάθη καὶ ταλαντεύσεις καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πρὸς τὰ ἀριστερά, ποὺ δυσκόλεψαν πιὸ πολὺ τὴν πορεία τῆς πάλης γιὰ τὸ ξερίζωμα τοῦ φασισμοῦ καὶ τὴ δημοκρατικὴ ἀναδημιουργία. Τὰ σοβαρότερα λάθη τοῦ δεξιοῦ χαρακτήρα εἶναι:

»α. Ἡ συμφωνία τοῦ Λιβάνου ποὺ δὲν ἀνταποκρίνονταν στὸ συγκεκριμένο συσχετισμὸ τῶν δυνάμεων καὶ συνεπῶς δὲν προωθοῦσε καὶ δὲν κατοχύρωνε ὅσο ἔπρεπε τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας καὶ τὴν ὁμαλὴ δημοκρατικὴ ἐξέλιξη ἀπὸ τὴν ἐπιβουλὴ τῆς ἀντίδρασης. Ἡ συμφωνία τῆς Γκαζέρτας σὰν συνέχεια τοῦ Λιβάνου, ἦταν ἐπίσης λάθος δεξιοῦ χαρακτῆρα. β. Ἡ ὑπογραφὴ ἀπὸ μέρους τῶν ὑπουργῶν μελῶν τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος τῶν κυβερνητικῶν οἰκονομικῶν μέτρων καὶ ἡ μὴ ἔγκαιρη καὶ ἀποφασιστικὴ ἐπέμβαση τῆς καθοδήγησης τοῦ Κόμματος γιὰ νὰ ξεχωρισθοῦν οἱ εὐθύνες τοῦ ΚΚΕ στὴν οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῆς κυβέρνησης ἐθνικῆς ἑνότητας.

»Ἰδιαίτερα ἡ Ὁλομέλεια τῆς Κεντρικῆς ἐπιτροπῆς ὑπογραμμίζει τὰ λάθη ποὺ ἔγιναν στὴ διάρκεια τῆς σύγκρουσης τοῦ Δεκεμβρίου – λάθη στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀριστεροῦ χαρακτῆρα, ποὺ ὀφείλονται στὴν ὄχι σωστὴ ἐκτίμηση τῶν διαθέσεων καὶ τοῦ ρόλου τῆς ἀγγλικῆς κυβέρνησης τοῦ κ. Τσῶρτσιλ, στὴν ὑποτίμηση τῶν δυνάμεων τῆς ἀντίδρασης, τόσο στὸ ἐσωτερικό, ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικό, στὴν ὑπερεκτίμηση τῶν δικῶν μας δυνατοτήτων καὶ κυρίως στὴν ἔλλειψη, ὅσο χρειαζόταν, πολιτικῆς εὐλυγισίας. Αὐτὰ ἐμπόδισαν τὴν κομματικὴ καθοδήγηση νὰ ἔχει μιὰ σαφῆ προοπτικὴ γιὰ τὴν πορεία τῆς σύγκρουσης καὶ τὴν ἔκαναν νὰ ἀφήσει νὰ τῆς ξεφύγουν εὐκαιρίες γιὰ μιὰ συμφωνία μὲ τὶς ἀγγλικὲς στρατιωτικὲς ἀρχὲς μὲ πιὸ εὐνοϊκότερους ὅρους ἀπὸ τὴ συμφωνία τῆς Βάρκιζας, ποὺ ἔγινε ὕστερα ἀπὸ μιὰ στρατιωτικὴ ἥττα στὴν Ἀθήνα.

»Ἡ σύλληψη ἀμάχων, ἔστω καὶ σὰν μέτρο ἄμυνας κατὰ τοῦ ἄγριου διωγμοῦ καὶ τῆς ὁμηρίας ἀπὸ μέρους τῶν Παπανδρέου-Σκόμπυ, ἦταν σοβαρὸ πολιτικὸ λάθος, ποὺ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὴν ἀντίδραση νὰ ξεσηκώσει συκοφαντικὴ ἐκστρατεία μὲ σκοπὸ νὰ σκεπάσει τὰ δικά της ἐγκλήματα.

»Ἡ ἔνοπλη ἐπέμβαση τῶν ἀγγλικῶν δυνάμεων τοῦ κ. Τσῶρτσιλ τοῦ

Δεκέμβρη ἀνέκοψε προσωρινὰ τὴν ὁμαλὴ δημοκρατικὴ ἐξέλιξη καὶ πρόοδο, ἔρριξε τὴν Ἑλλάδα στὴν περίοδο τῶν κινημάτων καὶ δικτατοριῶν, στὴ βάρβαρη φασιστικὴ βία καὶ τὴν ἀναρχία ὅπου ὀργιάζουν οἱ μοναρχικὲς συμμορίες τῶν δοσιλόγων, ἔμπλεξε καὶ ὄξυνε πιὸ πολὺ τὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα καὶ ἔκανε πιὸ βασανιστικὴ τὴ λύση του».

Δεν έκανε κατηγορηματική καταδίκη των Δεκεμβριανών η 11η Ολομέλεια. Αργότερα θα γινόταν επίσημα και αυτό. Πάντως το πνεύμα της ήταν κάθε άλλο παρά επιθετικό. Και η τότε ηγεσία του ΚΚΕ κατέβαλε κάθε προσπάθεια όχι να εξαπολύσει, αλλά να συγκρατήσει τα δυναμικά στοιχεία της.

Υπήρχαν, όπως είδαμε, στα βουνά αρκετοί ΕΛΑΣίτες που δεν κατέβηκαν στους τόπους τους μετά τη Βάρκιζα, γιατί ήξεραν ποια τύχη τούς ανέμενε. Πυκνώθηκαν οι τάξεις τους κατόπιν από φυγάδες, λόγω της τρομοκρατίας. Και περιλάμβαναν ονόματα γνωστών, σκληρών καπετανέων: Διαμαντής, Μπελής, Καραλίβανος, Όθρυς κλπ. Αλλά συνεχής, έμφοβη μέριμνα του Σιάντου ήταν πώς να τους κρατά αδρανείς, μακριά από κάθε ένοπλη εμφάνιση και δράση.

Ο Άρης Βελουχιώτης

Κορυφαίο όμως πρόβλημα αποτελούσε η παραμονή στα βουνά του πρώτου αρχικαπετάνιου του ΕΛΑΣ, του Άρη Βελουχιώτη.

Αρνήθηκε ο πολέμαρχος της Ρούμελης να συμμορφωθεί με τη συμφωνία της Βάρκιζας. Αρνήθηκε να καταφύγει σε μια γειτονική βαλκανική χώρα. Έμεινε στη Ρούμελη με ορισμένους πιστούς μέχρι θανάτου «μαυροσκούφηδές» του, όχι πάνω από 20, και με ένα πολιτικό στέλεχος: τον Τάκη Φίτσιο της Λαμίας, που σε λίγες ημέρες όμως αποχώρησε.

Ο Βελουχιώτης θεωρούσε τη συμφωνία της Βάρκιζας υποταγή και καταστροφή. Διατήρησε μια επαφή με το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ, που με συνεχείς εκκλήσεις και πιέσεις προσπαθούσε να τον κρατήσει τουλάχιστον αδρανή. Και πράγματι, εκείνος απέφυγε να κάνει χρήση των όπλων και δέχτηκε να εγκαταλείψει τη Ρούμελη. Έφτασε με την ομάδα του τον Απρίλιο έως τα αλβανικά σύνορα, έκανε μια φευγαλέα είσοδο σε ένα μεθοριακό χωριό της Αλβανίας για να αφήσει μερικούς άρρωστους συντρόφους του και ξαναγύρισε για να συνεχίσει τις ατέρμονες πορείες του.

Τι επεδίωκε; Ήλπιζε να ξαναρχίσει ο πόλεμος, που τον θεωρούσε αναπόφευκτο. Αλλά η παρουσία του στα βουνά προκαλούσε θόρυβο. Η φήμη «ο Άρης ξαναβγήκε στο κλαρί» σκόρπιζε αλλού ενθουσιασμό, αλλού φόβο. Και δημιουργούσε προβλήματα για το ΚΚΕ, για όλη την Αριστερά. Σ' αυτό επέρριπταν την ευθύνη για την απειθαρχία του Άρη Βελουχιώτη. Και το κράτος εξαπέλυε πυκνούμενα καταδιωκτικά αποσπάσματα για τη σύλληψή του.

Τέλη Απριλίου 1945, ο αρχικαπετάνιος του ΕΛΑΣ αποφάσισε να ξαναγυρίσει στην κοιτίδα του, που ήταν η βάση της δύναμής του, η Ρούμελη. Το Πολιτικό Γραφείο τώρα τον είχε κηρύξει σε ένα είδος διωγμού. Απέφευγε την επαφή μαζί του, παρά τις εκκλήσεις του. Κι όσες οργανώσεις του ΕΑΜ ή του ΚΚΕ διατηρούνταν στα χωριά, με μεγάλη απροθυμία τού παρείχαν στοιχειώδη φιλοξενία. Εκείνος απέφευγε τις συμπλοκές και λιγοστές ήταν οι αψιμαχίες που έδωσε (Καλή Βρύση, Κούτσαινα). Αλλά λιγοστοί ήταν και οι παλιοί του συμπολεμιστές που έσπευδαν κοντά του. Καθώς μάλιστα η ομάδα του πάθαινε συνεχή διαρροή από ασθενείς ή λιπόψυχους, γινόταν συνεχώς ισχνότερη. Και δεν παρέτασσε παρά λίγες δεκάδες άνδρες.

Ήταν φανερό πως ο λαός της υπαίθρου είχε κουραστεί, πως αποζητούσε πια την ειρήνη. Και δεν τον συγκινούσε τώρα η ιδέα μιας αντίστασης κατά των Άγγλων, όπως άλλοτε κατά των Γερμανοϊταλών. Εκείνη η άρνηση στο προσκλητήριο του Άρη Βελουχιώτη έδειχνε τι τύχη θα είχε μια παράταση του πολέμου μετά τη Βάρκιζα.

Αλλά εξίσου φανερό ήταν ότι το ΚΚΕ τον καταπολεμούσε πια συστηματικά και αμείλικτα. Ένας αόρατος κλοιός τον περιέβαλλε και παρέλυε τη δράση του. Ο Άρης Βελουχιώτης είχε αρχίσει να απογοητεύεται. Και φαίνεται πως σκεφτόταν να εγκαταλείψει την κίνησή του και να καταφύγει στην Αλβανία. Ξαφνικά όμως, πριν ξεσπάσει η κρίση, μια είδηση τον έκανε να αναθαρρήσει και να σκιρτήσει ο πολεμιστής εντός του: «Έφτασε ο Ζαχαριάδης!»

Για τον Βελουχιώτη και τους συντρόφους του ο νέος αρχηγός του ΚΚΕ αποκτούσε ακόμη περισσότερο από τους άλλους κομμουνιστές τη μορφή Μεσσία. Γνωρίζοντας τη νοοτροπία και ιδιοσυγκρασία του Ζαχαριάδη, πίστεψε αστραπιαία ότι τώρα θα ανέτρεπε την ηττοπαθή γραμμή των προκατόχων του, θα ξέσκιζε τη συμφωνία της Βάρκιζας και θα έδινε το σύνθημα του νέου αγώνα.

Έσπευσε ο Άρης τότε να στείλει μια αναφορά στον νέο αρχηγό του κόμματος. Του ζητούσε προσωπική συνάντηση, να του εκθέσει τις απόψεις του και να απαγγείλει κατηγορητήριο κατά του Σιάντου και των άλλων ηγετών. Και υποσχόταν ότι κατόπιν θα πειθαρχούσε στις εντολές του κόμματος, όποιες κι αν ήταν. Ακόμη και αν διατασσόταν να «προσέλθη στην Πλατεία Συντάγματος για να τουφεκισθή». Φυσικά καμιά αμφιβολία δεν είχε ότι ο Ζαχαριάδης θα συμφωνούσε απολύτως μαζί του και η εντολή που θα του έδινε θα ήταν: «Αρχίστε...»

Προεξοφλώντας αυτή τη λύση, κατέβηκε στη Ρούμελη, αφοπλίζοντας χωριά, κυνηγώντας παρακρατικούς και προσπαθώντας να κάνει στρατολογία. Και περίμενε ανυπόμονα την απάντηση –ή καλύτερα την πρόσκληση– του Ζαχαριάδη. Αλλά η απάντηση του αρχηγού ήταν ένας κεραυνός.

Αποκήρυξη του Άρη

Την 11η Ιουνίου, έκπληκτη η Αθήνα πληροφορούνταν ότι το ΚΚΕ αποκήρυσσε επίσημα και κατηγορηματικά τον Άρη Βελουχιώτη. Ο ίδιος ο Ζαχαριάδης ανήγγειλε την καταδίκη στους δημοσιογράφους και τη συνόδευε με υβριστικά σχόλια. Τον αποκαλούσε τυχοδιώκτη, δηλωσία, όργανο της αντίδρασης κλπ. Ο *Ριζοσπάστης* δημοσίευε όλο το υβρεολόγιο του αρχηγού. Πιο συγκρατημένη, η *Ελεύθερη Ελλάδα* έκανε την αναγγελία στο φύλλο της 12ης Ιουνίου 1945 ως εξής:

> *«Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κ.Κ.Ε. συναγ. Νῖκος Ζαχαριάδης ἀνακοίνωσε ὅτι ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κ.Κ.Ε. ἀποφάσισε νὰ καταγγείλει δημοσία ὡς ὕποπτη καὶ τυχοδιωκτικὴ τὴ δράση τοῦ Ἄρη Βελουχιώτη (Θανάση Κλάρα). Ἡ σημερινὴ δράση τοῦ Ἄρη Βελουχιώτη ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀντίδραση, στὴν ὁποία δίνει ὅπλα γιὰ νὰ δυσφημεῖ τὸ Κ.Κ.Ε., νὰ ἔχει εὐτελὲς πρόσχημα γιὰ τὴν παραβίαση τῆς συμφωνίας τῆς Βάρκιζας καὶ γιὰ τὰ ἐγκλήματα ποὺ διαπράττει ἐναντίον τοῦ δημοκρατικοῦ κόσμου. Κατόπιν τούτου τὸ Κ.Κ.Ε. καταγγέλλει ἀνοικτὰ τὸν Ἄρη Βελουχιώτη».*

Το τέλος του πολέμαρχου

Την ημέρα εκείνη ο Άρης Βελουχιώτης με το Σώμα του που είχε δύναμη 88-90 ανδρών, βρισκόταν σε πολύ δύσκολη θέση. Δύο τάγματα εθνοφυλακής, τα 266 και 118, μαζί με πολυάριθμες παρακρατικές ομάδες, τον είχαν εντοπίσει στο Πιάσκοβο των Τζουμέρκων. Κατόρθωσε ο Άρης με μεγάλες προσπάθειες να απαγκιστρωθεί, αλλά ο κλοιός των αντιπάλων του τον περιέσφιγγε ολοένα πιο ισχυρός. Μετά σειρά από αψιμαχίες, το Σώμα των ανταρτών διασπάστηκε, πέρασε όμως τον ποταμό Αχελώο σε διαφορετικά σημεία. Ο Βελουχιώτης με την «ομάδα διοικήσεως» μπόρεσε να φτάσει στις 15 Ιουνίου κοντά στη Μεσάντα. Αλλά εκεί κυκλώθηκε. Κι ενώ αντιμετώπιζε την εξόντωση, έμαθε την αποκήρυξή του από τον Ζαχαριάδη.

Κάποιος νεαρός τσέλιγκας, πρώην αξιωματικός του ΕΛΑΣ, κατόρθωσε να διασπάσει τον κλοιό της Εθνοφυλακής και να φτάσει κοντά του. Σκοπός του ήταν να τον οδηγήσει μέσα από το δάσος ώστε να ξεφύγει. Του έφερε όμως και απόκομμα του *Ριζοσπάστη* που περιείχε την απόφαση του ΚΚΕ και της δήλωσης του αρχηγού εναντίον του. Από τη στιγμή εκείνη ο παλιός πολέμαρχος ένιωθε χαμένος. Η απελπισία λύγισε τον σιδερένιο πολεμιστή. Οι σύντροφοί του έβλεπαν τη συντριβή του, μα αγνοούσαν την αιτία της. Δεν είχαν όμως καιρό να τον ρωτήσουν. Έπρεπε να φύγουν αμέσως. Από στιγμή σε στιγμή μπορούσαν οι εθνοφύλακες να φτάσουν.

Με σπασμωδική ταχύτητα οργανώθηκε η διαφυγή. Και, καθώς το σούρουπο απλωνόταν, η μικρή ομάδα –15 άνδρες– εξόρμησε ακολουθώντας τον τσέλιγκα. Με την υπόκρουση των αραιών πυροβολισμών διολίσθαιναν ανάμεσα στα δέντρα. Και

ο αρχηγός; Τι έκανε ο Άρης; Σερνόταν πίσω από τους άλλους, τελευταίος στην ουρά, μηχανικά, άβουλος, βλοσυρός. Θύμιζε τον Ναπολέοντα κατά τη φυγή μετά τη μάχη του Βατερλό. Όπως τον περιγράφει ο Βίκτωρ Ουγκώ, να σέρνεται πίσω από τους φυγάδες, πεζός, κρατώντας το άλογό του από το χαλινάρι, βουβός, χωρίς σκέψη, χωρίς έκφραση, περισσότερο νεκρός παρά ζωντανός.

Και κάποια στιγμή η μικρή ομάδα άκουσε πίσω της έναν πυροβολισμό. Μερικοί στράφηκαν και τότε ακούστηκε η κραυγή: «Ο αρχηγός. Έπεσε ο αρχηγός!»

Ο Άρης Βελουχιώτης κειτόταν στο χώμα, με το πιστόλι του στο χέρι. Στην αρχή νόμισαν οι άλλοι πως είχε χτυπηθεί από εχθρική σφαίρα, γρήγορα όμως κατάλαβαν: η απελπισία είχε βρει διέξοδο στην αυτοκτονία. Πολλοί έκαναν να τρέξουν κοντά του. Αλλά ο υπασπιστής του αρχηγού Τζαβέλλας φώναξε: «Όχι. Μη σταματάτε. Δεν έχουμε καιρό. Κάθε στιγμή χαμένη είναι συμφορά. Φύγετε και θα τον φροντίσω εγώ...»

Υπακούοντας εκείνοι, συνέχισαν με ορμή την πορεία πίσω από τον τσέλιγκα. Και ο πιστός υπασπιστής γονάτισε δίπλα στο κουφάρι του σιδερένιου πολέμαρχου, που δεν μπόρεσε να αντέξει στην καταδίκη του από τον άνθρωπο στον οποίο στήριξε κάθε ελπίδα: τον Μεσσία. Στήριξε ο Τζαβέλας το πιστόλι του στον δικό του κρόταφο και πίεσε τη σκανδάλη. Έπεσε πάνω στο πτώμα εκείνου. Έτσι τους βρήκαν, αγκαλιασμένους σχεδόν, μέσα στο αίμα τους.

Τα ακέφαλα πτώματα

Η απήχηση της εξόντωσης του Άρη υπήρξε τεράστια. Οι δεξιοί σε όλη την Ελλάδα πανηγύριζαν. Τα κεφάλια των δύο νεκρών αποκόπηκαν και εκτέθηκαν στην κεντρική πλατεία των Τρικάλων. Τα ακέφαλα πτώματά τους τα περιέφεραν θριαμβευτικά παρακρατικές ομάδες με κάρα και με συνοδεία μουσικών οργάνων. Και η Ανώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Θεσσαλίας και Δυτικής Μακεδονίας ανήγγειλε το γεγονός τη 17η Ιουνίου με το εξής ανακοινωθέν:

> *«Κατόπιν τῆς ἐνεργηθείσης συνδυασμένης ἐπιθέσεως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πίνδου ἐναντίον τῆς συμμορίας τοῦ Ἄρη Βελουχιώτη ἐξωντώθη αὕτη. Αἱ κεφαλαὶ τοῦ Ἄρη Βελουχιώτη καὶ τοῦ Τζαβέλλα ἐξετέθησαν εἰς κοινὴν θέαν εἰς τὴν πόλιν Τρικάλων».*

Συγχρόνως ο Ανώτατος Διοικητής Ηπείρου, στρατηγός Αβραμίδης, δήλωνε στα Ιωάννινα στους δημοσιογράφους:

> *«Δύνασθε νὰ ἀναγγείλετε ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἡ ὕπαιθρος θὰ ἀναπνέῃ τελείως ἐλεύθερα, ἐξοντουμένων ὅλων τῶν τρομοκρατικῶν ὁμάδων, εἰς οἱανδήποτε παράταξιν καὶ ἂν ἀνῆκαν αὗται».*

Αλλά αυτή η υπεραισιόδοξη δήλωση έμελλε να μείνει γράμμα νεκρό.

Όχι μόνο οι παλιοί σύντροφοι του Άρη Βελουχιώτη, ούτε μόνο οι ΕΛΑΣίτες, αλλά όλοι οι Αριστεροί καταταράχτηκαν από την είδηση του φόνου του. Η φωτογραφία του αναρτήθηκε σε όλους σχεδόν τους θαλάμους των φυλακών όπου κρατούνταν ΕΑΜίτες. Ο θρύλος του διατηρήθηκε ζωντανός και δεν τον αμαύρωσε η αυστηρή καταδίκη του από τον Ζαχαριάδη. Μέσα στον λαό για πολλούς υπήρξε πάντα στόχος άγριου μίσους που δεν έσβησε ούτε με τον θάνατό του. Αλλά οι αριστεροί είχαν ξεχάσει τις σκληρότητες του Άρη Βελουχιώτη και διατηρούσαν μόνο τον θαυμασμό τους για τη δράση του και για τα ηγετικά του προσόντα. Και το δραματικό τέλος του, άξιο αρχαίας τραγωδίας, του είχε προσδώσει στα μάτια τους ακόμα μεγαλύτερη αίγλη.

Η πολιτική Ζαχαριάδη

Πώς όμως ο αρχηγός του ΚΚΕ πήρε την πρωτοβουλία να καταδικάσει και να αποκηρύξει μια προσωπικότητα τόσο δημοφιλή στον κόσμο της Αριστεράς; Αυτό σήμαινε ότι ο Ζαχαριάδης ήταν αποφασισμένος να τηρήσει πράγματι τη συμφωνία της Βάρκιζας με κάθε θυσία και να εφαρμόσει πολιτική νομιμότητας;

Κατά πρώτον, πρέπει να αναγνωριστεί ότι με την εκδήλωσή του εκείνη ο Ζαχαριάδης μόλις πρόλαβε να προφυλάξει την παράταξή του από τις πολιτικές επιπτώσεις του θανάτου του Βελουχιώτη. Αν δεν είχε μεσολαβήσει η σαφής και βίαιη αποκήρυξη, η εξόντωσή του θα έδινε την ευκαιρία στους αντιπάλους της Αριστεράς να εκτοξεύσουν εναντίον της σοβαρές κατηγορίες για παραβίαση της Βάρκιζας και να λάβουν μέτρα εις βάρος της.

Εξάλλου όμως, μολονότι ο Ζαχαριάδης, όπως αποκαλύφθηκε αργότερα από τα ίδια τα κείμενά του, από τις πρώτες ημέρες που πήρε τα ηνία του κόμματός του στα χέρια είχε αποφασίσει την οργάνωση μιας νέας ένοπλης αναμέτρησης, εξίσου αποφασισμένος ήταν για λόγους τακτικής να εμφανιστεί ως υπέρμαχος της συμφωνίας της Βάρκιζας. Ο Στάλιν είχε διατυπώσει ένα σαφή επαναστατικό κανόνα (*Problems of Leninism*, σελ. 89):

> *«Νὰ καλύπτετε τὶς ἐπιθετικὲς ἐπιχειρήσεις πίσω ἀπὸ τὴν μάσκα τῆς ἄμυνας ἔτσι, ποὺ νὰ μπορέσετε εὐκολώτερα νὰ παρασύρετε στὴν ἐπαναστατικὴ δίνη τὰ ἀναποφάσιστα καὶ ἀμφιταλαντευόμενα στοιχεῖα».*

Και σε όλη τη μεταβατική φάση, από την άφιξή του στην Ελλάδα έως την έναρξη της νέας ένοπλης σύγκρουσης, θα επιδιώκει την κάλυψη της προπαρασκευής της επίθεσης με μορφές άμυνας. Όπως και οι αντίπαλοι της Αριστεράς, θα ακολουθήσουν αντίστροφα την ίδια τακτική.

Δυόμισι μήνες μετά την 11η Ολομέλεια του ΚΚΕ, συνήλθε η 12η Ολομέλεια (25-27 Ιουνίου 1945), στην οποία ο Ζαχαριάδης, κυρίαρχος πια και αδιαμφισβήτητος

αρχηγός –παρά τη νωπή ακόμα εξόντωση του Άρη Βελουχιώτη–, ανατάραξε για πρώτη φορά τα νερά. Η πρόθεσή του να εκκαθαρίσει το παρελθόν και να στήσει καινούργια υποδομή για την κατεύθυνση του κόμματος ήταν γνωστή, αλλά απέφυγε τότε να αποκηρύξει ξεκάθαρα πρόσωπα και πράγματα της Κατοχής και των Δεκεμβριανών. Αυτό θα το κάνει μετά 5 χρόνια, όταν τον Οκτώβριο του 1950 θα φτάσει μέχρι του σημείου να καταγγείλει τον Γ. Σιάντο ως «πράκτορα της Ασφαλείας» και να χαρακτηρίσει όλη την πολιτική του Κόμματος την κρίσιμη εκείνη τριετία (1941-1944) σαν εσκεμμένη προσπάθεια για να καταβαραθρωθεί το αριστερό κίνημα (*Νέος Κόσμος*, 11-12 Δεκεμβρίου 1950):

> *«Τούτη εἶναι ἡ εἰκόνα ποὺ βγαίνει, εἶπε τότε ὁ Ζαχαριάδης. Βάνεις στὴ γραμμὴ ἕνα, δύο, τρία διάφορα στοιχεῖα καὶ ἔχεις τὴν εἰκόνα ποὺ λέει πὼς ὁ Σιάντος ἤτανε χαφιὲς καὶ ὕποπτος χαρακτῆρας».*

Και πρόσθεσε αλλού (Προβλήματα Καθοδήγησης, σελ. 27):

> *«Στὸν τομέα τῆς ἐπαναστατικῆς ἐπαγρύπνησης, ἡ ἐγκληματικὴ μυωπία καὶ ἀδιαφορία τῆς καθοδήγησης ἄφησε τὸ Σιάντο, ποὺ ἦταν πράκτορας τοῦ ταξικοῦ ἐχθροῦ, νὰ ἐκτελέση τὶς προδοτικές του ἐνέργειες, νὰ ξεπουλήση καὶ νὰ ρημάξη τὴν ἐπανάσταση».*

Αλλά οι συγκεκριμένες κρίσεις έγιναν τότε (1950) και θα επανέλθουμε σ' αυτές. Στην αμέσως μετά τη Βάρκιζα εποχή, ο Ζαχαριάδης φρόντιζε –όπως θα έκανε και κάθε άλλος στη θέση του που θα αποφάσιζε τον ένοπλο αγώνα– να μη δίνει κανένα στόχο στον αντίπαλο και να μην έρθει σε άμεση ρήξη με την προκάτοχη ηγεσία του κόμματος.

Ο «αστικοδημοκρατικός μετασχηματισμός»

Και όμως υπήρξαν ορισμένες επίσημες εκδηλώσεις του ΚΚΕ εκείνη την εποχή που περιέχουν το σπέρμα της προπαρασκευής του νέου ένοπλου αγώνα. Η πρώτη έγινε κατά τη 12η Ολομέλεια που προαναφέραμε. Σ' αυτήν ο Ζαχαριάδης, στα έκπληκτα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, έκανε ένα περίεργο κήρυγμα: ότι τώρα πια είχε ξεπεραστεί η θεωρία του αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού της Ελλάδας, που θεωρούνταν ότι θα αποτελούσε ένα προκαταρκτικό στάδιο πριν από την εφαρμογή του σοσιαλισμού (μαρξισμού). Τη θεωρία αυτή (του αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού πριν από τον σοσιαλισμό) ο ίδιος ο Ζαχαριάδης την είχε εισαγάγει όταν το 1931 ανέλαβε την αρχηγία του ΚΚΕ και τη διατύπωσε επίσημα το 1935. Είχε προκαλέσει τότε την έκπληξη και τη δυσαρέσκεια των ορθόδοξων μπολσεβίκων. Αλλά είχε συντελέσει στο να προσελκυσθούν στις γραμμές του Κόμματος πολλά δημοκρατικά στοιχεία, ιδίως κατά την Κατοχή, γιατί γεννούσε την εντύπωση ότι το ΚΚΕ δεν θα επεδίωκε την εφαρμογή του προγράμματός του με βίαια μέσα.

Αυτός και μόνο ο όρος «αστικοδημοκρατικός μετασχηματισμός» απάλυνε την εικόνα της «προλεταριακής επανάστασης» και ακόμη περισσότερο της «προλεταριακής δικτατορίας», που ενέπνεε δέος σε πολλά στοιχεία μικροαστών και διανοουμένων. Δημιουργούσε την προσδοκία μιας συγκεχυμένης, αόριστης για την εποχή εκείνη, μορφής πολιτικής που σήμερα την αποκαλούμε «δημοκρατικό δρόμο προς τον σοσιαλισμό».

Και ο ίδιος ο Σαράφης, όπως πολλές άλλες προσωπικότητες του ΕΑΜ, του ΕΛΑΣ, της ΠΕΕΑ, είχε επηρεαστεί ισχυρότατα. Στο βιβλίο του *Ο ΕΛΑΣ* γράφει τα εξής, αναφερόμενος στην πρώτη συνάντησή του με τους ηγέτες του ΚΚΕ (Γ. Σιάντο και Ι. Ιωαννίδη) όταν προσχώρησε στο ΕΑΜ και κατέβηκε στην Αθήνα για τελειωτικές συνεννοήσεις:

> *«Οἱ ἡγέτες τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος ἀνάπτυξαν ὅτι, ἄσχετα μὲ τὴν ἰδεολογία τοῦ κόμματος καὶ τοὺς ἀπώτερους ἀντικειμενικούς του σκοπούς, πίστευαν πὼς στὴν Ἑλλάδα ἡ ἀστικὴ ἐπανάσταση δὲν ἔλυσε ὅλα τὰ ἀστικοδημοκρατικὰ προβλήματα καὶ δὲ δημιουργήθηκαν οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ σοσιαλιστικοῦ προγράμματος. Σὰν συνέπεια αὐτῆς τῆς διαπίστωσης ἀποβλέπουν στὴ λαϊκὴ δημοκρατία, ποὺ θὰ λύσει τὰ ἀστικοδημοκρατικὰ προβλήματα ποὺ μένουν καὶ θὰ προπαρασκευάσει τὶς συνθῆκες γιὰ τὸ σοσιαλισμό. Γιὰ νὰ φτάσουμε στὴ λαϊκὴ δημοκρατία μὲ ἐλεύθερη ἐκδήλωση τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα τοῦ ΕΑΜ, ἔπρεπε νὰ ἀγωνιστοῦμε στὸ πλευρὸ τῶν συμμάχων γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή μας καὶ τὴν ἐξασφάλιση τῶν ἐλευθεριῶν μας, ποὺ θὰ ἀσφάλιζαν τὴν ἐλεύθερη ἐκδήλωση τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος.*
>
> *»...Ὕστερα ἀπὸ τὴν συζήτηση αὐτὴ πίστεψα ἀπόλυτα στὴν εἰλικρίνεια τοῦ Ε.Α.Μ. καὶ τοῦ ΚΚΕ...»*

Τώρα όμως ο Ζαχαριάδης απότομα εγκατέλειπε τη δική του θεωρία και επανερχόταν στις παλιές θέσεις για το άμεσο πέρασμα στον σοσιαλισμό. Σαν αιτιολογία πρόβαλε το 1950 (Προβλήματα Καθοδήγησης, σελ. 89) ότι:

> *«Στὸ διάστημα τοῦ ἐθνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα στὴν πρώτη κατοχή, εἶχαν γίνει κοινωνικὲς ἀνακατατάξεις ποὺ ἄλλαξαν ἀποφασιστικὰ τὸν συσχετισμὸ τῶν ταξικῶν δυνάμεων μέσα στὴ χώρα ὑπὲρ τῆς ἐπανάστασης».*

Και συνεπώς, όπως έλεγε στη 12η Ολομέλεια του Ιουνίου 1945, η επερχόμενη επανάσταση

> *«θὰ εἶναι σοσιαλιστικὴ καὶ θὰ λύση παράλληλα καὶ τὰ ἄλυτα ἀστικοδημοκρατικὰ ζητήματα (ξενικὴ ἐξάρτηση, γῆ κ.λπ.)».*

Η στροφή αυτή του Ζαχαριάδη μια μόνο ερμηνεία μπορεί να έχει: έβλεπε ότι η νέα

επανάσταση που σχεδίαζε δεν μπορούσε παρά να έχει βασικά ταξική μορφή. Δεν θα ήταν δυνατόν τώρα να την επενδύσει πειστικά με τον εθνικό μανδύα και να τη συντηρήσει απλώς και μόνο με την αντιτρομοκρατική και δημοκρατική σημαία. Βασικά θα τον ακολουθούσαν στρώματα, ομάδες, άτομα, που έτσι ή αλλιώς απέβλεπαν στην εφαρμογή του μαρξισμού. Και θα ενθουσιάζονταν ακόμα περισσότερο με συνθήματα καθαρά μαρξιστικά, παρά με την παρεμβολή των Αριστερών και δημοκρατικών σχημάτων.

Ψυχολογική προετοιμασία

Με άλλα λόγια, υπό το φως των κατοπινών γεγονότων, μπορούμε να πούμε ότι η νέα θεωρία που διατύπωσε ο Ζαχαριάδης στη 12η Ολομέλεια αποτελούσε την ψυχολογική προετοιμασία της επανάστασης.

Η Ολομέλεια εκείνη εξέλεξε ένα 6μελές Πολιτικό Γραφείο που το αποτελούσαν οι Ν. Ζαχαριάδης, Γ. Σιάντος, Ι. Ιωαννίδης, Δ. Παρτσαλίδης, Β. Μπαρτζώτας και Χρύσα Χατζηβασιλείου. Οι ίδιοι ηγέτες της Κατοχής –εκτός του Γιάννη Ζεύγου– περιέβαλλαν τον πανίσχυρο αρχηγό. Αλλά ήταν τελείως πειθήνιοι, μην έχοντας τη δυνατότητα να αντιδράσουν σε οποιαδήποτε νέα κατεύθυνση που θα χάραζε εκείνος. Η αίγλη του Μεσσία στις μάζες των κομμουνιστών και των συνοδοιπόρων ήταν η δύναμή του. Αλλά αυτή δημιουργούσε και την αδυναμία του περιβάλλοντός του να του αντιταχθεί. Άλλωστε η ίδια αίγλη επηρέαζε ήδη και το περιβάλλον του.

Έτσι ο Ζαχαριάδης σε εκείνη την ολομέλεια δεν περιορίστηκε στην ψυχολογική μόνο προετοιμασία της επανάστασης. Προχώρησε και στην ουσιαστική έναρξη της οργάνωσής της. Οι αποφάσεις της ολομέλειας διακήρυξαν μεταξύ άλλων ότι ιδρύεται η «λαϊκή μαζική αυτοάμυνα». Και καλούσαν «όλους τους δημοκρατικούς πολίτες να υπερασπιστούν τη ζωή τους και να αντιμετωπίσουν ένα φασιστικό πραξικόπημα με όλα τα μέσα». Η «αυτοάμυνα» γρήγορα έμελλε να εξελιχθεί σε δυναμικό, ένοπλο, τρομοκρατικό μηχανισμό.

Το 7ο Συνέδριο του ΚΚΕ

Τέσσερις περίπου μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο του 1945, συνήλθε στην Αθήνα, στον κινηματογράφο «Τιτάνια», το 7ο Συνέδριο του ΚΚΕ, υπό απολύτως νόμιμες συνθήκες. Η αστυνομία περιφρουρούσε το κτίριο για να το προστατέψει από ενδεχόμενες επιθέσεις αντιφρονούντων και οι εργασίες του διεξάχθηκαν μέχρι τέλους ομαλά. Τα στελέχη του Κόμματος, που επί τόσα χρόνια διώκονταν ανηλεώς και ήταν υποχρεωμένα να κινούνται και να ζουν στην παρανομία, δυσκολεύονταν να πιστέψουν εκείνη την ελευθερία που τους εξασφάλιζε η συμφωνία της Βάρκιζας. Η αίθουσα του «Τιτάνια» ήταν στολισμένη με σφυροδρέπανα και δημοκρατικά συνθή-

ματα. Και ο ίδιος ο αρχηγός της αστυνομίας Άγγελος Έβερτ επόπτευε να μην ενοχληθεί το συνέδριο, να μη γίνει αισθητός κανένας αστυνομικός έλεγχος.

Στο συνέδριο εκείνο ο Ζαχαριάδης εξαπέλυσε τη δεύτερη προειδοποιητική βόμβα του. Ο Δ. Παρτσαλίδης, όταν ήρθε η σειρά του να μιλήσει, αναφέρθηκε στο «ειρηνικό πέρασμα προς τον σοσιαλισμό». Ο αρχηγός τον άκουσε βλοσυρός. Δεν τον χειροκρότησε όταν τελείωσε. Και σε λίγο πήρε τον λόγο για να εξαπολύσει την αντεπίθεσή του. Όπως γράφουν τα πρακτικά του Συνεδρίου που δόθηκαν στη δημοσιότητα (σελ. 51), επέκρινε σφοδρότατα

> *«...τὴν τάση μερικῶν συντρόφων νὰ παρουσιάζουν τὸ θέμα μονόπλευρα ὅταν μιλοῦν γιὰ εἰρηνικὸ πέρασμα. Πρέπει νὰ τονισθῆ ἀμέσως πὼς ὑπάρχει δυνατότητα γιὰ εἰρηνικὸ πέρασμα, ἀλλ' ὄχι βεβαιότητα... Μιὰ δυνατότητα ποὺ ἀπομακρύνεται ὅλο καὶ περισσότερο μὲ κάθε μέρα ποὺ περνᾶ...»*

Νέο πρόγραμμα

Το 7ο Συνέδριο καθόρισε το νέο πρόγραμμα του Κόμματος, που είχε για τελικό σκοπό του την «ανοικοδόμηση της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας» αλλά ως άμεσο στόχο «τη νίκη της λαϊκής δημοκρατίας στην Ελλάδα». Λαϊκή δημοκρατία όμως σήμαινε, όπως αργότερα ο Ζαχαριάδης διατύπωσε (*Προβλήματα Καθοδήγησης*, σελ. 87), «μια μορφή εξουσίας που εκπληρώνει τις λειτουργίες της δικτατορίας του προλεταριάτου». Ή, όπως ο Γεώργιος Δημητρώφ, γ. γραμματέας του Κομμουνιστικού (Εργατικού) Κόμματος Βουλγαρίας καθόρισε το 1945, «μια νέα μορφή της δικτατορίας του προλεταριάτου».

Η ανώτατη ηγεσία του ΚΚΕ, όπως προέκυψε από το Συνέδριο, δεν άλλαξε. Η νέα Κεντρική Επιτροπή εξέλεξε το ίδιο Πολιτικό Γραφείο, στο οποίο μάλιστα προστέθηκε ένα άγνωστο όνομα που προκάλεσε έκπληξη: Πετρίτης. Λίγοι γνώριζαν ότι επρόκειτο για τον Στέργιο Αναστασιάδη, παλιό κομμουνιστή, που διηύθυνε με απόλυτη συνωμοτικότητα τον παράνομο μηχανισμό του Κόμματος και την αυτοάμυνα. Η άνοδός του στο ανώτατο εκτελεστικό κομματικό όργανο, και μάλιστα με ψευδώνυμο, έδειχνε ότι η προπαρασκευή για τον δύσκολο αγώνα είχε προωθηθεί πια σε υψηλό επίπεδο. Και μετά άλλους τέσσερις μήνες, τον Φεβρουάριο του 1946, συνήλθε η 2η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής –τώρα οι ολομέλειες έπαιρναν αύξοντα αριθμό από το 7ο Συνέδριο–, η οποία πήρε τις οριστικές αποφάσεις. Αυτό αποκαλύφθηκε από τον ίδιο τον Ζαχαριάδη αργότερα (*Καινούργια Κατάσταση, Καινούργια Καθήκοντα*, 1950) που έγραφε:

> *«('Η Δεύτερη 'Ολομέλεια) ἀφοῦ στάθμισε ἐσωτερικοὺς παράγοντες, βαλκανικὴ καὶ διεθνῆ κατάσταση, ἀποφάσισε νὰ προχωρήση στὴν ὀργάνωση*

> *τῆς νέας ἔνοπλης λαϊκῆς πάλης ἐνάντια στὸ μοναρχοφασιστικὸ ἀφηνιασμό».*

Είναι χαρακτηριστική η χρονολογία: Φεβρουάριος 1946. Ένας χρόνος ακριβώς μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας. Άρκεσαν 12 ταραχώδεις μήνες για να καταρρεύσουν οι ελπίδες της ειρηνικής συνύπαρξης και να αρχίσει ο νέος κύκλος ένοπλης αναμέτρησης. Στον δρόμο αυτό η συμβολή του Ζαχαριάδη υπήρξε χωρίς αμφιβολία σοβαρή. Αλλά θα ήταν κανείς έξω από τα πράγματα της εποχής αν τα προσέβλεπε μονομερώς, με το πρίσμα των σχεδίων και έργων του Ζαχαριάδη. Υπήρχαν και άλλοι παράγοντες που τον υποβοηθούσαν. Και πρώτος απ' όλους η τρομοκρατία της Δεξιάς κατά της Αριστεράς και ο άμεσος ή έμμεσος διωγμός της τελευταίας. Όπως και η ανοχή του δοσιλογισμού από το κράτος, που ερχόταν σε τρομακτική αντίθεση με το κυνηγητό της ΕΑΜικής Αντίστασης.

Η τρομοκρατία

Στο βιβλίο του Επανάσταση και Ήττα, που στρέφεται αδιάλλακτα κατά του ΚΚΕ, ο καθηγητής του Χάρβαρντ (ΗΠΑ) Δημ. Κούσουλας (Αθήνα 1971, σελ. 185) γράφει χαρακτηριστικά:

> *«Ἐπὶ πλέον... πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἄκρας Δεξιᾶς, μὲ λάβαρο τὸν ἀντικομμουνισμό, ἐπωφελήθησαν ἀπὸ τὸ λαϊκὸ αἴσθημα ποὺ εἶχαν δημιουργήσει οἱ ἀκρότητες τῶν κομμουνιστῶν κατὰ τὴν Κατοχὴ καὶ τὰ Δεκεμβριανὰ καὶ ἄρχισαν μὲ ἐπιτυχία τὴν προσπάθεια γιὰ νὰ καταλάβουν καὶ πάλι θέσεις δυνάμεως στὸν κρατικὸ μηχανισμό. Τέλος ἡ προσπάθεια τῶν κομμουνιστῶν νὰ προσάψουν τὴν "ρετσινιὰ" τοῦ δοσιλογισμοῦ καὶ τῆς συνεργασίας μὲ τοὺς Γερμανοὺς σὲ ὅλους τοὺς πραγματικοὺς ἢ φανταστικοὺς ἀντιπάλους των ἐπέτρεψε καὶ στοὺς πραγματικοὺς δοσιλόγους νὰ περιφληθοῦν τὸν μανδύα τῆς ἀθωότητος καὶ νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐπίσης ἐκατηγοροῦντο ἄδικα.*
>
> *»Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ φυλακὲς ἦταν γεμάτες μὲ πρώην Ἐλασίτες ποὺ εἶχαν ἐξαιρεθῆ ἀπὸ τὴν ἀμνηστεία διότι ἐκατηγοροῦντο γιὰ ἐγκλήματα κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν ἴσως ἀθῶοι, ἀλλὰ στὴν ὄξυνση τῶν παθῶν ποὺ εἶχε προκαλέσει ἡ κομμουνιστικὴ ἀπόπειρα γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας, ἡ ἐνοχὴ ἢ ἡ ἀθωότης ἑνὸς ἀτόμου δὲν ἀπεδεικνύετο τόσο εὔκολα...»*

Στο κείμενο αυτό, εκτός από τους υποτονικούς χαρακτηρισμούς, υπάρχει και μια ουσιώδης παράλειψη: η δράση των ενόπλων τρομοκρατικών παρακρατικών ομάδων που ρήμαζαν την ύπαιθρο. Και υπενθυμίζουμε μια φράση του στρατηγού Ζαφειρόπουλου στο βιβλίο του Ο Αντισυμμοριακός Αγών:

«Κατὰ τοὺς συμμορίτας αἱ ὁμάδες αὗται μεγάλως συνέβαλον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συμμοριτισμοῦ. Μὲ τὴν σαδιστικήν των συμπεριφορὰν εἶναι οἱ κύριοι στρατολόγοι τοῦ σημερινοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ».

Η φοβερή εκείνη επίθεση κατά της ηττημένης Αριστεράς, με τις συνδυασμένες μορφές της δίωξης και της τρομοκρατίας, είχαν παίξει στους μετά τη Βάρκιζα μήνες ιστορικό ρόλο πολύ σοβαρότερο από όσο υπολόγιζαν οι Μαθητευόμενοι Μάγοι που την εξαπέλυσαν.

Πρώτον γιατί προκαλούσαν διάσπαση της Αριστεράς. Και επερχόταν διάσπαση γιατί η τρομοκρατική δράση στην ύπαιθρο δεν έχανε ευκαιρία να εφαρμόζεται και σε βάρος δημοκρατικών μη Αριστερών. Και καθώς πολυάριθμοι πλουσιοχωρικοί ή υπό άλλες μορφές εύποροι ανήκαν σε αυτή την κατηγορία, γίνονταν στόχος ληστών οι οποίοι, όπως είδαμε, είχαν αποδυθεί, υπό τη σημαία του αντικομμουνισμού, σε ανηλεή λεηλασία των χωριών, απολαμβάνοντας την ίδια ασυδοσία που είχαν οι καθ' εαυτό παρακρατικές ένοπλες ομάδες. Η κατάσταση αυτή εξήγειρε τα δημοκρατικά κόμματα και τον δημοκρατικό Τύπο. Θαρραλέοι δημοσιογράφοι κατήγγελλαν σε μη αριστερές εφημερίδες τις υπερβασίες εκείνες. Και το λεγόμενο «Δημοκρατικό Κέντρο» διαχώριζε βαθμιαία τις ευθύνες του από τη Δεξιά.

Δεύτερο και κυριότερο, γιατί ο Ζαχαριάδης επωφελούνταν από την απόγνωση και την οργή που προκαλούσε στις δορύκτητες αριστερές μάζες η καταπίεσή τους. Και αποκτούσε όπλα για την υλοποίηση των σχεδίων του. Την 24η Αυγούστου στη Θεσσαλονίκη, μπροστά σε ένα έξαλλο πλήθος δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων που κατέκλυσαν το στάδιο της Τούμπας και τον επευφημούσε με φρενίτιδα, εξαπέλυσε την πολεμική κραυγή του (*Ριζοσπάστης*, 25 Αυγούστου 1945):

«Ἂν ἡ κατάσταση δὲν ἀλλάξῃ γρήγορα καὶ δραστικὰ γιὰ μιὰ ὁμαλὴ δημοκρατικὴ ἐξέλιξη, θὰ ἀπαντήσουμε στὸ μοναρχοφασισμὸ μὲ τὰ ἴδια μέσα στὶς πόλεις, στὰ βουνά, στὰ χωριά... Καὶ ἂν τὸ ἀπαιτήσῃ τὸ ὑπέρτατο συμφέρον τοῦ Λαοῦ, θὰ ξανακουστῇ καὶ πάλι στὶς κορφὲς καὶ στὰ λαγκάδια τὸ δοξασμένο "Ἐμπρὸς ΕΛΑΣ γιὰ τὴν Ἑλλάδα"».

Ο Μεσσίας

Η τρομοκρατία και η δίωξη επιτρέπουν στον Ζαχαριάδη να εμφανίζεται ως ευρισκόμενος σε άμυνα και να προπαρασκευάζει την επίθεση. Αλλά στο σημείο αυτό γεννιέται το καίριο ερώτημα:

Αν σταματούσε η καταπίεση της Αριστεράς, θα σταματούσε και ο Ζαχαριάδης την πορεία του προς την ένοπλη αναμέτρηση; Θα αποτρεπόταν η καταστροφή του 1946-1949; Ή τουναντίον, έτσι ή αλλιώς, το ΚΚΕ υπό την αρχηγία του θα προκαλούσε οπωσδήποτε τη σύγκρουση;

Αναμφισβήτητα δεν μπορεί κανείς να παραλληλίσει τον Ζαχαριάδη με έναν Τορρές ή έναν Τολλιάτι. Για λόγους ιδιοσυγκρασίας και νοοτροπίας, πολύ δύσκολα θα ακολουθούσε ένα δρόμο σαν εκείνον του ΚΚ Γαλλίας και ΚΚ Ιταλίας: τον δρόμο της προσωρινής προσαρμογής και ειρηνικής συνύπαρξης μέσα στο αστικό καθεστώς.

Αλλά οι χαρακτηρισμοί και οι προσδιορισμοί προσώπων και πραγμάτων ισχύουν στις γενικότητές τους και εφόσον υπάρχουν ορισμένες συνθήκες. Δεν είχαν νομοτελειακή εφαρμογή οι αποφάσεις και τα σχέδια του Ζαχαριάδη. Και αν η καταπίεση της Αριστεράς δεν υφίστατο, όχι μόνο ο ίδιος θα έχανε κατά μέγα μέρος τη δύναμή του που αντλούσε από την ιδιότητά του ως Μεσσία, αλλά και όσοι από τους παλαιούς ηγέτες ήταν μετριοπαθείς θα αποκτούσαν μεγαλύτερη δύναμη.

Η κλίση της πλάστιγγας προς τα όπλα ή προς τη συνύπαρξη δεν εξαρτιόταν μόνο από τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ Αριστεράς και μη Αριστεράς, μεταξύ των ξένων παραγόντων που ευνοούσαν το ΚΚΕ και εκείνων που το καταπολεμούσαν. Εξαρτιόταν και από τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ Ζαχαριάδη και των μετριοπαθών αριστερών ηγετών. Μεταξύ εκείνων που επιθυμούσαν την άμεση ένοπλη σύγκρουση και εκείνων που επιθυμούσαν την αναβολή της για άλλους, ευθετότερους καιρούς.

Η καταπίεση όμως που ασκούσαν το κράτος και το παρακράτος αφόπλιζε αυτούς τους μετριοπαθείς. Όπως και η όλη πολιτική τής μη Αριστεράς, η οποία εννοούσε να αφήνει πολύ μικρή θέση υπό τον ήλιο στη δορύκτητη Αριστερά. Άφωνοι και άβουλοι εκείνοι οι μετριοπαθείς μπροστά σε μια τέτοια πραγματικότητα, δεν τολμούσαν να εξωτερικεύσουν στον πανίσχυρο και αμείλικτο αρχηγό σκέψεις, σχέδια, φόβους, και μεταβάλλονταν σε πειθαρχικούς απόστολους του Μεσσία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΧΡΕΩΚΟΠΙΑ

Η ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙ-ΑΡΙΣΤΕΡΗΣ ΠΑΡΑΤΑΞΗΣ ΝΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΕΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ • ΠΛΗΡΗΣ ΑΠΟΤΥΧΙΑ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ • Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΦΥΛΑΚΗΣ • Ο ΝΕΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ • Ο ΑΓΓΛΟΣ ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΡΩΛΙΓΚΣ ΚΥΒΕΡΝΑ ΩΣ ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΑΡΧΟΝΤΑΣ • Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΙΔΕΑ • ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΡΟΥΣΒΕΛΤ ΚΑΙ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΤΣΩΡΤΣΙΛ • ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ • Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΣΠΕΥΔΕΙ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ • Ο ΜΟΛΟΤΩΦ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ • ΟΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΑΠΟΦΑΣΙΖΟΥΝ ΝΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ • ΠΡΩΤΑ ΕΚΛΟΓΕΣ, ΚΑΤΟΠΙΝ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ • Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΕΤΑΞΥ ΑΠΡΙΛΙΟΥ ΚΑΙ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1945 έγινε η πρώτη προσπάθεια της αντι-Αριστεράς στην Ελλάδα να ανασυγκροτήσει οικονομικά, εθνικά, πολιτικά και κοινωνικά τη χώρα και να σταθεροποιήσει το αστικό καθεστώς, κρατώντας την Αριστερά ανίσχυρη και στο περιθώριο της δημόσιας δραστηριότητας. Δύο άνδρες με στολή, ο ένας πολύ ψηλός, ο άλλος πολύ κοντός, ήταν οι επίσημοι φορείς αυτής της προσπάθειας. Ο πρώτος έφερε τη στολή του ιερωμένου: ο αντιβασιλιάς Δαμασκηνός. Ο δεύτερος έφερε τη στολή του ναύαρχου: ο πρωθυπουργός Π. Βούλγαρης. Αλλά η προσπάθεια έμελλε να καταλήξει στην πολλαπλή αποτυχία μέχρι της αποσυνθετικής χρεωκοπίας. Και η πρώτη αποτυχία έγινε παταγώδης στην οικονομική σφαίρα.

Τις ημέρες που έφτανε στην Αθήνα ο Ν. Ζαχαριάδης ως Μεσσίας της Αριστεράς, έφτανε και ο Κ. Βαρβαρέσος ως Μεσσίας της Δεξιάς. Είδαμε ότι κλήθηκε από τον νέο πρωθυπουργό Βούλγαρη να αναλάβει τη χάραξη και εφαρμογή μιας νέας οικονομικής πολιτικής. Ο Βαρβαρέσος ανταποκρίθηκε. Την 4η Ιουνίου ορκιζόταν αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και υπουργός Εφοδιασμού. Και την επομένη εξήγγειλε το πρόγραμμά του, το οποίο αναλύουμε στο Πρώτο Κεφάλαιο αυτού του βιβλίου.

Ο Βαρβαρέσος έκανε μια απεγνωσμένη προσπάθεια να δαμάσει το οικονομικό χάος μετά τη Βάρκιζα, που το έχουμε περιγράψει. Θέλησε να θέσει τα πάντα υπό τον έλεγχο του κράτους και να επιβάλει έναν περίπλοκο αγορανομικό μηχανισμό διατιμήσεων. Στράφηκε επίσης –όπως είδαμε– κατά των εμποροβιομηχάνων, των οποί-

ων θέλησε να δεσμεύσει την «πλεονάζουσα αγοραστικήν δύναμιν». Όπως αναλύσαμε, του διέφευγε ότι η σπάνις των αγαθών ήταν η βασική πηγή του κακού, και ότι μόνο η εθνική παραγωγή, με κινητοποίηση όλων των παραγωγικών δυνάμεων σε παλλαϊκή κλίμακα, θα μπορούσε να προσφέρει τα αγαθά πέρα από τα εφόδια της ΟΥΝΡΑ, που θα ισορροπούσαν την οικονομία. Αλλιώς, αν συνεχιζόταν η παρασιτική και υποτονική οικονομική πορεία, τα πάντα θα κατέρρεαν. Όπως και συνέβη.

Πτώση του Βαρβαρέσου

Έως τις αρχές Σεπτεμβρίου το «πείραμα Βαρβαρέσου» είχε κριθεί και είχε αποτύχει. Οι τιμές, αντί να συγκρατηθούν, τινάχτηκαν προς τα πάνω, η έλλειψη αγαθών ήταν τεράστια, η δραχμή είχε κατρακυλήσει πάλι και το χάος είχε μεγαλώσει. Την 3η Σεπτεμβρίου ο καινοτόμος τραπεζίτης αποχώρησε από την κυβέρνηση και με δραματικές δηλώσεις κατηγόρησε τους εμποροβιομήχανους ότι αυτοί τορπίλισαν την πολιτική του:

> *«Ἐπίθεσις τοιαύτης ἐκτάσεως εἶναι πρωτοφανὴς εἰς τὰ χρονικὰ οἱασδήποτε χώρας. Εἶναι ἐπίθεσις ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι κατόρθωσαν μέσα εἰς τὸ χάος καὶ τὴν διάλυσιν τῆς Κατοχῆς νὰ συγκεντρώσουν εἰς χεῖρας των τόσην τεραστίαν δύναμιν, ὥστε νὰ κυριαρχοῦν σήμερον τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς χώρας...»*

Τη 19η Οκτωβρίου ο Βαρβαρέσος παραιτούνταν και από τη διοίκηση της Τραπέζης της Ελλάδος. Έπειτα από λίγους μήνες αναχώρησε για τις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου τοποθετήθηκε ως Σύμβουλος της Διεθνούς Τράπεζας Ανασυγκρότησης.

Αλλά πίσω του άφηνε την οικονομία σε πλήρη διάλυση, η οποία έμελλε για πολύ να συνεχιστεί. Η αρρυθμία εντάθηκε και η λίρα τον Οκτώβριο έφτασε τις 53.000 δραχμές. Όλοι πάλι αποθησαύριζαν χρυσό και αυτό το γεγονός απορροφούσε τις διαθέσιμες δραχμές, που υπό ομαλές συνθήκες θα εισέρρεαν στις τράπεζες υπό μορφή καταθέσεων.

Η πίστη έτσι παρέμεινε εκμηδενισμένη. Οι εμπορικές τράπεζες δεν μπορούσαν να δώσουν αξιόλογες πιστώσεις στην οικονομία. Η ίδια η Εθνική Τράπεζα την 31η Μαΐου 1945 είχε καταθέσεις αξίας 123.333 χρυσών λιρών έναντι 14.000.000 χρυσών λιρών το 1939. Και αναγκαστικά η Τράπεζα της Ελλάδος απέμεινε η κύρια πηγή κεφαλαίων για την αντιμετώπιση των αναγκών χρηματοδότησης της οικονομίας, ως μόνη κινητήρια δύναμη της οικονομικής ζωής του τόπου. Πού όμως έβρισκε το απαραίτητο χρήμα; Απλούστατα τύπωνε σωρηδόν χαρτονόμισμα. Και η αρρυθμία, ο πληθωρισμός, συνεχίζονταν.

Αλλά δεν υπήρχε η ξένη, ακριβέστερα η αγγλική, οικονομική βοήθεια; Δεν ήταν σε θέση να ενισχύσει αποτελεσματικά την καταρρέουσα Ελλάδα;

Η Αγγλία την εποχή εκείνη αντιμετώπιζε η ίδια οικονομικές δυσκολίες όχι πολύ

κατώτερες από τις ελληνικές. Μόλις και μετά βίας μπορούσε να καταβάλλει τις δαπάνες των βρετανικών δυνάμεων που βρίσκονταν στη χώρα, οι οποίες είχαν περιοριστεί σε δύο μεραρχίες πεζικού και μία θωρακισμένη ταξιαρχία. Αργότερα, στις αρχές του 1946, ύστερα από απεγνωσμένες εκκλήσεις της ελληνικής κυβέρνησης, με μεγάλες προσπάθειες θα της χορηγήσει πίστωση 10 εκατομμυρίων λιρών (όχι χρυσών βέβαια) και θα προσέφερε αμέσως προς πώληση στο ελληνικό κράτος είδη κατανάλωσης αξίας 500.000 λιρών σε τιμή κόστους. Επρόκειτο για όλως ανεπαρκή ενίσχυση, που άλλωστε στην περίοδο της κυβέρνησης Βούλγαρη ούτε αυτή υπήρχε. Ουσιαστικά τη μόνη βοήθεια από το εξωτερικό αποτελούσαν τα εφόδια της ΟΥΝΡΑ, βοήθεια χωρίς αμφιβολία σωτήρια και σημαντική, αλλά όπως προαναφέραμε όχι επαρκής.

Από μήνα σε μήνα γινόταν καταφανέστερη η αποτυχία του καθεστώτος Δαμασκηνού-Βούλγαρη στον οικονομικό τομέα. Αλλά η αποτυχία ήταν επίσης δραματική και στον πολιτικό τομέα.

Διάσπαση του πολιτικού κόσμου

Ο πολιτικός κόσμος διασπάτο ολοένα βαθύτερα μεταξύ μιας Δεξιάς ακραιφνώς βασιλόφρονος και ενός Κέντρου που έρρεπε προς την αβασίλευτη δημοκρατία. Η διάσπαση έπαιρνε πιο συγκεκριμένη μορφή όσον αφορά το δημοψήφισμα, που η συμφωνία της Βάρκιζας προέβλεπε να διεξαχθεί μέσα στο 1945 και πριν από τις εκλογές Συντακτικής Συνέλευσης (άρθρο 9ο). Και φυσικά, ενώ το Λαϊκό Κόμμα επιδίωκε να εφαρμοστεί αυτό το άρθρο το ταχύτερο, τα δημοκρατικά κόμματα με κάθε μέσο προσπαθούσαν να προταχθούν οι εκλογές Συνέλευσης και να απωθηθεί το δημοψήφισμα όσο το δυνατόν περισσότερο.

Ο αντιβασιλιάς Δαμασκηνός πρόσθετε κι αυτός τις μηχανορραφίες του, ρίχνοντας τις δυνάμεις του στην πλάστιγγα υπέρ των δημοκρατικών, προς μέγιστη οργή του βασιλιά Γεώργιου στο Λονδίνο. Κατά τους βασιλικούς κύκλους ο Δαμασκηνός ένα είχε σκοπό: να απομακρύνει τόσο πολύ το δημοψήφισμα, ώστε ουσιαστικά να ατονήσει και να διατηρήσει ο ίδιος τον τίτλο του αντιβασιλιά ισόβια, όπως προπολεμικά ο ναύαρχος Χόρτυ στην Ουγγαρία. Το αποτέλεσμα πάντως ήταν ένα: πλήρης σύγχυση και αρρυθμία και στον πολιτικό τομέα.

Και πάλι οι παρακρατικοί

Το καθεστώς Δαμασκηνού-Βούλγαρη είχε αποτύχει και στον τομέα της τάξης. Χάος επικρατούσε έξω από τις βασικές πόλεις, χωρίς να υπάρχει και σ' αυτές κατάσταση νομιμότητας. Και προστίθονταν έτσι νέος παράγοντας διάσπασης των πολιτικών δυνάμεων της αντι-Αριστεράς.

Αμέσως μετά τη Βάρκιζα, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι όλες αυτές οι πολιτικές δυ-

νάμεις υποστήριξαν την τρομοκρατία και τον διωγμό της Αριστεράς. Αλλά, όπως είδαμε, γρήγορα άρχισε η διαφοροποίηση των κομμάτων, καθώς τα κύματα της βίας χτυπούσαν και ευρέα στρώματα που δεν είχαν σχέση με το ΕΑΜ. Και μέσα στην κυβέρνηση Βούλγαρη υπήρχαν υπουργοί που υποστήριζαν ότι η τρομοκρατία έπρεπε κάποτε να σταματήσει ή έστω να περιοριστεί. Πάντως άλλοι υπουργοί επέμεναν να διατηρηθεί στο ύψος της. Και ο στρατηγός Γ. Καραγιάννης, στο έργο του *1940-1952, Το Δράμα της Ελλάδος*, γράφει για τις ομάδες των Δεξιών παρακρατικών:

> *«Διὰ τὴν πειθάρχησιν τῶν ὁμάδων τούτων, αἱ ὁποῖαι ὡς προελέχθη κατὰ τὰ ἀρχικὰ στάδια τῆς συγκροτήσεώς των ἔδρων ἐν παρανομίᾳ ἀπεφασίσθη ὅπως ἐπὶ κεφαλῆς τούτων τεθῶσιν μόνιμοι Ἀξιωματικοὶ ἢ Ὑπαξιωματικοὶ ἐγνωσμένου ἤθους καὶ ἱκανοτήτων. Ἐκ τοῦ γραφείου ὑπουργοῦ Ἐθν. Ἀμύνης ἀνεχώρησαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν Ἐθνικῶν ὁμάδων οἱ ἀείμνηστοι Λοχαγοὶ Κατσαρέας Π. εἰς Λακωνίαν καὶ Δεδούσης Δ. εἰς Δωρίδα. Ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Ταγματάρχου Μπούρου Κων., Ὑπολοχαγοῦ Χονδροῦ, ἐπιλοχίου Μπραντίτσα Δημ. καὶ ἄλλων μονίμων Ἀξιωματικῶν ἢ ὁπλαρχηγῶν ὀνομασθέντων Ἀξιωματικῶν, ἀνεπτύχθησαν πειθαρχημέναι ὁμάδες εἰς Ρούμελην, Μακεδονίαν καὶ Πελοπόννησον, δημιουργήσασαι τὸ ἀντίπαλον κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ δέος».*

Κατά πόσο οι ομάδες εκείνες ήταν «πειθαρχημένες» φαίνεται από όσα γράφει ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος στο βιβλίο του *Ο Αντισυμμοριακός Αγών* (βλ. προηγουμένως). Αλλά η μαρτυρία του στρατηγού Καραγιάννη επιβεβαιώνει την ευθύνη της κυβέρνησης Βούλγαρη για την τρομοκρατία.

Η επιβολή της τάξης το ταχύτερο αποτελούσε επείγουσα ανάγκη για το καθεστώς. Έπρεπε η Ελλάδα να παρουσιάζει εικόνα ευνομίας, χάρη των εντυπώσεων της κοινής γνώμης στην Αγγλία και δευτερευόντως στην Αμερική, τις δυνάμεις από τις οποίες το ελληνικό καθεστώς εξαρτιόταν. Εξάλλου καμιά ανασυγκρότηση δεν ήταν δυνατή χωρίς ηρεμία και νομιμότητα. Αλλά οι τρομοκρατικές ομάδες δημιουργούσαν αντίθετη εικόνα. Και η χωροφυλακή όπως και η εθνοφυλακή ήταν ανίκανες μόνες να σηκώσουν το φορτίο μιας τάξης που θα κρατούσε ταυτόχρονα σε υποταγή την Αριστερά.

Η οργάνωση της χωροφυλακής

Η χωροφυλακή είχε πολύ μικρή δύναμη κατά την Απελευθέρωση. Έδρασε αποφασιστικά στη μάχη του Δεκεμβρίου, όπου είχε απώλειες 235 νεκρών και 361 τραυματιών. Αλλά ευθύς μετά τη Βάρκιζα η δύναμή της ανερχόταν σε 9.750 αξιωματικούς και οπλίτες, από τους οποίους 4.500 υπηρετούσαν στην περιοχή πρωτεύουσας. Το θέρος του 1945 ενισχύθηκε με πρόσκληση εφεδρικών κλάσεων και έφτασε τις 27.000 άνδρες, από τους οποίους 14.000 διατέθηκαν στη Βόρειο Ελλάδα. (Τα

στοιχεία πάρθηκαν από το βιβλίο του στρατηγού Δ. Ζαφειρόπουλου). Δεν μπορούσε όμως να αστυνομεύσει η δύναμη αυτή όλη τη χώρα και κατέφευγε στη συνεργασία των παρακρατικών ομάδων αντί να τις διώκει.

Η εθνοφυλακή

Πάντως με τον Α.Ν. 565/26-9-1945 η χωροφυλακή ανέλαβε σε όλη την επικράτεια την τήρηση της τάξης και της ασφάλειας. Ρόλος βαρύτατος μέσα σε εκείνες τις χαώδεις συνθήκες, που τον κράτησε μέχρι τις 15 Σεπτεμβρίου 1946. Πριν από τον Σεπτέμβριο του 1945, την αρμοδιότητα αυτή την είχε η εθνοφυλακή, η οποία ιδρύθηκε αμέσως μετά την Απελευθέρωση και πριν από τα Δεκεμβριανά. Μετά τη Βάρκιζα δραστηριοποιήθηκε η συγκρότησή της. Τον Μάρτιο του 1945 παρέτασσε 65 τάγματα κατανεμημένα σε 13 ταξιαρχίες και ανέλαβε τον ρόλο της χωροφυλακής. Αλλά το μεγαλύτερο μέρος αυτών των ταγμάτων είχε πολύ ελλιπή ή και εικονική σύνθεση.

Ένα έτος αργότερα, τον Μάρτιο του 1946, είχε 15 στρατιωτικές διοικήσεις με 44 τάγματα πλήρους σύνθεσης. Το Σεπτέμβριο του 1945, όταν παρέδωσε τις αρμοδιότητες τάξης και ασφαλείας στη χωροφυλακή, περιορίστηκε στα καθαρώς στρατιωτικά έργα και βαθμιαία συγχωνεύτηκε στον τακτικό στρατό.

Ο τακτικός στρατός

Αλλά αυτός –ο τακτικός στρατός– αποτελούσε το βασικό πρόβλημα της δύναμης του καθεστώτος. Και η συγκρότησή του υπήρξε πολύ βραδεία. Μετά τα Δεκεμβριανά και τη Βάρκιζα, η μόνη υπολογίσιμη δύναμή του ήταν η ΙΙΙη Ορεινή Ταξιαρχία Ρίμινι και τα τμήματα του Ιερού Λόχου, με σύνολο 8.800 αξιωματικών και οπλιτών. Προβλεπόταν ότι θα έφτανε στις διαστάσεις 100.000 ανδρών, αλλά έως τον Ιούνιο του 1945 είχαν συγκροτηθεί μόνο η εθνοφυλακή και οι τρεις πρώτες μεραρχίες: οι ΙΙη, ΙΧη και ΧΙη πεδινού τύπου. Η Ταξιαρχία Ρίμινι αναπτύχθηκε στη ΙΙη Μεραρχία και ορισμένα στελέχη της μαζί με τον Ιερό Λόχο αποτέλεσαν τη βάση οργάνωσης των νέων μεγάλων μονάδων.

Αυτές οι τρεις μεραρχίες, που θα μετατρέπονταν βαθμιαία σε μηχανοκίνητες, επρόκειτο να αποτελέσουν τη σπονδυλική στήλη της χερσαίας δύναμης. Οι Άγγλοι είχαν αναλάβει την οργάνωση, τον εξοπλισμό και την εκπαίδευση του νέου στρατού, που θα συγκροτούνταν κατά τα βρετανικά πρότυπα. Κάθε μεραρχία θα απαρτιζόταν από τρεις ταξιαρχίες των τριών ταγμάτων, δύο συντάγματα πεδινού πυροβολικού, ένα σύνταγμα αναγνώρισης, ένα λόχο μηχανικού, ένα τάγμα διαβίβασης και τις απαραίτητες υπηρεσίες. Η δύναμή της θα είχε 10.500 άνδρες.

Αυτές οι μεραρχίες θα ήταν δυνάμεις κρούσης. Επιπλέον, προβλεπόταν η οργάνωση τεσσάρων ορεινών μεραρχιών, ποικίλης σύνθεσης, από 4-9 τάγματα πεζικού με τις απαραίτητες υπηρεσίες και με δύναμη 8.500 ανδρών. Πέραν αυτών των μο-

νάδων, θα συγκροτούνταν δύο ανεξάρτητες ταξιαρχίες των έξι ταγμάτων, ένα σύνταγμα αρμάτων και διάφορες συμπληρωματικές μικρότερες μονάδες και σχηματισμοί.

Τον Οκτώβριο του 1945 το Γενικό Επιτελείο Στρατού επεξεργάστηκε σχέδιο οργάνωσης στρατού 100.000 ανδρών ειρήνης και 114.672 πολέμου. Η δύναμη αυτή θα κατανεμόταν:

• Σε μάχιμα τμήματα 61.640 άνδρες, δηλαδή 4.286 αξιωματικοί και 57.354 οπλίτες.

• Σε μονάδες νέων Σωμάτων και Υπηρεσιών 18.980 άνδρες, δηλαδή 1.769 αξιωματικοί και 17.121 οπλίτες.

• Σε βασικά κέντρα εκπαίδευσης 5.600 άνδρες, δηλαδή 700 αξιωματικοί και 4.900 οπλίτες.

• Νεοσύλλεκτοι υπό βασική εκπαίδευση 13.780 άνδρες.

Συνεπώς η δύναμη των 100.000 ανδρών κατανεμόταν ως εξής:

• 6.755 μόνιμοι και έφεδροι αξιωματικοί.

• 79.375 μάχιμοι οπλίτες.

• 13.870 νεοσύλλεκτοι οπλίτες.

Έτσι ο στρατός εκστρατείας θα ανερχόταν σε 86.130.

Αλλά οι αριθμοί αυτοί ίσχυαν μάλλον στα χαρτιά παρά στην πραγματικότητα. Με τον ρυθμό που γίνονταν οι εξοπλισμός και η εκπαίδευση του στρατού, θα απαιτούνταν 3 χρόνια θεωρητικά και 10 ίσως χρόνια πρακτικά για να υλοποιηθούν αυτά τα σχέδια. Και υπεύθυνοι εκείνης της καθυστέρησης ήταν κυρίως οι Άγγλοι.

Ο στρατηγός Ρώλιγκς

Η βρετανική στρατιωτική αποστολή υπό τον στρατηγό Ρώλιγκς είχε όλη την ευθύνη και όλες τις δικαιοδοσίες για την πολεμική ανασυγκρότηση της Ελλάδας. Και ο αρχηγός της εννοούσε να διοικεί και να ελέγχει τα πάντα. Ο στρατηγός Καραγιάννης, στο ίδιο βιβλίο του (σελ. 67-68), γράφει χαρακτηριστικά:

«Ὁ Στρατηγὸς Ρώλιγκς εἶχε κατορθώσει νὰ ἔχῃ ὑποχείριον τὴν ἑλληνικὴν στρατιωτικὴν ἡγεσίαν, εἰς βαθμὸν ὥστε ἡ ὀργάνωσις τῶν ἐνόπλων Ἑλληνικῶν δυνάμεων, ὁ ρυθμὸς ἀναπτύξεως τούτων καὶ πᾶσα ἐν τῷ στρατεύματι λειτουργία, καὶ ἡ πλέον ἀσήμαντος, νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θέλησίν του.

»Ὁ Στρατηγὸς οὗτος τὸ θέρος τοῦ 1946, κατὰ μίαν στρατιωτικὴν ἀθλητικὴν τελετὴν εἰς τὸ στάδιον τοῦ Παναθηναϊκοῦ εἰς Ἀθήνας, ὑπεχρέωσε τοὺς παρισταμένους Ἕλληνας Στρατηγοὺς νὰ ἀγωνισθῶσιν εἰς τὸν δρόμον τῶν 100 μ., ἵνα διὰ τῆς προσωπικῆς των ταύτης συμμετοχῆς εἰς τὸν ἀθλητικὸν στίβον, τονίσωσι τὴν σημασίαν τοῦ ἀθλητισμοῦ, ἐνῶ

εἰς τὴν πραγματικότητα ἐπετυγχάνετο ἡ μείωσις τοῦ κύρους τούτων, ἐνώπιον τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Λαοῦ, μύρια δὲ ὅσα πικρόχολα σχόλια ἠκούσθησαν εἰς βάρος των, καὶ οἱ εὐφυολόγοι εὗρον ἐκτάκτως λεπτὸν θέμα διὰ τὴν δημιουργίαν φαιδρῶν καὶ ἀστείων λογοπαιγνίων.

»Τόσον βαθέως εἶχεν διεισδύσει ἐντὸς τῆς διοικητικῆς μηχανῆς τοῦ Στρατοῦ ὁ Στρατηγὸς Ρώλιγκς, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ τύχη τῶν ἀνωτάτων, ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων ἀκόμη ἀξιωματικῶν, ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν προσωπικήν του γνώμην.

»Αὐτὸς διώριζε τὴν ἀνωτάτην ἡγεσίαν καὶ κατὰ τὰς κρίσεις τῶν Ἀξιωματικῶν, ἡ ἁπλῆ ἐπιθυμία αὐτοῦ καὶ τῶν Βρεταννῶν συνδέσμων Ἀξιωματικῶν, οἵτινες εἶχον ἀναπτυχθῆ εἰς ἁπάσας τὰς Ἑλληνικὰς μονάδας μέχρι Τάγματος, καθώριζεν τὴν τύχην τούτων».

Και σαν δείγμα της νοοτροπίας των Άγγλων στην Ελλάδα, καθώς και των σχέσεων της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής με την ελληνική στρατιωτική ηγεσία, παραθέτουμε μια μεταγενέστερη επιστολή του στρατηγού Ρώλιγκς, τον Απρίλιο του 1946, προς τον τότε υπουργό Εθνικής Άμυνας Μπέν Μαυρομιχάλη:

«PA/5

»11 Ἀπριλίου 1946.

»Ἐξοχώτατε:

[. . .]

»Ἐφ' ὅσον τὰ Βρεταννικὰ στρατεύματα παραμένουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ Βρεταννικὴ Στρατιωτικὴ Ἀποστολὴ θὰ ἀναλάβη καθήκοντα Συνδέσμου μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ καὶ τῶν Βρεταννικῶν δυνάμεων ἐν Ἑλλάδι.

»Διὰ νὰ ἀποκτηθῆ τὸ πλέον δυνατὸν ὄφελος ἀπὸ τὰς ὑπηρεσίας τῆς Ἀποστολῆς, εἶναι σπουδαῖον, νὰ ὑπάρξη ἡ πλέον στενὴ συνεργασία μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Βρεταννικῆς Στρατ. Ἀποστολῆς, ἐφ' ὅλων τῶν ζητημάτων ἅτινα ἀσκοῦν ἐπίδρασιν εἰς τὸν Στρατόν. Διὰ νὰ ἐξασφαλισθῆ τοῦτο ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Βρεταννικῆς Στρατ. Ἀποστολῆς θὰ κρατῆται πλήρως ἐνήμερος ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, ἐφ' ὅλων τῶν πολιτικῶν ζητημάτων ἅτινα ἀσκοῦν ἐπίδρασιν εἰς τὸν Στρατὸν καὶ ἐφ' ὅλων τῶν Στρατιωτικῶν μεταρρυθμίσεων ἢ μέτρων ἅτινα δυνατὸν νὰ μελετῶνται ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως.

»Οὐδεὶς Νόμος ἢ Διάταγμα θὰ ὑπογράφεται πρὸ τῆς λήψεως τῶν ἐπ' αὐτῶν σχολίων τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Βρεταννικῆς Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς.

»Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Βρεταννικῆς Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς εἶναι νομικῶς μέλος τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου, ἄνευ δικαιώματος ψήφου. Εἰς τὰς συνεδριάσεις τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου θὰ δίδη τὴν συμβουλήν του. Ἐὰν ἡ συμβουλή του αὕτη δὲν γίνεται ἀποδεκτή, τὸ ζήτημα θὰ παραπέμπεται εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Συμβουλίου, ὅστις δὲν θὰ λαμβάνη ἀπόφασιν τινὰ ἀντίθετον πρὸς τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Βρεταννικῆς Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς, ἄνευ προηγουμένης συνεννοήσεως μετὰ τῆς Αὐτοῦ Ἐξοχότητος τοῦ Βρεταννοῦ Πρεσβευτοῦ.

»Δύναμαι νὰ πληροφορηθῶ, ἐὰν συμφωνεῖτε μετὰ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ὅρων;

»Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διατελῶ Κύριε, ὁ πλέον πιστὸς ὑπηρέτης τῆς ἐξοχότητος Ὑμῶν.

»(Ὑπογραφὴ) ΡΩΛΙΓΚΣ

»Ἀρχηγὸς Βρεταννικῆς Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς ἐν Ἑλλάδι».

Κατά μείζονα λόγο η αυταρχικότητα του Βρετανού στρατηγού υφίστατο την εποχή της κυβέρνησης Βούλγαρη. Ουσιαστικά και στον τομέα αυτό το καθεστώς είχε αποτύχει στην προσπάθειά του να δημιουργήσει κράτος σταθερό, περιφρουρούμενο από αξιόλογη ένοπλη δύναμη. Τότε όμως ακριβώς, στους κόλπους του στρατεύματος αναφαίνεται ένα γεγονός που έμελλε να παίξει σοβαρό ιστορικό ρόλο στις διαμορφώσεις των μεταπολεμικών ετών.

Το γεγονός αυτό ήταν η ίδρυση της στρατιωτικής οργάνωσης ΙΔΕΑ.

Η γέννηση του ΙΔΕΑ

Την 25η Οκτωβρίου 1944 στην Αθήνα έβλεπε το φως η οργάνωση αυτή που σήμαινε: Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών. Γεννήτορές του ήταν δύο άλλες οργανώσεις που είχαν δράσει στα χρόνια του πολέμου. Η μία στην κατεχόμενη Ελλάδα και η άλλη στη Μέση Ανατολή.

Η πρώτη ήταν η ΤΡΙΑΙΝΑ, μυστική οργάνωση σαμποτάζ και πληροφοριών. Τα περισσότερα μέλη της ήταν μόνιμοι κατώτεροι αξιωματικοί με επικεφαλής τούς λοχαγούς Κ. Ζαχαράκη, Μ. Κιουρτσόγλου, Αρ. Μάρδα, τον υπολοχαγό Δ. Αλευρά κλπ.

Η δεύτερη ήταν ο Σύνδεσμος ΕΝΑ (Ένωση Νέων Αξιωματικών). Ιδρύθηκε την 20ή Αυγούστου 1943 στη Διοίκηση Σχολών του ΓΚΕΣ (Γενικό Κέντρο Εκπαίδευσης Στρατού) στην Παλαιστίνη, από μία ομάδα κατώτερων αξιωματικών. Είχε σκοπούς σαφώς αντικομμουνιστικούς και έπαιξε ρόλο στα γνωστά γεγονότα της Μέσης Ανατολής με τα κινήματα του 1943 και 1944. Έγινε απόπειρα να ιδρυθεί και άλλη αντι-Αριστερή οργάνωση αξιωματικών από τον συνταγματάρχη Σόλ. Γκίκα. Ονομάστηκε

ΣΑΝ (Σύνδεσμος Αξιωματικών Νέων), αλλά δεν έλαβε σάρκα και οστά. Ο ΕΝΑ παρέμεινε η μοναδική αντι-Αριστερή στρατιωτική οργάνωση στη Μέση Ανατολή με κυριότερο ηγετικό στέλεχος τον τότε ταγματάρχη Γ. Καραγιάννη.

Τον Οκτώβριο του 1944, μαζί με την κυβέρνηση της Απελευθέρωσης έφτανε στην Αθήνα και ένας λοχαγός απεσταλμένος του ΕΝΑ. Είχε την εντολή να μυήσει στην οργάνωση και τους εθνικόφρονες αξιωματικούς που βρίσκονταν στην Ελλάδα. Ο απεσταλμένος συνάντησε τους λοχαγούς της ΤΡΙΑΙΝΑΣ που ήδη κινούνταν προς την κατεύθυνση αυτή. Έτσι ιδρύθηκε ο ΙΔΕΑ, στον οποίο τον κύριο λόγο είχαν οι αξιωματικοί της ΤΡΙΑΙΝΑΣ. Η αρχική ηγετική ομάδα που αποκαλούνταν Διοικούσα Δέσμη (ΔΔ) συγκροτήθηκε από έξι μέλη αυτής της οργάνωσης, με έβδομο μέλος τον απεσταλμένο του ΕΝΑ.

Ο επτάλογος του ΙΔΕΑ

Το Μάρτιο του 1945 έγινε η συγχώνευση των δύο οργανώσεων (ΙΔΕΑ και ΕΝΑ). Για την ακρίβεια οι αξιωματικοί του ΕΝΑ προσχώρησαν στον ΙΔΕΑ και ο ΕΝΑ αυτοδιαλύθηκε. Η νέα οργάνωση καθόριζε τους σκοπούς της με τον εξής «Επτάλογο» (Γ. Καραγιάννη, στο βιβλίο του, σελ. 207):

«1. Πιστεύω εἰς τὴν Ἐθνικὴν ἰδέαν τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ ἀντιμετωπίσω ὡς ἐχθροὺς τῆς Πατρίδος μου, ὅλους ὅσοι ἐργάζονται διὰ νὰ μειώσουν τὸ Ἐθνικὸν φρόνημα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

»2. Θεωρῶ ἀπαραίτητον καὶ δικαίαν τὴν ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν τῆς χώρας πρὸς δημιουργίαν μιᾶς Μεγάλης Ἑλλάδος.

»3. Πιστεύω ὅτι τὸ Κ.Κ.Ε. εἶναι ὄργανον ἐχθρῶν διὰ τὴν ἔσωθεν ἐξάρθρωσιν τῶν Ἐθνικῶν μας δυνάμεων καὶ τὴν προπαρασκευὴν τῆς ὑποδουλώσεώς μας εἰς ξένας φυλάς.

»4. Θεωρῶ τὴν Κοινωνικὴν δικαιοσύνην ὡς ἀνάγκην τῆς νέας Ἑλληνικῆς κοινωνίας.

»5. Πιστεύω ὅτι αἱ ἔνοπλοι δυνάμεις πρέπει νὰ μείνουν ὄργανα τοῦ Ἔθνους καὶ ὄχι τῶν πολιτικῶν κομμάτων.

»6. Πιστεύω ὅτι εἰς τὰ στελέχη τῶν ἐνόπλων δυνάμεων πρέπει νὰ γίνη εὐρεία ἐκκαθάρισις διὰ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ὁριστικῶς Ἀξιωματικοί:

»α. Ἔχοντες διεθνιστικὰς ἰδέας ἢ ἀμφίβολα Ἐθνικὰ φρονήματα.

»β. Φατριάσαντες ἢ βυσσοδομήσαντες ὑπὲρ κομμάτων καὶ εἰς βάρος τοῦ Ἔθνους εἰς οἱανδήποτε ἐποχήν.

»γ. Στερούμενοι βασικῶν ἠθικῶν προσόντων τοῦ Ἀξιωματικοῦ.

»δ. Ἀδρανήσαντες κατὰ τὴν περίοδον τῶν Ἐθνικῶν Ἀγώνων.

»ε. Μὴ προσαρμόσιμοι, δι' οἱονδήποτε λόγον, πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀνάγκας ἑνὸς συγχρόνου Στρατοῦ.

»στ. Μὴ θέτοντες τὴν τιμήν των ὑπεράνω τῶν ἐπωμίδων των καὶ τῆς ζωῆς των.

»7. Πιστεύω εἰς τὴν Ἐθνικὴν ἀποστολὴν τοῦ ΙΕΡΟΥ ΔΕΣΜΟΥ καὶ θὰ ἐργασθῶ μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις διὰ τὴν ὁλοκλήρωσίν της».

Οι αξιωματικοί που προσχωρούσαν στην οργάνωση δεν έδιναν όρκο, αλλά απλώς συμπλήρωναν και υπέγραφαν το εξής έντυπο:

ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΝ ΜΥΗΣΕΩΣ

Ι.Δ.Ε.Α. Αὔξ. Ἀριθ. ἀντιτύπου ....

ΕΝΕΠΙΣΤΕΥΘΗ εἰς τὸν ....

(Ὑπεσχέθη ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς τιμῆς του ἐχεμύθειαν)

Ὑπὸ τοῦ ....

Ἐν .... τῇ ...... 194...

Ο ΙΔΕΑ δεν είχε αρχηγό. Η Διοικούσα Δέσμη αποτελούσε συλλογικό όργανο 5-7 ισότιμων μελών και είχε την έδρα της στην Αθήνα. Σε κάθε φρουρά προβλεπόταν να υπάρχει μια Δέσμη Φρουράς (ΔΦ) και σε κάθε μονάδα Δέσμη Μονάδας (ΔΜ) που υπάγονταν στη ΔΔ αλλά είχαν ευρύτατα πλαίσια πρωτοβουλιών. Το 1946 επί ένα διάστημα ανακηρύχτηκε αρχηγός ο αντισυνταγματάρχης Σόλων Γκίκας, αλλά τον Οκτώβριο του ίδιου έτους αποκαταστάθηκε η συλλογική ηγεσία. Πάντως ο στρατηγός Θρ. Τσακαλώτος στο βιβλίο του *40 Χρόνια Στρατιώτης*, Β', σελ. 399, γράφει:

«Μοῦ ἐπρότειναν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ΙΔΕΑ ὅταν ἤμουν διοικητὴς τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ (1948). Τοὺς ἀπέπεμψα μὲ τὴν ἀπειλήν: Ἂν ποτὲ σᾶς ἔχω ὑπὸ τὴν εὐθύνην μου θὰ σᾶς κτυπήσω».

Ο ΙΔΕΑ εξαπλώθηκε ραγδαία. Το καλοκαίρι του 1945 είχε ήδη 1.000 τουλάχιστον μέλη και μολονότι κινούνταν μόνο παρασκηνιακά η ύπαρξή του ήταν ήδη αισθητή. Άλλωστε η αποκάλυψή του έγινε πολύ εύκολα: ένα μόλις μήνα μετά τη συγχώνευση ΙΔΕΑ και ΕΝΑ, τη 17η Απριλίου 1945, έφτανε στην Αθήνα ο πρώην πρωθυπουργός Εμμ. Τσουδερός και εκτόξευσε έναν πύραυλο που έμελλε επί ημέρες να αναταράσσει τον πολιτικό και στρατιωτικό κόσμο.

Καταγγελίες του Τσουδερού

Ο Εμμ. Τσουδερός δήλωσε ότι έχει αποδείξεις για την ύπαρξη δύο τουλάχιστον στρατιωτικών συνδέσμων των βασιλοφρόνων αξιωματικών στη Μέση Ανατολή. Και ότι ο ένας από αυτούς «μετέφερε την δράσιν του ενταύθα, μετά την απελευθέρωσιν, με την απόφασιν ότι υποστηρίζει την νομιμότητα, ενώ αποτελεί απειλήν κατά της τάξεως».

Η κυβέρνηση Βούλγαρη, που μόλις είχε ορκιστεί εκείνες τις ημέρες, θορυβήθηκε, ενώ τα δημοκρατικά κόμματα εξέφραζαν αγανάκτηση. Ο υφυπουργός Τύπου Ζακυνθινός δήλωνε ότι «η Κυβέρνησις ουδέν γνωρίζει περί στρατιωτικών συνδέσμων»

και ο Βούλγαρης έσπευδε να συναντήσει τον Τσουδερό για να του παραθέσει εκείνος τα στοιχεία που κατείχε. Αυτός του επέδειξε το καταστατικό του ΣΑΝ που είχε συντάξει ο αντισυνταγματάρχης Σόλ. Γκίκας. Και επέμενε ότι:

> *«Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὁ ΣΑΝ μετέφερε τὴν δρᾶσιν του εἰς Ἀθήνας, ἔχει δὲ κυρίως τοὺς πυρῆνας του εἰς τὴν Ταξιαρχίαν Ρίμινι καὶ τὸν Ἱερὸν Λόχον... Ὁ δεύτερος στρατιωτικὸς σύνδεσμος ἱδρύθη εἰς Ἀθήνας, ἐπεξέτεινε δὲ τοὺς πλοκάμους του εἰς τὸν στρατόν, τὸ ναυτικὸν καὶ τὴν χωροφυλακήν».*

Ο Τσουδερός επανέλαβε τα ίδια προς τον Τύπο τη 18η Απριλίου και ακολούθησαν ζωηρότατες δηλώσεις των αρχηγών των δημοκρατικών κομμάτων, που ζητούσαν «να έλθουν όλα εις φως». Τη 19η Απριλίου, ενώ ο Βούλγαρης δήλωνε ότι «συνεχίζει την έρευναν διά τους στρατιωτικούς συνδέσμους», κατέβαινε στον στίβο και ο αντιβασιλιάς. Συνέστησε στον πρωθυπουργό να εξιχνιάσει την υπόθεση με κάθε μέσο και, αν οι καταγγελίες του Τσουδερού είναι ακριβείς, να λάβει άμεσα και αποφασιστικά μέτρα για τη διάλυση των συνδέσμων.

Επί τρεις ημέρες οι αντεγκλήσεις συνεχίζονταν ενώ ο Βούλγαρης σιωπούσε. Στο τέλος, την 21η Απριλίου, χωρίς να εξηγήσει απευθείας αν υπάρχουν ή δεν υπάρχουν σύνδεσμοι, εξέδωσε μια ημερήσια διαταγή προς τις ένοπλες δυνάμεις που αποτελούσε αναγνώριση ότι η επίμαχη στρατιωτική οργάνωση δεν ήταν φάντασμα:

> *«Ὡς Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὡς προϊστάμενος τῶν Πολεμικῶν ὑπουργείων δηλῶ κατηγορηματικῶς πρὸς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις τῆς Χώρας, ὅτι δὲν εἶμαι διατεθειμένος νὰ ἐπιτρέψω οἱανδήποτε παρέκκλισιν ἀπὸ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν.*
>
> *»Πᾶσαν ἀντίθετον ἐκδήλωσιν ὁποθενδήποτε προερχομένην ἔχω σταθερὰν τὴν ἀπόφασιν ἐφόσον εὑρίσκομαι εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ τὴν πατάξω ἐν τῇ γενέσει της.*
>
> *»Ἡ ὕπαρξις ἢ ἡ ἀναβίωσις εἰς τὸ στράτευμα ὑπολειμμάτων στρατιωτικῶν Συνδέσμων καὶ κατὰ μείζονα λόγον ἡ σύμπυξις νέων Συνδέσμων οἱασδήποτε ἀποχρώσεως, δὲν εἶναι ἀνεκτὴ ἀδιαφόρως τοῦ ποῖος τυχὸν ἐμφανίζεται ὡς ἐπιδιωκόμενος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς Ἐθνικοῦ περιεχομένου.*
>
> *»Τὸ σύνολον τοῦ στρατεύματος τὸν αὐτὸν ἐθνικὸν σκοπὸν ἐπιδιώκει καὶ πρὸς τοῦτο δὲν ὑφίσταται λόγος ὑπάρξεως οὐδεμιᾶς μυστικῆς ὀργανώσεως ἢ καθοδηγήσεως.*
>
> *»Ἁμαρτωλὰ συστήματα καὶ σκοτειναὶ μέθοδοι τῆς παρελθούσης ἱστορίας μας, εἶναι εἰς ὅλους γνωστὸν πῶς ὡδήγησαν τὴν Χώραν εἰς τὸ*

χεῖλος τῆς ἀβύσσου καὶ πρέπει νὰ ἐκλείψουν διὰ παντός, ἄλλως θὰ ἐκλείψῃ καὶ ὁ στρατὸς καὶ τὸ Κράτος».

Με την πρωθυπουργική εκείνη δήλωση ο σάλος τερματιζόταν. Αλλά, αν ο Τσουδερός αγνοούσε το όνομα της οργάνωσης και τη σύγχυζε με τον ανύπαρκτο ΣΑΝ, σε λίγο η λέξη ΙΔΕΑ γινόταν πασίγνωστη και βρισκόταν στα χείλη όλων. Δεν άργησε άλλωστε να εμφανίζεται παρασκηνιακά, αλλά αναφανδόν. Οι αρχηγοί των κομμάτων, οι αρχηγοί των συμμαχικών αποστολών, δέχονταν τους αντιπροσώπους του και συζητούσαν τα προβλήματα. Και η πίεση που εξασκούσε ήταν σοβαρή μέχρι τη διάλυσή του (1951). Η ιστορία των ετών μετά το 1945 έχει επηρεαστεί από την ύπαρξή του. Και επί μακρόν το όνομα ΙΔΕΑ χρησιμοποιούνταν ως συμβολίζον κάθε στρατιωτική οργάνωση εθνικοφρόνων αξιωματικών.

Θάνατος Ρούσβελτ, πτώση Τσώρτσιλ

Ενώ όμως το καθεστώς Δαμασκηνού-Βούλγαρη αγωνιζόταν χωρίς επιτυχία να σταθεροποιήσει το κράτος, δύο εξωτερικά γεγονότα έκριναν την τύχη τη δική του και της Ελλάδας.

Το πρώτο γεγονός ήταν ο θάνατος του προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών Φραγκλίνου Ρούσβελτ τη 12η Απριλίου 1945.

Το δεύτερο γεγονός ήταν η πτώση του πρωθυπουργού της Μεγάλης Βρετανίας Ουίνστον Τσώρτσιλ την 26η Ιουλίου 1945.

Το απόγευμα, πράγματι, της 12ης Απριλίου 1945 ο μεγαλεπήβολος πρόεδρος προσβλήθηκε από εγκεφαλική συμφόρηση και υπέκυψε ξαφνικά. Αστραπιαία όμως ορκίστηκε πρόεδρος ο αντιπρόεδρος Χάρρυ Τρούμαν.

Και την 5η Ιουλίου διεξάγονταν οι πρώτες βουλευτικές εκλογές στη Μεγ. Βρετανία, τα αποτελέσματα των οποίων ανακοινώθηκαν στις 26 Ιουλίου (για να συγκεντρωθούν και οι ψήφοι των ενόπλων δυνάμεων που ήταν κατεσπαρμένες στον κόσμο). Ο «πατέρας της νίκης» με τους συντηρητικούς είχε συντριβεί. Το Εργατικό Κόμμα επί 640 εδρών κέρδιζε τις 390. Ο Τσώρτσιλ μόλις περιέσωζε 195. Είκοσι έξι υπουργοί, μεταξύ των οποίων πέντε από τους κυριότερους, απέτυχαν.

Η εξαφάνιση από το προσκήνιο των δύο εκείνων γιγάντων του παγκοσμίου πολέμου προξένησε βαθιά εντύπωση σε όλο τον κόσμο, πιο βαθιά όμως στην Ελλάδα. Γύρω από αυτά τα δύο πρόσωπα ο ελληνικός λαός αλλά ιδιαίτερα η Αριστερά είχαν σχηματίσει πολλές εσφαλμένες πεποιθήσεις και αυταπάτες. Είχαν γίνει λανθασμένοι υπολογισμοί και συχνά είχε χαραχτεί λανθασμένη προοπτική και πολιτική.

Η γενική εντύπωση που επικρατούσε –και επικρατεί– στους αριστερούς Έλληνες ήταν ότι ο Ρούσβελτ, φιλελεύθερος, προοδευτικός, δημοκρατικός, ευνοούσε την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα και προσπαθούσε να παρεμποδίσει την Αγγλία να επιβάλει την ιμπεριαλιστική της κυριαρχία στη χώρα.

Αντίθετα, για τον Τσώρτσιλ πίστευαν ότι είχε συνυφάνει την ύπαρξή του με τον βασιλιά Γεώργιο, τον οποίο ήταν αποφασισμένος να επαναφέρει στον θρόνο του για να γίνει η κεφαλή ενός αδιάλλακτου αντι-αριστερού καθεστώτος.

Και τώρα που εκείνοι εξέλιπαν, η αναμέτρηση των συνεπειών κατέληγε στις εξής γενικές εκτιμήσεις των Αριστερών:

Για τον νέο πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών πιστευόταν ότι θα ακολουθήσει και αυτός τα ίχνη του μεγάλου προκατόχου του έναντι της Ελλάδας.

Νίκη των Εργατικών

Για τη νέα όμως Κυβέρνηση της Αγγλίας η πεποίθηση ήταν πως θα μετέβαλλε ριζικά την πολιτική του Τσώρτσιλ στην Ελλάδα. Οι προσδοκίες των Αριστερών –που τις συμμερίζονταν μάζα και ηγέτες– κυμαίνονταν από την πλήρη αποχώρηση των Άγγλων μέχρι την αποκατάσταση ενός καθεστώτος πραγματικής αβασίλευτης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, όπου η Αριστερά θα είχε απόλυτη ελευθερία δράσης. Και οι Έλληνες Αριστεροί υποδέχτηκαν τη νίκη των Εργατικών με ενθουσιασμό μεγαλύτερο από τους ίδιους τους Άγγλους Εργατικούς. Ένα φιλοεαμικό βιβλίο που εκδόθηκε το 1961 γράφει για την περίπτωση αυτή:

> *«Όταν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1945 μαθεύθηκε ἡ συντριπτικὴ νίκη τῶν Ἐργατικῶν, ὅταν μαθεύθηκε ἡ ἧττα τοῦ Τσῶρτσιλ, σ' ὅλο τὸν πλανήτη... οἱ λαοὶ ξεχύθηκαν στοὺς δρόμους καὶ χόρευαν ἔξαλλοι».*

Βέβαια μόνο στη φαντασία του συγγραφέα «χόρευαν έξαλλοι οι λαοί σ' όλο τον πλανήτη». Και αυτή η έξαλλη φράση, αν και γράφτηκε 15 έτη αργότερα, δείχνει το πάθος της ελληνικής δορύκτητης Αριστεράς εκείνη την εποχή, που οι προεκτάσεις του διατηρήθηκαν επί μακρότατο χρόνο.

Στην πραγματικότητα, η πολιτική του Ρούσβελτ και του Τσώρτσιλ, του διαδόχου του Ρούσβελτ και των διαδόχων του Τσώρτσιλ, δεν ανταποκρινόταν στις κρίσεις και τους υπολογισμούς της Αριστεράς. Και προ παντός δεν ήταν πολιτική προσώπων, όπως με τόση αφέλεια και ανωριμότητα πίστευαν οι απλοί Αριστεροί και οι ηγέτες τους. Την πολιτική του Ρούσβελτ, του Τσώρτσιλ και των διαδόχων τους τη χάρασσαν στην Ελλάδα –όπως και παντού– τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα των χωρών τους, όπως υπήρχαν ανέκαθεν, ή όπως είχαν διαμορφωθεί κατά και μετά τον πόλεμο.

Τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της Αγγλίας επέβαλλαν να υπάρχει στην Ελλάδα ένα σταθερό αστικό –αντι-Αριστερό– αγγλόφιλο καθεστώς. Αν στην κορυφή του καθεστώτος αυτού τοποθετούνταν το Στέμμα ή ο δημοκρατικός σκούφος, αποτελούσε εντελώς δευτερεύον θέμα για τον Τσώρτσιλ και για τους Εργατικούς. Αλλά, αν ο Τσώρτσιλ είχε απόφαση να διατηρήσει την αγγλική θέση στην Ελλάδα λόγω των μακροπρόθεσμων συμφερόντων της Αγγλίας, χάρη των ίδιων συμφερόντων και οι Εργατικοί ήθελαν να διατηρήσουν αυτή τη θέση.

Ο Τσώρτσιλ θα προτιμούσε καταρχήν να επανέλθει ο βασιλιάς Γεώργιος στον θρόνο του, όχι από λόγους συναισθηματικούς, αλλά γιατί νόμιζε ότι η παρουσία του διασφάλιζε περισσότερο την αγγλική επιρροή. Αλλά απλώς «προτιμούσε» και τίποτα περισσότερο. Αν διέβλεπε ότι η επάνοδός του θα προκαλούσε ισχυρές αντιδράσεις, θα τον θυσίαζε αδίστακτα. Όπως και τον θυσίασε.

Τσώρτσιλ και Εργατικοί

Δεν τον έφερε όμως τελικά στον θρόνο;

Το βασιλιά τον έφερε στον θρόνο μια σειρά γεγονότων με πρώτη-πρώτη τη μάχη των Δεκεμβριανών. Η οποία μπορούσε κάλλιστα να μην είχε συμβεί, αρκεί η ηγεσία του ΚΚΕ να είχε σταθμίσει καλύτερα τα πράγματα. Και χωρίς Δεκεμβριανά αποκλείεται ένα δημοψήφισμα να απέβαινε υπέρ του βασιλιά. Ας θυμηθούμε ότι από όλα τα κόμματα, παλαιά και νέα, μόνο ένα τμήμα του Λαϊκού –η ομάδα Κ. Τσαλδάρη– ήταν κηρυγμένη υπέρ του Γεώργιου.

Το να αποδίδουμε δαιμονική πανσοφία σε έναν άνθρωπο όπως ο Τσώρτσιλ, που να μπορούσε να προβλέπει και να προκαθορίζει το μέλλον με τόση σίγουρη τεθλασμένη, αποτελεί ένα εκ των υστέρων παιχνίδι της φαντασίας. Κανείς πολιτικός δεν είναι σε θέση να κάνει προβλέψεις πέραν ορισμένου στενού ορίου, για τον απλούστατο λόγο ότι η πολιτική είναι διαλεκτική. Δεν είναι μονομερές σχέδιο. Είναι σύγκρουση πολλών βουλήσεων και δυνάμεων. Άλλωστε ο βασιλιάς των Ελλήνων αποκαταστάθηκε 15 μήνες μετά την πτώση του Τσώρτσιλ, όταν εκείνος δεν είχε πια καμία σχέση με τις εξελίξεις στην Ελλάδα.

Και οι Εργατικοί; Αυτοί φαίνεται πως θα προτιμούσαν μάλλον εδραίωση της αστικής αβασίλευτης δημοκρατίας, αλλά επίσης δεν θα επέμεναν αν φαινόταν επισφαλής μια τέτοια λύση. Εκείνο στο οποίο θα επέμεναν θα ήταν να κρατήσει η Αγγλία την Ελλάδα στη σφαίρα επιρροής της και να παραμείνει το πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς της αστικό.

Η πολιτική του Ρούσβελτ

Αλλά η πολιτική του Φραγκλίνου Ρούσβελτ;

Ο Αμερικανός πρόεδρος στον οποίο απέδιδαν τόσο έντονες φιλελεύθερες και δημοκρατικές ιδιότητες ήταν πρώτα απ' όλα φορέας και χειριστής των συμφερόντων του αμερικανικού λαού και κυρίως της αμερικανικής αστικής τάξης. Οι Ην. Πολιτείες είχαν αναπτυχθεί τεράστια τις τελευταίες δεκαετίες. Ήδη το 1939 ήταν η ασύγκριτα πρώτη βιομηχανική δύναμη του κόσμου και η οικονομική τους εξάπλωση στην παγκόσμια αγορά είχε καταστεί χειμαρρώδης. Αλλά η χώρα αυτή παρουσιάζει την ιδιομορφία ότι είχε και έχει μια πελώρια εσωτερική αγορά. Ακόμη και σήμερα η εσωτερική της οικονομική δραστηριότητα μόλις αντιστοιχεί στο 5-7% του εθνικού

της προϊόντος. Και ένα σημαντικό μέρος της αστικής τάξης είχε άμεσα συμφέροντα μέσα στην εσωτερική αγορά. Αυτοί ήταν οι «απομονωτικοί».

Αλλά τα τελευταία πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο χρόνια η αμερικανική εξάπλωση στην παγκόσμια αγορά είχε τέτοια ορμή, ώστε ο «απομονωτισμός» κατέρρευσε. Η τρομερή εξάλλου οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1930 ασκούσε ισχυρή πίεση για εξεύρεση διεξόδων. Έτσι ο Φραγκλίνος Ρούσβελτ, αντίπαλος των «απομονωτικών», μπόρεσε να οδηγήσει τη χώρα του στον Αρμαγεδώνα, με ουσιαστικό σκοπό να εκμηδενίσει τη Γερμανία και την Ιαπωνία –ανταγωνιστές της Αμερικής– και να καταλάβουν τη θέση τους στην παγκόσμια αγορά τα αμερικανικά συμφέροντα.

Η τερατώδης δυναμική και οικονομική ανάπτυξη των Ην. Πολιτειών στη διάρκεια του πολέμου –ενώ όλος ο κόσμος συντριβόταν, η χώρα αυτή είχε καταστεί το παγκόσμιο εργαστήριο– ενίσχυσε την ακαταμάχητη εκείνη τάση. Και ο Ρούσβελτ ήταν φυσικό από τη σκοπιά του να υποβλέπει και τη θέση της Αγγλίας. Δεν διεξήγαγε τον τρομερό εκείνο πόλεμο καταστρέφοντας Γερμανούς και Ιάπωνες για να καταλάβουν το κενό οι Άγγλοι. Φυσικό ήταν να αντιτίθεται στις ιδιαίτερες συμφωνίες Τσώρτσιλ και Στάλιν για το μοίρασμα ευρέων τομέων του κόσμου. Φυσικό ήταν να προσβλέπει και την Ανατολική Μεσόγειο, όπως και όλη τη Μέση Ανατολή με τα πετρέλαιά της –η οποία το 1939 παρήγαγε 16 εκατομμύρια τόνους στο Ιράν και το Ιράκ, ποσότητα που προανήγγειλε την προσεχή γιγαντοποίησή της–, σαν μεταπολεμική περιοχή που θα περιλαμβανόταν στη σφαίρα της επιρροής της.

Ρούσβελτ και Ελλάδα

Φυσικό ήταν να βλέπει και την Ελλάδα, θέση-κλειδί στην Ανατολική Μεσόγειο, σαν προσεχή στόχο της Αμερικής. Αλλά η Ελλάδα ανήκε «ντε φάκτο» στη βρετανική σφαίρα επιρροής. Ο Ρούσβελτ στη διάρκεια του πολέμου δεν είχε το «βέτο» στη χώρα αυτή. Απέβλεπε όμως να αποκτήσει ένα προγεφύρωμα μέσα στην πολιτική ελληνική επιφάνεια, που μετά τον πόλεμο θα επέτρεπε στους Αμερικανούς να απλωθούν σε όλη τη χώρα. Και πόνταρε προς τον σκοπό αυτό στο πιόνι του βασιλιά των Ελλήνων. Ο Ρούσβελτ λοιπόν ήταν ο πραγματικός προστάτης του Γεώργιου και όχι ο Τσώρτσιλ.

Η πολιτική συνεπώς του Αμερικανού προέδρου έναντι της Ελλάδας συνίστατο στην υποστήριξη του βασιλιά, με άμεση προοπτική να θέσει κατόπιν τη χώρα στη σφαίρα της αμερικανικής επιρροής. Αυτή τη γραμμή τη χάρασσαν όχι συναισθηματικοί ή ιδεαλιστικοί λόγοι, αλλά η πολιτική της εξάπλωσης στην παγκόσμια αγορά, κατ' αντίθεση με τον «απομονωτισμό», την πολιτική της εσωτερικής αμερικανικής αγοράς. Και ήταν γραμμή μόνιμη, γιατί ήδη σταθερά ο κύριος όγκος της αμερικανικής αστικής τάξης με τον περίγυρό της στρεφόταν προς την εξωτερική οικονομική δραστηριότητα, υπό την ώθηση της τερατώδους ανάπτυξης της χώρας.

Αυτή η πολιτική δεν εξαρτιόταν συνεπώς από το πρόσωπο του Ρούσβελτ. Τόσο μάλλον όσο και ο διάδοχός του Τρούμαν ήταν φορέας και χειριστής των ίδιων συμφερόντων. Και αν ο Ρούσβελτ δεν εγκατέλειπε τη σκηνή το 1945, θα εφάρμοζε κατά πάσα πιθανότητα και αυτός αργότερα ό,τι περίπου και ο Τρούμαν.

Η ανάλυση που επιχειρούμε έρχεται σε σύγκρουση με τα έως σήμερα παραδεγμένα. Και υποστηρίζονται τα παραδεγμένα με πλήθος ντοκουμέντων: δηλώσεις, απομνημονεύματα, έγγραφα, πρακτικά, μελέτες υπάρχουν σε αφθονία. Αλλά η εποχή εκείνη προσφέρει κολοσσιαίο υλικό –μαζί με τους χείμαρρους των αρχείων του Φόρεϊν Όφις– από το οποίο μπορεί κανείς να τεκμηριώσει όποια σχολή και θέση επιθυμεί. Οι δηλώσεις εξάλλου των προσωπικοτήτων μεταβάλλονται ανάλογα με την εκάστοτε σκοπιμότητα και ελάχιστη ιστορική σημασία έχουν, όπως και τα απομνημονεύματα.

Κινδυνεύει να χαθεί κανείς πελαγοδρομώντας μέσα στον ωκεανό των αντιφατικών ντοκουμέντων.

Τα γεγονότα

Μένουν όμως ξερά και ξεκάθαρα τα γεγονότα, σαν νησίδες στον απέραντο ωκεανό. Και αυτά μόνο θα επικαλεστούμε. Τα έχουμε αναφέρει ήδη στον προηγούμενο τόμο αυτού του έργου. Αλλά πρέπει συνοπτικά να τα τοποθετήσουμε και πάλι. Είναι χειρισμός απαραίτητος για να παρακολουθήσουμε τα γεγονότα της μεταπολεμικής εποχής στην Ελλάδα:

• Τον Αύγουστο του 1943, από το Κεμπέκ του Καναδά, Ρούσβελτ και Τσώρτσιλ στέλνουν μήνυμα στον βασιλιά Γεώργιο ότι με την Απελευθέρωση θα επανέλθει απευθείας στην Ελλάδα επικεφαλής των απελευθερωτικών ελληνικών και συμμαχικών δυνάμεων.

• Ενάμιση όμως μήνα αργότερα, στις 15 Οκτωβρίου 1943, ο υπουργός Εξωτερικών της Μεγ. Βρετανίας Άντονυ Ήντεν δηλώνει στον έκπληκτο Έλληνα πρωθυπουργό Τσουδερό στο Κάιρο: «Ο βασιλεύς δεν πρέπει να επανέλθη στην Ελλάδα αν δεν γίνη δημοψήφισμα». Επρόκειτο τώρα για ανατροπή του μηνύματος του Τσώρτσιλ. Και φυσικά αποκλείεται να ενεργούσε ο Ήντεν χωρίς εντολή του πρωθυπουργού του. Το αντίθετο είναι αδιανόητο.

• Στις 22 Νοεμβρίου 1943 συνέρχεται στο Λονδίνο το Ανώτατο Πολεμικό Συμβούλιο. Ο Τσώρτσιλ απουσιάζει και τον αντικαθιστά ο Ήντεν. Το Συμβούλιο αποφασίζει και εξουσιοδοτεί τον Ήντεν να πείσει τον βασιλιά των Ελλήνων ότι δεν θα επανέλθει αν δεν προηγηθεί δημοψήφισμα. Φυσικά και πάλι πρόκειται για ανατροπή του μηνύματος Τσώρτσιλ και αποκλείεται η απόφαση να λήφθηκε χωρίς εντολή του ίδιου τού πρωθυπουργού. Το αντίθετο θα ήταν επίσης αδιανόητο.

• Ο Ήντεν σπεύδει στο Κάιρο και την 3η Δεκεμβρίου επιδίδει στον βασιλιά κείμε-

νο δήλωσης προς υπογραφή. Η δήλωση γράφει ότι δεν επρόκειτο να επανέλθει χωρίς δημοψήφισμα.

• Πώς όμως γίνεται αυτή η αλλαγή, από τα θεμέλια, της αγγλικής πολιτικής σε σχέση με τον βασιλιά; Πώς ο Τσώρτσιλ, ενώ τον Αύγουστο μαζί με τον Ρούσβελτ διαβεβαιώνει τον βασιλιά ότι θα έρθει απευθείας με την Απελευθέρωση, τώρα κινητοποιεί τον μηχανισμό της πολιτικής του (Πολεμικό Συμβούλιο, Ήντεν) για να επιτύχει τη μη επάνοδο του Γεώργιου; Η εξήγηση μπορεί να είναι ότι ο Βρετανός πρωθυπουργός είχε από καιρό αντιληφθεί πως άμεση επιστροφή του βασιλιά θα συναντούσε τόση αντίδραση, ώστε θα απέβαινε επιβλαβής για την Αγγλία. Και είχε αποφασίσει να τον θυσιάσει. Στο Κεμπέκ όμως ο Ρούσβελτ εκδήλωσε το ενδιαφέρον του για τον Γεώργιο. Και ο Τσώρτσιλ, μολονότι για τα ελληνικά προβλήματα διατηρούσε το «βέτο», υπέκυψε –έναντι ανταλλαγμάτων– στην αξίωση του προέδρου των ΗΠΑ να εξασφαλίσουν την επάνοδο του βασιλιά. Έβαλε όμως κρυφά σε κίνηση τις υπηρεσίες του και τον Ήντεν για να επιτύχουν τον τορπιλισμό της κοινής απόφασης, κατά τρόπο ώστε να φαίνεται ότι ματαιώνεται η άμεση επιστροφή του βασιλιά κατόπιν πρωτοβουλίας του ίδιου ή της ελληνικής κυβέρνησης.

• Ο Γεώργιος όμως αρνείται να υπογράψει τη δήλωση που του εγχειρίζει ο Ήντεν. Και καταφεύγει, όχι στον Τσώρτσιλ, αλλά στον Ρούσβελτ, ο οποίος βρίσκεται στο Κάιρο. Ο Αμερικανός πρόεδρος, αγανακτισμένος για την παρεμβολή εκείνη, συνιστά στον βασιλιά να μη δεχτεί. Συναντά τον Ήντεν και τον επιπλήττει με τραχύτητα, «γιατί θέλει να αφαιρέσει το στέμμα από τον πιστό τους σύμμαχο». Και σπεύδει ο Τσώρτσιλ να τον κατευνάσει, αλλά μάταια.

• Κατόπιν της αντίδρασης του Ρούσβελτ, γίνεται συμβιβασμός. Δεν επιμένει ο Τσώρτσιλ για το δημοψήφισμα. Αλλά και ο βασιλιάς δέχεται τη 10η Δεκεμβρίου 1943, πριν επιστρέψει, να συμβουλευτεί την κυβέρνησή του.

• Στο μεταξύ οι Άγγλοι ενεργούν τον Νοέμβριο 1943 επιχείρηση στα Δωδεκάνησα και στο Αιγαίο. Αλλά έχουν ανάγκη μέσων που διαθέτουν μόνο οι Αμερικανοί στη Μεσόγειο (αεροπλάνα μακράς ακτίνας ενέργειας κλπ.). Ο Ρούσβελτ όμως αρνείται να τους παραχωρήσει το παραμικρό, και η επιχείρηση καταλήγει σε ήττα. Η πεισματική άρνηση του Ρούσβελτ να παραχωρήσει έστω και ένα μόνο αεροπλάνο επιδέχεται την εξής εξήγηση: ο Αμερικανός πρόεδρος δεν ήθελε να νικήσουν οι Άγγλοι και να βρεθούν ισχυροί στην Ελλάδα κατά και μετά την Απελευθέρωση.

• Φθινόπωρο 1944: η ώρα της Απελευθέρωσης πλησιάζει. Ο Τσώρτσιλ ετοιμάζει ένα μικρό εκστρατευτικό Σώμα για την Ελλάδα. Ο Ρούσβελτ τώρα συμφωνεί και το ενισχύει. Η μεταβολή οφείλεται στο ότι διαγράφεται πια ο κίνδυνος να επικρατήσει το ΚΚΕ διά του ΕΛΑΣ. Και μπροστά σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο ο Αμερικανός πρόεδρος προτιμά βέβαια τους Άγγλους.

• Εν όψει της Απελευθέρωσης, ο Τσώρτσιλ εξαναγκάζει τον βασιλιά διά του πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου να μην επιστρέψει πριν από δημοψήφισμα. Ο Ρούσβελτ, απασχολημένος με τα κολοσσιαία προβλήματα που δημιουργούσε το δεύτερο μέτωπο των συμμάχων, δεν αντιδρά. Ο Τσώρτσιλ δεν αρκείται στη δήλωση του βασιλιά. Του απονεκρώνει κάθε εξουσία, τον στέλνει στο Λονδίνο και ορίζει αντιβασιλιά τον διάδοχο Παύλο. Η κυβέρνηση Παπανδρέου ετοιμάζεται να μεταβεί στην Ελλάδα, και ο βασιλιάς από το Λονδίνο παραγγέλνει στον Παύλο να βρίσκεται τουλάχιστον αυτός, ως αντιβασιλιάς, μαζί με την κυβέρνηση κατά την επιστροφή. Αλλά ο Τσώρτσιλ παρεμβαίνει. Δεν επιτρέπει τη μετάβαση αυτή του διαδόχου. Και του αφαιρεί την ιδιότητα του αντιβασιλιά, την οποία αναθέτει στον ίδιο τον πρωθυπουργό.

Ο Δεκέμβριος

• Η μάχη του Δεκεμβρίου του 1944 αρχίζει. Τώρα ο Ρούσβελτ, που αρνήθηκε να παραχωρήσει έστω και ένα μεταγωγικό αεροπλάνο στον Τσώρτσιλ προκειμένου να χτυπήσει τους Γερμανούς στον ελλαδικό χώρο, του προσφέρει κάθε βοήθεια προκειμένου να χτυπήσει τον ΕΛΑΣ, εκτός από άμεση συμμετοχή αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων. Είναι φανερό ότι ο Αμερικανός πρόεδρος φοβάται προπαντός την επικράτηση του ΚΚΕ.

• Μέσα στο κορύφωμα της μάχης στην Αθήνα, συνέρχεται το Ανώτατο Πολεμικό Συμβούλιο της Αγγλίας στο Λονδίνο και αποφασίζει να οριστεί αντιβασιλιάς στην Ελλάδα. Προκρίνεται ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός. Ο βασιλιάς γίνεται έξω φρενών. Η απόφαση αυτή τον τραυματίζει, και γιατί έτσι ο θεσμός της αντιβασιλείας αποκτά πραγματική υπόσταση και γιατί ο Δαμασκηνός είναι προσωπικός εχθρός του. Ο Τσώρτσιλ όμως κωφεύει στις εκκλήσεις και ικεσίες του. Κατεβαίνει στην Αθήνα και ορίζει τον Δαμασκηνό αντιβασιλιά.

• Αλλά ο Γεώργιος αρνείται να εγκρίνει τυπικά τον διορισμό του Δαμασκηνού. Σε μια δραματική ολονύκτια συνάντησή του με τον Τσώρτσιλ, την 28η Δεκεμβρίου 1944, συγκρούεται μαζί του. Η συζήτηση γινόταν σε τόσο οξύ και κραυγαλέο τόνο, ώστε, όπως γράφει ο Π. Πιπινέλης, οι γραμματείς από την παρακείμενη αίθουσα άνοιξαν τη θύρα του πρωθυπουργικού γραφείου, νομίζοντας πως οι δύο άνδρες αλληλοδέρνονταν. Ο Τσώρτσιλ όμως είναι ανένδοτος. Αν δεν δεχτεί ο Γεώργιος, τότε ο διορισμός του Δαμασκηνού θα γίνει χωρίς την τυπική συγκατάθεσή του. Και ο βασιλιάς υποκύπτει.

• Την τελευταία στιγμή όμως ο Γεώργιος προσπαθεί να θολώσει τα νερά. Αποσπά μια απόρρητη δήλωση του Τσώρτσιλ για τις δικαιοδοσίες του αντιβασιλιά. Η δήλωση είναι αόριστη. Ο βασιλιάς τη φέρνει στη δημοσιότητα και της δίνει ερμηνεία αυθαίρετα, ότι ο Δαμασκηνός οφείλει να τον ρωτά πριν λάβει αποφάσεις. Ο Τσώρτσιλ,

έξω φρενών, τον αποκαλεί στο Πολεμικό Συμβούλιο τη 2α Ιανουαρίου 1945 «βασιλέα στερημένο από τιμή». Και αποφασίζει: Όχι! Ο αντιβασιλιάς δεν υποχρεούται ούτε να ενημερώνει καν τον βασιλιά.

Αυταπάτες

Αυτά τα συγκεκριμένα γεγονότα δύσκολα επιδέχονται άλλη ερμηνεία από εκείνη που δώσαμε, ανεξαρτήτως των λόγων και αντίλογων, των φραστικών καρυκευμάτων και των απομνημονευμάτων που τα συνοδεύουν. Και, αν τα γνώριζαν έγκαιρα ή τα στάθμιζαν ακριβώς οι πολιτικοί ηγέτες της Αριστεράς στην Ελλάδα, θα είχαν απαλλαγεί από ορισμένες επικίνδυνες αυταπάτες.

Πρώτη αυταπάτη ήταν εκείνη που αφορούσε την πολιτική των Εργατικών στην Ελλάδα. Διαλύθηκε την επομένη των αποτελεσμάτων των αγγλικών εκλογών, 27 Ιουλίου 1945, όταν ο νέος υπουργός Έρνεστ Μπέβιν δήλωσε: «Η εξωτερική πολιτική της προκάτοχης κυβέρνησης θα διατηρηθεί».

Τρεις ημέρες πριν, την 24η Ιουλίου, ο ίδιος ο Μπέβιν είχε δηλώσει προς Έλληνα δημοσιογράφο: «Η επέμβαση του βρετανικού στρατού στην Αθήνα κατά τα Δεκεμβριανά εγκρίθηκε από όλο τον αγγλικό πολιτικό κόσμο. Κατά τη γνώμη μου, στην Ελλάδα αμέσως μετά την Απελευθέρωση χρειαζόταν στρατιωτική κυβέρνηση».

Θα κυλήσει όμως ενάμισι έτος για να διαλυθεί η δεύτερη αυταπάτη της Αριστεράς, αυτή που αφορούσε την πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ελλάδα: όταν τον Φεβρουάριο του 1947 θα γίνει μεταβίβαση του ελέγχου στη χώρα από τους Άγγλους στους Αμερικανούς, και όταν ο πρόεδρος Τρούμαν εξαγγείλει το Δόγμα του, το οποίο κατά πάσα πιθανότητα θα εφάρμοζε και ο πρόεδρος Ρούσβελτ αν ζούσε ακόμη.

Οι Εργατικοί στην εξουσία

Την 27η Ιουλίου ο αρχηγός του Εργατικού Κόμματος της Αγγλίας Κλήμεντ Άτλυ σχημάτιζε τη νικήτρια κυβέρνησή του. Όπως είδαμε, υπουργός Εξωτερικών ήταν ο Έρνεστ Μπέβιν. Η αλλαγή προκάλεσε ενθουσιασμό της Αριστεράς στην Ελλάδα, αλλά και ικανοποίηση του Κέντρου. Μόνο η Δεξιά ανησύχησε, ενώ στο ξενοδοχείο «Κλάριτζ» του Λονδίνου ο βασιλιάς Γεώργιος καταλήφθηκε από αγωνία. Όπως γράφει ο βιογράφος του Παν. Πιπινέλης (*Ο Βασιλεύς Γεώργιος Β΄*):

> *«Οἱ ἐν Ἑλλάδι κύριοι τῆς καταστάσεως εἰργάζοντο διὰ νὰ σταθεροποιήσουν τὴν θέσιν των καὶ νὰ ἀπομακρύνουν ὁριστικῶς πλέον τὸν Βασιλέα ἀπὸ τὴν πατρίδα του. Αἱ ἀγγλικαὶ ἐκλογαὶ τοῦ Ἰουλίου 1945, αἱ ὁποῖαι ὁμοῦ μὲ τὸ Ἐργατικὸν Κόμμα εἶχαν φέρει εἰς τὴν ἀρχὴν τοὺς ἀντιπάλους τοῦ βασιλέως ἐν Ἀγγλίᾳ, εἶχον προσθέσει εἰς αὐτοὺς μίαν ἀπρόοπτον ἐνίσχυσιν...»*

«Εν Ελλάδι κυρίους της καταστάσεως» ο Παν. Πιπινέλης εννοεί την ομάδα γύρω από τον Δαμασκηνό και τους αρχηγούς των δημοκρατικών κομμάτων. Και «αντιπάλους του Βασιλέως εν Αγγλία» εννοεί την αριστερή πτέρυγα των Εργατικών.

Η νέα αγγλική κυβέρνηση έμελλε πολύ σύντομα να παραχωρήσει ανεξαρτησία στις Βρετανικές Ινδίες, εγκαινιάζοντας έτσι την πολιτική εγκατάλειψης των αποικιών. Αλλά η Μέση Ανατολή αποτελούσε πολύτιμο χώρο που δεν εννοούσε να τον εγκαταλείψει. Και η Ελλάδα, όπως και η Κύπρος, ήταν ισχυρά προπύργια της Μέσης Ανατολής στην Ανατολική Μεσόγειο, που επίσης θα προσπαθούσε να τα διατηρήσει υπό τον έλεγχό της. Ούτε την ελληνική Αριστερά θα την άφηνε να διεκδικήσει πάλι την εξουσία.

Αλλά στα πλαίσια αυτά οι Εργατικοί είχαν περιθώρια για να εφαρμόσουν εναλλακτικές λύσεις και να στηριχτούν σε δυνάμεις που οπωσδήποτε θα αναγνώριζαν τη βρετανική κυριαρχία, δεν θα είχαν όμως τη μορφή της Δεξιάς, που σε διεθνή κλίμακα τότε ήταν αντιπαθής. Είχαν δίκιο λοιπόν να ανησυχούν το βασιλικό περιβάλλον στο Λονδίνο και η Δεξιά στην Ελλάδα. Ήταν δυνατόν οι Εργατικοί να τραπούν προς τη δημοκρατία και τα δημοκρατικά κόμματα. Μόνο που αυτή η ροπή δεν θα ήταν ισχυρή. Απλώς, ενδεχομένως να έκαναν έναν ελαφρό πειραματισμό και τίποτα περισσότερο.

Νέα κυβέρνηση Βούλγαρη

Άλλωστε, η κυβέρνηση Βούλγαρη, αφού απέτυχε προς κάθε κατεύθυνση, τριζοβολούσε πια από τα θεμέλιά της. Η ανάγκη της αντικατάστασής της από ένα νέο σχήμα γινόταν ολοφάνερη. Μόνο που ο αντιβασιλιάς και οι αντιπρόσωποι της Αγγλίας στην Αθήνα περίμεναν να κατασταλάξουν τα πράγματα στο Λονδίνο πριν προχωρήσουν σε ριζικές λύσεις. Σαν μια προσωρινή διέξοδος στη γενική δυσφορία η κυβέρνηση παραιτήθηκε τη 10η Αυγούστου, αλλά και πάλι ο ναύαρχος Βούλγαρης έλαβε την εντολή και η νέα κυβέρνηση ορκιζόταν τη 12η Αυγούστου με την εξής σύνθεση:

Π. Βούλγαρης, Πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν, Ἐξωτερικῶν καὶ τῶν τριῶν πολεμικῶν ὑπουργείων.
Κ. Βαρβαρέσος, ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὑπουργὸς Ἐφοδιασμοῦ.
Γ. Οἰκονόμος, Παιδείας.
Γ. Μαντζαβῖνος, Οἰκονομικῶν.
Γρ. Κασιμάτης, Προνοίας, Δικαιοσύνης καὶ Τ.Τ.
Α. Δημητρακόπουλος, Δημοσίων Ἔργων.
Ι. Παρασκευόπουλος, Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.
Π. Κουτσομυτόπουλος, Γεωργίας.

ΕΠΑΝΩ: Ο Άρης Βελουχιώτης συνομιλεί φιλικά
με άνδρες του ΕΛΑΣ. Στη μέση ο πιστός ακόλουθος
του Σαράφη. Ο Βελουχιώτης, όταν ήταν ήρεμος,
έδειχνε εξαιρετική προσήνεια στους υφισταμένους του.

ΕΠΑΝΩ: Ηγέτες των ανταρτών της Σάμου, όταν έφτασαν στην Αίγυπτο τον Νοέμβριο του 1943, μετά την κατάληψη του νησιού τους από τους Γερμανούς. Από αριστερά Κ. Γριδάκης, Ζήνων Χειμωνίδης, Παπαλεωνίδας, Γ. Πάφος, Λ. Παριανός.

ΔΕΞΙΑ ΕΠΑΝΩ: Ο Κρις Γουντχάουζ (αριστερά) με τον Αμερικανό ταγματάρχη Ουάινς. Αμερικανοί αξιωματικοί έφτασαν για πρώτη φορά στην Ελλάδα τον Σεπτέμβριο του 1943 και από τότε η Στρατιωτική Αποστολή στα βουνά από Βρετανική μετονομάστηκε Συμμαχική. Οι πρώτοι εκείνοι αξιωματικοί οργάνωσαν το 3/7 Σύνταγμα Ιππικού του ΕΛΑΣ. Ήρθαν σε σύγκρουση με τον Κρις Γουντχάουζ, που παρέμενε αρχηγός της Αποστολής, και εκείνος τους αντικατέστησε με τον ταγματάρχη Ουάινς, που ευθυγραμμιζόταν μαζί του.

ΔΕΞΙΑ ΚΑΤΩ: «Μαυροσκούφηδες» του Άρη Βελουχιώτη και επιτελείς του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ το 1944 στη Λαμία. Στην πρώτη σειρά, δεύτερος από δεξιά (με το δίκωχο), ο Σεραφείμ Στρατίκης, του Πολιτικού Γραφείου του Γενικού Στρατηγείου, ο οποίος θεωρούνταν ιδιαιτέρως ικανός και αφοσιωμένος.

ΕΠΑΝΩ: Σε 1.500 ανήλθαν οι γυναίκες που πήραν τα όπλα, στον ΕΛΑΣ και τον ΕΔΕΣ, κατά την Κατοχή. Οι περισσότερες δρούσαν στην πρώτη γραμμή, εντεταγμένες συνήθως σε ιδιαίτερες γυναικείες μονάδες. Πολεμούσαν σκληρά και δεν δίσταζαν να παίρνουν μέρος και σε εκτελεστικά αποσπάσματα. Κατά 70% ήταν νεαρές αγρότισσες και διατηρούσαν αυστηρά ήθη στο αντάρτικο. Ορισμένες έγιναν αξιωματικοί. Στη φωτογραφία η ανθυπολοχαγός Γεωργία, η στρατιωτικός της ομάδας γυναικών του λόχου διοίκησης της XIII Μεραρχίας του ΕΛΑΣ.

ΔΕΞΙΑ: Ο καπετάν Πελοπίδας (Π. Λιάσκας). Από τους πρωτοπόρους αντάρτες του Μωριά (Κορινθίας), κατετάγη κατόπιν στο Σώμα του Άρη Βελουχιώτη. Επέστρεψε το 1943 στην Πελοπόννησο με μια ισχυρή ομάδα Ρουμελιωτών ανταρτών του ΕΛΑΣ.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Ο συνταγματάρχης Ν. Παπασταματιάδης («Μπαρμπανίκος»), επιτελάρχης του Γεν. Στρατηγείου του ΕΛΑΣ και τον Σεπτέμβριο του 1944 διοικητής της ΙΙΙ Μεραρχίας Πελοποννήσου. Ήταν μέλος του ΚΚΕ και στο Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ κατείχε την κορυφαία κομματική θέση μετά τον Γ. Σιάντο.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Ο Άρης Βελουχιώτης με τους γονείς του στη Λαμία το 1944, αμέσως μετά την Απελευθέρωση. Ήταν υπερήφανοι για τον γιο τους, που τότε βρισκόταν στο μεσουράνημα της δόξας του. Δεν υποπτεύονταν όμως το τραγικό του τέλος.

ΕΠΑΝΩ: Ο Άρης Βελουχιώτης (αριστερά) και ο συνταγματάρχης Νίκος Παπασταματιάδης, όταν ο δεύτερος ήταν Γενικός Επιτελάρχης του ΕΛΑΣ. Ο Παπασταματιάδης (Μπαρμπανίκος) ήταν παλιό στέλεχος του ΚΚΕ. Είχε χρηματίσει υπασπιστής του στρατηγού Νεόκ. Γρηγοριάδη το 1918-1919, στον οποίο ήταν αφοσιωμένος. Στα βουνά ανέβηκε το καλοκαίρι του 1943, ενώ προηγουμένως ήταν μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΛΑΣ. Τα τέλη του 1944 στάλθηκε στην Πελοπόννησο ως διοικητής της ΙΙΙ Μεραρχίας. Απολάμβανε απεριόριστης εμπιστοσύνης από το ΚΚΕ.

ΕΠΑΝΩ: Ο Γ. Παπανδρέου επιθεωρεί τμήμα του ΕΛΑΣ.

ΚΑΤΩ: Ο Δαμασκηνός αντιβασιλέας και ο Πλαστήρας πρωθυπουργός.

ΕΠΑΝΩ: Ο αρχηγός του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριάδης όταν έφτασε ένα απόγευμα του Μαΐου του 1945 στην Αθήνα από τη Γερμανία, όπου είχε μείνει επί 4 έτη σε χιτλερικό στρατόπεδο. Η φωτογραφία πάρθηκε στα γραφεία της εφημερίδας του ΕΑΜ «Ελεύθερη Ελλάδα», στα οποία κατευθύνθηκε κατευθείαν φορώντας στολή Άγγλου στρατιώτη. Μαζί του (από αριστερά) οι Μιχ. Κύρκος, Μαραγκός, Κ. Γαβριηλίδης και Δ. Παρτσαλίδης της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΑΜ, που βρίσκονταν εκείνη τη στιγμή στα γραφεία.

ΕΠΑΝΩ: Στην Ελλάδα αμέσως μετά τη Βάρκιζα έλαμψε για ένα διάστημα στον πολιτικό κόσμο μια προσωπικότητα εξωπολιτική: ο υπηρεσιακός πρωθυπουργός ναύαρχος Π. Βούλγαρης. Στη φωτογραφία ο Βούλγαρης σε μια σύσκεψη στο Πολιτικό Γραφείο με δημοκρατικούς ηγέτες. Δεξιά του ναυάρχου διακρίνεται ο Ν. Πλαστήρας και αριστερά του οι Γ. Καφαντάρης και Α. Μυλωνάς.

Β. Βοΐλας, Ύγιεινῆς.
Α. Ζάκκας, Ἐργασίας.
Σ. Μάτεσης, Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας.

Ελάχιστη διαφορά παρουσίαζε η νέα κυβέρνηση από την προηγούμενη. Αλλά την 20ή Αυγούστου ο Μπέβιν ανήγγειλε στη Βουλή των Κοινοτήτων ότι ο αντιβασιλιάς Δαμασκηνός κλήθηκε στο Λονδίνο. Και όλοι στην Ελλάδα αντιλήφθηκαν ότι πλησίαζε η ώρα των αλλαγών.

Ο Δαμασκηνός στην Αγγλία

Το ταξίδι του Δαμασκηνού πραγματοποιήθηκε την 6η Σεπτεμβρίου. Ένα αγγλικό αεροπλάνο τον παρέλαβε και το ίδιο απόγευμα τον αποβίβαζε στο αεροδρόμιο Μπλάκμπας του Λονδίνου, όπου τον ανέμενε μαζί με άλλους επίσημους και ο Ρέτζιναλ Λήπερ. Ο βασιλιάς Γεώργιος βρισκόταν στη Σκοτία. Και, την επομένη, ο Δαμασκηνός άρχισε τις συσκέψεις του με τους νέους κυβερνήτες της Αγγλίας.

Από την έναρξη όμως της μετά τη Βάρκιζα εποχής είχαν πραγματοποιηθεί βαρυσήμαντες διεθνείς ζυμώσεις και ανακατατάξεις που διαμόρφωσαν τον μεταπολεμικό κόσμο, οι οποίες αφορούσαν άμεσα ή έμμεσα την ύπαρξη της Ελλάδας:

• Την 4η-11η Φεβρουαρίου 1945 συνήλθε στη Λεβάδεια της Γιάλτας (Κριμαία) η ομώνυμη διάσκεψη των Ρούσβελτ, Στάλιν και Τσώρτσιλ. Μεταξύ των αποφάσεων που λήφθηκαν ήταν η δημιουργία δημοκρατικών κυβερνήσεων στις απελευθερούμενες χώρες. Πολύ αργότερα υποστηρίχθηκε ότι στη διάσκεψη αυτή είχε συμφωνηθεί μυστικά μεταξύ των τριών μεγάλων η κατανομή του κόσμου και ιδιαίτερα της Ευρώπης σε σφαίρες επιρροής. Και υποτίθετο ότι η Ελλάδα περιλαμβανόταν στην αγγλοσαξονική ζώνη επιρροής με άμεση ευθύνη της Μ. Βρετανίας.

• Την 7η Μαΐου η Γερμανία κατέθετε τα όπλα και τη 18η Ιουλίου - 1η Αυγούστου 1945 συνερχόταν στο Πότσδαμ διάσκεψη των νικητών, με συμμετοχή και της Γαλλίας για τη ρύθμιση των μεταπολεμικών προβλημάτων. Η διάσκεψη διέκοψε τις εργασίες της για λίγες ημέρες χάριν των εκλογών και τις επανέλαβε την 29η Ιουλίου, ενώ τη Μ. Βρετανία την αντιπροσώπευε τώρα, αντί του ηττηθέντος Τσώρτσιλ, ο Άτλυ. Τα αποτελέσματα της διάσκεψης δεν ήταν αποφασιστικά. Αλλά συστήθηκε ένα νέο διεθνές όργανο: Συμβούλιο των 4 υπουργών των Εξωτερικών που θα επέλυε τα επιμέρους προβλήματα.

• Ο πόλεμος συνεχιζόταν εναντίον της Ιαπωνίας. Και την 6η Αυγούστου 1945 ο αμερικανός πρόεδρος Τρούμαν ανήγγειλε την εκτόξευση της πρώτης ατομικής βόμβας η οποία εξαέρωσε την ιαπωνική πόλη Χιροσίμα. Ένας νέος, αποφασιστικός παράγοντας θα δέσποζε στο εξής στην παγκόσμια πολιτική.

Η πολιτική της Ρωσίας

Τώρα όμως η Σοβιετική Ένωση παρουσίαζε αντιφατικές εκδηλώσεις όσον αφορά την Ελλάδα. Η συμφωνία Στάλιν-Τσώρτσιλ του Οκτωβρίου 1944 για τη διανομή των Βαλκανίων σε σφαίρες επιρροής, που επιδίκαζε την Ελλάδα στην Αγγλία, έπαυε να υφίσταται; Ή περιλαμβανόταν στις αναδιανομές της διάσκεψης της Γιάλτας;

Σ' αυτή τη διάσκεψη, κατά τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών Στεττίνιους, ο Στάλιν ξαφνικά είχε ρωτήσει τον Τσώρτσιλ: «Τι γίνεται στην Ελλάδα;»

Ο Τσώρτσιλ αιφνιδιάστηκε από την ερώτηση. Έμεινε μια στιγμή αμήχανος μπροστά σ' εκείνη την απροσδόκητη ένδειξη ενδιαφέροντος, αλλά, πριν προφτάσει να απαντήσει, άκουσε τον Στάλιν να προσθέτει: «Δεν επικρίνω τις ενέργειές σας σ' αυτή τη χώρα. Απλώς ρωτώ να πληροφορηθώ». Και, κατά τον Στεττίνιους, αυτή η φράση σήμαινε ότι ο αρχηγός της Σοβ. Ένωσης παρέμενε πιστός στις συμφωνίες του Οκτωβρίου 1944 (Στεττίνιους: *Ρούσβελτ και Ρώσοι*, Νέα Υόρκη, σελ. 217).

Αλλά υπήρχαν και αντίθετες σοβιετικές κινήσεις. Η θέση του Σοβιετικού πρεσβευτή στην Αθήνα παρέμενε κενή. Την 3η Ιανουαρίου είχε ανακοινωθεί ότι διοριζόταν πρεσβευτής ο Σεργκέιεφ, σε αντικατάσταση του Νοβίκωφ, ο οποίος είχε εξαφανιστεί στη Μέση Ανατολή. Ύστερα όμως δεν έγινε λόγος για τον νέο πρεσβευτή και την πρεσβεία τη διηύθυνε ο επιτετραμμένος Τσερνίτσεφ, πρώην υπαρχηγός της ρωσικής αποστολής στα βουνά του συνταγματάρχη Ποπώφ.

Στη διάσκεψη του Πότσδαμ εξάλλου, ενώ δεν υπήρχε θέμα Ελλάδας στην ημερήσια διάταξη, την 20ή Ιουλίου ο Σοβιετικός υπουργός Εξωτερικών Μολότωφ παρέδωσε στον Τσώρτσιλ ένα υπόμνημα στο οποίο περιέχονταν κατηγορίες κατά της ελληνικής κυβέρνησης για τρομοκρατία στο εσωτερικό της χώρας και για υποκίνηση επεισοδίων στα βόρεια σύνορα. Και ο Τσώρτσιλ βεβαιώνει στα απομνημονεύματά του (αγγλ. 1954 Ε', σελ. 550 και 579) ότι στην ίδια διάσκεψη ο Στάλιν τού ζήτησε να εκχωρηθεί η Αλεξανδρούπολη ως ναυτική βάση της Ρωσίας.

Ο Μολότωφ

Τώρα που ο αντιβασιλιάς Δαμασκηνός έφτανε στο Λονδίνο, ο Μολότωφ βρισκόταν εκεί. Είχε συνέλθει η πρώτη σύνοδος του Συμβουλίου των 4 υπουργών των Εξωτερικών. Και ο Δαμασκηνός θεώρησε ορθό να συναντηθεί με όλους τους υπουργούς για να τους εκθέσει το θέμα των εθνικών διεκδικήσεων. Αλλά αισθάνθηκε έκπληξη, αμηχανία και ταραχή από την απάντηση του σοβιετικού υπουργού.

Ο Μολότωφ αρνήθηκε να τον συναντήσει. Και λίγες ημέρες αργότερα, τη 18η Σεπτεμβρίου, έκανε στον Τύπο επιθετικές δηλώσεις για το ελληνικό καθεστώς: «Στην Ελλάδα, όσο ταχύτερα εγκατασταθεί δημοκρατική κυβέρνηση, τόσο το καλύτερο γι' αυτήν και τους συμμάχους». Ένας δημοσιογράφος ρώτησε: «Δηλαδή δεν υπάρχουν

δημοκρατικές συνθήκες στην Ελλάδα; Και υπάρχουν στη Ρουμανία ή τη Βουλγαρία;» «Αφαιρέστε το ερωτηματικό και έχετε την απάντηση», είπε ο Μολότωφ. «Δεν υπάρχουν δημοκρατικές συνθήκες στην Ελλάδα, ενώ η Ρουμανία και η Βουλγαρία έχουν δημοκρατικές κυβερνήσεις».

Η νέα παρεμβολή του Μολότωφ παρείχε την εντύπωση ότι η Μόσχα τουλάχιστον εγκατέλειψε την αδιαφορία της για τα ελληνικά πράγματα. Αυτό σήμαινε ότι θεωρούσε πως δεν υφίστατο πια η συμφωνία του Δεκεμβρίου 1944, παρά τη μεσολάβηση της διάσκεψης της Γιάλτας; Ούτε ο Μπέβιν ούτε ο Δαμασκηνός μπορούσαν να δώσουν συγκεκριμένη απάντηση. Άφησαν για το μέλλον τη διευκρίνιση των σοβιετικών προθέσεων, που δεν ήταν άλλωστε πιεστικού χαρακτήρα ακόμη. Αλλά ο Ζαχαριάδης είχε κάθε λόγο να τις προσέξει και να τις τοποθετήσει στο αβάκιο των υπολογισμών του.

Βασιλιάς και αντιβασιλιάς

Ωστόσο όμως, παρά την ψυχρολουσία του εκ μέρους του Σοβιετικού υπουργού, ο αντιβασιλιάς συνέχιζε τις συζητήσεις του στο Λονδίνο, υπό την άγρυπνη βέβαια καθοδήγηση του Έρνεστ Μπέβιν. Αλλά κατά τον Παν. Πιπινέλη οι προσπάθειες του Δαμασκηνού έναν είχαν κυρίως σκοπό: πώς να τορπιλίσει το δημοψήφισμα ή να το απωθήσει στη σφαίρα του αορίστου χρόνου. Για τον προφανή λόγο που αναφέρουμε αλλού.

Πάντως ο βασιλιάς άφησε τη Σκοτία, κατέβηκε στο Λονδίνο και δέχτηκε στο ξενοδοχείο «Κλάριτζ» στις 7 το απόγευμα της 14ης Σεπτεμβρίου τον ρασοφόρο που «υπέκλεψε» –αδιάφορο εκούσια ή ακούσια– την εξουσία του. Η συνάντησή τους που διήρκεσε 4 ώρες υπήρξε θεατρική. Τους δύο άνδρες τούς χώριζε βαθύτατη αντιπάθεια από ετών. Ο Δαμασκηνός θεωρούσε τον Γεώργιο ως υπαίτιο της μη ανόδου του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο το 1938, παρά την εκλογή του από την Ιερά Σύνοδο. Και ο βασιλιάς, στη συσσώρευση των λόγων αντιπάθειάς του προς τον γιγαντόσωμο εκείνο τιμητή του, είχε προσθέσει την αγανάκτησή του για την αποδοχή της αντιβασιλείας.

Ο Γεώργιος όμως τον δέχτηκε με ευγένεια και προσποιητή εγκαρδιότητα. Ίσως να συνετέλεσε και η καλή διάθεση που τον κατείχε, επειδή εκείνη την ημέρα ακριβώς είχε αποφασιστεί το συνοικέσιο της διαδόχου του αγγλικού θρόνου Ελισάβετ με τον πρίγκιπα Φίλιππο της Ελλάδας, γιο του πρίγκιπα Ανδρέα και της πριγκίπισσας Αλίκης. Ο Φίλιππος βρισκόταν τότε στο Τόκιο ως κυβερνήτης του αντιτορπιλικού *Ουέλπ*. Οι σχετικές φήμες που κυκλοφόρησαν αργότερα διαψεύστηκαν. Αλλά ο βασιλιάς γνώριζε ήδη από τότε ότι ήταν πραγματικότητα το συνοικέσιο του εξαδέλφου του, το οποίο θα κατέληγε την 20ή Νοεμβρίου 1947 σε περίλαμπρο γάμο στο Αβαείο του Ουεστμίνστερ και θα τον καθιστούσε το 1952 βασιλικό σύζυγο.

Στη διάρκεια της συζήτησης ο Δαμασκηνός κρατούσε ύφος υποταγής. Ο Γεώργιος του δήλωσε ότι θεωρεί επιτακτικό να εφαρμοστεί η συμφωνία της Βάρκιζας και να διενεργηθεί πρώτα το δημοψήφισμα, και μάλιστα μέσα στο 1945. Ο αντιβασιλιάς έδειχνε πως συμφωνεί ευλαβώς: «Μεγαλειότατε, αι επιθυμίαι σας είναι δι' εμέ διαταγαί».

Κατά του βασιλιά

Αλλά σε λίγες ημέρες τα πράγματα είχαν αντιστραφεί. Ο Μπέβιν, σε συμφωνία με τον Δαμασκηνό, αποφάσισε να αλλάξει τον ρου των πραγμάτων στην Ελλάδα. Θα έδινε στο δημοκρατικό Κέντρο την ευκαιρία να αναλάβει την ηγεσία του καθεστώτος. Κυβέρνηση κεντρώα, που θα διεξήγαγε πρώτα εκλογές, ενώ το δημοψήφισμα θα αποφασιζόταν από την παράταξη που θα αναδεικνυόταν νικήτρια στις κάλπες. Και υποτίθετο ότι, με τη συμπαράσταση της Αριστεράς και την αξιοποίηση των κυβερνητικών πλεονεκτημάτων, το Κέντρο θα νικούσε στην εκλογική μάχη.

Ο Μπέβιν για να εφαρμόσει τα σχέδιά του συνάσπισε γύρω του όλους τους Δυτικούς στο Συμβούλιο των υπουργών Εξωτερικών. Έτσι θα απομόνωνε τον Μολότωφ, που έβλεπε την εχθρική του στάση προς το καθεστώς των Αθηνών. Η Αμερική, η Γαλλία και η Αγγλία στο ελληνικό κυβερνητικό θέμα σχημάτισαν ενιαίο μέτωπο. Και εκείνο υπήρξε το πρώτο ρήγμα στη συνύπαρξη Ανατολής και Δύσης.

Πριν ξεραθεί η μελάνη των συμφωνιών του Πότσδαμ, οι οποίες αποτελούν δραματική προσπάθεια για την αρμονική μεταπολεμική συνεργασία των δύο κόσμων, είχε αρχίσει η υπονόμευσή τους. Πριν σβήσει η ηχώ του παγκοσμίου πολέμου, που έως τις 4 Σεπτεμβρίου συνεχιζόταν στον Ειρηνικό Ωκεανό, είχε αρχίσει ο ψυχρός πόλεμος.

Με κρυφή χαρά ο Δαμασκηνός έσπευσε στις 19 Σεπτεμβρίου να αναγγείλει τα δυσάρεστα νέα στον Γεώργιο. «Αυτά απεφάσισαν, Μεγαλειότατε», του είπε. «Μόλις προ ολίγου μού τα ανεκοίνωσαν».

Η τριμερής δήλωση

Ο βασιλιάς οργίστηκε. Γνώριζε τι κινδύνους θα προκαλούσε για τον θρόνο του η πρόταξη των εκλογών από το δημοψήφισμα, αν κατόρθωνε το Κέντρο να συγκροτήσει βιώσιμη κυβέρνηση και να διεξαγάγει τις εκλογές. Δεν μπορούσε όμως να κάνει τίποτα. Και την ίδια ημέρα δημοσιευόταν στο Λονδίνο τριμερής δήλωση Αγγλίας, Αμερικής και Γαλλίας για το ελληνικό πολιτικό θέμα:

> *«Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπισκέψεώς του εἰς Λονδῖνον ὁ Ἀντιβασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος εἶχε διαβουλεύσεις ἐπὶ ὅλων τῶν ἀφορώντων τὴν Ἑλλάδα θεμάτων μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν κυβερνήσεων τοῦ Ἡν. Βασιλείου, τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν καὶ τῆς Γαλλίας, τῶν τριῶν κυβερνήσεων αἱ*

ὁποῖαι συνεφώνησαν ὅπως ἀποστείλουν παρατηρητὰς εἰς τὰς διεξαχθησομένας ἐν Ἑλλάδι ἐκλογάς. Αἱ τρεῖς κυβερνήσεις ἔχουν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐκλογαὶ διὰ τὴν ἀνάδειξιν ἀναθεωρητικῆς συνελεύσεως πρέπει νὰ διενεργηθοῦν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον. Αὗται ἐλπίζουν ὅτι ἡ διεξαγωγὴ τῶν ἐκλογῶν θέλει καταστῆ δυνατὴ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους. Οὕτω θὰ σχηματισθῆ κυβέρνησις στηριζομένη ἐπὶ τῆς λαϊκῆς θελήσεως καὶ τοῦ κοινοβουλίου. Ὁ σχηματισμὸς τοιαύτης κυβερνήσεως θὰ διευκολύνῃ τὴν ἀποκατάστασιν συνθηκῶν σταθερᾶς ἠρεμίας εἰς Ἑλλάδα. Ὅταν τοιαῦται συνθῆκαι θὰ ἔχουν ἐπιβληθῆ, θὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ διεξαγωγὴ ἐλευθέρου καὶ γνησίου δημοψηφίσματος ἐπὶ τοῦ μελλοντικοῦ πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος. Αἱ τρεῖς κυβερνήσεις, ἐν πλήρει συμφωνίᾳ, ἐλπίζουν καὶ συνιστοῦν ὅπως ὅλα τὰ κόμματα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔχοντα πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ συμφέροντα τῆς χώρας των, συνεργασθοῦν εἰλικρινῶς καὶ προθύμως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐν λόγῳ προγράμματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν κρίσιν των ἀντιπροσωπεύει τὴν καλυτέραν ἐλπίδα διὰ κανονικὴν καὶ δημοκρατικὴν ἐξέλιξιν».

Σύγχυση της Δεξιάς

Την επομένη ο αντιβασιλιάς αναχωρούσε για την Αθήνα. Γυρίζοντας προκάλεσε αναστάτωση στη Δεξιά, η οποία εκείνες τις ημέρες είχε εμπλουτιστεί με την άφιξη τριών κορυφαίων παραγόντων της 4ης Αυγούστου: του Ι. Διάκου, του Κ. Κοτζιά και του Α. Δημητράτου. Η οργή και η ανησυχία των βασιλοφρόνων δεν οφειλόταν μόνο στην πρόταξη των εκλογών, αλλά και στην εντολή του Μπέβιν να απολυθούν από τις φυλακές όλοι όσοι κρατούνταν χωρίς δίκη, που υπολογίζονταν σε 14.000.

Αλλά ο Δαμασκηνός βρήκε προ πάντων την κυβέρνηση Βούλγαρη περισσότερο φθαρμένη, περισσότερο ετοιμόρροπη. Από τις 23 Ιουλίου την είχε εγκαταλείψει ένα κορυφαίο της στέλεχος: ο υπουργός Εξωτερικών Ι. Σοφιανόπουλος. Μόλις είχε επιστρέψει από τον Άγιο Φραγκίσκο των Ην. Πολιτειών, όπου υπογράφτηκε ο Χάρτης των Ην. Εθνών, και δήλωσε ότι παραιτείται, γιατί μόνο αντιπροσωπευτική κυβέρνηση μπορούσε να λύσει το πολιτικό πρόβλημα της Ελλάδας. Την 28η Σεπτεμβρίου τον ακολούθησε ο υπουργός Στρατιωτικών στρατηγός Μεραντίτης. Η κυβέρνηση συνέχισε την έρπουσα ζωή της λίγες ημέρες ακόμη, και την 9η Οκτωβρίου παραιτήθηκε. Ήταν φανερό ότι άνοιγε ο δρόμος στην εξουσία του δημοκρατικού Κέντρου, δηλαδή στο «πείραμα Μπέβιν».

Προηγήθηκε όμως μια προσπάθεια να σχηματιστεί πολιτική κυβέρνηση από όλα τα κόμματα, σύμφωνα άλλωστε προς τη δήλωση των τριών φιλικών δυνάμεων. Τη 10η Οκτωβρίου κλήθηκε ο πρύτανης του δημοκρατικού κόσμου, ο γηραιός Θεμ. Σοφούλης, και του ανατέθηκε η εντολή για παρόμοια κυβέρνηση. Απέτυχε όμως αμέ-

σως. Παρέλαβε τότε τη σκυτάλη ο Εμμ. Τσουδερός, χωρίς επιτυχία κι αυτός. Τη 17η Οκτωβρίου ο ίδιος ο αντιβασιλιάς έχρισε τον εαυτό του και προσωρινό πρωθυπουργό. Και, όταν την 21η Οκτωβρίου έφτασε από την Αίγυπτο ο Σοφοκλής Βενιζέλος, ο Δαμασκηνός τού ανέθεσε την 26η Οκτωβρίου διερευνητική αποστολή και την 27η Οκτωβρίου εντολή για τον σχηματισμό κυβέρνησης. Αλλά την 29η Οκτωβρίου και αυτός κατέληξε σε αποτυχία.

Κυβέρνηση Π. Κανελλόπουλου

Η προσπάθεια στράφηκε τότε προς κυβέρνηση μικτή: υπηρεσιακή και πολιτική, και ανατέθηκε στον αρχηγό του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος Παν. Κανελλόπουλο. Μετά τη λαμπρή και ουσιαστική δράση του στα χρόνια του πολέμου και στην Απελευθέρωση, ο Π. Κανελλόπουλος θεωρούσε τον εαυτό του τοποθετημένο στο Κέντρο. Προηγουμένως, ακόμη στη διάρκεια των Δεκεμβριανών, ενώ η μάχη μαινόταν στην Αθήνα, συγκρότησε με τον Γ. Παπανδρέου (πρωθυπουργό τότε) το «Αριστερόν Μέτωπον», που περιλάμβανε:

Τὸ Δημοκρατικὸ Σοσιαλιστικὸ Κόμμα (Παπανδρέου).
Τὸ Ἐθνικὸ Ἑνωτικὸ Κόμμα.
Τὸ Ἐργατικὸ καὶ Ἀγροτικὸ Κόμμα (Δημοκρατικὴ Ἕνωση).
Τὴν ὁμάδα «Νεοφιλελευθέρων».
Τὴν ὁμάδα Ἀγροτικῶν.

Το Μέτωπο εκείνο υπήρξε βραχύβιο. Αλλά τώρα η ανάθεση της πρωθυπουργίας στον Π. Κανελλόπουλο μπορούσε να θεωρηθεί σαν πρώτο άνοιγμα των πυλών στις κεντρώες πολιτικές δυνάμεις.

Η νέα κυβέρνηση ορκίστηκε τα μεσάνυχτα της 1ης προς 2α Νοεμβρίου 1945 και είχε την εξής σύνθεση:

Π. Κανελλόπουλος, Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὑπουργὸς Ναυτικῶν καὶ προσωρινῶς Ἐξωτερικῶν.
Δ. Γεωργούλης, Στρατιωτικῶν.
Ι. Θεοδωρακόπουλος, Παιδείας.
Γρ. Κασιμάτης, Οἰκονομικῶν καὶ προσωρινῶς Γεωργίας.
Κ. Τσάτσος, ὑφυπουργὸς Τύπου καὶ προσωρινῶς Ἀεροπορίας.
Π. Κατσώτας, Δημοσίας Τάξεως.
Χ. Ψαρρός, Ἐσωτερικῶν.
Κ. Καλλίας, τῶν Τ.Τ.Τ.
Ν. Παναγόπουλος, Προνοίας.
Δ. Κατάβολος, Ἐργασίας.
Π. Παπαληγούρας, ὑφυπουργὸς Ἐφοδιασμοῦ καὶ προσωρινῶς Πολιτικοῦ Γραφείου.

Γ. Οἰκονομόπουλος, Δικαιοσύνης.
Β. Βόιλας, Ὑγιεινῆς.
Κ. Ἀλεξανδρῆς, Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας.
Α. Δημητρακόπουλος, Δημοσίων Ἔργων.
Δ. Μαχᾶς, Μεταφορῶν.
Δ. Γαλάνης, ὑφυπουργὸς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.

Ο νέος πρωθυπουργός αμέσως μετά την ορκωμοσία δήλωσε:

«Ἡ κυβέρνησίς μου, τὴν ὁποία ἐσχημάτισα ὄχι ὡς ἀρχηγὸς τοῦ Ἑνωτικοῦ Κόμματος ἀλλ' ὡς πολιτευόμενος, εἶναι καθαρῶς πολιτική. Ἡ λέξις ὑπηρεσιακὴ πρέπει νὰ διαγραφῇ ἐκ τοῦ λεξιλογίου».

Για πρώτη φορά μετά τον πόλεμο εμφανιζόταν ιδιαίτερο υπουργείο Δημόσιας Τάξης, που ανετίθετο μάλιστα σε έναν δυναμικό εν ενεργεία στρατιωτικό. Και ο Π. Κανελλόπουλος εξήγησε:

«Τοῦτο ὑπαγορεύεται ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ ἐπιβληθῇ τάχιστα δημοκρατικὴ ἰσονομία εἰς τὴν χώραν».

Αυτή η τελευταία δήλωση είχε ιδιαίτερη σημασία για την Αριστερά, γιατί υπονοούσε ότι θα την προστάτευε από την καταπίεση της Δεξιάς. Και πράγματι, η νέα κυβέρνηση έδειξε αμέσως διαθέσεις να σταματήσει τις αυθαιρεσίες. Αντιμετώπιζε και το πρόβλημα των χιλιάδων φυλακισμένων και μυριάδων ενταλμάτων σύλληψης. Διατάχθηκαν μάλιστα οι εισαγγελείς να υποβάλουν πλήρεις ονομαστικές καταστάσεις των κρατουμένων και ο υπουργός Δικαιοσύνης μελετούσε τα νομοθετικά μέτρα που έπρεπε να ληφθούν. Αλλά η κυβέρνηση εκείνη υπήρξε βραχύβια. Πριν περάσουν δύο εβδομάδες από την ορκωμοσία της, στις 12 Νοεμβρίου 1945 έφτανε στην Αθήνα ο Άγγλος υφυπουργός Εξωτερικών Έκτωρ Μακ Νηλ και η τύχη της είχε κριθεί.

«Σύντροφε Μακ Νηλ...»

Ο Βρετανός υφυπουργός αντιλήφθηκε εύκολα τη χρεοκοπία του καθεστώτος. Την ημέρα εκείνη η τιμή της χρυσής λίρας είχε φτάσει τις 75.000 δραχμές, έναντι 10.000 δραχμών που είχε η επίσημη τιμή της. Ο τιμάριθμος, με βάση 100 του Οκτωβρίου 1940, ανερχόταν σε 3.981. Το τελευταίο τρίμηνο η τιμή της λίρας είχε τετραπλασιαστεί και το ύψος του τιμάριθμου είχε τριπλασιαστεί.

Την ίδια ημέρα η εφημερίδα *Ελευθερία* υποδεχόταν τον Άγγλο επίσημο με πολύστηλο άρθρο του διάσημου λογοτέχνη Νίκου Καζαντζάκη υπό τον τίτλο «Σύντροφε Μακ Νηλ». Και του περιέγραφε την τρομοκρατία της Δεξιάς και την ανυπαρξία νόμιμου κράτους.

Αλλά και χωρίς αυτές τις εικόνες ο Βρετανός υφυπουργός ερχόταν αποφασισμένος να εφαρμόσει ορισμένη πολιτική, που του είχε χαράξει ο ίδιος ο Μπέβιν: θα

παραμεριζόταν ο βασιλιάς, με την αναβολή του δημοψηφίσματος επί τρία χρόνια, και θα αναλάμβανε το Κέντρο τη διακυβέρνηση ή με τη συνεργασία της Δεξιάς ως μικρού συνεταίρου ή χωρίς αυτήν, με σκοπό την ταχεία διενέργεια εκλογών υπό την εποπτεία του ΟΗΕ.

Πού οφειλόταν η τροπή εκείνη της πολιτικής της αγγλικής κυβέρνησης; Στην ανάγκη να επιδειχτεί η Ελλάδα διεθνώς ως χώρα όπου οι αρχές της συνδιάσκεψης της Γιάλτας (πραγματική, δημοκρατική κατάσταση) εφαρμόζονται ουσιαστικά, σε αντίθεση με τις χώρες υπό τον σοβιετικό έλεγχο. Και για μια τέτοια εικόνα μονομερής κυβέρνηση της Δεξιάς ή υπό την άμεση επιρροή της Δεξιάς, αλλά και κυβέρνηση υπηρεσιακή ή πολιτικο-υπηρεσιακή όπως του Π. Κανελλόπουλου, αποκλειόταν.

Έτσι ο Μακ Νηλ κατέστησε σαφές από την πρώτη στιγμή ότι θα αντικαταστήσει την κυβέρνηση. Και στις 20 Νοεμβρίου συγκροτήθηκε σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών, στην οποία χωρίς περιφράσεις ο αντιβασιλιάς ανακοίνωσε τα νέα πλαίσια που χαράσσουν οι Άγγλοι για τη λύση του πολιτικού προβλήματος της Ελλάδας:

1. Δημοψήφισμα όχι προ του Μαρτίου 1948.
2. Εκλογές μέχρι τον Μάρτιο 1946.
3. Κυβέρνηση πολιτική με όσο το δυνατόν ευρύτερη αντιπροσώπευση και πρωθυπουργό τον Θ. Σοφούλη.

Οι ανακοινώσεις εκείνες προκάλεσαν σάλο. Οι εκπρόσωποι του Λαϊκού Κόμματος εγκατέλειψαν τη σύσκεψη διαμαρτυρόμενοι με κραυγές για την αναβολή του δημοψηφίσματος. Ο Κ. Τσαλδάρης μάλιστα, στη σύγχυσή του ξέχασε να πάρει το καπέλο του. Η σύσκεψη επαναλήφθηκε το απόγευμα μέσα σε ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα. Ο αντιβασιλιάς δήλωσε ότι ανέθεσε ήδη στον Θ. Σοφούλη την εντολή και ρώτησε την 4μελή εκπροσώπηση του Λαϊκού Κόμματος: «Συμφωνείτε να αρχίση τας βολιδοσκοπήσεις ο αρχηγός των Φιλελευθέρων;» «Ημείς ευρισκόμεθα εδώ μόνον διά να εκφέρωμεν τας γνώμας μας και όχι διά να συμφωνήσωμεν», απάντησαν εκείνοι. «Αρνούμεθα πάσαν λύσιν, αν δεν προηγηθή αμέσως, εντός του 1945, το δημοψήφισμα».

Μια κρίσιμη νύχτα

Την ίδια νύχτα όμως παραιτούνταν η κυβέρνηση Κανελλόπουλου και ο Θ. Σοφούλης προχώρησε στον σχηματισμό κυβέρνησης, καθαρά του Κέντρου, με τόση ταχύτητα, ώστε το βράδυ της επομένης ήταν έτοιμη για την ορκωμοσία.

Αλλά στο μεταξύ είχαν προηγηθεί σοβαρά γεγονότα. Αναβρασμός επικρατούσε τη νύχτα εκείνη στην Αθήνα. Η Διοικούσα Επιτροπή των Λαϊκών (Κ. Τσαλδάρης, Ι. Θεοτόκης, Στ. Στεφανόπουλος, Μπένης, Μαυρομιχάλης), μαζί με πολλά στελέχη του κόμματος, συσκέπτονταν με νευρικότητα στο σπίτι του Κ. Τσαλδάρη. Έξω στην πόλη υπήρχε μεγάλη έξαψη. Η είδηση για την αναβολή (ουσιαστικά ματαίωση) του

δημοψηφίσματος είχε ήδη διασπαρεί. Και πλήθη βασιλοφρόνων συγκεντρώνονταν στους δρόμους. Στις συνοικίες περιφέρονταν ομάδες παρακρατικών οργανώσεων κραυγάζοντας το σύνθημα «έ-έ-έρχεται». Και ταυτόχρονα δραστηριότητα επικρατούσε στους στρατωνισμούς της εθνοφυλακής Αθηνών. Οι φήμες για στρατιωτικό κίνημα απλώνονταν στην πόλη. Τις επέτεινε η διαταγή του στρατηγού Σκόμπυ να τεθούν σε επιφυλακή οι βρετανικές δυνάμεις που υπήρχαν στην περιοχή πρωτεύουσας.

Στο σπίτι του αντιβασιλιά στο Χαλάνδρι παρατηρούνταν ζωηρή κίνηση. Ο Δαμασκηνός είχε αξιώσει από τον Θ. Σοφούλη να περιληφθούν στην κυβέρνηση οι Π. Κανελλόπουλος και Γ. Παπανδρέου. Αλλά, όταν ο Θ. Σοφούλης το βράδυ ανέβηκε για να του παρουσιάσει τον κατάλογο των υπουργών, έλειπαν οι δύο αυτοί αρχηγοί. Ο πρώτος είχε επιφυλάξεις για ορισμένα πρόσωπα και ζητούσε την αντικατάστασή τους. Τον δεύτερο τον απέκλειαν οι άλλοι αρχηγοί του Κέντρου. «Μα ο πίναξ αυτός δεν είναι εκείνος που συνεφωνήσαμε», φώναξε ο Δαμασκηνός. Ο Θ. Σοφούλης τού δήλωσε ότι αυτή θα είναι η κυβέρνησή του και δεν την αλλάζει. Αναχώρησε δυσαρεστημένος και ανέμενε να κληθεί στον οίκο της αντιβασιλείας για την ορκωμοσία. Ο αντιβασιλιάς όμως ήταν χολωμένος και δεν κατέβηκε από το Χαλάνδρι. Όπου ξαφνικά εκσφενδονίστηκε ένας κεραυνός από το Λονδίνο.

Επίθεση του βασιλιά

Ο βασιλιάς Γεώργιος επενέβαινε αποφασιστικά στην πολιτική κρίση. Μόλις έμαθε τα απροσδόκητα νέα από την Αθήνα, κάλεσε τους δημοσιογράφους στο ξενοδοχείο «Κλάριτζ» και, κατέρυθρος από την οργή που δεν συγκάλυπτε, έκανε επιθετικές δηλώσεις:

> *«Ἡ ἀναβολὴ τοῦ δημοψηφίσματος διὰ τρία ἔτη, συνοδευομένη ἀπὸ τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως ἐξ ἑνὸς κόμματος, δημιουργεῖ νέαν ἐντελῶς κατάστασιν. Ὅσον ἀφορᾶ ἐμέ, ἡ ἀναίρεσις ὅλων τῶν ἀποφάσεων αἱ ὁποῖαι ἐλήφθησαν ἕως τώρα, μὲ ὑποχρεώνει νὰ κανονίσω τὴν μέλλουσαν στάσιν μου ἄνευ πλέον οὐδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως... Ὅταν ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀπελευθερωθῆ, ἐδέχθην κατ' εἰσήγησιν τῆς κυβερνήσεώς μου καὶ κατόπιν συμβουλῆς τῆς βρεταννικῆς κυβερνήσεως, νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν χώραν μου μόνον κατόπιν ἐλευθέρας ἐκφράσεως τῆς συγκαταθέσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐνεπιστεύθην εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιβασιλέα τὴν ἄσκησιν τῶν βασιλικῶν μου καθηκόντων διὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἐπειγούσης ἀνάγκης τὸ προκύψαν ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου... Ἡ συμφωνία τῆς Βάρκιζας, ἥτις ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, καθώριζεν εἰδικῶς ὅτι τὸ δημοψήφισμα θὰ διεξήγετο πρὸ τοῦ τέλους τοῦ τρέχοντος ἔτους καὶ ὅτι θὰ προηγεῖτο τῶν ἐκλογῶν... Τώρα*

ἔχει ἀποφασισθῆ μονοπλεύρως ὅτι τὸ δημοψήφισμα θὰ ἀναβληθῆ ἐπὶ τρία ἔτη, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐσχηματίσθη κυβέρνησις ἀποκλειστικῶς ἀπὸ δημοκρατικούς. Ἡ λύσις αὕτη δὲν εἶναι ἐφαρμόσιμος, ὅπως καὶ ἡ πρότασις ὅτι αἱ ἐκλογαὶ πρέπει νὰ προηγηθοῦν τοῦ δημοψηφίσματος...»

Ο Δαμασκηνός παραιτείται

Αργά τη νύχτα διαβίβασαν στον αντιβασιλιά το κείμενο των δηλώσεων. Και έντρομος εκείνος από την οξύτητά τους, θεώρησε ότι στρέφονταν εναντίον του: ότι ο βασιλιάς απέσυρε την τυπική εκ μέρους του έγκριση της αντιβασιλείας. Ο Δαμασκηνός ή δεν θέλησε να αψηφήσει τη βασιλική αποκήρυξη ή θέλησε να εκβιάσει την αποκατάστασή του. Και έσπευσε να συντάξει τηλεγράφημα προς τον Γεώργιο ότι παραιτείται από τη θέση του. Την απόφασή του την τηλεφώνησε αμέσως στον Μακ Νηλ, τον Λήπερ και τον υπό παραίτηση πρωθυπουργό Π. Κανελλόπουλο. Έτσι ο Δαμασκηνός στη βασιλική βόμβα απαντούσε με δική του βόμβα. Και η νύχτα, που ήδη βρισκόταν σε αναβρασμό, αναταράχτηκε ακόμη περισσότερο.

Τι θα συνέβαινε όμως μετά την παραίτηση του αντιβασιλιά; Ο Μακ Νηλ και ο Λήπερ έσπευσαν αμέσως και τον πίεσαν να ανακαλέσει ή να ορκίσει πρώτα την κυβέρνηση. Αρνήθηκε εκείνος κατηγορηματικά. Τότε οι δύο Άγγλοι ζήτησαν από την υπό παραίτηση κυβέρνηση να αναλάβει καθήκοντα αντιβασιλιά και να ορκίσει την κυβέρνηση Σοφούλη. Αλλά, αφού ο πρωθυπουργός και οι υπουργοί συσκέφτηκαν στο υπουργείο Εξωτερικών, απέρριψαν την πρόταση ως αντισυνταγματική και πραξικοπηματική.

Ο Μακ Νηλ όμως θα αναχωρούσε το πρωί. Και ήθελε οπωσδήποτε να αφήσει πίσω του στην Ελλάδα την κατάσταση που ανέλαβε να πραγματοποιήσει. Όλη τη νύχτα διεξήγαγε δραματικές συνεννοήσεις με το Λονδίνο αλλά και με τους πρεσβευτές της Αμερικής και της Γαλλίας, ενώ συνεχώς πίεζε τον Δαμασκηνό να υποχωρήσει. Τελικά, κατά τις δύο το πρωί της 22ας Νοεμβρίου ανέβηκε ξανά στο Χαλάνδρι και παρουσίασε στον υπό παραίτηση αντιβασιλιά μια κοινή δήλωση των τριών συμμάχων ότι θα αναγνωρίσουν την κυβέρνηση Σοφούλη μετά την ορκωμοσία της «ως νόμιμον και συνταγματικώς καθιερωθείσαν».

Ο Μακ Νηλ τόνισε στον Δαμασκηνό: «Κατόπιν τούτου, αν σεις επιμένετε στην άρνησι να ορκίσετε την Κυβέρνησι Σοφούλη, αυτή θα αυτοορκισθή τώρα, ευθύς αμέσως».

Σε λίγο κατέφθασαν και ο Λήπερ με τον Π. Κανελλόπουλο. Ο τελευταίος βρήκε τη λύση του αδιεξόδου: «Μακαριότατε», του είπε, «το τηλεγράφημά σας προς τον βασιλέα για την παραίτησί σας δεν έφυγε ακόμη. Συνεπώς μπορείτε να ορκίσετε την Κυβέρνησιν και η παραίτησις να θεωρηθή ως αρχομένη μετά την ορκωμοσία».

Η κυβέρνηση Σοφούλη

Ο Δαμασκηνός, που ήδη αναζητούσε κάποιο πρόσχημα για να υποχωρήσει, συμφώνησε. Έτσι στις 3 το πρωί στον οίκο της αντιβασιλείας ορκιζόταν από τον μητροπολίτη Πατρών Θεόκλητο η νέα κυβέρνηση, η σύνθεση της οποίας είχε ως εξής:

Θ. Σοφούλης, Πρωθυπουργός.
Γ. Καφαντάρης, Α' Ἀντιπρόεδρος καὶ ὑπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου, ὑπουργὸς Συντονισμοῦ.
Θ. Βαραζάνης, Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.
Θ. Μανέττας, Στρατιωτικῶν.
Ι. Σοφιανόπουλος, Ἐξωτερικῶν καὶ προσωρινῶς Τύπου.
Κ. Ρέντης, Ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς Δικαιοσύνης.
Λ. Ἰασωνίδης, Προνοίας.
Θ. Χαβίνης, Δημοσίων Ἔργων.
Γ. Καρτάλης, Ἐφοδιασμοῦ.
Γ. Νόβας, Παιδείας.
Χρ. Εὐελπίδης, Γεωργίας.
Στ. Μερκούρης, Δημοσίας Τάξεως.
Α. Μερεντίτης, Γενικὸς Διοικητὴς Βορείου Ἑλλάδος.
Μαχᾶς, Μεταφορῶν.

Αμέσως μετά την ορκωμοσία ο υπουργός Εξωτερικών Ι. Σοφιανόπουλος παρέλαβε το τηλεγράφημα του Δαμασκηνού προς τον βασιλιά που ανέφερε την παραίτησή του, το οποίο είχε κρατηθεί ώς τότε. Το πρωτοκόλλησε και έδωσε την εντολή να διαβιβαστεί στον Γεώργιο με τη δήλωση ότι η παραίτηση ισχύει από τη στιγμή της ορκωμοσίας της κυβέρνησης.

Αναβρασμός των Λαϊκών

Στο μεταξύ αγρυπνούσε ο πολιτικός κόσμος, αναμένοντας τις εξελίξεις. Στο σπίτι του Π. Τσαλδάρη ήταν συγκεντρωμένοι όχι μόνο τα στελέχη του Λαϊκού Κόμματος αλλά και ο Στ. Γονατάς, ο Ναπ. Ζέρβας και πολλοί άλλοι παράγοντες της Δεξιάς. Όταν στις 3 το πρωί αναγγέλθηκε από τους δημοσιογράφους στον Κ. Τσαλδάρη η ορκωμοσία, εκείνος δήλωσε: «Είναι το αποκορύφωμα των πραξικοπημάτων που έγιναν κατά τας νυκτερινάς ώρας».

Λίγες ώρες αργότερα, το Λαϊκό Κόμμα απηύθυνε διάγγελμα προς τον λαό με βιαιότατο περιεχόμενο κατά της κυβέρνησης:

«...Ἐπέβησαν τῆς ἐξουσίας, συνεργαζόμενοι ἀπὸ καιροῦ μὲ ὑπόπτους πράκτορας τοὺς ὁποίους βδελύσσεται ἡ ἑλληνικὴ ψυχή. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός. Ἀφοῦ ἐξεβίασαν εἰς παραίτησιν τὸν Ἀντιβασιλέα καὶ ἀφοῦ πα-

ρητημένον τὸν ἐξεβίασαν νὰ τοὺς ὁρκίσῃ ὡς κυβερνήτας. Ἡ κυβέρνησίς των εἶναι ἀντισυνταγματική. Εἶναι κυβέρνησις μιας ὀλιγαρχίας. Εἶναι κυβέρνησις δικτατορική... Τὴν συνοδεύει ἡ γενικὴ κατάρα διότι ἐπεβουλεύθη τὰς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ...»

Ο Θ. Σοφούλης, όταν είδε το διάγγελμα, δήλωσε: «Δεν αντέχω σε τέτοιες αηδίες και συκοφαντίες».

Την ίδια ημέρα τα κόμματα της Δεξιάς απέστειλαν προς τις τρεις Δυτικές συμμαχικές κυβερνήσεις την εξής διαμαρτυρία, που παρουσιάζει ενδιαφέρον και για τις υπογραφές τις οποίες φέρει:

«Τὰ ὑπογεγραμμένα κόμματα θεωροῦν καθῆκον των νὰ φέρουν εἰς γνῶσιν Ὑμῶν ὅτι τὴν 3ην πρωϊνὴν σήμερον ἐπεβλήθη Κυβέρνησις κατὰ παράβασιν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Δημιοκρατικοῦ μας Πολιτεύματος. Ὁ Ἀντιβασιλεὺς παρητήθη ἀρνηθεὶς νὰ ἐγκρίνῃ μονόπλευρον Κυβέρνησιν Σοφούλη ἐκπροσωποῦσαν ἐλαχίστην μειοψηφίαν ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἠναγκάσθη ὅμως τελικῶς καίτοι παρητημένος, νὰ ὁρκίσῃ ταύτην κατόπιν πιέσεως τῆς Βρεταννικῆς Ἀντιπροσωπείας, προφανῶς παρασυρθείσης ἐκ κακῶν εἰσηγήσεων. Ἡ ἀπροκάλυπτος αὕτη ἐπέμβασις διὰ τὴν ἐπίλυσιν καθαρῶς ἐσωτερικοῦ ζητήματος θίγει τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας μας...

»Λαϊκὸν Κόμμα.
»Κόμμα Ἐθνικῶν Φιλελευθέρων (Στ. Γονατᾶς).
»Ἐθνικὸν Κόμμα Ἑλλάδος (Ν. Ζέρβας).
»Πανελλήνιον Ἐθνικὸν Κόμμα.
»Μεταρρυθμιστικὸν Κόμμα (Ἀπ. Ἀλεξανδρῆς).
»Κόμμα Ἐθνικῆς Ἀνασυγκροτήσεως.
»Πατριωτικὸν Κόμμα Ἐφέδρων.
»Κόμμα Πατριωτικῆς Ἑνώσεως.
»Ὁμὰς Ἀνεξαρτήτων».

Οι διαμαρτυρίες όμως αυτές ήταν μάταιες. Ήδη αποτελούσε γεγονός ότι τη νύχτα της 21ης προς 22α Νοεμβρίου 1945 είχε συντελεστεί μια ουσιώδης μεταβολή στην Ελλάδα: ο αστικός πολιτικός κόσμος είχε διασπαστεί και η εξουσία μεταβιβάστηκε από τη Δεξιά στο Κέντρο.

Απέμενε η Αριστερά. Πώς θα εκμεταλλευόταν την πολιτική διάσπαση των αστών και τη νέα διακυβέρνηση;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΧΗ ΣΤΟΝ ΚΑΠΕΤΑΝ ΜΠΑΡΟΥΤΑ

ΤΟ ΕΑΜ ΔΙΝΕΙ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΑΝΟΧΗ ΣΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ, ΑΛΛΑ ΤΗΝ ΑΠΟΣΥΡΕΙ ΜΕΤΑ ΛΙΓΕΣ ΕΒΔΟΜΑΔΕΣ • ΣΟΒΙΕΤΙΚΟΣ ΠΡΕΣΒΕΥΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ • ΕΥΡΕΑ «ΜΕΤΡΑ ΕΠΙΕΙΚΕΙΑΣ» ΚΑΙ ΑΘΡΟΕΣ ΑΠΟΛΥΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ • ΑΝΤΕΠΙΘΕΣΗ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΜΕ ΜΑΖΙΚΕΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ • Η «ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΜΑΓΓΑΝΑ» ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ • Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ ΑΠΟΧΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ • ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ: Η ΚΕΝΤΡΟΑΡΙΣΤΕΡΗ ΠΤΕΡΥΓΑ ΠΑΡΑΙΤΕΙΤΑΙ ΚΑΙ ΚΗΡΥΣΣΕΙ ΤΗΝ ΑΠΟΧΗ • Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΚΚΕ ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ ΤΗΝ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΕΝΟΠΛΟΥ ΑΓΩΝΑ • ΔΙΦΟΡΟΥΜΕΝΗ Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΟΒ. ΕΝΩΣΗΣ • Ο ΤΙΤΟ ΥΠΟΣΧΕΤΑΙ ΑΜΕΡΙΣΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΤΟΝ ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ • ΤΟ ΜΠΟΥΛΚΕΣ • Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΜΠΑΡΟΥΤΑΣ ΧΤΥΠΑ ΤΟ ΛΙΤΟΧΩΡΟ • Η ΕΝΟΠΛΗ ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΗ ΑΡΧΙΖΕΙ • ΠΟΥ ΒΑΣΙΣΤΗΚΕ Ο ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ;

ΤΟ ΜΕΣΗΜΕΡΙ ΤΗΣ 22ας ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1945 ο υφυπουργός Εξωτερικών της Αγγλίας Έκτωρ Μακ Νηλ αναχωρούσε από την Ελλάδα. Νευρώδης, κομψός, νεανικός, ο Βρετανός πολιτικός έφευγε αφήνοντας πίσω του μια πλήρη επιτυχία. Θα διέπρεπε ασφαλώς στην αγγλική πολιτική σκηνή αν δεν τον αφάρπαζε πρόωρα το 1949 ο θάνατος. Γιατί σπάνια ορισμένη πολιτική είχε τόσο απόλυτη εφαρμογή όσο εκείνη του Μακ Νηλ στην Ελλάδα το φθινόπωρο του 1945. Αυτό που ήθελε ο Μπέβιν ήταν τώρα πραγματικότητα: το Δημοκρατικό Κέντρο βρισκόταν στην εξουσία και η επάνοδος του βασιλιά ριχνόταν στις καλένδες.

Έμενε εκκρεμές το θέμα του αντιβασιλιά. Δεν άργησε όμως να βρει τη λύση του: ο Δαμασκηνός απέσυρε την παραίτησή του την 26η Νοεμβρίου με τη δήλωση ότι θα παραμείνει στη θέση του μέχρι την επομένη των εκλογών. Και την ίδια ημέρα όρκιζε ένα συμπληρωματικό κλιμάκιο νέων υπουργών. Το αποτελούσαν οι:

Ε. Μαλαμίδας, Ὑγιεινῆς.

Ν. Καζαντζάκης, ἄνευ χαρτοφυλακίου.

Γ. Μπουρδάρας, ΤΤΤ.
Π. Εὐριπάτος, Ἀεροπορίας.
Ι. Πελτέκης, Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας.
Ν. Μανούλης, Ἐργασίας.
Ἡρ. Πετμεζᾶς, Τύπου.

Και οι υφυπουργοί:

Δ. Μαρσέλας, Προνοίας.
Ν. Κρασαδάκης, Παλιννοστήσεως.
Γ. Παπᾶς, Ἐφοδιασμοῦ.
Γ. Μαῦρος, Πολιτικοῦ Γραφείου.
Μ. Βολουδάκης, Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης.

Η κυβέρνηση έτσι, περίπου ολοκληρωμένη, εκπροσωπούσε μια πολιτική δύναμη που βρισκόταν έξω από την εξουσία επί 12 χρόνια: από το 1933 πράγματι το Δημοκρατικό Κέντρο είχε να σχηματίσει κυβέρνηση, που τώρα περιλάμβανε 36 μέλη από τα οποία 17 ήταν Φιλελεύθεροι και 6 του Καφαντάρη, ενώ προσετίθετο μια νέα παράταξη: η «μετριοπαθής αντίσταση» που αντιπροσωπευόταν με 4 υπουργούς και υφυπουργούς: Καρτάλη, Πελτέκη, Παπά, Πετμεζά.

Η κυβέρνηση εκείνη αποτελούσε την υλική έκφραση της διάσπασης των αστών. Και η διάσπαση φαινομενικά οφειλόταν σε ένα πρόβλημα ξεπερασμένο πια: το πολίτευμα. Στην ουσία όμως την πηγή της την είχε μάλλον στην υπερβολική σκληρότητα της πολιτικής της Δεξιάς, η οποία εκτός από την Αριστερά είχε για στόχο της, σε σημαντικό βαθμό, και το Κέντρο.

Ρώσος πρεσβευτής

Πάντως η κυβέρνηση Σοφούλη έγινε δεκτή με ευνοϊκότατες διαθέσεις από όλα τα κράτη. Και μια εβδομάδα μόλις μετά την ορκωμοσία της λάμβανε ένα απροσδόκητο όσο και ευχάριστο μήνυμα από τη Μόσχα: ο εκεί πρεσβευτής μας Πολίτης τηλεγραφούσε ότι η Σοβιετική Ένωση αποφάσισε να αποστείλει πρεσβευτή στην Αθήνα τον ναύαρχο Ροντιόνωφ.

Η σοβιετική πρεσβεία από την ημέρα της Απελευθέρωσης ήταν ακέφαλη. Τη διηύθυνε ο επιτετραμμένος Τσερνίτσεφ. Ο πρεσβευτής Νοβίκωφ δεν είχε εμφανιστεί από το Κάιρο. Την 6η Ιανουαρίου 1945 είχε ανακοινωθεί ο διορισμός του Σεργκέιεφ, αλλά δεν πραγματοποιήθηκε και βαθμηδόν είχε ατονήσει. Τώρα όμως η αναγγελία ήταν καθ' όλα επίσημη και προσέφερε ουσιαστική ενίσχυση στην κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κέντρου. Ο υπουργός Εξωτερικών Ι. Σοφιανόπουλος έσπευσε να τηλεγραφήσει στη Μόσχα, στον πρεσβευτή, να διερμηνεύσει στο Σοβιετικό Επιτροπάτο των Εξωτερικών «την ιδιαιτέραν χαράν και συγκίνησιν της Κυ-

βερνήσεως και του ιδίου διά την πλήρη αποκατάστασιν των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών».

Ο διορισμός Σοβιετικού πρεσβευτή μετά τη σειρά των εναντίον του ελληνικού καθεστώτος επιθέσεων του Μολότωφ, έδειχνε καταρχήν ότι η Μόσχα διέβλεπε μεγάλη αλλαγή στην εσωτερική πολιτική δομή της Ελλάδας με τη νέα κυβέρνηση. Αυτό όμως σήμαινε ότι και η Αριστερά θα τηρούσε στάση ευμενή απέναντί της; Και ακόμη περισσότερο: η πολιτική της στο εξής θα ήταν απαλλαγμένη από τα σχέδια ένοπλης αναμέτρησης;

Η μεγάλη ευκαιρία

Οι ηγέτες του ΚΚΕ –όπως και όλου του ΕΑΜ– είχαν συναίσθηση της σημασίας που προσλάμβανε η διάσπαση του αστικού κόσμου και η κατάληψη της κυβερνητικής εξουσίας από το Δημοκρατικό Κέντρο. Ότι συνέφερε σε τεράστιο βαθμό την παράταξή τους η διατήρηση, άρα η ενίσχυση της νέας κυβέρνησης ήταν αυτονόητη. Με αυτήν θα ήταν δυνατόν να δαμαστεί η κυριαρχία της Δεξιάς και να αποκτήσει η Αριστερά ελευθερία κινήσεων. Έμενε το πρόβλημα, αδιερεύνητο ακόμη για τα περισσότερα στελέχη: πώς θα αξιοποιούσε η ηγεσία την καινούργια κατάσταση; Για να πετύχει την πλήρη ισοτιμία, την επιβολή δημοκρατικών συνθηκών έως τις εκλογές, την απόκτηση γενικά ευρέων πολιτικών δυνατοτήτων μέσα στα πλαίσια του αστικού καθεστώτος; Ή για να χρησιμοποιήσει την ελευθερία κινήσεων χάρη της προπαρασκευής νέου κύκλου ένοπλου αγώνα;

Η συγκυρία των γεγονότων προσέφερε στο ΚΚΕ και σ' όλη την Αριστερά αυτή την απροσδόκητη ευκαιρία να αναπνεύσει και να διεκδικήσει οφέλη μεγάλων διαστάσεων. Και ευθύς αμέσως το ΕΑΜ έσπευσε να δηλώσει ότι παρέχει την ανοχή του στη νέα κυβέρνηση και ότι από την πολιτική της στον τομέα της ισοπολιτείας και των δημοκρατικών ελευθεριών κυρίως θα την κρίνει.

Σταματά η δικαστική δίωξη

Άρχισε έτσι μια περίοδος σιωπηρής συμμαχίας Κέντρου και Αριστεράς, που υπήρξε προσοδοφόρα για τη δεύτερη. Η κυβέρνηση έδειξε διαθέσεις να χαλαρώσει την πίεση κατά του ΕΑΜ. Ο δικαστικός διωγμός σταμάτησε. Και τη 10η Δεκεμβρίου 1945 ψηφιζόταν ο Αναγκαστικός Νόμος «περί αποσυμφορήσεως των φυλακών» (ΦΕΚ 311, αρ. 753) με τον οποίο:

- Καταργήθηκε η ποινική δίωξη όλων των αδικημάτων από 27 Απριλίου 1941 μέχρι 12 Φεβρουαρίου 1945 εκτός της ανθρωποκτονίας.
- Αλλά και γι' αυτή την περίπτωση η δίωξη περιοριζόταν μόνο στους φυσικούς αυτουργούς.

• Απαγορευόταν στο εξής η έγερση νέων μηνύσεων για αδικήματα της ίδιας περιόδου.

• Απολύονταν από τις φυλακές αμέσως όλοι όσοι περιλαμβάνονταν ευεργετικά σ' αυτές τις διατάξεις.

Ο νόμος διευκρίνιζε:

• Δεν θεωρούνταν αδίκημα ανθρωποκτονία στο ανωτέρω χρονικό διάστημα που διαπράχθηκε κατ' εντολή των συμμαχικών στρατιωτικών Αρχών ή της ελληνικής κυβέρνησης του εξωτερικού.

• Δεν θεωρούνταν αδίκημα η ανθρωποκτονία κατά προσώπου το οποίο ανήκε στις ένοπλες δυνάμεις ή τις πολιτικές υπηρεσίες του εχθρού ή κατά προσώπων που συνεργάστηκαν προδοτικά με τον εχθρό.

• Δεν θεωρούνταν, τέλος, αδίκημα η ανθρωποκτονία κατά μέλους ενόπλων Σωμάτων στην υπηρεσία του εχθρού, τα οποία Σώματα έλαβαν τον χαρακτηρισμό αυτό με δήλωση των συμμαχικών Αρχών ή της ελληνικής κυβέρνησης του εξωτερικού.

Και, όπως διευκρινίστηκε, τα Σώματα αυτά ήταν:

Τα Τάγματα Ασφαλείας.

Η Ειδική Ασφάλεια (Λάμπου).

Τα ΕΑΣΑΔ Θεσσαλίας.

Ορισμένες άλλες μικρές κατοχικές οργανώσεις.

Ο υπουργός Δικαιοσύνης Κ. Ρέντης δήλωσε την ίδια ημέρα ότι στις φυλακές υπήρχαν 17.984 άτομα από τα οποία κατάδικοι 2.388 και υπόδικοι 15.596. Οι εκκρεμείς υποθέσεις για κακουργήματα ανέρχονταν σε 18.401. Διώκονταν ως μέλη του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ 48.956. Και το σύνολο των κατά οιονδήποτε τρόπο υπό δίωξη, μαζί με τους προφυλακισμένους, έφτανε τις 80.000. Αλλά με την αποσυμφόρηση τα 3/4 των υπόδικων θα αφήνονταν ελεύθεροι.

Οι επίσημοι αυτοί αριθμοί αποκάλυπταν την έκταση της δίωξης που υφίστατο η Αριστερά αλλά και την ευρύτητα των μέτρων της κυβέρνησης. Και όμως το ΕΑΜ δεν έμενε ικανοποιημένο. Αξίωνε γενική αμνηστία, την οποία η κυβέρνηση ούτε μπορούσε ούτε όμως φαίνεται πως επιθυμούσε. Το αποτέλεσμα ήταν ο νόμος «περί αποσυμφορήσεως» να προκαλέσει την μήνι τόσο της Δεξιάς ως παραχώρηση προς την Αριστερά, όσο και της Αριστεράς ως ανεπαρκής και απατηλός.

Τέρμα της ανοχής

Την 11η Δεκεμβρίου η Κεντρική Επιτροπή του ΕΑΜ δημοσίευε απόφαση δηλώνοντας ότι αίρει την ανοχή της από την κυβέρνηση. Η απόφαση προξένησε έκπληξη. Πολλοί ήταν που απορούσαν πώς η ηγεσία της Αριστεράς δεν αντιλαμβανόταν ότι, στα πλαίσια της πραγματικότητας που υπήρχε τότε, μόνο η απεριόριστη υποστήρι-

ξη του Δημοκρατικού Κέντρου θα συντελούσε στη δημιουργία νέου συσχετισμού δυνάμεων, που θα επέτρεπε στο ΕΑΜ να επιζήσει και να αναπτυχθεί. Δεν διάρκεσε όμως η σιωπηλή συμμαχία παρά έξι εβδομάδες. «Μόνοι τους έδωσαν την ανοχή και μόνοι τους την αίρουν», δήλωσε την ημέρα εκείνη ο πρωθυπουργός Θ. Σοφούλης.

Αλλά η χειρονομία του ΕΑΜ ήταν πολύ σημαντική. Έδειχνε πως η ηγεσία του δεν είχε πλήρη επίγνωση των πραγμάτων. Πάντως απηχούσε το κοινό αίσθημα των ΕΑΜιτών. Οι άνθρωποι εκείνοι εξακολουθούσαν να υφίστανται σκληρή μεταχείριση, διατηρούσαν όλη την αγανάκτησή τους η οποία δεν είχε μόνο υλικά ελατήρια, αλλά και ηθικά. Εκείνο που συντελούσε στην αδιάλλακτη τοποθέτησή τους ήταν ότι εξακολουθούσε η Αντίσταση ως έννοια να μην αναγνωρίζεται από το μετά τη Βάρκιζα καθεστώς.

Η αντίσταση των εθνικοφρόνων

Ο λόγος ήταν ευνόητος. Ο αντιστασιακός αγώνας αποτελούσε όπλο της Αριστεράς, το οποίο η μη Αριστερά προσπαθούσε να αχρηστέψει. Και μαζί με την αριστερή Αντίσταση κρατούνταν στο περιθώριο και η Αντίσταση των εθνικοφρόνων. Ούτε ο ΕΔΕΣ ούτε άλλες οργανώσεις με έξοχη δράση, όπως η ΠΕΑΝ, ούτε η ΕΚΚΑ, ούτε οι πολυάριθμοι ήρωες του μυστικού πολέμου των πληροφοριών και του σαμποτάζ είχαν καμιά επίσημη και ουσιαστική αναγνώριση. Από τον Λεωνίδα Πετροπουλάκη και τον ίλαρχο Πανόπουλο έως τη Λέλα Καραγιάννη, ένας ολόκληρος κόσμος ηρώων σφαγιαζόταν σιωπηρά στον βωμό της πολιτικής σκοπιμότητας. Και έμελλε να αποδειχτεί ότι επί ολόκληρη την επόμενη γενιά θα συνεχιζόταν αυτή η παραγνώριση.

Παρά τη διάσταση όμως με το ΕΑΜ, η κυβέρνηση κατέβαλλε προσπάθειες να χαλαρώσει την καταπίεση που υφίστατο η Αριστερά. Να περιορίσει ιδίως τη δράση του παρακρατικού μηχανισμού. Αλλά ο ΕΑΜικός κόσμος ισχυριζόταν ότι η πολιτική αυτή ήταν επιφανειακή. Ότι η παρακρατική δραστηριότητα παρέμενε αμείωτη στα 2/3 της χώρας, ενώ στο υπόλοιπο 1/3 ελάχιστα είχε μειωθεί. Ότι το «παρακράτος» της Δεξιάς αποτελούσε κράτος εν κράτει, το οποίο η εξουσία του Δημοκρατικού Κέντρου ούτε μπορούσε ούτε ήθελε πράγματι να το καταπολεμήσει και περιοριζόταν στο να προστατεύει τους οπαδούς του, ενώ άφηνε ασύδοτες τις παρακρατικές ομάδες στην επίθεσή τους κατά των Αριστερών. Ότι, τέλος, η κυβέρνηση μόνο επιφανειακά βρισκόταν σε ρήξη με την πολιτική παράταξη της Δεξιάς και δεν απέβλεπε σε τίποτε άλλο παρά στην οργάνωση σκηνοθετημένων εκλογών βίας και νοθείας, με τις οποίες θα επισημοποιούσε το αντι-αριστερό καθεστώς για να παραμείνει η Αριστερά πάντα δορύκτητη και ανίσχυρη.

Οι μήνες που ακολούθησαν δονούνταν πράγματι από αυτές τις επιθέσεις που εξέφραζαν οι εφημερίδες και οι εκδηλώσεις του ΕΑΜ. Αλλά είναι γεγονός ότι με την κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κέντρου είχε δημιουργηθεί νέα ατμόσφαιρα. Η Αριστερά ανέπνεε. Στο μεγαλύτερο μέρος της χώρας ο μηχανισμός καταπίεσης είχε χαλαρώσει τον ρυθμό του. Μαζί με τον δικαστικό διωγμό είχαν εξαναγκαστεί σε μεγάλες περιοχές να αναστείλουν τη δράση τους και οι παρακρατικές δυνάμεις. Και το ΕΑΜ στην πρωτεύουσα, όπως και στις μεγαλύτερες πόλεις, ανασύνταξε τις δυνάμεις του σε τόσο βαθμό, ώστε εξαπέλυσε την αντεπίθεσή του.

Οι μεγάλες κινητοποιήσεις

Η αντεπίθεση εκείνη πήρε τη μορφή γιγαντιαίων συγκεντρώσεων. Στον γιορτασμό της Πρωτομαγιάς (11 Μαΐου 1945) είδαμε πως η Αριστερά έκανε την πρώτη μαζική της εκδήλωση στο Στάδιο που υπήρξε η απαρχή της ανασύνταξής της. Αλλά τώρα το φαινόμενο απέκτησε πολλαπλάσιες διαστάσεις. Την 23η Δεκεμβρίου η «Διακομματική Επιτροπή Αντιστάσεως» οργάνωσε στο γήπεδο του Παναθηναϊκού συλλαλητήριο που εξέπληξε και τους ίδιους τους Αριστερούς. Το γήπεδο εσωτερικά κατακλύστηκε σε βαθμό ασφυκτικό. Και η ανθρώπινη μάζα συμπαγής κάλυπτε όλο τον γύρω χώρο, πλημμυρίζοντας την απέναντι πλευρά του Λυκαβηττού και ξεχειλίζοντας έως το τέρμα Αμπελοκήπων και έως την οδό Ιπποκράτους. Βασικό σύνθημα της συγκέντρωσης ήταν η γενική αμνηστία. Και τα αντιστασιακά τραγούδια δόνησαν την ατμόσφαιρα.

Οι Αριστερές εφημερίδες υπολόγισαν, με τη συνήθη ενθουσιώδη υπερβολή, σε 200.000 άτομα το πλήθος. Οι μη Αριστερές περιόρισαν τον αριθμό σε 20-30.000 και η Ακρόπολις παραδέχτηκε ότι μέσα στο γήπεδο είχαν συγκεντρωθεί 40-50.000. Ανεξάρτητα όμως από τον όγκο, ήταν εντυπωσιακή η μαχητικότητα του συλλαλητηρίου. Και κατά την αποχώρηση οι συντεταγμένες μάζες αναστάτωσαν την πρωτεύουσα. Φυσικά ενεργήθηκαν επιθέσεις αστυνομίας και ενόπλων οργανωμένων εθνικοφρόνων, αλλά έως το Πυριτιδοποιείο, έως τις Τρεις Γέφυρες –κατά την ειδησεογραφία των εθνικοφρόνων εφημερίδων της επομένης–, τα επεισόδια συνεχίζονταν όλο το απόγευμα με την υπόκρουση των πυροβολισμών. Η Αριστερά είχε ξανακάνει τη δυναμική της επανεμφάνιση.

Την άλλη Κυριακή, 30 Δεκεμβρίου, ένα ανάλογο συλλαλητήριο έγινε στον Πειραιά, στο Ποδηλατοδρόμιο του Ν. Φαλήρου. Αλλά και σε επαρχίες πραγματοποιήθηκαν σημαντικές συγκεντρώσεις, με την ευκαιρία της περιοδείας που έκαναν ο Αλ. Σβώλος και άλλοι ηγέτες της Αριστεράς. Φαινόταν πως το φράγμα του δυναμικού εγκλωβισμού της Αριστεράς είχε υποστεί τεράστια ρήγματα.

Η ενοποίηση των εθνικοφρόνων

Η αποκάλυψη της δύναμης του ΕΑΜ προκάλεσε ανησυχίες στον μη αριστερό κόσμο και ευνόησε τις κινήσεις για την ανασύνδεση της διασπασμένης αστικής παράταξης. Πρωταγωνιστής ήταν ο Σοφοκλής Βενιζέλος. Είχε αρνηθεί να συμμετάσχει στην κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κέντρου. Ανέλαβε όμως τη 18η Δεκεμβρίου την αρχηγία του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Και με την ιδιότητά του αυτή έσπευσε να συνεννοηθεί με τον προκαθήμενο του Λαϊκού Μετώπου Κ. Τσαλδάρη για την πραγματοποίηση προεκλογικής συμφωνίας.

Ήταν μια πρακτική προσπάθεια να συγκροτηθεί ενιαίο αστικό μέτωπο, για να κρατήσει στο περιθώριο την ανανεούμενη Αριστερά. Και για χάρη αυτής της κεντρικής ιδέας ο Σοφοκλής Βενιζέλος αναλάμβανε να μεταβάλει το Κόμμα Φιλελευθέρων σε μικρό συνεταίρο των Λαϊκών. Με τη συμφωνία, οι εκλογές θα διεξάγονταν με το πλειοψηφικό για 300 έδρες. Και ο Τσαλδάρης εκχωρούσε 135 έδρες μαζί με την πρωθυπουργία στους Φιλελεύθερους. Οι Λαϊκοί θα λάμβαναν 165 έδρες, την αντιπροεδρία της κυβέρνησης και την προεδρία της Βουλής.

Η βουή των συλλαλητηρίων του ΕΑΜ επέσπευσε τις συνεννοήσεις. Η συμφωνία υπογράφηκε και οι δύο αρχηγοί την ανακοίνωσαν στον αντιβασιλιά τη 10η Ιανουαρίου. Τότε ήρθε επίσημα στη δημοσιότητα. Ο Σοφούλης και ο Πλαστήρας την καταδίκασαν με δριμύτητα, αλλά επεκτάθηκε ταχύτατα στον εθνικόφρονα κόσμο και η ενοποιητική κίνηση αναπλασμένη περιέλαβε σχεδόν όλα τα κόμματα πέραν του Δημοκρατικού Κέντρου: και το Σοσιαλιστικό Δημοκρατικό του Γ. Παπανδρέου και το Εθνικό Ενωτικό του Π. Κανελλόπουλου και των Εθνικών Φιλελευθέρων του Στ. Γονατά και το Εθνικό του Ν. Ζέρβα και το Μεταρρυθμιστικό του Απ. Αλεξανδρή.

Επρόκειτο πια –όπως φαινόταν– για μια συσσωμάτωση των εθνικοφρόνων, ανεξάρτητα των πολιτειακών τους αντιλήψεων. Και την Κυριακή 13 Ιανουαρίου οργανώθηκε συλλαλητήριο στο γήπεδο του Παναθηναϊκού, που εμφανή σκοπό είχε τη «λαϊκή επιδοκιμασία της ενότητας». Στην ουσία ήταν μια επίδειξη δύναμης των εθνικοφρόνων προς την Αριστερά. Υπήρξε πράγματι μεγάλη η συγκέντρωση, εφάμιλλη εκείνης του ΕΑΜ. Και ήταν πολύ ζωηρή και μαχητική. Ο Σοφοκλής Βενιζέλος έγινε δεκτός με θορυβώδεις εκδηλώσεις. Και μεταξύ εκείνων που επευφημούσαν ήταν και ο Ι. Πολυχρονόπουλος, στέλεχος των Λαϊκών, άλλοτε διοικητής της Γενικής Ασφάλειας Αθηνών, που πριν από 13 χρόνια είχε κατηγορηθεί ότι αυτός είχε οργανώσει τη δολοφονία του πατέρα του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Την ίδια όμως ημέρα στον Βόλο έφτανε ο αρχηγός του ΚΚΕ Ν. Ζαχαριάδης. Και έγινε μεγάλη συγκέντρωση της Αριστεράς στο γήπεδο του συλλόγου «Νίκη». Το πλήθος κατόπιν έκανε ορμητική διαδήλωση στην πόλη. Αλλά η χωροφυλακή το χτύπησε με τα όπλα. Τέσσερις νεκροί διαδηλωτές και 11 τραυματίες υπήρξε ο απολογισμός.

Ήταν αυτή η απάντηση της Αριστεράς; Όχι, επρόκειτο για μια μεμονωμένη εκδήλωση. Η απάντηση δόθηκε την άλλη Κυριακή, 21 Ιανουαρίου, στο γήπεδο του Παναθηναϊκού και πάλι. Τη φορά αυτή το συλλαλητήριο το οργάνωσαν οι Δημοκρατικοί Σύλλογοι, μεταβαρκιζιανές παραφυάδες του ΕΑΜ, που είχαν πρόεδρο τον ναύαρχο Γιαννικώστα και αντιπρόεδρο τον καθηγητή πανεπιστημίου Νίκο Βέη. Η συγκέντρωση, όπου μοναδικός ομιλητής ήταν ο στρατηγός Οθωναίος, υπήρξε πράγματι κολοσσιαία, υπερβαίνοντας κάθε προηγούμενο. Ήταν πια φανερό: η Αριστερά ξανάβρισκε την ορμή της υπό τη σκιά της κυβέρνησης του Δημοκρατικού Κέντρου.

Και τότε επενέβη πάλι ο παρασκηνιακός μηχανισμός.

Θύελλα στον Μοριά

Αν οι ένοπλες, ημιεπίσημες ή ανεπίσημες δυνάμεις της Δεξιάς ακολούθησαν αυτούς τους μήνες την άμπωτη σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, ορισμένες διατηρούσαν το σφρίγος και τον έλεγχό τους, ιδιαίτερα στη Λακωνία και τη Μεσσηνία, όπου δέσποζαν διάφοροι ισχυροί οπλαρχηγοί, όπως, π.χ., οι Κατσαρέας, Καμαρινέας, Μαγγανάς, Σταυρέας κλπ. Υπήρχαν όμως και εκεί –όπως και σε άλλες περιοχές– ομάδες ένοπλων Αριστερών. Κατά το ΕΑΜ ήταν καταδιωκόμενοι πολίτες που δεν έβρισκαν άλλο καταφύγιο από το «κλαρί». Κατά τις Αρχές και όλη τη Δεξιά, ήταν πυρήνες κομμουνιστών που παρέμεναν ένοπλοι στα βουνά περιμένοντας το σύνθημα για την έναρξη της δράσης.

Οπωσδήποτε, το πρωί της 16ης Ιανουαρίου 1946, ένα λεωφορείο έπεσε σε ενέδρα ενόπλων στην οδό Σπάρτης-Κροκεών. Κατά τα επίσημα τηλεγραφήματα που έφταναν στα υπουργικά γραφεία του Κ. Ρέντη και του Στ. Μερκούρη –αποστολείς ήταν ο εισαγγελέας και ο διοικητής χωροφυλακής Σπάρτης– οι άγνωστοι ένοπλοι εκτέλεσαν τον Γρηγόρη Κοντοβουνήσιο, πρόεδρο οργάνωσης εθνικοφρόνων Λακωνίας, τον γιο του και τρεις συνοδούς του.

Σείστηκε όλη η νότια Πελοπόννησος. Και οι ένοπλες ομάδες της Δεξιάς εξαπέλυσαν κύμα αντιποίνων από τη Σπάρτη έως το Γύθειο με πολυάριθμους νεκρούς αριστερούς. Ουσιαστικά οι Αρχές είχαν καταλυθεί και οι δυναμικές ομάδες των εθνικοφρόνων ανέλαβαν κάθε εξουσία.

Την επομένη, 18 Ιανουαρίου, η θύελλα επεκτάθηκε στην πρωτεύουσα της νότιας Πελοποννήσου, την Καλαμάτα. Εκείνο το βράδυ, ένοπλοι –που κατά τις Αρχές ήταν μέλη της οργάνωσης «Χ»– επιτέθηκαν εναντίον ενός καφενείου όπου σύχναζαν Αριστεροί. Δύο θαμώνες σκοτώθηκαν, πολλοί τραυματίστηκαν και οι Αρχές συνέλαβαν 30 άτομα ως ενεχόμενα.

Η «επανάσταση του Μαγγανά»

Την άλλη μέρα, 19 Ιανουαρίου, οι Αριστεροί της Καλαμάτας, που ήταν πολυάριθμοι, οργάνωσαν μεγάλο και μαχητικό συλλαλητήριο διαμαρτυρίας. Αλλά μετά λίγες ώρες εξερράγη ένα είδος κινήματος. Εκατοντάδες ένοπλοι εισέβαλαν στην Καλαμάτα και μαζί με εθνικόφρονες της πόλης κατέλυσαν τις Αρχές. Απελευθέρωσαν αμέσως τους 30 κρατούμενους για την επίθεση στο καφενείο και άρχισαν να κάνουν συλλήψεις και εκτελέσεις Αριστερών. Έγινε απόπειρα να συλλάβουν τον νομάρχη και τον εισαγγελέα στο ξενοδοχείο «Ρεξ», αλλά εκείνοι είχαν έγκαιρα φύγει και εγκατασταθεί στο τηλεγραφείο. Τελικά, αφού κυριάρχησαν επί 24 ώρες οι ένοπλοι μέσα και απέξω από την Καλαμάτα, αποχώρησαν στη θέση Γαρδίκι της Θουρίας, σέρνοντας μαζί τους 50 ομήρους, από τους οποίους ο όχλος που τους ακολουθούσε λυντσάρισε μερικούς.

Η κυβέρνηση καταταράχτηκε από αυτά τα γεγονότα. Η νύχτα της Κυριακής 20 Ιανουαρίου ήταν δραματική στο Πολιτικό Γραφείο. Και μέσα σε ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα γίνονταν συσκέψεις του πρωθυπουργού, των αρμοδίων υπουργών, των στρατιωτικών ηγετών κλπ. Στάλθηκε αμέσως δύναμη δύο ταγμάτων εθνοφυλακής με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Παπαδόπουλο («Παππού»), καθώς και το αντιτορπιλικό *Κρήτη*. Και ο ίδιος ο Θ. Σοφούλης εξέδωσε προκήρυξη προς τον λαό:

> *«Κατόπιν τῆς ἐκδηλωθείσης ἐγκληματικῆς δράσεως ἀναρχικῶν στοιχείων κατὰ τοῦ κράτους καὶ τῆς ἡσυχίας τῶν πολιτῶν εἰς τὰς περιφερείας τῶν νομῶν Λακωνίας καὶ Μεσσηνίας, ἡ κυβέρνησις ἔθεσε τοὺς νομοὺς τούτους εἰς κατάστασιν πολιορκίας. Τὸ σχετικὸν διάταγμα ὑπογραφὲν ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀντιβασιλέως ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν "Εφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως". Ἐλήφθησαν ὅλα τὰ μέτρα διὰ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ κράτους τοῦ νόμου. Οἱ συλλαμβανόμενοι θὰ παραπέμπτωνται εἰς τὰ συγκροτηθέντα ἤδη Ἔκτακτα Στρατοδικεῖα, τῶν ὁποίων αἱ ἀποφάσεις θὰ ἐκτελοῦνται αὐθωρεί».*

Ποιοι όμως οργάνωσαν τη μικρή εκείνη επανάσταση; Οι πρώτες πληροφορίες έφεραν ως δράστες τούς «Χίτες» των Καλαμών. Και ο υπουργός Δημόσιας Τάξης Μερκούρης έσπευσε να κλείσει όλα τα γραφεία της «Χ» στην Ελλάδα. Αργότερα αποσαφηνίστηκε: επικεφαλής των ένοπλων που κατέλαβαν την Καλαμάτα ήταν ο Ευ. Μαγγανάς. Πρώην καραγωγέας και μικροαγρότης, είχε δυο φορές αντικρίσει το εκτελεστικό απόσπασμα του ΕΛΑΣ. Σώθηκε ως εκ θαύματος και τώρα ήταν αρχηγός των ένοπλων εθνικοφρόνων ομάδων Μεσσηνίας.

Χρειάστηκαν επίμονες προσπάθειες και η απειλή επίθεσης του στρατού για να παραδώσει ο Μαγγανάς τους όμηρους ζωντανούς. Κατόπιν τράπηκε προς τα βουνά. Καταδικάστηκε αμέσως ερήμην σε θάνατο από το έκτακτο στρατοδικείο, επικηρύ-

χτηκε για 15 εκατομμύρια δραχμές και συνελήφθη την 21η Μαΐου έξω από την Πύλο. Είχε αποπειραθεί με τρεις συντρόφους του να κάνει έλεγχο σε τρία αυτοκίνητα. Αλλά μέσα στα οχήματα επέβαιναν ο συνταγματάρχης χωροφυλακής Γ. Αγγελίδης, ο Βρετανός αντισυνταγματάρχης Χόκιαρ και μερικοί χωροφύλακες.

Ο Μαγγανάς θέλησε να τους αφοπλίσει. Εκείνοι αντέδρασαν και μετά μικρή συμπλοκή τον συνέλαβαν. Δεν γνώριζαν ποιος είναι. Όταν τον τοποθέτησαν δεμένο στο ένα αυτοκίνητο και τον ρώτησαν: «Το όνομά σου;» «Είμαι ο Μαγγανάς», τους απάντησε. Έμεινε έκπληκτος ο συνταγματάρχης Αγγελίδης. Αυτόν ακριβώς κυνηγούσε και δεν φανταζόταν ότι θα τον συλλάμβανε τόσο εύκολα. Μεταφέρθηκε στην Αθήνα, κλείστηκε στις φυλακές Καλλιθέας, αλλά σε λίγο αφέθηκε ελεύθερος με διάφορα μέτρα επιείκειας.

Η βία επανέρχεται

Εκείνη η «επίδειξη δύναμης» των παρακρατικών στην Καλαμάτα κλόνισε, όχι απλώς το κράτος, αλλά και την κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κέντρου. Υπήρξε άλλωστε η αφετηρία για μια αναζωπύρωση της δράσης τους σε όλη την ύπαιθρο και στις μικρές επαρχιακές πόλεις. Και ο Μαγγανάς δεν άργησε να βρει μιμητές. Την 7η Μαρτίου 1946 δημοσιευόταν στην εφημερίδα *Βήμα* των Αθηνών η εξής είδηση:

> *«Ἐκ τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν ἀνεκοινώθη χθὲς τὴν ἑσπέραν τὸ πλῆρες κείμενον τηλεγραφήματος τοῦ Νομάρχου Κεφαλληνίας πρὸς τὴν Κυβέρνησιν σχετικῶς μὲ τὴν ἀπαγωγὴν ὁμήρων ἐκ μέρους τῆς συμμορίας Ἀλυσσανδράτου. Τὸ τηλεγράφημα ἀναφέρει, ὅτι τὰς πρωϊνὰς ὥρας τῆς 5ης τρέχοντος μηνὸς τριακονταμελὴς συμμορία, ὡπλισμένη μὲ αὐτόματα καὶ πολεμικὰ ἰταλικὰ ὅπλα, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φωκίωνος Ἀλυσσανδράτου ἢ Γάκια, περιεκύκλωσε τὸ χωρίον Δαυγάτα καὶ ἀπήγαγε 15 περίπου πολίτας δεσμίους, ἀνήκοντας εἰς τὴν ἀριστερὰν παράταξιν. Γυναῖκες τῶν ὁμήρων, θελήσασαι νὰ ἀκολουθήσουν τοὺς ἀπαχθέντας, ἐπυροβολήθησαν ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς συμμορίας».*

Στις 9 Μαρτίου η Ακρόπολις δημοσίευε:

> *«Ὁ Διοικητὴς Χωροφυλακῆς Κεφαλληνίας διὰ τηλεγραφήματός του ἀγγέλει ὅτι μετὰ τὰ ληφθέντα μέτρα, ἡ ὁμὰς Ἀλυσσανδράτου ἤρχισε διαλυομένη, συλληφθέντων ἤδη τριῶν ἐκ τῶν μελῶν της: Τῶν Γ. Γασπαρινάτου, Ἀρ. Γιαννάτου καὶ τῆς Μαρίας Χριστοδούλου, χήρας φονευθέντος παρὰ τῶν Ἐλασιτῶν ἐθνικιστοῦ. Τὸ τηλεγράφημα προσθέτει ὅμως ὅτι οἱ ὅμηροι δὲν ἀπελύθησαν εἰσέτι».*

Και σαν κατακλείδα αυτού του επεισοδίου η Ελευθερία των Αθηνών δημοσίευε στις 12 Μαρτίου το εξής τηλεγράφημα από το Αργοστόλι:

«...Οὕτω καίτοι ἀπὸ ἑβδομάδος δυνάμεις τῆς Χωρ/κῆς ἀπεβιβάσθησαν εἰς Κεφαλληνίαν, ἵνα καταδιώξουν τὴν συμμορίαν τοῦ "ἐθνικόφρονος" Ἀλυσσανδράτου, οὗτος ὄχι μόνον δὲν συνελήφθη, ἀλλὰ προχθὲς ἀνευρέθησαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Δουλινάτων-Πυλάρου νεκροὶ οἱ 8 ὅμηροι, οἵτινες εἶχον ἀπαχθῆ ὑπὸ τῆς συμμορίας. Οἱ φονευθέντες εἶναι οἱ:

»Εὐάγ. Γ. Μαρκᾶτος, Παν. Γρ. Πατίστας, Γεώργ. Δ. Παπαδᾶτος, Γεώργ. Π. Γασπαρινᾶτος, Διον. Σπ. Γασπαρινᾶτος, Μιλτ. Σπ. Γασπαρινᾶτος, Μαρία Σπ. Γασπαρινάτου καὶ Μαρία Σωτ. Νικολάτου...»

Το τι συνέβαινε σε άλλες περιοχές το αποκαλύπτει η έκθεση του νομάρχη Αργολιδοκορινθίας Αντωνάκου προς τον υπουργό των Εσωτερικών με ημερομηνία 8 Φεβρουαρίου 1946:

«...Ἡ κατάστασις εἶναι πανομοιότυπος εἰς ὅλον τὸν Νομόν... εἶναι πλέον φανερὸν ὅτι ἡ ὀργάνωσις ἐκτελεῖ διαταγὰς ἐκ τῶν ἄνω καὶ συμμετέχουν εἰς αὐτὴν ἀξιωματικοὶ τοῦ Στρατοῦ καὶ τῆς Χωροφυλακῆς, πιθανὸν δὲ καὶ δικαστικοί, ἐμπαίζοντες τὴν κυβέρνησιν εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τιμίας ἐκλογάς».

Εκλογές την 31η Μαρτίου

Δεν κάμφθηκε όμως η μαχητικότητα της Αριστεράς. Και τη 10η Μαρτίου 1946 έγινε μια μεγάλη συγκέντρωση στον «Παναθηναϊκό» με την ευκαιρία του τερματισμού του 8ου Πανεργατικού Συνεδρίου. Στο συνέδριο αυτό, που το παρακολούθησαν αντιπρόσωποι των βρετανικών, γαλλικών και σοβιετικών συνδικάτων, είχε κυριαρχήσει πλήρως η Αριστερά, αποδεικνύοντας άλλη μια φορά την ανανεωτική της ανάπτυξη.

Το πρόβλημα όμως που δέσποζε ήταν η επικείμενη εκλογική αναμέτρηση. Με πίεση του Βρετανού υπουργού Μπέβιν, οι βουλευτικές εκλογές ορίστηκαν τελεσίδικα για την 31η Μαρτίου 1946, με σύστημα αναλογικό. Η σημασία τους ήταν προφανής. Μετά 10 ακριβώς έτη διακοπή του κοινοβουλευτικού βίου και ύστερα από την κοσμογονία του πολέμου και της Κατοχής, θα γινόταν η πρώτη εκκαθάριση των πολιτικών δυνάμεων και θα διαφαινόταν η πραγματική ανακατάταξη που είχε πραγματοποιηθεί στη διάρκεια της 10ετίας.

Έκπληξη θα προξενούσε όμως σε έναν ψυχρό και ώριμο παρατηρητή ότι τα ίδια περίπου κόμματα αναφαίνονταν στη σκηνή. Ακόμη περισσότερο το ίδιο χάσμα φαινόταν πως διαχώριζε τον πολιτικό κόσμο: από τη μια μεριά το Δημοκρατικό Κέντρο, από την άλλη η βασιλόφρων Δεξιά. Η «βασιλευομένη» και η «αβασίλευτος», υπολείμματα του Διχασμού του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, εξακολουθούσαν να κυριαρχούν στο προσκήνιο και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Γιατί όλοι πίστευαν ότι οι εκλογές αυτές θα έκριναν, προ πάντων, την τύχη του Θρόνου.

Διάσπαση των εθνικοφρόνων

Στο βάθος όμως τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Ήδη η ταξική πάλη, με την παρεμβολή της Κατοχής, ερχόταν να επισκιάσει τις παραδοσιακές μορφές πολιτικής πάλης μέσα στα εθνικά πλαίσια. Απωθούσε σε δεύτερο πλάνο την ενδοταξική πολιτειακή κονταρομαχία. Αυτή τη νέα πραγματικότητα την αντιλαμβανόταν λογικά ή ενστικτωδώς ο καθένας. Αλλά τα κομματικά συμφέροντα και οι ανταγωνισμοί διατηρούσαν πολιτικά την αστική τάξη διασπασμένη γύρω από την άβυσσο του πολιτεύματος. Και, ενώ ο χρόνος των εκλογών πλησίαζε, η προσπάθεια ενοποίησης των αντι-Αριστερών δυνάμεων, της οποίας πρωτοσταυροφόρος ήταν ο Σοφ. Βενιζέλος, κατέρρεε.

Πράγματι, όταν τη 16η Φεβρουαρίου 1946 ο αρχηγός των Φιλελευθέρων Βενιζέλος γύρισε από την Αλεξάνδρεια –όπου πάντρεψε τη μοναχοκόρη του παρουσία του διαδοχικού ζεύγους, ενώ ο εξαετής επίδοξος διάδοχος Κωνσταντίνος κρατούσε τη γαμήλια λαμπάδα–, τον περίμενε «οδυνηρά απογοήτευσις» για την οποία «δεν απέκρυψε την οργή του» όπως γράφει ο βιογράφος του Γρ. Δαφνής: κατά την απουσία του είχε εκθρονιστεί. Το πολιτικό γραφείο του κόμματος δημοσίευε απόφαση των στελεχών του ότι αρχηγός στο εξής ήταν ο Θ. Σοφούλης. Από τη στιγμή εκείνη, εφόσον έπαυε να εκπροσωπεί το Κόμμα των Φιλελευθέρων ο Βενιζέλος, η συμφωνία του για την εκλογική σύμπραξη με τους Λαϊκούς –δηλαδή στην ουσία η ενοποιητική πράξη των εθνικοφρόνων– έπαυε να υπάρχει.

Ο Σοφ. Βενιζέλος αντέδρασε αμέσως σχηματίζοντας –όπως είδαμε σε προηγούμενες σελίδες– το Κόμμα των Βενιζελικών Φιλελευθέρων, που εμφανίστηκε επίσημα την 20ή Φεβρουαρίου. Και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, στην πατροπαράδοτη ιστορική λέσχη του κόμματος. Μα έτσι η διάσπαση γινόταν ακόμη βαθύτερη. Στις εκλογές ο αστικός κόσμος θα προσερχόταν μοιρασμένος σε δύο παρατάξεις, ενώ ο Τρίτος Άνθρωπος καραδοκούσε.

Η Αριστερά ρυθμιστής

Ποιος ήταν ο Τρίτος Άνθρωπος; Η Αριστερά. Η Αριστερά, βέβαια, που η θέση της απέβαινε απροσδόκητα πλεονεκτική.

Στον μη αριστερό κόσμο το ρεύμα υπέρ της Δεξιάς ήταν καταφανές. Το Δημοκρατικό Κέντρο, παρά τα πλεονεκτήματα της κυβερνητικής εξουσίας, ήταν τελείως αμφίβολο αν μπορούσε να υπερτερούσε μόνο του έναντι των λοιπών εθνικοφρόνων. Άλλωστε οι παρακρατικές δυνάμεις που δέσποζαν στην ύπαιθρο αποτελούσαν πάντα όργανο της Δεξιάς και εξουδετέρωναν σε μεγάλο βαθμό την πολιτική επίδραση της κυβέρνησης.

Η προσθήκη όμως της Αριστεράς στην πλάστιγγα μετέβαλλε τη σχέση των δυνά-

μεων. Η επίδραση αυτή θα ήταν διπλή: με την ψήφο αλλά και με την προεκλογική μαχητική οργανωμένη αντιμετώπιση του παρακρατικού μηχανισμού. Οι κεντρώοι δεν είχαν δυνατότητες δυναμικής αντίδρασης. Οι Αριστεροί, που είχαν αναθαρρήσει τότε και βρίσκονταν σε φάση ανοδική, μπορούσαν, έχοντας την προστατευτική ανοχή της κυβέρνησης, να κάνουν πολλά. Και υπήρχαν έτσι πολλές πιθανότητες, Δημοκρατικό Κέντρο και Αριστερά να ματαιώσουν την πλειοψηφία της Δεξιάς.

Στους υπολογισμούς του Θ. Σοφούλη έμπαινε αποφασιστικός αυτός ο συνδυασμός. Και την 1η Μαρτίου έλεγε:

> *«Ἡ ἀποχὴ τῆς ἀριστερᾶς (ἀπὸ τὰς ἐκλογὰς) θὰ δώσῃ τὴν ἀπόλυτον πλειοψηφίαν εἰς τὴν μοναρχικὴν παράταξιν. Ἐνῶ ἂν μετάσχῃ ἡ ἀριστερὰ θὰ τριχοτομηθοῦν οἱ ψῆφοι καὶ θὰ ὑπάρξῃ μία ἰσορρόπησις δυνάμεων. Θὰ μετριασθῇ ἐπίσης ἡ τρομοκρατία τῆς δεξιᾶς, ἂν δὲν ἐξαλειφθῇ, διότι αἱ ἄκραι παρατάξεις εἶναι δυναμικαὶ καὶ ἀποτελοῦν ἀντίπαλον δέος ἡ μία διὰ τὴν ἄλλην».*

Είναι φανερό λοιπόν πόσο ισχυρή απέβαινε η θέση της Αριστεράς. Γινόταν ουσιαστικά ρυθμιστής της κατάστασης. Παρά την ήττα της τον Δεκέμβριο, η διάσπαση των αστικών πολιτικών δυνάμεων της παρείχε μια σπάνια ευκαιρία να αποτρέψει την εκλογική επικράτηση της Δεξιάς, που ήταν ο κύριος και ο πιο επικίνδυνος αντίπαλός της.

Ήταν λοιπόν αυτονόητο πόσο συμφέρον είχε όχι μόνο να υποστηρίξει μια κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κέντρου, αλλά και να συμμετάσχει στις εκλογές με όλες τις δυνάμεις της. Έσπευσε να εφαρμόσει με ενθουσιασμό αυτή την πολιτική; Άρπαξε την απροσδόκητη ευκαιρία από τα μαλλιά; Κάθε άλλο. Και εδώ ακριβώς παρεμβαίνει ένα γεγονός που υπήρξε αποφασιστικό για τις εξελίξεις.

«Εκλογικός αφοπλισμός»

Ενώ ο χρόνος έτρεχε προς την ημέρα της εκλογικής αναμέτρησης, η Αριστερά ακολουθούσε με επιταχυνόμενο ρυθμό ένα δρόμο ακριβώς αντίθετο από εκείνον που προαναφέραμε. Μετά την άρση της ανοχής της προς την κυβέρνηση Σοφούλη (11 Δεκεμβρίου 1945) δεν έχανε ευκαιρία που να μη διαδηλώνει την αντίθεσή της προς αυτήν. Αίτημά της βασικό, εκτός από τη γενική αμνηστία, ήταν η άνοδος στην εξουσία νέας κυβέρνησης στην οποία να συμμετείχε και η ίδια. (Πρώτη τέτοια διακήρυξη έγινε την 4η Ιανουαρίου 1946).

Αλλά το αίτημα αυτό, για τις συνθήκες που επικρατούσαν, ήταν απαράδεκτο από τους πάντες. Προ παντός ούτε ως σκέψη δεν το επέτρεπαν οι Άγγλοι. Ούτε η Αριστερή πτέρυγα του Εργατικού Κόμματος της Αγγλίας. Τον Φεβρουάριο του 1946 μια τριμελής επιτροπή του ΕΑΜ και των συνεργαζόμενων κομμάτων, από τους Δημ.

Παρτσαλίδη, Νεόκοσμο Γρηγοριάδη και Αλκιβιάδη Λούλη, επισκέφθηκε το Λονδίνο και τη Μόσχα. Στην αγγλική πρωτεύουσα είχαν συνάντηση με τον υφυπουργό Εξωτερικών Μακ Νηλ. Όταν του μίλησαν για νέα κυβέρνηση με συμμετοχή της Αριστεράς, ο διαχυτικός Μακ Νηλ τούς διέκοψε ξερά: «Ενισχύστε την κυβέρνηση Σοφούλη. Τίποτε άλλο δεν υπάρχει έως τις εκλογές». Η επιτροπή έκανε έναν υπαινιγμό για την παρουσία της Αριστεράς στις κυβερνήσεις Γαλλίας και Ιταλίας. «Μη λησμονείτε ότι εκεί δεν υπήρξε Δεκέμβριος», απάντησε ο Βρετανός υφυπουργός. Και όταν οι Έλληνες επισκέπτες αποχωρούσαν, καθώς ο Μακ Νηλ κρατούσε το παλτό του Παρτσαλίδη για να το φορέσει, τους είπε: «Βοηθήστε και σεις να περάσουμε τις δυσκολίες. Μη ζητάτε παράλογα πράγματα».

Εισάκουσε η ηγεσία της Αριστεράς εκείνες τις υποδείξεις; Έπραξε ακριβώς τα αντίθετα. Και βάδισε μέχρι των ακροτάτων ορίων. Αποφάσισε να απόσχει από τις εκλογές.

Είχε προηγηθεί μια άλλη απόφαση: να μην εγγράφονται οι οπαδοί της στους εκλογικούς καταλόγους. Η κυβέρνηση Βούλγαρη είχε αρχίσει την ανασύνταξη των καταλόγων, οι οποίοι ύστερα από μια χειμερία νάρκη δέκα ετών και μετά το ανθρώπινο θέρισμα της Κατοχής είχαν ουσιαστικά αχρηστευτεί. Αλλά δεν υπήρχαν εγγυήσεις αμεροληψίας για την απόκτηση εκλογικών βιβλιαρίων. Και τα κόμματα του ΕΑΜ έδωσαν την εντολή στους οπαδούς τους να μην εγγράφονται. Επρόκειτο για μέτρο εντελώς αψυχολόγητο, αρνητικό και βλαβερό. Επερχόταν «εκλογικός αφοπλισμός» –όπως χαρακτηρίστηκε αργότερα– της Αριστεράς. Και, σε περίπτωση αποχής από τις εκλογές, θα απέβαινε αυτή μάταια, εφόσον δεν θα μπορούσε να διαφανεί η έκτασή της διά μέσου των καταλόγων.

Αργότερα αντιλήφθηκαν το σοβαρό σφάλμα οι ηγέτες. Και στα μέσα Ιανουαρίου άρθηκε η εντολή για τη μη απόκτηση εκλογικών βιβλιαρίων. Αλλά ήταν αργά. Στις αρχές Φεβρουαρίου η αναθεώρηση σταμάτησε. Και πολλοί Αριστεροί που δεν πρόλαβαν, έμειναν έξω από τον νυμφώνα.

Η αποχή της Αριστεράς

Η «αποχή» από τους καταλόγους ήταν το προοίμιο της αποχής από τις εκλογές. Την 7η Φεβρουαρίου 1946 συνερχόταν η Κεντρική Επιτροπή του ΕΑΜ. Τώρα τον κομματικό αυτό συνασπισμό τον αποτελούσαν όπως είδαμε τα ΑΚΕ (Αγροτικό Κόμμα Γαβριηλίδη), ΔΡΚ (Δημοκρατικό Ριζοσπαστικό), ΣΚΕ (Σοσιαλιστικό) και ΚΚΕ. Μαζί τους συνεργαζόταν στενά χωρίς να συμμετέχει στο ΕΑΜ και το Κόμμα (ομάδα) των Αριστερών Φιλελευθέρων. Ηγέτες όλων αυτών των κομμάτων είχαν συγκεντρωθεί εκείνη την ημέρα: ο Σιάντος και ο Παρτσαλίδης (του ΚΚΕ), ο Πασαλίδης και ο Μαραγγός (του ΣΚΕ), ο Λούλης και ο Κύρκος (του ΔΡΚ), ο Γαβριηλίδης και ο Θανασέ-

κος (του ΑΚΕ), ο Νεόκ. Γρηγοριάδης και ο Στ. Χατζήμπεης (των Αριστερών Φιλελευθέρων). Και το θέμα ήταν καίριο, ιστορικό: θα έπαιρναν ή όχι μέρος στις εκλογές;

Την εισήγηση έκανε ο Μιχ. Κύρκος. Θεωρείτο εμπειρότατος στα εκλογικά. Και τώρα προέβαινε στις διαπιστώσεις του: η δράση των παρακρατικών οργανώσεων και ο τρόπος σύνταξης των εκλογικών καταλόγων στένευε την εκλογική επιφάνεια της Αριστεράς. Περιφέρεια προς περιφέρεια μελετήθηκαν τα στοιχεία. Και αθροιστικά ο Κύρκος κατέληξε: «Δηλαδή μπορούμε να υπολογίζουμε σε 100-120 έδρες το πολύ».

Ο αριθμός εκείνος ήταν σοβαρός. Εκατό, έστω, έδρες της Αριστεράς, ή και λιγότερες, σε σύνολο 320, αποτελούσε μια δύναμη που θα άνοιγε νέους δρόμους στην πολιτική πραγματικότητα. Το Δημοκρατικό Κέντρο θα μπορούσε να πετύχει πάνω από 60 έδρες, δεδομένου ότι η προεκλογική εξόρμηση της Αριστεράς θα απωθούσε τις παρακρατικές δυνάμεις σε μεγάλο βαθμό. Και, πιθανότατα, Αριστερά και Κέντρο να κατακτούσαν την πλειοψηφία.

Από εκεί και πέρα οι επιπτώσεις θα ήταν αλυσιδωτές: θα ήταν δυνατό να ματαιωνόταν η επάνοδος του βασιλιά, θα δαμαζόταν η Δεξιά, θα αποθαρρυνόταν και θα διαλυόταν το παρακράτος, θα ανακτούσε την παλιά της δύναμη η Αριστερά. Όλα αυτά τοποθετούνταν μέσα στη σφαίρα του λογικά εφικτού. Και η υλοποίηση της νίκης θα πραγματοποιούνταν με την ενδεχόμενη διατήρηση της κυβέρνησης του Δημοκρατικού Κέντρου, που θα στηριζόταν στην ανοχή της Αριστεράς μέσα στη Βουλή, υπό όρους που θα μπορούσαν να είναι πολύ ουσιαστικοί και δεσμευτικοί.

Στις συνθήκες που επικρατούσαν τότε, το ΕΑΜ δεν είχε να περιμένει τίποτα καλύτερο. Και όμως στη συζήτηση που επακολούθησε οι ηγέτες του κατέληξαν σε μια ενιαία απόφαση: αποχή από τις εκλογές, ή να συμμετάσχουν μόνο υπό τον όρο να γίνουν ορισμένες προϋποθέσεις που θα ήταν οπωσδήποτε απαράδεκτες και από τους Άγγλους και από την κυβέρνηση και από τον αντιβασιλιά και από όλο τον μη αριστερό κόσμο.

Οι όροι αυτοί, όπως διατυπώθηκαν στην απόφαση που εκδόθηκε, ήταν:

«α. Ἀντιπροσωπευτικὴ δημοκρατικὴ κυβέρνηση μὲ εὐρεία συμμετοχὴ τῶν κομμάτων τοῦ ΕΑΜ.

»β. Κατάπαυση τῆς τρομοκρατίας, πραγματικὴ διάλυση καὶ ἀφοπλισμὸς τῶν τρομοκρατικῶν ὀργανώσεων, ἀποκατάσταση τῆς τάξης καὶ ἰσοπολιτείας σ' ὅλη τὴ χώρα.

»γ. Γενικὴ πολιτικὴ ἀμνηστεία τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης.

»δ. Γενικὴ καὶ ἐγγυημένη ἐκκαθάριση τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων.

»ε. Ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν στρατό, τὰ σώματα ἀσφαλείας καὶ τὸν κρατικὸ ἐν γένει μηχανισμὸ τουλάχιστο ὅλων ἐκείνων, ποὺ ὑπηρέτησαν στὰ τάγματα ἀσφαλείας ἢ συνεργάστηκαν ἀνοιχτὰ μὲ τὸν ἐχθρό».

Κανείς φυσικά δεν ήταν διατεθειμένος ή δεν μπορούσε να ανοίξει τις πύλες της κυβέρνησης στο ΕΑΜ ή να χορηγήσει γενική αμνηστία. Συνεπώς από τη στιγμή εκείνη η αποχή της Αριστεράς είχε αποφασιστεί.

Πώς κατέληξαν σε μια τέτοια απόφαση; Είχε εκδηλωθεί πρώτος ο Γ. Σιάντος. Ανήγγειλε ότι το ΚΚΕ ήταν κηρυγμένο οπωσδήποτε υπέρ της αποχής. Και οι άλλοι ηγέτες ακολούθησαν πειθήνια. Προηγήθηκε άλλωστε και ιδιαίτερη «ζύμωση» των ΕΑΜικών αρχηγών από τον Σιάντο. Μόνο οι Αριστεροί Φιλελεύθεροι αντιτάχθηκαν. Ο Νεόκοσμος Γρηγοριάδης δήλωσε ότι μια τέτοια απόφαση ισοδυναμούσε με καταστροφή. «Αφήνουμε το πεδίο ελεύθερο στον Τσαλδάρη και τον Γονατά», έλεγε. «Θα κερδίσουν έτσι τις εκλογές και αλίμονο τότε: ή θα εξουθενωθούμε ή θα αρπαχτούμε». Πρόσθεσε όμως ευθύς αμέσως ότι θα πειθαρχήσει στην άποψη της πλειοψηφίας.

Τη νύχτα εκείνη, όταν στελνόταν στις εφημερίδες η απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΑΜ, κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί τι σταθμό αποτελούσε για την ιστορία. Η αποχή της Αριστεράς κατέφερε καίριο πλήγμα στη λεπτή ισορροπία δυνάμεων μεταξύ Δημοκρατικού Κέντρου και Δεξιάς. Αιφνίδια, το υπόβαθρο του πρώτου εξανεμίστηκε. Και η ισορροπία κατέρρευσε πάνω στην κεφαλή της Αριστεράς.

Αποχή και Κεντροαριστερά

Μετά πέντε ημέρες συνερχόταν η Δεύτερη Ολομέλεια του ΚΚΕ. Και επικύρωνε την απόφαση του ΕΑΜ. Φυσικά επρόκειτο για σκηνοθεσία. Στην πραγματικότητα το ΚΚΕ είχε αποφασίσει από καιρό την αποχή και την επέβαλε στα σύμμαχα κόμματα. Τρεις ημέρες αργότερα ακολούθησε και η ΕΛΔ. Αλλά ταυτόχρονα διασπώνταν και η κυβέρνηση. Η κεντροαριστερή της πτέρυγα αποφάσιζε και αυτή να απέχει από τις εκλογές, που δεν παρείχαν μεγάλες εγγυήσεις γνησιότητας. Και οι υπουργοί της άρχισαν να παραιτούνται ο ένας κατόπιν του άλλου.

Προηγήθηκε ο υπουργός Εξωτερικών Ι. Σοφιανόπουλος για άλλη αιτία. Η Σοβιετική Ένωση την 21η Ιανουαρίου 1946 κατήγγειλε στο Συμβούλιο του ΟΗΕ, που συνήλθε στο Λονδίνο, την παρουσία των βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα. Η ελληνική κυβέρνηση, σε συνεννόηση με την αγγλική, επρόκειτο να απαντήσει ότι οι Άγγλοι παραμένουν στη χώρα «με την ευχή και την επιθυμία του ελληνικού λαού». Αυτή την οδηγία έστειλε ο πρωθυπουργός Θ. Σοφούλης στον Ι. Σοφιανόπουλο, που βρισκόταν τότε στην αγγλική πρωτεύουσα.

Αλλά ο Έλληνας υπουργός των Εξωτερικών, όπως επί κυβέρνησης Βούλγαρη, είχε και τώρα διάθεση να ακολουθήσει στα Ηνωμένα Έθνη ανεξάρτητη προσωπική στάση. Διαμήνυσε στον Σοφούλη ότι η Ελλάδα δεν έπρεπε να δεχτεί συζήτηση καν στον ΟΗΕ για ένα θέμα που αποτελεί εσωτερική της υπόθεση. Και δήλωσε ότι έρ-

χεται στην Αθήνα για να συνεννοηθεί. Κατά την επιστροφή όμως, ενώ το αεροπλάνο έκανε στάση στο αεροδρόμιο της Ρώμης, είδε στο κυλικείο έκπληκτος ελληνικές εφημερίδες εκείνης της ημέρας –30 Ιανουαρίου– που με τίτλους μεγάλους ανέγραφαν:

> *«Ἐπαύθη ὁ κ. Σοφιανόπουλος.*
> *Ὁ κ. Ρέντης Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν».*

Η απόλυση του Ι. Σοφιανόπουλου έγινε με πρόσχημα την αναχώρησή του από το Λονδίνο για την Αθήνα. Ο πρωθυπουργός διευκρίνισε:

> *«Ὁ κ. Σοφιανόπουλος παρητήθη "ντὲ φάκτο" ὡς ἐγκαταλείψας τὴν ὑπηρεσίαν τὴν ὁποίαν τοῦ ἐνεπιστεύθη τὸ κράτος καὶ μὴ ὑπακούσας εἰς τὰς ἐντολὰς τῆς Κυβερνήσεως. Ἐὰν αὐτό δὲν εἶναι παραίτησις, τότε δὲν γνωρίζω τί ἐστὶ παραίτησις».*

Εκτός κυβέρνησης πια ο Σοφιανόπουλος, έσπευσε να δηλώσει αργότερα ότι θα απόσχει από τις εκλογές. Αλλά την 4η Μαρτίου ο υπουργός Τύπου Ηρακλής Πετμεζάς (ο «Νικήτας» του ΕΔΕΣ στην Κατοχή) δήλωσε: «Πιστεύω ότι είναι εθνική ανάγκη να αποτραπεί η διεξαγωγή των εκλογών της 31ης Μαρτίου, γιατί θα είναι μονόπλευρες».

Την επομένη ο πρωθυπουργός ανακοίνωσε ότι «γίνεται δεκτή η υποβληθείσα παραίτησις του υπουργού Τύπου Η. Πετμεζά», μολονότι εκείνος δεν είχε παραιτηθεί ούτε γραπτώς ούτε προφορικώς. Αλλά τελικά εγκατέλειψαν την κυβέρνηση 11 ακόμη μέλη της με το ίδιο επιχείρημα: οι εκλογές δεν πρέπει να γίνουν. Ήταν οι υπουργοί Ι. Πελτέκης, Ναυτιλίας, Ν. Καζαντζάκης, άνευ χαρτοφυλακίου, Γ. Καρτάλης, Εφοδιασμού, Γ. Νόβας, Παιδείας, Γ. Μπουρδάρας, ΤΤΤ, Σ. Μερκούρης, Δημ. Έργων, Αλ. Μυλωνάς, Οικονομικών, Χρ. Ευελπίδης, Γεωργίας, Π. Ευριπαίος, Αεροπορίας, Γ. Παπάς, υφυπουργός Εφοδιασμού, Ι. Γεωργάκης, Γενικός Διοικητής Ιονίου.

Το «κατηγορώ» του Γ. Καφαντάρη

Οι περισσότεροι από τους υπουργούς αυτούς παραιτήθηκαν την 9η Μαρτίου ακολουθώντας τον αντιπρόεδρο Γ. Καφαντάρη. Την ημέρα εκείνη ο παλαίμαχος πολιτικός, που τόσες φορές είχε διοικήσει την Ελλάδα, εξαπέλυσε τον πύραυλό του: εγκατέλειψε και την κυβέρνηση και τις εκλογές. Βρισκόταν προς το τέρμα της πολυτάραχης ζωής του ο σκληροτράχηλος Ευρυτάνας (πέθανε μετά 5 μήνες, την 29η Αυγούστου 1946, σε ηλικία 73 ετών). Αλλά διατηρούσε όλη την παροιμιώδη πολεμικότητά του. Και την 9η Μαρτίου άφησε το γεροντικό βρυχηθμό του, εξηγώντας τη χειρονομία του. Με σκληρότητα που θύμιζε τις καλύτερες μαχητικές ημέρες του, κατήγγειλε:

«Ἔχει καταστῇ ὁ βίος ἀβίωτος τῶν δημοκρατικῶν πολιτῶν... Αἱ ἐπικείμεναι ἐκλογαὶ θὰ κυριαρχοῦνται ὑπὸ τῆς νοθείας καὶ τῆς βίας... Θὰ ἀποτελοῦν ἀσύλληπτον χίμαιραν. Τὸ 1935 ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ πολὺ ἀπαισιωτέρους οἰωνούς... Ἡ δεξιὰ κατόρθωσε... νὰ καταστήση τελείως ὑποχείριόν της τὸ Κράτος καὶ νὰ ἀσκῇ διὰ τῶν συμμοριῶν της καὶ τῶν ὀργάνων τῆς τάξεως, τῶν ὁποίων ὁ ἀκραιφνὴς φιλοφασισμὸς ἐξησφαλίσθη δι' ἐπανειλημμένης αὐστηρᾶς ἐπιλογῆς, ἀνεξέλεγκτον ἐπὶ τῶν πληθυσμῶν βίαν...»

Αλλά και ο δεύτερος αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, ο Εμμ. Τσουδερός, ανακοίνωσε ότι παραμένει στη θέση του, δεν θα πάρει όμως μέρος στις εκλογές.

Οι καυστικές δηλώσεις του Γεωργίου Καφαντάρη και η απροσδόκητη ευθυγράμμιση της Κεντροαριστεράς με την Αριστερά δικαίωσαν την τελευταία για την αποχή; Όχι, γιατί η Κεντροαριστερά διακινδύνευε πολύ λιγότερα. Για εκείνη, αν η αποχή οδηγούσε στην εκλογική επικράτηση της Δεξιάς, σήμαινε απλώς απώλεια της εξουσίας. Ενώ για την Αριστερά έμπαινε ζήτημα ύπαρξης.

Ούτε ως ελιγμός –για να ανατραπεί η κυβέρνηση και να εξαναγκαστούν η Αγγλία και το καθεστώς να αναβάλουν τις εκλογές– η αποχή έφερνε αποτέλεσμα. Γιατί η αθρόα διαρροή των υπουργών και του Καφαντάρη κλόνισε ισχυρά την κυβέρνηση. Αλλά αδάμαστος ο Θ. Σοφούλης, χωρίς να εγκαταλείψει στιγμή ούτε την ψυχραιμία ούτε την πίστη του, δήλωνε: «Δεν υπάρχει κυβερνητική κρίσις. Αι εκλογαί θα διεξαχθούν οπωσδήποτε την καθορισμένην ημέραν».

Οι «κουκουβάγιες»

Και επισφράγιζε το γεγονός η άφιξη παρατηρητών του ΟΗΕ. Ήταν Άγγλοι, Γάλλοι και Αμερικανοί (οι Ρώσοι αρνήθηκαν να συμμετάσχουν), και ανέρχονταν σε 1.200 περίπου. Σχεδόν η ολότητά τους ήταν στρατιωτικοί. Άρχισαν να καταφτάνουν ομαδικά στις αρχές Μαρτίου και περιηγούνταν την Ελλάδα φέροντας περιβραχιόνια με αποτυπωμένη μια γλαύκα, επιβαίνοντας σε οχήματα με την επιγραφή AMFOGE (Συμμαχική Αποστολή για την Παρατήρηση των Ελληνικών Εκλογών).

Το αρχηγείο, που το απάρτιζαν οι τρεις επικεφαλής Λαπαρά, Γουίντλ και Γκρέιντυ, εγκαταστάθηκε στο μέγαρο «Πτι Παλαί» (ιταλική πρεσβεία). Και κάθε εβδομάδα γινόταν εναλλαγή του ανώτατου αρχηγού, πράγμα που συνέβαινε και στις σημαίες των τριών κρατών που ήταν στημένες στην είσοδο του κτιρίου. Στη μέση τοποθετούνταν η σημαία του αρχηγεύοντος εκείνη την εβδομάδα.

Οι 1.200 παρατηρητές είχαν κατανεμηθεί σε 240 ομάδες και σκορπίστηκαν σε όλη τη χώρα. Είκοσι ένα αεροπλάνα, κορβέτες, βενζινάκατοι, πολυάριθμα αυτοκίνητα, ακόμη και μουλάρια τέθηκαν στη διάθεσή τους. Θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την αδιάβλητη ψηφοφορία; Υποτίθεται ότι διέθεταν και πείρα και επιστημο-

νική κατάρτιση και μέσα. Αλλά γεννιόταν το πρόβλημα: σε πόσο βαθμό θα ήταν σε θέση να εξουδετερώσουν τον φόβο και τη φοβία;

Στροφή των Άγγλων

Πάντως δεν υπήρχε αμφιβολία ότι αφήνονταν αρκετά περιθώρια στη σκηνή των εκλογών, για εξασφάλιση ενός μίνιμουμ σχετικά γνήσιας εκδήλωσης στις πόλεις. Αυτό το μίνιμουμ παρείχε στην Αριστερά τη δυνατότητα ευρείας εκπροσώπησης στη Βουλή. Και καθώς πλησίαζε η μέρα των εκλογών, ενώ βαθμιαία συνειδητοποιούσε το ΕΑΜ ότι δεν επρόκειτο να αναβληθούν, τα ηγετικά στελέχη όχι μόνο των σύμμαχων κομμάτων αλλά και του ΚΚΕ καταλαμβάνονταν από τη συναίσθηση ότι η αποχή ήταν ολέθρια.

Τόσο περισσότερο, μάλιστα, όσο άρχισαν να αναφαίνονται ενδείξεις μιας στροφής των Άγγλων. Τις εκδηλώσεις της στροφής τις έφεραν οι νέοι φορείς της βρετανικής πολιτικής στην Ελλάδα. Είδαμε πως ο Άγγλος πρεσβευτής Λίπερ αντικαταστάθηκε από τον Νόρτον και ο Άγγλος στρατιωτικός διοικητής Σκόμπυ από τον Κλίφορντ. Η αντικατάσταση έγινε λίγο πριν από τις εκλογές. Και οι δύο αυτοί εκτελεστικοί της αγγλικής πολιτικής φαινόταν πως ήταν πολύ πιο συντηρητικοί από τους προκατόχους τους.

Ανησυχούσαν από τη δύναμη που απέκτησε τελευταία η Αριστερά και από την αδυναμία που κατείχε το Δημοκρατικό Κέντρο. Το «πείραμα Μπέβιν» δεν έδειχνε πως πέτυχε. Και θα ήταν προτιμότερο να αφεθούν τα πράγματα στον δρόμο τους. Ας κυριαρχούσε η Δεξιά στις εκλογές. Πράγμα που σήμαινε: ας απομονωθεί τελείως η επικίνδυνη Αριστερά, έστω και αν το τίμημα θα είναι η ήττα του Κέντρου.

Στα πλαίσια αυτά η αποχή του ΕΑΜ ήταν πια για τους Άγγλους ευπρόσδεκτη, ενώ λίγους μήνες ή εβδομάδες προηγουμένως η αγγλική κυβέρνηση θα την καταπολεμούσε για να διασώσει το Δημοκρατικό Κέντρο.

Ο Σιάντος αντιλαμβανόταν την πραγματικότητα, αλλά σιωπούσε. Σε μια συνάντησή του με τον Νεόκοσμο Γρηγοριάδη, στις αρχές Μαρτίου, του εκμυστηρεύτηκε: «Κάθε μέρα αναγνωρίζω περισσότερο ότι η αποχή είναι λάθος. Όπως εσύ όμως πειθάρχησες στην απόφαση του ΕΑΜ, παρά τις αντιρρήσεις σου, πειθαρχώ και εγώ στην απόφαση του κόμματός μου».

Αλλά ο Ζαχαριάδης παρέμεινε ακλόνητος στην αποχή. Δεν επέτρεπε καν συζήτηση, ενώ ο Σιάντος ήταν απελπισμένος. Ώσπου την τελευταία στιγμή ξετινάχτηκε η αστραπή κάποιας ελπίδας.

Οι «Αριστεροί Φιλελεύθεροι»

Το απόγευμα της 20ής Μαρτίου, το πλοίο της γραμμής *Πειραιεύς* ξεκινούσε από

τον Πειραιά για τη Θεσσαλονίκη. Στο σαλόνι της Α΄ θέσης ήταν τρεις άνδρες και λίγο πιο πέρα άλλη μια ομάδα πέντε ανδρών τούς παρακολουθούσε διακριτικά αλλά άγρυπνα. Οι πρώτοι ήταν ο αρχηγός του ΚΚΕ Ν. Ζαχαριάδης, ο σωματοφύλακάς του γιατρός Εμμ. Σιγανός και ο Μ. Πορφυρογένης. Οι άλλοι ήταν αστυνομικοί της Γενικής Ασφάλειας. Ο Ζαχαριάδης έφευγε για την Πράγα για να παραστεί στο πρώτο μεταπολεμικό συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Τσεχοσλοβακίας.

Το ίδιο απόγευμα οι ηγέτες των Αριστερών Φιλελευθέρων Νεόκ. Γρηγοριάδης και Σταμ. Χατζήμπεης βρίσκονταν στο μικρό γραφείο της ομάδας τους, στη στοά της οδού Σταδίου 65. Και κάποια στιγμή κλήθηκαν εκ μέρους του Γ. Σιάντου στα γραφεία του ΕΑΜ. Πήγε ο Χατζήμπεης. Και όταν γύρισε ακτινοβολούσε από χαρά: «Ο Σιάντος και ο Ιωαννίδης μού είπαν: "Οι Αριστεροί Φιλελεύθεροι ας διαχωρίσουν τη θέση τους και ας κατέβουν στις εκλογές σε όλη τη χώρα. Φυσικά όλη η Αριστερά θα μας ψηφίσει"». Ο Ν. Γρηγοριάδης τού παρατήρησε: «Ναι, αλλά σήμερα τα μεσάνυχτα λήγει η προθεσμία για την υποβολή υποψηφιοτήτων στα Πρωτοδικεία». «Τότε να τρέξουμε στον Σοφούλη, να ζητήσουμε παράταση της προθεσμίας υποψηφιοτήτων για δυο-τρεις ημέρες». «Να τρέξουμε. Αλλά προκαταβολικώς σου λέω ότι το πουλί πέταξε πια. Δεν θα δεχθούν». «Πώς δεν θα δεχθούν; Δεν συμφέρει στο Κέντρο;» «Συμφέρει στο Κέντρο και θα πηδήξει από χαρά ο Γέρος [εννοούσε τον Σοφούλη]. Αλλά πιστεύω ότι τώρα πια οι Άγγλοι δεν θέλουν τη συμμετοχή μας. Κι αφού εμείς τους δώσαμε το όπλο με την αποχή, θα είναι κουτοί να μας το δώσουν πίσω. Δεν θα δεχθούν παράταση».

Έτρεξαν πάντως οι δύο πολιτευτές στο Πολιτικό Γραφείο. Συνάντησαν τον υφυπουργό Προεδρίας Γεράσιμο Λύχνο. Εκείνος ενθουσιάστηκε με την πρότασή τους και σε λίγο τούς διαβίβασε τον ενθουσιασμό και του Σοφούλη. Άλλοι όμως είχαν την αρμοδιότητα για την ικανοποίηση του νέου αιτήματος της Αριστεράς. Ο Λύχνος τούς άφησε να υπονοήσουν ότι το βέτο και γι' αυτήν ακόμη τη λεπτομέρεια –απλή τριήμερη παράταση της προθεσμίας των υποψηφιοτήτων– το είχε ο Μπέβιν.

Ο υφυπουργός Προεδρίας ανέλαβε να ειδοποιήσει τους ηγέτες των Αριστερών Φιλελευθέρων μόλις θα είχε απάντηση. Εκείνοι άρχισαν πυρετωδώς να καταρτίζουν τους πίνακες των υποψηφίων τους και περίμεναν. Άδικα όμως. Η απάντηση δεν ήρθε ποτέ.

Η Αριστερά έχασε τη μεγάλη ευκαιρία. Πώς όμως έγινε εκείνο το διάβημα της έσχατης στιγμής από τον Σιάντο; Επωφελήθηκαν από την αναχώρηση του Ζαχαριάδη ο Σιάντος και ο Ιωαννίδης για να κάνουν μια μικρή ανταρσία πίσω από την πλάτη του; Είχε δεχτεί και ο ίδιος την τελευταία ώρα και φεύγοντας τους άφησε εντολή να βαδίσουν προς τη λύση «Αριστερών Φιλελευθέρων»; Δεν έχει διαλευκανθεί

έως σήμερα. Το βέβαιο είναι πάντως ότι ο αρχηγός του ΚΚΕ υπήρξε ο εμπνευστής και χειριστής της αποχής.

Το βαρύτατο σφάλμα

Αλλά γιατί εφάρμοσε αυτή την πολιτική, ενώ ήταν οφθαλμοφανή τα πλεονεκτήματα της συμμετοχής στις εκλογές; Η απάντηση μπορεί να είναι μόνο μία: έχοντας από καιρό αποφασίσει την ένοπλη αναμέτρηση, απέβλεπε στην όξυνση των πραγμάτων.

Αργότερα –το 1950– ο Ζαχαριάδης παραδέχτηκε πανηγυρικά ότι η απόφαση της αποχής αποτέλεσε «σφάλμα τακτικής». Στο έργο *Δέκα Χρόνια Πάλης* (σελ. 28) γράφει απερίφραστα:

> *«Ἀποφασίζοντας τὴν ἀποχὴ πιστεύαμε ὅτι ἀφαιρούσαμε ἀπὸ τοὺς Ἐγγλέζους τὸ προσωπεῖο καὶ τὴν δυνατότητα νὰ παρουσιάσουν τὴν Ἑλλάδα σὰν ταχτοποιημένη καὶ εἰρηνευμένη δυτικοευρωπαϊκὴ χώρα ὕστερα ἀπὸ λαϊκὴ κοινοβουλευτικὴ ἐτυμηγορία. Πιστεύαμε ὅτι ἂν παίρναμε μέρος στὶς ἐκλογὲς θὰ καλλιεργούσαμε τὶς κοινοβουλευτικὲς αὐταπάτες στὶς μάζες. Πιστεύαμε ὅτι μὲ τὴν ἀποχὴ ἀφαιροῦμε αὐτὴ τὴ δυνατότητα ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ καὶ προετοιμάζουμε καλύτερα τὸ Λαὸ γιὰ τὴ νέα ἔνοπλη ἀντιπαράθεση...*
>
> *»Ἂν παίρναμε μέρος στὶς ἐκλογὲς αὐτὲς καὶ χρησιμοποιούσαμε τὶς πρόσθετες δυνατότητες ποὺ μᾶς προσέφερε τὸ κοινοβουλευτικὸ βῆμα καὶ ἡ δράση τῶν βουλευτῶν μας, γιὰ νὰ ξεσκεπάσωμε πιὸ πολὺ τοὺς Ἄγγλους καὶ τὸ μοναρχοφασισμό, γιὰ νὰ ἀπομονώσωμε μέσα ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ τὴ δρᾶσι τῆς Βουλῆς, μὲ τὴν ἀναπόφευκτη χρεωκοπία της, τὶς κοινοβουλευτικὲς αὐταπάτες ἀπ' τὰ πιὸ πλατειὰ λαϊκὰ στρώματα, θἄχαμε πιὸ ἀποτελεσματικὴ καὶ ὁλόπλευρη προετοιμασία γιὰ τὸ νέο ἔνοπλο ἀγώνα».*

Αυτό το κείμενο δείχνει ότι ο Ζαχαριάδης και την αποχή, όπως και τη συμμετοχή στις εκλογές, τις θεωρούσε απλώς σαν χειρισμούς προς διευκόλυνση της δυναμικής αναμέτρησης προς την οποία είχε ήδη προσανατολιστεί αποφασιστικά. Του διέφευγε τελείως, τόσο τότε –την εποχή της αποχής– όσο και αργότερα –την εποχή του απολογισμού– η γενικότερη, η καθοριστική σημασία των εκλογών. Όπως και η ευκαιρία που ξεπετάχτηκε ξαφνικά στην Αριστερά, να γίνει απροσδόκητος ρυθμιστής του κοινοβουλίου και όλης της πολιτικής ισορροπίας.

Πιο αδρά συνέλαβε –εκ των υστέρων έστω– την πραγματικότητα ο ένας από τους διαδόχους του Ζαχαριάδη, ο Κ. Κολιγιάννης. Πολύ αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 1964, που ήταν ήδη Α΄ γραμματέας του ΚΚΕ, στο 8ο συνέδριο του κόμματος έκανε στην εισήγησή του μια εντυπωσιακή ομολογία:

> *«Ἡ ἀποχὴ ὑπῆρξε ἀπὸ τὰ σοβαρότερα λάθη τακτικῆς τοῦ κόμματος... Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπή, ξεκινώντας λαθεμένα ἀπὸ τὴν ἰδέα πὼς ὑπῆρχε στὴ χώρα ἐπαναστατικὴ κατάσταση, ἀποφάσισε νὰ μὴ πάρῃ μέρος στὶς ἐκλογὲς καὶ στράφηκε πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἔνοπλης πάλης».*

Αλλά και το συνέδριο στην απόφασή του τονίζει:

> *«Ὁ λαὸς ποθοῦσε καὶ πάλευε νὰ πραγματοποιηθῆ τὸ πρόγραμμα τῆς δημοκρατικῆς ἀναγέννησης τοῦ τόπου μὲ ὁμαλό, εἰρηνικὸ τρόπο. Πραγματικὰ ὑπῆρχαν τότε δυνατότητες γι' αὐτό. Ἡ μοναδικά, συνεπῶς, σωστὴ πολιτικὴ ἦταν ἡ συμμετοχὴ μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις στὶς ἐκλογές. Αὐτὸ θὰ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὸ κόμμα μαζὶ μὲ τὸ ΕΑΜ νὰ εὐρύνουν τὴν ἐπιρροὴ καὶ νὰ συσφίξουν τοὺς δεσμούς τους μὲ τὸ λαό, νὰ κερδίσουν νέες θέσεις. Καὶ τότε θὰ συνέβαινε ἕνα ἀπὸ τὰ δύο: Ἢ θὰ ἐπιβαλλότανε μὲ τὴ λαϊκὴ δύναμι αὐτὴ ἡ γραμμὴ πορείας, ἤ, ἂν οἱ Ἄγγλοι ἰμπεριαλιστὲς καὶ ἡ πλουτοκρατικὴ ὀλιγαρχία ἔκαναν ἀδύνατη τὴν ὁμαλὴ δημοκρατικὴ ἐξέλιξι, οἱ μάζες θὰ πείθονταν, μὲ τὴν ἴδια τους τὴν πεῖρα, πὼς δὲν ὑπάρχει ἄλλος δρόμος ἀπὸ τὴν ἔνοπλη πάλη... Ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὶς ἐκλογὲς ἀποτελεῖ λάθος καθοριστικῆς σημασίας μὲ βαρύτατες συνέπειες γιὰ τὸ κόμμα καὶ τὸ δημοκρατικὸ κίνημα...»*

Τα κόμματα της Δύσης και το ΚΚΕ

Στην πραγματικότητα ξέρουμε ότι ο Ζαχαριάδης ήταν προσανατολισμένος στην ένοπλη πάλη από την αρχή. Αυτό προβάλλει ανάγλυφο από τα κείμενα. Έτσι όμως το ΚΚΕ ξέφευγε από τον δρόμο όλων των ευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, που συνεχιζόταν σταθερός ένα χρόνο μετά τη λήξη του πολέμου και έμελλε να συνεχιστεί αδιατάρακτος έως τις ημέρες μας. Ποιος ήταν ο δρόμος εκείνος; Το είδαμε: η πραγματική αποδοχή του αστικού καθεστώτος και η εγκατάλειψη της ένοπλης επανάστασης, έως ότου δημιουργηθούν ριζικά νέες συνθήκες. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας με τον Τορέζ και το Κομμουνιστικό Κόμμα Ιταλίας με τον Τολιάτι πρωτοστατούσαν στην πολιτική αυτή.

Βέβαια στη Γαλλία το κομμουνιστικό κόμμα συμμετείχε στην κυβέρνηση με τον ίδιο τον Τορέζ ως αντιπρόεδρο, ενώ, όπως σε όλη την Ευρώπη, επικρατούσε πλήρης ισοπολιτεία της Αριστεράς. Στην Ελλάδα, τουναντίον, το ΚΚΕ και όλη η Αριστερά βρίσκονταν υπό διωγμό. Αυτό όμως μπορούσε να αποδοθεί στο ότι δεν είχε μεσολαβήσει γαλλικός Δεκέμβρης. Ή, ακριβέστερα, γιατί το ΚΚΓ παρέδωσε τα όπλα, για να μην ηττηθεί διά των όπλων. Το ΚΚΕ πλήρωνε τώρα τα λύτρα του Δεκέμβρη.

Οι εκτιμήσεις του Ζαχαριάδη

Αν ήταν ευθυγραμμισμένες οι συνθήκες στην Ελλάδα με εκείνες της Δυτικής Ευρώπης, θα ευθυγραμμιζόταν και η πολιτική του ΚΚΕ με των άλλων ΚΚ; Η ερώτηση ανάγεται στη σφαίρα της εικασίας. Αλλά οπωσδήποτε πολλά ανώτερα στελέχη του κόμματος είχαν τη συναίσθηση του αδιέξοδου, χωρίς τη δυνατότητα εκλογής.

Πώς όμως ο Ζαχαριάδης έκρινε ότι ήταν δυνατόν να αναληφθεί ένοπλος αγώνας; Η Ελλάδα εξακολουθούσε να βρίσκεται στη σφαίρα του βρετανικού ελέγχου. Και αν οι Άγγλοι συνέτριψαν το κίνημα της Αριστεράς όταν διατηρούσε τα όπλα της, λογικά θα μπορούσαν και τώρα να το συντρίψουν, που εν όλω ή εν μέρει ήταν αφοπλισμένη.

Τη σημασία του βρετανικού παράγοντα την αντιλαμβανόταν και την τοποθετούσε στους υπολογισμούς του ο αρχηγός του ΚΚΕ. Στη 12η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής που είδαμε ότι συνήλθε τον Ιούνιο 1945, έλεγε (πρακτικά):

> *«Ἡ Ἑλλάδα βρίσκεται σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ στρατηγικά, πιὸ εὐαίσθητα καὶ πιὸ σημαντικὰ σημεῖα πάνω σὲ μία ἀπὸ τὶς ζωτικὲς ἀρτηρίες τῆς Βρεταννικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὅσο θὰ ὑπάρχη Βρεταννικὴ Αὐτοκρατορία, ἡ ἀρτηρία αὐτὴ θὰ μένη καὶ ἡ Ἀγγλία θὰ κάνη ὅ,τι μπορεῖ γιὰ νὰ τὴ διατηρήση. Μιὰ ρεαλιστικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοήση τὸ δεδομένο αὐτό».*

Δεν αναγνώριζε ο Ζαχαριάδης μονοπωλιακή την επίδραση της Αγγλίας στις τύχες της Ελλάδας. Αλλά ομολογούσε τη βαρύτητά της. Και στην ίδια ομιλία του προσέθετε:

> *«Μιὰ σωστὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ πρέπει νὰ κινιέται ἀνάμεσα σὲ δύο πόλους: τὸν Εὐρωπαϊκὸ-Βαλκανικὸ μὲ κέντρο του τὴ Σοβιετικὴ Ρωσία καὶ τὸ Μεσογειακὸ μὲ κέντρο του τὴν Ἀγγλία».*

Στην πράξη όμως ο Ζαχαριάδης πολιτεύτηκε σαν να υπήρχε μόνο ο πρώτος πόλος. Και αυτός υπήρξε ο αποφασιστικός λόγος που οδήγησε στην ένοπλη αναμέτρηση. Πραγματικά, ο αρχηγός του ΚΚΕ έκρινε πως, αν τον Δεκέμβριο του 1944 το ένοπλο κίνημα της Αριστεράς ήταν μοιραίο να υποκύψει στη συντριπτική υπεροχή της Αγγλίας, τώρα είχε επέλθει μια επαναστατική αλλαγή, που δημιουργούσε νέες συνθήκες, μολονότι ο βρετανικός στρατός εξακολουθούσε να παραμένει στην Ελλάδα. Ο ίδιος το 1950 (*Προβλήματα Καθοδήγησης*, σελ. 81) εξήγησε ποια ήταν αυτή η επαναστατική αλλαγή:

> *«Ἡ ὕπαρξη τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης καὶ τῶν Λαϊκῶν Δημοκρατιῶν στὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη, ἀποτελοῦσε τεράστιο, εὐνοϊκό, ἀποφασιστικὸ παράγοντα γιὰ τὸ πέρασμά μας στὴ Σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση».*

Κατά τον Ζαχαριάδη η ελληνική Αριστερά αν άρπαζε πάλι τα όπλα δεν θα ήταν τώρα απομονωμένη, εγκαταλειμμένη και με τη ράχη κολλημένη στον τοίχο. Τώρα η Ελλάδα περιβαλλόταν από ένα τείχος Λαϊκών Δημοκρατιών και η Σοβιετική Ένωση δεν αποτελούσε συνεταίρο της Αγγλίας, που χάριν τού συνεταιρισμού θα θυσίαζε το ΚΚΕ. Η Αριστερά θα μπορούσε να στηριχτεί στην υλική και ηθική βοήθεια τόσο εκείνης όσο και των Λαϊκών Δημοκρατιών.

Ο «ψυχρός πόλεμος»

Είναι γεγονός ότι το πολεμικό ειδύλλιο Σοβιετικής Ένωσης και Δυτικών είχε διαλυθεί άδοξα. Δεν είχε περάσει ούτε ένας χρόνος από τη λήξη του πολέμου και ο ψυχρός πόλεμος σπαρταρούσε στις φασκιές του για να ανδρωθεί με καταπληκτική ταχύτητα. Οι προστριβές, που δεν περιορίζονταν σε διπλωματικά έγγραφα και πολιτικούς λόγους, αλλά και σε κλαγγές των όπλων (Περσία), πολλαπλασιάζονταν. Και την 5η Μαρτίου 1946 ο Ουίνστον Τσώρτσιλ, απλός βουλευτής τώρα, πάντα όμως προσωπικότητα παγκόσμια με κολοσσιαίο κύρος, έριχνε στο Φούλτον των Ηνωμένων Πολιτειών, μιλώντας στο Κολέγιο Ουεστμίνστερ του Μισούρι, το σύνθημα της αγγλοσαξονικής σταυροφορίας κατά του κομμουνισμού. Εκεί εκφώνησε την περίφημη φράση:

> *«Ἀπὸ τὸ Στέττιν στὴ Βαλτική, μέχρι τῆς Τεργέστης στὴν Ἀδριατική, ἕνα σιδηροῦν παραπέτασμα ἔχει πέσει διὰ μέσου τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου...»*

Ο 6ος στόλος

Ήδη άλλωστε η Αμερική με όλη την κολοσσιαία δύναμή της αναλάμβανε τον ρόλο της ηγεσίας της αντικομμουνιστικής εκστρατείας σε παγκόσμια κλίμακα. Η γιγαντιαία οικονομική της εξάπλωση σε όλη την υφήλιο δημιουργούσε πελώρια συμφέροντα που έπρεπε να προστατευτούν. Και μεταξύ των μορφών της δράσης της ήταν η δημιουργία του 6ου στόλου. Την 1η Φεβρουαρίου 1946 οι ναυτικές δυνάμεις των Ην. Πολιτειών Βορειοδυτικών Αφρικανικών Υδάτων μετονομάστηκαν σε «Ναυτικές Δυνάμεις Μεσογείου των ΗΠΑ». Το τεράστιο θωρηκτό *Μισούρι* των 45.000 τόνων, στο κατάστρωμα του οποίου η Ιαπωνία υπέγραψε την παράδοσή της άνευ όρων στον όρμο του Τόκιο, γινόταν η ναυαρχίδα αυτού του στόλου. Και τη 13η Απριλίου φούνταρε τρομακτικό με τα κανόνια του των 405 χιλιοστών στον φαληρικό όρμο. Η Αμερική βρισκόταν τότε στο αποκορύφωμα της δύναμής της. Δέσποζε οικονομικά και στρατιωτικά στον ερειπωμένο μη κομμουνιστικό κόσμο. Και η παρουσία του *Μισούρι* αποτελούσε προειδοποίηση για το ενδιαφέρον της στη Μεσόγειο.

Υπήρξε πανηγυρική η υποδοχή του πλωτού γίγαντα. Μεγάλα πλήθη συγκεντρώθηκαν στην Καστέλα και το Φάληρο, για να αποθαυμάσουν την αμερικανική ναυ-

αρχίδα. Αλλά κανείς δεν υποπτευόταν ακόμη εκείνο το πρωί την αλλαγή που έμελλε να φέρει στη Μεσόγειο και ειδικότερα στην Ελλάδα ο 6ος στόλος.

Ούτε ο Ζαχαριάδης έδωσε την αναγκαία σημασία. Ζύγισε μόνο τη μια του πλευρά: ήταν έκφραση του «ψυχρού πολέμου» μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Και έκρινε πως η ένταση των σχέσεων ανάμεσα στους δύο κόσμους ελευθέρωνε τα χέρια της Ρωσίας, άρα αποτελούσε ευνοϊκό στοιχείο για μια ένοπλη εξέγερση της Αριστεράς στην Ελλάδα.

Η στάση της Ρωσίας

Είχε όμως πράγματι ο Στάλιν απόφαση ή και απλή διάθεση να υποδαυλίσει και να υποστηρίξει μια τέτοια εξέγερση;

Η στάση της Σοβιετικής Ένωσης ήταν διφορούμενη εκείνη την εποχή. Από τη μια μεριά αποκατέστησε τις διπλωματικές σχέσεις με το ελληνικό κράτος. Και όταν η τριμελής αντιπροσωπεία του ΕΑΜ (Δ. Παρτσαλίδης, Νεόκ. Γρηγοριάδης, Αλκ. Λούλης) τον Ιανουάριο του 1946 μετά το Λονδίνο επισκέφτηκε τη Μόσχα, δεν μπόρεσε να δει κανέναν κορυφαίο παράγοντα του κόμματος ή της κυβέρνησης. Δεν έγινε δεκτή παρά από τον τμηματάρχη Βαλκανικών Υποθέσεων του σοβιετικού υπουργείου Εξωτερικών.

Δεν κράτησε το παλτό του Παρτσαλίδη ο σοβιετικός τμηματάρχης, όπως ο Άγγλος υφυπουργός των Εξωτερικών. Δεν του έδωσε καμία συμβουλή. Δεν του ψιθύρισε κανένα χρησμό. Άπρακτη και απογοητευμένη επέστρεψε ουσιαστικά η τριμελής επιτροπή, μεταδίδοντας τη σύγχυσή της στην ηγεσία της Αριστεράς.

Από την άλλη μεριά όμως, είδαμε ορισμένες εκδηλώσεις της Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίες θα έπρεπε να χαρακτηριστούν τουλάχιστον ως επίδειξη ενδιαφέροντος για τα εσωτερικά της Ελλάδας. Αρνήθηκε ο Σοβιετικός υπουργός των Εξωτερικών να δεχτεί τον αντιβασιλιά Δαμασκηνό στο Λονδίνο το 1945. Στη διάσκεψη του Πότσδαμ τον Αύγουστο του 1945 ο Στάλιν εκδήλωσε τη δυσφορία του για την παρουσία βρετανικών στρατευμάτων στο ελληνικό έδαφος. Και την 21η Ιανουαρίου 1946 ο Μολότωφ κατέθεσε προσφυγή για το ίδιο θέμα στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ.

Από τότε δεν έπαυε η Μόσχα να ανασκαλεύει την υπόθεση αυτή. Και το ΚΚΕ κλιμάκωνε μια συστηματική προπαγανδιστική εκστρατεία με σύνθημα: «Να φύγουν οι Άγγλοι». Το σύνθημα αυτό έγινε το καθημερινό πολυθόρυβο μοτίβο της Αριστεράς. Και τη νύχτα 3 Φεβρουαρίου 1947 άστραψε στον ουρανό της Αθήνας μια φωτεινή επιγραφή στην Ακρόπολη με την ίδια φράση: «Να φύγουν οι Άγγλοι».

Ο Ζαχαριάδης μάλιστα, στον *Ριζοσπάστη* της 8ης Δεκεμβρίου 1945, έριξε ένα ακόμη σύνθημα: η παρουσία του αγγλικού στρατού αποτελούσε νέα Κατοχή. Διαμαρτυρόταν επιθετικά για

«...τὴν ἀγγλικὴ κατοχὴ ποὺ ἐξακολουθοῦσε ἐδῶ καὶ ἕνα χρόνο νὰ εἶναι τὸ πρωταρχικὸ καὶ μοναδικὸ ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἀνόρθωση τοῦ τόπου».

Ο Τίτο

Οι εκδηλώσεις της Σοβιετικής Ένωσης μπορεί να ήταν διφορούμενες και σχετικά χλιαρές, αλλά δεν συνέβαινε το ίδιο με τους βόρειους γείτονες της Ελλάδας: την Αλβανία, τη Βουλγαρία και κυρίως τη Γιουγκοσλαβία, που βρίσκονταν υπό την εξουσία των κομμουνιστικών κομμάτων τους. Ενθάρρυναν θερμά το ΚΚΕ στις προθέσεις του για ένοπλη εξέγερση και ο Ζαχαριάδης το 1950, στο βιβλίο *Καινούργια Κατάσταση, Καινούργια Καθήκοντα* (έκδοση Λευκωσίας, σελ. 38) γράφει:

«Ὁ Τίτο καὶ ἡ κλίκα του μᾶς ὑποσχέθηκαν τὴν πιὸ πλατιὰ βοήθεια. Αὐτὸ ἔπαιξε ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἀπόφασή μας νὰ προχωρήσουμε στὴν ὀργάνωση τῆς ἔνοπλης πάλης ἐπειδὴ στὴ Γιουγκοσλαβία, τὸν πιὸ σπουδαῖο παράγοντα στὰ Βαλκάνια τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, δὲν εἶχε τὸ καινούργιο μας ἐπαναστατικὸ κίνημα ἕναν ἀντίπαλο ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς δημιουργήσει ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια».

Τον Μάρτιο του 1946, όταν ο Ζαχαριάδης, όπως είδαμε, επισκέφθηκε την Πράγα για να παραστεί στο πρώτο μεταπολεμικό συνέδριο του ΚΚ Τσεχοσλοβακίας, στον γυρισμό σταμάτησε στη Γιουγκοσλαβία για σοβαρές συνομιλίες με τους ηγέτες της. Ο Τίτο δεν είχε ακόμη έρθει σε βασικές προστριβές με τον Στάλιν. Δεν απέβλεπε τότε στη ρήξη με τη Μόσχα. Τον συνέφερε να υπάρχει επαναστατική κατάσταση στην Ελλάδα – και ακόμη καλύτερα να καταλάβει την εξουσία το ΚΚΕ. Έτσι έδωσε ενθαρρυντικές διαβεβαιώσεις στον Ζαχαριάδη. Όπως βεβαίωσε την 9η Οκτωβρίου 1949 ο Βασίλης Μπαρτζώτας (εισήγηση στην 6η Ολομέλεια του ΚΚΕ), ο Καρντέλλι (υπαρχηγός ουσιαστικά της Γιουγκοσλαβίας) του διαβίβασε την υπόσχεση του Τίτο για «αμέριστη υποστήριξη».

Έμπρακτη απόδειξη αυτής της υποστήριξης υπήρξε η μετατροπή του στρατοπέδου Μπούλκες σε εκπαιδευτική και εφοδιαστική βάση των ανταρτών του ΚΚΕ. Το Μπούλκες ήταν ένα χωριό της Γιουγκοσλαβίας με κατοίκους γερμανικής καταγωγής. Οι κάτοικοι αυτοί εκδιώχτηκαν ή εξοντώθηκαν με την υποχώρηση των Γερμανών. Και ο Τίτο το πρόσφερε στους πρόσφυγες από την Ελλάδα μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας. Αποτελούσε βέβαια ένα οργανωμένο προπύργιο του ΕΑΜ, το οποίο ο Ζαχαριάδης επισκέφθηκε μετά το Βελιγράδι. Εκεί μίλησε ανοιχτά για επικείμενη ένοπλη επιστροφή των προσφύγων και τους κάλεσε να προπαρασκευαστούν αμέσως. Λίγες μέρες αργότερα άρχισε η ολική προπαρασκευή, με την άδεια φυσικά και ενίσχυση των Γιουγκοσλάβων.

Δεν ήταν όμως εκείνη η συνάντηση του Ζαχαριάδη με τους Γιουγκοσλάβους ηγέ-

τες που έκλινε την πλάστιγγα των αποφάσεών του. Μερικούς μήνες προηγουμένως είχαν παρασχεθεί οι πρώτες ενθαρρυντικές διαβεβαιώσεις των βορείων γειτόνων προς το ΚΚΕ. Και ήδη, πριν ξεκινήσει για την Πράγα, ο Ζαχαριάδης είχε ανάψει το «πράσινο φως» σε εκείνο που ονομάστηκε από τους μη αριστερούς «Τρίτος Γύρος». Με το πέρασμά του από το Βελιγράδι, ο αρχηγός του ΚΚΕ απλώς αποσπούσε την επισημοποίηση των υποσχέσεων του Τίτο· και νόμιζε πως αποκτούσε έτσι ένα άρρηκτο συμβόλαιο. Του ήταν δε πολύτιμο εκείνο το συμβόλαιο. Γιατί ήδη στην Ελλάδα στο διάστημα της απουσίας του η χιονοστιβάδα που αυτός υπομόχλευσε είχε ξεκινήσει.

Το έναυσμα

Πότε ακριβώς λήφθηκε η απόφαση του ΚΚΕ για την ένοπλη αναμέτρηση; Την ημέρα της πρώτης επετείου της Συμφωνίας της Βάρκιζας (12 Φεβρουαρίου 1946) συνήλθε η Δεύτερη Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής. Η συνεδρίαση έγινε κάπου στην Αθήνα. Κανείς δεν είχε πληροφορηθεί προηγουμένως τίποτα. Κανείς δεν υποπτευόταν πόσο ιστορική θα απέβαινε εκείνη η μέρα, που ως σταθμός θα υπερέβαλλε σε σημασία και την ημέρα της Συμφωνίας της Βάρκιζας. Την επομένη μάθαινε το κοινό τη σύγκλιση της Ολομέλειας. Αλλά έξω από τα στελέχη του κόμματος και τους ηγέτες του ΕΑΜ, κανείς δεν την πρόσεξε ιδιαίτερα.

Δεν πρόσεξε καν κάτι το ανώμαλο στην απόφαση της Ολομέλειας που ήρθε στη δημοσιότητα: μια ολόκληρη παράγραφος είχε παραληφθεί· την αντικαθιστούσαν τρεις σειρές με αποσιωπητικά. Τι περιείχε; Οι πολλοί θεώρησαν το φαινόμενο σαν τυπογραφική αβλεψία. Άλλοι σαν σκόπιμη παράλειψη, αλλά όχι με σοβαρό περιεχόμενο. Και όμως εκείνη η χαμένη παράγραφος ήταν η μοίρα της Ελλάδας. Είχε την απόφαση για τη δυναμική αναμέτρηση. Κατά τον Δ. Κούσουλα (*Επανάστασις και Ήττα*, σελ. 189) είχε διατυπωθεί ως εξής:

> *«(Ἡ Δεύτερη Ὁλομέλεια)... ἀφοῦ στάθμισε ἐσωτερικοὺς παράγοντες, βαλκανικὴ καὶ διεθνῆ κατάσταση, ἀποφάσισε νὰ προχωρήση στὴν ὀργάνωσι τῆς νέας ἔνοπλης λαϊκῆς πάλης ἐνάντια στὸν μοναρχοφασιστικὸ ἀφηνιασμό».*

Αυτή η φράση ήταν πολεμική κραυγή. Δεν θ' αργούσε η αντήχησή της να τραντάξει την Ελλάδα με τους ήχους εκρήξεων.

Πάλι το «παρακράτος»

Αλλά πλησίαζε η μέρα των εκλογών. Και δυνάμωνε η μάχη γύρω από την αποχή. Η Αριστερά με όλα τα μέσα που διέθετε έκανε έκκληση στους οπαδούς της να μην προσέλθουν στις κάλπες. Το κράτος, το παρακράτος και οι κομματικοί μηχανισμοί

τής μη Αριστεράς ασκούσαν την πίεσή τους για να μην πραγματοποιηθεί η αποχή. Και τι μορφές προσλάμβανε κάποτε αυτή η πίεση, το αποκαλύπτει η εξής έκθεση του δικαστικού αντιπροέδρου Περιβολίου Δομοκού Βασ. Νεστορίδου προς το υπουργείο Εσωτερικών:

«Κατὰ πληροφορίας δοθείσας μοι ὑπὸ τῶν πλείστων κατοίκων, τὴν νύκτα τῆς 29ης Μαρτίου 1946 ἄνω τῶν τριάκοντα (30) ἔνοπλοι ληστοσυμμορίτες ὑπὸ τὸν ληστὴν Μπουζιάναν περιεκύκλωσαν τὸ χωρίον καὶ ἤρχισαν πυροβολοῦντες μὲ αὐτόματα, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἰσῆλθον ἐν αὐτῷ καὶ εἰς τὰς οἰκίας ὡρισμένων πολιτῶν καὶ τοὺς ἠπείλησαν λέγοντες ὅτι ὅποιος ἐκ τῶν χωρικῶν δὲν ψηφίσει τὸ μοναρχικὸν ψηφοδέλτιον θὰ φονευθῇ ὑπ' αὐτῶν μέχρι τῆς ἐρχομένης μετὰ τὰς ἐκλογὰς Κυριακῆς. Κατὰ τὴν εἰς τὸ χωρίον ἄφιξίν μου, ἐπεκράτει εἰς ἅπαντας ἀπερίγραπτος φόβος. Οἱ ἐκ τῶν κατοίκων Ἠλίας Σαμαρᾶς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι μοὶ ἐξεμυστηρεύθησαν ὅτι ἔλαβον ἀπειλὴν ὑπὸ τοῦ ληστάρχου, μέσῳ τῶν μοναρχικῶν παραγόντων τοῦ χωριοῦ διαβιβασθεῖσαν, ὅτι εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν δὲν ἤθελον ψηφίσει τὸ μοναρχικὸν ψηφοδέλτιον (Λαϊκοῦ Κόμματος) θὰ ἀποθάνουν μέχρι τῆς Κυριακῆς. – Κατόπιν τούτου καὶ παρὰ τὴν θέλησίν των ἐκ φόβου ἐψήφισαν. Τὰς αὐτὰς ἀπειλὰς ἐδέχθη κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἐκλογῶν καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ χωριοῦ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι μέσῳ τῶν μοναρχικῶν παραγόντων. Ἐζήτησα ἀπὸ πολλοὺς πολίτας νὰ μοὶ καταθέσωσι ἐγγράφως τὰ ὡς ἄνω στοιχεῖα πλὴν ὅμως ἐφοβήθησαν λόγῳ ἀσφαλείας ἔναντι τοῦ ληστάρχου. Τὰ στοιχεῖα δὲ ταῦτα τῆς τρομοκρατίας κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐκλογῶν μοὶ τὰ ἐνίσχυσαν μέχρι ἀπολύτου πίστεως καὶ αἱ ὁμολογίαι τοῦ προέδρου τῆς Κοινότητος, μοναρχικοῦ παράγοντος ἐν τῷ ἄνω χωρίῳ.

»Κατὰ τὰς ὁμολογίας δὲ παραγόντων ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων καὶ πολιτῶν ὁ ρηθεὶς λήσταρχος δι' ἀπειλῶν, ἐκβιαστικῶν ἐπιστολῶν, μπλόκων, κλπ. ἐτρομοκράτησε τοὺς κατοίκους ἁπάντων τῶν περὶ τὴν λίμνην Συνιάδα χωρίων καὶ ἐπηρέασε μεγάλως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλογῆς...»

Η απόφαση για το πρώτο χτύπημα

Αλλά τα γεγονότα τώρα έφταναν ακαταμάχητα. Δέκα ημέρες πριν από τις εκλογές, στις 20 Μαρτίου, ο Ζαχαριάδης αναχωρούσε από την Αθήνα για την Πράγα. Στις 21 έφτανε στη Θεσσαλονίκη και κατευθύνθηκε αμέσως στο κτίριο όπου ήταν εγκατεστημένο το «Μακεδονικό Γραφείο» του ΚΚΕ. Ένα απλό διώροφο οίκημα κοντά στο Τελωνείο, που οι Αρχές το αποκαλούσαν «το Κόκκινο Σπίτι». Α' γραμματέας ήταν τό-

τε –όπως και στην Κατοχή– ο Λεωνίδας Στρίγγος. Β' γραμματέας (οργανωτικός) ο Μάρκος Βαφειάδης, πρώην καπετάνιος της ομάδας μεραρχιών Μακεδονίας του ΕΛΑΣ.

Τι λέχθηκε και αποφασίστηκε μεταξύ των μελών του Γραφείου και του αρχηγού; Ο Ζαχαριάδης έδωσε την εντολή να διαταχθεί μια από τις ένοπλες ομάδες που υπήρχαν στα βουνά της περιοχής Μακεδονίας να καταφέρει ένα εντυπωσιακό χτύπημα. Τις λεπτομέρειες θα τις κανόνιζε ο Μάρκος Βαφειάδης. Το χτύπημα εκείνο θα ήταν τόσο η έναρξη της ένοπλης εξέγερσης όσο και μια απάντηση στην προεκλογική βία που ασκούσαν οι παρακρατικές δυνάμεις, καθώς και μια απόπειρα τρομοκρατίας των εκλογέων για να μην προσέλθουν στις κάλπες.

Στόχος: Το Λιτόχωρο

Την επομένη ο Ζαχαριάδης περνούσε τα ελληνικά σύνορα. Και άφηνε πίσω του τον μηχανισμό να υλοποιήσει την εντολή του. Πράγματι, ο Μάρκος Βαφειάδης, αφού μελέτησε τις συνθήκες, διάλεξε το Λιτόχωρο, κοντά στην Κατερίνη, ως στόχο. Η μικρή, άσημη κωμόπολη, που στεκόταν δειλή κάτω από τον βαρύ Όλυμπο, θα αποκτούσε την οδυνηρή δόξα να καταχωρηθεί στην ιστορία ως ο τόπος από τον οποίο ξεκίνησε η ένοπλη αναμέτρηση στην Ελλάδα.

Στην περιοχή του Ολύμπου η οποία είναι στραμμένη προς το Λιτόχωρο υπήρχε μια ομάδα ένοπλων πρώην ΕΛΑΣιτών, που παρέμενε αδρανής. Στελέχη της ήταν ο Φωτεινός, ο Ανδρεάδης, ο Π. Παλάσκας ή Τζαβέλλας. Και στο λημέρι της, μια βαθιά, απρόσιτη σπηλιά, την 26η Μαρτίου 1946 έφτασαν δύο απεσταλμένοι του Μάρκου Βαφειάδη: ο Υψηλάντης και ο Πάνος (ψευδώνυμα). Είναι φανερό πως μετέφεραν τις οδηγίες να καταφέρουν το χτύπημα στο Λιτόχωρο.

Η επίθεση

Στη μικρή κωμόπολη ήταν στρατωνισμένες, σε δύο χωριστά κτίρια που απείχαν 300 μέτρα, δύναμη χωροφυλακής και μια διμοιρία εθνοφυλάκων. Οι αντάρτες θα χτυπούσαν και τα δύο κτίρια. Σκοπός η καταστροφή τους και η εξόντωση των στρατωνιζομένων. Η ενέργεια καθορίστηκε για τη νύχτα της 30ής προς 31η Μαρτίου. Και να πώς περιγράφει τα σχετικά με τη μοιραία εκείνη επιχείρηση η εφημερίδα του κατοπινού «Δημοκρατικού Στρατού» *Εξόρμησις* στο φύλλο της 28ης Οκτωβρίου 1947:

> *«Λίγοι ἐλασίτες ποὺ ξέφυγαν τὸ μαχαίρι τῶν μοναρχοφασιστῶν εἶναι κρυμμένοι στὸν Ὄλυμπο. Οἱ περισσότεροί τους εἶναι ἀπ' τὸ Λιτόχωρο. Γιὰ ἀρχηγούς τους ἔχουν τὸν ἀξέχαστο καπετὰν Τζαβέλλα (Παπποῦ), τὸ Φωτεινό, τὸν Ἀνδρεάδη, τοὺς ἴδιους ἀγωνιστὲς ποὺ τοὺς ὁδήγησαν στὶς δοξασμένες μάχες ἐνάντια στοὺς Γερμανούς. Μὲ πόνο καὶ ἀγανάκτηση*

πληροφοροῦνται γιὰ τὸ δολοφονικὸ ὄργιο τῶν μοναρχοφασιστῶν σὲ βάρος τοῦ δημοκρατικοῦ λαοῦ, ποὺ μὲ τὸ πιστόλι στὸν κρόταφο θὰ τὸν ὁδηγήσουν σὲ λίγες μέρες στὶς κάλπες γιὰ νὰ ψηφίσει τὸ μοναρχοφασισμό.

»Στὶς 26 τοῦ Μάρτη σὲ μιὰ σπηλιὰ οἱ καταδιωκόμενοι ἀγωνιστὲς τοῦ Ὀλύμπου ὑποδέχονται μὲ συγκινητικὲς ἐκδηλώσεις τοὺς παληοὺς ἡγέτες Πάνο, Ὑψηλάντη κλπ. Ὅλοι μαζὶ ἀποφασίζουν πὼς ἀπὸ δῶ καὶ πέρα πρέπει νὰ ὑπερασπίσουν τὴ ζωή τους καὶ τὴ ζωὴ τοῦ δημοκρατικοῦ λαοῦ πιὸ ἐνεργητικά.

»Οἱ λίγοι ἐκεῖνοι καταδιωκόμενοι ἀγωνιστὲς ἀποφάσισαν νὰ γίνει μιὰ ἔνοπλη ἐνέργεια ποὺ θὰ εἶχε τὴν ἔννοια τῆς προειδοποίησης πρὸς τὸ μοναρχοφασισμὸ ἀπὸ μέρους τοῦ Λαοῦ. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ θὰ σήμαινε: ἂν ὁ μοναρχοφασισμὸς δὲν θελήσει νὰ ἀναγνωρίσει τὰ δημοκρατικὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ καὶ συνεχίσει τὰ ἐγκλήματά του, τότε ὁ Λαὸς θὰ ἐπιβάλει τὴ θέλησή του μόνος του, μὲ τὴ δύναμή του, ὅπως ἔκανε καὶ στὴ γερμανικὴ κατοχή.

»Στόχος τῆς ἔνοπλης ἐνέργειας διαλέχτηκε τὸ Λιτόχωρο ὅπου οἱ τρομοκράτες ἔχουν σακατέψει τὸ λαὸ μὲ τὰ βασανιστήρια καὶ πολλοὺς ἀγωνιστὲς ἔχουν δολοφονήσει.

»Νύχτα 30-31 τοῦ Μάρτη οἱ 33 λαϊκοὶ ἀγωνιστὲς γλυστροῦν μέσα στὸ Λιτόχωρο. Τὸ χωριὸ σειέται ἀπὸ τὰ πυρά.

»"Βροντάει ὁ Ὄλυμπος, ξαναβροντάει..."»

Η μάχη

Η επίθεση υπήρξε αιφνιδιαστική, ισχυρή και πράγματι συντριπτική. Τα δύο κτίρια προσβλήθηκαν σφοδρότατα και παρά την αντίστασή τους γκρεμίστηκαν, αποτεφρώθηκαν το ένα μετά το άλλο. Χωροφύλακες και εθνοφύλακες αγωνίστηκαν με πείσμα, αλλά υπέστησαν βαρύτατες απώλειες. Τελικά οι αντάρτες έφυγαν ανενόχλητοι το πρωί, αποκομίζοντας 4 αιχμαλώτους και μερικά όπλα. Οι απώλειες της φρουράς ήταν νεκροί 9 άνδρες της χωροφυλακής, 2 λοχίες και ένας στρατιώτης της εθνοφυλακής.

Επρόκειτο για σοβαρή σύγκρουση, η οποία όμως παραδόξως λίγη απήχηση είχε. Το κοινό ήταν απασχολημένο με τις εκλογές και τη θεώρησε σαν απλό προεκλογικό επεισόδιο. Οι Αρχές εξάλλου δεν ανέφεραν το παραμικρό παρά τη μεθεπομένη (1η Απριλίου) με την εξής λακωνική ανακοίνωση του υπουργείου Δημοσίας Τάξεως:

«Κατὰ τηλεγράφημα τοῦ Διοικητοῦ Χωροφυλακῆς Κατερίνης τὴν 23.30'

τῆς 30 Μαρτίου συμμορία ἐξ 100 καὶ πλέον κομμουνιστῶν ὡπλισμένων δι' αὐτομάτων ὅπλων καὶ ὅλμων προσέβαλλον δολοφονικῶς τοὺς εἰς τὸν σταθμὸν χωροφυλακῆς Λιτοχώρου Κατερίνης στρατωνιζομένους ἄνδρας τῆς χωροφυλακῆς καὶ ἐθνοφυλακῆς, οἵτινες προωρίζοντο διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως κατὰ τὰς ἐκλογάς. Ἐπηκολούθησε συμπλοκὴ διαρκέσασα πλέον τῆς ὥρας, καθ' ἣν τὸ οἴκημα τοῦ σταθμοῦ χωροφυλακῆς ἀνεφλέγη ἐκ τῶν βλημάτων τῶν ὅλμων καὶ τῶν ἐμπρηστικῶν χειροβομβίδων. Ἀπώλειαι ἡμετέρων 12 νεκροί. Ἡ συμμορία μετὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐγκληματικοῦ της σχεδίου ἐτράπη πρὸς τὴν ὀρεινὴν δασώδη περιοχὴ τοῦ Ὀλύμπου».

Μια δημοσιογραφική περιγραφή (*Ακρόπολις* Αθηνών, 3 Απριλίου 1946) δίνει ως εξής την εικόνα της μάχης:

«Οἱ συμμορῖται εἶχον καταλάβει ὅλα τὰ δεσπόζοντα τοῦ στόχου σημεῖα, ἀκόμη δὲ καὶ τὸ κωδωνοστάσιον τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον τοποθετήσει πολυβόλα. Ἐχρησιμοποίησαν βαρεῖς ἰταλικοὺς ὅλμους, πολυβόλα, αὐτόματα καὶ χειροβομβίδας. Μὲ τὰς πρώτας ὁμοβροντίας τῶν συμμοριτῶν ἀνεφλέγη τὸ ἓν οἴκημα τῆς πλατείας τοῦ χωρίου, ὅπου ἐστρατωνίζοντο οἱ χωροφύλακες καὶ ἔμειναν νεκροὶ ἐπὶ τῶν κλινῶν των πολλοὶ ἄνδρες. Τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἐξεδηλοῦτο ἡ ἐπίθεσις καὶ ἐναντίον τοῦ ἄλλου οἰκήματος εἰς τὰς παρυφὰς τοῦ χωρίου, ὅπου διέμενον οἱ στρατιῶται. Οἱ χωροφύλακες καὶ οἱ στρατιῶται παρὰ τὸν αἰφνιδιασμὸν κατέλαβον θέσεις καὶ ἤρχισαν ἀμυνόμενοι. Ἀποδεκατισμένοι, καιόμενοι ἐντὸς τῶν ἐρειπίων καὶ ἀποπνιγόμενοι ἀπὸ τοὺς καπνούς, ἠμύνθησαν οἱ ἡρωϊκοὶ ἄνδρες ἐπὶ ἑξάωρον ἕως τὰ ἐξημερώματα, ὑπὸ τὰ ὄμματα χιλιάδων κατοίκων... Τὰ δύο κτίρια κατὰ τῶν ὁποίων ἐστράφη ἡ ἐπίθεσις ἀπετεφρώθησαν τελείως. Τὰ συνεργεῖα ἐκσκαφῆς ἀνέσυρον ἀπὸ τὰ ἐρείπια σκελετοὺς ἀποτεφρωμένους... Ὅλοι οἱ φονευθέντες χωροφύλακες ἦσαν νέοι, ἀποφοιτήσαντες μόλις πρὸ μηνὸς ἐκ τῆς Σχολῆς Χωροφυλακῆς».

Ο «καπετάν Μπαρούτας»

Η επίθεση κατά του Λιτοχώρου ήταν κλασικής μορφής επιχείρηση ανταρτοπόλεμου. Ισχυρό αιφνιδιαστικό χτύπημα και ευθύς αμέσως αστραπιαία αποχώρηση και εξαφάνιση. Λίγες ημέρες αργότερα ένα όνομα φτερούγιζε στην Ελλάδα: ο καπετάν Μπαρούτας. Επρόκειτο για τον αρχηγό μιας μικρής ομάδας ανταρτών (Θωμά Λούλη) που κινούνταν τους τελευταίους μήνες στην περιοχή Βερμίου-Πιερίων. Επειδή είχε σημειώσει μερικές μικροεπιτυχίες εκείνη την εποχή, ακουγόταν πολύ. Και ο θρύλος τού απέδωσε και την επίθεση του Λιτόχωριου.

Στην πραγματικότητα τη διοίκηση των ανταρτών στο Λιτόχωρο την είχε ο Υψηλάντης. Ο Μπαρούτας δεν έλαβε καν μέρος. Αλλά οικειοποιήθηκε ακούσια τη δόξα και το όνομά του έγινε θρυλικό για τους κομμουνιστές. Δεν είχε όμως τύχη ο καπετάν Μπαρούτας. Τρεις μήνες αργότερα, τη 18η Ιουλίου 1946, σε μια συμπλοκή με απόσπασμα χωροφυλακής στην περιφέρεια Κάτω Βερμίου, έπεσε νεκρός. Είχε επικηρυχτεί για 10 εκατομμύρια δραχμές της εποχής.

Αλλά το όνομά του παρέμεινε για καιρό συμβολικό: ο άνθρωπος που άναψε τη θρυαλλίδα της συγκλονιστικής έκρηξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ο ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΗΣ 31ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1946 • ΝΙΚΗ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ • ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥΛΙΤΣΑ ΚΑΙ ΚΑΤΟΠΙΝ Κ. ΤΣΑΛΔΑΡΗ • Η ΑΠΟΧΗ: 35% Ή 45%; ΟΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΕΣ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΑΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ: 9,3% • Η ΝΕΑ ΒΟΥΛΗ • Ο ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΡΙΧΝΕΙ ΤΟ ΣΥΝΘΗΜΑ: Ο «ΚΑΠΕΤΑΝ ΜΠΑΡΟΥΤΑΣ» ΜΑΣ ΕΔΕΙΞΕ ΤΟΝ ΔΡΟΜΟ • ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΙ Η ΕΝΟΠΛΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ • Η ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΒΟΡΕΙΩΝ ΓΕΙΤΟΝΩΝ • Η ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΚΕ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ • ΟΚΔΑ ΚΑΙ ΟΔΕΚΑ • ΟΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΤΑΡΤΩΝ • ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ, ΕΘΝΟΦΥΛΑΚΗ, ΜΑΥ, ΜΑΔ • ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΧΑΝΕΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΜΑΧΗ • Ο ΣΤΡΑΤΟΣ • Η ΔΙΑΒΡΩΣΗ ΤΟΥ • Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΠΟΝΤΟΚΕΡΑΣΙΑΣ: Η ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΠΛΗ ΕΠΙΘΕΣΗ ΚΑΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΜΟΝΑΔΑΣ

Η 31η ΜΑΡΤΙΟΥ, ημέρα των εκλογών, ήταν χλιαρή και πέρασε ήρεμη στην Ελλάδα. Κάθε προσπάθεια είχε καταβληθεί για να κατανικηθεί η αποχή. Την 29η Μαρτίου ο Βρετανός υφυπουργός Εξωτερικών Μακ Νηλ έκανε έκκληση προς τον ελληνικό λαό να προσέλθει στις κάλπες. Και, την επομένη, ο προϊστάμενός του υπουργός Μπέβιν από το Λονδίνο χαρακτήριζε την αποχή αυτή «ατυχή σκέψη» και τις εκλογές «τη μοναδική οδό σωτηρίας για να ανασυρθεί η Ελλάς από το χάος».

Την ψήφο του λαού τη διεκδικούσαν:

• Τα κόμματα της Δεξιάς (Λαϊκό με συνεργαζόμενους, Εθνικό Ζέρβα, Εθνικοφρόνων Τουρκοβασίλη, Ένωση Βασιλοφρόνων Κεφαλληνίας, Μεταρρυθμιστικό Κόμμα, Εθνικοί Φιλελεύθεροι).

• Τα κόμματα του Κέντρου (Φιλελεύθεροι, Βενιζελικοί Φιλελεύθεροι Σοφ. Βενιζέλου, Εθνικό Ενωτικό Π. Κανελλόπουλου, Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Γ. Παπανδρέου. Τα τρία τελευταία συγκρότησαν την ΕΠΕ, δηλαδή Εθνική Πολιτική Ένωση).

• Διάφορα μικρά κόμματα, όπως το Αγροτικό, και ανεξάρτητοι.

Υπό ανοιξιάτικο ουρανό προσήλθαν οι εκλογείς στις κάλπες και η ψηφοφορία υπήρξε μάλλον ομαλή, με λίγα επεισόδια. Ήρεμη ήταν και η αποδοχή των αποτελεσμάτων, τα οποία πολύ σύντομα, μέσα στη νύχτα της Κυριακής, άρχισαν να φέρ-

νουν το μήνυμα της αλλαγής: η πολιτική δομή ανατρεπόταν. Το Δημοκρατικό Κέντρο έχανε τη μάχη. Το Λαϊκό Κόμμα κέρδιζε την απόλυτη πλειοψηφία και ο μέγας νικητής της αναμέτρησης ήταν ο βασιλιάς. Γιατί οι Λαϊκοί, όπως και ο συνεργαζόμενος μαζί τους Στ. Γονατάς των Εθνικών Φιλελευθέρων κλπ., είχαν σαφώς θέσει ως προεκλογική επαγγελία τους την ταχεία επάνοδο του Γεωργίου στον θρόνο του.

Τα τελικά αποτελέσματα ήταν:

Εγγεγραμμένοι	2.195.950		
Ψήφισαν	1.117.379		
Συγκέντρωσαν	Λαϊκό Κόμμα κλπ.	609.000	ή 54,5%
	ΕΠΕ	213.721	19,3%
	Φιλελεύθεροι	159.525	14,4%
	Εθνικό Κόμμα	65.484	5,8%
	Εθνικόφρονες	32.385	2,8%
	Αγροτικοί	6.232	0,7%
	Λοιποί	30.517	2,5%

Σε βουλευτικές έδρες το αποτέλεσμα ήταν:

Λαϊκοί και συνεργαζόμενοι	205
ΕΠΕ	68
Φιλελεύθεροι	48
Εθνικό Κόμμα	23
Λοιποί	10
Σύνολο	354

Επάνοδος των παλαιών

Από τις 205 έδρες των Λαϊκών και συνεργαζόμενων οι 4 ανήκαν στους Εθνικούς Φιλελευθέρους του Γονατά και οι 5 στο Μεταρρυθμιστικό Κόμμα Αλεξανδρή. Από τις 68 έδρες της ΕΠΕ οι 34 ήταν του Σοφοκλή Βενιζέλου. Έκανε εντύπωση ότι τα πα-

λαιά κόμματα, μετά τη 10ετή κοσμογονική απουσία, δέσποζαν και πάλι στον κοινοβουλευτικό στίβο. Είχε γίνει βέβαια αλλαγή προσώπων και από τους 126 Φιλελεύθερους βουλευτές του 1936 μόνο 48 ξαναγύριζαν στη Βουλή.

Αλλά από τα 9 κόμματα ή ομάδες που συνέθεταν τη νέα πολιτική εκπροσώπηση, μόνο 3 ήταν νέα. Και από τους 9 αρχηγούς, οι δύο –Π. Κανελλόπουλος, Ν. Ζέρβας– εκλέγονταν για πρώτη φορά βουλευτές, ένας –ο Σοφ. Βενιζέλος– είχε εκλεγεί άλλη μία φορά χωρίς όμως να μετάσχει στις εργασίες τής τότε Βουλής, και 6 –Θ. Σοφούλης, Κ. Τσαλδάρης, Στ. Γονατάς, Γ. Παπανδρέου, Θ. Τουρκοβασίλης, Απ. Αλεξανδρής– ήταν παμπάλαιοι κοινοβουλευτικοί. Έτσι, η ανανεωτική δύναμη και ανακατάταξη που είχαν προκαλέσει η Κατοχή και η Αντίσταση δεν αντανακλούνταν αρκετά στην πρώτη μεταπολεμική Βουλή.

Η αποχή

Το κύριο θέμα όμως την επομένη των εκλογών ήταν το εξής: πόση υπήρξε η αποχή;

Οι χοντρικοί αριθμοί έδειχναν ότι μεταξύ εγγεγραμμένων και ψηφισάντων υπήρχε ένα τεράστιο χάσμα 1.078.000 ψήφων που αντιπροσώπευε μια αποχή 45%. Βέβαια κατά ένα μεγάλο ποσοστό της ήταν φυσιολογική. Αλλά, το μισό από αυτό το εκατομμύριο να οφειλόταν σε πολιτική αποχή, σημαίνει ότι, αν η Αριστερά και η Κεντροαριστερά κατέβαιναν στις εκλογές, το αποτέλεσμα θα ήταν ριζικά διάφορο.

Οι 500.000 εκείνες ψήφοι, συντασσόμενες με τις 160.000 περίπου των Φιλελευθέρων, στις οποίες θα έπρεπε να προσθέσουμε εν όλω ή εν μέρει τις ψήφους των Βενιζελικών Φιλελευθέρων, δημιουργούσαν ένα μέτωπο πλειοψηφίας. Και, οπωσδήποτε, οι ψήφοι της αποχής, που τον μέγα όγκο τους τον αποτελούσαν Αριστεροί, θα έπαιζαν τον ρυθμιστικό τους ρόλο. Οι υπολογισμοί λοιπόν που στηρίζονταν στη δύναμη της Αριστεράς –άρα και τα κέρδη που θα είχε η Αριστερά συμμετέχοντας στις εκλογές– δεν ήταν ανεδαφικοί.

Λίγες ημέρες όμως αργότερα –11 Απριλίου– η Επιτροπή των Παρατηρητών του ΟΗΕ δημοσίευσε την έκθεσή της για τις εκλογές. Και με διάφορες ερμηνείες ισχυρίστηκε ότι οι όντως εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους ήταν 1.850.000 και όχι 2.195.950. Συνεπώς το χάσμα της αποχής ήταν 680.000 (35%) και όχι 1.078.000 (45%).

Δεν έκανε έλεγχο των καταλόγων η επιτροπή. Απλώς σε εικασίες και εκτιμήσεις εδραίωσε την κρίση της. Και, με άλλη σειρά εικασιών, ανέβασε το ποσοστό της πολιτικής αποχής σε 280.000 ψήφους, για να καταλήξει στο απροσδόκητο συμπέρασμα ότι η αποχή τής καθαυτό Αριστεράς ανερχόταν μόλις σε 9,3%.

Μπορούσαν να διατυπωθούν πάμπολλες ουσιαστικές αντιρρήσεις στις διαπιστώσεις της επιτροπής. Αλλά τι σημασία είχαν πια; Το γεγονός που δέσποζε ήταν ότι η

εξουσία του Δημοκρατικού Κέντρου κατέρρεε, ότι το «πείραμα Μπέβιν» είχε ναυαγήσει και ότι η Δεξιά καταλάμβανε την Αρχή, με πρώτο της μέλημα να επαναφέρει το ταχύτερο τον βασιλιά και να κρατήσει την Αριστερά ανίσχυρη και απομονωμένη.

Κυβέρνηση Πουλίτσα

Την επομένη των εκλογών το Λαϊκό Κόμμα ανέλαβε την πρωτοβουλία των πολιτικών ρυθμίσεων. Υπήρχε όμως μια δυσχέρεια: το κόμμα τούτο αποτελούνταν από 4 τμήματα με τέσσερις ηγέτες: Κ. Τσαλδάρη, Π. Μαυρομιχάλη, Ι. Θεοτόκη, Στ. Στεφανόπουλο. Ο Κ. Τσαλδάρης ήταν προκαθήμενος (πρώτος τη τάξει), αλλά δεν ήταν αναγνωρισμένος αρχηγός. Έτσι ο αντιβασιλιάς αναγκάστηκε στις 2 Απριλίου να αναθέσει και στους τέσσερις, δηλαδή τη διοικούσα επιτροπή του κόμματος, τον σχηματισμό κυβέρνησης. Αλλά έως ότου εκλεγεί γενικός αρχηγός των Λαϊκών, σχηματίστηκε στις 4 Απριλίου κυβέρνηση «ευρέως εθνικού συνασπισμού» με πρωθυπουργό τον πρόεδρο του Συμβουλίου Επικρατείας Π. Πουλίτσα.

Η σύνθεση της νέας κυβέρνησης είχε ως εξής:

Π. Πουλίτσας, Πρόεδρος.
Κ. Τσαλδάρης, ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν, Παιδείας, Προνοίας, Ὑγιεινῆς, Δικαιοσύνης, Τύπου καὶ Πληροφοριῶν.
Ι. Θεοτόκης, Ἐσωτερικῶν, Δημοσίας Τάξεως, Γεωργίας καὶ Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας.
Π. Μαυρομιχάλης, Στρατιωτικῶν, Ναυτικῶν, Ἀεροπορίας.
Α. Ἀλεξανδρῆς, Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.
Στ. Γονατᾶς, Δημοσίων Ἔργων, Μεταφορῶν καὶ ΤΤΤ.
Στ. Στεφανόπουλος, Οἰκονομικῶν, Ἐργασίας, Ἐφοδιασμοῦ.
Γ. Παπανδρέου, ἄνευ χαρτοφυλακίου.
Σοφ. Βενιζέλος, ἄνευ χαρτοφυλακίου.
Π. Κανελλόπουλος, ἄνευ χαρτοφυλακίου.

Στην Κυβέρνηση δέσποζε το Λαϊκό Κόμμα. Και ο Κ. Τσαλδάρης, που αναμενόταν με βεβαιότητα ότι θα εκλεγόταν αρχηγός του κόμματος, ήταν ο πραγματικός πρωθυπουργός. Πού στρεφόταν τώρα η πολιτική κατάσταση έγινε αμέσως σαφές: ευθύς μετά την ορκωμοσία, ο Τσαλδάρης δέχτηκε τους δημοσιογράφους στο υπουργείο Εξωτερικών και τους δήλωσε: «Μεταξύ των βασικών σκοπών της κυβερνήσεως είναι να μελετήσει τους όρους της ταχύτερης διενέργειας του δημοψηφίσματος».

Η Δεξιά στην εξουσία

Την επομένη, 5 Απριλίου, ο αντιβασιλιάς Δαμασκηνός υπέβαλε παραίτηση. Αλλά ο Μπέβιν τού τηλεγράφησε από το Λονδίνο ζητώντας του να την αποσύρει και εκεί-

νος συμμορφώθηκε. Μετά 10 ημέρες, τη 15η Απριλίου, τα κοινοβουλευτικά μέλη του Λαϊκού Κόμματος εξέλεγαν με ογκώδη πλειοψηφία αρχηγό τον Κ. Τσαλδάρη. Και τη 18η Απριλίου ορκιζόταν κυβέρνηση των Λαϊκών και συνεργαζομένων με την εξής σύνθεση:

Κ. Τσαλδάρης, πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν.
Ι. Θεοτόκης, Ἐσωτερικῶν.
Π. Μαυρομιχάλης, Στρατιωτικῶν, Ναυτικῶν καὶ Ἀεροπορίας.
Στ. Στεφανόπουλος, Συντονισμοῦ.
Στ. Γονατᾶς, Δημοσίων Ἔργων.
Ν. Ἀβραάμ, Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας.
Ἀπ. Ἀλεξανδρῆς, Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.
Δ. Χέλμης, Οἰκονομικῶν.
Π. Χατζηπᾶνος, Δικαιοσύνης.
Α. Παπαθανάσης, Γεωργίας.
Ἀντ. Παπαδῆμος, Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας.
Σπ. Θεοτόκης, Δημοσίας Τάξεως.
Ἀνδρ. Στράτος, Ἐργασίας.
Δ. Παπαδημητρίου, Μεταφορῶν.
Δ. Στεφανόπουλος, Ἐφοδιασμοῦ.
Γ. Λαζανᾶς, Προνοίας.
Α. Καλαντζᾶκος, Ὑγιεινῆς.
Π. Περρωτῆς, ΤΤΤ.

Ὑφυπουργοί:
Φ. Δραγούμης, Ἐξωτερικῶν.
Μ. Αἰλιανός, Συντονισμοῦ.
Α. Ἀντωνόπουλος, Οἰκονομικῶν.
Λ. Εὐταξίας, Γεωργίας.
Ν. Μπαλταξῆς-Μαυροκορδᾶτος, Τύπου.
Γ. Παραβάντης, Πολιτικοῦ Γραφείου.

Τη 13η Μαΐου άρχισε τις εργασίες της η νέα Βουλή (Δ' Αναθεωρητική) με παρουσία όλου του διπλωματικού Σώματος στο οποίο δέσποζε, επιβλητικός μέσα στην άσπρη στολή του, ο Σοβιετικός πρεσβευτής ναύαρχος Ροντιόνωφ. Στο πλήθος των 354 βουλευτών διακρίνονταν πολλοί πανάρχαιοι, όπως ο Ευστράτιος Κολουμβάκης, που αντάλλαξε θερμό ασπασμό με τον Θ. Σοφούλη, ή ο προεδρεύων Γόντικας, αντιπρόεδρος της Βουλής του 1936. Μεταξύ των πρωτοεμφανιζόμενων, εκτός του Π. Κανελλόπουλου και του Ν. Ζέρβα, ήταν ο Σπ. Μαρκεζίνης, ο Π. Παπαληγούρας

και άλλοι νέοι άνδρες που θα έπαιζαν ρωμαλέο πολιτικό ρόλο στα κατοπινά χρόνια. Οι Αντιστασιακοί ήταν λίγοι, όπως ο Στ. Χούτας και ο Βαλλήνος. Αλλά υπήρχε και εκπρόσωπος της 4ης Αυγούστου: ο Αρ. Δημητράτος. Η αίθουσα δεν φαινόταν ότι αντικατόπτριζε τα νέα κοινωνικά και πολιτικά ρεύματα ούτε απηχούσε τον παλμό τους. Ήταν φανερά μονόπλευρη και, παρά την παρουσία πολλών δημοκρατικών, ο ενθουσιασμός των βασιλοφρόνων κάλυπτε τα πάντα. Και επευφημήθηκε φρενιτιωδώς ο αντιβασιλιάς, όταν στον λόγο του δήλωσε ότι το δημοψήφισμα, αντί του τέλους 1948 που είχε ορίσει ο Μπέβιν, θα διεξαγόταν την 1η Σεπτεμβρίου 1946.

Η Βουλή τη 14η Μαΐου εξέλεξε πρόεδρο τον Ι. Θεοτόκη και την 24η Μαΐου έδωσε ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση (209 κατά 113) μετά θυελλώδεις συζητήσεις 7 ημερών. Τώρα το Δημοκρατικό Κέντρο αλλά και η πρώην ΕΠΕ αποτελούσαν την αντιπολίτευση. Το κράτος που εδραιωνόταν ήταν σαφώς Δεξιό. Και η νέα εξουσία φαινόταν πως δεν ενδιαφερόταν παρά για την επαναφορά του Γεωργίου, ο οποίος, από μακριά, ήταν ήδη ο αληθινός κυβερνήτης.

Το σύνθημα

Υπήρχε όμως και μια άλλη πραγματικότητα που από μέρα σε μέρα γινόταν ζοφερότερη: η ένοπλη αναμέτρηση είχε αρχίσει. Την υπενθύμισε ο ίδιος ο Ζαχαριάδης λίγες ημέρες μετά τις εκλογές. Ενώ ακόμη δονούνταν η Ελλάδα από τις επινίκειες ιαχές των βασιλοφρόνων, έφτανε στις 12 Απριλίου στη Θεσσαλονίκη σιδηροδρομικώς από τη Γιουγκοσλαβία ο αρχηγός του ΚΚΕ. Είχε ήδη πληροφορηθεί την επίθεση κατά του Λιτοχώρου και ήταν απολύτως ικανοποιημένος. Το ίδιο βράδυ τού έγινε υποδοχή από το ΕΑΜ στην αίθουσα του Λευκού Πύργου και εκεί δήλωσε: «Αν η τρομοκρατία συνεχιστεί, τα γεγονότα του Λιτόχωρου θα επαναληφθούν σε όλη την Ελλάδα. Οι δημοκρατικοί πολίτες θα αναγκαστούν να πλημμυρίσουν τα βουνά για αυτοάμυνα». Και πρόσθεσε με ενθουσιώδη έμφαση: «Ο καπετάν Μπαρούτας μάς έδειξε το δρόμο...» Οι δημοσιογράφοι μετέδωσαν τις δηλώσεις του που προκάλεσαν την οργή του Τύπου της Δεξιάς και τη σιωπηλή επιφύλαξη του Τύπου του Κέντρου. Δεν τους δόθηκε όμως η δέουσα σημασία. Λίγοι αντιλήφθηκαν ότι η κραυγή του για τον καπετάν Μπαρούτα ήταν το σύνθημα για την έναρξη της ένοπλης δράσης σε πανελλήνια κλίμακα.

Τις ημέρες εκείνες ο αρχηγός του ΚΚΕ αναλάμβανε ιστορικές ευθύνες για την παράταξή του και για όλο τον λαό. Ήταν τελεσίδικη η απόφασή του για την αναμέτρηση; Είδαμε πως οι μετέπειτα αναφορές του στα γεγονότα της εποχής αποκαλύπτουν τον απ' αρχής προσανατολισμό του προς τον δρόμο της επαναστατικής βίας. Αλλά οπωσδήποτε η ευθύνη και της άλλης παράταξης υπήρξε τεράστια. Η διατήρηση της αναμφισβήτητης τρομοκρατίας αφόπλιζε τα συντηρητικά στοιχεία του ΚΚΕ.

Μετά τις εκλογές της 31ης Μαρτίου μάλιστα, η Δεξιά που ανέλαβε την εξουσία απομακρύνθηκε αποφασιστικά από τον συμβιβαστικό δρόμο του Δημοκρατικού Κέντρου. Έκρινε ότι η σκληρότητα αποτελούσε την καλύτερη άμυνα του καθεστώτος και, ενώ ανανέωσε τη δικαστική δίωξη της Αριστεράς, άφησε πάλι τις παρακρατικές οργανώσεις να αναπτύξουν δράση, τη στιγμή που οι κρατικές δυνάμεις της τάξης ενέτειναν την τραχεία δραστηριότητά τους.

Αναγνωρίσεις

Οι εμπνευστές και οργανωτές αυτής της τακτικής θεωρούσαν ότι μόνο με τη δυναμική διατήρηση της Αριστεράς σε υποταγή θα αποτρέπονταν η ανασυγκρότησή της και η ανάπτυξή της σε βαθμό να διεκδικήσει την εξουσία είτε με πολιτικά μέσα είτε με τα όπλα. Περιέκλειε όμως την αδυναμία ότι απέκλειε κάθε πιθανότητα να ανακαιτιστεί συμβιβαστικά η βίαιη αναμέτρηση και προκάλεσε αντιδράσεις ακόμη και από τις τάξεις των πρωταγωνιστών της περιφρούρησης του καθεστώτος.

Οι πρωταγωνιστές αυτοί ήταν καταρχήν τα ανώτερα στρατιωτικά στελέχη. Η μεγάλη πλειοψηφία τους ενέκρινε τη σκληρότητα έστω και υπό τη μορφή των ανεύθυνων παρακρατικών ομάδων. Ήταν όμως μερικοί που ύψωσαν φωνή διαμαρτυρίας έστω εκ των υστέρων. Σημειώσαμε παρόμοιες φωνές. Ανάμεσά τους και εκείνη του υποστράτηγου Δ. Ζαφειρόπουλου που σαφώς στρέφεται κατά των παρακρατικών δυνάμεων, καταλήγοντας στο συμπέρασμα των κατηγοριών του εναντίον τους οι οποίες αναφέρθηκαν σε προηγούμενες σελίδες (Ο *Αντισυμμοριακός Αγών*, σελ. 170):

> *«Αἱ παρακρατικαὶ ὀργανώσεις εἶναι ἐπιζήμιαι εἰς τὰ εὐνομούμενα κράτη καὶ πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ ἀρχὴν ἡ ἐν τῇ γενέσει διάλυσίς των, διότι πλέον καταντοῦν πυορροοῦσαι πληγαὶ εἰς βάρος τοῦ φιλησύχου πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἐννοίας τοῦ κράτους».*

Αλλά ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος καταφέρεται γενικά κατά της σκληρής πολιτικής της Δεξιάς, μετά την επικράτησή της στις εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946. Και γράφει (σελ. 190):

> *«Ἡ Δεξιὰ (τοιαύτη) μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ Λαϊκὸν Κόμμα, ἐπαρουσιάζετο ὡς ἡ ἀντεπανάστασις τοῦ Δεκεμβριανοῦ κινήματος ὡς θέσις, καὶ ἐπηγγέλετο τὴν δυναμικὴν μόνον λύσιν ὡς πανάκειαν διὰ τὴν βαθεῖαν νόσον, ἥτις κατέτρυχε τὸν τόπον. Ἀλλ' ἡ ἀντεπανάστασις αὕτη, καθυστερημένη χρονολογικῶς, ὑπῆρξεν οὐ μόνον κοινωνικῶς ἀδικαιολόγητος καὶ ἱστορικῶς ἀσυγχώρητος, ἀλλὰ καὶ ἐθνικῶς ἀσύμφορος».*

Η επανάσταση και οι συνθήκες

Οπωσδήποτε η ένταση της αντίδρασης στην Αριστερά, που παρουσιάστηκε όταν το

Λαϊκό Κόμμα ανέλαβε την εξουσία, έδειχνε ότι και οι δύο πλευρές βάδιζαν αδιάλλακτα προς την αναμέτρηση. Και ο Ζαχαριάδης μπορούσε περισσότερο απερίσπαστος εσωτερικά να οδεύσει στον δρόμο των όπλων.

Είχε σταθμίσει όμως ορθά τα πράγματα;

Ήταν η κατάσταση ώριμη στην Ελλάδα για μια επαναστατική εξόρμηση της Αριστεράς;

Είχε υπολογίσει ρεαλιστικά τον συσχετισμό δυνάμεων που υπήρχε;

Στις επαναστατικές περιπτώσεις η δικαίωση επέρχεται μόνο με την επιτυχία. Ο νικητής αναγνωρίζεται άξιος των περιστάσεων. Ο νικημένος συντρίβεται υπό το βάρος της κατηγορίας ότι δεν εκτίμησε καλά τα πράγματα.

Πότε όμως είναι οι συνθήκες ώριμες για εξαπόλυση μιας επανάστασης;

Οι πατέρες του μπολσεβικισμού, ο Λένιν και ο Στάλιν, έχουν διατυπώσει τους κανόνες τους, που αποτελούν έως σήμερα άρθρα πίστης για όλους τους στρατευμένους επαναστάτες.

Ο Λένιν έχει γράψει (Lenin, *Preparing for Revolt*, London 1929, σελ. 289· βλ. Δ. Κασούλα, *Επανάστασις και Ήττα*, σελ. 174):

> *«Ἡ ἱστορία τῶν ἐπαναστάσεων διδάσκει ὅτι οἱ καταπιεσμένες μᾶζες δὲν νίκησαν ποτὲ σ' ἕνα ἀγώνα μέχρι θανάτου, χωρὶς προηγουμένως νὰ περιέλθουν σὲ ἀπελπισία ἀπὸ μακροχρόνιες ταλαιπωρίες καὶ ὀξύτατες κρίσεις».*

Και ο Στάλιν έχει δηλώσει (Stalin, *Problems of Leninism*, Moscu 1943, σελ. 72-73):

> *«...Ἡ ἐκλογὴ τῆς στιγμῆς γιὰ τὴν ἐξαπόλυση τῆς ἐξέγερσης πρέπει νὰ γίνη ἔτσι ὥστε νὰ συμπέσῃ μὲ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ κρίση ἔχει φτάσει τὸ κορύφωμά της, ὅταν εἶναι ἤδη φανερὸ πὼς ἡ πρωτοπορία εἶναι ἕτοιμη νὰ ἀγωνισθῇ ὣς τὸ τέλος, οἱ ἐφεδρεῖες εἶναι ἕτοιμες νὰ ὑποστηρίξουν τὴν πρωτοπορία, ἐνῶ ἡ μεγαλύτερη δυνατὴ σύγχυση ἐπικρατεῖ στὶς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ».*

Οι ισχυρισμοί του Ζαχαριάδη

Αυτές όλες οι συνθήκες επικρατούσαν κατά την Κατοχή. Ακόμη και η «σύγχυση στις τάξεις του εχθρού», αν λάβουμε υπόψη την κατάσταση των Ιταλών. Γι' αυτό και η αντιστασιακή επανάσταση απλώθηκε με τόση δύναμη, ρίζωσε και έμεινε ακατάλυτη, συνεγείροντας τις μάζες με κινητήριες δυνάμεις την απελπισία και την εθνική έξαρση.

Υπήρχαν όμως επαναστατικές συνθήκες την άνοιξη του 1946;

Ο ίδιος ο Ζαχαριάδης νά πώς αναφέρει αργότερα –το 1950– τις τότε εκτιμήσεις του (*Δέκα Χρόνια Πάλης*, σελ. 40):

> *«Ποιά ἦταν ἡ κατάσταση τὸ 1946; Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἐσωτερικά. Σ' αὐτὸ δὲν ὑπῆρχε ἡ παραμικρὴ διαφωνία. Ὅλοι συμφωνούσαμε πὼς ἡ κατάσταση ἦταν ὥριμη, πὼς ἔπρεπε νὰ πάρουμε τὰ ὅπλα καὶ νὰ πολεμήσουμε. Ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε νὰ κοιτάξουμε καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς παράγοντες. Τί ὑποστήριξη εἴχαμε; Οἱ Λαϊκὲς Δημοκρατίες ἦταν στὸ πλευρό μας. Ἀλλὰ θὰ εἴχαμε νὰ ἀρχίσουμε τὸν ἀγῶνα κάτω ἀπὸ ἐγγλέζικη κατοχή. Γι' αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ μὴν προκαλέσουμε τοὺς Ἐγγλέζους γιὰ νὰ ἀντιδράσουν ἀμέσως. Ἡ πολιτική μας θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι φαινομενικὰ ἀμυντικὴ γιὰ νὰ ξεσκεπάσουμε τὴν ἀντίδραση, νὰ ξεσκεπάσουμε τὴν ἐγγλέζικη πολιτική. Ἡ προσπάθειά μας ἦταν νὰ ἀπομονώσουμε τοὺς Ἐγγλέζους, νὰ προλάβουμε τὴν ἄμεση ἔνοπλη παρέμβασή τους, ἐνῶ παράλληλα θὰ στηριζόμαστε στὶς Λαϊκὲς Δημοκρατίες – γιὰ νὰ ἀρχίσουμε τὴν ἐπίθεση ἐνάντια στὴν ἐσωτερικὴ ἀντίδραση».*

Αυτό είναι ένα γενικό περίγραμμα της ένοπλης δράσης που ανέλαβε να εξαπολύσει ο Ζαχαριάδης. Το κεντρικό της σημείο όμως αποτελούσε η κατάσταση στο εσωτερικό της Ελλάδας. Υπήρχαν πραγματικά επαναστατικές συνθήκες; Από όλη την παραπάνω ανάλυση αποσπούμε και επαναλαμβάνουμε τις πρώτες φράσεις:

> *«...Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἐσωτερικά. Σ' αὐτὸ δὲν ὑπῆρχε ἡ παραμικρὴ διαφωνία. Ὅλοι συμφωνούσαμε πὼς ἡ κατάσταση ἦταν ὥριμη, πὼς ἔπρεπε νὰ πάρουμε τὰ ὅπλα καὶ νὰ πολεμήσουμε...»*

Αλλά το 1961, στο 8ο Συνέδριο του ΚΚΕ, είδαμε πως ο εισηγητής Κ. Κολιγιάννης (Α΄ γραμματέας του κόμματος) παραδέχτηκε:

> *«...Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπή, ξεκινώντας λαθεμένα ἀπὸ τὴν ἰδέα πὼς ὑπῆρχε στὴ χώρα ἐπαναστατικὴ κατάσταση, ἀποφάσισε νὰ μὴ πάρη μέρος στὶς ἐκλογὲς καὶ στράφηκε πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐνόπλου πάλης».*

Ώστε εκ των υστέρων το ΚΚΕ αναγνώρισε ότι το 1946 δεν υπήρχε μια βασική προϋπόθεση της ένοπλης εξόρμησης: οι επαναστατικές συνθήκες. Και πράγματι: είναι γεγονός ότι οικονομικά υπήρχε μεγάλη ατονία, πολιτικά υπήρχε δίωξη της Αριστεράς κλπ. Αλλά ο Αριστερός λαός, εκτός από ορισμένες εφημερίδες, δεν έβλεπε το φάσμα της εξολόθρευσης από την πείνα. Δεν βρισκόταν σε πραγματική απελπισία. Και η κατάσταση βελτιωνόταν συνεχώς, έστω με βραδύ ρυθμό. Εξάλλου, δεν υπήρχε τώρα ο εθνικός επαναστατικός παράγοντας. Δεν έβλεπαν οι Αριστερές μάζες –εκτός από τους συνειδητούς κομμουνιστές– την παρουσία του αγγλικού στρατού σαν Κατοχή. Ούτε βέβαια τα όργανα του κράτους σαν προδότες.

Μια ένοπλη δράση υπό τους όρους αυτούς θα είχε τη χροιά και τη δομή καθαρού ταξικού αγώνα. Και αν η «πρωτοπορία» –δηλαδή οι κομμουνιστές– «ήταν έτοιμη να

αγωνισθεί ώς το τέλος», οι «εφεδρείες» –δηλαδή οι πλατιές μάζες– δεν ήταν έτοιμες «να υποστηρίξουν την πρωτοπορία».

Σε αντιστάθμισμα όμως υπήρχε η βοήθεια των βορείων γειτόνων. Και ο Ζαχαριάδης είχε μια δυνατότητα να προχωρήσει προς την ένοπλη επικράτηση όχι φυσιολογικά, μέσω των επαναστατικών συνθηκών, αλλά δυναμικά. Βέβαια, θα στερούνταν από την πλατιά εσωτερική βάση. Το πρόβλημα όμως της επικράτησης θα έπαιρνε τη μορφή αγώνα δρόμου μεταξύ των δύο παρατάξεων. Ποιος θα αποκτούσε πρώτος υπεροχή δυνάμεων; Ο ένοπλος μηχανισμός του ΚΚΕ με τη βοήθεια των Λαϊκών Δημοκρατιών; Ή οι ανασυγκροτούμενες δυνάμεις του κράτους με τη βοήθεια των Άγγλων;

Επιστροφή στον ανταρτοπόλεμο

Υπήρχε και το πρόβλημα της μορφής που θα προσλάμβανε η ένοπλη εξόρμηση. Καταρχήν κάθε κομμουνιστής έλκεται προς τη μαζική εξέγερση των πόλεων, τύπου Οκτωβριανής Επανάστασης. Αλλά όπως παρατηρεί ο Δ. Κούσουλας (*Επανάσταση και Ήττα*, σελ. 178):

> *«Ἡ ἧττα τῶν Ἑλλήνων κομμουνιστῶν στοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν, ἔδειξε ὅτι ἡ κλασικὴ ἀντίληψις τῆς προλεταριακῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἴσχυε πλέον. Μὲ τὴ δημιουργία νέων ὅπλων, ἡ παλαιὰ μορφὴ τῆς λαϊκῆς ἐπαναστάσεως, μὲ τὰ γνωστὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ὁδοφραγμάτων, τῶν ἐλευθέρων σκοπευτῶν, τῶν ἐπαναστατικῶν ἐμβατηρίων καὶ τῶν προσωπικῶν ἡρωϊσμῶν, ἀνῆκε πλέον εἰς τὸ παρελθόν».*

Υπήρχε όμως ο δρόμος του ανταρτοπόλεμου που ακολούθησε το ΕΑΜ στην Κατοχή. Δρόμος τον οποίο είχε χαράξει πριν από τον πόλεμο ο Μάο Τσε Τουγκ, ξεφεύγοντας από την Οκτωβριανή επαναστατική ορθοδοξία. Και πάλι ο ανταρτοπόλεμος θα αποτελούσε τον κορμό της νέας ένοπλης δράσης του ΚΚΕ. Γιατί κατείχε την πείρα του, την οργάνωσή του και τον πυρήνα του (εμπειροπόλεμες, ένοπλες ομάδες που ήδη βρίσκονταν κρυμμένες στα βουνά). Και γιατί τόσο οι Άγγλοι όσο και οι κρατικές δυνάμεις, αυτόν κυρίως αγνοούσαν και δυσκολεύονταν να τον αντιμετωπίσουν.

Η αποδοχή όμως του ανταρτοπόλεμου δεν σήμαινε ότι θα εγκαταλειπόταν η δράση στις πόλεις και ιδίως στην πρωτεύουσα. Τουναντίον, θα προσέφερε αυτή μια δεύτερη δυνατότητα που θα είχε δύο μορφές: μαζικές κινητοποιήσεις και πλήγματα με τα όπλα («Στενή Αυτοάμυνα»).

Τέλος, τρίτη δυνατότητα θα προσέφερε η ιδιόρρυθμη ελευθερία κινήσεων και λειτουργίας που είχε η Αριστερά, σύμφωνα με τις διατάξεις της συμφωνίας της Βάρκιζας. Στην ύπαιθρο αυτή η ελευθερία ήταν ανύπαρκτη. Στις μικρές επαρχιακές πό-

λεις υποτυπώδης, στις μεγάλες περιορισμένη, και στην Αθήνα σχεδόν απεριόριστη. Το ΚΚΕ εκμεταλλευόταν αυτή την κατάσταση στο έπακρο. Καί πόσο ωφελούνταν, φαίνεται από την αντίδραση που προκαλούσε. Ο στρατηγός Θ. Τσακαλώτος στο βιβλίο του *40 Χρόνια Στρατιώτης* (Β΄, σελ. 48), γράφει χαρακτηριστικά:

> *«...Παρουσιάζετο τὸ ἐκπληκτικὸν καὶ ἐγκληματικόν, τὸ ἀποκαρδιωτικὸν φαινόμενον διὰ τὴν νοοτροπίαν τῶν ἐθνικοφρόνων νὰ παραμένῃ ὁ Ζαχαριάδης τελείως ἐλεύθερος μέσα στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ διευθύνῃ τὸν ἀγῶνα ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, ὑπὸ τὰς εὐλογίας καὶ τὴν καταραμένην ἀφέλειαν Κυβερνήσεως καὶ Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκρηκτικὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Ἐπιτελείου. Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου κυριολεκτικῶς ὠρύετο διὰ παραστάσεων προσωπικῶν, δι' ὑπομνημάτων, διὰ παρακλήσεων, δι' ἀπειλῶν καὶ μὲ ὅ,τι ἀνθρωπίνως ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ δυνάμεις διὰ νὰ νοιώσουν οἱ ὑπεύθυνοι».*

ΟΚΔΑ και ΟΔΕΚΑ

Αυτό το τρίπτυχο δράσης θα αποτελούσε τον σκελετό της ένοπλης εξόρμησης που αποφάσισε ο Ζαχαριάδης. Αλλά φυσικά την πρωταρχική σημασία είχε η δύναμη των ανταρτών. Η ηγεσία όμως του ΚΚΕ υπερεκτίμησε τις δυνατότητες του αγώνα στις πόλεις και κράτησε τη μεγάλη μάζα των στελεχών μέσα σ' αυτές. Αργότερα θα διαπίστωνε και θα αναγνώριζε ότι διέπραξε βαρύ σφάλμα. Γιατί το κέντρο βάρους της δράσης βρισκόταν οπωσδήποτε στα βουνά.

Με τι δυνάμεις όμως και προοπτικές ξεκινούσε το «νέο αντάρτικο»;

Μετά τη Βάρκιζα, αρκετές χιλιάδες ΕΛΑΣιτών και ΕΑΜιτών κατέφυγαν στη Γιουγκοσλαβία και την Αλβανία. Όταν αποφασίστηκε η οργάνωση του ένοπλου αγώνα με τη βοήθεια των βορείων γειτόνων, συστήθηκαν κέντρα παραγωγής στελεχών και εκπαίδευσης οπλιτών σε δύο στρατόπεδα: το ένα στην Αλβανία (Ρούμπικ) και το δεύτερο, όπως είδαμε, στο Μπούλκες της Γιουγκοσλαβίας. Εκεί λειτούργησε «Σχολή Στελεχών», και από το καλοκαίρι του 1946 άρχισε η αποστολή στην Ελλάδα μικρών εξοπλισμένων ομάδων.

Στο μεταξύ, όπως είδαμε, μετά τη διάλυση του ΕΛΑΣ (Φεβρουάριος 1945) πολλοί Αριστεροί, που έφευγαν ή φοβούνταν τις διώξεις του κράτους και του παρακράτους, βγήκαν στα βουνά. Αποτέλεσαν μικρές ομάδες που επονομάστηκαν ΟΚΔΑ (Ομάδες Καταδιωκόμενων Δημοκρατικών Αγωνιστών) ή ΟΔΕΚΑ (Ομάδες Δημοκρατικών Ένοπλων Καταδιωκόμενων Αγωνιστών). Κάθε ομάδα είχε συνήθως δύναμη 7-10 ανδρών, που εξέλεγαν τον διοικητή τους. Ο οπλισμός περιλάμβανε τουφέκια με λίγες σφαίρες. Το ΚΚΕ δεν άνοιγε ακόμη τα κρυφά οπλοστάσιά του στα βουνά, όπου είχε κρύψει ένα μέρος του οπλισμού του ΕΛΑΣ. Στις ομάδες εκείνες

περιλαμβάνονταν πολλά διάσημα στελέχη των ανταρτών της Κατοχής: σ' αυτή την κατηγορία ανήκε ουσιαστικά και ο Άρης Βελουχιώτης.

Πόσοι ήταν; Οι επίσημες Αρχές τούς υπολόγιζαν, τον Μάρτιο του 1946, σε 2.500-3.000, οργανωμένους σε 200 περίπου ομάδες. Και κατά περιοχές κατανέμονταν ως εξής:

Ρούμελη 300, Πελοπόννησος 250, Θεσσαλία 850, Ήπειρος 100, Μακεδονία 800, Θράκη 250, Κρήτη 30, Σάμος 20, Μυτιλήνη 20, Κεφαλληνία 10. Είχαν αυστηρές εντολές να παραμένουν αδρανείς, κρυμμένοι σε σπηλιές ή σε στρούγκες. Και ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος αναγνωρίζει (στο βιβλίο του, σελ. 43) ότι «η δράσις των περιορίζετο εις μικράς ληστείας και δολοφονίας εθνικοφρόνων ενεργητικών ατόμων».

Μόνο οι τοπικές κομματικές οργανώσεις μπορούσαν να τους διατάξουν να εκτελέσουν ορισμένη μαχητική αποστολή, αφού κι αυτές έπαιρναν εντολή από ανώτερο κλιμάκιο. Τέτοιες περιπτώσεις δεν ήταν σπάνιες. Παράδειγμα, η φονική ενέδρα στην οδό Σπάρτης-Κροκεών τη 16η Ιανουαρίου 1946, που έχουμε περιγράψει. Δεν μπορούσε όμως να συγκριθεί η δράση τους με τη δραστηριότητα των παρακρατικών οργανώσεων. Και αυτά τα χτυπήματα που έδιναν οι ΟΔΕΚΑ καταφέρονταν μόνο όπου οι παρακρατικοί ένοπλοι γίνονταν επικίνδυνοι. Αλλιώς, «λούφαζαν» μέσα σε μύριες στερήσεις. Το ΚΚΕ δεν θα αποκάλυπτε πρόωρα την ύπαρξή τους.

Οι πρώτες ομάδες

Με την επίθεση στο Λιτόχωρο όμως λύθηκαν τα χέρια τους. Ταυτόχρονα άρχισε η ενίσχυσή τους από άνδρες των χωριών, που οι περισσότεροι ήταν φυγάδες από το νέο κύμα δίωξης το οποίο εξαπέλυσαν μετά τις εκλογές οι παρακρατικές δυνάμεις. Ταυτόχρονα ενισχύονταν από την κάθοδο στην Ελλάδα της πρώτης σειράς των εκπαιδευθέντων στελεχών στο Μπούλκες. Και η οργάνωσή τους ανέβηκε σε ανώτερο επίπεδο. Ο Δ. Βλαντάς, μέλος της ηγεσίας του ΚΚΕ και αρχηγός των ανταρτών, έγραφε το 1950:

> *«Μέσα στὸ καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1946 ὀργανώθηκαν τὰ συγκροτήματα. Κάθε συγκρότημα εἶχε δύναμι 70-100 ἄνδρες. Ἀπὸ ἄποψι δυνάμεως καὶ συγκροτήσεως ἦταν ἕνα εἶδος λόχου. Τὸ συγκρότημα εἶχε διοικητὴ καὶ καπετάνιο. Ὁ ὁπλισμὸς ἦταν τὰ ἀτομικὰ λιανοτούφεκα, μερικὰ ὁπλοπολυβόλα καὶ πυρομαχικὰ ἐλάχιστα».*

Ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος σημειώνει:

> *«Αἱ πρῶται ἀναπτυχθεῖσαι ὁμάδες ἐνεφανίσθησαν: Εἰς τὰ Πιέρια καὶ Ὄλυμπον ὑπὸ τὸν Τσαρκιτζὴν (Γεώρ. Κακουλίδης). Εἰς Θεσσαλίαν ὑπὸ τὸν Κίσσαβον καὶ Καρτσιώτην. Εἰς Βέρμιον ὑπὸ τὸν Ἀκρίταν (Ἀνέστης*

Κονταξῆς). Εἰς τὸ Πάϊκον ὑπὸ τὸν Σοφιανόν (Σοφιανὸς Ἠλιάδης). Εἰς τὴν Κεντρ. Μακεδονίαν ὑπὸ τὸν Στράτον. Εἰς τὰ Χάσια, Βόϊον καὶ Γράμμον ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην (Ἠλ. Παπαδημητρίου) καὶ Γεώργ. Γιαννούλην. Εἰς τὸ Βίτσι ὑπὸ τὸν Κεραυνόν (Χρ. Ἀποστολίδης). Εἰς τὴν Ἤπειρον ὑπὸ τὸν Πετρίτην (Βασ. Χρόνης). Εἰς τὴν Ρούμελην ὑπὸ τὸν Διαμαντήν. Ὁ Λασσάνης ὠργάνωσε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1946 τὸ Ἀρχηγεῖον τῆς Δ. Μακεδονίας (Πίνδου)».

Καθώς το 1946 προχωρούσε, η ανάπτυξη του αντάρτικου προσλάμβανε ταχύτερο ρυθμό. Την αριθμητική του δύναμη οι κρατικές Αρχές την υπολόγιζαν τον Ιούνιο του 1946 σε 4.500, τον Ιούλιο σε 5.000, τον Αύγουστο σε 5.400. Και, σύμφωνα με τους υπολογισμούς αυτούς, ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος (στο βιβλίο του σελ. 61) γράφει:

«Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1946: Ὑπῆρχαν εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα 13.400 συμμορῖται διεσκορπισμένοι εἰς 20 διαφόρους περιοχάς. Εἰς τὴν Γιουγκοσλαβίαν καὶ λοιπὰ δορυφόρα κράτη 12.000 συμμορῖται ἐν ἐφεδρείᾳ, ἐκπαιδευόμενοι καὶ ἐξοπλιζόμενοι.

»Ειδικότερον κατὰ περιοχὰς ἡ κατανομή των ἦτο ἡ κάτωθι: Εἰς Κεντρικὴν Μακεδονίαν: Βερτίσκος 200, Καϊμακτσαλὰν 150, Πάϊκον 100, Βέρμιον 100. Εἰς Δ. Μακεδονίαν: Γράμμος-Σμόλικας 400-450, Σινιάτσικο-Βίτσι 100, Χάσια-Ἀντιχάσια 300. Εἰς Θεσσαλίαν: Πιέρια 150, Ὄλυμπος 250, Κίσσαβος-Πήλιον 500, Ὄθρυς 50. Εἰς Ρούμελην: Παρνασσὸς 50, Γκιώνα-Βαρδούσια 250. Εἰς Πελοπόννησον: Ταΰγετος-Πάρνων 200».

Οι αριθμοί αυτοί είναι οπωσδήποτε υπερβολικοί, έστω και αν θεωρηθούν ότι περιλαμβάνουν όλους τους φυγάδες, μάχιμους και άμαχους. Ούτε το μισό απ' αυτό τον αριθμό δεν έφταναν οι αντάρτες. Αλλά οπωσδήποτε η δύναμή τους αυξανόταν και για τον εξοπλισμό τους άρχισαν να ανοίγουν οι μυστικές αποθήκες όπλων. Ταυτόχρονα η οργάνωσή τους αποκτούσε συγκροτημένη μορφή με κεντρική διοίκηση. Συστήθηκαν Αρχηγεία Περιοχών και Περιφερειακά Αρχηγεία. Και δεν άργησε να απλωθεί η παρουσία τους σε όλη την Ελλάδα. Κατά μεγάλο μέρος ως υποδομή είχαν την οργάνωση της Αυτοάμυνας, που συστήθηκε από το καλοκαίρι του 1945 και ήταν μια σύνθεση του παλιού Εφεδρικού ΕΛΑΣ, με τις κομματικές και ΕΑΜικές οργανώσεις.

Οι δυνάμεις του κράτους

Πώς αντιμετώπιζε αυτή την κατάσταση το κράτος;

Υπήρχε ο βρετανικός στρατός που περιλάμβανε τρεις περίπου μεραρχίες, αλλά αυτός αποτελούσε την έσχατη γενική εφεδρεία. Δεν θα επενέβαινε παρά μόνο αν

εξαντλούνταν οι δυνατότητες του ελληνικού ανθρώπινου υλικού και κινδύνευε με κατάρρευση το κράτος. Καθώς άλλωστε οι αντάρτες είχαν αυστηρή εντολή να μη θίγουν τους Άγγλους, αυτοί παρέμεναν στην πράξη αμέτοχοι από άμεση ανάμιξη. Ο ρόλος τους περιοριζόταν στην εκπαίδευση και τον εξοπλισμό των κρατικών δυνάμεων.

Το κράτος, λοιπόν, με τη διακριτική βοήθεια των παρακρατικών ομάδων, ανέλαβε την οργάνωση των δυνάμεων για την ένοπλη αναμέτρηση. Βρισκόταν τότε στο στάδιο της ανασυγκρότησής του, η οποία προχωρούσε με βραδύ αν και με ελαφρά επιταχυνόμενο ρυθμό.

Τι περιλάμβαναν οι δυνάμεις αυτές όταν άρχισε η σύγκρουση την άνοιξη του 1946;

Τη χωροφυλακή, την εθνοφυλακή και τον ελληνικό στρατό που τότε βρισκόταν στο στάδιο της ανασύστασής του.

Η χωροφυλακή αποτελούσε την πρώτη γραμμή άμυνας. Η δύναμή της την άνοιξη του 1946 ανερχόταν σε 27.000 άνδρες, από τις οποίες 14.000 στη Βόρεια Ελλάδα. Από τη 15η Σεπτεμβρίου 1945 μέχρι την 26η Ιουνίου 1946 αυτή ανέλαβε το έργο της δημόσιας τάξης με τη βοήθεια της εθνοφυλακής. Καί συνεπώς σήκωσε το κύριο βάρος της ένοπλης αναμέτρησης.

Η μάχη της χωροφυλακής

Στη σύγκρουση εκείνη η χωροφυλακή ηττήθηκε. Δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στις αναγκαιότητες του ανταρτοπόλεμου και απώλεσε πολύ έδαφος. Ήταν η πρώτη μάχη του πολέμου στην οποία οι δύο ένοπλες παρατάξεις (αντάρτες και χωροφύλακες) ανέπτυσσαν μια διαφορετική τακτική, με αποτέλεσμα να αρχίσει η πλάστιγγα να κλίνει υπέρ των ανταρτών.

Ποια ήταν η τακτική των ανταρτών; Την αναλύει ο Δημ. Βλαντάς:

> *«Πρῶτον: Στὰ πρῶτα βήματα τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς τακτικῆς ἦσαν: Κίνησις, ξαφνικὴ ἐμφάνισις ἐκεῖ ποὺ δὲν περίμενε ὁ "ἐχθρός", χτύπημα, γρήγορη ὅσο τὸ δυνατὸ ἀθέατη ἢ παραπλανητικὴ ἐξαφάνισι, μόλις τέλειωνε ἡ ἀποστολή. Ἐνεδρευτικὰ χτυπήματα κατὰ μικρῶν κινούμενων ἀποσπασμάτων καὶ μεταφορικῶν μέσων τῶν "ἀντιπάλων". Ἀποφυγὴ ἐμπλοκῆς σὲ μάχη μὲ τὸν "ἐχθρό". Κίνησι καὶ δρᾶσι τὴν νύκτα μὲ κάλυψι τὴν ἡμέρα.*
>
> *»Δεύτερον: Ὅταν ὠργανώθηκαν τὰ συγκροτήματα βασικὰ συνεχίσθηκε ἡ ἴδια τακτική, ἀλλὰ ἐναντίον μεγαλυτέρων κινουμένων τμημάτων καὶ κατωκημένων στόχων, ὅπου ὑπῆρχαν μέτριες "ἐχθρικὲς" δυνάμεις σὲ πρόχειρα ὠργανωμένες θέσεις».*

Και με ποιο σύστημα αντιδρούσε η χωροφυλακή; Πάλι ο Δ. Βλαντάς δίνει την εικόνα:

«Ποιά ἦταν ἡ ταχτικὴ τῆς χωροφυλακῆς στὸ πρῶτο διάστημα;

»Πρῶτο: Μετὰ τὴ Βάρκιζα ἐξώπλισε στὰ χωριὰ ὅλους ἐκείνους ποὺ ἀνῆκαν σὲ ὀργανώσεις τῆς δεξιᾶς. Ἐπανίδρυσε τοὺς σταθμοὺς χωροφυλακῆς καὶ τὶς ὑποδιοικήσεις στὴν ὕπαιθρο καὶ ἔβαλε κάτω ἀπὸ τὴ διοίκησί της (τῆς χωροφυλακῆς) τοὺς ἐξωπλισμένους χωρικούς. Ἔτσι, κάθε ὑποδιοίκησις χωροφυλακῆς διέθετε στὴν περιφέρειά της μιὰ σειρὰ σταθμοὺς χωροφυλακῆς, ἕναν ἀριθμὸ ἐξωπλισμένων πολιτῶν καὶ ἐπὶ πλέον μιὰ δύναμι χωροφυλάκων, ποὺ τὴ χρησιμοποιοῦσε σὰν ἀποσπάσματα κινητά.

»Μόλις οἱ ὁμάδες τῶν ἀνταρτῶν ἐπλησίαζαν ἕνα χωριὸ γιὰ νὰ πάρουν τρόφιμα, οἱ ἐξωπλισμένοι χωρικοὶ εἰδοποιοῦσαν τὸν κοντινὸ σταθμὸ χωροφυλακῆς καὶ τὰ πλησιέστερα κινητὰ ἀποσπάσματα. Πολλὲς φορές, ὥσπου νὰ φθάσουν τὰ ἀποσπάσματα, ὁ ἀστυνομικὸς σταθμὸς τοῦ χώρου ἐμφανίσεως τῶν ἀνταρτῶν συγκροτοῦσε ἀπόσπασμα ἀπὸ χωροφύλακες καὶ πολῖτες γιὰ νὰ χτυπήσουν καὶ νὰ καταδιώξουν τοὺς ἐπιδρομεῖς. Αὐτὴ ἡ τακτικὴ ἀπέδειξε ὅτι ἡ ὕπαρξις καὶ δρᾶσις τῶν μικροομάδων ἀνταρτῶν, ὅλο καὶ περισσότερο γινόταν πιὸ δύσκολη, μὲ κίνδυνο νὰ ἐξοντωθοῦν. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, οἱ ἀντάρτες ὠργάνωσαν μεγαλύτερα μαχητικὰ συγκροτήματα, ποὺ ἄρχισαν συστηματικὲς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν σταθμῶν χωροφυλακῆς, καθὼς καὶ ἐναντίον χωριῶν ὅπου ἐπικρατοῦσαν ἀντίθετα στοιχεῖα.

»Δεύτερον: Μετὰ τὴν χρεωκοπία τῆς τακτικῆς τῶν κινητῶν ἀποσπασμάτων, ὠργανώθηκαν τάγματα καὶ συντάγματα, ποὺ μποροῦσαν νὰ προβάλουν ἰσχυρότερη ἀντίστασι. Αὐτὲς οἱ μονάδες χρησιμοποιοῦσαν τὴν ἀκόλουθη τακτικὴ στὶς ἐκστρατεῖες τους κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Ἐκινοῦντο κατὰ διμοιρίες καὶ λόχους, ἀκολουθῶντας τὰ ἀντερείσματα καὶ τὶς κορυφογραμμές. Στὰ βασικὰ ὑψώματα καὶ διαβάσεις ἄφηναν δυνάμεις ποὺ ταμπουρώνονταν ἐκεῖ. Ἔτσι, περιέσφιγγαν τὸ χῶρο ὅπου ὑπῆρχαν ἀντάρτες. Μόλις ἐδημιουργεῖτο ὁ "κλοιὸς" ἄρχιζε ἡ ἐξερεύνησι μὲ εἰδικὲς ὁμάδες.

»Ὅπως εἶναι γνωστὸ κι' αὐτὴ ἡ τακτικὴ χρεωκόπησε, γιατὶ οὔτε κλοιὸ ἔφτιαχνε καὶ ἐπὶ πλέον ἀδυνάτιζε τὰ μετόπισθεν τοῦ "κλοιοῦ" ὅπου ρίχνονταν οἱ ἀντάρτες. Μετὰ τὴν χρεωκοπία κι' αὐτῆς τῆς τακτικῆς, χρησιμοποιήθηκαν τὰ τάγματα καὶ τὰ συντάγματα τῆς χωρυφυλακῆς, σὲ συνεργασία μὲ τὶς ταξιαρχίες τοῦ στρατοῦ. Ἡ τακτικὴ ποὺ ἐφάρμοζαν αὐτὲς οἱ μονάδες, ἦταν, ὅμως, βασικὰ ἡ ἴδια».

Συμπληρωματικά, ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος (Ο *Αντισυμμοριακός Αγών*, σελ. 83) γράφει:

> *«Ἐκ τῆς δυνάμεως τῶν συμπτυχθέντων κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1946 σταθμῶν Χωροφυλακῆς ὑπαίθρου, ἰδίᾳ τῆς Βορείου Ἑλλάδος, συνεκροτήθησαν "Λόχοι Κυνηγῶν" διὰ τὴν δημιουργίαν μονάδων κρούσεως, αἵτινες ἀργότερον ἀνεπτύχθησαν εἰς 20 Τάγματα Χωροφυλακῆς. Ἡ ἀπόδοσις τῶν "Λόχων Κυνηγῶν" δὲν ὑπῆρξεν ἡ δέουσα, διότι δὲν ἐπελέγησαν μετὰ προσοχῆς οἱ πλεῖστοι τῶν Διοικητῶν αὐτῶν καὶ οἱ ἐπιστρατευθέντες ὁπλῖται».*

Εθνοφυλακή, ΜΑΥ, ΜΑΔ

Η εθνοφυλακή, η οποία την άνοιξη του 1946 αριθμούσε 40 τάγματα, επενέβαινε όπου πρόφταινε και όταν δημιουργούνταν προφανής κίνδυνος. Συχνά δεχόταν και η ίδια επιθέσεις. Αλλά ο εξοπλισμός της ήταν πενιχρός και επιπλέον ήταν διαβρωμένη σε μεγάλη έκταση από τους αριστερούς, καθώς επανδρωνόταν χωρίς συστηματική επιλογή φρονημάτων. Πολλοί από τους κατατασσόμενους δεν ήταν απλώς κομμουνιστές ή ΕΑΜίτες, αλλά έσπευδαν αμέσως να συγκροτήσουν μυστική οργάνωση, κομματική ή ΕΑΜική, στη μονάδα τους. Ο στρατηγός Θ. Τσακαλώτος γράφει σχετικά (*40 Χρόνια Στρατιώτης*, Β΄, σελ. 47):

> *«Μέχρι τοῦ Μαΐου 1946, τόσον οἱ ἔφεδροι τῶν κλάσεων 1937, 1938, 1939, 1940, ὅσον καὶ οἱ νεοσύλλεκτοι τῆς κλάσεως 1945, κατετάσσοντο χωρὶς νὰ γίνεται ἔλεγχος τῶν φρονημάτων καὶ λόγῳ τούτου εἰς τὰς μονάδας καὶ κέντρα ἐκπαιδεύσεως ἡ κατάστασις ἦτο ὕποπτος καὶ συνεπῶς ἐπικίνδυνος».*

Συμπλήρωμα της εθνοφυλακής και της χωροφυλακής ήταν οι δυνάμεις των ΜΑΥ (Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου) και των ΜΑΔ (Μονάδες Αποσπασμάτων Δίωξης). Επρόκειτο για παρακρατικούς αλλά υπό άμεσο στρατιωτικό έλεγχο σχηματισμούς.

Οι ΜΑΥ ήταν ένοπλοι χωρικοί, οι οποίοι αναλάμβαναν την ασφάλεια του χωριού τους. Και θα καταφύγουμε, για τον χαρακτηρισμό τους, πάλι στον υποστράτηγο Δ. Ζαφειρόπουλο, ο οποίος γράφει (στο βιβλίο του, σελ. 101):

> *«Οἱ ΜΑΥ... δὲν εἶναι στρατιωτικὸς σχηματισμὸς καὶ ἡ μαχητικὴ των ἀξία ὑπῆρξε μικρά... Δὲν ἦσαν συνηθισμένοι νὰ πειθαρχοῦν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης... Δὲν παρετηρήθη ἐκ μέρους τῶν κατοίκων συνολικὴ προθυμία ἐξαπλώσεως τῆς ὀργανώσεως ταύτης ἐκ φόβου μήπως τιμωρηθοῦν ὑπὸ τῶν ἐνόπλων συμμοριτῶν... Τελικῶς παρετηρήθη ὅτι μὲ ὅσην ἀπροθυμίαν ἐδέχθησαν τὰ ὅπλα, μὲ τόσην εὐκολίαν τὰ παρέδιδαν εἰς τοὺς ἀντάρτες εἰς τὴν πρώτην προσβολήν των. Λόγω τῆς τοιαύτης διαγωγῆς*

των ἀπετέλεσαν τὴν καλυτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν πηγὴν ἐξοπλισμοῦ τῶν συμμοριακῶν ὁμάδων».

Οι ΜΑΔ ήταν οργανωμένοι σε στρατιωτικούς σχηματισμούς με επικεφαλής στελέχη αξιωματικούς ή υπαξιωματικούς και με ομαδικό στρατωνισμό και συσσίτιο. Η απόδοσή τους υπήρξε μεγαλύτερη, αλλά και πάλι εντελώς ανεπαρκής. Γι' αυτό, τον Σεπτέμβριο του 1947 ΜΑΥ και ΜΑΔ άρχισαν να αντικαθίστανται από τάγματα εθνοφρουράς, τα οποία ήταν δυνάμεις του τακτικού στρατού με στατική αποστολή, για να απαλλάσσεται ο στρατός εκστρατείας από το έργο της διατήρησης των εκκαθαριζόμενων εδαφών και από την τήρηση της τοπικής τάξης.

Ανασυγκρότηση του στρατού

Στο μεταξύ όμως, από τα μέσα του 1946, από τους καπνούς του νέου πολέμου που βαθμιαία κάλυπταν όλη την Ελλάδα, άρχισε να αναδύεται μια δραματική διαπίστωση: χωροφυλακή, εθνοφυλακή –με την κανονική της σύνθεση και οργάνωση–, ΜΑΥ, ΜΑΔ, παρακρατικές ομάδες, δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν τους αντάρτες. Έχαναν συνεχώς έδαφος. Στον αγώνα δρόμου κέρδιζε η ένοπλη Αριστερά. Και άρχισε να γίνεται συνείδηση στην εθνικόφρονα παράταξη ότι έπρεπε να συγκροτηθεί το ταχύτερο τακτικός στρατός, που να αναλάβει με σοβαρότητα το έργο αυτό.

Η ανασύσταση, όμως, του Εθνικού Στρατού (ΕΣ) βραδυπορούσε. Γιατί η αγγλική στρατιωτική αποστολή, που είχε το βέτο σε όλα τα βασικά θέματα άμυνας, θεωρούσε ότι η συμφωνία της Βάρκιζας τερμάτιζε την εσωτερική ένοπλη διαμάχη. Από κει και πέρα, κατά τις αντιλήψεις εκείνες, ο στρατός προοριζόταν για την εθνική ασφάλεια και όχι για την εσωτερική ασφάλεια. Προείχε συνεπώς η μεθοδική εκπαίδευση και συστηματική οργάνωση με προορισμό την αντιμετώπιση τακτικού πολέμου, που κατά το αγγλικό σύστημα απαιτούσε μακρό χρόνο. Η αδυναμία εξάλλου των Βρετανών να προμηθεύσουν το κατάλληλο υλικό για έναν τέτοιο μηχανοκίνητο στρατό καθιστούσε ακόμη πιο βραδεία τη στρατιωτική ανασυγκρότηση.

Η τότε ελληνική στρατιωτική ηγεσία διαφωνούσε, αλλά δεν εισακουγόταν από τον στρατηγό Ρώλιγκς. Η ηγεσία αυτή, η πρώτη που συγκροτήθηκε μετά τα Δεκεμβριανά, είχε την εξής σύνθεση:

Δρομάζος, Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Στρατού.

Σπανόπουλος, Ανώτερος Στρατιωτικός Διοικητής Αθηνών.

Μπιζάνης, Γενικός Διευθυντής υπουργείου Στρατιωτικών

Αβραμίδης, Μελισσινός, Βλοχαΐτόπουλος, διοικητές των Α', Β' και Γ' Στρατιωτικών Διοικήσεων.

Βεντήρης, Λιώσης, υπαρχηγοί του Γενικού Στρατιωτικού Επιτελείου.

Η πρώτη στρατιωτική ηγεσία, μόλις ανέλαβε την κυβέρνηση το Λαϊκό Κόμμα μετά τις εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946, αντικαταστάθηκε αιφνιδιαστικά τη νύχτα της 12ης Μαΐου. Η αλλαγή έγινε από τον νέο υπουργό Στρατιωτικών Π. Μαυρομιχάλη, σε συνεργασία με τον Ρώλιγκς. Απόλυτη μυστικότητα είχε τηρηθεί, και το πρωί της 13ης Μαΐου με έκπληξη πληροφορούνταν και οι ώς τότε ηγέτες την απομάκρυνσή τους (οι περισσότεροι αποστρατεύονταν αυτεπάγγελτα) και οι νέοι ηγέτες την τοποθέτησή τους. Καί ήταν αυτοί οι τελευταίοι, οι στρατηγοί:

Σπηλιωτόπουλος, Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Στρατού.

Στεριόπουλος, Γενικός Διευθυντής υπουργείου Στρατιωτικών.

Λιώσης, Γενικός Επιθεωρητής Στρατού.

Γιαντζής, Γεωργούλης, Βεντήρης, διοικητές των Α', Β' και Γ' Σωμάτων Στρατού (σε Σώματα Στρατού μετονομάστηκαν οι Ανώτερες Στρατιωτικές Δυνάμεις).

Η νέα ηγεσία ανέλαβε τα καθήκοντά της με την υπόκρουση των πυροβολισμών της νέας ένοπλης σύγκρουσης και αιφνιδιάστηκε από την έκτασή της. Όπως όμως και η προκάτοχη, δεν διέθετε τα μέσα για να αντιδράσει αποτελεσματικά. Και ο αντιστράτηγος Γ. Καραγιάννης στο βιβλίο του *Το Δράμα της Ελλάδος* (σελ. 243) γράφει χαρακτηριστικά:

> *«Οὕτω, ὅτε ἡ λαῖλαψ τοῦ Κ/Σ πολέμου ἐξέσπασεν ἐν ὅλῃ της τῇ μεγαλοπρεπείᾳ, ὁ μὲν Ἑλληνικὸς Στρατὸς ἠσχολεῖτο εἰς τοὺς Στρατῶνας ἐκπαιδευόμενος εἰς τὸ Βρεταννικὸν σύστημα, ἡ δὲ ἀντιμετώπισις τῶν κομμουνιστικῶν συμμοριῶν, ἀνετέθη εἰς τὴν Χωροφυλακὴν καὶ τὰ ὑποτυπωδῶς ἐξωπλισμένα Τάγματα Ἐθνοφυλακῆς. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνεδαφικῆς καὶ ἄφρονος ταύτης πολιτικῆς, ὑπῆρξαν ὅτι οἱ κομμουνισταὶ ἐσημείωνον συνεχῶς ἐπιτυχίας, διαλύοντες ἀρκετὰ τῶν ταγμάτων τούτων καὶ ἐξοντώνοντες ἐκ περιτροπῆς τοὺς πλέον ἀπομεμακρυσμένους σταθμοὺς χωροφυλακῆς. Αἱ κομμουνιστικαὶ αὗται ἐπιτυχίαι ἐξύψωνον τὸ ἠθικὸν καὶ τὸ κῦρος τῶν κομμουνιστικῶν συμμοριῶν, αἱ ὁποῖαι ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καθίσταντο πλέον ἐπιθετικαί, κατεῤῥάκωναν δὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ κράτους καὶ ἐδημιούργουν ἄκρως ῥευστὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν. Ἐνῶ πλέον τῶν 50.000 ἀνδρῶν ἔχουν ἀκινητοποιηθῆ εἰς τοὺς Στρατῶνας ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ρῶλιγκς, οἱ κομμουνισταὶ ἐπιτίθενται εἰς ὀλίγων ἀπ' αὐτῶν χιλιομέτρων, ἐναντίον χωρίων, κωμοπόλεων καὶ πόλεων...»*

Άρχισε τότε νευρική επιτάχυνση της ανασυγκρότησης του στρατού με την προοπτική να ριχτεί το ταχύτερο στον στίβο. Και από τον Ιούνιο 1946 απορροφούσε τις μονάδες της εθνοφυλακής, οι οποίες διαλύονταν. Με δύναμη 100.000 περίπου ανδρών που μέσα σε ένα έτος θα έφτανε τις 115.000, περιλάμβανε ώς τις αρχές του 1947 τρεις πεδινές μεραρχίες και τέσσερις ορεινές, καθώς και δύο ανεξάρτητες

ταξιαρχίες, με σύνολο 60 ταγμάτων πεζικού. Αλλά ο αντιστράτηγος Θ. Πετζόπουλος χαρακτηρίζει τη δύναμη αυτή ως εξής (*1941-1950, Τραγική Πορεία*, σελ. 88-89):

«Οὕτω συνεκροτήθη στρατὸς περιλαμβάνων τρεῖς ἀρχικῶς καὶ βραδύτερον ἓξ Μεραρχίας. Στρατὸς πλούσιος μὲν εἰς ὑπηρεσίας (ΣΕΜ-ΣΥΠ-ΣΤΥ), ἀλλὰ πτωχός, πτωχότατος εἰς δύναμιν μαχίμων Μονάδων. Στρατός, τέλος, μὲ ὀργάνωσιν καὶ σύνθεσιν, τελείως προσηρμοσμένας εἰς τὴν μορφὴν τοῦ τακτικοῦ πολέμου μὲ μέγαν ἀριθμὸν αὐτοκινήτων, ἀλλὰ μὲ πενιχρότατον ἀριθμὸν κτηνῶν.

»Καὶ ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ Μεραρχιῶν, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει μας ὅτι, οὐδεμία σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν παλαιῶν Μεραρχιῶν καὶ τῶν τοιούτων τοῦ 1946.

»Τὸ Τάγμα τῶν 1.000 ἀνδρῶν μὲ τὰ 12 πολυβόλα του τοῦ 1940, εἶναι τὸ 1946 τῶν 500 ἀνδρῶν, ἄνευ οὐδενὸς πολυβόλου. Ἀντὶ τοῦ Συντάγματος τῶν 3.600 ἀνδρῶν μὲ τὰ 36 πολυβόλα του, ἔχομεν τὸ 1946 τὴν ταξιαρχίαν τῶν 1.700 ἀνδρῶν, ἄνευ οὐδενὸς πολυβόλου. Ἡ Μεραρχία τῶν 16.000 ἀνδρῶν μὲ 108 πολυβόλα καὶ 24 ὀρειβατικὰ πυροβόλα τοῦ 1940, ἔχει τώρα 5.700 περίπου ἄνδρας, μὲ 6 μόνον πολυβόλα καὶ οὔτε ἓν ὀρειβατικὸν πυροβόλον!»

Πιο αναλυτικά, ο στρατός αυτός, που ουσιαστικά άρχισε να επωμίζεται τον πόλεμο τον Ιούνιο του 1946, είχε ώς τις αρχές του 1947 αποκτήσει τις εξής διαστάσεις:

Περιλάμβανε τρία Σώματα Στρατού: Το Α' (Αθήνα), το Β' (Λάρισα) και το Γ' (Θεσσαλονίκη). Είχε τρεις πεδινές μεραρχίες (I, IX, XI,) και τέσσερις ορεινές (VII, VIII, X, XV).

Κάθε πεδινή μεραρχία παρέτασσε τρεις ταξιαρχίες των 3 ταγμάτων και, συνολικά οι τρεις μεραρχίες, 27 τάγματα.

Οι τέσσερις ορεινές μεραρχίες περιλάμβαναν συνολικά άλλα 27 τάγματα.

Επιπλέον οι δύο ανεξάρτητες ταξιαρχίες (η 51η στην Κρήτη και η 61η στη Μυτιλήνη) είχαν συνολική δύναμη 6 ακόμα ταγμάτων.

Κάθε πεδινή μεραρχία περιλάμβανε επίσης 2 συντάγματα πεδινού πυροβολικού (32 πυροβόλα), ένα λόχο μηχανικού και ένα τάγμα διαβιβάσεων. Ώστε συνολικά υπήρχαν 96 πεδινά πυροβόλα.

Ο στρατός αυτός προκαλούσε δυσπιστία αν μπορούσε να αντιμετωπίσει την κατάσταση. Ριχνόταν σε έναν ιδιόρρυθμο πόλεμο τον οποίο δεν γνώριζε, χωρίς να είναι προσαρμοσμένος υλικά. Και καλούνταν να λύσει προβλήματα πελώρια, τα οποία διαφαίνονταν από την πιο κάτω ανατομία του εμφυλίου πολέμου που κάνει ο στρατηγός Θ. Τσακαλώτος στο βιβλίο του (Β', σελ. 35):

«1. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐπιβάλλει:

»α. Εἰδικὴν μεταχείρισιν ὁπλιτῶν.

»β. Ἰδιαίτερα μέτρα καὶ προσοχὴν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τμημάτων διότι ὁπωσδήποτε θὰ ὑπάρχουν κομμουνισταί, πρᾶγμα ὅπερ δὲν ἀπασχολεῖ τὰς διοικήσεις εἰς ἕνα ἐθνικὸν πόλεμον.

»2. Εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρξη ἀπόλυτος ἐχεμύθεια καὶ εἰς τὰς διαταγὰς καὶ εἰς τὰς μετακινήσεις τῶν Μονάδων, διότι παντοῦ ὑπάρχουν κομμουνισταὶ οἵτινες θὰ τὰ μεταδώσουν. Τὸ κύριον συνεπῶς στοιχεῖον τῆς ἐπιτυχίας, ὁ αἰφιδιασμός, δυσκόλως ἐπιτυγχάνεται.

»3. Ἀπὸ ἀπόψεως τακτικῆς:

»α. Δὲν ὑπάρχουν ἀσφαλῆ μετόπισθεν, ὅπως εἰς κανονικὸν πόλεμον, γεγονὸς ὅπερ δημιουργεῖ μεγίστην διασπορὰν δυνάμεων καὶ μεγάλην ἀπασχόλησιν τῶν διοικήσεων πρὸς τὰ ὀπίσω.

»β. Ὁ ἐχθρὸς μὴ ὢν δεσμευμένος μὲ ζωτικοὺς χώρους (ἐξαίρεσις ὁ Γράμμος) δίδει τὴν μάχην ὅπου καὶ ὅταν θέλη. Συνεπῶς ἔχει πάντοτε τὴν ἐλευθερίαν ἐνεργείας. Ἀντιθέτως ἡμεῖς, ὑποχρεωμένοι νὰ τηρήσωμεν ὡρισμένας ζωτικὰς περιοχάς, συγκοινωνίας κλπ., ἀπασχολοῦμεν μέγα μέρος τῶν δυνάμεων μακρὰν τοῦ πεδίου μάχης, λόγω δὲ τῶν τεραστίων ἀποστάσεων εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν στιγμὴν δὲν δυνάμεθα, καίτοι συνολικῶς εἴμεθα πολὺ ὑπέρτεροι, νὰ δώσωμεν τὴν μάχην μὲ ὑπεροχὴν δυνάμεων. Πολλάκις δίδομεν τὴν μάχην μὲ μικροτέρας δυνάμεις, π.χ. Ἀμφιλοχία.

»γ. Ἐξαιρέσει τοῦ Γράμμου, οὐδέποτε εἶνε δυνατὸν νὰ ἔχωμεν ἕνα σαφὲς σχέδιον ἐπιχειρήσεων στηριζόμενον ἐπὶ σαφοῦς προσδιορισμοῦ θέσεως, φύσεως καὶ ἰσχύος τοῦ ἀντιπάλου, ὅπως εἰς κανονικὸν πόλεον. Διαρκῶς στηριζόμεθα ἐπὶ ὑποθέσεων, γεγονὸς ὅπερ μᾶς ἀναγκάζει νὰ καταφεύγωμεν εἰς ἐνεργείας ἐξ ὅλων τῶν κατευθύνσεων.

»δ. Ὁ ὑπολογισμὸς δυνάμεων διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ ὑπολογίζεται βάσει τοῦ χώρου, συνήθως ἐκτεταμένου, ὅστις δέον νὰ κατακλυσθῆ ὑπὸ ἡμετέρων δυνάμεων ὥστε ὅλα τὰ δρομολόγια διαφυγῆς ν' ἀποκοπῶσιν. Τοῦτο ἐπιβάλλει διὰ ἐλαχίστας δυνάμεις τῶν συμμοριτῶν χρησιμοποίησιν δυσαναλόγως ὑπερτέρων ἡμετέρων δυνάμεων (Ρούμελη)».

Ποντοκερασιά

Πρόβλημα πρόσθετο του εμφύλιου πολέμου ήταν η διάβρωση του στρατού από τον αριστερισμό. Η κατάσταση που επικρατούσε στην εθνοφυλακή υπήρχε και στον τακτικό στρατό. Στις περισσότερες μονάδες λειτουργούσαν μυστικές ΕΑΜικές ή κομ-

μουνιστικές οργανώσεις και βρίσκονταν σε επαφή με τις αντίστοιχες οργανώσεις του τόπου όπου είχε την έδρα της η μονάδα. Έτσι, ένα πελώριο δίκτυο συντονισμού τύλιγε τον συγκροτούμενο στρατό, που ήταν έτοιμο να τον παραλύσει αν κατέβαινε στη μάχη. Την κατάσταση αυτή υποπτεύονταν οι διοικήσεις και έπαιρναν μέτρα, τα οποία όμως δεν ήταν δραστικά.

Από τον Μάιο του 1946 άρχισε συστηματική εκκαθάριση. Απομακρύνθηκαν από τις μάχιμες μονάδες όσοι ήταν επισημασμένοι ως αριστεροί. Πολλοί απολύθηκαν και 3.000 περίπου συγκρότησαν άοπλα τμήματα Σκαπανέων, τα οποία στάλθηκαν στην Κρήτη. Εφαρμόστηκε ταυτόχρονα το σύστημα της κατάταξης με ατομικές προσκλήσεις. Ένα συγκλονιστικό επεισόδιο όμως που κατατάραξε το στρατό αποδείκνυε πόσο ισχυρό ήταν το μακρύ χέρι του ΚΚΕ και πόσο ασθενές το όργανο με το οποίο το κράτος θα το χτυπούσε.

Τα ξημερώματα της 5ης Ιουλίου 1946, παράδοξα γεγονότα συνέβησαν στην Ποντοκερασιά, ένα χωριό Ποντίων κοντά στα σύνορα της Γιουγκοσλαβίας, σε απόσταση 25 χιλιομέτρων από το Κιλκίς. Εκεί ήταν καταυλισμένος ένας λόχος στρατού. Και την προηγουμένη έφτασε ο νέος διοικητής του, λοχαγός Στεφάνου. Ο προκάτοχος διοικητής απουσίαζε εκτάκτως και τον κατατόπισε ο επιλοχεύων δραστήριος δεκανέας Σκαντζέλης.

Η νύχτα της 4ης προς 5η Ιουλίου ήταν θερμή και γαλήνια εκεί πάνω στα Κρούσια όρη. Και αργά ο λοχαγός Στεφάνου έπεσε κουρασμένος να κοιμηθεί, ενώ σκεφτόταν ότι ήταν τυχερός που είχε στις διαταγές του έναν τόσο πρόθυμο και ικανό επιλοχεύοντα. Αγνοούσε όμως ο νέος διοικητής ότι τόσο στον λόχο, όσο και στο χωριό της Ποντοκερασιάς υπήρχαν ισχυρές ΕΑΜικές οργανώσεις που συνεργάζονταν στενά. Ότι βρίσκονταν και οι δύο σε επαφή με ένα αντάρτικο συγκρότημα της περιοχής. Και ότι αντάρτες, στρατιώτες, χωρικοί ΕΑΜίτες, αποφάσισαν να διαλύσουν τον λόχο. Εξέλεξαν μάλιστα εκείνη ακριβώς τη νύχτα που θα ερχόταν να παραλάβει τη διοίκηση ο λοχαγός Στεφάνου, και δεν θα ήταν ακόμα κατατοπισμένος.

Έτσι στις 3.30' ο λοχαγός ξύπνησε έκπληκτος από παράξενους θορύβους: με κραυγές, τενεκεδοκρουσίες, ιαχές, ομαδικά ΕΑΜικά συνθήματα, μια μεγάλη μάζα ανθρώπων έτρεχε προς τον καταυλισμό, κρατώντας φανάρια και αναμμένες δάδες. Ήταν οι περισσότεροι κάτοικοι της Ποντοκερασιάς, με πρωτοπορία τα γυναικόπαιδα. Ο λόχος άρπαξε τα όπλα, αλλά η ανθρώπινη μάζα καλούσε τους φαντάρους «να ενωθούν με τον λαό και να χτυπήσουν τους φασίστες αξιωματικούς» και άρχισε να επιτίθεται με πέτρες. Ενώ όμως η προσοχή του λόχου ήταν στραμμένη προς εκείνη την πλευρά, εκδηλώθηκε η επίθεση των ανταρτών.

Ο λοχαγός Στεφάνου με τους λοιπούς αξιωματικούς στράφηκε προς τον νέο κίνδυνο, ενώ διέταζε τον δεκανέα Σκαντζέλη να συγκεντρώσει τους καλύτερους άνδρες

του και να ετοιμαστεί προς αντεπίθεση. Πράγματι, ο Σκαντζέλης είχε σε λίγο γύρω του μια ομάδα πάνοπλων στρατιωτών. Και όταν ο διοικητής διέταξε «πυρ», ο επιλοχεύων και οι άνδρες του σήκωσαν τα όπλα του και έβαλαν: όχι όμως κατά των ανταρτών αλλά εναντίον του λοχαγού και των αξιωματικών... Ο Σκαντζέλης ήταν ο γραμματέας της ΕΑΜικής οργάνωσης του λόχου.

Βαλλόμενος εκ των έξω και εκ των έσω και λιθοβολούμενος, ο λόχος υπέκυψε και διαλύθηκε. Ο Στεφάνου, επικεφαλής 10 μόνο ανδρών, ενήργησε έξοδο, διέσπασε τον κλοιό και κατόρθωσε να φτάσει στο Κιλκίς τραυματισμένος. Αλλά πίσω του αντάρτες και χωρικοί κατέλαβαν τον καταυλισμό και τον πυρπόλησαν. Επτά στρατιώτες ήταν νεκροί. Άλλοι 40, με τον ανθυπίατρο, ακολούθησαν εκούσια ή ακούσια τους αντάρτες. Οι υπόλοιποι σκόρπισαν και κρύφτηκαν στο βουνό.

Εκείνη ήταν η πρώτη ένοπλη επίθεση εναντίον μονάδας του στρατού και κατέληξε στην πλήρη καταστροφή λόχου. Αλλά η αντίδραση υπήρξε κεραυνοβόλα. Στρατιωτικά τμήματα και χωροφυλακή, που εξόρμησαν από το Κιλκίς, κατόρθωσαν να εντοπίσουν τους αντάρτες και τους στρατιώτες που τους ακολουθούσαν. Μετά από συντονισμένη καταδίωξη οι αντάρτες διέφυγαν, αλλά ο πρωταγωνιστής δεκανέας Σκαντζέλης και 15 στρατιώτες φυγάδες συνελήφθησαν. Ταυτόχρονα συλλαμβάνονταν όσοι από τους χωρικούς της Ποντοκερασιάς που έλαβαν μέρος στην επίθεση δεν πρόλαβαν να διαφύγουν, με επικεφαλής τον δάσκαλο του χωριού. Και 9-11 Αυγούστου 1946 έγινε η δίκη τους στο Στρατοδικείο Κιλκίς.

Ο Σκαντζέλης, ο δάσκαλος, πέντε στρατιώτες και πέντε χωρικοί, καταδικάστηκαν σε θάνατο. Δεκατέσσερις χωρικοί (μια γυναίκα), ένας λοχίας και δύο στρατιώτες σε ισόβια δεσμά. Την αυγή της 16ης Αυγούστου οι μελλοθάνατοι εκτελέστηκαν έξω από το Κιλκίς.

Η περίπτωση όμως της Ποντοκερασιάς αποκάλυπτε πόσο σοβαρή ήταν η διάβρωση του στρατού. Η ηγεσία και όλες οι διοικήσεις ανησύχησαν σοβαρά και η απάντηση υπήρξε η ένταση της επαγρύπνησης και της αυστηρότητας. Τον Ιούλιο στην περιοχή της Κοζάνης, όπου είχαν την έδρα τους οι ταξιαρχίες 21, 41 και 42, έγιναν μαζικές συλλήψεις στρατιωτών. Η επίσημη εκδοχή ήταν πως επρόκειτο να εκραγεί κίνημα παρόμοιο με εκείνο της Μέσης Ανατολής: θα αναλάμβαναν τις διοικήσεις στρατιώτες και θα απαιτούσαν τον σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας με συμμετοχή της Αριστεράς. Ανεξάρτητα από τον βαθμό αλήθειας που περιεχόταν σ' εκείνο τον ισχυρισμό, εντυπωσίαζε η έκταση των μέτρων: 300 οπλίτες συνελήφθησαν ως κύριοι αυτουργοί, και 1.500 αφοπλίστηκαν ως ευνοούντες το κίνημα. Τελικά, δεκάδες καταδικάστηκαν σε θάνατο και σε βαρύτατες ποινές και σημαντικός αριθμός εκτελέστηκε.

Η εκκαθάριση επεκτάθηκε και σε πολλές άλλες μονάδες σε ευρεία έκταση. Τελι-

κά, ιδρύθηκε το στρατόπεδο της Μακρονήσου στο οποίο στελνόταν οποιοσδήποτε στρατιώτης δεν παρείχε εγγυήσεις αντίθεσής του προς την Αριστερά. Αλλά, στις απαρχές της αναμέτρησης και για ένα πολύμηνο διάστημα, η σπονδυλική στήλη του κράτους, ο στρατός, ήταν εξασθενημένη. Και αυτό το γεγονός επιδρούσε στον συσχετισμό των δυνάμεων, οι οποίες επέτρεπαν στην Αριστερή πλευρά της αναμέτρησης να κατακτά έδαφος.

Στο μεταξύ όμως, ενώ η ένοπλη σύγκρουση εξελισσόταν, η Δεξιά, που μετά τη νίκη τής 31ης Μαρτίου είχε τον δεσπόζοντα λόγο στον αστικό κόσμο, προσπαθούσε να ισχυροποιήσει την πολιτική δομή του καθεστώτος. Και δεν έβρισκε άλλη λύση από την επιτάχυνση της επανόδου του βασιλιά. Αυτός θα γινόταν ο άξονας συνένωσης των αστών για να δώσουν τη μάχη, της οποίας ο κορυφαίος των Δεξιών, ο πρωθυπουργός Κ. Τσαλδάρης, διέβλεπε την αποφασιστική σοβαρότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΠΡΟΣ ΤΟ ΚΕΝΟ ΔΥΝΑΜΗΣ

ΤΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ • ΒΑΣΙΛΙΑΣ 68,3% • ΟΙ ΨΗΦΟΙ ΤΗΣ ΑΠΟΧΗΣ • Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΕΠΙΣΤΡΕΦΕΙ • Η ΜΥΣΤΗΡΙΩΔΗΣ ΦΙΛΗ ΤΟΥ • ΣΕ ΠΛΗΡΗ ΑΓΝΟΙΑ • Η ΤΕΡΑΣΤΙΑ ΥΠΟΔΟΧΗ • ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΩΝ • ΜΟΝΟ ΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ • ΤΟ Γ' ΨΗΦΙΣΜΑ • ΕΠΕΚΤΕΙΝΕΤΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΡΤΩΝ • ΕΠΙΘΕΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ • Η «ΣΤΕΝΗ ΑΥΤΟΑΜΥΝΑ» ΔΡΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ • ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ • Ο ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ • Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΣΚΡΑ • ΟΙ ΑΠΟΛΥΟΜΕΝΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ • ΚΡΙΣΗ ΣΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ • ΟΙ ΑΝΤΑΡΤΕΣ ΚΕΡΔΙΖΟΥΝ ΕΔΑΦΟΣ • ΠΡΩΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΩΝ

ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΗΣ 31ης ΜΑΡΤΙΟΥ 1946 πρόσφεραν το πρώτο βάθρο για την οικοδόμηση ενός «ντε γιούρε» και «ντε φάκτο» κράτους της Δεξιάς. Το δεύτερο βάθρο το πρόσφερε το δημοψήφισμα που διεξάχθηκε –όπως προαναγγέλθηκε από τον αντιβασιλιά– την 1η Σεπτεμβρίου. Η αγγλική κυβέρνηση, και ο υπουργός Εξωτερικών Μπέβιν ιδιαίτερα, δεν έδειξαν δυσκολία να εγκαταλείψουν τη δική τους προθεσμία. Όπως είδαμε, από τη στροφή που έκανε υπέρ του Δημοκρατικού Κέντρου τον Νοέμβριο του 1945, ο Μπέβιν είχε αξιώσει την αναβολή του δημοψηφίσματος επί 3 έτη. Στα τέλη του 1948 θα διεξαγόταν. Αλλά, μετά την τροπή των πραγμάτων, δεν έδειξε επιμονή στην υποστήριξη του Κέντρου. Θεώρησε και αυτός το πείραμά του ως αποτυχημένο και άφησε τις πρωτοβουλίες στα χέρια της Δεξιάς.

Έτσι την 1η Σεπτεμβρίου προσήλθαν οι Έλληνες πολίτες στις κάλπες, μέσα σε ατμόσφαιρα έντονης παρόρμησης για την αποκατάσταση του Γεώργιου. Ο κρατικός μηχανισμός κατ' εντολήν της κυβέρνησης, επικουρούμενος στην ύπαιθρο από την παρακρατική οργάνωση, έριξε το βάρος του υπέρ του βασιλιά. Αλλά άσχετα από την απειλητική σκιά που έριχνε αυτή η παρέμβαση ήταν τώρα έκδηλο ένα ισχυρό φιλοβασιλικό ρεύμα στις τάξεις τής μη Αριστεράς. Οι πηγές του ήταν η αναμφισβήτητη νίκη του Γεώργιου στις εκλογές του Μαρτίου και το δέος που προκαλούσε η υπόκρουση των μαχών από την ύπαιθρο.

Το αποτέλεσμα

Στο δημοψήφισμα δεν υπήρχε δηλωμένη πολιτική αποχή. Και η Αριστερά και η Κεντροαριστερά είχαν διδαχτεί από το μάθημα των εκλογών και τώρα κατέβηκαν στις κάλπες. «Είμαστε αρκετά έξυπνοι ώστε να μην επαναλάβουμε το ίδιο σφάλμα», δήλωσε ο Ι. Σοφιανόπουλος. Και πράγματι, όπως είναι γνωστό, έξυπνος δεν είναι εκείνος που δεν κάνει σφάλματα. Ο αλάνθαστος δεν υπάρχει. Έξυπνος είναι εκείνος που κατορθώνει να διδάσκεται από τα σφάλματά του και να τα επανορθώνει αμέσως. Μόνο που συχνά διδάσκεται κανείς από τα σφάλματά του όταν το πουλί έχει πετάξει...

Κανείς δεν αμφέβαλλε ποιο θα ήταν το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, το οποίο πράγματι αριθμητικά διαμορφώθηκε ως εξής:

Ἐγγεγραμμένοι	*1.900.613*
Ἐψήφισαν (ἔγκυρα)	*1.660.497*
Βασιλεὺς Γεώργιος	*1.135.492*
Λευκὰ	*342.500*
Δημοκρατία	*182.310*
Ἄλλων προτιμήσεων	*495*

Συνεπώς ο Γεώργιος συγκέντρωσε το 68,3% των ψήφων. Με την προϋπόθεση της γνησιότητας, το αποτέλεσμα αποτελούσε απόδειξη του ισχυρού ρεύματος που είχε δημιουργηθεί υπέρ του βασιλιά. Αλλά, άσχετα με αυτό το γεγονός, μια άλλη διαπίστωση προέκυπτε:

Οι ψήφοι της αποχής

Κατά τις εκλογές του Μαρτίου 1946, με την αποχή, ψήφισαν 1.117.000 περίπου.

Κατά το δημοψήφισμα, χωρίς αποχή, ψήφισαν 560.000 περισσότεροι και λογικά ο αριθμός αυτός εκφράζει τον αριθμό της πολιτικής αποχής στις εκλογές.

Υπενθυμίζουμε ότι χοντρικά είχαν συγκεντρώσει τότε:

Τὸ Λαϊκὸ Κόμμα μὲ τὰ συνεργαζόμενα, ψήφους	*609.000*
Τὸ Φιλελεύθερο Κόμμα	*195.000*
Ἡ ΕΠΕ (Βενιζέλος, Παπανδρέου, Κανελλόπουλος)	*213.000*
Τὸ Ἐθνικὸ Κόμμα	*65.000*
Λοιποί (κυρίως δεξιοί)	*35.000*

Αν προσθέτονταν οι 560.000 ψήφοι της αποχής τι θα συνέβαινε; Το Δημοκρατικό Κέντρο, που περιλάμβανε το κόμμα Φιλελευθέρων και τουλάχιστον το ήμισυ της ΕΠΕ, θα συγκροτούσε ένα μέτωπο 850.000 περίπου ψήφων που θα κατείχε την πλειοψηφία. Αλλά ίσως να συνασπιζόταν η ΕΠΕ με τη Δεξιά. Δεν θα έπαυαν οι 560.000 ψήφοι της Αριστεράς και της Κεντροαριστεράς να έπαιζαν σοβαρότατο ρό-

λο, συντασσόμενες με το κόμμα Φιλελευθέρων ή και μόνες τους. Στους ελιγμούς και συνδυασμούς της Βουλής εκείνης, ο ρόλος αυτός σε πολλές περιπτώσεις θα μπορούσε να αποβαίνει ρυθμιστικός.

Όλες όμως οι διαπιστώσεις και αναγνωρίσεις ανάγονταν στο παρελθόν. Τώρα διαμορφωνόταν πια μια νέα πραγματικότητα. Το αστικό κράτος αποκτούσε κεφαλή και άξονα συγκέντρωσης: τον Γεώργιο. Αλλά αποκτούσε και βάθρο. Γιατί ο αστικός πολιτικός κόσμος, που είχε διασπαστεί εξαιτίας ή εξ αφορμής του καθεστωτικού, τώρα συνενώθηκε και πάλι. Με πρώτους τον Θ. Σοφούλη και τον Σοφ. Βενιζέλο, όλοι οι δημοκρατικοί πολιτικοί αρχηγοί δήλωσαν την 7η Σεπτεμβρίου ότι αναγνωρίζουν το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος και τη νομιμότητα του βασιλικού πολιτεύματος. «Θα προσαρμοσθώμεν προς την νέαν πραγματικότητα», είπε ο Θ. Σοφούλης. «Θα πολιτευθώμεν ειλικρινώς και νομιμοφρόνως», πρόσθεσε ο Σοφ. Βενιζέλος. Και ο Γ. Παπανδρέου δήλωσε: «Επαναστατική άρνησις του δημοψηφίσματος δεν ημπορεί να αποτελή παρά μόνον πολιτικήν του εαμοκομμουνισμού».

Βέβαια δεν έπαυε η διαφοροποίηση Κέντρου και Δεξιάς. Και δεν έσβηνε μεταξύ των δύο μερίδων ο αγώνας για την εξουσία. Αλλά, όπως παρατηρεί ο Δ. Κούσουλας (*Επανάστασις και ήττα*, σελ. 194), «(τα κόμματα) τουλάχιστον δεν εσπαταλούσαν πλέον τον καιρό και την ενεργητικότητά τους γύρω από μια ιστορικώς παρωχημένη διαμάχη».

Ο βασιλιάς και η Αγγλία

Ο βασιλιάς Γεώργιος πληροφορήθηκε το αποτέλεσμα τη νύχτα της 2ας Σεπτεμβρίου, από τον πρεσβευτή της Ελλάδας, όταν επέστρεφε στο Λονδίνο από τη Σκοτία όπου παραθέριζε. Με μια λέξη υποδέχτηκε την είδηση: «Γουέλ». Την επομένη έφτασε ο πρωθυπουργός Τσαλδάρης για να του αναγγείλει τη θριαμβευτική νίκη του. Και επρόκειτο να καταφτάνουν στην αγγλική πρωτεύουσα πυκνοί οι προσκυνητές-πανηγυριστές. Ακόμα και ο Φώτης Μακρής, διορισμένος γενικός γραμματέας της ΓΣΕΕ (Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος) και βουλευτής, προσήλθε. Τους δεχόταν όλους προσηνής αλλά ανεξιχνίαστος στο ξενοδοχείο «Κλάριτζ» όπου έμενε ανάμεσα στη μικρή, ανεπίσημη Αυλή του.

Για δεύτερη φορά ο άνθρωπος αυτός με τη θυελλώδη σταδιοδρομία θα εγκατέλειπε την ευχάριστη ζωή του Άγγλου τζέντλεμαν προς την οποία είχε τόσο εξοικειωθεί. Τον τελευταίο καιρό οι μέρες του ήταν ανήσυχες. Είχε συνταραχθεί από τη δολοφονία της οικονόμου του Ελίζαμπεθ Μακ Λίμπεν, την 1η Ιουλίου. Είχε βρεθεί σφαγμένη σε ένα σπίτι του Ουεστμίνστερ, το οποίο ετοίμαζε για μια συγγενή του Γεώργιου όπως έγραψαν οι αγγλικές εφημερίδες. Ο δράστης, ένας ζωγράφος, συνελήφθη, αλλά ο βασιλιάς για πολύ καιρό φαινόταν ανάστατος.

Εκείνη την εποχή εξάλλου, για πρώτη ίσως φορά, ο αγέλαστος, σιωπηλός, μονήρης ηγεμόνας, είχε υποστεί κάποια αισθηματική δόνηση. Μια γυναίκα που παρέμενε διακριτικά στη σκιά, μια Αγγλίδα, όχι εντελώς νέα, τον συγκίνησε· και αυτός φαίνεται πως υπήρξε ο μόνος πραγματικός ερωτικός δεσμός του, μετά την ισχυρότατη απογοήτευση που του προκάλεσε η σύζυγός του Ελισάβετ πριν από ένα τέταρτο του αιώνα.

Η γυναίκα αυτή παρέμεινε σχεδόν άγνωστη. Μόνο το στενότατο βασιλικό περιβάλλον γνώριζε την ύπαρξή της και διαφύλαγε θρησκευτικά το μυστικό του Γεώργιου. Θα τον ακολουθήσει στη σκιά ώς το θάνατό του, για να παραστεί διακριτικά στην ταφή του. Και μόνο πολλά έτη αργότερα, το 1971, ο γραμματέας του Στέλιος Χουρμούζιος, στο έργο του *Θύελλες στο Θρόνο της Ελλάδας*, θα φωτίσει για μια στιγμή τη φευγαλέα μορφή της. Φαίνεται όμως πως τότε, τον Ιούλιο του 1946, αυτή ήταν η «συγγενής του βασιλέως», που στο διαμέρισμά της σφάχτηκε η άτυχη βασιλική οικονόμος Ελίζαμπεθ Μακ Λίμπεν.

Άγνοια των πραγμάτων

Η επιστροφή του στην Ελλάδα ορίστηκε για την 27η Σεπτεμβρίου 1946. Από εκείνη τη μέρα θα γινόταν η κεφαλή της εξουσίας. Είχε όμως γνώση της πραγματικότητας; Είχε πληροφορηθεί ότι άρχισε στην Ελλάδα η νέα ένοπλη αναμέτρηση από την οποία θα κρινόταν το παν; Είχε συναίσθηση των ουσιαστικών προβλημάτων και των δυνάμεων που αντιμετωπίζονταν;

Καθ' όλες τις ενδείξεις, βρισκόταν σε βασική άγνοια των πραγμάτων. Την 11η Σεπτεμβρίου απηύθυνε διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό που μετά μια ολιγόλογη μνεία της ανάγκης ησυχίας για την «οικονομική αναδημιουργία», αναλωνόταν ολόκληρο στις εθνικές διεκδικήσεις. Χάριν αυτών και μόνο ζητούσε ομαλότητα και ενότητα. Και ήταν βέβαια τότε ζωτικό θέμα για την Ελλάδα, αλλά επισκιαζόταν από τα άλλα, αγχώδη προβλήματα, τα οποία το βασιλικό διάγγελμα τα αντιπαρερχόταν σαν ανύπαρκτα.

Οπωσδήποτε όμως, η μεγάλη μάζα του λαού τον ανέμενε με προσδοκίες. Οι εθνικόφρονες ως Παράκλητο, μπροστά στον επερχόμενο τροπικό κυκλώνα, στην «επικίνδυνη ζώνη» του οποίου είχαμε αρχίσει να μπαίνουμε. Οι απλοί Αριστεροί, ως φορέα μιας αμνηστίας, όπως είχε γίνει κατά την προηγούμενη επιστροφή του το 1935. Και υπήρξε τεράστια, ενθουσιώδης η υποδοχή που του έγινε.

Η άφιξη του Γεώργιου

Σιωπηλός πάντα και ανεξιχνίαστος, το πρωί της 27ης Σεπτεμβρίου, ο βασιλιάς εγκατέλειπε το Λονδίνο, ξεκινώντας για τον Θρόνο και τον θάνατο. Μετά 4 ετών και

6 μηνών απουσία, στις 4:59′ το απόγευμα αποβιβαζόταν από το αγγλικό αεροπλάνο που τον μετέφερε στο αεροδρόμιο της Ελευσίνας και με μια θεαματική χειρονομία έσκυβε να πάρει λίγο ελληνικό χώμα το οποίο φιλούσε. Στην προβλήτα της Ελευσίνας περίμενε το αντιτορπιλικό *Μιαούλης*, ενώ σε λίγο κατέφτανε το αντιτορπιλικό *Θεμιστοκλής*. Το δεύτερο έφερνε από την Αλεξάνδρεια το διαδοχικό ζεύγος (Παύλο και Φρειδερίκη), που διεπαιρεώθηκε στον *Μιαούλη*. Εκεί επιβιβάστηκε και ο βασιλιάς, που δέχτηκε σε λίγο τον αντιβασιλιά, ο οποίος του παρέδωσε τυπικά την εξουσία, και τον πρωθυπουργό Κ. Τσαλδάρη. Το αντιτορπιλικό αμέσως απέπλευσε για τον Σαρωνικό. Και το πρωί της επομένης, 28 Σεπτεμβρίου, στις 10, με υψωμένη τη βασιλική σημαία, κατέπλευσε στον όρμο του Φαλήρου με τη συνοδεία 4 άλλων αντιτορπιλικών.

Η αποβίβαση υπήρξε φαντασμαγορική. Ο Γεώργιος φαινόταν ευδιάθετος, και κάπου-κάπου ένα χαμόγελο προκαλούσε ρήγμα στη συνήθη βλοσυρότητα της μορφής του. Με άνεση χαιρετούσε τους επίσημους και συναναστρεφόταν τους υπουργούς στην προκυμαία αναμένοντας την εκκίνηση για την πρωτεύουσα. Και ο αρμόδιος συντάκτης της εφημερίδας *Ακρόπολις*, που παρίστατο, γράφει:

> *«Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρέπει νὰ ὑπομνησθῇ, διὰ τὰ ἀνευλαβῆ συνήθως γραφόμενα ἢ λεγόμενα, ὅτι ἡ διαπίστωσίς μας εἶναι ὅτι ἡ ΑΜ ὁ Βασιλεὺς ὄχι μόνον ὁμιλεῖ ἐντελῶς μὲ καθαρὰν ἑλληνικὴν προφορὰν τὴν γλῶσσαν μας, ἀλλὰ καὶ τὴν δημοτικὴν ὡς κοινὸς ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ. Ἀπευθυνόμενος, αἴφνης, πρὸς τοὺς κ.κ. ὑπουργοὺς Ἐσωτερικῶν καὶ Γεωργίας, εἶπεν:*
>
> *» — Ἔμαθα ὅτι εἴχαμε ξηρασία στὸν τόπο μας. Μοῦ φαίνεται πὼς αὐτὸ θὰ ἔβλαψε τὰ ἀμπέλια καὶ τὴ λαδιά. Βλέπω ὅμως τώρα γύρω σύγνεφα καὶ ὁ καιρὸς εἶναι δροσερώτερος. Μοῦ φαίνεται πὼς θὰ βρέξῃ σύντομα, ἂν δὲν ἔχει βρέξει κάπου γύρω. Αὐτὸ θὰ κάμῃ καλὸ στὴ γεωργία μας».*

Η Αθήνα τον υποδέχτηκε με μαζικό ενθουσιασμό. Και στη Μητρόπολη έγινε δοξολογία όπου χοροστάτησε ο Δαμασκηνός, αρχιεπίσκοπος μόνο τώρα. Ο άλλος αρχιεπίσκοπος, ο ερημίτης Χρύσανθος, ο πιστός στον βασιλιά στις δύσκολες ώρες και προσωπικός του φίλος, δεν εμφανίστηκε. Πικραμένος τού έστειλε –όπως ξέρουμε– την τυπική του παραίτηση και αποσύρθηκε στο Παλαιό Φάληρο. Και, το βράδυ, ο πρωθυπουργός Τσαλδάρης τού υπέβαλε την παραίτηση της κυβέρνησης.

Ο Γεώργιος δεν φέρθηκε προς τον ισχυρό του 1946, τον Κ. Τσαλδάρη, όπως φέρθηκε προς τον ισχυρό του 1935, τον Γ. Κονδύλη. Δεν τον εκδίωξε με έναν μεγαλόσταυρο, ούτε σκέφτηκε να αποβλέψει σε νέες εκλογές, σε νέα βουλή, όπως το 1936. Αλλά προσπάθησε να συνενώσει τον αστικό πολιτικό κόσμο, με οικουμενική κυβέρνηση. Απέτυχε όμως στην πρώτη εκείνη προσπάθεια και τη 2α Οκτωβρίου ο

Τσαλδάρης όρκιζε πάλι την κυβέρνησή του. Η βασιλική προσπάθεια θα τελεσφορούσε μετά 4 μήνες.

Η οικονομική τραγωδία

Τι παρακινούσε όμως τον βασιλιά στη συνένωση του πολιτικού κόσμου; Τις πρώτες εκείνες ημέρες δεν έβλεπε μπροστά του παρά δύο προβλήματα: το οικονομικό και των εθνικών διεκδικήσεων.

Η οικονομική κατάσταση εξακολουθούσε να μην είναι καλή, μολονότι η χώρα συνερχόταν κάπως, με πολύ μικρά βήματα. Για τους λόγους που εξηγήσαμε, η ανοικοδόμηση βραδυπορούσε απελπιστικά. Εφόσον ήταν ανέφικτη η πλατιά κινητοποίηση των παραγωγικών δυνάμεων, μόνο μια ευρύτατη ξένη βοήθεια θα μπορούσε να δώσει στην οικονομία την απαραίτητη ισχυρή ώθηση. Και, κατά την εφήμερη ζωή της, η κυβέρνηση Π. Κανελλόπουλου το φθινόπωρο του 1945 είχε καταρτίσει ένα ρεαλιστικό πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης, που στηριζόταν στη χρηματοδότησή του από τους Άγγλους.

Αλλά ακριβώς στο σημείο αυτό βρισκόταν η αδυναμία όλων των προσπαθειών. Οι Άγγλοι, βυθισμένοι στη δική τους οικονομική αποτελμάτωση και χρεοκοπία, δεν ήθελαν και δεν μπορούσαν να βοηθήσουν σε μεγάλη κλίμακα τη χώρα. Με μεγάλη δυσκολία σήκωναν το φορτίο συντήρησης του βρετανικού στρατού στην Ελλάδα, και είχαν αρχίσει οι πρώτοι τριγμοί του οικοδομήματος της στρατιωτικής προστασίας. Πέντε μόλις μέρες μετά το δημοψήφισμα, μια πληροφορία προκάλεσε το πρώτο τσίμπημα ανησυχίας στον εθνικόφρονα κόσμο: οι αγγλικές στρατιωτικές μονάδες θα εγκατέλειπαν την περιοχή της πρωτεύουσας. Όλοι διερωτόντουσαν: Είναι αρχή εκκένωσης;

Οι εθνικές διεκδικήσεις

Το δεύτερο πρόβλημα, των εθνικών διεκδικήσεων, βρισκόταν σε αδιέξοδο. Είδαμε ότι εθνικόφρων πολιτικός κόσμος και βασιλιάς εκεί είχαν προσηλωμένα τα βλέμματά τους. Οι διεκδικήσεις αυτές, που είχαν συμφωνηθεί από τον καιρό της Κατοχής, περιλάμβαναν: τη Βόρειο Ήπειρο, διαρρύθμιση των συνόρων προς τη Βουλγαρία –με σοβαρή εδαφική επέκταση που μερικοί φιλοδοξούσαν να συμπεριλάβει όλη την Ανατολική Ρωμυλία– και τα Δωδεκάνησα. Για την Κύπρο δεν γινόταν σοβαρός λόγος τότε. Και επιπλέον προσθετόταν η αξίωση μεγάλων πολεμικών επανορθώσεων, περίπου 6 δισ. δολαρίων της εποχής.

Οι ελληνικές αξιώσεις είχαν κακή υποδοχή. Την 25η Απριλίου συνήλθε στο Παρίσι το συμβούλιο των υπουργών Εσωτερικών των 4 μεγάλων (Ην. Πολιτειών, Σοβ. Ένωσης, Μ. Βρετανίας, Γαλλίας) για να καταρτίσει τα σχέδια των συνθηκών ειρήνης

με την Ιταλία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Ουγγαρία, Φινλανδία, Αυστρία. Μία από τις πρώτες του αποφάσεις ήταν, στις 8 Μαΐου, να διατηρηθούν τα σύνορα της Βουλγαρίας όπως ήταν την 1η Ιανουαρίου 1941. Συνεπώς το ελληνικό αίτημα για τη στρατηγική τους διαρρύθμιση απορριπτόταν απολύτως. Θέμα Αλβανίας δεν υπήρχε και το Βορειοηπειρωτικό δεν συζητήθηκε. Απέμεναν τα Δωδεκάνησα, τα οποία ήδη κατέχονταν «ντε φάκτο» από ελληνικές δυνάμεις. Η Αμερική, η Αγγλία, η Γαλλία, ήταν σύμφωνες να επιδικαστούν τελεσίδικα στην Ελλάδα. Προσέκρουσαν όμως στο «βέτο» της Ρωσίας, που το διατύπωνε στερεότυπα με το βαρύ ύφος του ο πάντοτε βλοσυρός Μολότωφ.

Τα Δωδεκάνησα

Ξαφνικά όμως, την 27η Ιουνίου, έγινε ένα θαύμα. Η συνεδρίαση εκείνη τη μέρα απασχολήθηκε με ορισμένα δευτερεύοντα διακανονιστικά θέματα. Και παραδόξως ο Μολότωφ έδειχνε μεγάλη υποχωρητικότητα. Τότε κάποια στιγμή ο Αμερικανός υπουργός Τζαίημς Μπερνς στράφηκε προς τον Μολότωφ και του είπε σε ύφος ελαφρό και προφανώς χαριτολογώντας: «Αυτή η συνεδρίαση πήγε τόσο καλά, ώστε θα νόμιζε κανείς ότι μπορούμε να διακανονίσουμε ακόμη και το Δωδεκανησιακό».

Η φράση και μόνο του Μπερνς δείχνει πόσο θεωρούσαν οι Δυτικοί άκαμπτη τη σοβιετική θέση σ' αυτό το καίριο ελληνικό θέμα. Η έκπληξή τους όμως υπήρξε μεγάλη, όταν άκουσαν τον Μολότωφ να απαντά, με ένα από τα σπάνια χαμόγελά του: «Γιατί όχι; Η σοβιετική αντιπροσωπία δεν έχει καμία αντίρρηση».

Ο Μπερνς τα έχασε. Μη τολμώντας να πιστέψει ότι ο Σοβιετικός συνάδελφός του σοβαρολογεί, ρώτησε: «Δηλαδή ο κ. Μολότωφ θέλει να πει ότι δέχεται να δοθούν τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα;»

«Αυτό ακριβώς εννοώ», απάντησε ο Μολότωφ. «Και επειδή και σεις συμφωνείτε, ας θεωρήσουμε το ζήτημα λυμένο και ας προχωρήσουμε σε άλλο θέμα».

Ο Μπερνς εξακολουθούσε να είναι έκπληκτος. «Ας ανασάνουμε για ένα-δυο λεπτά», είπε στο τέλος, «για να συνέλθουμε».

Τη σκηνή περιγράφει ο Τζαίημς Μπερνς στα απομνημονεύματά του (γαλλική έκδοση 1947, *Cartes sur Table*, σελ. 260-261· βλ. και Γρηγ. Δαφνή, *Σοφοκλής Βενιζέλος*, σελ. 378).

Κανείς δεν έμαθε ποτέ γιατί είχε αντιδράσει με τόσο πείσμα η Σοβ. Ένωση ώς τότε στην ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων. Όπως κανείς δεν έμαθε γιατί απέσυρε κάθε αντίρρηση ξαφνικά εκείνο το πρωί. Πάντως έτσι, απροσδόκητα, η Ελλάδα αποκτούσε τα πολύτιμα νησιά. Οι αποφάσεις αυτές της Τετραμελούς δεν ήταν επίσημα τελεσίδικες. Θα συζητιόντουσαν στο Συνέδριο Ειρήνης που θα συνερχόταν στις 27 Ιουλίου, στο Παρίσι πάλι. Ήταν όμως βέβαιο ότι και εκεί η διεκδίκησή μας

για τα Δωδεκάνησα θα είχε την ίδια αποδοχή. Όπως εξίσου σχεδόν βέβαιο ήταν ότι η διεκδίκησή μας για τα βουλγαρικά σύνορα θα είχε την ίδια πανηγυρική απόρριψη.

Η αποτυχία

Την ορισμένη ημέρα –Δευτέρα 29 Ιουλίου– η Διάσκεψη της Ειρήνης άρχισε στο ανάκτορο του Λουξεμβούργου στο Παρίσι. Χίλιοι πεντακόσιοι αντιπρόσωποι 26 κρατών είχαν συνέλθει, ενώ η γαλλική πρωτεύουσα ήταν βυθισμένη ακόμα στη μεταπολεμική φτώχεια και στα σκοτάδια. Η διάσκεψη καρκινοβατούσε. Όταν ήρθε ο βασιλιάς στην Αθήνα, βρισκόταν ακόμα στην αιχμή της. Και υπό την αιγίδα του κινητοποιήθηκε όλο το πολιτικό δυναμικό της χώρας –με εξαίρεση βέβαια την Αριστερά– για να δώσει μια ύστατη μάχη υπέρ των διεκδικήσεων.

Την 4η Οκτωβρίου, στη Βουλή εμφανίστηκε για πρώτη φορά ο βασιλιάς. Στο διάγγελμα που εκφώνησε, έριξε το σύνθημα της εθνικής ενότητας, και αμέσως αποφασίστηκε να αναχωρήσουν για τη διάσκεψη όλοι οι πολιτικοί αρχηγοί με επικεφαλής τον πρωθυπουργό. Πράγματι την επομένη, ένα αεροπλάνο μετέφερε στο Παρίσι τούς Κ. Τσαλδάρη, Σοφ. Βενιζέλο, Π. Κανελλόπουλο, Γ. Παπανδρέου, Ν. Ζέρβα και τον Κ. Ρέντη ως εκπρόσωπο του Θ. Σοφούλη. Τίποτα καλύτερο δεν απέσπασε η ομάδα των πολιτικών αρχηγών. Πέρα από τα Δωδεκάνησα, κανείς από τους Δυτικούς δεν ήταν διατεθειμένος να εισακούσει τις ελληνικές αξιώσεις.

Ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Μπερνς για τις εδαφικές διεκδικήσεις τούς είπε: «Η Βόρειος Ήπειρος ανήκει σε χώρα η οποία κατακτήθηκε από τον Άξονα. Δεν μπορούμε να τη διαμελίσουμε. Όσον αφορά τις στρατηγικές διαρρυθμίσεις των βουλγαρικών συνόρων, νομίζω ότι μερικοί στρατιωτικοί σας ζουν περισσότερο από ό,τι χρειάζεται στο παρελθόν. Η ασφάλειά σας δεν εξαρτάται από τη μεθοριακή σας γραμμή, αλλά από τη βοήθεια που θα σας παράσχουν τα Ηνωμένα Έθνη ή άλλη ομάδα κρατών». Και πρόσθεσε χαρακτηριστικά: «Άλλωστε πρέπει να ξέρετε: η αμερικανική κυβέρνηση δεν θα δεχόταν ποτέ να παραχωρηθούν ελληνικά εδάφη στη Βουλγαρία. Ούτε όμως και η σοβιετική θα δεχόταν να παραχωρηθούν βουλγαρικά εδάφη στην Ελλάδα».

Πιο ρεαλιστικός και απογοητευτικός υπήρξε ο Μπερνς για τις οικονομικές διεκδικήσεις: «Οι καιροί έχουν αλλάξει τελείως, κύριοι», τους είπε. «Στο παρελθόν, οι πόλεμοι προξενούσαν μικρές σχετικώς καταστροφές, που ο ηττημένος μπορούσε να τις επανορθώσει. Τώρα όμως, αποκτούν τέτοιες διαστάσεις, ώστε αποκλείεται ένα ηττημένο κράτος να αποκαταστήσει τις ζημιές που προκάλεσε. Η Ιταλία πρέπει να πληρώσει 15 δισεκατομμύρια δολάρια αν πρόκειται να επανορθώσει πλήρως τις καταστροφές που υπέστησαν εξαιτίας της η Ελλάδα, η Αιθιοπία, η Γιουγκοσλαβία και η

Αλβανία. Ο ιταλικός λαός όμως συντηρείται τώρα από την UNRRA. Πώς θα πληρώσει;»

Εφόσον και η ίδια η Αμερική τηρούσε τόσο αρνητική στάση, δεν μπορούσε να γίνει τίποτα. Το αποτέλεσμα υπήρξε να καταποντισθούν στη Διάσκεψη Ειρήνης όλες οι ελληνικές προσδοκίες. Το Βορειοηπειρωτικό παρέμεινε εκκρεμές, πράγμα που σήμαινε ότι ρίχτηκε στις καλένδες. Το θέμα των βουλγαρικών συνόρων έκλεισε. Από τα δισεκατομμύρια δολαρίων που διεκδικούσαμε ως πολεμικές επανορθώσεις επιδικάστηκαν 100 εκατομμύρια δολάρια από την Ιταλία και 45 εκατομμύρια δολάρια από τη Βουλγαρία (η διάσκεψη δεν πήρε αποφάσεις για τη Γερμανία). Επίσης η Βουλγαρία υποχρεώθηκε να επιστρέψει τα περιουσιακά στοιχεία που είχαν αφαιρεθεί κατά την Κατοχή από την Αν. Μακεδονία-Θράκη και να αποζημιώσει τους Έλληνες που είχαν απαλλοτριωθεί περιουσιακά τους στοιχεία στη Βουλγαρία. Πέραν τούτου, επικυρώθηκε η ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα. Ο απολογισμός ήταν πενιχρότατος και διέλυε οριστικά το αισιόδοξο εθνικό όραμα το οποίο επέσειαν στο λαό από την εποχή της Βάρκιζας τα εθνικόφρονα κόμματα.

Η Διάσκεψη της Ειρήνης έληξε τη 15η Οκτωβρίου 1946. Την ίδια μέρα στη Νυρεμβέργη απαγχονίζονταν οι 10 ηγέτες της χιτλερικής Γερμανίας που είχαν καταδικαστεί σε θάνατο από το Δικαστήριο των Εγκληματιών Πολέμου. Ο 11ος και κυριότερος κατάδικος, ο Γκαίριγκ, κατόρθωσε να αυτοκτονήσει λίγες ώρες προηγουμένως. Έληγε έτσι μια εποχή. Το κλείσιμο των λογαριασμών του πολέμου μαζί με τη θεσμοποίηση της ειρήνης αποτελούσαν την αυλαία της τραγωδίας. Και τη 19η Οκτωβρίου η ομάδα του Έλληνα πρωθυπουργού με τους πολιτικούς αρχηγούς επέστρεφε στην Αθήνα, αποκομίζοντας τη συναίσθηση της ήττας.

Βασιλιάς και αντάρτες

Στα ανάκτορα των Αθηνών, ο βασιλιάς θα αναμετρούσε τις συνέπειες. Η βασιλεία του θα εγκαινιαζόταν με μια μεγάλη αποτυχία. Αλλά δεν ήταν αυτό το καίριο πρόβλημα που αντιμετώπιζε. Η διάλυση των ελπίδων για τις εθνικές διεκδικήσεις ωχριούσε μπροστά στο κολοσσιαίο γεγονός της ένοπλης αναμέτρησης. Είχε, άραγε, συλλάβει τις διαστάσεις του θέματος ο Γεώργιος;

Οι εθνικόφρονες Έλληνες –πολιτική και οικονομική ηγεσία, αλλά και μάζες– πίστευαν ότι με την αποκατάσταση του βασιλιά στον θρόνο του θα συμπυκνωνόταν η παράταξη, θα συντονιζόταν η δύναμη του καθεστώτος, θα καταπνιγόταν η ένοπλη δράση της Αριστεράς, η οποία θα υποτασσόταν έτσι τελεσίδικα. Αλλά τα πράγματα διέλυαν αμείλικτα αυτή την προσδοκία.

Αν η άνοιξη του 1946 έφερε τα πρώτα μηνύματα του ανταρτοπόλεμου, το καλοκαίρι αποκάλυψε τη σταθερή του ανάπτυξη. Και, από την άφιξη του βασιλιά, το φθι-

νόπωρο και το χειμώνα, η επέκτασή του σε πλάτος και βάθος βάζει φαρδιά-πλατιά τη σφραγίδα της στην ελληνική πραγματικότητα.

Μετά την επίθεση κατά του Λιτόχωρου, τα χτυπήματα των ανταρτών ήταν σποραδικά, αραιά, χωρίς οργανική σύνδεση και χωρίς καταφανές γενικό σχέδιο. Αλλά πολύ γρήγορα πολλαπλασιάστηκαν και άφησαν να διαγράφεται ο στρατηγικός ελιγμός: ήταν η συντριβή ή η εκδίωξη της χωροφυλακής από ορισμένες μεγάλες εκτάσεις, για να δημιουργηθούν ανταρτοκρατούμενες περιοχές, που θα αποτελούσαν τις βάσεις για παραπέρα ευρύτερη δράση.

Το Γ' ψήφισμα

Πώς αντέδρασε το κράτος; Είχε περάσει πια η εποχή της κυβέρνησης του Δημοκρατικού Κέντρου, που επιδίωκε τον κατευνασμό. Τώρα που κυβερνούσε η Δεξιά, θα ακολουθούσε το δρόμο της σκληρής αντιμετώπισης. Και τη 18η Ιουνίου 1946 η Βουλή θέσπισε το Γ' ψήφισμα «περί εκτάκτων μέτρων κατά των επιβουλευομένων την δημοσίαν τάξιν και την ακεραιότητα του κράτους». Αυτό το ψήφισμα υπήρξε ο θεμέλιος λίθος των δραστικών και αμείλικτων νομοθετημάτων που εφάρμοσε το καθεστώς στη διάρκεια της πολεμικής τριετίας 1946-1949. Ώς τη 14η Οκτωβρίου 1947 δεν ίσχυε στην περιοχή της πρωτεύουσας. Καί η κυριότερη διάταξή του ήταν:

> *«Όστις θέλων νὰ ἀποσπάση ἓν μέρος τῆς Ἐπικρατείας ἢ νὰ εὐκολύνη τὰ πρὸς τὸ τέλος τείνοντα σχέδια, συνώμοσεν ἐντὸς τοῦ κράτους ἢ συνεννοήθη μὲ ξένους, ἢ διήγειρε στάσιν, ἢ κατήρτισεν ἐνόπλους ὁμάδας, ἢ μετέσχεν εἰς αὐτάς, τιμωρεῖται μὲ θάνατον...»*

Το ψήφισμα όριζε για την εκδίκαση των αδικημάτων τάξης τη σύσταση εκτάκτων στρατοδικείων που οι αποφάσεις τους θα ήταν τελεσίδικες, δίχως να χωράει κανένα ένδικο μέσον. Την 21η Ιουνίου συγκροτήθηκαν τα πρώτα 11 στρατοδικεία στις πόλεις: Θεσσαλονίκη, Γιαννιτσά, Κιλκίς, Σέρρες, Δράμα, Ξάνθη, Αλεξανδρούπολη, Λάρισα, Κοζάνη, Φλώρινα, Ιωάννινα. Τη 16η Ιουλίου έγιναν στη Θεσσαλονίκη οι δύο πρώτες εκτελέσεις καταδικασθέντων από έκτακτα στρατοδικεία. Και την 26η Ιουλίου τουφεκίστηκε στα Γιαννιτσά μαζί με άλλους 6 καταδικασμένους η πρώτη γυναίκα που εκτελέστηκε στη νεότερη ελληνική ιστορία: η νεαρή δασκάλα Ειρήνη Γκίνη.

Συνεχής δράση

Ανέκοψε η αυστηρότητα των μέτρων τάξης τη δράση των ανταρτών; Το βέβαιο είναι πως η δράση αυτή αναπτυσσόταν συνεχώς. Η χωροφυλακή πράγματι αναγκάστηκε να αποσυρθεί από μεγάλες εκτάσεις και τότε, από τον Ιούνιο, παρενέβη ο συγκροτούμενος στρατός. Αλλά και εναντίον του οι ομάδες των ανταρτών εξαπέλυαν επι-

θέσεις με τον ίδιο αντικειμενικό σκοπό. Η δράση αυτή εγκαινιάστηκε τον Ιούλιο. Μετά την Ποντοκερασιά (5 Ιουλίου), την 25η του μήνα μια διμοιρία έπεφτε σε ενέδρα στην οδό Λάρισας-Αγυάς. Ο επικεφαλής λοχαγός Κυριακόγκωνας και 7 στρατιώτες σκοτώθηκαν επί τόπου. Ο λοχαγός αυτός ήταν ο πρώτος αξιωματικός του στρατού που φονευόταν στο νέο αιματοκύλισμα της Ελλάδας.

Ενώ μετά το δημοψήφισμα ο Γεώργιος έκανε τις προετοιμασίες για την επιστροφή του, οι αντάρτες εξαπέλυαν νέο κύμα δράσης. Είναι μάλλον βέβαιο ότι ο βασιλιάς δεν ενημερωνόταν ακριβώς για το φούντωμα της πυρκαγιάς. Αλλά το ΚΚΕ, ως απάντηση στην αποκατάσταση του Θρόνου, έκανε θεαματική επίδειξη δύναμης. Ο Σεπτέμβριος του 1946, μήνας που σφραγίζεται με την επάνοδο του Γεώργιου, ήταν ταυτόχρονα ο ταραχωδέστερος από την ημέρα της Βάρκιζας. Και οι συγκρούσεις ήταν πολυάριθμες.

Τη 12η Σεπτεμβρίου, στη δημόσια οδό Πολυνερίου-Βέροιας, κοντά στη γέφυρα του Αλιάκμονα, έπεσε σε ενέδρα απόσπασμα χωροφυλακής και εξοντώθηκε. Ο ταγματάρχης Σωτηρίου και 13 χωροφύλακες ήταν νεκροί. Τη 17η του ίδιου μήνα, ένα φυλάκιο χωροφυλακής και στρατού στα Ζαγοροχώρια καταλήφθηκε αφού έπεσαν 12 άνδρες. Στη Λεκώμη της Αλεξανδρούπολης, την 21η Σεπτεμβρίου, εξοντωνόταν απόσπασμα 16 χωροφυλάκων και την 23η στον δημόσιο δρόμο Τρίπολης-Σπάρτης, κοντά στην Αράχωβα της Λακωνίας, δύο αυτοκίνητα με δύναμη της χωροφυλακής έπεσαν σε ενέδρα του Κονταλώνη. Ο απολογισμός ήταν: ένας ανθυπασπιστής και 9 χωροφύλακες νεκροί, ένας ανθυπομοίραρχος και 2 χωροφύλακες βαριά τραυματισμένοι.

Πολύ σύντομα άρχισε η επίθεση και εναντίον πόλεων. Την 21η Σεπτεμβρίου, ισχυρό Σώμα ανταρτών υπό τον Υψηλάντη κατέλαβε τη Δεσκάτη, που την υπεράσπιζαν ένας λόχος στρατού και 45 άνδρες της χωροφυλακής. Το μεγάλο γέρας της επιχείρησης ήταν μια αποθήκη όπλων και ιματισμού. Μετά 24 ώρες οι αντάρτες αποχώρησαν. Αλλά ήδη στην περιοχή, πάνω στα Χάσια και τα Αντιχάσια, είχε σχηματιστεί μια αρκετά ευρεία νησίδα ανταρτοκρατούμενου εδάφους.

Τη 2α Οκτωβρίου, η Νάουσα, όπου υπήρχε στρατιωτικό απόσπασμα 60 ανδρών και δύναμη 20 χωροφυλάκων, καταλήφθηκε επί τέσσερις ώρες από αντάρτες που εισόρμησαν από το Βέρμιο. Ήταν η πρώτη ελληνική πόλη μετά τα Δεκεμβριανά που γινόταν πεδίο μάχης.

Η «Στενή Αυτοάμυνα»

Την ημέρα του επεισοδίου της Νάουσας, ο βασιλιάς είχε μόλις πέντε εικοσιτετράωρα στην Αθήνα και όρκιζε ξανά την κυβέρνηση Τσαλδάρη. Η κατάσταση ήταν ζοφερή. Δεν ήταν μόνο η δράση στην ύπαιθρο. Μέσα στην πρωτεύουσα, το ΚΚΕ χτυ-

πούσε με το στενό χέρι της «Στενής Αυτοάμυνας».Την 5η Σεπτεμβρίου ο έμπορος Γ. Βερνάρδος και ο Δ. Θεοχάρης, στελέχη της «Χ», εκτελέστηκαν μέσα στον δρόμο. Τη 12η Σεπτεμβρίου ο καθηγητής Α. Βαρίτης έπεφτε διάτρητος από σφαίρες με θρυμματισμένο κρανίο μέσα στο σπίτι του, ενώ παρέδιδε μάθημα σε μια μαθήτριά του. Τραυματίστηκε κι αυτή. Οι εκτελεστές, πυροβολώντας, χύθηκαν στον δρόμο, πήδηξαν σ' ένα τραμ, άρπαξαν μια μοτοσικλέτα κι εξαφανίστηκαν, παρά τη βροχή σφαιρών που έριχναν εναντίον τους οι αστυνομικοί. Ένας ανθυπαστυνόμος τραυματίστηκε βαριά. Ο Βαρίτης ήταν επίσης στέλεχος της «Χ». Όπως και ο Πανωλιάσκος, που τον σκότωσαν λίγες μέρες αργότερα. Ήταν φανερό: η «Στενή Αυτοάμυνα» εξαπέλυσε επίθεση κατά της οργάνωσης του συνταγματάρχη Γρίβα.

Η αντίδραση του καθεστώτος, με τον πολλαπλασιασμό των εκτάκτων στρατοδικείων και των εκτελέσεων, συνεχιζόταν με επιταχυνόμενο ρυθμό. Αλλά μετά το δημοψήφισμα προσπαθούσε να τηρήσει τις αρχές της νομιμότητας. Με τον βασιλιά επικεφαλής, το κράτος έπρεπε να εμφανίζεται ως «κράτος δικαίου» και έτσι έκανε μια στροφή κατά των παρακρατικών δυνάμεων. Είχαν άλλωστε οι δυνάμεις αυτές σηκώσει σε διεθνή κλίμακα θόρυβο με τη δολοφονία του δημοσιογράφου Κώστα Βιδάλη.

Ο Βιδάλης, πολιτικός συντάκτης της επίσημης εφημερίδας του ΚΚΕ *Ριζοσπάστης*, έκανε δημοσιογραφική αποστολή στη Θεσσαλία. Έπεσε όμως στα μέσα Αυγούστου στα χέρια μιας ένοπλης ομάδας της Δεξιάς και σφάχτηκε. Η κυβέρνηση δεν περιορίστηκε να ορίσει ευρείες ανακρίσεις. Λίγο αργότερα, τη 16η Σεπτεμβρίου, τουφεκίζονταν στο Επταπύργιο της Θεσσαλονίκης δύο καταδικασθέντες σε θάνατο από το έκτακτο στρατοδικείο. Ο ένας ήταν κομμουνιστής. Ο άλλος όμως, επονομαζόμενος Θεολογίτης, ήταν ένας νεαρός «παρακρατικός». Ανήκε στην ένοπλη βασιλόφρονα οργάνωση ΕΒΕΝ και είχε εξοντώσει μια οικογένεια Αριστερών με χειροβομβίδα. Το στρατοδικείο δεν του χαρίστηκε. Αλλά το περιστατικό εκείνο έμεινε μοναδικό. Δεν ήταν εύκολο να παραμεριστεί μια τόσο πολυπλόκαμη δύναμη –το παρακράτος– όταν μάλιστα το κράτος είχε ακόμα την ανάγκη της.

Βασιλική χάρη

Με έκπληξη ο βασιλιάς ανακάλυπτε αυτή την πραγματικότητα. Τι θα έκανε μπροστά στην κατάσταση που έβλεπε; Θα αναλάμβανε τον ρόλο του κατευναστή; Θα αντιμετώπιζε το ενδεχόμενο γενικής αμνηστίας όπως έκανε όταν επέστρεφε την πρώτη φορά στον Θρόνο του το 1935; Τότε την είχε παραχωρήσει σχεδόν πατώντας πάνω στην προκυμαία του Φαλήρου. Τώρα, τις πρώτες ημέρες τηρούσε σιγή, αλλά 24 ώρες μετά την άφιξή του –την 29η Σεπτεμβρίου– έκανε μια ενδεικτική χειρονομία που προκάλεσε αίσθηση: στην πρώτη αίτηση χάριτος καταδικασθέντων σε θάνατο

ανταρτών που του προσκομίσθηκε, έγραψε τη λέξη: Ναι. Επρόκειτο για δύο θανατοποινίτες των εκτάκτων στρατοδικείων Λαρίσης και Κιλκίς. Η χάρη, με τη διαταγή του επιτρόπου για την αναστολή της εκτέλεσης, έφτασε στα χέρια των αρμοδίων Αρχών την τελευταία στιγμή, ενώ γίνονταν οι ετοιμασίες για να στηθούν οι κατάδικοι μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα. Την επομένη, 30 Σεπτεμβρίου, χάρισε τη ζωή σε έναν ακόμα κατάδικο θανάτου στο Κιλκίς. Αλλά δεν επαναλήφθηκε συστηματικά η βασιλική χειρονομία. Ο Γεώργιος έκρινε ότι έπρεπε να αφήσει τον χειρισμό του θέματος στην κυβέρνηση.

Ο στρατός

Τι έκανε στο μεταξύ ο στρατός; Ακριβώς τη μέρα που έφτανε ο Γεώργιος, αναλάμβανε την αποκλειστική ευθύνη για την αντιμετώπιση των ανταρτών. Από τον Ιούλιο ώς τότε, η χωροφυλακή ήταν «μικρός συνέταιρος». Τώρα γινόταν απλώς δευτερεύον εκτελεστικό όργανο των κατά τόπους στρατιωτικών διοικήσεων. Αλλά ο στρατός την εποχή εκείνη περνούσε τη μεγάλη κρίση του.

Η κρίση αυτή οφειλόταν στη διάβρωσή του από την Αριστερά. Αναφέραμε ήδη το επεισόδιο της διάλυσης του λόχου της Ποντοκερασιάς και τη διακήρυξη των στρατιωτικών Αρχών ότι σε ορισμένες ταξιαρχίες της Δυτικής Μακεδονίας με επίκεντρο την Κοζάνη επρόκειτο να εκραγεί κίνημα τύπου «Μέσης Ανατολής». Αργότερα δηλώθηκε ότι η συνωμοσία ήταν πολύ ευρύτερη. Και η αντεπίθεση της στρατιωτικής διοίκησης υπήρξε αδυσώπητη.

Εκκαθάριση

Με την άφιξη του Γεώργιου, η εκκαθάριση του στρατού προσέλαβε ρυθμό αποφασιστικό. Είχε σχέση με την ιδιότητα του βασιλιά ως ανώτατου αρχηγού των ενόπλων δυνάμεων; Πάντως 48 ώρες μετά την επιστροφή του, την 30ή Σεπτεμβρίου, το Στρατοδικείο Λαρίσης καταδίκαζε για στάση 5 στρατιώτες σε θάνατο και 14 σε ισόβια δεσμά. Τη 2α Οκτωβρίου παραπέμπονταν στο Στρατοδικείο Γιαννιτσών 2 ανθυπολοχαγοί και 11 στρατιώτες για εσχάτη προδοσία. Την 3η Οκτωβρίου το Στρατοδικείο Θεσσαλονίκης καταδίκαζε σε θάνατο 2 ανθυπασπιστές και 11 στρατιώτες. Την 7η Οκτωβρίου άρχιζε στο Στρατοδικείο Γιαννιτσών η δίκη 1 ανθυπολοχαγού και 21 στρατιωτών της φρουράς Εδέσσης για συνωμοσία κατά του κράτους και καταδικάστηκαν οι 3 σε θάνατο. Τη 10η Οκτωβρίου το Στρατοδικείο Λαρίσης δίκαζε 4 αξιωματικούς και 94 οπλίτες για στάση. Την 24η Οκτωβρίου εκτελέστηκαν στη Λάρισα 3 λοχίες και 6 στρατιώτες. Την 25η Νοεμβρίου το Στρατοδικείο Λαρίσης καταδίκασε 3 στρατιώτες σε θάνατο και την 4η Δεκεμβρίου 1 ανθυπολοχαγό και 13 στρατιώτες σε θάνατο και άλλους 22 σε ισόβια δεσμά.

Το πλήθος αυτών των τραγικών περιπτώσεων αποκαλύπτει την έκταση της υπόθεσης. Και ο υποστράτηγος Δ. Ζαφειρόπουλος γράφει (*Ο Αντισυμμοριακός Αγών*, σελ. 190):

«Κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1946, ὅτε ἀνεκαλύφθησαν τὰ στασιαστικὰ κινήματα εἰς τὴν Ταξιαρχίαν τῆς Κοζάνης, ὑπῆρχεν ἀδυναμία ἐπιβολῆς τῆς τάξεως καὶ ὁ συμμοριτισμός, ἐὰν τὸ ἀντελαμβάνετο, εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ κυριαρχήσῃ ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς περιοχῆς, ἀπὸ Θεσσαλίας καὶ βορειότερον μέχρι τῶν συνόρων. Ἡ κρίσιμος αὕτη κατάστασις ταχέως παρῆλθε λόγῳ τῶν ἐξαιρετικῶν μέτρων, ἅτινα ἐλήφθησαν ὑπὸ τῆς Διοικήσεως τοῦ Β' Σ. Στρατοῦ, καὶ ἅτινα ἐξήρχοντο τοῦ πλαισίου τῆς νομιμότητος, δεδομένου ὅτι καὶ ὁ συμμοριτισμὸς ἦτο ἐκτὸς Νόμου».

Ο στρατός ταυτόχρονα ανέπτυσσε μαχητική αντίδραση που εκδηλωνόταν με μια σειρά πολυάριθμων μικρών, τοπικών, επιθετικών εκκαθαριστικών επιχειρήσεων. Άρχισαν από το Βέρμιο την 8η-11η Ιουλίου, επεκτάθηκαν στο Πάικο, στα Αντιχάσια, στο Πήλιο, στο Βίτσι, στην Όσσα. Τερματίστηκαν τον Νοέμβριο του 1946 μάλλον άδοξα. Δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, γιατί ο εχθρός απέφευγε τη μάχη και ήταν αδύνατο να εγκλωβιστεί με τις ανεπαρκείς δυνάμεις τού τότε στρατού, που επιπλέον διασπειρόταν με εκείνες τις σπασμωδικές και ασύνδετες εξορμήσεις.

Το Γενικό Αρχηγείο

Οι στρατιωτικές μονάδες φθάρθηκαν, καταλήφθηκαν από σωματική και ψυχική κόπωση, χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Βέβαια, εκείνη η επιθετική παρενοχλητική δραστηριότητα, όσο και αν δεν επέφερε τη συντριβή των ανταρτικών ομάδων, απέτρεψε την επικράτησή τους σε ευρύτερες περιοχές. Οπωσδήποτε όμως στο τέρμα εκείνης της εξόρμησης του στρατού, που φιλοδοξούσε να πετύχει ό,τι δεν πέτυχε η χωροφυλακή, ο αντίπαλος ήταν πολύ ισχυρότερος, μολονότι επιβραδύνθηκε η ανάπτυξή του.

Οι ασυντόνιστες ομάδες των ΟΔΕΚ είχαν ενισχυθεί σε μεγάλο βαθμό, ενώ η οργάνωσή τους τελειοποιούνταν με βήματα μεγάλα. Και την 28η Οκτωβρίου1946 τα αρχηγεία περιοχών των ανταρτών αποκτούσαν Γενικό Αρχηγείο, που ιδρυόταν με την εξής διαταγή:

«Γενικὸν Ἀρχηγεῖον Ἀνταρτῶν.

»Ἐπιτελικὸν Γραφεῖον Ι

»Ἀρ. Πρωτ. 1

»"Ἡ στυγνὴ δίωξι τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ δημοκρατικοῦ λαοῦ ἀπὸ τὸν Ἀγγλόδουλο μοναρχοφασισμὸ καὶ τὰ ὄργανά τους, ποὺ ἀνάγκασε χιλιάδες δημοκράτες νὰ βγοῦνε στὰ βουνὰ γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴ ζωή

τους, ὡδήγησε στὴ σημερινὴ ἀνάπτυξι τοῦ ἀντάρτικου κινήματος.

»"Ἔχοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι εἶναι ὥριμη πιὰ ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας συντονιστικοῦ ὀργάνου γιὰ τὸν συντονισμὸ καὶ τὴν καθοδήγησι τοῦ ὅλου ἀνταρτικοῦ ἀγῶνος, ἀποφασίζομεν τὴν δημιουργία τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου Ἀνταρτῶν, στὸ ὁποῖο θὰ ὑπάγωνται τὰ ἀρχηγεῖα τῶν ἀνταρτῶν Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Ρούμελης"».

Ποιος ήταν ο Γενικός Αρχηγός των ανταρτών με τη νέα τους συγκρότηση; Ο Μάρκος Βαφειάδης, ο καπνεργάτης που στην Κατοχή είχε αναδειχτεί σε καπετάνιο της Ομάδας Μεραρχιών Μακεδονίας του ΕΛΑΣ και μετά τη Βάρκιζα ήταν Β' γραμματέας του Μακεδονικού Γραφείου του ΚΚΕ. Ηλικίας τώρα 40 χρονών, αντιμετώπιζε τη σύλληψή του κατόπιν απόφασης της Επιτροπής Ασφαλείας Θεσσαλονίκης. Οι επιτροπές αυτές συγκροτήθηκαν βάσει του Γ' ψηφίσματος για τα μέτρα ασφαλείας και επέβαλαν το διοικητικό μέτρο της εξορίας για κάθε άτομο, κατά την κρίση τους. Ο Μάρκος Βαφειάδης όμως δεν θα έμενε να συλληφθεί. Ξέφυγε από τη Θεσσαλονίκη και βγήκε στο βουνό. Αλλά η απόφαση της Επιτροπής Ασφαλείας απλώς συνέπεσε με την απόφαση του Ζαχαριάδη να του αναθέσει την αρχηγία των ανταρτών. Και νά πώς αναφέρει το περιστατικό της άφιξης του Βαφειάδη στα βουνά, και της ίδρυσης του Γενικού Αρχηγείου, η αντάρτικη εφημερίδα *Εξόρμηση* (φύλλο 28.10.1947):

«Ἡ γοργὴ ἀνάπτυξη τῶν πρώτων ἀνταρτικῶν ὁμάδων ποὺ δροῦσαν ὥς τότε –μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ Ὀκτώβρη 1946– ἀνεξάρτητα ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἔστω καὶ μὲ τὴν ὑπαγωγή τους σὲ συγκροτήματα, ἔκανε ἔκδηλη τὴν ἀνάγκη νὰ δημιουργηθῆ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἕνα συντονιστικὸ ὄργανο ποὺ νὰ καθοδηγῆ καὶ νὰ συντονίζη τὴ δράση τους.

»Αὐτὴ τὴν ἀνάγκη ἦρθε νὰ καλύψη ἡ συγκρότηση τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου.

»Τὸ βαρὺ αὐτὸ ἔργο ἐπωμίστηκε ὁ λαϊκὸς ἀγωνιστής, καπετάνιος τῆς Ὁμάδας Μεραρχιῶν Μακεδονίας τοῦ ΕΛΑΣ, ὁ Μᾶρκος.

»Προγεγραμμένος ἀπὸ τὸ καθεστώς, ὁ συναγωνιστὴς Μᾶρκος ἔφθασε στὴν Ἀνθρακιὰ τῶν Γρεβενῶν στὶς 21 Ὀκτωβρίου, ὅπου γίνεται σύσκεψη τῶν καπεταναίων τῆς περιοχῆς καὶ ἀποφασίζεται νὰ γίνει νέα πλατύτερη σύσκεψη καὶ μὲ στελέχη ἄλλων ἀρχηγείων. Ἔτσι στὶς 26-28 Ὀκτώβρη πραγματοποιεῖται σύσκεψη στὴν Τσούκα Ἀντιχασίων στὴν ὁποία παίρνουν μέρος οἱ καπεταναῖοι Μᾶρκος, Κίσσαβος, Κικίτσας καὶ Λασσάνης.

»Ἐκεῖ ἀποφασίσθηκε ἡ ἵδρυση τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου στὶς 28 Ὀκτώβρη. Τότε ἐκδόθηκε ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 διαταγὴ γιὰ τὴν συγκρότηση τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου τῶν ἀνταρτῶν».

Οι καπεταναίοι

Ας σημειώσουμε ότι ο Κίσσαβος ήταν ο καπετάνιος της 1ης Θεσσαλικής Μεραρχίας του ΕΛΑΣ. Ο Κικίτσας ήταν ο καπετάνιος των Πιερίων από την αρχή της Κατοχής. Ο Λασσάνης ήταν ο πολιτικός της 10ης Μεραρχίας του ΕΛΑΣ. Η απουσία έμπειρων αξιωματικών καριέρας –που τόσο αφθονούσαν στον ΕΛΑΣ– είναι έκδηλη. Ο Ζαχαριάδης είχε αποφασίσει το νέο αντάρτικο του ΚΚΕ να είναι «λαϊκό». Στο «μίνιμουμ» και όχι στο «μάξιμουμ» –όπως στην Κατοχή– θα χρησιμοποιούνταν οι αξιωματικοί. Και αυτή την αρχή θα την τηρήσει ώς το τέλος.

Ο αρχηγός του ΚΚΕ παρασυρόταν από τη φυσική αντιπάθεια και περιφρόνηση προς τους επαγγελματίες στρατιωτικούς που τρέφουν οι λαϊκοί επαναστάτες, οι οποίοι προσβλέπουν το στρατό σαν το κύριο όργανο του καθεστώτος, δηλαδή σαν τον βασικό εχθρό. Αργότερα θα πλήρωνε και αυτός βαριά τα λύτρα του σ' αυτή την ανεδαφική αρχή. Θα κατέφευγε σε αυτοσχέδιους στρατηγούς. Αλλά ο πόλεμος, όταν μπει στη σφαίρα των συστηματικών επιχειρήσεων, δεν διεξάγεται με αυτοσχεδιασμούς. Οι αυτοσχέδιοι στρατηγοί τα βγάζουν πέρα εφόσον αντιμετωπίζουν επίσης αυτοσχέδιους στρατηγούς. Όταν ο αντίπαλος έχει ως ηγέτες «τεχνικούς του πολέμου», δηλαδή επαγγελματίες αξιωματικούς, διαθέτει ένα σοβαρό στοιχείο υπεροχής.

Για την ώρα όμως δεν παρουσιαζόταν παρόμοιο πρόβλημα. Οι επιχειρήσεις των ανταρτών διεξάγονταν σε επίπεδο λόχου ή τάγματος και οι καπεταναίοι μπορούσαν να ανταποκριθούν. Τα αρχηγεία αυξήθηκαν, υποδιαιρέθηκαν σε υπαρχηγεία και η οργανική σύνθεση απέκτησε την εξής διάρθρωση:

Γ.Α.

ΑΡΧΗΓΕΙΑ ΠΕΡΙΟΧΩΝ					
Δυτικής Μακεδονίας	Κεντρικής Μακεδονίας	Αν. Μακεδονίας Θράκης	Θεσσαλίας	Ρούμελης	Πελοποννήσου
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΑ ΑΡΧΗΓΕΙΑ					
Γρέμμου	Βερμίου	Αγγ/τρου	Κόζακα	Δ. Στερεάς	Ταϋγέτου
Βίτσι	Παΐκου	Βροντούς	Αγράφων	Ελλάδας	Πάρνωνα
Καϊμακ-	Κορώνας	Παπάδων	Δ. Θεσαλ.	Παρνασίδας	Μαινάλου
τσαλάν	Μπέλες	Χαϊντού	Πιερίων	Φθιωτιδο-	Ερύ/θου
Χασίων	Κρουσίων		Ολύμπου	φωκίδας	Αροαν.
	Βερτ/κου		Κισάβου		
	Χαλ/κής		Πηλίου		

Το επόμενο βήμα ήταν να αποκτήσει ο αντάρτικος στρατός ένα όνομα. Πρόταση να ονομαστεί πάλι ΕΛΑΣ απορρίφτηκε. Επικράτησε το «Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας» (ΔΣΕ). Η επίσημη ανακήρυξη έγινε την 27η Δεκεμβρίου 1946. Ο Μάρκος Βαφειάδης με το ψευδώνυμο «Μάρκος» ανέλαβε την αρχιστρατηγία. Και το επιτελείο του αρχικά το αποτελούσαν ο Κίσσαβος, ο Λασσάνης και ο Κικίτσας.

Η μάχη του Σκρα

Στο μεταξύ, οι αντάρτες σημείωναν αλυσιδωτές επιτυχίες, με αποκορύφωμα τις μάχες στο Σκρα.

Τη χαραυγή της 14ης Νοεμβρίου ισχυρές δυνάμεις ανταρτών προσέβαλαν τα φυλάκια του τομέα του Σκρα, στα γιουγκοσλαβικά σύνορα. Τον τομέα κατείχε το 564 τάγμα πεζικού, που είχε διανείμει τους λόχους του στο Σκρα, στο Φανό και στον Αρχάγγελο. Οι αντάρτες συνέτριψαν την αντίσταση του λόχου στο Σκρα, όπου σκοτώθηκαν ο διοικητής του τάγματος ταγματάρχης Πάστρας και όλοι οι αξιωματικοί, και διέλυσαν τους άλλους δυο λόχους που έσπευσαν για βοήθεια. Και η Ελλάδα πληροφορούνταν αυτή την πραγματική μάχη με την εξής ανακοίνωση του υπουργείου Τύπου:

> *«Ἐπεῖγον τηλεγράφημα ἐκ Γουμενίτσης ἀναφέρει, ὅτι πολυμελὴς συμμορία ἐνήργησε ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ φυλακίου τοῦ Σκρᾶ, ὅπου συνάπτεται σφοδρὰ μάχη. Προηγουμένως οἱ συμμορῖται εἶχον ἀποκόψει τὰς τηλεφωνικὰς γραμμὰς καὶ ὑπενόμευσαν διὰ ναρκῶν τὴν δημοσίαν ὁδὸν Ἀξιουπόλεως-Σκρᾶ. Αὐτοκίνητον μεταφέρον στρατιώτας προσέκρουσεν ἐπὶ νάρκης καὶ ἀνετινάχθη.*
>
> *»Νεώτερα ἐπείγοντα τηλεγραφήματα ἀναφέρουν, ὅτι συμμορίαι κομμουνιστῶν καὶ νοφικῶν προερχόμεναι ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀπὸ τῆς 4ης πρωινῆς ὥρας τῆς χθὲς πλήττουν συνεχῶς τὰ συνοριακὰ φυλάκια τῆς περιοχῆς τοῦ Σκρᾶ. Διεξήχθη ἡ σκληροτέρα μάχη ἐξ ὅσων συνήφθησαν μέχρι τοῦδε μεταξὺ στρατοῦ καὶ συμμοριῶν. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐφονεύθησαν ὁ ταγματάρχης πεζικοῦ Πάστρας, ὁ λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Σισμάνης, τρεῖς ἀνθυπολοχαγοὶ καὶ τεσσαράκοντα ὁπλῖται τῶν φυλακίων προκαλύψεως.*
>
> *»Στόχος τῶν συμμοριτῶν ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Γουμενίτσης, τῆς Ἀξιουπόλεως καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν Γιαννιτσῶν.*
>
> *»Μεγάλαι ἐνισχύσεις στρατοῦ ἐκινήθησαν πρὸς τὸν τομέα αὐτὸν καὶ αἱ μάχαι συνεχίζονται ἀκόμη, ἀνακαταληφθέντος τοῦ Σκρᾶ.*
>
> *»Οἱ στρατιῶται ἠμύνθησαν μέχρις ἑνὸς καὶ οὐδεμία λιποψυχία ἐσημειώθη. Οἱ στρατιῶται, ἡγουμένων τῶν ἀξιωματικῶν των, ἐπροτίμησαν τὸν*

θάνατον. Εἰς πρόσκλησιν τῶν συμμοριτῶν ὅπως παραδοθοῦν ἀπήντησαν "Οἱ Ἕλληνες πεθαίνουν".

Τρεις μέρες διήρκεσε η μάχη του Σκρα, που επεκτάθηκε ώς τη Νώτια και τον Μάνδαλο. Τελικά οι αντάρτες έφυγαν, αλλά αποδείχτηκε ότι μπορούσαν πια να καταφέρουν αποφασιστικά χτυπήματα κατά των μεμονωμένων φρουρών, συγκεντρώνοντας ισχυρότερες δυνάμεις.

Σε όλη τη χώρα

Τον Νοέμβριο-Δεκέμβριο απλώθηκε ο ανταρτοπόλεμος από τον Έβρο ώς τα αλβανικά σύνορα, ενώ στη Ρούμελη επανεμφανίζονταν δύο γνωστοί καπεταναίοι του ΕΛΑΣ, ο Διαμαντής και ο Μπελής. Παρέμεναν κρυφά στα βουνά από την εποχή της Βάρκιζας, αλλά τώρα ξεσπάθωσαν, συγκεντρώνοντας τους παλιούς τους συντρόφους. Και την 30ή Δεκεμβρίου κατέλαβαν την Υπάτη εξοντώνοντας τη δύναμη της χωροφυλακής. Αλλά και στην Πελοπόννησο παρουσίασαν σοβαρή δράση. Την 22α Νοεμβρίου εξολόθρευσαν όλη τη δύναμη χωροφυλακής Βασαρά και έκαναν θεαματικές επιθέσεις στις περιοχές των Καλαμών και της Σπάρτης.

Είχαν και αποτυχίες οι αντάρτες αυτή τη χρονική περίοδο. Ισχυρή επίθεση κατά του Νυμφαίου της Φλώρινας –25 Νοεμβρίου– διαλύθηκε από την άμυνα της δύναμης χωροφυλακής, και στην Κάτω Βροντού της Πιερίας δέχτηκε βαριά και πολύνεκρα πλήγματα ένα Σώμα ανταρτών από τρεις λόχους χωροφυλακής και στρατού. Γενικά, όμως, ο ανταρτοπόλεμος είχε σημειώσει μεγάλες προόδους και η χώρα κινδύνευε να παραλύσει.

Το χαρακτηριστικό πράγματι της κατάστασης που άρχισε να επικρατεί ήταν η έλλειψη ασφάλειας των συγκοινωνιών. Οι αντάρτες σε πολλά σημεία, ιδίως στη Μακεδονία, ναρκοθετούσαν συχνά τους δρόμους. Την 9η Σεπτεμβρίου, παραλίγο να πέσει θύμα ενέδρας ο ίδιος ο διοικητής της 9ης Μεραρχίας, υποστράτηγος Μαντάς, κοντά στον Τύρναβο, καθώς ερχόταν υπηρεσιακά στην έδρα του στην Κοζάνη. Ενώ η φάλαγγά του βαλλόταν, τα προπορευόμενα δύο αυτοκίνητα ανατινάχτηκαν από νάρκες με δύο στρατιώτες νεκρούς. Μια ακριβή εικόνα της Βόρειας Ελλάδας έδωσε ο δημοσιογράφος Κ. Τριανταφυλλίδης, απεσταλμένος της εφημερίδας των Αθηνών *Ακρόπολις* (26 Νοεμβρίου 1946):

«Περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο, στὴ σκέψη ἐκείνου ποὺ βρίσκεται στὴ Μακεδονικὴ γῆ, ἀποκτᾶ σημασία ἀπαίσια τὸ γεγονός, ὅτι καμμιὰ ἀσφαλὴς χερσαία γραμμὴ συγκοινωνίας ἢ ἄλλης ἐπικοινωνίας δὲν ὑπάρχει πιὰ μεταξὺ Παλαιᾶς καὶ Βορείου Ἑλλάδος.

»Ἡ Μακεδονία ἔχει οὐσιαστικὰ ἀποκοπῆ ἀπὸ τὸν κορμὸ τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος.

»Δύο εἶναι οἱ κύριες ὁδικὲς ἀρτηρίες ποὺ συνέδεαν τὴν Βόρειο Ἑλλάδα μὲ τὴν Θεσσαλία καὶ τὸ κέντρο: ὁ δρόμος Κατερίνης-Ὀλύμπου πρὸς Ἐλασσόνα-Λάρισα καὶ ὁ δρόμος Κοζάνης-Σαρανταπόρου πρὸς Λάρισα. Ἐλέγχονται καὶ οἱ δύο σὲ διάφορα σημεῖα ἀπὸ τὶς συμμορίες. Ἀπὸ τὸν πρῶτο δὲν περνάει πιὰ κανένας. Καὶ γιὰ νὰ περάση ἀπὸ τὸν δεύτερο πρέπει νὰ ὀργανωθῆ καὶ νὰ ἐνεργηθῆ ὁλόκληρη στρατιωτικὴ ἐπιχείρηση, μὲ συνεργεῖα περισυλλογῆς ναρκῶν ἐπικεφαλῆς καὶ θωρακισμένη συνοδεία. Καὶ φυσικὰ οἱ τηλεγραφικὲς καὶ τηλεφωνικὲς γραμμὲς στὴ ζώνη αὐτὴ βρίσκονται στὴν καλὴ διάθεση τῶν συμμοριτῶν, ποὺ ὁπόταν τοὺς κάνει κέφι, κόβουν στύλους ἢ ἀφαιροῦν σύρματα καὶ καλώδια. Μόνο ἡ θάλασσα, τὸ ἀεροπλάνο καὶ ὁ ἀσύρματος ἑνώνουν πιὰ ἀσφαλῶς τὴν Μακεδονίαν μὲ τὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα».

Η επέκταση των ανταρτών

Ο υποστράτηγος Δ. Ζαφειρόπουλος κάνει την εξής συνοπτική έκθεση της κατάστασης για το 1946 (*Ο Αντισυμμοριακός Αγών*, σελ. 176):

«Κατὰ τὸ 1946 οἱ συμμορῖται ἠδύναντο συγκεντρούμενοι κατ' Ἀρχηγεῖα νὰ δράσουν μαζικῶς καὶ νὰ προσβάλουν πόλεις καὶ κωμοπόλεις, τὰς ὁποίας ἠδύναντο νὰ καταλάβουν μὲ μεγάλας ζημίας καὶ δι' ὀλίγον χρονικὸν διάστημα, μέχρι τῆς ἀφίξεως ἐνισχύσεων εἰς τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις. Ὁ σκοπὸς τῶν προσβολῶν τούτων ἦτο νὰ προξενήσουν ἐντύπωσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ ἐξωτερικόν, ὅτι δηλαδὴ πρόκειται περὶ ὠργανωμένης δυνάμεως, ἱκανῆς νὰ ἐπιβάλλη τὴν θέλησίν της, ὅπου θέλει καὶ ἐφ' ὅσον θέλει. Συνεπῶς δὲν εἶχον τὴν δυνατότητα νὰ δημιουργήσουν μόνιμον κατάστασιν εἰς ὡρισμένας περιοχάς, εἶχον ὅμως τὸ πλεονέκτημα νὰ ἀσκοῦν ἔλεγχον εἰς μεγάλας περιφερείας, ἰδίᾳ ὀρεινάς. Ἐπειδὴ εἰς τὰς ἐλεγχομένας ὑπ' αὐτῶν περιοχὰς συνεκρότουν λαϊκὰς ἐπιτροπὰς καὶ λαϊκὰ δικαστήρια, δηλαδὴ ἐπέβαλλον διοικητικὸν σύστημα κομμουνιστικόν, δὲν συνέφερεν εἰς τὸ Ἔθνος νὰ παραταθῆ ἡ κατάστασις αὕτη· διότι ἡ μόνιμος κατάστασις θὰ ἐδημιούργει ἐσωτερικὸν δίκαιον.

»Ἡ πρωτοβουλία εἶχε περιέλθει εἰς τοὺς συμμορίτας, ἰδίᾳ κατὰ τὸν χειμῶνα 1946-1947, καὶ λόγῳ τούτου κατὰ τὸ φθινόπωρον ἡ δρᾶσις των ἐξεδηλοῦτο δι' ἰσχυρῶν δυνάμεων (800-1.200 ἀνδρῶν) προερχομένων ἐκ συγκεντρώσεως τῶν διαφόρων Ἀρχηγείων, ἐνῶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1946 ἡ δρᾶσις των ἐξεδηλοῦτο διὰ μικρῶν τμημάτων δυνάμεως 50-100 ἀνδρῶν».

Ο ίδιος στρατιωτικός συγγραφέας (σελ. 174) αναπτύσσει ως εξής τους σκοπούς του «Δημοκρατικού Στρατού» το φθινόπωρο και το χειμώνα του ίδιου έτους:

«Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ στρατηγικαὶ ἐπιδιώξεις τῶν συμμοριτῶν συνίσταντο:

»Κατὰ τὴν πρώτην φάσιν, εἰς τό: α. Νὰ ἐξασφαλίσουν τὸν ἔλεγχον τῶν ὀρεινῶν ὄγκων τῆς Δ. Μακεδονίας καὶ Ρούμελης-᾿Αγράφων μὲ σταθερὸν ὁρμητήριον τὸν Γράμμον-Σμόλικα καὶ ἐπίκεντρον δράσεως εἰς τὴν Ρούμελην καὶ τὴν Θεσσαλίαν τὴν ὀρεινὴν περιοχὴν τῶν ᾿Αγράφων. β. Νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ὀροσειρὰν Καϊμακτσαλὰν-Βέρμιον-Πιέρια-῎Ολυμπος πρὸς ἀπομόνωσιν καὶ ἀποκοπὴν τῆς ἐπικοινωνίας τῆς Κεν. καὶ ᾿Αν. Μακεδονίας μετὰ τῆς ὑπολοίπου ῾Ελλάδος. γ. Νὰ ἀπασχολήσουν ὅσο τὸ δυνατὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν δυνάμεων εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Κεν. καὶ ᾿Αν. Μακεδονίας καὶ Θράκης.

»Κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν, εἰς τό: α. Νὰ ἐξασφαλίσουν ἀποτελεσματικῶς ὁλόκληρον τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ ᾿Ανατολικὴν ῎Ηπειρον πρὸς δημιουργίαν τοῦ "᾿Ελευθέρου Δημοκρατικοῦ Κράτους".

»β. ῾Η ἐξασφάλισις τοῦ ἐλέγχου ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ ὀρεινοῦ κορμοῦ τῆς ῾Ελλάδος ἀπὸ Γράμμου μέχρι Ρούμελης καὶ ἐπὶ τῆς παραλλήλου ὀρεινῆς ἁλύσεως Καϊμακτσαλὰν-Βέρμιον-῎Ολυμπος ἐπεδιώκετο, διότι:

»ι. Τὰ ὀρεινὰ συγκροτήματα τῆς Πίνδου ἦσαν ἀπρόσιτα εἰς τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις λόγῳ τῆς κατὰ τὸ πλεῖστον πεδινῆς συνθέσεώς των καὶ τῆς ἐλλιποῦς συγκροτήσεως τῆς ὀρεινῆς συνθέσεως τῶν μονάδων των.

»ιι. Αἱ δύο λεωφόροι εἰσδύσεως, πρὸς δυσμὰς ἡ ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἡ ὀροσειρὰ τοῦ Καϊμακτσαλὰν-᾿Ολύμπου, ἐξησφάλιζον σταθερῶς καὶ συνεχῶς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ ᾿Αλβανίας διὰ τὴν διοχέτευσιν τῶν πάσης φύσεως ἐφοδίων καὶ τὴν κίνησιν τῶν συμμοριακῶν τμημάτων.

»ιιι. ῾Η ῎Ηπειρος ἡ θεωρουμένη ὡς ἡ πλέον ἀντιδραστικὴ περιοχὴ τῆς ῾Ελλάδος, ἀπεμονοῦτο καὶ διηυκολύνετο ἔκτοτε ἡ εἰσβολὴ εἰς αὐτὴν καὶ ὁ ἐπ' αὐτῆς ἔλεγχος».

Στην ύπαιθρο

Δεν είχαν επιτευχθεί τόσο ευρείς αντικειμενικοί σκοποί των ανταρτών, δηλαδή του ΚΚΕ. Απείχαν ακόμα πολύ από τη συγκρότηση «ελευθέρου δημοκρατικού κράτους». Αλλά είχαν δημιουργήσει κατάσταση επισφαλή σε όλη τη χώρα, που και πάλι ο υποστράτηγος Ζαφειρόπουλος την περιγράφει ως εξής:

«Συμπεράσματα: ᾿Εκ τῶν γεγονότων τοῦ Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου εἰς

τὴν Βόρειον Ἑλλάδα, Ρούμελην καὶ Πελοπόννησον, διεπιστώθη ὅτι ὁ συμμοριτισμὸς ἔχει τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν δύναμιν νὰ προσβάλλῃ διὰ συγκεντρώσεως δυνάμεων ἰσχυρὰς φρουρὰς τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων καί, ἐν περιπτώσει ἀφίξεως ἐνισχύσεων τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, νὰ μὴ διαφεύγῃ καὶ ἀπομακρύνηται εἰς τὰ ὀρεινὰ κρησφύγετά του, ἀλλὰ νὰ συνάπτῃ μάχας, ἐφ' ὅσον εὐνοϊκαὶ ἐδαφικαὶ συνθῆκαι προσφέρονται εἰς αὐτόν.

»Διὰ τῆς ἐφαρμοζομένης τρομοκρατίας ἐπεβλήθη εἰς τὴν ὕπαιθρον καὶ ὁ πληθυσμὸς ἐδέχθη τὴν λεγομένην "συμφιλίωσιν", διὰ τῆς ὁποίας καθιεροῦται: Ἀπόλυτος σιγὴ ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν συμμοριτῶν. Ὑποχρεωτικὴ συνεισφορὰ τροφίμων καὶ λοιπῶν ἐφοδίων διὰ τὸν ἀγῶνα "ὑπὲρ τοῦ λαοῦ". Ἀποτέλεσμα τῆς "συμφιλιώσεως" ταύτης εἶναι ἡ διαρροὴ εἰς τοὺς συμμορίτας τῶν τροφίμων καὶ τοῦ ἱματισμοῦ τῆς Ο.Υ.Ν.Ρ.Α. καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν χωρικῶν διὰ τὰς μεταφοράς.

»Γενικῶς εἰς τὴν ὕπαιθρον ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ ἔχει παραλύσει καὶ ἐπικρατεῖ τρομοκρατία, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παραλύσῃ πᾶσα δυνατότης ἀντιστάσεως».

Η στρατιωτική ηγεσία

Τι συνέβαινε στην υπό τον έλεγχο της κυβέρνησης Ελλάδα; Επικρατούσε ανησυχία, ρευστότητα και απαισιοδοξία. Όλοι αντιλαμβάνονταν ότι είχαν υποτιμήσει τον κίνδυνο και μόνο με καθολική κινητοποίηση των δυνάμεων, καθώς και με δραστική βοήθεια της Αγγλίας ή άλλων χωρών, ήταν δυνατό να αντιμετωπιστεί. Αλλά τόσο για την πρώτη όσο και για τη δεύτερη υπήρχαν αμφιβολίες αν μπορούσαν να πραγματοποιηθούν.

Η στρατιωτική ηγεσία, που είχε πιο άμεση συναίσθηση των πραγμάτων, έκρουε τον κώδωνα. Ο στρατηγός Βεντήρης, διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, με αναφορά του προς το ΓΕΣ (Α. Π. 18757/27.11.46) κραύγαζε:

«Ἀγόμεθα μοιραίως πρὸς δύσκολον θέσιν... Παρὰ πᾶσαν χαύνωσιν πρέπει νὰ συναγερθῇ τὸ Ἔθνος καὶ παρὰ πᾶσαν ἀντίδρασιν πρέπει νὰ εὑρεθοῦν τὰ μέσα. Ἐὰν δὲν μᾶς τὰ δίδουν οἱ σύμμαχοι ἂς ἀπευθυνθῶμεν ἀλλοῦ. Ἂς πωλήσωμεν ὅ,τι ἔχομεν καὶ δὲν ἔχομεν, ἂς ἀτονίσωμεν πᾶσαν ἄλλην ἀνάγκην. Τίποτε δὲν εἶναι τόσον ἐπεῖγον. Κάθε ἡμέρα παρερχομένη φέρει κατὰ ἓν βῆμα πλησιέστερον τὸν κίνδυνον...»

Και ο αρχηγός του ΓΕΣ στρατηγός Σπηλιωτόπουλος ζητούσε από την κυβέρνηση (1.12.1946):

«α. Νὰ ὀργανωθῇ συστηματικῶς ἡ ἐθνικὴ προπαγάνδα...

»β. Νὰ ὀργανωθῇ γραφεῖον συντονισμοῦ τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ

ἀγῶνος... διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν πληροφοριῶν περὶ τῆς ἐν γένει δράσεως τῶν ἀναρχικῶν καὶ διὰ τὴν λῆψιν μέτρων κατὰ τῶν πρακτόρων τοῦ κομμουνισμοῦ, τῶν πεμπτοφαλαγγιτῶν καὶ τῆς κομμουνιστικῆς ξένης προπαγάνδας...

»γ. Νὰ γίνη καθολικὴ ἐπιστράτευσις τοῦ ἔθνους...

»...Νὰ συγκροτηθῇ μία μεγάλη οἰκονομικὴ ἐπιτροπὴ μὲ πρόσωπα μεγίστου ἠθικοῦ κύρους, ἅτινα νὰ ἀναλάβουν τὸν ὅλον συντονισμὸν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομικῆς ἀρωγῆς...

»Ἡ νεολαία πρέπει νὰ ὀργανωθῇ...

»δ. Νὰ ληφθοῦν μέτρα κατὰ τῶν ὀργανώσεων τῶν ὑποστηριζουσῶν τὴν ὀργάνωσιν καὶ δρᾶσιν τῶν συμμοριτῶν. Αἱ διάφοροι ὀργανώσεις ΟΥΝΡΑ - ΥΕΚΑ - Ἐρυθρὸς Σταυρὸς - Ἑλληνικὴ Πολεμικὴ Περίθαλψις ὑποστηρίζουσι παντοιοτρόπως τὰς συμμορίας καὶ τὸ Κ.Κ.Ε. διὰ διανομῶν τροφίμων, διὰ τῶν αὐτοκινήτων των, διὰ τῶν πληροφοριῶν των. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν αὐταῖς ὑπηρετούντων διευθυντῶν καὶ ὑπαλλήλων εἶναι κομμουνισταὶ ὑπόπτου δράσεως καὶ συντρέχουν τὸν ἀγῶνα τῶν συμμοριτῶν. Αἱ διάφοροι κομμουνιστικαὶ ὀργανώσεις Ε.Π.Ο.Ν., Ε.Α.Μ. κ.τ.λ. ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἐργάζονται μετὰ φανατισμοῦ διὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν συμμοριτῶν, χωρὶς νὰ λαμβάνεται ἐναντίον αὐτῶν οὐδὲν μέτρον διώξεως.

»ε. Τέλος νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ τεθῇ ὠμῶς εἰς πάντας ὅτι: "Πᾶς ὅστις δὲν θέλει νὰ πολεμήσῃ ἢ νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῶν ἀπειλούντων τὴν ὕπαρξιν τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς Σλαύων καὶ τῶν πρὸς αὐτοὺς συμμάχων κομμουνιστῶν δὲν εἶναι Ἕλλην καὶ θὰ ἀντιμετωπισθῇ ὡς ἐχθρός».

Ο Πίνακας Β′

Η κυβέρνηση δεν μπορούσε να ανταποκριθεί σε όλα τα απεγνωσμένα αιτήματα της στρατιωτικής ηγεσίας. Πάντως κατέβαλλε κάθε προσπάθεια να εμπλουτίσει τον στρατό με άκρως εθνικόφρονα στοιχεία αδιαφορώντας για το παρελθόν τους.

Το 1945 είχε καταρτιστεί ένα συμβούλιο επιλογής αξιωματικών, για να εξετάσει τη διαγωγή τους κατά την Κατοχή και, σε συνδυασμό με την επαγγελματική τους ικανότητα, να κρίνει την τύχη τους. Το συμβούλιο τους κατέταξε σε τρεις πίνακες:

Στον Πίνακα Α′ τοποθέτησε όσους θα παρέμεναν στο στράτευμα.

Στον Πίνακα Β′ όσους εκ πρώτης όψεως θεωρούνταν ότι υστερούσαν ηθικά, εθνικά και επαγγελματικά από τους συναδέλφους τους του Πίνακα Α′, αλλά θα κρίνονταν αργότερα πάλι, ώστε τελικά ή θα μεταφέρονταν στον Πίνακα Α′ ή θα αποστρατεύονταν.

Στον Πίνακα Γ', τέλος, όσοι από την πρώτη επιλογή κρίνονταν ότι έπρεπε να αποστρατευτούν.

Το πρόβλημα περιοριζόταν στον Πίνακα Β', που περιλάμβανε 1.010 αξιωματικούς από τους οποίους: συνταγματάρχες 114, αντισυνταγματάρχες 188, ταγματάρχες 308 και κατώτεροι 400. Μέσα σ' αυτούς εντάσσονταν οι αξιωματικοί που είχαν υπηρετήσει στον ΕΛΑΣ.

Με το νέο πνεύμα που επικράτησε, για τα στελέχη του ΕΛΑΣ δεν ετίθετο ζήτημα: θα παρέμεναν οπωσδήποτε εκτός του στρατεύματος· 100 μάλιστα από αυτούς στάλθηκαν στην εξορία στους Φούρνους Ικαρίας, τη Φολέγανδρο και άλλα νησιά. Μόνο όσοι παρουσίαζαν σαφείς εγγυήσεις απόλυτης μεταστροφής θα έμπαιναν στην ενέργεια. Οι υπόλοιποι του Πίνακα Β' αθρόα ακολουθούσαν την τύχη του Πίνακα Α', με κριτήριο την ιδεολογική τους τοποθέτηση και δράση.

Στη λύση αυτή συνέτεινε σε μεγάλο βαθμό ο ΙΔΕΑ. Ηγετικά στελέχη του, όπως οι ταγματάρχες Καραγιάννης και Καραμπότσιος, είχαν καταλάβει μετά τις εκλογές της 31ης Μαρτίου θέσεις-κλειδιά στο υπουργείο Στρατιωτικών. Και, επιδρώντας στον αρμόδιο υπουργό, τον ωθούσαν σε αποφασιστικές λύσεις. Ο τότε ταγματάρχης Καραγιάννης, στο μεταγενέστερο βιβλίο του *Το Δράμα της Ελλάδας*, βεβαιώνει ότι συνέτειναν ουσιαστικά οι δύο ταγματάρχες στη συγκρότηση της νέας ηγεσίας του στρατού.

Τα τάγματα ασφαλείας

Πρόβλημα ιδιαίτερο παρουσίαζαν οι αξιωματικοί των Ταγμάτων Ασφαλείας, για τους οποίους ο στρατηγός Καραγιάννης γράφει (στο ίδιο, σελ. 226-227):

> *«Διὰ τοὺς ὑπηρετήσαντας εἰς τὰ Τάγματα Ἀσφαλείας, ἐλήφθη τὸ μέτρον τῆς ἀπαγγελίας κατ' αὐτῶν κατηγορίας συνεργασίας μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. Δι' ἕκαστον ἐξ αὐτῶν θὰ κατηρτίζετο ἰδία δικογραφία, βάσει τῆς ὁποίας θὰ ἀπεφασίζετο ἂν οὗτος θὰ παραπέμπετο εἰς δίκην, ἂν θὰ ἐπεστρατεύετο ἁπλῶς ἢ θὰ ἐνετάσσετο εἰς τὰ μόνιμα στελέχη. Ἐναντίον τῶν Ἀξ/κῶν τούτων εἶχον σχηματισθῆ δικογραφίαι παρὰ πολλῶν εἰσαγγελικῶν ἀρχῶν τοῦ Κράτους, κατόπιν μηνύσεων κομμουνιστῶν, διὰ φόνους ἀνδρῶν τοῦ Ε.Λ.Α.Σ., ὅστις κατὰ τὸ σύμφωνον τοῦ Λιβάνου ἐθεωρήθη ὡς νόμιμος Ἐθνικὴ δύναμις».*

Ούτε η κυβέρνηση Πλαστήρα, ούτε η κυβέρνηση Βούλγαρη, ούτε –ακόμα περισσότερο– η κυβέρνηση του Δημοκρατικού Κέντρου το 1945 και 1946 είχαν σκοπό να χρησιμοποιήσουν αυτούς τους αξιωματικούς. Όταν όμως ήρθε στην εξουσία η κυβέρνηση Τσαλδάρη, επικράτησαν εντελώς διαφορετικές αντιλήψεις. Και με την παρότρυνση του ΙΔΕΑ δόθηκε άλλη λύση στο πρόβλημά τους. Νά τι γράφει πάλι ο στρατηγός Καραγιάννης (στο ίδιο, σελ. 234):

«Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1946 ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Κ/Σ γενικεύεται εἰς ὁλόκληρον τὴν χώραν, πολλοὶ δὲ Ἀξ/κοὶ δυναμικοὶ καὶ φανατικοὶ ἀντικομμουνισταί, παραμένουσιν ἀχρησιμοποίητοι, ὡς ὑπηρετήσαντες εἰς τὰ Τάγματα Ἀσφαλείας.

»Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἡγεσία καὶ τὸ ἁρμόδιον γραφεῖον τοῦ Ὑπουργείου δὲν ἐδέχοντο τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Ἀξ/κῶν τῆς Κατηγορίας ταύτης, δι' ἀγνώστους λόγους, ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν Ταγ/χην Καραμπότσιον συνετάξαμεν Διαταγὴν τοῦ Ὑπουργοῦ, βάσει τῆς ὁποίας ἡ συγκροτηθεῖσα ὑπὸ τῆς προηγουμένης Κυβερνήσεως ἐπιτροπὴ καταρτισμοῦ δικογραφιῶν κατὰ τῶν ὑπηρετησάντων Ἀξ/κῶν εἰς τὰ Τάγματα Ἀσφαλείας διελύετο, διετάσσετο δὲ αὕτη νὰ παραδώση τὰ Ἀρχεῖα εἰς τὸ γραφεῖον Προσωπικοῦ τοῦ Ὑπουργείου.

»Ὅσον ἀφορᾶ τοὺς Ἀξ/κοὺς τῆς κατηγορίας ταύτης, διετάσσετο ἡ χρησιμοποίησίς των εἰς τὸν ἐνεργὸν Στρατὸν βάσει τῶν ἱκανοτήτων των. Δίωξις Ἀξ/κῶν ὑπηρετησάντων εἰς τὰ Τάγματα Ἀσφαλείας ἠδύνατο νὰ λάβη χώραν, ὡς καὶ διὰ πάντα ἄλλον, μόνον κατόπιν συγκεκριμένης μηνύσεως διὰ παράβασιν τοῦ ποινικοῦ Νόμου.

»Κατόπιν τῆς Διαταγῆς ταύτης τὴν ὁποίαν ὁ Ὑπουργὸς ὑπέγραψε προθύμως, αὐτομάτως ἀπεκατεστάθησαν καὶ ἀνέλαβον ὑπηρεσίαν μεγάλος ἀριθμὸς Ἀξ/κῶν καὶ μονίμων Ὑπαξ/κῶν, προσενεγκόντων ἐν συνεχείᾳ μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Πατρίδα.

»Ὡσαύτως οἱ κατόπιν ἀθρόων μηνύσεων τῶν κομμουνιστῶν, τελοῦντες ἐν ὑποδικίᾳ Ἀξ/κοὶ διὰ φόνους ἀνδρῶν τοῦ Ε.Λ.Α.Σ., ἐτακτοποιήθησαν προσωρινῶς, ληφθέντος τοῦ κάτωθι μέτρου:

»Ἐφ' ὅσον θὰ προέκυπτον θετικὰ στοιχεῖα ἐνοχῆς τῶν Ἀξ/κῶν τούτων, δὲν θὰ προεφυλακίζοντο οὗτοι ὑπὸ τῶν εἰσαγγελικῶν Ἀρχῶν, ἀλλὰ παρὰ τῶν στρατιωτικῶν μονάδων, εἰς ἃς οὗτοι ὑπηρέτουν. Οὕτω οἱ Ἀξ/κοὶ αὐτοὶ παραμένοντες εἰς τὰς μονάδας των, ὄχι μόνον δὲν ἐφυλακίζοντο, ἀλλὰ καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὸν κατὰ τῶν κομμουνιστῶν ἀγῶνα. Ὅτε ὅμως μετ' ὀλίγον τὸ Κ.Κ.Ε. ἀνέλαβεν ὑπευθύνως τὴν διαχείρισιν τοῦ Συμμοριτοπολέμου κατὰ τῆς ἐπισήμου Ἑλληνικῆς ἐξουσίας, τὰ ἀδικήματα ταῦτα ἠμνηστεύθησαν καὶ οἱ Ἀξ/κοὶ οὗτοι ἀπηλλάγησαν τῆς βαρείας ταύτης κατηγορίας».

(Σ. Συγ.: ο όρος Κ/Σ που υπάρχει στην αρχή του κειμένου σημαίνει: Κομμουνιστοσυμμορίτες. Υπήρξε ορολογία της ένοπλης αναμέτρησης του 1946-49 που χρησιμοποιείται και σήμερα. Επίσημα, αλλά και στη λαϊκή έκφραση, συμμορίτες καλούνταν οι αντάρτες, συμμοριτοπόλεμος η δράση τους, και Αντισυμμοριακός Αγώνας η ένοπλη δράση του κράτους εναντίον τους).

Έτσι ο στρατός απέκτησε ομοιογένεια στα στελέχη του που επεκτάθηκε και στους μόνιμους υπαξιωματικούς. Γιατί και από αυτούς όσοι βαρύνονταν για την κατοχική στάση τους, με ενέργεια και πάλι του ΙΔΕΑ, αποκαταστάθηκαν. Και δεδομένου ότι γινόταν πια συστηματική και αυστηρή επιλογή των προσερχόμενων κληρωτών οπλιτών, ενώ ξεκαθαρίζονταν με αμείλικτα μέτρα εκείνοι οι οποίοι υπηρετούσαν, ώς το τέλος του 1947 οι ένοπλες δυνάμεις είχαν αποκτήσει σε αποφασιστικό βαθμό εθνικόφρονα σύνθεση. Τα υπολείμματα Αριστερών που διέφυγαν δεν ήταν σε θέση να ασκήσουν σοβαρή και επικίνδυνη επίδραση.

Αυτό το γεγονός όμως αποτελούσε όρο αναγκαίο αλλά όχι επαρκή. Γιατί ο συσχετισμός δυνάμεων δεν έπαυε να κλίνει υπέρ των ανταρτών. Η κυβέρνηση εξάλλου λάβαινε μέτρα ολοένα σκληρότερα, μολονότι και πάλι δεν μπορούσαν να αναχαιτίσουν την τροπή της κατάστασης. Το Γ' ψήφισμα περί μέτρων ασφαλείας συμπληρωνόταν με νομοθετήματα εξίσου δρακόντεια.

Οι καθηγητές

Την 21η Νοεμβρίου δημοσιευόταν στις Αριστερές εφημερίδες των Αθηνών *Ριζοσπάστης* και *Ελεύθερη Ελλάδα* ένα είδος ανακοινωθέντος του Δημοκρατικού Στρατού Βορείου Ελλάδος, που το υπέγραφαν ο Υψηλάντης και ο Λασσάνης. Προκλήθηκε βέβαια μεγάλος θόρυβος και η κυβέρνηση κατέθεσε αμέσως στη Βουλή αυστηρό νομοσχέδιο «περί των αδικημάτων του Τύπου», το οποίο ψηφίστηκε την 25η Νοεμβρίου. Άλλο ψήφισμα «περί εξυγιάνσεως των Δημοσίων Υπηρεσιών» επέβαλε την ευρύτατη εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού, ενώ επεκτάθηκε και στην πνευματική ηγεσία. Και την 11η Οκτωβρίου 1946 απολύονταν με απόφαση της κυβέρνησης οι εξής καθηγητές ανώτατων ιδρυμάτων:

«Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: Α. Σβῶλος, Α. Ἀγγελόπουλος, Γ. Γεωργαλᾶς, Π. Κόκκαλης, Ν. Βέης.

»Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Ι. Ἰμβριώτης, Χ. Θεοδωρίδης, Κ. Τζώνης, Δ. Καβαδᾶς, Α. Σιγάλας, Γ. Τενεκίδης.

»Πολυτεχνείου: Ν. Κιτσίκης, Α. Παπαπέτρου, Ν. Κρητικός, Ι. Δεσποτόπουλος.

»Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν: Γ. Σημίτσης.

»Ἀπελύοντο ἐπίσης τὰ μέλη τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου Ν. Καραχρῆστος, Δ. Γιδαρᾶκος, Β. Τσατάκης, Σοφία Γεδεών, Εἰρήνη Παΐδούση. Καὶ τέλος ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας Εὐαγ. Παπανοῦτσος».

Γενική κρίση

Όσο ο πόλεμος απλωνόταν σε πλάτος και βάθος, η εκκαθάριση και η αυστηρότητα αποκτούσαν ολοένα μεγαλύτερες διαστάσεις, ενώ η εφαρμογή του αδυσώπητου Γ΄ Ψηφίσματος προσλάμβανε επιταχυνόμενους ρυθμούς. Και όμως η στρατιωτική κατάσταση χειροτέρευε. Το καθεστώς της Ελλάδας βυθιζόταν σε ολοένα δεινότερη κρίση: οικονομική, κοινωνική, δυναμική και πολιτική. Και πίσω από τις μεγαλοστομίες για τη συντριβή των ανταρτών, διαγραφόταν μια νέα πραγματικότητα. Οι κυβερνώντες ομολογούσαν ότι, υποτιμώντας τον αντίπαλο, είχαν ακολουθήσει μια εσφαλμένη οδό, για την οποία ο καθηγητής Δ. Κούσουλας χαρακτηριστικά γράφει (*Επανάστασις και Ήττα*, σελ. 195):

> *«Ένα ἀνταρτικὸ κίνημα εἶναι ἀδύνατο στὰ πρῶτα στάδια τῆς ἐξελίξεώς του καὶ μπορεῖ νὰ κατασταλῇ ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι τὸ κράτος θὰ ἀντιμετωπίση τὸ πρόβλημα μὲ σοβαρότητα, δηλαδὴ μὲ τὴν κινητοποίησι ἰσχυρῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων μὲ εἰδικὴ συγκρότησι καὶ ἐξοπλισμὸ ποὺ νὰ ἐπιτρέπη ταχεῖα κίνησι καὶ εὐελιξία. Οἱ δυνάμεις αὐτὲς δὲν πρέπει νὰ σταματήσουν τὸν ἀγῶνα ἕως ὅτου συλληφθῇ ἢ ἐξουδετερωθῇ καὶ ὁ τελευταῖος ἀντάρτης. Ἀλλὰ στὶς περισσότερες περιπτώσεις, οἱ δημοκρατικὲς κυβερνήσεις διστάζουν νὰ ἀποφασίσουν γενικὴ κινητοποίησι καὶ νὰ ἐξαπολύσουν μιὰ τέτοια ἐπίθεσι ἐναντίον τῶν ἀνταρτῶν... Ἔτσι δίδεται καιρὸς στὸ ἀνταρτικὸ κίνημα νὰ ἀναπτυχθῇ».*

Ποιος κέρδιζε

Στην περίπτωση της Ελλάδας του 1946, γεννάται το ζήτημα αν το καθεστώς είχε τις δυνατότητες, όταν άρχισε η ένοπλη εξόρμηση των ανταρτών, να την ανατρέψει και να την καταπνίξει στη γέννησή της. Πάντως δεν υπάρχει αμφιβολία ότι την είχε υποτιμήσει. Και αν συλλάμβανε τις διαστάσεις του κινδύνου από τις πρώτες μέρες, πιθανότατα θα έβρισκε τα μέσα για μια δραστικότερη αντιμετώπισή της. Έτσι ή αλλιώς όμως τώρα ήταν φανερό πως, στον αγώνα δρόμου ανάπτυξης μεταξύ Εθνικού Στρατού και «Δημοκρατικού Στρατού», ο δεύτερος προπορευόταν.

Η απειλή γεννούσε την ανάγκη της συνένωσης όλου του εθνικόφρονα πολιτικού κόσμου σε μια πολιτική συμμαχία που θα υλοποιούνταν με μια ευρεία κυβέρνηση εθνικής αντιαριστερής συνεργασίας. Το Λαϊκό Κόμμα που κατείχε πάντα την πλειοψηφία στη Βουλή δεν έστεργε σ' αυτή τη λύση. Υπήρχαν όμως άλλες δυνάμεις που την επιδίωκαν. Ο βασιλιάς πρώτος απέβλεπε σ' αυτήν. Και η Αγγλία ειδικά, οι Δυτικοί γενικότερα, τη θεωρούσαν ως επιβεβλημένη.

Για την ενότητα

Την εποχή εκείνη που ο Ψυχρός Πόλεμος ανδρωνόταν, Ανατολή και Δύση ανταγω-

νίζονταν ποια θα παρουσιάσει εντονότερη εικόνα δημοκρατικότητας. Η Σοβιετική Ένωση διακήρυττε ότι στα ανατολικά ευρωπαϊκά κράτη επικρατούσε υπό την αιγίδα της δημοκρατική ομαλότητα. Οι Δυτικοί, τουναντίον, παρουσίαζαν τις δικές τους χώρες που εμφάνιζαν καθεστώτα κοινοβουλευτικά, χωρίς τη συγκαλυμμένη μορφή της δικτατορίας του προλεταριάτου που αποτελούσε ο τύπος της Λαϊκής Δημοκρατίας. Τέτοια πράγματι καθεστώτα, εκτός της Ιβηρικής Χερσονήσου (Ισπανία, Πορτογαλία), υπήρχαν σε όλη την «εντεύθεν του Παραπετάσματος» Ευρώπη. Η Ελλάδα δεν μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση. Βέβαια και σ' αυτήν λειτουργούσε ήδη ο κοινοβουλευτισμός, αλλά, για περισσότερη έμφαση, οι Άγγλοι, και σε δεύτερο πλάνο οι Αμερικανοί, θα ήθελαν να υπάρχει κυβέρνηση καθολικής εκπροσώπησης.

Η κυβέρνηση αυτή δεν θα περιλάμβανε την Αριστερά. Άλλωστε, για την αντιμετώπιση της Αριστεράς θα συγκροτούνταν. Θα επιδιωκόταν η απομόνωση και καταπολέμηση του ένοπλου ΚΚΕ με ένα σχήμα που θα εξέφραζε την κινητοποίηση όλου τού μη Αριστερού πολιτικού κόσμου.

Κατευνασμός

Αλλά ταυτόχρονα ο κυβερνητικός αυτός μετασχηματισμός έπρεπε να συνοδεύεται –κατά τους Αγγλοσάξονες– με μια επίδειξη μετριοπαθούς πολιτικής έναντι της Αριστεράς. Για λόγους και αντιπαραθέσεις επιχειρημάτων προς τον Ανατολικό Συνασπισμό, αλλά και εσωτερικής πολιτικής, η Αγγλία και η Αμερική ήθελαν να συνδυάσουν στην Ελλάδα την πλατιά δημοκρατική επιφάνεια με μια προσπάθεια κατευνασμού και ύφεσης. Και έβρισκαν στο σημείο αυτό σύμφωνη μια μερίδα του πολιτικού κόσμου.

Πράγματι, ο γηραιός αρχηγός των Φιλελευθέρων Θ. Σοφούλης διατηρούσε ακέραιες τις αρχές του. Κατά την κρίση του, ο καλύτερος τρόπος να αντιμετωπιστεί η δύναμη του ΚΚΕ ήταν η διάβρωσή του και η απομόνωση του σκληρού πυρήνα του με την απόσπαση των εφεδρειών του. Πώς αλλιώς όμως να γινόταν αυτή η απόσπαση, παρά με την επιεική, κατευναστική μεταχείριση και τη λήθη; Και συντασσόταν με τον Σοφούλη, όχι μόνο το κόμμα του, αλλά και το μεγαλύτερο μέρος τού άλλοτε Δημοκρατικού Κέντρου.

Το Λαϊκό Κόμμα όμως, πρόσβλεπε τα πράγματα υπό άλλο πρίσμα. Διατύπωνε την αρχή ότι μόνο με σκληρή στάση θα μπορούσε να κατασταλεί η ανταρσία. Η ελπίδα ότι θα αποσπούνταν οι εφεδρείες του ΚΚΕ με την επιεική πολιτική αποτελούσε χίμαιρα. Ο κατευνασμός δεν θα επέφερε διάβρωση της Αριστεράς αλλά της εθνικόφρονος παράταξης.

Ο Θ. Σοφούλης

Υπό τις συνθήκες αυτές, ο σχηματισμός πολυκομματικής κυβέρνησης γινόταν ανέ-

φικτος. Υπό την πίεση των Αγγλοαμερικανών και του βασιλιά, στα τέλη Σεπτεμβρίου άρχισαν οι επαφές και διαπραγματεύσεις μεταξύ των πολιτικών αρχηγών. Αλλά, ευθύς εξαρχής, την 30ή Σεπτεμβρίου ο Θ. Σοφούλης παρέδωσε στον Κ. Τσαλδάρη ένα σημείωμα που περιείχε τους όρους του για τη συμμετοχή του σε μια τέτοια κυβέρνηση, οι οποίοι ήταν οι εξής (βλ. Γρ. Δαφνή, *Σ. Βενιζέλος*, σελ. 622):

«Οἱ ἀναρχικοὶ παραπονοῦνται ὅτι ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς μέσα βίας διὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν χαρακτηριζομένην ὡς αὐτοάμυναν καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς των. Διὰ τῆς συμφωνίας ἡ ὁποία θὰ ἐπέλθῃ οἱ μέλλοντες νὰ μετάσχουν εἰς τὴν σχηματισθησομένην κυβέρνησιν θὰ ἀποφασίσουν ὅτι:

» – Ὑπόσχονται νὰ διαβεβαιώσουν τοὺς στασιαστὰς διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς των.

» – Θὰ ζητήσουν τὴν ἐπάνοδον ὅσων ἐξῆλθον εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὸν ἀφοπλισμόν των.

» – Θὰ ὁρισθῇ ἀπὸ κοινοῦ ποία προθεσμία θὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς πρὸς τοῦτο.

» – Θὰ καθορισθῇ ὅτι, ἐὰν παραδοθῶσι, θὰ ἀμνηστευθῇ τὸ ἀδίκημα.

» – Ὁμοία μεταχείρισις θὰ γίνῃ πρὸς τὴν ἄκραν ἀριστερὰν ὅσον καὶ τὴν ἄκραν δεξιάν. Μὲ ἀμφοτέρας θὰ προηγηθοῦν συνεννοήσεις.

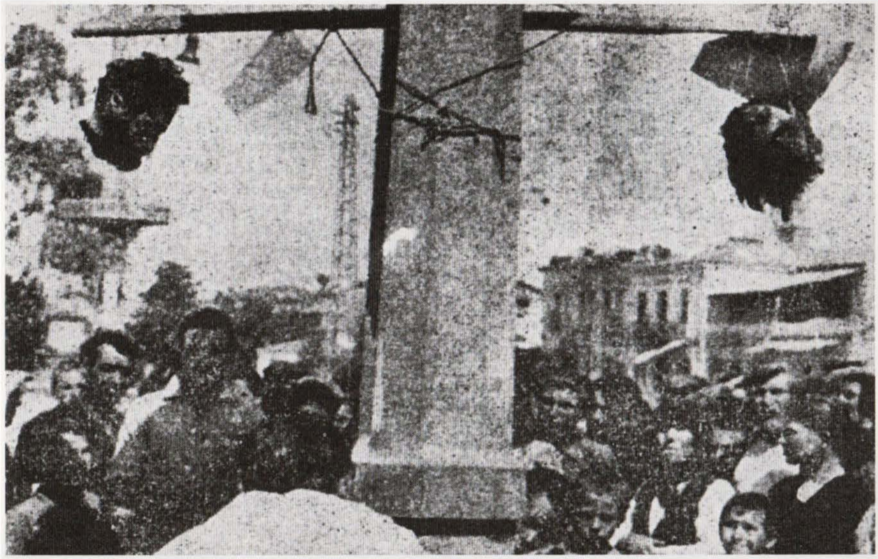
»Γενικώτερον: Οὐδεμία ἀντιπροσώπευσις τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς μήτε συμμετοχή της εἰς τὴν κυβέρνησιν θὰ γίνῃ δεκτή. Θὰ μετάσχουν μόνον οἱ ἐπιθυμοῦντες ἐκ τῶν ἐν τῇ Βουλῇ κομμάτων. Μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν μετεχόντων κομμάτων θὰ ὑπογραφῇ πρακτικὸν συνεργασίας, τὸ ὁποῖον θὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως, ἣν θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ συγκρότησις τῆς νέας κυβερνήσεως».

Όταν το σημείωμα του αρχηγού των Φιλελευθέρων διαβάστηκε στο Επιτελείο του Λαϊκού Κόμματος, προκάλεσε θύελλα. Ο Μαυρομιχάλης αναφώνησε: «Μα τι έπαθε ο γέρος; Θέλει να παραδοθούμε άνευ όρων στον Ζαχαριάδη;»

Η νέα κυβέρνηση

Οι διαπραγματεύσεις σέρνονταν αξιοθρήνητα επί ένα μήνα, για να σβήσουν άδοξα. Το μόνο αποτέλεσμα ήταν να ανασχηματίσει ο Κ. Τσαλδάρης την κυβέρνησή του η οποία την 4η Νοεμβρίου ορκίστηκε με την εξής σύνθεση:

Κ. Τσαλδάρης, πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν.
Στ. Γονατᾶς, Δημοσίων Ἔργων.
Στ. Στεφανόπουλος, Συντονισμοῦ.
Ἀπ. Ἀλεξανδρῆς, ἄνευ χαρτοφυλακίου.

ΕΠΑΝΩ: Τα κεφάλια του Άρη Βελουχιώτη και του υπασπιστή του, Τζαβέλα, κρεμασμένα σε φανοστάτη των Τρικάλων. Αποτελούσε μια μέθοδο εκφοβισμού και παραδειγματισμού που χρησιμοποιούσε το κράτος τότε, και καθ' όλη την κατοπινή πολεμική τριετία, να εκτίθενται δημοσία τα κεφάλια των ανταρτών που εξοντώνονταν.

ΚΑΤΩ: Το Καρπενήσι, στην καρδιά της Ρούμελης, αποτελούσε σπουδαίο στρατηγικό σημείο. Πυρπολημένο κατά την Κατοχή, ανοικοδομήθηκε πρόχειρα. Ήταν σοβαρό έρεισμα του στρατού στην ανατολική Στερεά και έγινε επανειλημμένα πεδίο σφοδρών μαχών. Στη φωτογραφία στρατιωτική περίπολος τον χειμώνα του 1946.

ΕΠΑΝΩ: Τον Μάρτιο του 1946 ο στρατηγός Σκόμπυ, ανώτατος διοικητής των βρετανικών δυνάμεων στην Ελλάδα ώς τότε, αναχώρησε για την Αγγλία. Επί δύο σχεδόν χρόνια είχε την ευθύνη της ματαίωσης κάθε απόπειρας της Αριστεράς να καταλάβει την εξουσία. Όταν όμως εγκατέλειψε την Ελλάδα, δεν είχε αρχίσει επίσημα η νέα ένοπλη αναμέτρηση.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Ο 6ος Στόλος σχηματίστηκε τα μέσα του 1945 και διαδήλωνε την απόφαση της Αμερικής να κρατήσει υπό τον έλεγχό της τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή. Ο αρχηγός του ΚΚΕ Ν. Ζαχαριάδης δεν έλαβε υπόψη, στις διαστάσεις που έπρεπε, την προειδοποίηση που αποτελούσε η παρουσία του στόλου αυτού –εποχή που το σοβιετικό ναυτικό ήταν ακόμη ασήμαντο– στα νερά της Ελλάδας. Στη φωτογραφία ο Σοφοκλής Βενιζέλος και η σύζυγός του στη ναυαρχίδα του 6ου Στόλου με τον ναύαρχο αρχηγό του, στις αρχές του '46 στον Φαληρικό Ορμο.

ΕΠΑΝΩ: Την περίοδο της κυβερνήσεως Δημοκρατικού Κέντρου (φθινόπωρο 1945 - άνοιξη 1946) η Αριστερά είχε ανασυγκροτηθεί και άρχισε νέα ανοδική πορεία. Τον Φεβρουάριο του 1946 συνήλθε στην Αθήνα το 8ο Πανεργατικό Συνέδριο, στο οποίο δέσποσε ο υπό τον έλεγχο του ΚΚΕ συνδικαλισμός. Το συνέδριο παρακολούθησε εκ μέρους των σοβιετικών συνδικάτων ο Αλεξέι Βεσνικώφ (στη φωτογραφία μιλά στο μικρόφωνο). Η φωτογραφία πάρθηκε κατά την έναρξη του συνεδρίου. Αριστερά διακρίνεται ο αρχηγός του ΚΚΕ Ν. Ζαχαριάδης. Δεξιά ο Κ. Θέος, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, υπεύθυνος του συνδικαλιστικού τομέα του κόμματος, ηγέτης του ΕΡΓΑΣ και της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας.

ΔΕΞΙΑ: Τον Νοέμβριο του 1945 σχηματίστηκε η βραχύβια κυβέρνηση Παν. Κανελλόπουλου. Αμέσως προσπάθησε να ανοίξει το δρόμο προς τον κατευνασμό και κατάρτισε πρόγραμμα συστηματικής ανοικοδόμησης. Αλλά οι Άγγλοι ήθελαν ευρύτερη κυβέρνηση και σε λίγες ημέρες τον αντικατέστησαν. Στη φωτογραφία ο αντιβασιλιάς Δαμασκηνός και ο πρωθυπουργός Παν. Κανελλόπουλος σε μια τελετή της εποχής.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Η άφιξη του βασιλιά τερμάτιζε την εξουσία του Δαμασκηνού ως αντιβασιλιά. Η παράδοση της αρχής έγινε τυπικά στον όρμο της Ελευσίνας, επί του αντιτορπιλικού «Μιαούλης», όπου οι δύο άνδρες –βασιλιάς και αντιβασιλιάς– συναντήθηκαν. Την επομένη, όταν ο Γεώργιος μπήκε θριαμβευτικά στην Αθήνα, έγινε δοξολογία στον μητροπολιτικό ναό, και ο Δαμασκηνός τελετούργησε και ευλόγησε τον βασιλιά ως αρχιεπίσκοπος πια και μόνο. Στη φωτογραφία ο Γεώργιος ασπάζεται το ευαγγέλιο που κρατά ο αρχιεπίσκοπος κατά τη δοξολογία.

ΕΠΑΝΩ: Πολιτικοί αρχηγοί της πολεμικής εποχής του 1946-1949. Από αριστερά: Ο Σοφοκλής Βενιζέλος, ο Αλ. Διομήδης, ο Σπύρος Μαρκεζίνης, ο Παν. Κανελλόπουλος, ο Κ. Τσαλδάρης. Πάνω από τις κεφαλές τους η φωτογραφία της βασίλισσας Φρειδερίκης, που έπαιξε επίσης σοβαρό πολιτικό ρόλο.

ΕΠΑΝΩ: Η έναρξη των εργασιών της Βουλής του 1946. Ο αντιβασιλιάς Δαμασκηνός εκφωνεί το λόγο του, στον οποίο αναγγέλλει: το δημοψήφισμα θα γίνει την 1η Σεπτεμβρίου 1946 και όχι τον Μάρτιο του 1948, όπως είχε οριστεί πριν από πέντε μήνες. Η σκιά του βασιλιά, που είναι ο μέγας νικητής των εκλογών, πλανάται στην αίθουσα. Ο πρωθυπουργός Κ. Τσαλδάρης, που διακρίνεται στο κέντρο, είναι πια ο εντολοδόχος του Γεώργιου.

ΔΕΞΙΑ: Ο πρωθυπουργός Κ. Τσαλδάρης με τη σύζυγό του στη Νέα Υόρκη το φθινόπωρο του 1946, ενώ προσέρχονται σε ρεσιτάλ της Σοφίας Βέμπο στο «Κάρνεγκυ Χωλλ». Ο Κ. Τσαλδάρης υπήρξε από τους πρώτους μη Αριστερούς πολιτικούς που αντιλήφθηκαν ότι δεν υπήρχε άλλη σωτηρία για τους εθνικόφρονες Έλληνες από την παρέμβαση της Αμερικής.

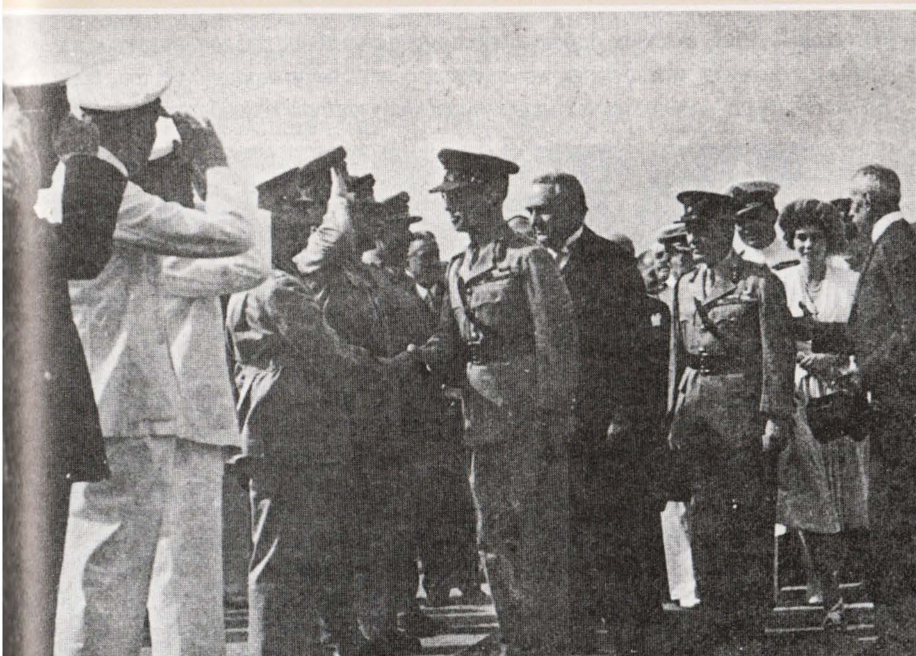

ΕΠΑΝΩ: Την άνοιξη του 1946 άρχισε η νέα ένοπλη αναμέτρηση. Και τα πρώτα θύματά της. Ο πρωθυπουργός Κ. Τσαλδάρης επισκέπτεται τραυματίες των συγκρούσεων.

ΔΕΞΙΑ ΕΠΑΝΩ: Την 22α Ιουνίου 1946 επισκέφθηκε την Αθήνα ο Βρετανός στρατάρχης Μοντγκόμερυ, αρχηγός του Αυτοκρατορικού Επιτελείου. Έγινε δεκτός με μεγάλες τιμές και σε ιδιαίτερη σύσκεψη με την ελληνική στρατιωτική ηγεσία φώναξε για τους αντάρτες: «Σκοτώστε τους! Σκοτώστε τους!»

ΔΕΞΙΑ ΚΑΤΩ: Σεπτέμβριος 1946: Ο βασιλιάς, ύστερα από το δημοψήφισμα, επιστρέφει θριαμβευτής. Στην προκυμαία του Πειραιά τού γίνεται ενθουσιώδης υποδοχή. Όλοι βλέπουν στο πρόσωπό του την ελπίδα της αναγέννησης. Κλείνει η εποχή των δεινών, αρχίζει η πολιτική, οικονομική, εθνική, πνευματική ανασυγκρότηση. Και κανείς δεν υποπτευόταν ότι τότε ακριβώς άρχιζαν τα μεγάλα δεινά της Ελλάδας. Στη φωτογραφία, ο Γεώργιος χαιρετά τους ηγέτες των ενόπλων δυνάμεων κατά την αποβίβασή του. Πίσω τους διακρίνονται ο πρωθυπουργός Κ. Τσαλδάρης, ο μέγας τελετάρχης Δ. Λεβίδης (με στρατιωτική στολή), το διαδοχικό ζεύγος (Παύλος και Φρειδερίκη) και ο μέγας αυλάρχης Μερκάτης.

ΕΠΑΝΩ: Στη φωτογραφία ο Κώστας Καραγιώργης εκείνη περίπου την εποχή στα βουνά της Ρούμελης ως αρχηγός των ανταρτών όλης της Νότιας Ελλάδας.

ΚΑΤΩ: Νωρίς το 1947, το κράτος άρχισε την εκκένωση της υπαίθρου από τους κατοίκους της, που τους συγκέντρωνε στις πόλεις για να χάσουν οι αντάρτες τη στρατολογική τους βάση. Στη φωτογραφία, οι πρώτες ομάδες «συμμοριοπλήκτων» κατά την κάθοδό τους στις πόλεις.

Φιλ. Δραγούμης, Στρατιωτικῶν.
Δημ. Χέλμης, Οἰκονομικῶν.
Ἀν. Μιχαλακόπουλος, Ἐθν. Οἰκονομίας.
Κ. Καλκάνης, Δημ. Τάξεως.
Ι. Κυρώζης, Ἐσωτερικῶν.
Π. Κάντζιας, Ἐφοδιασμοῦ.
Δ. Λόντος, Ναυτικῶν.
Ἀθ. Παπαθανάσης, Γεωργίας.
Α. Παπαδῆμος, Παιδείας.
Π. Χατζηπᾶνος, Δικαιοσύνης.
Ν. Ἀβραάμ, Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας.
Ι. Παπαδημητρίου, Μεταφορῶν.
Περρωτῆς, ΤΤΤ.
Α. Πρωτοπαπαδάκης, Ἀεροπορίας.
Μ. Κότσιανος, Προνοίας.

Η κυβέρνηση περιλάμβανε και 13 υφυπουργούς. Με την απομάκρυνση του Μαυρομιχάλη, προσπαθούσε να δώσει την εντύπωση ότι είχε απαλλαγεί από τους αδιάλλακτους. Και το ίδιο βράδυ ο Κ. Τσαλδάρης δήλωσε: «Είμεθα κυβέρνησις κατευνασμού».

Αλλά η κοινή αντίληψη ήταν ότι ο πραγματικός κατευνασμός, έστω και ως πειραματισμός, για την ώρα τουλάχιστον είχε ματαιωθεί. Θα συνεχίζονταν όμως οι προσπάθειες για να επιτευχθεί.

Η νέα μορφή της κυβέρνησης του Λαϊκού Κόμματος δεν μπορούσε να επιδράσει σοβαρά στα πράγματα. Καθώς προσέγγιζε ο χειμώνας, ο «Δημοκρατικός Στρατός» απλωνόταν και στερεωνόταν. Και η αποσυνθετική ανησυχία στις κρατικές περιοχές μεγάλωνε. Ταυτόχρονα πολλαπλασιάζονταν οι ενδείξεις ότι η Αγγλία έσκυβε διαρκώς περισσότερο κάτω από το φορτίο της βοήθειας προς την Ελλάδα, το οποίο σύντομα θα απέρριπτε.

Χωρίς εφεδρείες

Η δύναμη των ανταρτών, παρά την εντυπωσιακή άνδρωσή της, είχε την αχίλλειο πτέρνα της: ο νέος αγώνας που ανέλαβε το ΚΚΕ δεν είχε την ευρύτητα της κατοχικής Αντίστασης του ΕΑΜ. Οι παλιές ΕΑΜικές μάζες δεν έδειχναν προθυμία τώρα να τον ακολουθήσουν. Γινόταν ολοένα σαφέστερο ότι το καινούργιο αντάρτικο είχε ταξική μορφή και περιεχόμενο. Συνεπώς τα πλαίσια των εφεδρειών του ήταν στενότατα. Προς το παρόν η δύναμή του αναπτυσσόταν με την προσέλευση νέων εθελοντών, γρήγορα όμως οι πηγές του θα εξαντλούνταν και θα κατέφευγε στην υποχρε-

ωτική στρατολογία, η οποία θα δημιουργούσε άλλη δυσμενή κατάσταση. Και ο Ζαχαριάδης, με την εντολή του να μην ανέβουν τα στελέχη του κόμματος στα βουνά, καθιστούσε ακόμα πιο στενή την επιστρατευτική βάση του «Δημοκρατικού Στρατού».

Τελικά, πράγματι, ο «Δημοκρατικός Στρατός» υπέκυψε στην αναιμία. Αλλά αυτή η εξάντλησή του θα συνέβαινε πολύ αργότερα. Για την ώρα, κατά τα τέλη του 1946, έσφυζε από υγεία. Η Αγγλία ήταν που έπασχε από αναιμία. Και μέσα από τους καπνούς των μαχών αναδυόταν μια πραγματικότητα που τρόμαζε την ηγεσία και τις μάζες τής μη Αριστεράς: ο Ζαχαριάδης φαινόταν πως δικαιωνόταν. Αν συνεχιζόταν η ίδια πορεία των γεγονότων και αν ο «Δημοκρατικός Στρατός» ανέπτυσσε με τους ίδιους ρυθμούς την ισχύ του, δεν απείχε πολύ η ώρα που η κρίση του καθεστώτος θα έφτανε στο αποκορύφωμα, με πρώτη ίσως επίπτωση την αποχώρηση των Άγγλων. Από κει και πέρα, θα δημιουργούνταν ένα κενό δύναμης, όπου θα εισορμούσαν σαν ανεμοστρόβιλος οι δυνάμεις του ΚΚΕ.

Αλλαγή φρουράς

Μια μόνο διαφορετική περίπτωση μπορούσε να υπάρξει: να γίνει άμεση αλλαγή φρουράς. Άλλη δύναμη να διαδεχτεί την Αγγλία δεν μπορούσε να είναι παρά οι Ηνωμένες Πολιτείες. Και πράγματι, η Αμερική έδειχνε τελευταία αυξανόμενο ενδιαφέρον για την Ελλάδα, το οποίο θέρμαινε τις ψυχές των εθνικοφρόνων. Το 1946 έσβηνε μέσα στη συννεφιά, που σαν υποψία ευδοίας την απάλυνε η μακρινή μορφή του Αμερικανού Προέδρου Τρούμαν. Από τις αποφάσεις του θα εξαρτιόταν αν το επόμενο έτος θα μεταβαλλόταν η πορεία των γεγονότων, ή αν θα συνέχιζε την κατιούσα της ώς την άβυσσο.

Την παραμονή της λήξης της δυσοίωνης εκείνης χρονιάς, έφτανε το απόγευμα στο αεροδρόμιο του Ελληνικού με το «Κονστελέισον» της γραμμής από τη Νέα Υόρκη ο πρωθυπουργός Κ. Τσαλδάρης. Ήταν μια θυελλώδης ημέρα, αλλά ο Τσαλδάρης έδειχνε εξαιρετικά καλή διάθεση, σχεδόν ενθουσιασμό. Και πράγματι, κόμιζε δύο καλές ειδήσεις από την Αμερική.

Η μία ήταν ήδη γνωστή: η ελληνική κυβέρνηση είχε καταθέσει προσφυγή στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, καταγγέλλοντας τους βόρειους γείτονές μας ότι ενισχύουν άμεσα τους αντάρτες· και το Συμβούλιο είχε αποφασίσει να συσταθεί ειδική Επιτροπή Έρευνας, που θα εξέταζε επιτόπου στην Ελλάδα και στους γείτονες τα καταγγελλόμενα.

Αποστολή Πόρτερ

Η δεύτερη ήταν ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έστελναν στην Αθήνα μέσα στον Ιανουάριο ειδική ομάδα εμπειρογνωμόνων με επικεφαλής τον Πωλ Πόρτερ, η οποία

θα μελετούσε το οικονομικό πρόβλημα της Ελλάδας και θα υποδείκνυε τι βοήθεια θα χρειαζόταν για να αντεπεξέλθει στα δεινά της. Αυτή η δεύτερη είδηση χαροποίησε τους ανήσυχους εθνικόφρονες. Ώστε η Αμερική αποφάσιζε ουσιαστικά να ενδιαφερθεί για την Ελλάδα; Η αποστολή του Πόρτερ ήταν μια σημαντική προειδοποίηση. Αλλά την έλαβε υπόψη ο Ζαχαριάδης; Δεν υπάρχει καμιά ένδειξη ότι συνέλαβε τη σημασία της σε όλες τις διαστάσεις της. Όπως φαίνεται, τη θεώρησε μόνο σαν ένδειξη ότι κλονίζεται τόσο η παρουσία των Άγγλων, ώστε έγινε απαραίτητη και η συμμετοχή και των Αμερικανών στις ευθύνες της βοήθειας προς την Ελλάδα.

Αντίθετα, ο Τσαλδάρης τη θεώρησε με βεβαιότητα σαν ένα πρώτο αμερικανικό βήμα στον ελληνικό χώρο. Και έδειχνε ανακουφισμένος. Ωστόσο ο κίνδυνος δεν είχε εξαφανιστεί από τον ορίζοντα. Γιατί, αν η Αμερική πράγματι είχε αποφασίσει να επεκτείνει την αρμοδιότητά της στην Ελλάδα αντικαθιστώντας την Αγγλία, γεννιόταν το πρόβλημα: θα πρόφταινε να γίνει έγκαιρα η αλλαγή φρουράς;

Όταν ο Τσαλδάρης πατούσε το χώμα του Ελληνικού εκείνο το απόγευμα, έφτανε ο απόηχος της μάχης που διεξαγόταν στην Υπάτη και σε όλη την περιοχή Σπερχειάδος. Ο Μπελλής και ο Διαμαντής επιτίθονταν. Και υπενθύμιζαν την παρουσία του κινδύνου. Στον αγώνα δρόμου με τους Άγγλους, ο Ζαχαριάδης είχε κερδίσει. Μήπως θα προλάβαινε και τους Αμερικανούς καταλαμβάνοντας το κενό δύναμης;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΑΛΛΑΓΗ ΦΡΟΥΡΑΣ

ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΠΟΡΤΕΡ ΚΑΙ «ΕΠΤΑΚΕΦΑΛΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ» • ΕΙΣΒΟΛΗ ΑΝΤΑΡΤΩΝ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ • ΤΑ 100 «ΛΙΜΠΕΡΤΥ» • ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΕΙΔΟΠΟΙΟΥΝ ΟΤΙ ΑΠΟΧΩΡΟΥΝ • Ο ΤΡΟΥΜΑΝ ΕΞΑΓΓΕΛΛΕΙ ΤΟ ΔΟΓΜΑ ΤΟΥ • Ο ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΑΔΙΑΛΛΑΚΤΟΣ • ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΖΕΒΓΟΥ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΙΑΝΤΟΥ • Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΕΚΡΟΣ, Ο ΠΑΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΙΑΣ • ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ • ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥ ΟΗΕ • Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΒΟΗΘΕΙΑ • ΣΦΑΓΗ ΣΤΗ ΛΑΚΩΝΙΑ • Η ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΣ • ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΓΙΑ ΕΞΟΡΜΗΣΗ • Η ΔΥΝΑΜΗ ΤΟΥ Ε.Σ. ΚΑΙ ΤΟΥ Δ.Σ. • ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ «ΤΕΡΜΙΝΟΥΣ» • Η ΑΝΤΕΠΙΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΡΤΩΝ • ΠΑΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΤΟ 1947 ΑΝΕΤΕΛΛΕ ενώ η κοσμοϊστορική μεταπολεμική αντίθεση μεταξύ Ανατολής και Δύσης –μεταξύ καπιταλισμού και σοσιαλισμού– βάδιζε πλέον προς τη μορφοποίησή της. Έκφραση αυτής της αντίθεσης ήταν ο Ψυχρός Πόλεμος, που ήδη ανδρωνόταν, αλλά και η ολοένα αποφασιστικότερη ανάπτυξη της παγκόσμιας αμερικανικής πολιτικής.

Στο αποκορύφωμα της δύναμής της, η Αμερική αναλάμβανε με επιταχυνόμενους ρυθμούς τη δυναμική ηγεσία της Δύσης και ορθωνόταν έναντι της Σοβιετικής Ένωσης. Δεν μπορούσε να ακολουθήσει άλλο δρόμο. Ο Χάρρυ Τρούμαν έδινε στο σκάφος την πορεία που θα χάραζε και ο Φραγκλίνος Ρούσβελτ αν ζούσε. Και στη γενική προώθηση της αμερικανικής πολιτικής ο ισχυρός πλόκαμός της που είχε εισβάλει στη Μεσόγειο άρχισε να επεκτείνεται προς την Ελλάδα. Προπομπός υπήρξε ο Πωλ Πόρτερ, επικεφαλής της Αποστολής Οικονομικής Έρευνας που έφτασε στην Αθήνα το πρωί της 18ης Ιανουαρίου 1947. Ο πανύψηλος διοπτροφόρος δικηγόρος με την όψη διανοουμένου δεν έκανε καμιά δήλωση. Αλλά και μόνη η είδηση της άφιξής του είχε ισχυρότατο αντίκτυπο στις πολιτικές εξελίξεις.

Η «επτακέφαλος»

Την προηγουμένη, η κυβέρνηση είχε υποστεί ισχυρό κλονισμό: δύο από τους πο-

λιτικούς αρχηγούς, ο Στ. Γονατάς των Εθνικών Φιλελευθέρων και ο Απ. Αλεξανδρής του Μεταρρυθμιστικού Κόμματος, την εγκατέλειπαν. Η αποχώρησή τους συνέβαινε μέσα στις ζυμώσεις για τη διαμόρφωση ευρύτατου κυβερνητικού σχήματος που οφειλόταν στη συναίσθηση του κινδύνου και στην πίεση ιδίως των Αμερικανών. Ο Θ. Σοφούλης όμως δεν εννοούσε να συμμετάσχει σε τέτοια κυβέρνηση παρά ως πρωθυπουργός και με ιδιαίτερες προϋποθέσεις για το κόμμα του. Με την οξυδέρκειά του έβλεπε ότι αργά ή γρήγορα θα υπέκυπταν όλοι στους όρους του και δεν βιαζόταν. Αλλά η παρουσία του Πωλ Πόρτερ εξανάγκασε τους άλλους αρχηγούς να συμφωνήσουν και ερήμην του Σοφούλη. Έτσι, την 24η Ιανουαρίου, ορκιζόταν με πρωθυπουργό τον Δ. Μάξιμο κυβέρνηση συνασπισμού 7 πολιτικών αρχηγών (Τσαλδάρη, Κανελλόπουλου, Βενιζέλου, Ζέρβα, Αλεξανδρή, Παπανδρέου, Γονατά) που προσέλαβε τον τίτλο «Εθνικής Συνεργασίας». «Επτακέφαλη» την επονόμασαν και είχε την εξής σύνθεση:

Δ. Μάξιμος, πρωθυπουργός.
Κ. Τσαλδάρης, Ἀντιπρόεδρος καὶ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν.
Σ. Βενιζέλος, Ἀντιπρόεδρος ἄνευ χαρτοφυλακίου.
Γ. Παπανδρέου, Ἐσωτερικῶν.
Στ. Γονατᾶς, Δημ. Ἔργων.
Ἀπ. Ἀλεξανδρῆς, Δικαιοσύνης.
Π. Κανελλόπουλος, Ναυτικῶν.
Στ. Στεφανόπουλος, Συντονισμοῦ.
Π. Χατζηπάνος, Πολιτικοῦ Συντονισμοῦ.
Α. Παπαδῆμος, Παιδείας.
Δ. Χέλμης, Οἰκονομικῶν.
Ι. Γκλαβάνης, Ἀνοικοδομήσεως.
Ι. Μπουρνιᾶς, Μεταφορῶν.
Στ. Κωστόπουλος, Ἐθν. Οἰκονομίας.
Κ. Καραμανλῆς, Ἐργασίας.
Ἀθ. Παπαθανάσης, Γεωργίας.
Π. Κάντζιας, Ἐφοδιασμοῦ.
Γ. Στράτος, Στρατιωτικῶν.
Θ. Τσάτσος, Ἀεροπορίας.
Μ. Κότσιανος, Ὑγιεινῆς.
Φ. Μανουηλίδης, Προνοίας.
Ν. Ἀβραάμ, Εμπορ. Ναυτιλίας.
Ι. Πολίτης, ἄνευ χαρτοφυλακίου.
Κ. Ροδόπουλος, Βορείου Ἑλλάδος.

Οι υφυπουργοί Γ. Δρόσος, Ν. Μπαλτατζής, Μ. Αιλιανός, Κ. Καλλίας, Δ. Χατζηγιάννης, Α. Τσιρώνης, Δ. Θεοχαρίδης, Δ. Βουρδουμπάς και 6 Γενικοί Διοικητές συμπλήρωναν την πολυάριθμη κυβέρνηση, η οποία όμως τη 13η Φεβρουαρίου ανασχηματίσθηκε ριζικά και περιορίστηκε μόνο σε 16 πρόσωπα: τους Δ. Μάξιμο, Κ. Τσαλδάρη (αντιπρόεδρο και υπουργό Εξωτερικών), Σ. Βενιζέλο (αντιπρόεδρο και υπουργό Ναυτικών, Εθνικής Οικονομίας και Εμπορικής Ναυτιλίας), Π. Κανελλόπουλο (Δημ. τάξεως και Αεροπορίας), Γ. Παπανδρέου (Εσωτερικών), Στ. Γονατά (Δημ. Έργων, Ανοικοδομήσεως καd Μεταφορών), Απ. Αλεξανδρή (Δικαιοσύνης), Ν. Ζέρβα (άνευ χαρτοφυλακίου), Στ. Στεφανόπουλο (Συντονισμού και Εργασίας), Γ. Στράτο (Στρατιωτικών), Δ. Χέλμη (Οικονομικών και Εφοδιασμού), Α. Παπαδήμο (Παιδείας), Μ. Κότσιανο (Προνοίας και Υγιεινής), Π. Χατζηπάνο (Πολιτικού Συντονισμού και Τ.Τ.Τ.), Αθ. Παπαθανάση (Γεωργίας), Κ. Ροδόπουλο (Βορ. Ελλάδος). Μεταξύ των υπουργών που με τον ανασχηματισμό αποχώρησαν ήταν και ο Κ. Καραμανλής.

Αντάρτες στη Σπάρτη

Η κυβέρνηση Μαξίμου αναλάμβανε την εξουσία, ενώ η κρίση του καθεστώτος αποκορυφωνόταν. Ο ανταρτοπόλεμος, παρά το χειμώνα, εντεινόταν. Και, την επομένη του οριστικού κυβερνητικού σχηματισμού, οι αντάρτες κατάφεραν στην Πελοπόννησο ένα πλήγμα, που αναστάτωσε αρχές και λαό.

Τα μεσάνυχτα της 14ης Φεβρουαρίου, ο «Δημοκρατικός Στρατός» με επικεφαλής τον Κονταλώνη εισέβαλε στη Σπάρτη. Η πόλη αφυπνίστηκε ξαφνικά από μια ισχυρότατη έκρηξη και βυθίστηκε στο σκοτάδι: το ηλεκτρικό εργοστάσιο είχε ανατιναχτεί. Συγχρόνως πυκνά πυρά προς ορισμένη κατεύθυνση μαρτυρούσαν ότι ενεργούνταν σφοδρή επίθεση εναντίον των φυλακών, όπου κρατούνταν ως υπόδικοι και κατάδικοι 233 άτομα. Την ίδια στιγμή δέχονταν έφοδο η Διεύθυνση Χωροφυλακής και το Αστυνομικό Τμήμα της Σπάρτης.

Μέσα στην πόλη υπήρχε πολύ ασθενής φρουρά. Γιατί το τάγμα που είχε την έδρα του εκεί μόλις την προηγουμένη είχε αναχωρήσει, σε αναζήτηση ανταρτών που επισημάνθηκαν συγκεντρώσεις τους στην περιοχή. Οι αντάρτες εκείνοι εισόρμησαν στη Σπάρτη, ενώ το τάγμα τούς κυνηγούσε στο βουνό. Οι φυλακές γρήγορα υπέκυψαν. Ο επικεφαλής της φρουράς λοχαγός Παπανικολάου έπεσε νεκρός μαζί με τέσσερις άλλους άνδρες του. Καί οι αντάρτες άνοιξαν τα κελιά και παρέλαβαν μαζί τους όλους τους κρατούμενους εκτός ελαχίστων.

Ο αντιστράτηγος Θ. Πετζόπουλος, που έδρασε ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, γράφει για την κατάληψη της Σπάρτης από τους αντάρτες (*1941-1950*, σελ. 98):

«Ἡ ἐπιτυχὴς αὐτὴ ἐπιχείρησις τῶν συμμοριτῶν ἔδωσεν ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα στελέχη διὰ τὴν πλαισίωσιν, ἀνάπτυξιν καὶ καλλιτέραν συγκρότησιν τῶν συμμοριακῶν συγκροτημάτων Πελοποννήσου... Ἐκλόνισεν ἐπίσης τὸ ἠθικὸ τοῦ λαοῦ τῆς πλέον ἐθνικόφρονος περιοχῆς».

Εγκατάλειψη

Την άλλη μέρα νέο κλονισμό υπέστησαν οι εθνικόφρονες: τηλεγραφήματα από το Λονδίνο ανέφεραν ότι ο Μπέβιν σε μεγάλη συγκέντρωση στελεχών του Εργατικού Κόμματος ανακοίνωσε ότι τα βρετανικά στρατεύματα θα αποχωρήσουν από την Ελλάδα, τα μισά την 1η Μαρτίου και τα υπόλοιπα μέχρι την 1η Ιουνίου. Η είδηση διαψεύστηκε την 20ή Φεβρουαρίου. Αλλά η αποχώρηση αποτελούσε κοινό μυστικό. Ήδη την 3η Φεβρουαρίου 1947 ο Αμερικανός πρεσβευτής στην Αθήνα Μακ Βη τηλεγράφησε στο Στέιτ Ντιπάρτμεντ ότι Βρετανοί αξιωματικοί στην Ελλάδα έχουν ειδοποιηθεί για προσεχή αναχώρηση, μαζί με τις μονάδες τους. Την ίδια μέρα η αγγλική πρεσβεία Αθηνών ανακοίνωσε ότι ο μισός στρατός θα φύγει. Την 21η Φεβρουαρίου ο Βρετανός πρεσβευτής στην Ουάσιγκτον λόρδος Ινσβερτσάπελ ειδοποιούσε επειγόντως τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών, στρατηγό Μάρσαλ, ότι την 1η Απριλίου θα έληγε η αγγλική ευθύνη στην Ελλάδα. Δεν υπήρχε λοιπόν αμφιβολία ότι επιταχυνόταν η αναπόφευκτη πια εγκατάλειψη της Ελλάδας από τους Άγγλους.

Εκείνες τις μέρες, μια άλλη ανακοίνωση –αν και επρόκειτο για γνωστό γεγονός– αποτέλεσε νέα πηγή αναταραχής. Η ΟΥΝΡΑ ανήγγειλε ότι οριστικά θα κατάπαυε η βοήθειά της προς την Ελλάδα τον Μάιο. Και ότι ώς τότε θα έχει ανέλθει η αξία των εφοδίων της σε 416.252.000 δολάρια της εποχής που κατανέμονταν ως εξής:

	Εκατ. δολάρια
Τρόφιμα	186
Ενδύματα	40
Είδη Υγιεινής	12
Αγροτικά	58
Βιομηχανίας	54
Διάφορα	66

Σταγόνα στον ωκεανό

Τα ποσά ήταν μεγάλα. Το σύνολο αντιστοιχεί προς 1,2 δισ. σημερινών δολαρίων (1974), και αφορά προϊόντα σε τιμή κόστους. Αλλά η ανασυγκρότηση εξακολουθούσε να καρκινοβατεί. Η αγγλική βοήθεια, πέρα από τη συντήρηση των βρετανι-

κών στρατευμάτων, ήταν ασήμαντη. Την 24η Ιανουαρίου 1946 έγινε μια πολυθόρυβη συμφωνία της Μεγ. Βρετανίας με την Ελλάδα, με την οποία η πρώτη αναλάμβανε να ενισχύσει την οικονομική ελληνική ανόρθωση. Μολονότι όμως και από τις δύο πλευρές διατυμπανίστηκε η συμφωνία, δεν περιλάμβανε, παρά τη χορήγηση πιστώσεων 10 εκατομμυρίων λιρών (χάρτινων) για τη σταθεροποίηση της δραχμής, την πώληση στην Ελλάδα ειδών κατανάλωσης 500.000 λιρών σε τιμή κόστους και τον δανεισμό μερικών πλοίων. Επιπλέον, η Αγγλία παραιτούνταν από την επιστροφή των 46.000.000 λιρών που είχε δανείσει στην Ελλάδα το 1940-41.

Η βοήθεια αυτή ήταν βέβαια σταγόνα στον ωκεανό των αναγκών. Την 25η Ιανουαρίου 1946 η δραχμή σταθεροποιήθηκε πάλι (Α.Ν. 879/45) στις αντιστοιχίες των 20.000 κατά λίρα Αγγλίας και 5.000 κατά δολάριο, αλλά δεν πέρασαν παρά ελάχιστες ημέρες και άρχισε νέο κατρακύλισμα.

Η ναυτιλία

Όλη η οικονομία ήταν αποτελματωμένη. Και, στους οργανικούς λόγους που παρέλυαν τις παγωμένες δυνάμεις, πρόσθετε τώρα τον όγκο της η πολεμική ανωμαλία, που απέκοπτε την εσωτερική αγορά και τις συγκοινωνίες και ματαίωνε κάθε προσπάθεια ανάπτυξης. Μόνο η εμπορική ναυτιλία, που το πεδίο της δραστηριότητάς της βρισκόταν έξω από το κύκλωμα του πολέμου, μπορούσε να ανασυγκροτηθεί απερίσπαστη. Και οι Έλληνες εφοπλιστές, παλιοί και νέοι, οιστρηλατούμενοι από ρωμαλέο και ριψοκίνδυνο πνεύμα, είχαν αρχίσει από τότε την εκπληκτική εξόρμησή τους.

Την 31η Μαρτίου 1947 η εμπορική ναυτιλία είχε συνολική χωρητικότητα 1.432.229 τόνων γκρος. Οι 793.229 τόνοι ήταν υπό την εθνική σημαία και οι 640.000 ανήκαν σε πλοία υπό ξένες σημαίες. Αλλά το μεγάλο θεμέλιο ήταν η απόκτηση των 100 αμερικανικών σκαφών τύπου «Λίμπερτυ» των 10.000 τόνων. Τα πλοία αυτά είχαν κατασκευαστεί κατά τον πόλεμο και μετά τη λήξη του παροπλίστηκαν. Μετά πολύμηνες διαπραγματεύσεις με την ελληνική κυβέρνηση, η Ναυτική Επιτροπή των Ην. Πολιτειών ενέκρινε την 3η Ιανουαρίου 1947 την πώλησή τους σε Έλληνες εφοπλιστές αντί 60.000.000 δολαρίων, με την εγγύηση του ελληνικού δημοσίου. Αυτή η αγορά θεωρείται ότι υπήρξε η μαγιά της κατοπινής μεγάλης ναυτιλίας που έφερε το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο στην πρώτη παγκόσμια θέση. Και παρουσιάζει ιστορικό ενδιαφέρον πώς έγινε η κατανομή των 100 σκαφών μεταξύ των τότε εφοπλιστών.

«Ἀδελφοὶ Λιβανοῦ 12 σκάφη, Ἐμμ. Κουλουκαντῆς 4, Κ. Γράτσος καὶ ἀδελφοὶ 3, Θ. Ἐπιφανειάδης 3, «Κάσος Α. Ε.» 3, «Ἑλληνική» 2, «Φαφαλιὸς καὶ Σία» 2, «Δ. Νεγρεπόντης καὶ Σταθᾶτος» 2, «Ἰόνιον Α.Ε.» 2, Π.

Ἀργυρόπουλος 2, Σταῦρος Νιάρχος 2, Χ. Πατέρας 2, Οἰκογένεια Γ. Νικολάου 2.

»Καὶ ἀνὰ ἕνα σκάφος ἀγόρασαν οἱ ἐφοπλισταί: Κ. Λῶς, Π. Γ. Καλλιμανόπουλος, Ν. Εὐσταθίου, «Μαραθὼν Α.Ε.», «Αἰγαῖον Α.Ε.», Σπ. καὶ Στρ. Ἀνδρεάδης, Ε. Παναγόπουλος, Π. Κουμάνταρος, Μ. Περατινός, Παν. Πατέρας, Ν. Κονδύλης, Γ. Κουλουκουντῆς, Α. Μάνθος, Ν. Γουλανδρῆς, Δ. Πατέρας, Δ. Δαμπάσης, Στέφ. Πατέρας, Π. Λεμός, Στ. Λεμός, «Μιχαλινὸς Α.Ε.», Γ. Μοάτσος καὶ Σ. Βενιζέλος, «Μαραθὼν Α.Ε.», Ν. Παπαδάκης, Κ. Λεμός, Μ. Ἐμπειρῖκος, Μιχ. Ἐμπειρῖκος, Γ. Λεμός, Γ. Μ. Λιβανός, Ν. Ἀπόδιακος καὶ Κ. Μίχαλος, «Γαλαξίας», Ι. καὶ Α. Μαυροφίλιππας καὶ Χ. Πατέρας, Ε. Παξινός, Σ. καὶ Ε. Θεοφιλᾶτος, Ι. Γουλανδρῆς καὶ Υἱός, Κ. Σκαρβέλης, Π. Πανταλέων, Δ. Γεωργακόπουλος, Ι. Λιβανός, Ι. Καΐρης, Ν. Χατζηπατέρας, Ι. Κ. Χατζηπατέρας, Μ. καὶ Ε. Νομικός, Μ. Κολοκοτρώνης, Π. καὶ Ε. Δρακούλης, Υἱοὶ Γ. Σιγάλα, Θ. Τεργιάζος, Φ. Βλασσόπουλος, Ι. Θεοδωρακόπουλος, Σ. Ἀνδρεάδης, Γ. Ν. καὶ Α. Πατέρας, Εὐγενία Ι. Χανδρῆ.

Το δόγμα Τρούμαν

Η οικονομική και στρατιωτική κατάσταση προκαλούσε άγχος στο καθεστώς, αλλά στο μεταξύ πύκνωναν οι ενδείξεις ότι προσέγγιζε η μέρα της αμερικανικής παρέμβασης. Τα προμηνύματα ήταν άφθονα μετά την αποστολή Πωλ Πόρτερ και τη 2α Μαρτίου ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Σοφ. Βενιζέλος έγραφε στη σύζυγό του στην Αλεξάνδρεια (Γρ. Δαφνή, *Σ. Βενιζέλος*, σελ. 411):

> *«Ἀπὸ χθὲς ἔγινε μεγάλη ἀλλαγὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτική. Ἡ Ἀγγλία μᾶς ἐδήλωσεν ὅτι εὑρίσκεται εἰς ἀδυναμίαν νὰ συνεχίση τὴν πρὸς ἡμᾶς οἰκονομικὴν βοήθειάν της καὶ ἡ Ἀμερικὴ θὰ καταλάβη τὴν θέσιν της. Ἡ τελευταία θὰ μᾶς στείλη ἐμπειρογνώμονας δι' ὅλους τοὺς κλάδους διοικήσεως καὶ θὰ καταρτίση ἑπταετὲς σχέδιον διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς χώρας».*

Έλειπε όμως η επίσημη επιβεβαίωση εκ μέρους της Αμερικής. Παρασχέθηκε και αυτή τη 12η Μαρτίου 1947. Την ημέρα εκείνη ο Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών εξήγγειλε στον κόσμο το «Δόγμα Τρούμαν». Μιλώντας στο Κογκρέσο, ζήτησε να εγκρίνει την παροχή οικονομικής και τεχνικής βοήθειας στην Ελλάδα και την Τουρκία ύψους 400.000.000 δολαρίων. Και συνόδευε τον λόγο του με εικόνες από τη ζοφερή κατάσταση στην Ελλάδα:

> *«...Οἱ Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἔλαβαν ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐπείγουσα ἔκκλησιν γιὰ οἰκονομικὴ βοήθεια. Οἱ προκαταρκτικὲς πληρο-*

φορίες ἐκ μέρους τῆς ἀμερικανικῆς οἰκονομικῆς ἀποστολῆς ἡ ὁποία εὑρίσκεται ἤδη στὴν Ἑλλάδα καθὼς καὶ οἱ πληροφορίες τοῦ πρεσβευτοῦ μας στὴν Ἀθήνα ἐνισχύουν τὴν δήλωση τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ποὺ συνίσταται στὸ ὅτι ἡ βοήθεια εἶναι ἐπιτακτικὴ ἂν ἡ Ἑλλὰς πρόκειται νὰ ἐπιζήση ὡς ἐλεύθερον Ἔθνος...

»...Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιμετωπίση τὴν κατάστασιν. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι ὀλιγάριθμος καὶ πενιχρὰ ἐξοπλισμένος. Χρειάζεται ἐφόδια καὶ ἐξοπλισμό, ἂν πρόκειται νὰ ἀποκατασταθῆ ἡ ἐξουσία τῆς κυβερνήσεως στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος...»

Η αλλαγή

Η ημέρα εκείνη ήταν το ορόσημο της ελληνικής ιστορίας που επισήμαινε την αλλαγή φρουράς στην Ελλάδα. Με ραγδαίο ρυθμό θα αντικαθιστούσε η πανίσχυρη Αμερική τη λυμφαδενική Αγγλία και θα αναλάμβανε το ρόλο της προστάτιδας, χωρίς τον οποίο φαινόταν πια σχεδόν βέβαιη η επικράτηση του ΚΚΕ διά των όπλων. Ο Πρόεδρος Τρούμαν δεν συναντούσε ουσιαστική εσωτερική αντίδραση στην εφαρμογή του Δόγματός του. Βρισκόμαστε μακριά τότε από τις ημέρες του Βιετνάμ. Το κογκρέσο έδωσε σύντομα την έγκρισή του και από τα 400 εκατομμύρια δολάρια της πίστωσης που ζήτησε ο Λευκός Οίκος (ισοδύναμο προς 1 δισ. δολαρίων του 1974), τα 300 θα διατίθεντο για την Ελλάδα. Δεν υπήρχε όμως αμφιβολία ότι θα αποσπούσε και άλλες πιστώσεις αν δεν έφταναν αυτές. Θα συγκρατούσε την οικονομική κατάρρευση της χώρας και θα την εξόπλιζε άφθονα. Οι καιροί της σκιώδους βρετανικής βοήθειας και της εκ των ενόντων αντιμετώπισης του ανταρτοπόλεμου είχαν περάσει.

Η μεταβολή ήταν αποφασιστικής σημασίας. Οι εθνικόφρονες είχαν ακέραια συναίσθηση της σωτήριας αξίας της αμερικανικής βοήθειας και είχαν αναθαρρήσει. Πώς αντιμετώπιζαν όμως τη νέα πραγματικότητα ο Ζαχαριάδης και η ηγεσία του ΚΚΕ;

Άκαμπτος ο Ζαχαριάδης

Χωρίς αμφιβολία αιφνιδιάστηκαν από την πρωτοβουλία του Προέδρου Τρούμαν και την έκτασή της. Ώς τότε, έτρεφαν ώς ένα βαθμό αυταπάτες. Είχαν την αντίληψη ότι θα απέφευγε ή πολύ δύσκολα θα δεχόταν η Αμερική να παρασυρθεί στην ελληνική περιπέτεια. Πού βάσιζαν αυτή την αισιοδοξία; Στις εσωτερικές, απομονωτικές αντιδράσεις των Ηνωμένων Πολιτειών; Στις δυσχέρειες του μηχανισμού της χώρας αυτής να παίρνει μεγάλες αποφάσεις; Στην υπονόμευση του καθεστώτος στην Ελλάδα, που θα καθιστούσε διστακτικό τον πρόεδρο να τολμήσει την ανάμιξη

πατώντας σε τόσο ετοιμόρροπο βάθρο; Στην αντίδραση της Σοβιετικής Ένωσης που θα εξανάγκαζε την άλλη υπερδύναμη να παραμείνει στη φωλιά της;

Παράβλεπαν όμως τη δύναμη των οικονομικών και κοινωνικών νόμων, που ωθούσαν την Αμερική στην παγκόσμια πολιτική της. Παράβλεπαν ακόμα ότι, από τις μέρες του Φραγκλίνου Ρούσβελτ, η Ουάσιγκτον καραδοκούσε να φθαρεί και να τερματιστεί η παρουσία των Άγγλων στην πολύτιμη στρατηγικά Ελλάδα, έστω και αν υπονομευόταν υπέρμετρα το ελληνικό καθεστώς, για να καταλάβει αυτή το κενό. Παράβλεπαν ακόμα την προειδοποίηση που αποτελούσε ο 6ος Στόλος για την απόφαση της Αμερικής να θέσει υπό τον έλεγχό της τη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή.

Οπωσδήποτε, οι υπολογισμοί του ΚΚΕ κατέρρεαν και η αμερικανική βοήθεια ήταν πια γεγονός. Επηρεάστηκαν τα σχέδια, η προοπτική, η κατεύθυνση του Ζαχαριάδη; Ορισμένοι τού υπέδειξαν τότε ότι θα έπρεπε να ζυγίσει ακριβώς το βάρος των Ην. Πολιτειών, τον παγκόσμιο συσχετισμό δυνάμεων και τις συγκυρίες της διεθνούς πολιτικής και να αλλάξει πλεύση. Η παρατήρηση του Δ. Κούσουλα (*Επανάστασις και Ήττα*, σελ. 199) δεν είναι άστοχη:

> *«Ἡ ἀπόφασις τῆς Ἀμερικῆς νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε πείσει τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος ὅτι εἶχε φθάσει ἡ στιγμὴ νὰ ἀναθεωρήσουν τὴν πολιτική τους. Ὑπῆρχε ἀκόμη χρόνος γιὰ ὑποχώρηση. Τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα ἐξακολουθοῦσε νὰ παραμένῃ ὡς "νόμιμο" καὶ οἱ ἀρχηγοί του δροῦσαν ἐλεύθεροι στὴν Ἀθήνα...»*

Αδιαλλαξία και υποχώρηση

Βέβαια οι αδιάλλακτοι κύκλοι της Δεξιάς, τώρα που αναθάρρησαν με την αμερικανική παρέμβαση, θα προτιμούσαν να συνεχιστεί μέχρι τέλους ο ένοπλος αγώνας που παρείχε την ευκαιρία της συντριβής του ΚΚΕ. Και θα έκαναν το παν για να ματαιώσουν ένα συμβιβασμό. Αλλά υπήρχαν τα ογκώδη μετριοπαθή στρώματα του Κέντρου και της νουνεχούς Δεξιάς, που οπωσδήποτε θα εύχονταν μια συμβιβαστική ειρήνευση, με την προϋπόθεση ότι το ΚΚΕ δεν θα διεκδικούσε συμμετοχή στην εξουσία. Και εξάλλου η υποχώρηση αποτελεί ανέκαθεν έναν ελιγμό της επαναστατικής στρατηγικής. Ο Λένιν έχει γράψει (*Selected Works*, Χ, σελ. 66):

> *«Οἱ κομμουνισταὶ πρέπει ἐπίσης νὰ καταλάβουν πὼς δὲν ἀρκεῖ νὰ ξέρουν μόνον ἐπίθεση. Πρέπει νὰ ξέρουν καὶ πῶς νὰ ὑποχωροῦν κανονικά».*

Και ο Στάλιν προσθέτει (*Problems of Leninism*, Μόσχα 1943, σελ. 222):

> *«Χρησιμοποιεῖστε τὶς ἐφεδρεῖες ἔτσι ὥστε νὰ ὑπάρχῃ τρόπος ὀργανωμέ-*

νης ὑποχωρήσεως, ὅταν ὁ ἐχθρὸς εἶναι δυνατός, ὅταν ἡ ὑποχώρησις εἶναι ἀναπόφευκτη, ὅταν ἡ ἐμπλοκὴ σὲ μάχη ποὺ μᾶς ἐπιβάλλει ὁ ἐχθρὸς εἶναι καθαρὰ σὲ βάρος μας, ὅταν μὲ τὸ συσχετισμὸ δυνάμεων ἡ ὑποχώρησις εἶναι ὁ μόνος τρόπος νὰ νὰ ἀποτραπῆ ἕνα καταστρεπτικὸ πλῆγμα κατὰ τῆς πρωτοπορίας καὶ γιὰ νὰ διατηρηθοῦν οἱ ἐφεδρεῖες ἀνέπαφες».

Θα έβλεπε η ηγεσία του ΚΚΕ την κατάσταση με αυτό το πρίσμα; Φυσικά υπήρχαν μετριοπαθή ηγετικά στελέχη. Αλλά με τις απαρχές της αμερικανικής παρέμβασης έπαθαν μια αισθητή αραίωση των τάξεών τους χάρη σε δύο αιφνίδιους θανάτους.

Δολοφονία του Ζέβγου

Την 20ή Μαρτίου 1947 ο Γιάννης Ζέβγος έπεφτε νεκρός από δολοφονικές σφαίρες μέσα στην καρδιά της Θεσσαλονίκης, μέρα μεσημέρι. Έμενε στο ξενοδοχείο «Αστόρια» ο παλιός ηγέτης του ΚΚΕ, από το οποίο βγήκε κατευθυνόμενος στα γραφεία του ΕΑΜ. Αλλά, ενώ περνούσε έξω από την κλινική Εξηντάρη στην οδό Αγίας Σοφίας, τον πλησίασε κάποιο άτομο και άρχισε να τον πυροβολεί. Οι δύο πρώτες σφαίρες τον τραυμάτισαν ελαφρά. Η τρίτη τον βρήκε στην καρδιά και έπεσε χωρίς πνοή στο κατάστρωμα του δρόμου, ενώ ο δράστης με το όπλο στο χέρι έτρεχε να διαφύγει. Ο αστυνομικός διευθυντής Θεσσαλονίκης έσπευδε να ενημερώσει την κυβέρνηση με το εξής τηλεγράφημα:

«Ὥραν 13ην σήμερον εἰς τὴν ἐνταῦθα ὁδὸν Ἁγίας Σοφίας, ὁ ἐκ Μπούλκες δραπέτης Βλάχος Χρῆστος, κρεοπώλης ἐτῶν 32, ἐκ Σερρῶν καταγόμενος, πυροβολήσας διὰ πιστολίου ἐφόνευσε τὸν Ἰωάννην Ζέβγον, μέλος τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ. Ὁ δράστης συνελήφθη ἐπιτοπίως ὑπὸ τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων. Ὡς αἰτία ἐπικαλεῖται ὁ δράστης τὴν ἀγανάκτησίν του δι' ὅσα ὑπέφερεν ἐν Μπούλκες, ἐγκάθειρκτος ὢν ἐπὶ ἑξάμηνον καὶ διὰ τὴν τακτικὴν τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἔναντι τῆς Πατρίδος».

Ποιος ήταν πράγματι ο δολοφόνος; Και γιατί τον σκότωσε; Επρόκειτο για παλιό ΕΛΑΣίτη, που είχε σταλεί από το Μπούλκες στην Ελλάδα, όπου παραδόθηκε στις Αρχές οι οποίες τον άφησαν ελεύθερο, άγνωστο με ποιο αντάλλαγμα. Κατά την επίσημη άποψη, ελατήρια της πράξης του ήταν όψιμο μίσος κατά του ΚΚΕ. Κατά την άκρα Δεξιά, εκτελούσε εντολή του Ζαχαριάδη, ο οποίος ήθελε να απαλλαγεί από ένα στέλεχος που έβαζε τροχοπέδη στα σχέδιά του. Κατά την Αριστερά, ενέργησε κατ' εντολή παρακρατικών ή και κρατικών παραγόντων, για να εξαφανιστεί ένας υπέρμαχος του κατευνασμού, ώστε να συνεχιστεί ο πόλεμος και να συντριβεί έτσι διά των όπλων το ΚΚΕ. Κατά τον Ζαχαριάδη, ηθικός αυτουργός ήταν ο ίδιος ο υπουργός Δημόσιας Τάξης Ν. Ζέρβας.

Όλες αυτές οι εκδοχές προκαλούν αμφιβολίες. Πάντως ο δολοφόνος Χρήστος Βλάχος δεν ακολούθησε μετά τη σύλληψή του τις κανονικές ποινικές διαδικασίες. Και η τελική τύχη του έμεινε άγνωστη. Κατά Αριστερές πηγές, αργότερα βρέθηκε εγκατεστημένος στην Αργεντινή, καταφύγιο όλων όσοι φοβούνταν την εκδίκηση του ΚΚΕ.

Ο διαλλακτικός

Οπωσδήποτε όμως η δολοφονία του Ζέβγου σήμαινε ότι πράγματι εξαφανιζόταν από τη σκηνή ένας κορυφαίος παράγοντας της μετριοπαθούς μερίδας του ΚΚΕ. Πρώην δημοδιδάσκαλος, παλιός κομμουνιστής, κατά την Κατοχή ανήλθε στην ανώτατη ηγεσία του. Το 1943, όταν πέθανε ο Δημήτρης Γληνός, τον αντικατέστησε και ως θεωρητικό του κόμματος και ως μέλος του Πολιτικού Γραφείου. Και επί δυο χρόνια συμμετείχε στην τριανδρία –μαζί με τον Σιάντο και τον Ιωαννίδη– που διοίκησε την Αριστερά ώς την Απελευθέρωση, τον Δεκέμβριο και τη Βάρκιζα.

Σε όλη τη διάρκεια εκείνης της θυελλώδους δράσης ο Ζέβγος υπήρξε ο αποφασιστικός ηγέτης της διαλλακτικής πτέρυγας και ο φορέας της συμβιβαστικής πολιτικής. Από το 1943 είχε αποδεχτεί ως ακατάλυτη πραγματικότητα την πρωτοκαθεδρία του αστικού καθεστώτος και τη δεσπόζουσα παρουσία των Άγγλων. Και μετά τη Βάρκιζα επαναλάμβανε στον στενό του κύκλο: «Μοναδική μας διέξοδος είναι η εφαρμογή πολιτικής όμοιας με του ΚΚ Γαλλίας».

Ο Ζαχαριάδης τον θεώρησε κύριο υπεύθυνο των υποχωρήσεων της Κατοχής, που απέτρεψαν το ΚΚΕ να καταλάβει την Αθήνα κατά την Απελευθέρωση. Γι' αυτό τον εκδίωξε από το Πολιτικό Γραφείο. Για να τον μειώσει, ώστε να μη μπορεί να αντιδράσει, στηλίτευσε ένα βιβλίο που είχε ο Ζέβγος γράψει και εκδώσει κατά την Κατοχή: *Σύντομη Μελέτη της Νεοελληνικής Ιστορίας*. Το βιβλίο εκείνο, έργο αναγκαστικής προχειρότητας, είχε διαβαστεί άπληστα από την Αριστερά. Η καταδίκη του στοίχισε πολύ στον ατυχή Ζέβγο. Μολονότι όμως ήταν πια απλό μέλος της Κεντρικής Επιτροπής, ασκούσε πάντα σημαντικό ρόλο και συσπείρωνε τους μετριοπαθείς.

Θάνατος του Σιάντου

Ο δεύτερος αιφνίδιος θάνατος ήταν του Γεώργιου Σιάντου. Τις πρώτες πρωινές ώρες της 20ής Μαΐου 1947 άφηνε την τελευταία πνοή του ο «Γέρος», στην κλινική του καθηγητή Κόκκαλη. Ήταν από καιρό καρδιοπαθής και δεν θα υπήρχε κανένα μυστήριο στο θάνατό του. Αλλά λίγο αργότερα οι φήμες θα διασταυρώνονταν πάνω στο πτώμα του. Οι Δεξιοί ισχυρίζονταν ότι ο Ζαχαριάδης έβαλε τον Κόκκαλη που ήταν στέλεχος του ΚΚΕ να τον εξοντώσει, για να απαλλαγή από έναν άλλο μετριοπαθή, ο οποίος αποτελούσε –όπως και ο Ζέβγος– τροχοπέδη στα σχέδιά του. Αλλά από την

άλλη μεριά ο ίδιος ο αρχηγός του ΚΚΕ, που κατηγόρησε ανοιχτά με άρθρο του στον *Ριζοσπάστη* υπό τον τίτλο «Άβυσσος, άβυσσον επικαλείται» τον τότε υπουργό Δημόσιας Τάξης Ν. Ζέρβα ως ηθικό αυτουργό της δολοφονίας του Ζέβγου, συμφωνούσε κι αυτός με τη Δεξιά ότι ο Σιάντος δολοφονήθηκε. Μόνο που ηθικό αυτουργό θεωρούσε την «Ιντέλιτζενς Σέρβις». Την κατηγορία τη διατύπωσε το 1950. Γιατί όμως η «Ιντέλιτζενς Σέρβις»; Επειδή τότε είχε διακηρύξει ο Ζαχαριάδης ότι ο Σιάντος ήταν «ισόβιος πράκτωρ των Άγγλων». Οι οποίοι έσπευσαν να τον δολοφονήσουν γιατί –κατά Ζαχαριάδη πάντοτε– επίκειτο η αποκάλυψή του από τον αρχηγό του ΚΚΕ που από καιρό τον υποπτευόταν.

Πολύ δύσκολα θα μπορούσε να δεχτεί κανείς αυτή τη μυθιστορηματική θεωρία. Αλλά οπωσδήποτε, το γεγονός ήταν πως άλλο ένα κορυφαίο στέλεχος του κατευνασμού εξέλειπε και συνεπώς ο Ζαχαριάδης αποκτούσε περισσότερη ευχέρεια στη λήψη αποφάσεων. Και η απόφασή του γρήγορα έγινε αντιληπτή. Θα συνεχιζόταν ο πόλεμος παρά την αμερικανική παρέμβαση. Εκφράζοντας αυτή τη θέση και προειδοποιώντας εχθρούς και φίλους, ο Κώστας Καραγιώργης, διευθυντής και αρθρογράφος τότε του *Ριζοσπάστη*, δημοσίευσε ένα άρθρο μετά από συνεννόηση και έγκριση του Ζαχαριάδη, που ο τίτλος του υποδήλωνε το πνεύμα του: «Τέσσερις αυτοκρατορίες»: ο ελληνικός λαός, που νίκησε ώς τότε τρεις ιμπεριαλιστικές αυτοκρατορίες –την ιταλική, τη γερμανική, τη βρετανική–, θα νικούσε και την τέταρτη: την αμερικανική...

Οι υπολογισμοί του Ζαχαριάδη

Πώς ο Ζαχαριάδης αψηφούσε την αμερικανική δύναμη;

Είχε τη συναίσθηση της επιτυχίας ώς τότε. Και πράγματι, αν η ξένη δυτική παρέμβαση περιοριζόταν μόνο στην αγγλική, το ΚΚΕ κέρδιζε στον αγώνα δρόμου και έβαινε προς τη στρατιωτική νίκη. Αυτό το γεγονός ήταν φυσικό να προίκιζε τον αρχηγό του με αυτοπεποίθηση και για τον αμερικανικό γύρο του πολέμου.

Εξάλλου, βασιζόταν πάντα στη βοήθεια των βορείων γειτόνων και της Σοβιετικής Ένωσης. Κανείς δεν διανοούνταν ακόμα την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1947 ότι ο Τίτο θα έκανε την ιλιγγιώδη στροφή του. Όσον αφορά τη Ρωσία, όλοι οι κομμουνιστές πίστευαν ότι δεν θα άφηνε τη βασική της αντίπαλο, την Αμερική, να εγκατασταθεί στην Ελλάδα χωρίς αποφασιστική αντίδραση.

Βασιζόμενος σ' αυτά τα δεδομένα, ο Ζαχαριάδης ούτε σκέψη έκανε για υποχώρηση, που ως προϋπόθεση θα είχε να παραδώσει ο «Δημοκρατικός Στρατός» τα όπλα όπως τα είχε παραδώσει ο ΕΛΑΣ. Τουναντίον, αντί να προσεγγίσει προς την ελληνική κυβέρνηση, θα σχημάτιζε επαναστατική κυβέρνηση, πιστεύοντας ότι θα την αναγνώριζε και θα τη βοηθούσε δραστικά υλικά ολόκληρος ο ανατολικός συ-

νασπισμός. Και, τέλος, υπήρχε ένας ακόμα παράγοντας: θα πρόφταινε η αμερικανική βοήθεια να ρίξει το βάρος της και να αξιοποιηθεί; Μπροστά στον Ζαχαριάδη ανοιγόταν ένας ακόμα αγώνας δρόμου με τον χρόνο. Τον προηγούμενο, με τους Άγγλους, τον είχε κερδίσει. Πίστευε ότι θα κέρδιζε και τον νέο δρόμο με τους Αμερικανούς.

Εκ των υστέρων ξέρουμε ότι όλοι αυτοί οι συλλογισμοί ήταν εσφαλμένοι στη βάση τους. Γιατί ξεκινούσαν από μια καθαρή υποτίμηση της αμερικανικής δύναμης. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, στον κολοφώνα τότε της οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος τους, με το μονοπώλιο σχεδόν των ατομικών όπλων –η Σοβιετική Ένωση μόλις στο Β΄ εξάμηνο του 1947 πραγματοποίησε την πρώτη δοκιμαστική ατομική έκρηξη–, είχαν σαφή υπεροχή στον κόσμο, την οποία ο Στάλιν δεν είχε καμιά διάθεση να αψηφήσει χάριν του ΚΚΕ. Και η Αμερική που άρχιζε την παγκόσμια εξόρμησή της με τόσο ενθουσιασμό –εξόρμηση που αποτελούσε βαθιά οργανική ανάγκη για την οικονομία της– δεν ήταν δυνατόν να αφήσει να αναχαιτιστεί στην Ελλάδα. Θα έριχνε όλο το βάρος της για να ισοπεδώσει το ΚΚΕ, ανεξάρτητα από τη βοήθεια που θα έπαιρνε εκείνο από την Ανατολή.

Ο Ζαχαριάδης όμως δεν έφτανε τότε ώς το ύψος αυτών των εκ των υστέρων διαπιστώσεων, αν και υπήρχαν στελέχη, αλλά και απλοί οπαδοί, που τις είχαν προβλέψει και υποδείξει. Και όρθωσε την πρόκλησή του στην αμερικανική παρέμβαση, υποτιμώντας και έναν άλλο παράγοντα: την απόφαση και τις δυνατότητες των μη Αριστερών Ελλήνων να αγωνιστούν. Το αποτέλεσμα θα ήταν ένα: ο πόλεμος θα έμπαινε σε στάδιο κατά πολύ ανώτερο και οι συμφορές της Ελλάδας θα συσσωρεύονταν σε επίπεδο κατά πολύ ψηλότερο. Ουσιαστικά τότε άρχιζε η κύρια φάση της ένοπλης αναμέτρησης.

Η επιτροπή του ΟΗΕ

Στο μεταξύ Ουάσιγκτον και Αθήνα κατέβαλλαν πυρετώδεις προσπάθειες για την αξιοποίηση της αμερικανικής παρέμβασης. Ήδη είχε στηθεί το βάθρο για τη θεωρητική κάλυψή της: με την πίεση της Αμερικής στις αρχές του 1947, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ συνέστησε μια ειδική Επιτροπή Έρευνας για τα Βαλκάνια (UNSCOB) που θα διερευνούσε το αν οι βόρειοι γείτονες της Ελλάδας ενίσχυαν τους αντάρτες, παρεμβαίνοντας έτσι στα εσωτερικά της. Η Σοβιετική Ένωση δεν πρόβαλε βέτο. Έλαβε μέρος μάλιστα και η ίδια –όπως και η Πολωνία– στην Επιτροπή, στην οποία συμμετείχαν και τα 11 κράτη που ήταν μέλη του Συμβουλίου.

Η επιτροπή έφτασε στην Αθήνα την 29η Ιανουαρίου 1947. Ήταν 25μελής και μοιρασμένη σε κλιμάκια περιηγήθηκε την Ελλάδα, αλλά εισέδυσε και μέσα στις βαλκανικές χώρες. Θέλησε να εξετάσει ακόμα και τον αρχηγό του «Δημοκρατικού

Στρατού» Μάρκο και τη 10η Μαρτίου μια φάλαγγα 22 αυτοκινήτων με ένα κλιμάκιο υπό τον Βέλγο στρατηγό Ντελβουά ξεκίνησε από τη Θεσσαλονίκη και έφτασε στη Σιάτιστα και στο Βογατσικό. Από εκεί εισέδυσε με μουλάρια στην ανταρτοκρατούμενη περιοχή. Αλλά μετά εξαήμερη περιπλάνηση στην Πίνδο, επέστρεψε τη 17η Μαρτίου στη Θεσσαλονίκη χωρίς να συναντήσει τον Μάρκο. Εκ των υστέρων έγινε γνωστό ότι θα έπεφτε σε παγίδα του στρατού. Αργότερα όμως ήρθε σε επαφή με τους αντιπρόσωπους της Σοβ. Ένωσης και της Πολωνίας που παρέμειναν λίγες μέρες στα βουνά.

Τρεισήμισι μήνες διάρκεσαν οι εργασίες της Επιτροπής του ΟΗΕ, στο διάστημα των οποίων η πολεμική δράση δεν παρουσίασε καμιά ανάπαυλα. Και ο «Δημοκρατικός Στρατός» προσπαθούσε να αναπτύξει τις επιχειρήσεις του όσο το δυνατόν πιο μακριά από τα σύνορα, στο εσωτερικό της Ελλάδας, για να αποδείξει ασύστατη την κατηγορία της «έξωθεν βοήθειας». Αυτό τον σκοπό επεδίωκε και η επιδρομή του Κονταλώνη στη Σπάρτη τη 14η Φεβρουαρίου 1947.

Πάντως την 23η Μαΐου η Επιτροπή συνήλθε στη Γενεύη σε μια τελική συνεδρίαση, όπου διατύπωσε τα πορίσματά της. Με διαφωνία των αντιπροσώπων Ρωσίας και Πολωνίας, που κατηγόρησαν την ελληνική κυβέρνηση ως τη μόνη υπεύθυνη για την ανώμαλη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στα βόρεια σύνορα, και με αποχή της Γαλλίας, απέδωσε την ευθύνη του ανταρτοπόλεμου στη Γιουγκοσλαβία, τη Βουλγαρία και την Αλβανία. Ήταν αρκετή αυτή η διατύπωση για να θεμελιώσει ο Πρόεδρος Τρούμαν έναντι της διεθνούς και αμερικανικής κοινής γνώμης το Δόγμα του στην Ελλάδα.

Θάνατος του Γεώργιου

Λίγες όμως ημέρες μετά την εξαγγελία του Δόγματος που αποτελούσε σύνθημα ανασύνταξης για όλους τους αντι-Αριστερούς Έλληνες, ένα απροσδόκητο γεγονός συγκλόνισε την παράταξή τους: την 1η Απριλίου 1947 –ώρα 1:30΄– ο βασιλιάς Γεώργιος πέθανε αιφνίδια στα ανάκτορα από καρδιακή συγκοπή. Έπασχε από καιρό, τίποτα όμως δεν πρόδιδε ότι εκείνη η μέρα θα καταχωρούνταν ως η τελευταία της τρικυμιώδους ζωής του. Είχε ξυπνήσει ευδιάθετος και κατά το μεσημέρι διακανόνιζε με τον Μεγάλο Τελετάρχη των Ανακτόρων Δ. Λεβίδη τις λεπτομέρειες του ταξιδιού του για το Μεσολόγγι, όπου επρόκειτο να παραστεί στις τελετές της Εξόδου. Κατόπιν από το ισόγειο ανέβηκε στον πρώτο όροφο όπου ήταν το ιδιαίτερο διαμέρισμά του και στη σκάλα αισθάνθηκε αδιαθεσία που τον ανάγκασε να καθίσει για λίγο διάστημα πάνω σε ένα από τα μαρμάρινα σκαλοπάτια.

Κατόρθωσε όμως να φτάσει ώς το δωμάτιό του. Σε ένα θαλαμηπόλο έδωσε την εντολή να του φέρουν λίγο ζωμό κονσομέ. Και όταν εκείνος τον κόμισε, είδε το βα-

σιλιά ξαπλωμένο σε έναν καναπέ. Είχε τα μάτια κλειστά και το κεφάλι ακουμπούσε στο μαντίλι που ο ίδιος είχε απλώσει. Ο θαλαμηπόλος ανησύχησε και ειδοποίησε τον υπασπιστή της υπηρεσίας Πάλλη. Ίσως μάλιστα ο ίδιος ο Γεώργιος στις τελευταίες στιγμές του μπόρεσε να πατήσει το κουμπί και να τον κάλεσε. Όταν όμως ο υπασπιστής μπήκε, τον βρήκε άψυχο, με ένα μορφασμό που στράβωνε το πρόσωπό του. Ο γιατρός Οικονομόπουλος, που προσέτρεξε, περιορίστηκε να πιστοποιήσει τον θάνατό του.

Ο Γεώργιος, αφού εκτέθηκε για τρεις ημέρες στη Μητρόπολη σε λαϊκό προσκύνημα, μεταφέρθηκε για ταφή στο Τατόι. Και τότε εμφανίστηκε η Τζ..., η μόνη γυναίκα που είχε συνδεθεί μαζί του από την εποχή που χώρισε –πριν από 20 χρόνια– με τη σύζυγό του Ελισάβετ. Ο γραμματέας του και κατόπιν γενικός γραμματέας του βασιλιά Κωνσταντίνου Στέλιος Χουρμούζιος, στο βιβλίο του Θύελλες στο Θρόνο της Ελλάδος γράφει σχετικά (εφημερίδα *Ακρόπολις*, 13 Φεβρουαρίου 1962):

> *«Γιὰ λόγους οἰκογενειακοὺς ἡ Τζ. δὲν εἶχε μπορέσει νὰ ἀκολουθήση ἀμέσως τὸν βασιλέα Γεώργιο στὴν Ἀθήνα. Ἐξ ἄλλου ὑπέφερε κι ἀπὸ ἐπίμονες ἡμικρανίες, τὶς πρῶτες ἐκδηλώσεις τῆς τρομερῆς ἀρρώστειας τοῦ Πάρκισον, τῆς ὁποίας σὲ λίγο ἐπρόκειτο νὰ γίνη ἕνα τραγικὸ καὶ ἀνίατο θῦμα».*

Και αναφερόμενος στην ταφή του Γεώργιου στο Τατόι προσθέτει (στο ίδιο):

> *«Μόνο τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἦσαν παρόντα στὴν ἁπλῆ τελετὴ τῆς ταφῆς, ὅταν ὅμως ἦρθε ἡ στιγμὴ νὰ τοποθετηθῆ τὸ φέρετρο στὸν τάφο, ἡ Φρειδερίκη ἔρριξε μιὰ ματιὰ γύρω, ψάχνοντας νὰ βρῆ κάποιον. Προχώρησε πρὸς τὸ μέρος ὅπου βρισκόταν ἡ Τζ. –ποὺ τὴν εἶχε φέρει ἀπὸ τὸ Λονδῖνο ἡ πριγκήπισσα Μαρία γιὰ τὴν κηδεία– ἀποτραβηγμένη διακριτικὰ στὴν ἄκρη. Περνώντας τὸ χέρι γύρω ἀπὸ τοὺς ὤμους της, ἡ Φρειδερίκη ἔσυρε ἀργὰ τὴ γυναῖκα ποὺ ἔκλαιγε πρὸς τὸν ἀνοικτὸ τάφο, ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς οἰκογενείας».*

Ο Γεώργιος πέθανε σε ηλικία 57 ετών. Η βασιλεία του υπήρξε ταραχώδης. Στην πρώτη φάση έμεινε στο θρόνο επί λίγους μήνες το 1922-23. Ακολούθησε η πρώτη εξορία του μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1935. Βασίλευσε πάλι στην Ελλάδα ώς το Μάιο του 1941. Και έμελλε να αναμένει άλλα 5 χρόνια για να ξαναγυρίσει, για να εκλείψει οριστικά μετά 6 μηνών καινούργια βασιλική θητεία. Συνολικά από το 1922, που μετά την εκθρόνιση του Κωνσταντίνου ανακηρύχτηκε βασιλιάς, ώς το θάνατό του, παρέμεινε στο Θρόνο του στην Ελλάδα επί 6 χρόνια και 10 μήνες. Τα υπόλοιπα 18 χρόνια ήταν βασιλιάς σε εξορία ή –επί 11 έτη– έκπτωτος, δεδομένου ότι υπήρχε πολίτευμα αβασίλευτης δημοκρατίας στη χώρα.

Η «βοήθεια»

Ο θάνατος του Γεώργιου δεν άφησε κενό. Μετά 6 ώρες ορκιζόταν μπροστά στο Υπουργικό Συμβούλιο, την Ιερά Σύνοδο, τη Βουλή και όλους τους υπόλοιπους επίσημους ο Παύλος Α΄, ως βασιλιάς. Η ορκωμοσία έγινε στη Μεγάλη Αίθουσα Τελετών των Ανακτόρων. Και, σε ένα από τα θεωρεία που φωτιζόταν αμυδρά, παρακολουθούσε η σύζυγος του Παύλου Φρειδερίκη, βασίλισσα τώρα των Ελλήνων, με τον μικρό διάδοχο Κωνσταντίνο και τις πριγκίπισσες.

Ευθύς αμέσως ο πρωθυπουργός Μάξιμος υπέβαλε την παραίτησή του στον νέο βασιλιά, η οποία δεν έγινε δεκτή. Και την 21η Απριλίου ο Παύλος επαναλάμβανε στη Βουλή τον όρκο του. Η εξαφάνιση όμως του Γεώργιου από τη σκηνή δεν επρόκειτο να μεταβάλει τα πράγματα. Ο νέος βασιλιάς ακολουθούσε την πεπατημένη του προκατόχου του. Θα άφηνε τις πολιτικές και πολεμικές πρωτοβουλίες στον πολιτικό κόσμο, υπό την αιγίδα των Αμερικανών.

Ήταν όμως τώρα η ώρα της δράσης και τον κύριο λόγο τον είχαν τα όπλα. Οι διαδικασίες για την εφαρμογή του Δόγματος Τρούμαν προχωρούσαν με γοργό ρυθμό. Την 23η Απριλίου 1947 η αμερικανική γερουσία ψήφιζε το νομοσχέδιο για παροχή βοήθειας στην Ελλάδα. Την 9η Μαΐου ψηφίστηκε και από τη Βουλή, αφού διά βοής απορρίφθηκε τροπολογία κατά την οποία η βοήθεια θα παρεχόταν υπό τον όρο η ελληνική κυβέρνηση να χορηγήσει γενική αμνηστία. Τη 15η Μαΐου ψηφίστηκε και από το Κογκρέσο (κοινή συνεδρίαση Βουλής και Γερουσίας). Την 22α Μαΐου υπογράφτηκε από τον Πρόεδρο Τρούμαν και κατέστη πια νόμος του κράτους. Την 28η Μαΐου ο υπουργός Εξωτερικών στρατηγός Μάρσαλ, στον οποίο ο Τρούμαν ανέθεσε τη διαχείριση της βοήθειας, λάβαινε από τον Οργανισμό Χρηματοδότησης και Ανασυγκρότησης επιταγή 100.000.000 δολαρίων, για την κάλυψη των αρχικών δαπανών του σχεδίου. Και ευθύς αμέσως ιδρυόταν η «Αμερικανική Αποστολή Βοήθειας προς την Ελλάδα» ή AMAC (American Mission Aid Greece), της οποίας αρχηγός διορίστηκε την 5η Ιουνίου ο πρώην κυβερνήτης της Νεμπράσκα Ντουάιτ Γκρήνσγουωλντ.

Οι όροι της συμφωνίας

Την 20ή Ιουνίου 1947 ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Κ. Τσαλδάρης και ο Αμερικανός πρεσβευτής Μακ Βη υπέγραψαν τη συμφωνία Ελλάδας-Αμερικής για τη βοήθεια. Μεταξύ των όρων της περιλαμβάνονταν και οι εξής:

> *«Ἄρθρον 5ον... Τὸ προσωπικὸν τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀποστολῆς καὶ ἡ περιουσία τῆς Ἀποστολῆς καὶ τοῦ προσωπικοῦ της θὰ ἀπολαύωσιν ἐν Ἑλλάδι τῶν αὐτῶν προνομίων καὶ φορολογικῶν ἀπαλλαγῶν ὧν ἀπολαύει τὸ προσωπικὸν τῆς Πρεσβείας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἐν*

Ἑλλάδι καὶ ἡ περιουσία τῆς Πρεσβείας καὶ τοῦ προσωπικοῦ της.

»Ἄρθρον 6ον. – Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θέλει ἐπιτρέψει εἰς τὰ μέλη τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀποστολῆς νὰ παρακολουθῶσιν ἐλευθέρως τὴν χρησιμοποίησιν τῆς παρεχομένης πρὸς τὴν Ἑλλάδα παρὰ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν βοηθείας. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ τηρῇ πάντας τοὺς λογαριασμοὺς καὶ τὰ στοιχεῖα καὶ θὰ παρέχῃ πᾶσαν ἔκθεσιν καὶ πληροφορίαν πρὸς τὴν Ἀμερικανικὴν Ἀποστολήν, τὰ ὁποῖα θέλει ζητεῖ ἡ Ἀποστολὴ πρὸς διεξαγωγὴν τῶν καθηκόντων καὶ ἀνειλημμένων ὑποχρεώσεών της.

»Ἄρθρον 7ον. – Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις καὶ ἡ Κυβέρνησις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν θέλουσι συνεργασθῇ ἵνα ἐξασφαλίσουν εἰς τοὺς λαοὺς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος πλήρη ἐνημέρωσιν συμβιβαζομένην πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῶν δύο χωρῶν καθόσον ἀφορᾷ τὴν χορηγουμένην εἰς τὴν Ἑλλάδα βοήθειαν παρὰ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον:

»1ον. Θὰ ἐπιτρέπηται εἰς ἀντιπροσώπους τοῦ Τύπου καὶ τῆς ραδιοφωνίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν νὰ παρατηρῶσιν ἐλευθέρως καὶ ν' ἀναφέρωσι πλήρως σχετικῶς μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς βοηθείας ταύτης καὶ

»2ον. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θέλει παρέχει εἰς τὴν Ἀμερικανικὴν Ἀποστολὴν τὴν εὐκαιρίαν καὶ θέλει συνεργασθῇ μετ' αὐτῆς πρὸς παροχὴν πλήρους καὶ συνεχοῦς δημοσιότητος ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος περιλαμβανούσης περιοδικὰς ἐκθέσεις τῆς Ἀποστολῆς ὡς πρὸς τὰς ἐνεργείας σχετικῶς μὲ τὴν παροῦσαν Συμφωνίαν καὶ τὸν σκοπόν, πηγήν, χαρακτῆρα, ἔκτασιν, ποσὰ καὶ πρόοδον τῆς βοηθείας ταύτης.

»Ἄρθρον 8ον. – Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θέλει προβῇ εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν, τὴν ὁποίαν ἤθελε ζητήσει ὁ Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν διὰ τὴν ἀσφάλειαν παντὸς ἀντικειμένου ὑπηρεσίας ἢ πληροφορίας ληφθείσης ἐν συνεπείᾳ τῆς Συμφωνίας ταύτης. Δὲν θέλει μεταβιβάζει ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Προέδρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, δικαίωμα ἢ κατοχὴν οἱουδήποτε τοιούτου ἀντικειμένου ἢ πληροφορίας, οὐδὲ θὰ ἐπιτρέπῃ ἄνευ τοιαύτης συγκαταθέσεως, τὴν χρησιμοποίησιν τοιούτου τινὸς ἀντικειμένου πρὸς οἱονδήποτε ἄλλον σκοπὸν πλὴν ἐκείνου δι' ὃν χορηγοῦνται τὸ ἀντικείμενον ἢ αἱ πληροφορίαι.

»Ἄρθρον 9ον. – Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν θέλει χρησιμοποιήσει οἱονδήποτε μέρος τοῦ προϊόντος παντὸς δανείου πιστώσεως, παροχῆς ἢ ἑτέρας μορφῆς τῆς κατὰ τὴν παροῦσαν Συμφωνίαν βοηθείας διὰ τὴν διε-

νέργειαν οίασδήποτε πληρωμῆς ἔναντι τοῦ κεφαλαίου ἤ τόκου οίουδήποτε δανείου χορηγηθέντος αὐτῇ ὑπὸ ἑτέρας τινὸς ξένης Κυβερνήσεως.

»Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν θέλει, εἰμὴ κατόπιν συγκαταθέσεως τῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, χορηγήσει χρηματικὰ ποσὰ ἤ διαθέσει ξένον συνάλλαγμα διὰ τὴν καταβολὴν κεφαλαίου ἤ τόκου τοῦ ἐκκρεμοῦντος ἐξωτερικοῦ χρέους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ οἱουδήποτε δημοσίου ἤ ἰδιώτου ὀφειλέτου».

Η Αμερικανική Αποστολή αποφασίστηκε να στεγαστεί στο Μέγαρο Μετοχικού Ταμείου Στρατού, το μεγαλύτερο κτίριο της Αθήνας. Λίγες ημέρες όμως αργότερα, την 5η Ιουλίου, τεράστια πυρκαγιά εξερράγη στο Μέγαρο. Οκτώ άτομα απανθρακώθηκαν, μεταξύ των οποίων και ο δημοσιογράφος Νίκος Ζιρώ, διευθυντής της εφημερίδας *Αθλητική Ηχώ*. Και αμέσως θεωρήθηκε ότι επρόκειτο για σαμποτάζ, στρεφόμενο κατά του Δόγματος Τρούμαν και της Αποστολής.

Η στρατιωτική αποστολή

Πάντως τη 14η Ιουλίου έφτανε ο αρχηγός της Ντουάιτ Γκρήνσγουωλντ και αναλάμβανε δραστήρια τα καθήκοντά του. Το κύριο βάρος όμως της Αποστολής έπεφτε στον στρατιωτικό της κλάδο, την Αμερικανική Στρατιωτική Αποστολή, η οποία θα αναλάμβανε τον εφοδιασμό σε αμερικανικά όπλα και την εκπαίδευση του στρατού στα όπλα αυτά. Αλλά, όπως θα ήταν αναπόφευκτο, θα αποκτούσε σοβαρό ρόλο και στη διοίκησή του, όπως και στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων.

Αρχηγός της Στρατιωτικής Αποστολής διορίστηκε ο αρχιστράτηγος Λάισβεϋ, ο οποίος έφτασε τη 19η Ιουνίου. Τι θα γινόταν όμως με τη Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή; Όταν εξαγγέλθηκε το Δόγμα Τρούμαν, διατηρούσε όλες τις αρμοδιότητές της και τις είχε μάλιστα επεκτείνει τον Ιανουάριο του 1947, παρέχοντας συμβουλές στην ανώτατη ηγεσία του στρατού. Η θέση της αρχικά δεν κλονίστηκε γιατί οι Αμερικανοί δεν ήταν δυνατόν να την αντικαταστήσουν. Αργότερα, από το 1948, η Αμερικανική Αποστολή απέκτησε το αποφασιστικό προβάδισμα, αλλά και η Αγγλική διατηρήθηκε μέχρι το 1952. Μέχρι να λήξει όμως η πολεμική περίοδος, υπήρχε μια αυξανόμενη αντιζηλία μεταξύ των δύο αποστολών, που εκδηλωνόταν με συχνές διαφωνίες.

Και πάλι αγώνας δρόμου

Δεν είχε ουσιαστική σημασία η κρυφή αντίθεση των δύο συμμάχων. Ο παράγοντας που θα βάραινε αποφασιστικά θα ήταν η ταχύτητα με την οποία θα μπορούσε να αξιοποιηθεί το Δόγμα Τρούμαν στα πεδία των μαχών. Και χρειαζόταν πολύς χρόνος έως ότου κατατοπιστούν οι Αμερικανοί, καταρτιστούν προγράμματα, αφιχθούν τα

νέα όπλα και γίνει η χρησιμοποίησή τους από τον στρατό. Πράγματι, μόνο από τον Νοέμβριο του 1947 άρχισε να γίνεται αισθητό το βάρος της αμερικανικής στρατιωτικής βοήθειας. Το πολύμηνο δε διάστημα που μεσολαβούσε δημιουργούσε μια κρίσιμη φάση, στην οποία ο στρατός με τον λυμφαδενικό αγγλικό εξοπλισμό όφειλε να αντιμετωπίσει τον «Δημοκρατικό Στρατό». Υπήρχε έτσι ή αλλιώς ένα κενό δύναμης, που πρόσφερε και πάλι έναν αγώνα δρόμου προς τον χρόνο στρατού και ανταρτών.

«Θα διαρκέσει τρία χρόνια»

Από τις αρχές όμως του 1947 η κυβέρνηση και η στρατιωτική ηγεσία είχαν πια αρχίσει να συνειδητοποιούν τη σοβαρότητα της κατάστασης. Οι αισιόδοξες προοπτικές για σύντομη συντριβή του αντιπάλου μέσα στο 1946 είχαν εξανεμιστεί. Τη 2α-3η Φεβρουαρίου έγινε συμβούλιο των 7 αρχηγών κομμάτων του κυβερνητικού συνασπισμού και των ηγετών του στρατού. Και για πρώτη φορά οι πολιτικοί άκουγαν τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου να δηλώνει: «Ο πόλεμος θα διαρκέσει τρία χρόνια εφόσον τα σύνορα είναι ανοικτά στους συμμορίτες και τους εξοπλίζουν οι βόρειοι γείτονες».

Η εντύπωση από την ψυχρή εκείνη προειδοποίηση –πράγμα που επαληθεύτηκε– υπήρξε βαθιά. Και ακούστηκε η φωνή του Γ. Παπανδρέου: «Τότε η Ελλάς εχάθη. Χρειάζεται πανστρατιά...»

Οι στρατιωτικοί ηγέτες ζήτησαν ένταση των μέτρων και αποφασιστική εκστρατεία κατά των ανταρτών. Οι πολιτικοί αρχηγοί συμφώνησαν, αλλά σε λίγες ημέρες (20 Φεβρουαρίου) αντικατέστησαν την ηγεσία του στρατού, η οποία διαμορφώθηκε ως εξής:

Ἀρχηγὸς τοῦ Γεν. Ἐπιτελείου, ἀντιστράτηγος Κ. Βεντήρης μὲ ὑπαρχηγὸ τὸν ὑποστράτηγο Θρ. Τσακαλῶτο.
Γενικὸς Ἐπιθεωρητής, ἀντιστράτηγος Σπηλιωτόπουλος.
Ι Στρατιά, ἀντιστράτηγος Γιατζῆς.
Α΄ Σῶμα Στρατοῦ, ὑποστράτηγος Βίμπλης.
Β΄ Σῶμα Στρατοῦ, ὑποστράτηγος Καλογερόπουλος.
Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ, ὑποστράτηγος Παπαγεωργίου.

Η νέα ηγεσία, όπως και η προηγούμενη, είχε απόφαση με την έναρξη της άνοιξης να εξαπολύσει αποφασιστική εκστρατεία κατά των ανταρτών σε ευρύτατο μέτωπο. Αλλά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ήταν πολλά. Στη διάρκεια του χειμώνα, το ηθικό του στρατού είχε υποστεί καθίζηση. Η διοίκηση του Β΄ Σώματος, με την αναφορά της 251/15.2.47, προειδοποιούσε (Δ. Ζαφειρόπουλος, *Ο Αντισυμμοριακός Αγών*, σελ. 202):

«Τὸ ἠθικὸν καταπίπτει καθ' ἑκάστην ἀνησυχητικῶς, ἡ ὁρμητικότης κατὰ

τὴν ἐπίθεσιν ἤρξατο νὰ μειοῦται, ἡ ἀνθεκτικότης κατὰ τὴν ἄμυναν ἔχει κλονισθῆ σοβαρῶς. Ἀναμένουν οἱ πάντες νὰ τελειώνουν τὸ ταχύτερον καὶ ἐντὸς τοῦ χειμῶνος.

»...Τὸ πλέον ἀνησυχητικὸν φαινόμενον ὑπῆρξεν ὅτι ἤρξατο νὰ ἐκλείπη ἀπὸ τοὺς Ἀξιωματικοὺς καὶ τὰς Διοικήσεις ἡ ἐλπὶς ἐπιτυχοῦς ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνος, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἠθικοῦ καὶ τὴν ἐπιφυλακτικότητα».

Σφαγή στη Λακωνία

Με την εξαγγελία του Δόγματος Τρούμαν το ηθικό του στρατεύματος αναρριπίστηκε, αλλά υπήρχαν πολλά ακόμα προβλήματα και μάλιστα αντιφατικά, που αποτελούσαν τροχοπέδη σε μια γενική εξόρμηση.

Υπήρχε πρώτα το παρακράτος και οι παρακρατικές δυνάμεις. Μετά το Δόγμα Τρούμαν, η περιστολή της δράσης τους ήταν απαραίτητη γιατί η Αμερική δεν θα ανεχόταν την ασυδοσία τους, για τον ίδιο λόγο που απαιτούσε ως προϋπόθεση της βοήθειας τον σχηματισμό ευρύτατης κυβέρνησης. Αλλά οι παρακρατικοί εξακολουθούσαν την ανεύθυνη δραστηριότητά τους και δημιουργούσαν συχνά προβλήματα στην κυβέρνηση τεράστιας έκτασης. Και 10 μόλις ημέρες μετά την εξαγγελία της βοήθειας από τον Αμερικανό πρόεδρο, το κράτος δεχόταν ισχυρότατο κλονισμό από τις ένοπλες αυτές ομάδες.

Ο κλονισμός προήλθε πάλι από τη Λακωνία, όπως και πριν από ένα μήνα με την επιδρομή των ανταρτών στη Σπάρτη. Αυτή τη φορά η πηγή του ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη και είχε πολύ σοβαρότερες επιπτώσεις. Η αρχή έγινε την 20ή Μαρτίου, όταν κοντά στο χωριό Γεράκι, στη δημόσια οδό Μολάων-Σπάρτης, ο αρχηγός των παρακρατικών της Λακωνίας Κατσαρέας, απόστρατος λοχαγός, έπεσε σε ενέδρα των ανταρτών του συγκροτήματος Πρεκετζέ. Ο Κατσαρέας σκοτώθηκε επί τόπου, ο συνεργάτης του σμηναγός Κυρ. Παπαδάτος αιχμαλωτίστηκε και οι τρεις συνοδοί τους τραυματίστηκαν αλλά σώθηκαν.

Ο λοχαγός Κατσαρέας ήταν ισχυρότατος στη Μάνη και σε όλη τη Λακωνία. Τον φοβούνταν άρχοντες και αρχόμενοι και ήταν ανελέητος διώκτης κάθε μη αντι-Αριστερού. Οι ακραίοι Δεξιοί τού ήταν αφοσιωμένοι και τον εξυμνούσαν, οι Αριστεροί τον μισούσαν θανάσιμα και η δυναμική επιρροή του ήταν τεράστια.

Τα φοβερά γεγονότα

Ο φόνος του αποτέλεσε μεγάλη επιτυχία των σχετικά ολιγάριθμων ανταρτών του Πάρνωνα και βαρύ πλήγμα κατά των παρακρατικών. Αλλά ταυτόχρονα εξαγρίωσε αυτούς τους τελευταίους. Και τότε συνέβησαν τα τρομερά επεισόδια που συντάρα-

ξαν την Πελοπόννησο και όλη την Ελλάδα. Τι ακριβώς έγινε, περιγράφει η δεξιά εφημερίδα *Ακρόπολις* της 22ας Μαρτίου 1947, σύμφωνα –όπως λέει– προς τα τηλεγραφήματα των Αρχών και τον έλεγχο των ανταποκριτών της:

«...Μόλις ἐγνώσθη τί συνέβη παρὰ τὸ Γεράκι ἀφάνταστος ἐρεθισμὸς πνευμάτων ἐσημειώθη καθ' ἅπασαν τὴν Λακωνίαν. Ἀστοί, ἀγρόται καὶ ἐργάται ἐγκαταλείψαντες τὰς ἐργασίας των κραδαίνοντες δὲ παντὸς εἴδους ὅπλα, ἀξίνας καὶ ἄλλα ἐργαλεῖα ἐξῆλθον εἰς τοὺς δρόμους ἀναζητοῦντες κομμουνιστάς. Σειρὰ ἀντιποίνων διεπράχθη ἡ ἔκτασις τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἀριθμὸς δὲν ἔχει εἰσέτι ἐξακριβωθῆ διότι οἱ ἐξεγερθέντες κρατοῦν ὅλους τοὺς ὁδικοὺς κόμβους καὶ τὰς συγκοινωνιακὰς γραμμάς. Πολυμελεῖς, ἐξ ἄλλου, ὁμάδες ὁπλοφόρων ἐτράπησαν πρὸς τὸν Ταΰγετον πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν δολοφόνων. Ἐν τῷ μεταξὺ μία πολυπληθεστέρα ὁμὰς ἐνόπλων ἐκ τούτων ἐπιβαίνουσα αὐτοκινήτων καὶ ἵππων ἐξώρμησεν ἐκ Μολάων εἰς Γύθειον. Πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως στρατὸς καὶ χωροφυλακὴ ἐπεχείρησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἴσοδό των ἐπικαλούμενοι τὰ πατριωτικά των αἰσθήματα. Οἱ ὁπλοφόροι ὅμως δὲν ἠθέλησαν ν' ἀκούσουν τίποτε. Ἀντηλλάγησαν πυροβολισμοὶ καὶ αἱ δυνάμεις χωροφυλακῆς καὶ στρατοῦ πρὸ τοῦ ὄγκου καὶ τοῦ μένους τῶν ἐξημμένων ἀνετράπησαν. Μαινόμενοι οὗτοι καὶ καταλύοντες τὰ πάντα κατηυθύνθησαν εἰς τὸ κτίριον τῶν φυλακῶν. Ἐκεῖ νέα συμπλοκὴ ἐσημειώθη μὲ τὴν φρουρὰν ἀλλ' οἱ ἔνοπλοι ἐπεκράτησαν καὶ πάλιν. Ἔθραυσαν τότε τὰς πύλας τῶν φυλακῶν καὶ ἔβγαλαν ἔξω τοὺς κρατουμένους εἰς αὐτὰς κομμουνιστὰς 27 τὸν ἀριθμόν. Τοὺς ὡδήγησαν κατόπιν εἰς ἀνοικτὸν χῶρον καὶ τοὺς ἐξετέλεσαν. Τὴν ἰδίαν τύχην εἶχον ἕτεροι πέντε κομμουνισταὶ κρατούμενοι εἰς τὸ κρατητήριον τοῦ ἀστυνομικοῦ τμήματος τῆς πόλεως. Οἱ ἐξημμένοι ὁπλοφόροι πυροβολοῦντες ἀδιακόπως ἐκραύγαζον:

»— Θάνατος στὸν κομμουνισμό!

»— Ἐκδίκησι! Ἐκδίκησι!

»Εἶναι ἀπερίγραπτοι ἐπίσης ἄλλαι σκηναὶ ποὺ διεδραματίσθησαν. Οἱ ὁπλοφόροι ἀναζητοῦντες ἄλλους κομμουνιστὰς ποὺ εἶχαν σπεύσει νὰ κρυβοῦν, ἐτράπησαν ᾄδοντες πατριωτικὰ ᾄσματα πρὸς τὸν Ταΰγετον. Παρόμοια γεγονότα ἀντιποίνων ἀναφέρονται καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς Λακωνίας εἰδικώτερον δὲ εἰς Κορκεάς (Λεβέτσοβα), Μολάους, Σκάλαν κ.ἀ.

»Περὶ τῶν συμβαινόντων ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Σπάρτης αἱ πληροφορίαι ἀλληλοσυγκρούονται. Συμπίπτουν μόνον αὗται εἰς τὸ ὅτι ἡ κατάστασις εἶναι ἐκεῖ ἔκρυθμος λόγῳ τῆς ἐξάψεως τῶν πνευμάτων. Πάντως κατὰ μίαν πηγὴν πληροφοριῶν καὶ ἐκεῖ ἐσημειώθησαν ταραχαὶ καὶ φόνοι».

Η εφημερίδα προσθέτει:

«Ἀνεπίσημοι, τέλος, πληροφορίαι ἀναφέρουν ὅτι οἱ μέχρι τοῦ ἀπογεύματος φονευθέντες ἢ σφαγέντες Ἐαμοκομμουνισταὶ ὑπερβαίνουν τοὺς πεντήκοντα».

Ο αριθμός ήταν ακριβής. Τριάντα δύο είχαν εκτελεστεί μέσα στο Γύθειο. Την επομένη στους Μολάους σκοτώθηκαν άλλοι οκτώ, χαρακτηριζόμενοι ως Αριστεροί. Ο Κατσαρέας, νεκρός, εξαπέλυσε στη Λακωνία θύελλα ασύγκριτα ισχυρότερη από εκείνη του Μαγγανά στη Μεσσηνία. Η κυβέρνηση έσπευσε να κηρύξει τον στρατιωτικό νόμο στη Λακωνία. Έβλεπε πια την ανάγκη να επιβάλει πραγματικά τον νόμο του κράτους, αλλά ήταν δύσκολη η καταπολέμηση του παρακράτους.

Η Μακρόνησος

Υπήρχε και άλλο πρόβλημα για το κράτος, η εκκαθάριση από την Αριστερά, αλλά αυτό δεν παρουσίαζε ειδικές δυσκολίες. Η νέα στρατιωτική ηγεσία είχε ελεύθερα τα χέρια. Και, την ίδια μέρα που ο στρατηγός Βεντήρης αναλάμβανε τα καθήκοντα του αρχηγού του Γεν. Επιτελείου, αξίωνε από τον υπουργό των Στρατιωτικών Γ. Στράτο να ιδρυθούν τρία μεγάλα στρατόπεδα: Της Μακρονήσου για τους αριστερίζοντες ή ύποπτους στρατεύσιμους. Του Τρίκερι για τους ύποπτους άνδρες και γυναίκες των εκκαθαριζόμενων περιοχών. Και των Γιούρων για τους φυλακισμένους.

Η αξίωση του στρατηγού Βεντήρη ικανοποιήθηκε άμεσα. Τα τρία στρατόπεδα μπήκαν σε λειτουργία σε ένα μήνα και η τροφοδότησή τους γινόταν με αμείλικτο ρυθμό. Ιδιαίτερη σημασία είχε το στρατόπεδο «Αναμορφωτήριον Μακρονήσου», το οποίο αρχικά είχε στρατιωτικό μόνο περιεχόμενο, αλλά βαθμιαία δεχόταν συλλαμβανόμενους Αριστερούς (ή ύποπτους αριστερισμού) κάθε απόχρωσης, ακόμα και γυναίκες.

Το στρατόπεδο Μακρονήσου είχε τρία τάγματα Σκαπανέων (ΑΕΤΟ, ΒΕΤΟ, ΓΕΤΟ). Η πειθαρχία ήταν σκληρή και επιδιωκόταν από όσους υπηρετούσαν να μεταχθούν στην εθνικόφρονα παράταξη. Σκοπός του κράτους δεν ήταν αποκλειστικά αυτός, αλλά και να δημιουργηθεί ένα φόβητρο που να αναγκάζει οποιονδήποτε, στρατιωτικό ή πολίτη, να παραιτείται από κάθε έκνομη δράση και να δείχνει ένθερμη υποστήριξη της πολεμικής προσπάθειας.

Η αγωγή που ασκήθηκε στη Μακρόνησο έχει γίνει αντικείμενο σφοδρότατης αντιδικίας. Από τη μη Δεξιά καταγγέλθηκε ως τόπος μαρτυρίου. Και υπήρξαν έφεδροι αξιωματικοί, που υπηρέτησαν στον μηχανισμό διοίκησης του στρατοπέδου, οι οποίοι αργότερα έγραψαν και βιβλία ή παρέστησαν ως μάρτυρες σε δίκες, που αποδοκίμασαν τις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν.

Το κράτος, τουναντίον, επίσημα εμφάνιζε τότε τη Μακρόνησο ως εθνικό ανα-

μορφωτήριο, όπου οι φοιτούντες είχαν απλώς νόμιμη εθνική αγωγή. Οι στρατιωτικοί σχεδόν σύσσωμοι, πιστεύοντας ότι μόνο με δυναμικά μέσα ήταν δυνατή η αντιμετώπιση του εχθρού και η ένοπλη αναμέτρηση, ενέκριναν τη λειτουργία του στρατοπέδου. Και ο στρατηγός Δ. Ζαφειρόπουλος (*Αντισυμμοριακός Αγών*, σελ. 211-212) δίνει ως εξής το ιστορικό του και τον απολογισμό του:

«Ἡ ἀνακαλυφθεῖσα συνωμοσία εἰς τὰς μονάδας τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1946 εἶχε συναγείρει τὴν Διοίκησιν τοῦ Στρατοῦ καὶ τὴν ὑπεύθυνον Κυβέρνησιν. Τότε ἀπεφασίσθη ὁ περιορισμὸς τῶν ἀριστερῶν στρατευσίμων εἰς ὡρισμένα στρατόπεδα, διὰ νὰ ὑποστοῦν ἀποτοξίνωσιν, διότι κατὰ τὴν Κατοχὴν οὗτοι ἦσαν ἔφηβοι καὶ λόγῳ τοῦ νεαροῦ τῆς ἡλικίας των παρεσύροντο ἀπὸ τὰ ἀπατηλὰ καὶ δελεαστικὰ κηρύγματα τῶν κομμουνιστῶν.

»Τὴν 19ην Φεβρουαρίου τοῦ 1947 ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Γ.Ε.Σ. Ἀντ/γος Βεντήρης Γ., ἅμα τῇ ἀναλήψει τῆς ἀρχῆς, εἰσηγήθη εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν Γεώργιον Στράτον τὴν ὀργάνωσιν τριῶν στρατοπέδων: τῆς Μακρονήσου διὰ τοὺς στρατευσίμους, τοῦ Τρίκερι διὰ τοὺς ὑπόπτους ἄνδρας καὶ γυναῖκας τῶν ἐκκαθαριζομένων περιοχῶν, καὶ τῶν Γιούρων διὰ τοὺς φυλακισμένους.

»Ἡ ἵδρυσις τοῦ στρατοπέδου τῆς Μακρονήσου ὑπῆρξεν ἀναγκαία· διότι μικρὸν ποσοστὸν τῶν προσκαλουμένων στρατευσίμων δὲν παρεῖχεν ἐμπιστοσύνην ὅτι θὰ ἐξετέλει τὰς ἐντολὰς τὰς ὁποίας ἐπέτασσε τὸ καθῆκον πρὸς τὸ Ἔθνος.

»Οὕτω ἱδρύθη ἡ Μακρόνησος, τὸ μέγα σχολεῖον τῆς ἐθνικῆς ἀναμορφώσεως, ὅπερ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῶν κομμουνιστῶν ὡς "νέον Νταχάου, ἔνθα βιαίως μετεστρέφοντο αἱ πεποιθήσεις καὶ ἠσκεῖτο ἐκ συστήματος ὠργανωμένη κακουργία".

»Πρὸς διάψευσιν τῶν συκοφαντιῶν τοῦ Κομμουνισμοῦ ἐπεσκέφθησαν τὴν Μακρόνησον ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας, Ἀμερικῆς, Σουηδίας καὶ Ὁλλανδίας, ἅπαντες δὲ ἐβεβαίωσαν ὅτι πρόκειται περὶ προτύπου Ἐθνικοῦ Ἀναμορφωτηρίου, ἀξίου πρὸς μίμησιν.

»Ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Βασ. Φάβης πρεπόντως διετύπωσεν ὅτι τὸ Ἐθνικὸν Παιδευτήριον τῆς Μακρονήσου τιμᾷ τὴν Ἑλληνικὴν διανόησιν καὶ φιλοπατρίαν καὶ συμβολικῶς ἐχαρακτήρισε τὴν ἐνεργουμένην προσπάθειαν οὕτω: "Καθὼς ἡ Ἥρα κατὰ τὸν ἀρχαῖον μῦθον λουομένη εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Κανάθου ἀνέκτα παρθενικὴν ἀκμὴν καὶ κάλλος, οὕτω καὶ οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὸ Ἐθνικὸν Παιδευτήριον τῆς Μακρονήσου ἀποκαθαίρονται ἀπὸ παντὸς πνευματικοῦ ῥύπου καὶ

ψυχικῆς σκωρίας καὶ ἀνακτοῦν νέαν ἀλκὴν καὶ ρώμην..."

»Ἡ μεταφορὰ τῶν στρατευσίμων ἐγένετο βάσει ὡρισμένων στοιχείων καὶ προτάσεων τῶν κατὰ τόπους ἀστυνομικῶν ἀρχῶν, κατὰ πόσον ὁ στρατεύσιμος παρεῖχεν ἐχέγγυα ἐμπιστοσύνης.

»Ἡ κίνησις τῆς Μακρονήσου ἀπὸ τοῦ 1947 μέχρι τοῦ 1950 ἀνῆλθεν: Εἰς ἐφέδρους ἀξιωματικοὺς 1.100 καὶ ἐφέδρους ὁπλίτας 27.770.

»Ἐκ τῶν ἐφέδρων Ἀξιωματικῶν: Ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Στρατὸν 800. Παρέμειναν εἰς τὴν Μακρόνησον ὡς διοικηταὶ Λόχων καὶ Διμοιριῶν 200. Ὑπέστησαν ἔκπτωσιν τοῦ βαθμοῦ των 100 ὡς ἀμετανόητοι κομμουνισταί.

»Ἐκ τῶν ἐφέδρων ὁπλιτῶν μετὰ κατάλληλον ἐθνικὸν προσανατολισμόν: Ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Στρατὸν 15.400, οἵτινες καὶ ἐπολέμησαν εἰς τὸ πλευρὸν τῶν ἐθνικοφρόνων Ἑλλήνων, ὅπως τὸ 596 Τάγμα Πεζικοῦ, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν Γράμμον τὸν Ἰούλιον τοῦ 1948 ἐπέδειξεν ἡρωϊσμὸν καὶ αὐτοθυσίαν λόγῳ τῆς τόλμης καὶ ἀποφασιστικότητός των. Δὲν ἀπεστάλησαν εἰς τὴν γραμμὴν τῶν πρόσω, ἀλλ' ἀπελύθησαν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὰς ἑστίας των 6.600. Παρέμειναν ἀμετανόητοι πιστεύοντες εἰς τὸν Κομμουνισμὸν 300.

»Διὰ τῶν τριῶν στρατοπέδων, καὶ ἰδίᾳ τῆς Μακρονήσου, ἐσώθη ὁ Στρατός, ἔλειψαν οἱ λιποτάκται, οἱ αὐτόμολοι καὶ οἱ δολοφόνοι τῶν Ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν τῆς Ποντοκερασιᾶς, τῆς Καρδίτσης, Ἐδέσσης κ.λπ.».

Οι αριθμοί που παρατίθενται είναι αμφισβητήσιμοι. Αλλά, οπωσδήποτε, το στρατόπεδο της Μακρονήσου συνετέλεσε στη συντριβή του ηθικού των Αριστερών Ελλήνων.

Οι αξιωματικοί του ΕΛΑΣ

Συγχρόνως λαμβάνονταν μέτρα για τον περιορισμό και την επίβλεψη των στελεχών του ΕΛΑΣ, που ήταν καταχωρημένα στον Πίνακα Β΄. Τον Αύγουστο του 1946, 100 περίπου κορυφαίοι αξιωματικοί της κατηγορίας αυτής στάλθηκαν σε εξορία στη Φολέγανδρο, τη Νάξο, τους Φούρνους της Ικαρίας. Τους επέβλεπε αυστηρά η Χωροφυλακή για να μη δραπετεύσουν και ξαναβρεθούν στα βουνά. Αλλά το Πάσχα του 1947 ένα καΐκι ήρθε και παρέλαβε από τη Νάξο 15, που οι περισσότεροι ήταν πυροβολητές. Βγήκαν στην Εύβοια και από κει πέρασαν στη Στερεά, όπου τους ανέμενε ως οδηγός ένας παλιός καπετάνιος του ΕΛΑΣ, που ανέλαβε να τους φέρει στο τοπικό αρχηγείο του «Δημοκρατικού Στρατού». Ώς εδώ ο μηχανισμός του κόμματος δούλεψε θαυμάσια. Κατά την πορεία τους όμως καταδιώχτηκαν. Και δυο αξιωματι-

κοί, ο αρχηγός της ομάδας ταγματάρχης Κούκουρας με ένα λοχαγό, συνελήφθησαν. Ο Κούκουρας καταδικάστηκε σε θάνατο από το στρατοδικείο Λαμίας και εκτελέστηκε.

Θα μπορούσε να οργανωθεί η δραπέτευση και άλλων. Ο Ζαχαριάδης όμως, όπως είδαμε, δεν ήθελε πολλούς επαγγελματίες αξιωματικούς στο νέο αντάρτικο. Μόνο ορισμένους απαραίτητους. Θεωρούσε περιττή την παρουσία ιδίως των επιτελικών. Και αρνήθηκε να φυγαδεύσει ακόμη και τον παλιό πρώτο στρατιωτικό σύμβουλο του ΚΚΕ και του ΕΑΜ, τον ταγματάρχη Θεόδωρο Μακρίδη.

Κανείς από τους συνεξορίστους του δεν φανταζόταν ότι ο άνθρωπος εκείνος που είχε βάλει τη σφραγίδα του στον ΕΛΑΣ δεν θα καλούνταν να χρησιμοποιηθεί και πάλι. Έμενε στη Φολέγανδρο λόγω ενός επεισοδίου με τον αστυνομικό σταθμάρχη, ενώ οι άλλοι αξιωματικοί μεταφέρθηκαν στη Νάξο. Και όταν ήρθε μυστικά το καΐκι να παραλάβει τους 15 (με ονομαστικό πίνακα) εκείνοι ήθελαν να περάσει από τη Φολέγανδρο να παραλάβουν κι αυτόν, αλλά ο σύνδεσμος ήταν αμετάπειστος: «Έχω αυστηρή προσωπική εντολή. Μόνο αυτούς που αναγράφονται ονομαστικώς θα πάρω».

Αυτοκτονία του Μπακιρτζή

Η εξορία των αξιωματικών του ΕΛΑΣ επισφραγίστηκε με ένα δραματικό περιστατικό: το πρωί της 2ας Μαΐου βρέθηκε νεκρός με μια σφαίρα στην καρδιά στο σπιτάκι του στους Φούρνους Ικαρίας ο εξόριστος στρατηγός Ευριπίδης Μπακιρτζής. Είχε αυτοκτονήσει, απελπισμένος, φαίνεται, από τη διάψευση των προσδοκιών του και των υπερτροφικών φιλοδοξιών του. Ο άνθρωπος αυτός, προικισμένος με ευφυΐα, ικανότητες και μόρφωση, ήταν πάντα ανερμάτιστος, ανήσυχος, μυστηριώδης. Κανείς δεν γνώριζε ακριβώς ποιες ήταν οι αρχές του, ούτε εξακριβώθηκε αν αυτός ήταν ο περίφημος προπολεμικός «Κόκκινος Συνταγματάρχης». Αλλά αν οι εθνικόφρονες τον μίσησαν –και πιο πολύ ορισμένοι από τους παλιούς συνεργάτες του στην ΕΚΚΑ και το 5/42 Σύνταγμα του Ψαρρού– οι Αριστεροί τον εμπιστεύονταν πάντα και λυπήθηκαν για τον θάνατό του.

Η μεγάλη αναμέτρηση

Ωστόσο το 1947, αν και ήταν το έτος του Δόγματος Τρούμαν και της αλλαγής φρουράς, ήταν ταυτόχρονα και η χρονιά που ο πόλεμος έμπαινε στην πραγματική φάση του. Το 1946 ήταν προπαρασκευαστικό, αν και κατέληξε στην εδραίωση των ανταρτών και στη μεγάλη οπισθοδρόμηση του κράτους. Οι ένοπλες συγκρούσεις, αν και συχνά ήταν σημαντικές, διεξάγονταν σποραδικές, ασυντόνιστες, χωρίς τη διαμόρφωση σαφούς ελιγμού. Αλλά το 1947 είχε έρθει η ώρα των πραγματικών μαχών,

των αληθινών εκστρατειών. Η μορφή του ανταρτοπόλεμου θα κυριαρχεί στην αρχή, αλλά με ταχύτητα θα μεταπίπτουν οι επιχειρήσεις προς τακτικές καταστάσεις.

Και οι δύο πλευρές ήταν αποφασισμένες να προχωρήσουν σε ευρείες και δραστικές ενέργειες. Ο «Δημοκρατικός Στρατός» ήθελε να προλάβει τη χειμαρρώδη συρροή των αμερικανικών όπλων και ή να καταφέρει στο μεταξύ αποφασιστικά πλήγματα κατά του κράτους ή να καταλάβει ισχυρότατες θέσεις. Από την άλλη μεριά, μολονότι ατελώς εξοπλισμένος από τους Άγγλους, ο στρατός δεν μπορούσε να περιμένει το πολεμικό υλικό της αμερικανικής βοήθειας. Ήταν υποχρεωμένος να επιτεθεί αυτός πρώτος, με καίριους στρατηγικούς σκοπούς, για να προλάβει τη δράση του αντιπάλου, αν δεν ήθελε να καταρρεύσει πριν από την παρέμβαση του Δόγματος Τρούμαν.

Έτσι η ένοπλη αναμέτρηση έμπαινε σε πολύ ανώτερη φάση και προμηνυόταν κύμα μαχών, αίματος και καταστροφών.

Οι δυνάμεις της Αριστεράς

Με τι δυνάμεις όμως θα διεξήγαν την εξόρμησή τους οι δύο παρατάξεις;

Οι αντάρτες κατείχαν ήδη στις αρχές του 1947 σταθερά ευρέα ορεινά συγκροτήματα στην Πίνδο (Μουργκάνα, Βίτσι, Γράμμος κλπ.) καθώς και στο Καϊμακτσαλάν, Μπέλες, Ροδόπη. Επιπλέον κατείχαν αρκετά σταθερά μακρές ορεινές σφήνες στη Θεσσαλία και τη Στερεά Ελλάδα (Χάσια, Αντιχάσια, Όρθρυς, Άγραφα μέχρι Κιθαιρώνα). Στην Πελοπόννησο είχαν εδραιωθεί στον Ταΰγετο και τον Πάρνωνα. Νησίδες σημαντικές κατείχαν στο Βέρμιο, τα Πιέρια, τα Κεδρύλλια. Και σε ευρείες ζώνες γύρω από αυτούς τους όγκους μπορούσαν να κάνουν τη σποραδική τους εμφάνιση. Τέλος στη Σάμο και την Κρήτη κατείχαν αρκετά ισχυρές θέσεις.

Η δύναμή τους αναπτυσσόταν βραδέως αλλά ασφαλώς, καθώς όμως αυξάνονταν οι διαστάσεις τους, γινόταν καταφανέστερη η έλλειψη στελεχών που δεν μπορούσαν να την καλύψουν οι αποστολές από το Μπούκλες. Η άρνηση του Ζαχαριάδη να επιτρέψει την έξοδο από τις πόλεις άρχισε τώρα να κάμπτεται, αλλά ήταν πολύ δύσκολη πια η διαρροή. Ιδίως στην Αθήνα, που αποτελούσε την κυριότερη δεξαμενή στελεχών με τη ροή προς αυτή των μαζών διωκόμενων Αριστερών, το κράτος είχε στήσει μεγάλο μηχανισμό επαγρύπνησης.

Πάντως η οργάνωση του κόμματος αγωνιζόταν να ανοίξει ένα δρόμο προς τα βουνά. Στην αρχή του 1947 ο δρόμος αυτός ξεκινούσε από την Πάρνηθα, στην οποία όσοι έφευγαν έφταναν με τα πόδια. Αντίθετα όμως με την Κατοχή, που η ελεύθερη Ελλάδα απλωνόταν ώς τη Χασιά, τώρα για να φτάσουν σε ανταρτοκρατούμενα εδάφη θα έπρεπε να διανύσουν μακρότατη διαδρομή από τον Ελικώνα μέχρι τον Κιθαιρώνα. Αλλά τον Ελικώνα τον ήλεγχαν οι ΜΑΥ. Και, πριν από το τέλος του έτους,

ο δρόμος αυτός κόπηκε. Αντικαταστάθηκε με άλλον, που από τον όρμο του Αγίου Βασιλείου στον Κορινθιακό κόλπο παρέκαμπτε την Πάρνηθα και έφτανε στον Ελικώνα από τα νότια, από όπου επί αρκετό διάστημα ανοιγόταν κάποιο μονοπάτι αφύλαχτο από τους ΜΑΥ. Και αυτός ο δρόμος κόπηκε, πρόφτασαν όμως να διαφύγουν αρκετά στελέχη. Μεταξύ αυτών ήταν οι κατοπινοί στρατηγοί του «Δημοκρατικού Στρατού» Βλαντάς και Κώστας Καραγιώργης. Ο τελευταίος κρυβόταν προηγουμένως επί μήνες σε κάποιο σπίτι και ο άλλοτε δεινός ορειβάτης δεν μπορούσε τώρα καλά-καλά να περπατήσει. Αφού έφτασε με αυτοκίνητο έως τον Άγιο Βασίλειο, πολύ δύσκολα μπόρεσε έπειτα να ακολουθήσει το ορεινό δρομολόγιο και παραλίγο να συλληφθεί λόγω βραδυπορίας.

Η μάχη των πόλεων

Τα στελέχη που έμεναν μέσα στις πόλεις και ιδίως στην πρωτεύουσα και τη Θεσσαλονίκη θα μπορούσαν, επανδρώνοντας τον παράνομο μηχανισμό του κόμματος και ιδίως τη Στενή Αυτοάμυνα, να προκαλέσουν σοβαρό αντιπερισπασμό στο κράτος, στο οποίο στήριζε πολλές ελπίδες ο Ζαχαριάδης. Αλλά στο μεταξύ ο αστυνομικός μηχανισμός ισχυροποιούνταν και τελειοποιούνταν με ταχύτερο ρυθμό. Και, στα φοβερά χρόνια που ακολούθησαν, έμελλε να συντρίψει την ισχυρότερη κομμουνιστική οργάνωση της Ευρώπης, κυριαρχώντας βαθμιαία απόλυτα, ιδίως στην Αθήνα, τον Πειραιά και τη μακεδονική πρωτεύουσα.

Στη Θεσσαλονίκη είχε αναπτυχθεί ένοπλη δράση από τη Στενή Αυτοάμυνα. Την 6η Οκτωβρίου 1946 εκτελέστηκε –μεταξύ άλλων– και ο ίδιος ο υποδιοικητής Γενικής Ασφάλειας μοίραρχος Κωφίτσας. Και την 30ή Απριλίου 1947 ένα αυτοκίνητο με αξιωματικούς της αεροπορίας που κατευθυνόταν στο αεροδρόμιο του Σέδες δέχτηκε επίθεση με χειροβομβίδες στη λεωφόρο Βασιλίσσης Όλγας. Τρεις σμηναγοί και ο οδηγός σκοτώθηκαν, πολλοί τραυματίστηκαν, αλλά ο ένας από τους δράστες συνελήφθη. Η σύλληψη εκείνη επέτρεψε την ανακάλυψη και εκμηδένιση όλου σχεδόν του δικτύου της Στενής Αυτοάμυνας: 52 άτομα, με κυριότερο φυσικό αυτουργό κάποιον με το παράξενο όνομα Αλβανός Ανάποδος.

Ουσιαστικά η μάχη στις πόλεις υπήρξε σύντομη. Στην πρωτεύουσα όμως αναπτύχθηκε τα επόμενα έτη, 1948-1949. Πάντως το 1947, μολονότι δεν είχε ακόμη ανακαλυφθεί ο παράνομος μηχανισμός, πολύ μικρή υπήρξε η συμβολή του στον αγώνα της παράταξής του.

Οι αντάρτες

Το βάρος του πολέμου το σήκωσαν οι αντάρτες. Πόση ήταν η δύναμή τους τότε, ενώ επίκειτο η μεγάλη σύγκρουση;

Οι πληροφορίες του ΓΕΣ έδιναν τους εξής αριθμούς για τις αρχές του 1947:

«α. Εἰς Δυτ. Μακεδονίαν: Γράμμος-Βόϊον-Σμόλικας 1.000-1.200. Βίτσι 400-500, Χάσια-Ὄρλιακας-Μέτσοβον 1.000-1.200, Ἀντιχάσια-Καμβούνια 800-1.000, Βέρμιον 200-300, Καϊμακτσαλὰν 100-150. Σύνολον 3.500-4.350.

»β. Εἰς Θεσσαλίαν: Πιέρια Ὄλυμπος 700-800, Πήλιον 200-300, Μαυροβούνιον-Κίσσαβος 200-300. Σύνολον 1.100-1.400.

»γ. Εἰς Στερεὰν Ἑλλάδα: Κόζακας-Ἄγραφα 300-400, Ρούμελη 1.000-1.200, Ὄρθρυς 300-400. Σύνολον 1.600-2.050.

»δ. Εἰς Πελοπόννησον: Ταΰγετος 100, Πάρνων 300. Σύνολον 400.

»ε. Εἰς Κεντρικὴν Μακεδονίαν: Πάϊκον-Καϊμακτσαλὰν 1.100, Βέρμιον 1.300, Κρούσια-Μπέλες 1.000, Κεδρύλλια-Βερτίσκος 250, Χαλκιδική 200, Σέρραι-Παγκαῖον 150. Σύνολον 4.000.

»στ. Εἰς Θράκην: Περιοχὴ Ἕβρου 500, περιοχὴ Κομοτηνῆς 600, περιοχὴ Ξάνθης 550. Σύνολον 1.650».

Συνολικά δηλαδή το ΓΕΣ ανέβαζε τη δύναμη του «Δημοκρατικού Στρατού» σε 12.200-16.400 άνδρες και γυναίκες. Αριθμός όπως φαίνεται υπερβολικός, αλλά αν ήταν ακριβής αποκάλυπτε ότι μέσα σε λιγότερο από έτος οι αντάρτες είχαν περίπου δεκαπλασιαστεί.

Και όμως, παρά τη θεαματική της διόγκωση, η δύναμη αυτή είχε ένα καίριο μειονέκτημα που τότε δεν ήταν σε θέση να διακρίνουν ακόμη ούτε οι αρχηγοί της, ούτε οι αντίπαλοί της: αντίθετα με τον ΕΛΑΣ, δεν διέθετε ευρύ ιδεολογικό άρα και στρατολογικό βάθρο. Ο Ζαχαριάδης εξακολουθούσε να μην αντιλαμβάνεται τη βασική διαφορά του πολέμου που διεξήγε με την επανάσταση της Κατοχής. Οι λαϊκές μάζες διέκριναν τώρα τον ταξικό χαρακτήρα του και, όπως εξηγήσαμε, οι αντικειμενικές συνθήκες ήταν ριζικά διαφορετικές. Έτσι, ενώ το 1943-44 ο ΕΛΑΣ δεν μπορούσε να απορροφήσει τους προσερχόμενους εθελοντές, ο «Δημοκρατικός Στρατός» από τα τέλη του 1946 κατέφευγε, σχεδόν εξ ολοκλήρου, στην υποχρεωτική στρατολογία. Αυτό το γεγονός θα βάραινε αποφασιστικά ολοένα περισσότερο στο μέλλον. Η δύναμη των ανταρτών με το σύστημα τούτο είχε ακόμη ορισμένα περιθώρια αριθμητικής αύξησης, αλλά γρήγορα θα στέρευαν οι πηγές των εφεδρειών της.

Προς το παρόν όμως, ενώ εξαγγελλόταν το Δόγμα Τρούμαν, ο «Δημοκρατικός Στρατός» βρισκόταν στην ανάπτυξή του και διεκδικούσε τη νίκη.

Στρατός και αεροπορία

Αλλά τι αντιπαρέτασσε η κυβέρνηση;

Έχουμε παραθέσει πίνακα της σύνθεσης και δύναμης του στρατού στις αρχές του 1947. Την ώρα που ανακοινωνόταν η αμερικανική παρέμβαση, βρίσκονταν υπό τα όπλα 120.000 άνδρες στον στρατό ξηράς και 30.000 άνδρες στη Χωροφυλακή. Πρέπει όμως να προσθέσουμε μια νέα δύναμη, που στο εξής, καθώς ο πόλεμος θα επεκτείνεται και οι επιχειρήσεις θα διευρύνονται, θα κάνει διαρκώς περισσότερο αισθητή την παρουσία της.

Πρόκειται για την πολεμική αεροπορία (ΕΒΑ). Η συμμετοχή της στον πόλεμο άρχισε τον Αύγουστο του 1946, αλλά έως τον Απρίλιο του 1947 ήταν υποτυπώδης. Περιοριζόταν σε σποραδική υποστήριξη του στρατού με περιορισμένη δύναμη πυρός (πολυβόλα-πυροβόλα) κατόπιν αιτήσεως ορισμένης στρατιωτικής μονάδας, χωρίς ποτέ η δράση της να αποτελεί μέρος προσχεδιασμένης επιχείρησης. Αλλά από τον Απρίλιο του 1947 θα χρησιμοποιείται για άμεση και έμμεση υποστήριξη, σε στενή συνεργασία με το στρατό και σε προσχεδιασμένες ή μη επιχειρήσεις. Η άμεση υποστήριξη ιδίως ήταν μεγάλης σημασίας, γιατί ο στρατός άργησε να αποκτήσει ισχυρό πυροβολικό και ιδίως ορειβατικό.

Φυσικά ο κορμός της δύναμης και το αποφασιστικό στοιχείο ήταν πάντα ο στρατός, αλλά και η συμβολή της πολιτικής αεροπορίας υπήρξε πολύ αξιόλογη, σε πολλές περιπτώσεις αποτελεσματική και οπωσδήποτε απαραίτητη.

Η δύναμή της, στην αρχή της ένοπλης αναμέτρησης (καλοκαίρι 1946), περιλάμβανε δύο μοίρες δίωξης (το 1948 προστέθηκε μία ακόμη μοίρα), μία μοίρα βομβαρδιστικών, μία μοίρα αναγνώρισης, μία μοίρα προστασίας αεροδρομίων και ένα σμήνος μεταφορών. Τα αεροπλάνα ήταν «Σπιτφάιρς» (δίωξης), «Ουέλιγκτων» και κατόπιν «Χερλ-Ντάιβερς» (βομβαρδισμού), «Χάρβαρτ» (αναγνώρισης), «Ντακότα» (μεταφορών).

Έως τον Αύγουστο του 1946 όλες οι μονάδες αυτές στάθμευαν στο αεροδρόμιο Χασανίου. Τότε συγκροτήθηκε αεροπορική βάση στο Σέδες Θεσσαλονίκης, όπου μεταστάθμευσαν δύο μοίρες δίωξης που σχημάτισαν την Ι πτέρυγα. Το προσωπικό της αεροπορίας έφτασε τους 20.000 άνδρες, που πρέπει να προστεθεί βέβαια στο ανθρώπινο, ένοπλο δυναμικό του κράτους.

Πρέπει να γίνει μνεία και του πολεμικού ναυτικού για την ολοκλήρωση της εικόνας. Περιλάμβανε 9 αντιτορπιλικά, 6 υποβρύχια, 9 αρματαγωγά, 6 κορβέτες, 7 κανονιοφόρους. Ο ρόλος του υπήρξε αναγκαστικά, λόγω της φύσης αυτού του πολέμου, εντελώς βοηθητικός και απωθείται σε τρίτο βαθμό. Αλλά οπωσδήποτε ήλεγχε τη θάλασσα, συμμετείχε κάποτε σε συνδυασμένες επιχειρήσεις ή σε βομβαρδισμούς ακτών, αναλάμβανε ειδικές αποστολές. Και οι απόπειρες εφοδιασμού των ανταρτών της Πελοποννήσου διά θαλάσσης καθώς και η διαφυγή των 15 αξιωματικών του ΕΛΑΣ, όπως και πολλών πολιτικών στελεχών (Παρτσαλίδης, Παπαρρήγας

κλπ.) από τα νησιά της εξορίας –ενέργειες που θα μπορούσαν να είναι πολλαπλάσιες χωρίς την ύπαρξη του στόλου–, δείχνουν ότι, αν και ο αγώνας του κράτους διεξαγόταν ουσιαστικά στα βουνά, ήταν αναγκαία και η συνεργασία του ναυτικού. Η δύναμή του –15.000 άνδρες– προστίθεται επίσης στο ένοπλο κρατικό δυναμικό.

Ο συσχετισμός των δυνάμεων

Το δυναμικό αυτό, έναντι των 12-16.000 ανταρτών ανερχόταν συνολικά σε 200.000 περίπου άνδρες, αν συνυπολογίσουμε τους ΜΑΥ και τις παρακρατικές ομάδες. Ο αριθμητικός συσχετισμός είναι 1:16 έως 1:12. Οι αναλογίες είναι εντυπωσιακές, αλλά δεν εκφράζουν βέβαια την πραγματικότητα. Η πραγματική μάχιμη δύναμη του στρατού ξηράς ήταν ένα ποσοστό της όλης μάζας και η παρατακτή του δύναμη δεν υπερέβαινε τις 35.000 άνδρες. Αν λάβουμε υπόψη την αναγκαστική διασπορά δυνάμεων, στην οποία, λόγω της φύσης του ανταρτοπόλεμου, ήταν αναγκασμένος να καταφύγει ο στρατός, βλέπουμε ότι δεν διέθετε μεγάλα περιθώρια υπεροχής. Ούτε η υπεροχή του σε οπλισμό ήταν εξαιρετική, δεδομένου ότι ο εφοδιασμός του σε βαρέα όπλα, και ιδίως σε ορειβατικό πυροβολικό, την ώρα του Δόγματος Τρούμαν ήταν ισχνότατος.

Εξάλλου, ο αριθμός των ανταρτών εξέφραζε περίπου την παρατακτή τους δύναμη. Όλοι σχεδόν οι αντάρτες ήταν μαχητές της γραμμής. Συνεπώς, την εποχή της αλλαγής φρουράς ο Ζαχαριάδης είχε κατορθώσει να διαθέτει δύναμη ικανή να αναμετρηθεί με το τότε πολεμικό δυναμικό του κράτους. Αποδεικνυόταν άλλη μια φορά ότι οι υπολογισμοί του όσον αφορά την ένοπλη αναμέτρηση κατά τη φάση της αγγλικής παρουσίας δεν ήταν ανεδαφικοί. Και απέμενε να προφτάσει ώστε, από την εξαγγελία του Δόγματος Τρούμαν έως ότου η αμερικανική παρουσία μεταβάλει ριζικά τον συσχετισμό δυνάμεων, να κλίνει ανεπανόρθωτα την πλάστιγγα του πολέμου προς την πλευρά του ΚΚΕ.

Τα σχέδια του ΚΚΕ

Ποιο ήταν το συγκεκριμένο σχέδιο ενέργειας του Ζαχαριάδη για το κρίσιμο αυτό χρονικό διάστημα; Οι καπεταναίοι, αυτοσχέδιοι στρατηγοί που συγκροτούσαν το Γενικό Αρχηγείο του Δημοκρατικού Στρατού, δεν επεξεργάστηκαν λεπτομερώς σχέδια επιχειρήσεων με την επιτελική έννοια του όρου. Χοντρικά όμως μπορούμε να πούμε ότι ο αρχηγός του ΚΚΕ απέβλεπε:

Να σταθεροποιηθεί και διευρυνθεί ο βασικός ανταρτοκρατούμενος χώρος που είχε ως σπονδυλική στήλη τον Γράμμο και το Βίτσι, ώστε να περιλάβει το μεγαλύτερο μέρος της Ηπείρου, με την Κόνιτσα, ίσως και τα Ιωάννινα, ενώ προς ΒΔ τα Γρεβενά, ίσως και τη Φλώρινα.

Να σταθεροποιηθούν επίσης και να επεκταθούν οι ανταρτοκρατούμενες ορεινές περιοχές στο εσωτερικό της χώρας και να ενοποιηθούν μεταξύ τους και με τον βασικό χώρο. Οι περιοχές αυτές θα αποτελούσαν ορμητήρια συνεχών και διαρκώς εντεινόμενων επιθέσεων με στόχους την οργανωμένη δύναμη του αντιπάλου, αλλά και κατοικημένους τόπους, ιδίως πόλεις. Η δράση αυτή θα εξάρθρωνε το στρατό και θα προκαλούσε την αποσύνθεση του πολεμικού δυναμικού του κράτους.

Να ανακηρυχτεί επαναστατική κυβέρνηση, η οποία, εφόσον αναγνωριζόταν επίσημα από τους Ανατολικούς, θα εφοδιαζόταν πια σε μεγάλη κλίμακα και θα επέτρεπε έτσι στη Σοβιετική Ένωση να απαντήσει υλικά στο Δόγμα Τρούμαν. Με τον ισχυρό εκείνο εφοδιασμό ο «Δημοκρατικός Στρατός θα αναλάμβανε την αποφασιστική γενική επίθεση που θα εξανάγκαζε την ελληνική κυβέρνηση σε συνθηκολόγηση.

Το σχέδιο «Τέρμινους»

Οι ενέργειες όμως αυτές είχαν μια στρατηγική προϋπόθεση: ο «Δημοκρατικός Στρατός» να αρπάξει και να διατηρήσει την πρωτοβουλία των επιχειρήσεων. Αυτό είχε συμβεί ουσιαστικά το 1946 και ο Ζαχαριάδης ήλπιζε ότι αυτό θα συνέβαινε και το 1947. Δεν πίστευε πως ο στρατός θα μπορούσε να γαλβανιστεί και να αναλάβει ενεργητική-επιθετική στάση. Και όπως φαίνεται πίστευε ότι, τουναντίον, η στρατιωτική ηγεσία θα περίμενε να αποκτήσει τα αμερικανικά όπλα –υπόθεση ουσιαστικά του 1948– για να εξορμήσει.

Αλλά στο σημείο αυτό αιφνιδιάστηκε. Γιατί, όπως είδαμε, οι ηγέτες του στρατού είχαν αποφασίσει και είχαν πείσει την κυβέρνηση να αναλάβουν αμέσως, με τα διαθέσιμα μέσα, γενική επίθεση κατά των ανταρτών. Είχαν συναίσθηση ότι την άνοιξη του 1947 έπρεπε να αποκτήσουν τη μαχητική πρωτοβουλία για να προλάβουν την επίθεση του αντιπάλου. Και τώρα ο στρατός δεν θα περιοριζόταν σε μικρές, σποραδικές, τοπικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις. Οι προσπάθειές του θα εντάσσονταν σε έναν ευρύτατο επιθετικό ελιγμό με στόχο να αποσυνθέσει και να απωθήσει τις κύριες δυνάμεις των ανταρτών προς τη βασική τους περιοχή, όπου και να συντρίψει τη σπονδυλική τους στήλη.

Η στρατηγική αυτή σύλληψη, που διαπνεόταν από γνήσιο επιθετικό πνεύμα, είχε αφομοιωθεί από την προκάτοχη ηγεσία του στρατηγού Σπηλιωτόπουλου. Η νέα ηγεσία Βεντήρη την ενστερνίστηκε απόλυτα και την υλοποίησε στο σχέδιο «Τέρμινους» (Terminus), χάριν του οποίου συγκροτήθηκε η Ι Στρατιά από τα Β΄ και Γ΄ Σώματα Στρατού με διοικητή τον στρατηγό Γιατζή.

Ο πόλεμος θα έμπαινε τώρα σε νέα, συστηματική φάση. Τι προγραμμάτιζε το σχέδιο «Τέρμινους»; Χοντρικά καθόριζε την πραγματοποίηση του στρατηγικού σκοπού σε δύο φάσεις. Όπως γράφει ο στρατηγός Θ. Πετζόπουλος, που έπαιξε

Χάρτης της δράσης των ανταρτών το 1946 και 1947. Ο ανταρτοπόλεμος βρισκόταν ακόμη στην εφηβική του ηλικία, αλλά η δράση του ήταν ήδη σημαντική (από το βιβλίο του υποστράτηγου Δ. Ζαφειρόπουλου Ο Αντισυμμοριακός Αγών*).*

ουσιώδη ρόλο στην εφαρμογή του (*1941-1950*, σελ. 112):

> *«Ἡ πρώτη φάσις προέβλεπε τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς περιοχῆς Κεντρικῆς Πίνδου, μὲ Βόρειον ὅριον τὴν ἐγκαρσίαν ἁμαξιτὴν ὁδὸν Ἰωαννίνων-Μετσόβου-Τρικάλων καὶ τὸν ἐγκλωβισμὸν καὶ ἐξόντωσιν τῶν συμμοριτῶν ἐντὸς τοῦ κλοιοῦ τούτου».*

Ειδικότερα οι σκοποί αυτοί θα πραγματοποιούνταν με μια σειρά διαδοχικών επιχειρήσεων ως εξής:

«α. Ἐπιχείρησις "Δημόπουλος": Ἐκκαθάρισις Ρούμελης.

»β. Ἐπιχείρησις "Ἀετός": Ἐκκαθάρισις Ἀγράφων-Κόζακα μέχρις Ἄνω Ἀχελώου.

»γ. Ἐπιχείρησις "Ἱέραξ": Ἐκκαθάρισις Χασίων-Ἀντιχασίων-Καμβουνίων.

»δ. Ἐπιχείρησις "Κύκνος": Ἐκκαθάρισις Ὀλύμπου-Πιερίων.

»ε. Ἐπιχείρησις "Πελαργός": Ἐκκαθάρισις Πηλίου-Μαυροβουνίου-Ὄσας».

Με τις επιχειρήσεις αυτές θα συντρίβονταν οι αντάρτες Ρούμελης-Θεσσαλίας και όσοι διασώζονταν θα απωθούνταν προς Βορρά. Στη Θεσσαλία θα σχηματιζόταν μεγάλη στρατηγική εφεδρεία που θα μπορούσε να διοχετευτεί προς κάθε κατεύθυνση. Και οι κύριες ενέργειες από εκεί και πέρα θα συνίσταντο στην ισχυρή εγκατάσταση του στρατού στην περιοχή μεταξύ Ολύμπου και των ορέων των γιουγκοσλαβικών συνόρων (Πάικου-Καϊμακτσαλάν) και στη μεταφορά του κέντρου βάρους της εκστρατείας στη βόρεια Πίνδο (Δυτική Μακεδονία). Από τις θέσεις αυτές θα ελέγχονταν τα σύνορα με τη Γιουγκοσλαβία και την Αλβανία και θα στρέφονταν οι στρατιωτικές δυνάμεις της βόρειας Πίνδου προς αναζήτηση και συντριβή του όγκου των ανταρτών. Όλες αυτές οι ενέργειες θα ήταν κατανεμημένες σε δύο διαδοχικές επιχειρήσεις: τον «Ιέρακα», που θα περιλάμβανε τη συγκέντρωση των δυνάμεων, και τον «Κόρακα», που θα αφορούσε το τελικό πλήγμα. Συμπληρωματικές επιχειρήσεις («Σλαύος», «Μακεδών» κλπ.) θα επιδίωκαν την εκκαθάριση της Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης. Η Πελοπόννησος δεν εντασσόταν στο «Τέρμινους».

Οι πραγματικές δυνάμεις

Πόσεις δυνάμεις θα διατίθονταν για την εκστρατεία; Θα συμμετείχαν για την κρούση οι οργανικές δυνάμεις του Β΄ και Γ΄ Σώματος Στρατού, ενισχυόμενες με ορισμένες ακόμη μονάδες. Επιπλέον 20 τάγματα χωροφυλακής (8.000 άνδρες) και 5.000 άνδρες ειδικών Σωμάτων (ΜΑΥ) για την εδραίωση στις εκκαθαριζόμενες περιοχές. Συνολικά 7 μεραρχίες πεζικού (II, IX, XV, VII, X, XI, VIII) και δύο ταξιαρχίες θα αποτελούσαν τον στρατό επιχειρήσεων. Περίπου δηλαδή 60.000 άνδρες, που μαζί με χωροφυλακή, ΜΑΥ και υπηρεσίες έφταναν τις 80.000 άνδρες.

Αλλά πόση ήταν η πραγματική δύναμη κρούσης; Χρησιμοποιήθηκαν στην πρώτη γραμμή 40 τάγματα και 36 λόχοι Ορεινών Καταδρομών (ΛΟΚ). Κάθε τάγμα είχε δύναμη 500 ανδρών περίπου και κάθε λόχος ΛΟΚ 120 άνδρες. Ώστε συνολικά

η στρατιωτική δύναμη κρούσης ανερχόταν σε περίπου 25.000 άνδρες (20.000 των ταγμάτων και 4.800 των ΛΟΚ). Επιπλέον 43 τάγμα πεζικού διατέθηκαν για την εξασφάλιση των κατοικημένων τόπων και των συγκοινωνιών.

Και ας σημειωθεί ότι η ελεγχόμενη από τους αντάρτες ορεινή περιοχή ανερχόταν σε 26.000 τετρ. χιλιόμετρα κατά τους υπολογισμούς του ΓΕΣ (16.000 τετρ. χιλιόμετρα στη ζώνη ευθύνης που κάλυπτε το Β΄ Σώμα Στρατού και 10.000 τετρ. χιλιόμετρα στη ζώνη του Γ' Σώματος Στρατού).

Είναι φανερό ότι η εκστρατεία αναλαμβανόταν με υπεροχή σε δυνάμεις κρούσης όχι μεγαλύτερη του 3:1, αν δεχτούμε τους αριθμούς του ΓΕΣ για τους αντάρτες ή 4:1 όπως ήταν μάλλον στην πραγματικότητα. Και ο εδαφικός στόχος ήταν κολοσσιαίος. Οι δυσκολίες συνεπώς του σχεδίου «Τέρμινους» ήταν μεγάλες και οι σκοποί του υπερβολικά φιλόδοξοι.

Η διοίκηση

Ποιος όμως θα διηύθυνε την εκστρατεία;

Δεν υπήρχε τότε αντιστράτηγος, ούτε όμως ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού αναλάμβανε αυτομάτως την ανώτατη διοίκηση όπως συνέβαινε άλλοτε. Αλλά η κορυφή ήταν ένα πολυκέφαλο όργανο, το Συμβούλιο Επιτελαρχών, που το συγκροτούσαν οι αρχηγοί των επιτελείων των τριών όπλων (ΓΕΣ, ΓΕΑ, ΓΕΝ) και ο αρχηγός της Βρετανικής Αποστολής. Ένα συμβούλιο συνδυασμένων επιχειρήσεων έπαιζε το ρόλο του συλλογικού αρχιστράτηγου. Μέχρι την 1η Φεβρουαρίου 1948 –οπότε ο αρχηγός του ΓΕΣ έγινε και αρχηγός του στρατού, υπεύθυνος απέναντι στην κυβέρνηση– το Συμβούλιο των Επιτελαρχών είχε την ευθύνη των επιχειρήσεων με όλα τα μειονεκτήματα της πολυαρχίας και της εσωτερικής φθοράς τριβής.

Το Συμβούλιο αυτό επιδείκνυε πάντα επιθετικό πνεύμα και σταθερή αποφασιστικότητα. Αλλά με το σχέδιο «Τέρμινους» ανέλαβε πια τη συστηματική και σχεδιασμένη διεξαγωγή ενός πολέμου τον οποίο δεν γνώριζε. Και εκ των υστέρων το «Τέρμινους» υπέστη ανηλεή κριτική.

Σε έναν κανονικό, τακτικό πόλεμο, επιδιώκουμε κάτι το σαφές: να συντρίψουμε την οργανωμένη δύναμη του εχθρού και να εκβιάσουμε τη λύση με τη μάχη. Αλλά στον ανταρτοπόλεμο δεν προσφέρει στόχο η οργανωμένη δύναμη του εχθρού. Γιατί, αντί να επιδιώκει, αποφεύγει τη μάχη. Κι ενώ στον τακτικό πόλεμο πρυτανεύει η συγκέντρωση των δυνάμεων, στον ανταρτοπόλεμο δεσπόζει η διασπορά των δυνάμεων.

Το χρονοδιάγραμμα

Οι ιδιομορφίες αυτές δεν λήφθηκαν υπόψη από τους συντάκτες του σχεδίου «Τέρ-

μινους». Έτσι τουλάχιστον κατηγορήθηκαν από αξιωματικούς που πήραν ενεργό και βασικό μέρος στην εκστρατεία. Κύριες αδυναμίες του σχεδίου χαρακτηρίστηκαν, πρώτον, τα στενά χρονικά όρια που έτασσε για την εκτέλεση των επί μέρους ενεργειών. Επειδή οι δυνάμεις που διετίθεντο ήταν λίγες, έπρεπε οι σκοποί του «Τέρμινους» να πραγματοποιούνται διαδοχικά και όχι συγχρόνως. Αυτό όμως επέβαλλε την αυστηρή και προκαθορισμένη κλιμάκωση των επιχειρήσεων. Και ο στρατηγός Θ. Τσακαλώτος γράφει (*40 Χρόνια Στρατιώτης*, Β΄, σελ. 59):

> *«Ὁπωσδήποτε αἱ ἀποτυχίαι τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ 1947, ὀφείλονται ἐν πολλοῖς εἰς τὸν προθεσιμιακόν των χαρακτῆρα, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν τὸ ἐπιτυγχανόμενον ἀποτέλεσμα. Καὶ τὰς προθεσμίας ἐπέβαλλεν ἡ ἔλλειψις δυνάμεων.*
>
> *»Κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἔτους τούτου ἐν Ρούμελη καθωρίζετο 7ήμερον διὰ τὸν Ἑλικῶνα, 5θήμερον διὰ τὸν Παρνασσόν, ἑβδομὰς διὰ τὴν Ὄρθρυν κλπ. Παρερχομένων τῶν προθεσμιῶν τούτων, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀποτελέσματος, ἐθεωρεῖτο λήξασα ἡ ἐπιχείρησις ἔστω καὶ ἐὰν δὲν εἶχεν ἐπιτευχθῆ ἡ ἐξόντωσις τῶν συμμοριτῶν καὶ οὕτως ἔμεινε ὡς ἀποτέλεσμα ἡ κόπωσις τῶν τμημάτων καὶ ἡ ἀπογοήτευσις λόγω μὴ ἐπιτεύξεως θετικοῦ ἀποτελέσματος. Ἀντιθέτως αἱ μετέπειτα ἐπιχειρήσεις (ἀποκτηθεῖσα πεῖρα) τοῦ 1948-1949 Ρούμελη-Πελοπόννησος, εἶχον θετικὰ ἀποτελέσματα καὶ ἐπετεύχθη ἡ πλήρης συντριβὴ τῶν συμμοριτῶν διότι παρεσχέθη χρόνος ἀρκετὸς καὶ ὁπωσδήποτε ἐτέθη ὡς βάσις τερματισμοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων ἡ ἐπίτευξις ἀποφασιστικοῦ ἀποτελέσματος. Ἡ περιοχὴ Ρούμελης ἐξεκαθαρίσθη ἐντὸς 45 ἡμερῶν, ἐνῶ ἡ Πελοπόννησος, τριπλασία εἰς ἔκτασιν, ἐντὸς 3 μηνῶν. Ὅμως εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε πλήρης».*

Κλοιοί και εγκλωβισμοί

Δεύτερο και μεγαλύτερο ελάττωμα του σχεδίου «Τέρμινους» ήταν η τακτική των «κλοιών» και των «εγκλωβισμών» που εννοούσε να επιβάλλει. Να σχηματίζεται δηλαδή κλοιός σε μια ευρεία περιοχή με την ελπίδα ότι θα «εγκλωβίζονταν» μέσα σ' αυτόν δυνάμεις ανταρτών που κατόπιν θα εκκαθαρίζονταν. Αλλά φυσικά αυτή η τακτική θα μπορούσε να ισχύσει έναντι εχθρού που θα παρέμενε καθηλωμένος στις θέσεις του. Ενώ οι αντάρτες με τους ευκίνητους σχηματισμούς τους ή δεν έμεναν μέσα στους κλοιούς ή διέρρεαν από τα διάκενά τους.

Ο στρατηγός Δ. Ζαφειρόπουλος σημειώνει (*Αντισυμμοριακός Αγών*, σελ. 222):

> *«Ἡ ὀργάνωσις τοῦ σχεδίου "ῷὸἶῆἂδ'ὒ" ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς συγκεντρώσεως τῶν μέσων καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μεθόδων τοῦ κανονικοῦ*

πολέμου διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν συμμοριακῶν δυνάμεων, ἤτοι ἐπὶ τοῦ ἐγκλωβισμοῦ. Εἶχεν ἀγνοηθῆ τὸ πρόβλημα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνταρτικοῦ πολέμου, ὅστις ἀπαιτεῖ ἐφαρμογὴν ἰδιαζούσης τακτικῆς, συνισταμένης εἰς τὴν ἀπηνῆ καὶ συνεχῆ καταδίωξιν δι' εὐκινήτων, τολμηρῶν καὶ ἀποφασιστικῶν μονάδων, διοικουμένων ὑπὸ τολμηρῶν καὶ ἀποφασιστικῶν Διοικήσεων».

Και ο στρατηγός Θ. Πετζόπουλος προσθέτει (*1941-1950*, σελ. 114):

«Οἱ συμμορῖται ἐπωφελούμενοι τοῦ ὀρεινοῦ, δυσβάτου καὶ δασώδους τοῦ ἐδάφους, τῆς ἐπικρατούσης ὁμίχλης καὶ τοῦ σκότους, διέρρεον ἐκτὸς τοῦ κλοιοῦ. Καὶ ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ κλοιοῦ εἰς μεγάλον ὀρεινὸν ὄγκον, δὲν ὁμοιάζομεν μὲ ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ φράξῃ διὰ τῆς παλάμης του τὰ ὕδατα ὁρμητικοῦ χειμάρρου; Εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ γίνῃ κλοιὸς ἀσφαλείας εἰς τὴν ἀπέραντον ἐκείνην περιοχὴν μὲ τὰς ἀποτόμους χαράδρας καὶ τοὺς ἀποκρήμνους βράχους; Καὶ ἦτο δυνατὸν νὰ "ἐγκλωβισθῶσιν" καὶ νὰ ἀπαγορευθῆ ἡ διαφυγὴ εἰς τοὺς "κατσαπλιάδες"; Μήπως ἦσαν συντεταγμέναι Μονάδες, ὑποχρεωμέναι νὰ ἀκολουθήσουν δρομολόγια βατὰ εἰς τροχὸν ἢ ἔστω καὶ ἡμιονικά, διὰ νὰ μεταφέρουν βαρέα πυροβόλα ἢ ἅρματα μάχης;»

Οι στρατιωτικοί αυτοί συγγραφείς διοίκησαν μονάδες στα πεδία των μαχών κατά την εκτέλεση του σχεδίου «Τέρμινους» και έχουν άμεση γνώση των πραγμάτων. Αλλά και από την πλευρά του αντιπάλου κατακρίθηκαν οι «εγκλωβισμοί» και οι «κλοιοί». Στο βιβλίο *Εαρινή Εκστρατεία* που εξέδωσε το αρχηγείο του «Δημοκρατικού Στρατού» το 1948 αναφέρεται (σελ. 10-11):

«Μὲ τὴ σημερινὴ μορφὴ τοῦ ἀντάρτικου, οὔτε βασικοὶ χῶροι ὑπάρχουν, οὔτε ἔχει ἀνάγκη ἀπόλυτα ὁ ἀντάρτης ἂν μείνῃ ἢ ὄχι ἐχθρός, ποῦ καὶ πόσο. Μὲ τοὺς περίφημους "κλοιοὺς" ὁ ἐχθρὸς δὲν ἐπιτυγχάνει τὸν "ἐγκλωβισμό"... (Ἡ ταχτικὴ τῶν κλοιῶν) δείχνει ὄχι μόνο ἄγνοια τῶν μεθόδων ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Δ.Σ., ἀλλὰ καὶ ἐπιμονὴ στὴν ἐφαρμογὴ μεθόδων ποὺ χρεωκόπησαν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ καὶ τὴν πεῖρα, ἐπιμονὴ στοὺς στρατιωτικοὺς κανονισμούς, παραδεχτοὺς στὸν τακτικὸ πόλεμο».

Η εκστρατεία

Με αυτή την τακτική άρχισε την 5η Απριλίου 1947 η επίθεση «Τέρμινους», με σφοδρή χιονοθύελλα. Ήταν η πρώτη οργανωμένη, σφοδρή επιχείρηση του στρατού, που χρησιμοποιούσε σημαντικές δυνάμεις με υποστήριξη αεροπορίας και πυροβολικού. Το πρώτο τμήμα της απέβλεπε στην εκκαθάριση της Ρούμελης. Αλλά έπεσε γρήγορα στο κενό. Οι εμπειροπόλεμοι καπεταναίοι του «Δημοκρατικού Στρατού», όπως ο Δια-

μαντής, ο Μπελλής, ο Περικλής, ο Πελοπίδας, ο Λοκρός, ο Λευτέρης Χρυσιώτης κλπ., βετεράνοι του αντάρτικου της Κατοχής, εύκολα ξέφυγαν από τους κλοιούς, για να ξαναγυρίσουν στις περιοχές τους μόλις ο στρατός αποχωρούσε.

Το ίδιο φαινόμενο επαναλήφθηκε με την εφαρμογή όλων των αρχικών επιχειρήσεων του σχεδίου. Μόνο στον Κόζιακα σημείωσε μια επιτυχία το τοπικό αρχηγείο (τάγμα) των ανταρτών του Καρτσιώτη ή Γ. Βάγια και το εξόντωσε. Οι απώλειες των ανταρτών ανήλθαν (κατά κυμαινόμενες εκτιμήσεις) σε 100-250 άνδρες. Το πλήγμα αυτό καταφέρθηκε κατά την επιχείρηση «Ιέραξ». Στην ίδια επιχείρηση, παραλίγο να αιχμαλωτιστεί ο ίδιος ο Μάρκος μαζί με τα αρχηγεία Ρούμελης (Γούσιας) και Θεσσαλίας (Κίσσαβος). Είχαν σχεδόν κυκλωθεί στην περιοχή Καροπλέσι των Αγράφων και διέφυγαν την τελευταία στιγμή από το τρομερό ύψωμα Παπαδημητρίου, που δεν είχε καταληφθεί από το στρατό «λόγω του απροσίτου του» (Δ. Ζαφειρόπουλος, στο ίδιο, σελ. 228).

Τα αποτελέσματα

Η εκστρατεία συνεχίστηκε όλη την άνοιξη και το καλοκαίρι, ενώ οι αντάρτες πύκνωναν τα χτυπήματα αντιπερισπασμού. Προσβλήθηκαν και πολλές πόλεις (Αμαλιάδα, Έδεσσα, Γρεβενά, Φλώρινα, Αράχοβα κ.λπ.). Ο στρατός εφάρμοζε, με μεγάλες ανωμαλίες έστω, τις διαδοχικές επιχειρήσεις του σχεδίου, αλλά μόνο τυπικά. Κατέλαβε τα εδάφη που προβλέπονταν. Έφτανε, περίπου, στους αντικειμενικούς γεωγραφικούς σκοπούς. Οι αντάρτες όμως ξέφευγαν από τους κλοιούς και ή επέστρεφαν πίσω από τις στρατιωτικές δυνάμεις ή ένα τμήμα τους αποσυρόταν, με μικρές απώλειες, προς την κύρια ανταρτοκρατούμενη περιοχή, στη βόρεια Πίνδο.

Πολύ λίγες περιπτώσεις εξόντωσης δυνάμεων του «Δημοκρατικού Στρατού» σαν εκείνη του αρχηγείου Κόζιακα έχει να παρουσιάσει η εκστρατεία στη Ρούμελη, τη Θεσσαλία, την Κεντρική Μακεδονία. Σημαντικότερα ήταν τα αποτελέσματα στη Δυτική Μακεδονία τον Ιούνιο, αλλά στο μεταξύ οι μονάδες είχαν καταπονηθεί υπερβολικά. Και καθώς ο εχθρός ήταν ουσιαστικά ασύλληπτος, ενώ οι παρενοχλητικές αντιδράσεις του στα νώτα και τα πλευρά ήταν αισθητές, άρχισε το ηθικό του στρατού, όπως ήταν αναπόφευκτο, να κλονίζεται.

Οι δυνάμεις των ανταρτών κατόρθωσαν να διατηρήσουν τη συνοχή τους. Είχαν συνειδητοποιήσει άλλωστε ότι η τακτική και στρατηγική του ανταρτοπόλεμου δεν ήταν προσκολλημένες στο έδαφος, και με σχετική άνεση ηθικού εγκατέλειπαν τις περιοχές τους στα χέρια του αντιπάλου. Το Γενικό Αρχηγείο τους ήλεγχε την κατάσταση. Ήταν αποφασισμένο να κρατήσει οπωσδήποτε τον Γράμμο και να εξαπολύσει την αντεπίθεσή του όταν θα έκρινε ότι ο εχθρός είχε καταπονηθεί αρκετά από την ατέρμονη κίνηση και παρουσίαζε κενά στη διάταξή του.

Η αντεπίθεση αυτή δεν άργησε να εκδηλωθεί. Στις αρχές Ιουλίου ο στρατός, αφού οι δυνάμεις του κατέληξαν στη Δυτική Μακεδονία, ετοιμαζόταν να αναλάβει την τελική επιχείρηση «Κόραξ». Τότε ακριβώς ο όγκος του «Δημοκρατικού Στρατού» εξόρμησε.

Στόχος η Ήπειρος

Πού θα στρεφόταν ο επιθετικός ελιγμός των ανταρτών; Προς την Ήπειρο. Και τι στρατηγικούς σκοπούς είχε; Η αντεπίθεση εκείνη είχε υπέρμετρες φιλοδοξίες. Δεν θα περιοριζόταν απλώς στη συγκράτηση του αντιπάλου και στη ματαίωση της νέας επιθετικής εξόρμησής του. Φαίνεται πως απέβλεπε προς πολύ απώτερους στόχους. Ίσως να έκριναν οι ηγήτορές του ότι ήταν ώριμη η κατάσταση να καταληφθεί σταθερά η Ήπειρος. Αργότερα, στο 3ο τεύχος της επιθεώρησης *Δημοκρατικός Στρατός*, ο αντισυνταγματάρχης των ανταρτών Νεμέτσικας έγραφε:

> *«Ἡ Ἤπειρος ἦταν τὴν ἐποχὴν ἐκείνη πραγματικὰ τὸ πιὸ ἀδύνατο σημεῖο τῆς ὅλης ἐχθρικῆς διάταξης στὴ Β. Ἑλλάδα. Ἡ ὑΙΙΙ Μεραρχία ποὺ ἐκάλυπτε βασικὰ τὸ χῶρο Κόνιτσα-Γιάννενα-Μέτσοβο, εἶχε πολὺ προωθημένα τὰ τμήματά της πρὸς Βορρᾶν. Οἱ φρουρὲς στὰ σοβαρὰ κέντρα Κόνιτσα-Γιάννενα ἀπετελοῦντο ἀπὸ μικρὲς δυνάμεις κυρίως Χωρ/κῆς καὶ Μ.Α.Υ. Ἔτσι ὁρίστηκε κατεύθυνση τοῦ ἐλιγμοῦ ἡ Ἤπειρος... Γιὰ πρώτη φορὰ τόσο σοβαρὲς δυνάμεις τοῦ Δ.Σ. ἐνεργοῦσαν ἐπιθετικὸ ἐλιγμὸ σὲ μεγάλο βαθμό».*

Ήταν γεγονός πράγματι ότι, ενώ οι επιθετικές προσπάθειες του στρατού προς τον Γράμμο συνεχίζονταν, η VIII Μεραρχία είχε παράτολμα προωθήσει τις δυνάμεις της βόρεια του ποταμού Αώου. Πίσω τους η Ήπειρος έμενε κενή. Η Κόνιτσα και τα Ιωάννινα ήταν ουσιαστικά αφρούρητα. Το Γενικό Αρχηγείο του «Δημοκρατικού Στρατού» αντιλήφθηκε αστραπιαία την κατάσταση. Και εξίσου αστραπιαία αποφάσισε να δράσει. Θα εισορμούσε μέσα στο κενό.

Η εξόρμηση

Τις ημέρες εκείνες ο όγκος των ανταρτών που είχε συγκεντρωθεί στον Γράμμο περιλάμβανε ως οργανωμένη δύναμη κρούσης 11 πλήρη και καλά εξοπλισμένα τάγματα. Αυτά ήταν το άνθος και η σπονδυλική στήλη του «Δημοκρατικού Στρατού».

Το Γενικό Αρχηγείο αποφάσισε να αφήσει για την άμυνα του Γράμμου 4 τάγματα. Τα υπόλοιπα 7 θα αποτελούσαν τη μάζα ελιγμού που θα κατάφερνε το πλήγμα στα νώτα της VIII Μεραρχίας και από εκεί θα χωνόταν σε όλη την Ήπειρο και τη θεσσαλική Πίνδο και θα ανέτρεπε την κατάσταση.

Τη χαραυγή της 9ης Ιουλίου η επίθεση της επίλεκτης εκείνης δύναμης, με τη σι-

δερένια πειθαρχία, το υψηλό ηθικό, τον άριστο ελαφρό εξοπλισμό και την εξαιρετική πολεμική πείρα αξιωματικών και ανδρών, ξεχύθηκε στην επίθεση. Η εξόρμησή της αιφνιδίασε τον στρατό και προκάλεσε τεράστια σύγχυση. Ξαφνικά οι ομάδες της VIII Μεραρχίας αντιλήφθηκαν ότι στη ράχη τους βρισκόταν ο εχθρός. Η φήμη ότι επρόκειτο για Διεθνή Ταξιαρχία που είχε εισβάλει από την Αλβανία επέτεινε τη σύγχυση. Και τα 7 τάγματα των ανταρτών χώθηκαν σαν σφήνα μεταξύ Κόνιτσας και Ιωαννίνων, των δύο αφύλακτων πόλεων.

Τη 12η Ιουλίου κατέλαβαν το Δερβένι. Τη 13η συνέτριψαν αντεπίθεση του στρατού, κατέλαβαν τη γέφυρα Μπουραζάνι, εμφανίστηκαν στα ΒΔ υψώματα της Κόνιτσας, Καβάσιλων και Ηλιοράχης, και απέκοψαν την αμαξιτή οδό Μπουραζάνι-Κόνιτσα.

Στην αντίπαλη παράταξη δημιουργήθηκε χάος. Η VIII Μεραρχία μπροστά στον κίνδυνο της καταστροφής υποχώρησε ραγδαία προς την Κόνιτσα. Οι δυνάμεις που ενεργούσαν την επιθετική πίεση στον Γράμμο εγκατέλειψαν και αυτές το στόχο τους και συμπτύχθηκαν ολοταχώς προς Ανατολάς. Αν γνώριζαν ότι για την άμυνά του είχαν απομείνει μόνο 4 τάγματα, θα έπρεπε να επωφεληθούν από την ευκαιρία και να συνεχίσουν την επίθεση. Αλλά αγνοούσαν την πραγματική κατάσταση. Το αποτέλεσμα ήταν να γκρεμιστούν κεραυνοβόλα τα πάντα. Και, όπως γράφει ο στρατηγός Θρ. Τσακαλώτος, οι αντάρτες ανέτρεψαν πλήρως τον ελιγμό του στρατού γιατί «από κυκλωμένοι έγιναν επιτιθέμενοι απειλούντες τα Γιάννινα».

Πανικός στα Ιωάννινα

Η πρωτεύουσα της Ηπείρου πράγματι βρέθηκε απροσδόκητα εκτεθειμένη σε άμεσο κίνδυνο. Η δύναμη κρούσης των ανταρτών –τα 7 ισχυρά τάγματα–, όταν είδε ότι ο όγκος της VIII Μεραρχίας συμπτύσσεται στην Κόνιτσα, απέφυγε να δώσει μάχη εκεί, αλλά στράφηκε ορμητικά προς Ανατολάς και λογικά φαινόταν πως θα κατάφερνε το καίριο χτύπημά της στον βασικό στόχο που ήταν συμπτωματικά τόσο εύθραυστος εκείνες τις ημέρες. Μπροστά τους απλωνόταν το κενό. Ο δρόμος προς τα Ιωάννινα ήταν ανοιχτός. Και το πρωί της 14ης Ιουλίου μέσα στην πόλη δεν υπήρχαν παραπάνω από 400 τουφέκια για την άμυνά της.

Τι συνέβαινε στην ηπειρωτική πρωτεύουσα; Σύγχυση, χάος που γρήγορα μεταβλήθηκε σε πανικό. Η φήμη ότι η περίφημη Διεθνής Ταξιαρχία, πλαισιωμένη από χιλιάδες αντάρτες και Αλβανούς στρατιώτες, κατέφτανε ακάθεκτη, διέλυε τα πάντα. Ο διοικητής του Β΄ Σώματος Στρατού στρατηγός Καλογερόπουλος έφτανε ανάστατος και σε λίγο εμφανιζόταν ο υπουργός Δημόσιας Τάξης Ν. Ζέρβας, για να τονώσει το ηθικό ενόπλων και λαού με το προσωπικό του κύρος.

Ενώ η αιχμή των ανταρτών προσέγγιζε, άρχισε η φυγή των κατοίκων, μολονότι ο

μέραρχος στρατηγός Θ. Πετζόπουλος ελάχιστες άδειες αναχώρησης παραχώρησε. Στα δημόσια κτίρια και στους μισοάδειους στρατωνισμούς υψώνονταν καπνοί: καίγονταν τα άχρηστα προσωπικά υλικά και τα αρχεία, γεγονός που εξαπέλυε νέο κύμα πανικού. Με σπασμωδικότητα η Στρατιά έστειλε αεροπορικώς μερικούς λόχους ΛΟΚ για ενίσχυση της φρουράς, αλλά ούτε ο πληθυσμός ούτε η διοίκηση είχαν ησυχάσει. Και το βράδυ της 13ης Ιουλίου ο σωματάρχης στρατηγός Καλογερόπουλος πίστευε ότι επίκειται η επίθεση κατά της πόλης και η πτώση της.

Βασιλική αγωνία

Ο πανικός είχε μεταδοθεί και στην Αθήνα. Η κυβέρνηση ήταν ανάστατη. Πρωθυπουργός και υπουργοί τηλεφωνούσαν αδιάκοπα στο Γενικό Επιτελείο. Και εκεί κατέφτασε το πρωί της 14ης ο ίδιος ο βασιλιάς Παύλος. Προσπαθούσε να κρατά την έκφρασή του ήρεμη, αλλά και μόνη η παρουσία του στο κέντρο της στρατιωτικής διοίκησης αποκάλυπτε την αγωνία του.

Ήδη όμως οι επιτελείς είχαν αρχίσει να αισιοδοξούν. Έφταναν πια μερικές ενισχύσεις στα Ιωάννινα και τόσο ο υπαρχηγός Τσακαλώτος (ο αρχηγός Βεντήρης έλειπε) όσο και ο διευθυντής του Γραφείου Επιχειρήσεων συνταγματάρχης Γ. Λάμαρης νόμιζαν πως η μεγάλη κρίση είχε περάσει. Αλλά ο βασιλιάς είχε άλλες πληροφορίες. «Λοιπόν;» ρώτησε μόλις έφτασε, με κόπο συγκρατώντας την αγωνία του. «Είναι αλήθεια πως πέφτουν τα Γιάννινα;»

Η σκηνή που ακολούθησε υπήρξε δραματική και νά πώς την περιγράφει ο στρατηγός Τσακαλώτος (στο ίδιο έργο του, Β΄, σελ. 63):

> *«Συγκεκριμένως ὁ Βασιλεὺς πληροφορηθεὶς τὴν θεωρουμένην ὡς βεβαίαν πτῶσιν τῶν Ἰωαννίνων ἔσπευσεν εἰς τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον καὶ ἐκάλεσεν εἰς τὸ τηλέφωνον παρουσίᾳ (ὁ ἀρχηγὸς ἔλειπεν ἐκτὸς Ἀθηνῶν διὰ προπαρασκευὴν ἐπιχειρήσεων καὶ ἐπιθεώρησιν μαχομένων) ἐμοῦ καὶ τοῦ Διευθυντοῦ Γραφείου ἐπιχειρήσεων (τότε συνταγματάρχου Λάμαρη Γερ.) τὸν στρατηγὸν Καλογερόπουλον καὶ ἐρώτησε σαφῶς ἂν κινδυνεύουν τὰ Γιάννινα. Ὁ στρατηγὸς Καλογερόπουλος ἀπήντησε ὅτι πράγματι ὑπάρχει κίνδυνος καταλήψεως τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Βασιλεὺς ὅμως, πάντοτε Ὀλύμπιος, προσεπάθησε νὰ τονώση τὸν Διοικητὴν τοῦ Σώματος. Τόσον ὅμως ἐγώ, ὅσον καὶ ὁ ἤδη στρατηγὸς Λάμαρης, ἀνεφέραμεν εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι τοιοῦτον κίνδυνον δὲν διατρέχουν τὰ Ἰωάννινα. Ἐπέρασε πλέον ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ μποροῦσαν νὰ τὸ ἀποτολμήσουν· θὰ στραφοῦν εἴτε πρὸς περιοχὴν Μουργκάνας εἴτε πρὸς Ζαγοροχώρια. Πράγματι, οἱ συμμορῖται ἀντιληφθέντες ὅτι δὲν ἦσαν τόσον ἰσχυροὶ διὰ τὸ ἐπιχειρηθὲν τόλμημα καὶ ὑπερτιμήσαντες ἴσως καὶ τὰς δυ-*

νάμεις μας, τῶν ὁποίων τμήματα προσέτρεξαν ἐκεῖθεν τοῦ Καλπακίου, ἐστράφησαν πρὸς Ζαγοροχώρια. Ὁ κίνδυνος τῶν Ἰωαννίνων, ὁ βραχνάς των, ἐπέρασε».

Χαμένη ευκαιρία

Πράγματι ο κίνδυνος είχε περάσει. Οι αντάρτες δεν τόλμησαν να κάνουν το μεγάλο πήδημα. Με λίγο πιο ριψοκίνδυνο ελιγμό, έως τις 13 Ιουλίου θα μπορούσαν να εκπορθήσουν την πρωτεύουσα της Ηπείρου. Και ο αντίκτυπος θα ήταν συγκλονιστικός και εξαρθρωτικός για το κράτος. Στράφηκαν, όπως προέβλεψε ο υπαρχηγός του ΓΕΣ, προς Ζαγόρια-Βωβούσα. Και ο στρατηγός Δ. Ζαφειρόπουλος σημειώνει (στο ίδιο, σελ. 246):

«Ἀσφαλῶς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἑλιγμοῦ τούτου θὰ ἦσαν περισσότερον ἀποφασιστικὰ καὶ ἡ ἐπίδρασίς του εἰς τὴν γενικωτέραν ἐξέλιξιν τῶν ἐπιχειρήσεων μεγαλυτέρα, ἐὰν ὁ ἐπιθετικὸς οὗτος ἑλιγμὸς ἐξελίσσετο εἰς προσβολὴν τῆς Κονίτσης καὶ τῶν Ἰωαννίνων, δεδομένου ὅτι αἱ φρουραί των ἦσαν μηδαμιναὶ καὶ αἱ Διοικήσεις τῶν ἀποσπασμάτων εἶχον ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ αὐτῶν ἐξ αἰχμαλώτων. Οἱ ἑλιγμοὶ δι' ἰσχυρῶν δυνάμεων εἰς μέγα βάθος δὲν πρέπει νὰ ἀποβλέπουν μόνον εἰς ἀπειλητικὴν κίνησιν εἰς τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ὁ βασικὸς ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς πρέπει νὰ εἶναι ἡ προσβολὴ στόχων, οἵτινες ἔχουν μεγάλην στρατηγικὴν σημασίαν».

Αλλά, αν δεν χτύπησαν αποφασιστικά οι αντάρτες, οπωσδήποτε ανέτρεψαν την κατάσταση. Με την εσπευσμένη σύμπτυξη του στρατού από τον Γράμμο, η επιχείρηση «Κόραξ» εξανεμίστηκε, ακριβώς τη στιγμή που οι στρατιωτικές δυνάμεις έκαναν την αποφασιστική προσπάθεια. Ήταν τώρα προσανατολισμένες αμυντικά προς κάλυψη των δύο ηπειρωτικών πόλεων αλλά και της βασικής στρατηγικής αρτηρίας Καλαμπάκας-Μετσόβου-Ιωαννίνων. Έτσι όμως δημιουργούνταν νέο κενό, προς ΒΔ αυτή τη φορά. Και εκεί εισόρμησε η αντάρτικη δύναμη των 7 επίλεκτων ταγμάτων, εγκαταλείποντας οριστικά τους προηγούμενους στόχους της.

Η μάχη των Γρεβενών

Το κενό οδηγούσε σε μια άλλη πόλη: τα Γρεβενά. Και το Γενικό Αρχηγείο των ανταρτών έριξε εναντίον αυτού του στόχου το σύνολο των δυνάμεών του. Απέσπασε και τα 4 τάγματα που υπερασπίζονταν ώς τότε τον Γράμμο. Και ολόκληρο το Σώμα αυτών των 11 ισχυρών, άκρως εμπειροπόλεμων ταγμάτων, αναπτύσσοντας την αντεπίθεση του «Δημοκρατικού Στρατού», εξόρμησε με τρεις φάλαγγες συγκεντρωτικά κατά της πόλης.

Δεν ήταν αφρούρητα τα Γρεβενά, όπως τα Ιωάννινα. Μέσα στην πόλη υπήρχαν ένα τάγμα και μία διλοχία πεζικού, 200 χωροφύλακες και 400 ΜΑΥ. Επιπλέον ένας ουλαμός τεθωρακισμένων και ένας ουλαμός πυροβολικού. Αλλά και στη γύρω περιοχή στάθμευαν περίπου 6 τάγματα πεζικού.

Οι αντάρτες όμως με ταχύτατες κινήσεις έφτασαν μπροστά στην πόλη ταυτόχρονα και ο διοικών όλο το Σώμα Κικίτσας έκανε την κατανομή των δυνάμεών του: τρία τάγματα για την έφοδο, έξι τάγματα για την ασφάλεια και ένα εφεδρεία.

Την 03:30΄ πρωινή της 25ης Ιουλίου η επίθεση εξαπολύθηκε. Η δύναμη κρούσης των 3 ταγμάτων έφτασε μαχόμενη στην καρδιά της πόλης, αλλά ισχυρές αντεπιθέσεις της φρουράς και ενισχύσεις από τους Μαυραναίους την καθήλωσαν και την ανέτρεψαν. Το τάγμα εφεδρείας ρίχτηκε στον αγώνα, αλλά δεν μπόρεσε να σώσει την κατάσταση. Μέσα σε τέσσερις ώρες η επίθεση είχε μεταβληθεί σε καταστροφή. Οι αντάρτες υποχώρησαν βιαστικά, αφήνοντας στο πεδίο της μάχης 128 νεκρούς και 90 αιχμαλώτους. Και θα είχαν πάθει μεγαλύτερη συμφορά κατά την καταδίωξη, αν ξαφνικά το μεσημέρι μια νεροποντή, που όμοιά της δεν θυμούνταν οι γέροι των Γρεβενών, δεν καθήλωνε τις δυνάμεις του στρατού.

Γιατί αυτή η απροσδόκητη ήττα ύστερα από την αιφνιδιαστική επιτυχία του ελιγμού;

Η βασική αιτία της συντριβής της επίθεσης κατά των Γρεβενών φαίνεται πως ήταν η κακή κατανομή των δυνάμεων του στρατηγού Κικίτσα. Αγνόησε τελείως τη θεμελιώδη αρχή της οικονομίας των δυνάμεων και της συγκεντρωτικής κατεύθυνσης. Αντί να διαθέσει 3 τάγματα για την έφοδο κατά της πόλης και 7 για την κάλυψή της, θα έπρεπε να κάνει το αντίθετο. Αλλά οι αυτοσχέδιοι στρατηγοί του Ζαχαριάδη, άριστοι στον μικρό ανταρτοπόλεμο, δεν ήταν σε θέση να διευθύνουν επιχειρήσεις ολκής. Και αυτή η εγκατάλειψη ως στόχου των αφρούρητων Ιωαννίνων την κρισιμότερη στιγμή οφείλεται στην ίδια έλλειψη τακτικής στρατιωτικής αντίληψης εκ μέρους των ηγητόρων.

Απολογισμός

Με την επιχείρηση των Γρεβενών τερματιζόταν ουσιαστικά το σχέδιο «Τέρμινους». Ορισμένα παρακλάδια του που εφαρμόστηκαν κατόπιν ήταν εντελώς δευτερεύοντα. Δεν μπορούσαν να επιδράσουν στο αποτέλεσμα, το οποίο μπορούσε να διαγραφεί ως εξής:

Από την πλευρά του στρατού: Δεν έφερε το αποτέλεσμα το προβλεπόμενο από το σχέδιο, γιατί ο εχθρός δεν εκτοπίστηκε από τις βασικές θέσεις του, ιδίως από την περιοχή του Γράμμου. Και προ παντός δεν μπόρεσε να συντρίψει την οργανωμένη δύναμη του αντιπάλου. Το ΓΕΣ ανέφερε διάφορους αριθμούς απωλειών των ανταρ-

τών: 7.213 εξακριβωμένους νεκρούς, 5.433 αιχμαλώτους, 5.222 παραδοθέντες. Αλλά είναι κάτι περισσότερο από εξογκωμένοι, εκτός αν περιλαμβάνουν και τους άμαχους. Γιατί η δύναμη των ανταρτών δεν έδειχνε μείωση κατά και μετά την εκστρατεία «Τέρμινους». Και κατά τους ίδιους απολογισμούς του ΓΕΣ ανερχόταν:

> *«Τὸν Ἀπρίλιο 1947 σὲ 17.000, μάχιμους ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Τὸν Μάιο σὲ 16.400. Τὸν Ἰούνιο σὲ 16.900. Τὸν Αὔγουστο σὲ 16.700. Τὸν Σεπτέμβριο σὲ 17.400. Τὸν Ὀκτώβριο σὲ 18.500. Τὸν Νοέμβριο σὲ 18.600. Τὸν Δεκέμβριο σὲ 20.200».*

Πού οφειλόταν η μη πραγματοποίηση του σκοπού του σχεδίου «Τέρμινους»; Η αυστηρή κριτική των στρατιωτικών συγγραφέων συγκεντρώνεται κυρίως, όπως είδαμε, στην τακτική που εφάρμοσε με τους «κλοιούς» και τους «εγκλωβισμούς». Θα μπορούσε όμως κανείς να προσθέσει ότι το βασικό σφάλμα της τακτικής του σχεδίου ήταν η διασπορά των δυνάμεων. Εκτός από ελάχιστες αδρές επιχειρήσεις, διεξάγονταν συνεχώς αναρίθμητες εκκαθαριστικές μικρο-επιθέσεις με εντελώς περιορισμένο αναγκαστικά αριθμό ανδρών, που όπως ήταν επόμενο κατέληγαν όλες σε αποτελέσματα σχεδόν μηδαμινά.

Ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος γράφει (στο βιβλίο του, σελ. 262) ότι το «Τέρμινους» κλιμακώθηκε σε 31 πολυήμερες επιχειρήσεις με συμμετοχή 3-25 ταγμάτων πεζικού, 35 πολυήμερες επιχειρήσεις με 1-2 τάγματα πεζικού και 857 επιχειρήσεις με μικρότερες δυνάμεις. Όλες αυτές οι εξορμήσεις, ενώ ήταν αδύνατο να επιτύχουν τον σκοπό τους, έφθειραν και καταπονούσαν τον στρατό, που τελικά έφτασε τα όρια της εξάντλησης.

Θα ήταν όμως κανείς έξω από τα πράγματα αν θεωρήσει την εφαρμογή του σχεδίου «Τέρμινους» ως αποτυχία και ήττα. Αν δεν μπόρεσε να πλήξει καίρια το αντάρτικο, έπαιξε σπουδαίο ιστορικό ρόλο, γιατί ματαίωσε τα σχέδια του αντιπάλου. Συγκράτησε οπωσδήποτε την κατάσταση και προσέφερε έτσι το βάθρο για να στηριχτεί και να συσσωρευτεί επάνω του η αμερικανική βοήθεια, που θα άρχιζε να κλίνει πια γρήγορα και ακράτητα την πλάστιγγα.

Αλλά από την πλευρά των ανταρτών; Και ο δικός τους σκοπός, που προέβλεπε γενικά την κάμψη και κατάρρευση του κράτους μέσα στο 1947 ή στις αρχές του 1948, δεν πραγματοποιήθηκε. Όμως και ο «Δημοκρατικός Στρατός» διέσωσε τον όγκο του, διατήρησε τη βασική του περιοχή άθικτη και ανακατέλαβε τις περισσότερες εδαφικές θέσεις του στο εσωτερικό της Ελλάδας.

Θα μπορούσε να επιτύχει περισσότερα, αν διέθετε κεφαλή επαγγελματική, ικανή να συλλάβει τα προβλήματα του πολέμου. Οι περιπτώσεις των Ιωαννίνων και των Γρεβενών είναι χαρακτηριστικές. Αλλά ο Ζαχαριάδης εξακολουθούσε να απεχθάνεται τους επαγγελματίες στρατιωτικούς και να πιστεύει ότι θα δημιουργούσε αυτο-

σχέδιους «λαϊκούς στρατηγούς», οι οποίοι θα σφυρηλατούνταν στο καμίνι του ανταρτοπόλεμου. Ο ανταρτοπόλεμος όμως δεν παύει να είναι πόλεμος. Και μπορεί μεν να δημιουργήσει εύκολα κατώτερα στελέχη, δύσκολα όμως επιτελείς ή διοικητές κλάσης, ικανούς να λύνουν τα τεχνικά προβλήματα ευρέων επιχειρήσεων.

Βέβαια οι επαναστατικοί αγώνες έχουν αναδείξει και πραγματικούς στρατιωτικούς ηγήτορες. Παράδειγμα αναμφισβήτητο αποτελεί ο στρατηγός Γκιάπ, αρχιστράτηγος των Βιέτ-Μινχ στην Ινδοκίνα (1945-1954) που ήταν πρώην δημοδιδάσκαλος. Οι περιπτώσεις όμως αυτές είναι σπάνιες και απαιτούν πολλά χρόνια πολεμικής εμπειρίας, στη διάρκεια των οποίων η τεχνική κατάρτιση αποκτάται με τίμημα πολλές καταστροφές. Άλλωστε εκείνη ήταν κατάσταση ανάγκης. Πού θα έβρισκαν οι Βιέτ-Μινχ τους επαγγελματίες στρατιωτικούς; Ενώ ο Ζαχαριάδης ηθελημένα τούς απομάκρυνε. Και οπωσδήποτε δεν βρέθηκε κανένας Έλληνας Γκιάπ για να τους αναπληρώσει.

Αυτή η παιδική ασθένεια του «Δημοκρατικού Στρατού» τον παρακολουθούσε και τώρα στην άνδρωσή του.

Ωστόσο η επιχείρηση «Τέρμινους» τερματιζόταν ενώ άρχιζε μια νέα ριζική φάση της ένοπλης αναμέτρησης. Προσέγγιζε η ώρα που το αμερικανικό πολεμικό υλικό θα έριχνε αποφασιστικά το βάρος του στην πλάστιγγα. Την 3η Αυγούστου 1947 έφτασε στον Πειραιά το πλοίο *Αμέρικαν Βίκτορυ*, που έφερνε το πρώτο φορτίο με στρατιωτικά είδη. Περιλάμβανε μόνο αυτοκίνητα, αλλά δεν θα αργούσε η μεταφορά και όπλων, τα οποία θα κατέφταναν με επιταχυνόμενο ρυθμό, για να αρχίσει από τον Νοέμβριο η εκτεταμένη παρουσία τους στο πεδίο των μαχών. Και είχε έρθει το πλήρωμα του χρόνου που το ΚΚΕ, δηλαδή ο Ζαχαριάδης, θα έπρεπε να λάβει και να διακηρύξει έμπρακτα τις αποφάσεις του μπροστά στην αμερικανική παρέμβαση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

ΜΕΤΑ ΤΟ ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

Η ΔΗΛΩΣΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟΥ ΓΙΑ «ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΩΝ ΒΟΥΝΩΝ» • ΜΑΖΙΚΕΣ ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ ΑΡΙΣΤΕΡΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ • ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΚΑΙ ΛΑΪΚΩΝ ΜΕ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟ ΤΟΝ ΣΟΦΟΥΛΗ • ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΙΔΕΑ • ΑΜΝΗΣΤΙΑ ΚΑΙ ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΤΩΝ ΕΞΟΡΙΣΤΩΝ • Η 3Η ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ • ΑΠΟΦΑΣΗ ΠΟΛΕΜΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΕΣΧΑΤΩΝ • ΠΑΥΣΗ ΤΟΥ *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ* • ΤΟ «ΣΧΕΔΙΟ Σ» ΤΩΝ ΑΝΤΑΡΤΩΝ • ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΕΠΙΘΕΣΗΣ ΣΤΟ ΜΕΤΣΟΒΟ • ΑΛΛΑΖΕΙ Η ΗΓΕΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ • ΟΙ ΑΝΤΑΡΤΕΣ ΠΑΙΡΝΟΥΝ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΤΟΝ ΧΕΙΜΩΝΑ • ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΗ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ • ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑΣ • ΑΝΑΚΗΡΥΣΣΕΤΑΙ Η «ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ» • ΤΟ ΚΚΕ ΚΑΙ ΤΟ ΕΑΜ ΕΚΤΟΣ ΝΟΜΟΥ • Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ • ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΤΩΝ ΑΝΤΑΡΤΩΝ • Η ΠΡΩΤΗ ΤΑΚΤΙΚΗ ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΗ

ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΙΟΥΝΙΟΥ 1947 στο Στρασβούργο είχε συνέλθει το συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γαλλίας. Δεν συμμετείχε τώρα στη γαλλική κυβέρνηση το κόμμα αυτό. Ο ριζοσπάστης πρωθυπουργός Ραμαντιέ είχε απομακρύνει τους κομμουνιστές υπουργούς, περιλαμβανομένου και του Μωρίς Τορέζ που ήταν αντιπρόεδρος της κυβέρνησης. Βρισκόταν όμως πάντα σε πλήρη ακμή και κατείχε ισχυρότατες θέσεις στο κοινοβούλιο, στη διοίκηση, στα συνδικάτα, στην παιδεία, στην οικονομία, στον στρατό, στις λαϊκές μάζες, και επιδρούσε πολύ σοβαρά στην κυβερνητική πολιτική, θετικά ή αρνητικά. Αποφεύγοντας τον πειρασμό ενός γαλλικού Δεκέμβρη κατά την απελευθέρωση, το ΚΚΓ αξιοποιούσε ανεμπόδιστα την ανάπτυξη που είχε αποκτήσει κατά την Κατοχή.

Στο συνέδριο του Στρασβούργου παρίσταντο αντιπρόσωποι των κομμουνιστικών κομμάτων όλου σχεδόν του κόσμου. Και το ΚΚΕ το εκπροσωπούσε ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης, πρόεδρος τότε της Επιτροπής Ελέγχου του κόμματος, επικεφαλής μεγάλης ομάδας στελεχών. Σε ακμή βρισκόταν το κομμουνιστικό κίνημα της Ευρώπης μέσα στην οικονομική κρίση της κατεστραμμένης ηπείρου, που μόλις αναδυό-

ταν από τα ερείπιά της. Και ήταν γεμάτες έξαρση οι συζητήσεις και διακηρύξεις του ΚΚΓ και των ξένων αντιπροσωπειών. Αλλά οι Δυτικοί κομμουνιστές παρέμεναν κατά βάθος σώφρονες και επιφυλακτικοί. Δεν παραδέχονταν ότι είχαν δημιουργηθεί επαναστατικές συνθήκες στην ευρωπαϊκή περιοχή. Και ήχησε παράξενα στο συνέδριο η βόμβα που ξαφνικά εκσφενδόνισε ο Μ. Πορφυρογένης.

Η δήλωση του ΚΚΕ

Το απόγευμα της 27ης Ιουνίου ο αντιπρόσωπος του ΚΚΕ δήλωσε:

«Ἡ ἀποφασιστικὴ πολεμικὴ ἐπίδοση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ τῆς Ἑλλάδας μπροστὰ στὸ γεγονὸς τῆς ἀμερικανοαγγλικῆς καὶ μοναρχοφασιστικῆς ἀδιαλλαξίας ἀναγκαστικὰ τείνει ν' ἀποκρυσταλλωθῇ καὶ ἀποκρυσταλλώνεται κιόλας πρὸς τὴ δημιουργία μιᾶς λεύτερης Ἑλλάδας μὲ δική της Κυβέρνηση καὶ δική της κρατικὴ ὑπόσταση. Γιὰ ἕνα τέτοιο πρᾶγμα ὑπῆρχαν καὶ πρὶν καὶ ὑπάρχουν καὶ σήμερα, ἀκόμα περισσότερο, ὅλες οἱ ἀπαραίτητες ἀντικειμενικές, στρατιωτικές, πολεμικές, ὑλικές, πολιτικές, ἠθικές, ψυχολογικές, μὰ καὶ γεωγραφικὲς προϋποθέσεις.

»Ἂν πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ εἴμαστε ἀκόμα κάπως διστακτικοί, εἶναι γιατὶ ἡ δύναμη τῆς λαϊκῆς πλειοψηφίας καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη ποὺ μᾶς ἔχει ὁ λαός, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ κάνουμε ὑποχωρήσεις δημοκρατικὰ ἀνεκτές, καὶ νὰ ἐξαντλοῦμε τὴν παραμικρὴ δυνατότητα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως μεριὰ γίνεται ὁλοένα καὶ περισσότερο φανερὸ ὅτι ἡ ἀδιαλλαξία τῆς ἀντίδρασης, ξένης και ντόπιας, δὲ βρίσκει δισταγμούς, καὶ ἀναγκαστικὰ τὸ ὑπέρτατο συμφέρο τῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας φέρνει πρὸς τὴ δημιουργία λεύτερης Ἑλλάδας μὲ δική της Κυβέρνηση».

Με ανάμικτα αισθήματα έγινε δεκτή η δήλωση. Μερικές αντιπροσωπείες την υποδέχτηκαν με ενθουσιασμό. Οι Γάλλοι όμως, οι Ιταλοί και οι άλλοι Δυτικοί κομμουνιστές έμεναν ψυχροί και επιφυλακτικοί. Τον Μάρτιο του 1946 στην Πράγα ο Τορέζ και ο Τολλιάτι –οι αρχηγοί του ΚΚΓ και ΚΚΙ– απέτρεψαν τον Ζαχαριάδη να πάρει τα όπλα. Τώρα τον απέτρεψαν –διά του Μ. Πορφυρογένη– να κόψει τις γέφυρες πίσω του ανακηρύσσοντας κυβέρνηση των βουνών. «Φροντίστε για συμβιβασμό, μην εξωθείτε τα πράγματα», ήταν η συμβουλή του πολύπειρου Τορέζ. Αλλά ο Πορφυρογένης είχε εντολή να προχωρήσει. Μετά ένα έτος, ο Ζαχαριάδης θα έλεγε: «Μερικοί από τους φίλους μας στη Δύση μάς είχαν συμβουλέψει να αποφύγουμε την ένοπλη αναμέτρηση. Αποδείχθηκε όμως ότι εμείς είχαμε δίκαιο και όχι εκείνοι...»

Ποιος είχε δίκιο βέβαια έμελλε να αποδειχτεί δραματικά πολύ σύντομα. Οπωσδήποτε όμως τότε –το καλοκαίρι του 1947– ο Ζαχαριάδης έδινε στο Στρασβούργο

την πρώτη απάντησή του στην αμερικανική επέμβαση. Θα ακολουθούσαν σε λίγο και άλλες απαντήσεις. Και η καθεμία θα έκαιγε και από μια γέφυρα.

Στο κενό

Πώς έγινε δεκτή η δήλωση του Στρασβούργου στην Αθήνα; Όλοι υπέθεταν ότι θα έχει ήδη εξασφαλίσει το ΚΚΕ την αναγνώριση της κυβέρνησης από τις ανατολικές κυβερνήσεις, με όλα τα επακόλουθα. Στην πραγματικότητα όμως κανένα από τα ανατολικά κράτη δεν είχε προσφέρει υπόσχεση αναγνώρισης. Δεν γνωρίζουμε αν και ο ίδιος ο Τίτο έδωσε καμιά διαβεβαίωση. Γιατί ήδη θα είχε αρχίσει να ωριμάζει στη συνείδησή του η ιδέα της αποκόλλησης από την τροχιά της Σοβιετικής Ένωσης και θα επιθυμούσε πια να υπάρχει στα νώτα του ένα καθεστώς φιλοδυτικό, όχι κομμουνιστικό. Ο Ζαχαριάδης προχωρούσε ακάλυπτος, αλλά πίστευε ότι, αν εμφάνιζε την κυβέρνησή του και αν κατόρθωνε να την εγκαταστήσει σε μια πόλη σταθερά, αυτομάτως ο ανατολικός συνασπισμός θα άφηνε τις επιφυλάξεις και θα τασσόταν επίσημα στο πλευρό της.

Η κυβέρνηση των Αθηνών όμως και όλοι οι εθνικόφρονες δεν γνώριζαν ότι ο αρχηγός του ΚΚΕ βάδιζε στο κενό. Παίρνοντας ως δεδομένο το αντίθετο, μήπως καταλήφθηκαν από πανικό και άρχισαν ζυμώσεις συνθηκολόγησης; Ίσως αυτό να ανέμενε ο Ζαχαριάδης. Και ίσως αυτό να συνέβαινε αν εξακολουθούσε η Ελλάδα να στηρίζεται μόνο στην Αγγλία. Αλλά τώρα τα πράγματα είχαν μεταβληθεί. Με τη συναίσθηση ότι στηρίζεται στην Αμερική, το καθεστώς αντέδρασε υπό μορφήν αντεπίθεσης. Και σκλήρυνε τη στάση του έναντι της Αριστεράς.

Μαζικές συλλήψεις

Δώδεκα μόλις ημέρες μετά τη δήλωση του Στρασβούργου, εκδηλώθηκε η πρώτη δυναμική αντίδραση της κυβέρνησης με ένα τεράστιο κύμα μαζικών συλλήψεων που εξαπολύθηκε τη νύχτα της 9ης Ιουλίου 1947 στην Αθήνα. Σε 2.613 ανήλθαν τα επισημασμένα άτομα που αρπάχτηκαν από τα κρεβάτια τους, πετάχτηκαν στην άνυδρη Ψυτάλλεια και μετά μια ημέρα μαρτυρίου της δίψας μεταφέρθηκαν με αρματαγωγά στην Ικαρία. Και ακολούθησαν τις άλλες ημέρες νέα κύματα χιλιάδων προσώπων.

Η κυβέρνηση έσπευσε την ίδια ημέρα να δικαιολογήσει την ενέργειά της εκείνη ως προληπτικό μέτρο εν όψει μαχητικής εξέγερσης των Αριστερών στην πρωτεύουσα που θα γινόταν την 1η πρωινή της 10ης Ιουλίου. Με το ίδιο πνεύμα έκανε την επομένη δηλώσεις και ο υπουργός Δημοσίας Τάξεως Ν. Ζέρβας, που έδωσε τη διαταγή των συλλήψεων, προσθέτοντας απίθανες λεπτομέρειες: ότι είχαν διεισδύσει στην Αθήνα 50-60.000 κομουνιστές για να συμμετάσχουν στην επανάσταση αυτή, ότι είχαν οργανώσει 14 τάγματα κρούσης και ότι μόλις πρόλαβαν οι Αρχές την τε-

λευταία ώρα να ματαιώσουν το φοβερό σχέδιο που είχε τη συνθηματική επωνυμία «Φ».

Φυσικά το σχέδιο «Φ», με τη μορφή που του προσέδιδαν, ήταν ανύπαρκτο. Αλλά, οπωσδήποτε, στις μαζικές εκείνες συλλήψεις περιλαμβάνονταν και πολυάριθμα μέλη της Αυτοάμυνας, που έτσι ο μηχανισμός της δέχτηκε βαρύ πλήγμα.

Προς κυβέρνηση ενότητας

Η αντίδραση προς την απειλή του ΚΚΕ επεκτάθηκε και στον πολιτικό τομέα. Εν όψει μιας φάσης πολύ σκληρότερης της ένοπλης αναμέτρησης, οι Αμερικανοί θεωρούσαν το σχήμα της Επτακέφαλης όχι ικανοποιητικό. Άλλωστε ο κορμός της κυβέρνησης, το Λαϊκό Κόμμα, ήταν καταφανές πως είχε φθαρεί και τη 10η Φεβρουαρίου 1947 είχε ακρωτηριαστεί με την αποχώρηση 16 βουλευτών που ίδρυσαν το Νέο Κόμμα υπό την ηγεσία του Σπύρου Μαρκεζίνη. Διαπραγματεύσεις άρχισαν αμέσως μεταξύ Λαϊκών και Φιλελευθέρων την 25η Αυγούστου, οι οποίες όμως δυσκολεύονταν από τη σταθερή αξίωση του Θεμ. Σοφούλη να προηγηθεί μια προσπάθεια κατευνασμού και από την εξίσου σταθερή απόφαση της Δεξιάς να σκληρυνθεί η πολιτική του κράτους. Παρά τη μεσολάβηση ενός έτους επιδεινούμενου πολέμου, οι δύο παρατάξεις του αστικού κόσμου στα τέλη του 1947 διατηρούσαν τις θέσεις που είχαν στα τέλη του 1946.

Η γεφύρωση του χάσματος φαινόταν αδύνατη. Αλλά ούτε και η κυβέρνηση των 7 μπορούσε να μείνει. Παραιτήθηκε την 23η Αυγούστου και ο Τσαλδάρης σχημάτισε τη μεθεπομένη αμιγή του Λαϊκού Κόμματος, η οποία όμως φαινόταν ότι είχε χαρακτήρα προσωρινότητας. Το φάσμα του μεγάλου κινδύνου ήταν τόσο απειλητικό, ώστε δεν μπορούσε να το αντιμετωπίσει ένα μόνο κόμμα. Και την 31η Αυγούστου έφτανε στην Αθήνα ο διευθυντής των υποθέσεων Εγγύς και Μέσης Ανατολής του αμερικανικού υπουργείου Εξωτερικών Λόυ Χέντερσον, ο οποίος έθεσε επιτακτικά στους πολιτικούς αρχηγούς το ζήτημα: «Πρέπει να σχηματίσετε κυβέρνηση αμέσως, πριν δούμε στον ορίζοντα την κυβέρνηση του Ζαχαριάδη».

Μετά πυρετώδεις διαπραγματεύσεις μιας εβδομάδας συμφώνησαν να κατασκευάσουν κυβερνητικό σχήμα Φιλελεύθεροι και Λαϊκοί, με πλήρη επικράτηση των απόψεων του Σοφούλη: θα προηγηθεί προσπάθεια κατευνασμού και, αν αποτύχαινε, θα ακολουθούσε η πιο σκληρή πολιτική απέναντι της Αριστεράς.

Παρέμβαση του ΙΔΕΑ

Στη λύση όμως αυτή της συνένωσης των δύο ιστορικών κομμάτων συνετέλεσε ένας νέος παράγοντας εκτός του Λόυ Χέντερσον: ξαφνικά ο ΙΔΕΑ ρίχτηκε στην πολιτική κονίστρα. Ο αντιστράτηγος Γ. Καραγιάννης στο βιβλίο του *Το Δράμα της Ελλάδος*,

σελ. 253-254, γράφει τα εξής, που ποτέ δεν διαψεύστηκαν μολονότι αναφέρει πρόσωπα τα οποία ζουν ακόμη:

«Ὁ Ι.Δ.Ε.Α. διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος ἐξαναγκάζεται νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὴν πολιτικὴν ὡς ρυθμιστικὸς παράγων, ἐκ τῶν παρασκηνίων.

»Αἱ λύσεις ἦσαν δύο. Ἢ νὰ ἀναλάβῃ ὁ Ι.Δ.Ε.Α. διὰ δυναμικῆς ἐνεργείας τὴν εὐθύνην τῆς διαχειρίσεως τῶν Ἐθνικῶν ζητημάτων, ἢ νὰ μεσολαβήσῃ μεταξὺ τῶν ἐθνικοφρόνων κομμάτων, ὅπως παραμερίζοντας τὰς μεταξύ των ἀντιθέσεις, συνεργασθῶσι διὰ τὴν καθολικὴν τοῦ Ἔθνους κινητοποίησιν, πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς κομμουνιστικῆς ἀπειλῆς.

»Ἐκ τῶν δύο τούτων λύσεων προεκρίθη ἡ δευτέρα, τῆς πρώτης παραμεινάσης ὡς λύσεως ἐσχάτης ἀνάγκης.

»Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1947 ὁ Ι.Δ.Ε.Α. ἀρχίζει τὰς πολιτικάς του ἐπαφάς...

»...Αἱ ἀντιλήψεις τῶν διαφόρων κομμάτων διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς κομμουνιστικῆς ἀπειλῆς, ὡς αὗται προέκυψαν ἐκ τῶν ἐπαφῶν τούτων, ἦσαν αἱ ἀκόλουθοι:

»α. Δεξιὰ κόμματα μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸ Λαϊκὸν κόμμα.

»Ἐπίστευον ὅτι ὁ κομμουνισμὸς ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθῇ δυναμικῶς, διὰ τῆς καθολικῆς τοῦ Ἔθνους κινητοποιήσεως...

»β. Κόμματα τοῦ Κέντρου μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων.

»Ἔβλεπον ὅτι ἡ κατάστασις ἀρχικῶς ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθῇ διὰ μέτρων κατευνασμοῦ καὶ ἐν περιπτώσει συνεχίσεως τοῦ κομμουνιστικοῦ ἀγῶνος, ἀντιμετώπισις τούτου δι' ἀνενδότου καὶ ἀπηνοῦς πολέμου. Αἱ ἀντιλήψεις αὗται ἐβασίζοντο ἐπὶ τῆς ἰδέας, ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὰς κομμουνιστικὰς δυνάμεις δὲν ἦσαν κομμουνισταί, ἀλλὰ Δημοκρατικοὶ πολῖται, ἐξαναγκασθέντες ὅπως καταφύγωσιν εἰς τὰς κομμουνιστικὰς συμμορίας, λόγῳ τῶν διώξεων τῆς δεξιᾶς...

»Ὁ Ι.Δ.Ε.Α. ἐπίστευεν ὅτι πᾶσα μετὰ τῶν κομμουνιστῶν συζήτησις ἢ μέτρον κατευνασμοῦ, θὰ ἀπετέλει μεγάλην διὰ τοὺς κομμουνιστὰς εὐκαιρίαν καὶ συνδρομὴν διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν των. Κατὰ συνέπειαν ὁ κομμουνισμὸς ἔπρεπε νὰ συντριβῇ ὁριστικῶς καὶ πλήρως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης...

»Ἔπρεπεν αἱ ἀντιγνωμίαι αὗται νὰ συμβιβασθῶσι καὶ νὰ συγκεντρωθῶσιν, ὥστε ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν ἐξ αὐτῶν πηγαζόντων μέτρων, ὄχι μόνον νὰ μὴν ἐπιδεινωθῇ ἡ κατάστασις, ἀλλ' ἀντιθέτως διαρκῶς νὰ βελτιοῦται.

»Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως δημιουργηθῇ Κυβέρνησις ἱκανοποιοῦσα ἁπάσας τὰς πολιτικὰς τάξεις, ἤρξατο ο Ι.Δ.Ε.Α. συγκεκριμένας καὶ ἀποφασιστικὰς ἐπαφάς, μεθ' ἁπάντων τῶν Ἀρχηγῶν κομμάτων καὶ πολλῶν βουλευτῶν ἐξ ὅλων τῶν ἐν τῇ Βουλῇ τάσεων.

»Συνηντήθη κατὰ σειρὰν μετὰ τῶν:

»Σπ. Μαρκεζίνη Ἀρχηγοῦ τοῦ Νέου Κόμματος.

»Γεώρ. Βαρβούτη ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων.

»Γεώρ. Παπανδρέου Ἀρχηγοῦ τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος.

»Σοφ. Βενιζέλου Ἀρχηγοῦ Βενιζελικοῦ Φιλελευθέρου Κόμματος.

»Παν. Κανελλοπούλου Ἀρχηγοῦ Ἑνωτικοῦ Κόμματος.

»Θεμ. Σοφούλη Ἀρχηγοῦ τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων.

»Δημ. Γιατζῆ Ἀρχηγοῦ τοῦ Γ.Ε.Σ.

»Ταγ/ρχου Ἄντερποντ βοηθοῦ Στρατιωτικοῦ ἀκολούθου Ἀμερικανικῆς Πρεσβείας.

»Κατὰ τὰς συναντήσεις ταύτας διεπιστώθη σύμπτωσις γνωμῶν ὡς πρὸς τὴν ἀνάγκην συντριβῆς τῆς κομμουνιστικῆς ἀνταρσίας, ἕκαστος ὅμως διετύπωνεν ἰδίας ἀπόψεις ὡς πρὸς τὰς ἀκολουθητέας μεθόδους, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

»Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον προέκυπτεν ἐκ τῶν ἐπαφῶν τούτων, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὄχι μόνον δὲν δυσηρεστήθη οὐδεὶς πολιτικὸς Ἀρχηγός, ἐκ τῆς ἐμφανίσεως ἐπισήμως τῆς ἐκπροσωπούσης τὸν εἰς τὸν Στρατὸν ὑπάρχοντα στρατιωτικὸν σύνδεσμον Ι.Δ.Ε.Α. ἀντιπροσωπείας, ἀλλὰ πάντες ἐξέφραζον πρὸς αὐτὴν αἰσθήματα θαυμασμοῦ καὶ Ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης, διὰ τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων Ἀξ/κῶν.

»Μετὰ τὴν λῆξιν τῶν ἐπαφῶν τούτων ἡ Δ.Δ. τοῦ Ι.Δ.Ε.Α., σχοῦσα ἐπανειλημμένας συσκέψεις μετὰ τοῦ πολιτικοῦ ἐκπροσώπου τῶν Φιλελευθέρων Γ. Βαρβούτη, προέκρινε τὰς κάτωθι πολιτικὰς λύσεις:

»1. Σχηματισμὸς Κυβερνήσεως Λαϊκῶν-Φιλελευθέρων ὑπὸ τὸν Θ. Σοφούλην, τῇ ὑποστηρίξει ὅλων τῶν Ἐθνικοφρόνων Κομμάτων.

»2. Σχηματισμὸς εὐρέως ἀντιπροσωπευτικῆς Κυβερνήσεως, διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς ταύτην ὅλων τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἐθνικοφρόνων Κομμάτων, ὑπὸ τὴν Προεδρίαν ἐξωκοινοβουλευτικῆς προσωπικότητος.

»3. Σχηματισμὸς Κυβερνήσεως τῇ συμμετοχῇ ὅλων τῶν Ἐθνικοφρόνων Κομμάτων δι' ἀντιπροσώπων των, ὑπὸ ἐξωκοινοβουλευτικὸν Πρωθυπουργόν.

»Ἐκ τῶν πολιτικῶν τούτων λύσεων ἐπραγματοποιήθη ἡ λύσις τοῦ σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως Λαϊκῶν-Φιλελευθέρων, διότι ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ

Λαϊκοῦ Κόμματος Κων. Τσαλδάρης, ἐδέχθη προθύμως διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος, νὰ μετάσχη Κυβερνήσεως ὑπὸ τὸν Θ. Σοφούλην, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι διέθετε μεγάλην ἔναντι τούτου πλειοψηφίαν Βουλευτῶν ἐν τῇ Βουλῇ».

Κυβέρνηση Σοφούλη

Έτσι την 7η Σεπτεμβρίου ορκιζόταν η νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Θ. Σοφούλη. Η σύνθεσή της ήταν η εξής:

Θ. Σοφούλης, Πρόεδρος.
Κ. Τσαλδάρης, Ἀντιπρόεδρος καὶ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν.
Γ. Στράτος, Στρατιωτικῶν.
Ἀλ. Σακελλαρίου, Ναυτικῶν.
Στ. Στεφανόπουλος, Συντονισμοῦ.
Δ. Χέλμης, Οἰκονομικῶν.
Γ. Μαυρομιχάλης, Ἐσωτερικῶν.
Ἀθ. Παπαθανάσης, Γεωργίας.
Α. Παπαδῆμος, Παιδείας.
Π. Χατζηπᾶνος, Μεταφορῶν.
Α. Πρωτοπαπαδάκης, Ἀνοικοδομήσεως.
Κ. Ροδόπουλος, Βορ. Ἑλλάδος.
Κ. Ρέντης, Δημοσίας Τάξεως.
Χρ. Λαδᾶς, Δικαιοσύνης.
Γ. Βαρβούτης, Ἐθν. Οἰκονομίας.
Φ. Ζαΐμης, Ἐφοδιασμοῦ.
Στ. Νικολαΐδης, Δημοσίων Ἔργων.
Δ. Δίγκας, Ἀεροπορίας.
Ἀπ. Ὀρφανίδης, Ὑγιεινῆς.
Θ. Δεσύλλας, Προνοίας.
Θ. Κιζάνης, Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας.
Μ. Μαυρογορδᾶτος, ὑφυπουργὸς παρὰ τῷ πρωθυπουργῷ.

Σε ηλικία 76 ετών, για δεύτερη φορά από την Απελευθέρωση, ο γηραιός Σοφούλης αναλάμβανε την πρωθυπουργία. Αειθαλής, ακατάβλητος, πονηρός και οξυδερκής, ήταν η επιφανέστερη πολιτική φυσιογνωμία της εποχής. Είχε πια καταστεί θρύλος με την αναπόσπαστη πίπα του και τη διαφημιζόμενη σοφία του. Πίστευε ότι η πολιτική τού κατευνασμού, που με τόση επιμονή υποστήριζε, θα υπονόμευε θανάσιμα τον «Δημοκρατικό Στρατό», αλλά ήταν αποφασισμένος –όπως το απέδειξε– να χτυπήσει με σκληρότητα μεγαλύτερη της Δεξιάς, αν ο κατευνασμός του

έπεφτε στο κενό. Και την 8η Σεπτεμβρίου σε ραδιοφωνικό του λόγο τόνιζε:

> *«Ἐὰν αἱ εἰρηνευτικαί μας προσπάθειαι μείνουν ἄκαρποι... θὰ ἡγηθῶμεν προσωπικῶς τῆς σταυροφορίας διὰ νὰ πλήξωμεν τὸν ἐχθρὸν μὴ φειδόμενοι οὐδενὸς μέσου».*

Τη 10η Σεπτεμβρίου η κυβέρνηση αποσπούσε την εμπιστοσύνη της Βουλής με παμψηφία (επί 280 παρόντων βουλευτών συγκέντρωσε 279 ψήφους). Την επομένη εγκρινόταν ψήφισμα περί αμνηστίας που δημοσιευόταν στο υπ' αριθμ. 197 φύλλο της *Εφημερίδος της Κυβερνήσεως*, που η κυριότερη διάταξή του θέσπιζε:

> *«Ὅσοι ἐκ τῶν στασιαστῶν ἀρχηγῶν, ὁδηγῶν ἢ συστασιωτῶν παρουσιασθῶσιν ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος αὐτοβούλως εἰς τὴν πλησιεστέραν δικαστικήν, στρατιωτικὴν ἢ ἀστυνομικὴν ἀρχήν... καὶ ἀφοπλισθῶσιν ἐφ' ὅσον ὁπλοφοροῦν, ἀμνηστεύονται αὐτοδικαίως δυνάμει τοῦ παρόντος... καὶ ἀπολύονται ἀμέσως ὑπὸ τῶν εἰς οὓς παρεδόθησαν...»*

Και τη 17η Σεπτεμβρίου ακουγόταν η γεροντική φωνή του πρωθυπουργού ώς τα πιο απρόσιτα βουνά. Αεροπλάνα σκόρπιζαν προκηρύξεις του σε όλες τις ανταρτοκρατούμενες περιοχές μέχρι τα σύνορα:

> *«Ὅσοι πραγματικοὶ Ἕλληνες προσέλθετε... Παντοῦ ὅπου παρουσιασθῆτε, θὰ σᾶς ὑποδεχθοῦν σὰν ἀδελφούς... Ἐὰν δὲ οἱονδήποτε κρατικὸν ὄργανον τολμήσει νὰ παραβιάση καὶ νὰ καταστρατηγήση τὰς ἀποφάσεις τῆς κυβερνήσεως θὰ τιμωρηθῆ ἀμείλικτα καὶ παραδειγματικά».*

Συγχρόνως διατασσόταν η απόλυση του μεγαλύτερου μέρους των συσσωρευμένων στην Ικαρία εξόριστων. Κατά μάζες πράγματι επανέρχονταν με αρματαγωγά. Ο διοικητής μάλιστα του στρατοπέδου ταγματάρχης της χωροφυλακής Κανταράκης έδειξε υπερβάλλοντα ζήλο. Από τους 7.200 δεν κράτησε παρά μερικές εκατοντάδες και αργότερα, όταν η κατάσταση σκλήρυνε, παραπέμφθηκε σε έκτακτο στρατοδικείο για τη γενναιοδωρία του εκείνη.

Αδιαλλαξία

Είναι γεγονός ότι επί μερικές εβδομάδες επικρατούσε πράγματι ατμόσφαιρα ύφεσης. Οι εκτελέσεις είχαν ανασταλεί, οι Αριστερές εφημερίδες και τα γραφεία του ΚΚΕ-ΕΑΜ λειτουργούσαν ομαλά, και δημιουργούνταν μια εικόνα χαλάρωσης, που προσπαθούσε να δώσει την εντύπωση ότι προσφερόταν στο ΚΚΕ μια έσχατη ευκαιρία να καταπαύσει τον πόλεμο και να συμβιβαστεί, πριν η αμερικανική επέμβαση κινηθεί σαν οδοστρωτήρας.

Υπήρχε πράγματι τέτοια ευκαιρία; Και πώς την αντιμετώπιζε το ΚΚΕ; Ο Δ. Κούσουλας στο προαναφερόμενο βιβλίο του (σελ. 201) γράφει:

«Οἱ κομμουνισταὶ εἶχαν πλέον ἀπομονωθῆ τελείως. Ἦτο καιρὸς νὰ σταματήσουν τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ ὀπισθοχωρήσουν ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ. Δὲν θὰ ἐχρειάζετο οὔτε κἂν ἐπίσημη δήλωσις ὅτι σταματοῦν τὶς ἐχθροπραξίες. Ἁπλῶς, οἱ ἀντάρτες θὰ ἐπέστρεφαν στὰ χωριά τους ἐπωφελούμενοι τῆς ἀμνηστίας ποὺ εἶχε δοθῆ».

Αλλά τα πράγματα είχαν μεταβληθεί τώρα. Γιατί η φράση αυτή του παραπάνω συγγραφέα δείχνει ότι κυβέρνηση, καθεστώς και Αμερικανοί εννοούσαν ως κατευνασμό αποκλειστικά τον άνευ όρων αφοπλισμό και παράδοση της Αριστεράς. Όταν εξαγγέλθηκε το Δόγμα Τρούμαν, ορισμένοι αστικοί πολιτικοί κύκλοι απέβλεπαν σε συνεννόηση με το ΕΑΜ για ένα συμβιβασμό. Ο Ζαχαριάδης τότε την απέρριψε. Τώρα και αυτός ο Σοφούλης απέκλειε κάθε επαφή με την Αριστερά πριν παραδώσει τα όπλα, αντίθετα με ό,τι έγινε κατά τη Βάρκιζα. Και αυτή η αμνηστία αποτελούσε προσφορά προς τα κάτω, προς τους αντάρτες που τους καλούσε να εγκαταλείψουν την ηγεσία τους.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το καθεστώς και οι Αμερικανοί έδειχναν ότι, αφού απέφυγαν τον κλονισμό την άνοιξη και το καλοκαίρι, τώρα δεν απέβλεπαν ουσιαστικά στον συμβιβασμό. Δημιουργούσαν συνθήκες που προεξοφλούσαν την απόρριψη της προσφοράς εκ μέρους του ΚΚΕ.

Ο Ζαχαριάδης απορρίπτει

Αλλά και ο Ζαχαριάδης έδειχνε αποφασισμένος να συνεχίσει την ένοπλη πάλη και κατά τη φάση της αμερικανικής παρέμβασης. Έτσι, η ηγεσία των δύο πλευρών βάδιζε προς την τελεσίδικη εκκαθάριση των λογαριασμών διά των όπλων στα πεδία των μαχών. Και η ένοπλη αναμέτρηση οδηγιόταν προς το συγκλονιστικό αποκορύφωμά της.

Η δήλωση του Στρασβούργου ήταν η πρώτη εκδήλωση του Ζαχαριάδη ότι αποδέχεται την «αμερικανική πρόκληση». Θα ακολουθούσε σύντομα δεύτερη εκδήλωση. Οι μέρες περνούσαν χωρίς να εμφανίζεται η «κυβέρνηση των βουνών». Αλλά οι διαδικασίες για τη δημιουργία «ντε φάκτο» κυβερνητικού καθεστώτος στην ανταρτοκρατούμενη περιοχή, πράγμα που σήμαινε αποφασιστική εμμονή στον αγώνα, προχωρούσαν με ταχύτητα. Λίγες εβδομάδες μετά το Στρασβούργο, το Γενικό Αρχηγείο του «Δημοκρατικού Στρατού» ανήγγειλε ότι αναλαμβάνει προσωρινά συντακτικές εξουσίες και άρχιζε να εκδίδει αθρόα αποφάσεις οι οποίες είχαν ισχύ διαταγμάτων νόμων ή και συντακτικών πράξεων. Και τη 16η Αυγούστου 1947 με μια τέτοια συντακτική πράξη 12 άρθρων καταλυόταν το πολίτευμα της βασιλευομένης, καθαιρούνταν «ο Παύλος και η δυναστεία των Γκλύξμπουργκ» και ανακηρυσσόταν η

Δημοκρατία ως πολίτευμα της Ελλάδας. Η πράξη αυτή θα υποβαλλόταν «για έγκριση στη λαϊκή εθνοσυνέλευση μόλις συγκληθεί».

Τρίτη εκδήλωση έγινε την 5η Σεπτεμβρίου, όταν ο γενικός αρχηγός του «Δημοκρατικού Στρατού» στρατηγός Μάρκος απέστειλε στον ΟΗΕ ένα αξιοσημείωτο υπόμνημα. Εμφανιζόταν με την εξής ιδιότητα:

> *«Τὸ Γενικὸ Ἀρχηγεῖο τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ Ἑλλάδας ἀποτείνεται σήμερα πρὸς τὴ Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Ὀργανισμοῦ Ἐνωμένων Ἐθνῶν, ὄχι μόνο σὰν ἐκπρόσωπος τοῦ δημοκρατικοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδας μὰ καὶ σὰν ἐπίσημος κυβερνητικὸς ἐκπρόσωπος τῆς περιοχῆς τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας».*

Και συνέχιζε:

> *«Τὸ Γενικὸ Ἀρχηγεῖο ἔχει τὴν ἀτράνταχτη πεποίθηση ὅτι ἡ Γενικὴ Συνέλευση τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν Ἐνωμένων Ἐθνῶν μπορεῖ νὰ βοηθήσει σήμερα τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ ν' ἀποκαταστήσει τὴν ὁμαλότητα, εἰρήνη, ἑνότητα καὶ τάξη στὴν πατρίδα του.*
>
> *»Βασικὴ προϋπόθεση γιὰ νὰ γίνει αὐτὸ εἶναι ν' ἀποκλειστεῖ κάθε ἐξωτερικὴ ἐπέμβαση καὶ νὰ δοθεῖ στὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἡ δυνατότητα ν' ἀποκαταστήσει τὴ δημοκρατία καὶ ν' ἀποφασίσει μόνος του γιὰ τὴν κυβέρνηση ποὺ θέλει.*
>
> *»Αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ κάνει μονάχα ἂν σχηματιστεῖ μιὰ κυβέρνηση ποὺ νὰ περιλάβει ὅλα τὰ πραγματικὰ δημοκρατικὰ κόμματα».*

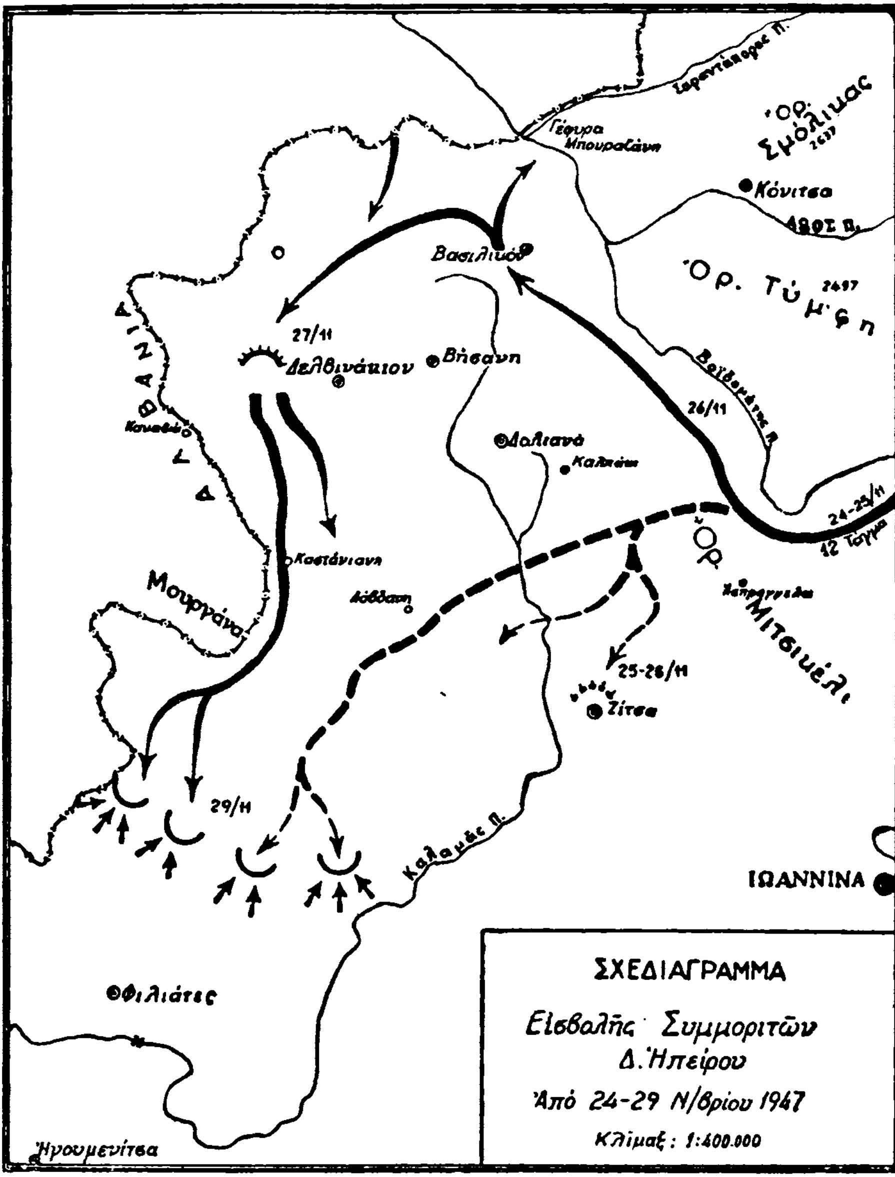
Είναι φανερό ότι ο όρος για κυβέρνηση από τα «πραγματικά δημοκρατικά κόμματα» υπονοούσε συμμετοχή του ΕΑΜ και του ΚΚΕ, και αυτομάτως γινόταν απαράδεκτος από την αντίπαλη παράταξη.

Η 3η Ολομέλεια

Τέταρτη, όμως, και αποφασιστικότερη εκδήλωση, αληθινός σταθμός στην πορεία του πολέμου, ήταν οι αποφάσεις της 3ης Ολομέλειας του ΚΚΕ που συνήλθε τη 12η-15η Σεπτεμβρίου 1947. Έξι μόνο από τα τακτικά μέλη της Κεντρικής Επιτροπής είχαν συνέλθει. Τα άλλα απουσίαζαν λόγω των συνθηκών ή είχαν τουφεκιστεί. Και ο Ζαχαριάδης επέβαλε εύκολα τη γραμμή του, η οποία ήταν: πόλεμος μέχρις εσχάτων.

Στην απόφασή της η 3η Ολομέλεια διακηρύσσει ότι:

> *«Ὁ ἔνοπλος ἀγῶνας τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ τῆς Ἑλλάδας ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ ἐπιβεβλημένη ἀπάντηση ποὺ ὁ λαὸς καὶ ἡ Ἑλλάδα ἔχουν νὰ δώσουν στοὺς ξένους καταχτητὲς καὶ τοὺς ντόπιους ὑποταχτικούς τους».*

Σχεδιάγραμμα της εισβολής των ανταρτών στη Δυτική Ήπειρο το φθινόπωρο του 1947, μετά τη λήξη των επιχειρήσεων «Τέρμινους». Ήταν η μέρα της αντεπίθεσης του «Δημοκρατικού Στρατού» (από το βιβλίο του υποστράτηγου Δ. Ζαφειρόπουλου Ο Αντισυμμοριακός Αγών*).*

Για τους σκοπούς του πολέμου, η απόφαση αφήνει να υπονοηθεί ότι αποβλέπει στο να δεχτούν «οι βέβηλοι καταχτητές και οι ντόπιοι δούλοι τους... τη δημοκρατική λύση για το ελληνικό ζήτημα που προτείνει το ΕΑΜ και υποστηρίζει όλη η δημοκρατική ανθρωπότητα». Δηλαδή τον σχηματισμό κυβέρνησης των «πραγματικά δημοκρατικών κομμάτων», με συμμετοχή, φυσικά, του ΕΑΜ και του ΚΚΕ. Ο όρος αυτός φαίνεται μάλλον μετριοπαθής. Πιο κάτω όμως η Ολομέλεια διακηρύσσει ότι αποφάσισε (περιοδικό *Νέος Κόσμος*, έκδ. ΚΚΕ, τόμ. 8ος, Αύγουστος 1950, σελ. 478)

> *«νὰ μεταθέση τὸ κέντρο βάρους τῆς δράσεως τοῦ κόμματος στὸ στρατιωτικοπολιτικὸ τομέα μὲ σκοπὸ νὰ κάνη τὸ Δημοκρατικὸ Στρατὸ τὴ δύναμη ποὺ θὰ ἐπιτύχη στὸ συντομώτερο δυνατὸ χρόνο τὴ δημιουργία μιᾶς ἐλεύθερης Ἑλλάδας, βασικὰ σὲ ὅλες τις περιοχὲς τῆς Βόρειας Ἑλλάδας».*

Πιο κάτω η απόφαση αναφέρει:

> *«Ἡ 3η ὁλομέλεια ἐνέκρινε ὁμόφωνα τὴν πολιτικὴ δουλιὰ τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΚΚΕ ἀπὸ τὴ 2η ὁλομέλεια τῆς ΚΕ, καθὼς καὶ τὴ γραμμὴ τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ ΚΚΕ στὸ συνέδριο τοῦ ΚΚ Γαλλίας στὸ Στρασβοῦργο. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς ὁλομέλειας ἔγινε εἰδικὴ στρατιωτικὴ σύσκεψη ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση καὶ τὰ στρατιωτικὰ προβλήματα τοῦ ἀγώνα. Ἡ σύσκεψη διαπίστωσε τὸ πραγματοποιήσιμο ἀπὸ στρατιωτικὴ ἄποψη τῶν πολιτικῶν ἐπιδιώξεων τοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος σήμερα».*

Η απόφαση της 3ης Ολομέλειας ανακοινώθηκε περιληπτικά από τον ραδιοφωνικό σταθμό των ανταρτών (Ραδιοφωνικός Σταθμός της Ελεύθερης Ελλάδας του «Δημοκρατικού Στρατού») που λειτουργούσε από το καλοκαίρι του 1947. Την 8η Οκτωβρίου ορισμένες περικοπές της δημοσιεύτηκαν στις εφημερίδες *Ριζοσπάστης* και *Ελεύθερη Ελλάδα* των Αθηνών, συνοδευόμενες με άρθρο του Ν. Ζαχαριάδη ευθυγραμμισμένο με το πνεύμα της απόφασης.

Ο Ζαχαριάδης τότε δεν βρισκόταν στην Αθήνα. Από τον Μάιο του 1947 τα ίχνη του είχαν εξαφανιστεί. Παρά την εντατική του παρακολούθηση από την αστυνομία, διέφυγε κατά μυστηριώδη τρόπο σε ένα από τα συχνά ταξίδια του στη Θεσσαλονίκη. Δεν εμφανίστηκε όμως αμέσως στα βουνά, γιατί το ΚΚΕ εξακολουθούσε να παρουσιάζεται σαν άσχετο με τον ανταρτοπόλεμο –τον οποίο εμφάνιζε ως αυθόρμητο κίνημα του δημοκρατικού λαού– προσπαθώντας να διατηρήσει τη νόμιμη λειτουργία του. Αλλά στην 3η Ολομέλεια ήταν παρών και προσωπικά υπαγόρευσε την απόφασή της.

Ο *Ριζοσπάστης*

Το άρθρο του εκείνο, με τίτλο «Υπέρ βωμών και εστιών», ήταν μία υιοθέτηση της ένοπλης δράσης. Η κυβέρνηση απέφυγε και τότε να ταυτίσει το ΚΚΕ με τον ανταρ-

τοπόλεμο. Μετά 10 ημέρες όμως, ο *Ριζοσπάστης* και η *Ελεύθερη Ελλάδα* παύτηκαν οριστικά με βουλεύματα του Εφετείου Αθηνών. Τα γραφεία τους έκλεισαν και τα έπιπλά τους κατασχέθηκαν. Η διαδικασία του κλεισίματος υπήρξε κεραυνοβόλα: την προηγουμένη, 17 Οκτωβρίου, εγκρίθηκε από την Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως της Βουλής το ψήφισμα ΛΑ', συμπληρωματικό του Γ' Ψηφίσματος, που περιλάμβανε αυστηρότερες διατάξεις κατά του Τύπου. Μέσα σε τρεις ώρες από τη στιγμή που ο υπουργός Δικαιοσύνης Λαδάς είχε υποβάλει το σχέδιο του ψηφίσματος στην Επιτροπή, είχε ήδη δημοσιευτεί στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* και αποτελούσε νόμο του κράτους.

Το μεσημέρι της 18ης Οκτωβρίου συνήλθε το Συμβούλιο Εφετών και στις 4 μ.μ. εξέδιδε την απόφαση της οριστικής παύσης των δύο εφημερίδων. Αμέσως κοινοποιήθηκε στην αστυνομία και στις 6 μ.μ. η Γενική Ασφάλεια σφράγιζε τα γραφεία τους, ενώ οι επιγραφές τους αφαιρούνταν. Αφέθηκε μόνο να εκδίδεται η εβδομαδιαία έκδοση του *Ριζοσπάστη*, ο *Ρίζος της Δευτέρας*, και, πέρα από αυτόν, από τον Τύπο της Αριστεράς παρέμεινε η Μάχη της ΕΛΔ με εκδότη τον Ηλία Τσιριμώκο και διευθυντή σύνταξης τον Ι. Τσιριμώκο (Γιάννη Μαρή).

Το «Σχέδιο Σ»

Αλλά η κατάσταση επιδεινωνόταν από μέρα σε μέρα. Ελάχιστη ανάπαυλα επικράτησε μετά τη λήξη του «Τέρμινους» και ο πόλεμος επαναλήφθηκε με σφοδρότητα και με πρωτοβουλία των ανταρτών.

Στην 3η Ολομέλεια και στις συσκέψεις που ακολούθησαν καταρτίσθηκε από τον Ζαχαριάδη και τους επιτελείς του το «Σχέδιο Σ», που έβαζε ως άμεση στρατηγική επιδίωξη την κατάληψη του υψιπέδου της Κοζάνης, δηλαδή του χώρου που τον περιέβαλλαν τα όρη Καϊμακτσαλάν, Βέρμιο, Πιέρια, Χάσια, Σμόλικας, Κάμενικ και μέσα στον οποίο περικλείονταν οι πόλεις Κοζάνη, Αμύνταιο, Γρεβενά, Σιάτιστα, Πτολεμαΐδα.

Ταυτόχρονα θα απομονωνόταν η Ήπειρος με την κατάληψη του Μετσόβου και τη σταθερή αποκοπή της βασικής αρτηρίας Τρικάλων-Ιωαννίνων, καθώς και με την αποκοπή της οδού Ιωαννίνων-Άρτας. Αποτέλεσμα αυτής της απομόνωσης θα ήταν να καταληφθεί η Δυτική Ήπειρος.

Έτσι θα διευρυνόταν σε μεγάλο βαθμό η μόνιμα ανταρτοκρατούμενη περιοχή στη ΒΔ Ελλάδα. Και παράλληλα θα αναπτυσσόταν η δράση σε όλη τη χώρα με συγκεντρωτικές επιθέσεις εναντίον πόλεων και άπαυτο ανταρτοπόλεμο εναντίον των συγκοινωνιών ή άλλων μικρών στόχων.

Ο Ζαχαριάδης έβρισκε ότι αυτή η ευθεία αντιπαράθεση θα υπονόμευε σε τέτοιο βαθμό τη δύναμη του στρατού και του κράτους το φθινόπωρο και το χειμώνα του

1947, ώστε θα ματαίωνε τη νέα στρατιωτική εξόρμηση το 1948, θα προλάβαινε δηλαδή την επενέργεια της αμερικανικής παρεμβολής και θα ανάγκαζε το καθεστώς να συνθηκολογήσει.

Στρατός 60.000

Για ένα τέτοιας ολκής όμως σχέδιο χρειάζονταν δυνάμεις. Η 3η Ολομέλεια έταξε σαν άμεσο σκοπό την αύξηση των ανταρτών σε 50.000-60.000. Έτσι θα σχηματίζονταν αρκετές εφεδρείες για την εφαρμογή του «Σχεδίου Σ», οι οποίες θα αναπτύσσονταν με ταχύτητα παραπέρα, καθώς θα καταλαμβάνονταν νέες περιοχές και θα επιστρατευόταν ο πληθυσμός τους.

Ήταν ρεαλιστικοί αυτοί οι υπολογισμοί; Ευθύς εξαρχής φαίνονταν ανεδαφικοί. Γιατί η βασική προϋπόθεση της υλοποίησης, ο στρατός των 50.000-60.000 ανδρών, ήταν απραγματοποίητη. Η στρατολογική βάση των ανταρτών, αντί να διευρύνεται, στένευε συνεχώς. Η κυβέρνηση εξανάγκαζε τους χωρικούς να εγκαταλείπουν την ύπαιθρο και να συγκεντρώνονται στις πόλεις. Ήταν οι λεγόμενοι «συμμοριόπληκτοι».

Το μέτρο αυτό προκαλούσε μεγάλη οικονομική και οργανωτική επιβάρυνση στο κράτος και υψώνονταν συνεχώς φωνές αντιρρήσεων. Αλλά αποδείχτηκε αποτελεσματικό. Ξέκοβε τους αντάρτες από τις πηγές της δύναμής τους και, όπως είπαμε, υπήρξε ένας από τους σοβαρούς συντελεστές της τελικής ήττας τους.

Ο Ζαχαριάδης όμως δεν έλαβε υπόψη αυτή την πραγματικότητα. Με τη δύναμη που παρέτασσε ήδη ο «Δημοκρατικός Στρατός», που έφτανε την εποχή της 3ης Ολομέλειας (Οκτώβριος 1947) τους 18.500, εξαπέλυσε αδίστακτα το «Σχέδιο Σ». Είχε προωθηθεί άλλωστε ο εξοπλισμός των ανταρτών με την άφιξη όπλων από τη Γιουγκοσλαβία και σε δευτερεύοντα βαθμό από την Αλβανία και τη Βουλγαρία. Και είχε τελειοποιηθεί η οργάνωσή τους. Οι επιχειρήσεις του Ιουλίου υπήρξαν ενέργειες τακτικής περίπου μορφής. Τώρα δεν αρκούσε πια ο κλασικός ανταρτοπόλεμος, που στηριζόταν στη διασπορά των δυνάμεων. Για στόχους τόσο σοβαρούς, ήταν απαραίτητη η εφαρμογή της συγκέντρωσης των δυνάμεων στις κύριες κρούσεις –χωρίς να εγκαταλείπεται η δράση ανταρτικής μορφής για τις δευτερεύουσες κρούσεις–, που προϋπέθεταν μια οργάνωση ανωτέρου επιπέδου.

Ήδη από τα μέσα του 1947 τα αρχηγεία συγκροτούσαν τάγματα. Το φθινόπωρο εμφανίστηκαν οι ταξιαρχίες του «Δημοκρατικού Στρατού», που περιλάμβαναν 3 με 4 τάγματα. Κάθε τάγμα είχε τρεις λόχους ακροβολιστών και ένα λόχο μηχανημάτων (με 2-3 πολυβόλα και 2 όλμους των 81 χιλιοστών) με δύναμη 300-400 ανδρών. Κάθε ταξιαρχία είχε δύναμη 750-1.300 ανδρών. Και αργότερα θα σχηματίζονταν μεραρχίες. Με αυτή τη σύνθεση εξόρμησαν οι αντάρτες τον Οκτώβριο του 1947, σε μια ευρύτατη προσπάθεια.

Αλλαγή ηγεσίας

Πώς αντιμετώπιζε ο στρατός την κατάσταση την ίδια εποχή;

Λίγο μετά την 3η Ολομέλεια συνήλθε στον Βόλο (16-18 Οκτωβρίου) ειδική πολιτικοστρατιωτική σύσκεψη υπό την προεδρία του βασιλιά Παύλου. Όλοι είχαν συναίσθηση της κρισιμότητας των συνθηκών και ο Αμερικανός στρατηγός Λάιβσεϋ εξέφρασε την κοινή αντίληψη λέγοντας σε δραματικό τόνο: «Οι συμμορίτες έχουν ή πλησιάζουν να έχουν την πρωτοβουλία των επιχειρήσεων. Μόνο με την επίθεση θα αντιδράσουμε, και αυτό που προέχει τώρα είναι μια πιο επιθετική στρατιωτική ηγεσία».

Ομόφωνη όμως υπήρξε η διαπίστωση ότι ήταν αναγκαία η άμεση αύξηση της δύναμης του στρατού. Αλλά οι Αμερικανοί δεν την ενέκριναν ακόμη. Πάντως συμφώνησαν στην ενίσχυση της εθνοφρουράς, η οποία θα έφτανε τα 40 τάγματα και λίγο αργότερα τα 60 τάγματα. Έτσι θα απελευθερώνονταν αντίστοιχες μονάδες για να προστεθούν στον «στρατό εκστρατείας». Ταυτόχρονα θα πολλαπλασιάζονταν οι δυνάμεις των «κομμάντος» (καταδρομών) που ήδη περιλάμβαναν 40 λόχους συνολικής δύναμης 2.800 επίλεκτων στρατιωτών.

Όσον αφορά την «επιθετική στρατιωτική ηγεσία», συμφωνήθηκε με ομοφωνία να γίνει αμοιβαία αντικατάσταση του αρχηγού ΓΕΣ με τον διοικητή της Στρατιάς. Ο στρατηγός Γιατζής αναλάμβανε την αρχηγία του ΓΕΣ και ο στρατηγός Κ. Βεντήρης, ως δυναμικότερος, τη διοίκηση της Ι Στρατιάς. Αλλά, παρά την ορμητικότητά του, δεν μπορούσε να αναλάβει την πρωτοβουλία. Οι αντάρτες είχαν αρχίσει πια τη μεγάλη τους αντεπίθεση. Και ώς το τέλος του 1947 ο στρατός θα περιοριστεί ουσιαστικά σε αμυντική στάση.

Η μάχη του Μετσόβου

Ήταν όμως σε θέση ο «Δημοκρατικός Στρατός» σε εκείνη την αποφασιστική εξόρμηση να πραγματοποιήσει τους τεράστιους σκοπούς που του έτασσε ο Ζαχαριάδης;

Στις 10 τη νύχτα της 18ης Οκτωβρίου 1947, η αντεπίθεση του «Δημοκρατικού Στρατού» εξαπολύθηκε με πρώτο στόχο το Μέτσοβο. Τέσσερα τάγματα και μια διλοχία προσέβαλαν σφοδρότατα την περιοχή της στρατηγικής κωμόπολης, ενώ δύο τάγματα επιτέθηκαν δυτικά του Μετσόβου στον τομέα της Χρυσοβίτσας και άλλα αποσπάσματα ενεργούσαν κατά μήκος της οδού από Μέτσοβο μέχρι Καλαμπάκα. Την άμυνα του κόμβου του Μετσόβου είχε αναλάβει η 75η ταξιαρχία, με την ενίσχυση μερικών πυροβόλων και δυνάμεων ΜΑΥ. Μέσα στην κωμόπολη και στα δεσπόζοντα υψώματα ήταν εγκατεστημένο το 584 Τάγμα Πεζικού.

Η μάχη υπήρξε σκληρή και αμφίρροπη. Οι αντάρτες μπήκαν στο Μέτσοβο, αλλά μετά εξαήμερο αμφίρροπο αγώνα, χάρη στη συρροή ενισχύσεων και από ξηρά και

από αέρα, εκτοπίστηκαν. Την 24η Οκτωβρίου η σύγκρουση είχε λήξει με την εγκατάλειψη του στόχου από τους αντάρτες, που αποσύρθηκαν προς τα ανατολικά. Έτσι η προσπάθεια να αποκοπεί η στρατηγική αρτηρία ματαιώθηκε, αλλά και οι αντάρτες σποραδικά μπορούσαν να τη διασχίσουν.

Υπήρξε πάντως πολύ δύσκολη η απόκρουση και η απώθηση της επίθεσης. Ο διοικητής της Στρατιάς Κ. Βεντήρης, με το επιθετικό πνεύμα που τον διέκρινε, θέλησε να κάνει εκμετάλλευση της επιτυχίας. Και την 24η Οκτωβρίου εξέδιδε την παρακάτω διαταγή:

> *«Ὁ ἑλιγμὸς Α. καὶ Β.Α. Μετσόβου, βραδύτατα μέν, ἀλλ' ἐπιτυχῶς ἐξελισσόμενος, ἐπιβάλλει ὅπως διατεθοῦν ἅπασαι αἱ Μονάδες εἰς γενικὴν ἐπίθεσιν, πρὸς κατάληψιν τοὐλάχιστον τῆς γραμμῆς Σμόλικας-Σαμαρίνα-Σκοῦρτζα. Νῦν βοηθούμεθα ἀπὸ Πυροβολικὸν καὶ Ἀεροπορίαν, ἔχοντες ἐνώπιόν μας ὡς ἀντίπαλον συμμορίτας ρακενδύτους καὶ λίαν καταπεπονημένους ἐξ ἐπιχειρήσεως μιᾶς ἑβδομάδος. Ἀναλογισθῆτε τὴν εὐθύνην, ὅτι μετά τινας ἑβδομάδας θὰ χρειασθῇ πολλαπλῆ προσπάθεια πρὸς κατάληψιν τῆς ἀνωτέρω γραμμῆς, ἀπαραιτήτου πρὸς σμίκρυνσιν τῆς συμμοριακῆς περιοχῆς καὶ ἄνεσιν στρατηγικὴν ἰδικῆς μας. Συγκρότημα Δόβα μᾶλλον ἀπασχολεῖται καὶ ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ δράσῃ ἐνεργητικώτερον. Σᾶς προσκαλῶ ἀκόμη μίαν φορὰν τάχιστα εἰς γενικὴν ἐπίθεσιν».*

Αλλά οι δυνάμεις της περιοχής ήταν καταπονημένες. Και η εξόρμηση που επιχείρησαν ύστερα από λίγο καθηλώθηκε, χάρη και στην κακοκαιρία.

Ο ελιγμός της Δ. Ηπείρου

Παρά την αποτυχία στο Μέτσοβο –που αργότερα ο Μάρκος Βαφειάδης τη χαρακτήρισε απερίφραστα «ήττα»– ο Ζαχαριάδης επέμενε στην κατάληψη της Δ. Ηπείρου. Μόλις ανασυγκροτήθηκαν οι δυνάμεις του, εξαπέλυσε νέα επίθεση δυτικά της οδού Ιωαννίνων-Άρτας, με στόχο το καίριο και επιβλητικό όρος Μουργκάνα. Και το απόγευμα της 25ης Οκτωβρίου 1947, με ομίχλη και καταρρακτώδη βροχή, εξόρμησαν έξι τάγματα ανταρτών. Δύναμη στρατού 7 ταγμάτων, που εκκίνησε η VIII Μεραρχία του στρατού, αιφνιδιάστηκε και δεν μπόρεσε να κρατήσει τη Μουργκάνα, που καταλήφθηκε από τους αντάρτες. Και, στο σημείο αυτό, ο υποστράτηγος Ζαφειρόπουλος παρατηρεί (στο βιβλίο του, σελ. 301):

> *«Ἡ κατάληψις τῆς Μουργκάνας ἀπετέλεσε ἀπειλὴν κατὰ τῶν μετόπισθεν τῆς VIII Μεραρχίας καὶ τὴν ὑπεχρέωσεν εἰς διάσπασιν τῶν δυνάμεών της καὶ διεξαγωγὴν διμετώπου ἀγῶνος. Τέλος ὑπῆρξε τὸ ὁρμητήριον διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν συμμοριακῶν δυνάμεων εἰς Σοῦλι καὶ Λάκκα Σοῦλι».*

Γενικά, με τις επιχειρήσεις αυτές στην Ήπειρο, ο «Δημοκρατικός Στρατός» κατόρθω-

σε να επεκτείνει την περιοχή του και να εισδύσει στα νώτα του στρατού, δημιουργώντας μια κατάσταση που έμελλε να παίξει σημαντικό ρόλο μέχρι το τέλος του πολέμου.

Κύμα επιθέσεων

Η επιχείρηση αυτή συνοδευόταν με ένα κύμα επιθέσεων εναντίον κατοικημένων τόπων. Η Έδεσσα ιδίως τρεις φορές υπήρξε στόχος των ανταρτών. Στις 19 και 27 Οκτωβρίου, καθώς και στις 14 Νοεμβρίου. Και τις τρεις φορές οι αντάρτες έφτασαν μαχόμενοι ώς το κέντρο της πόλης. Το δημοτικό συμβούλιο στις 28 Οκτωβρίου διαμαρτυρήθηκε προς την κυβέρνηση και ο διοικητής της ταξιαρχίας που υπερασπιζόταν την πόλη αντικαταστάθηκε, για να παραπεμφθεί στο Ανώτατο Συμβούλιο με το ερώτημα της αποτάξεως. Η Καστοριά επίσης, το Αμύνταιο, η Κοζάνη, δέχτηκαν ισχυρές επιθέσεις. Παρά την ανησυχία όμως που προκάλεσε εκείνη η θύελλα, οι αντάρτες δεν μπόρεσαν να ελέγξουν το υψίπεδο της Κοζάνης στην έκταση που προέβλεπε το «Σχέδιο Σ».

Στη Ρούμελη επίσης η δύναμη των ανταρτών αυξήθηκε με τη νέα κάθοδο των τμημάτων που είχαν αποσυρθεί κατά την εκστρατεία του «Τέρμινους». Την 4η Νοεμβρίου ενεργήθηκε ισχυρή επίθεση κατά της Άμφισσας, η οποία όμως απέτυχε. Ο επικεφαλής διοικητής των ανταρτών Λευτέρης Χρυσιώτης, ανάπηρος του αλβανικού πολέμου, από τους πρώτους αντάρτες της Κατοχής καί πρωτοπόρος μαζί με τον Άρη Βελουχιώτη, θεωρήθηκε, από τον αρχηγό των ανταρτών της Ρούμελης Γούσια, υπεύθυνος της αποτυχίας και εκτελέστηκε αμείλικτα. Η δράση όμως γενικά στη Ρούμελη αποτελούσε σοβαρό αντιπερισπασμό σε όλη τη διάταξη του στρατού.

Στην Πελοπόννησο

Αντιπερισπασμός αισθητός δημιουργούνταν και στην Πελοπόννησο. Απομονωμένοι οι αντάρτες του Μοριά, αποκομμένοι από τον κορμό του «Δημοκρατικού Στρατού» και τις βάσεις εφοδιασμού του, αντιμετωπίζοντας ισχυρότατες παρακρατικές δυνάμεις, κατόρθωσαν, όχι μόνο να διατηρηθούν, αλλά και να επεκτείνονται συνεχώς. Στην αρχή μερικές ομάδες κατόρθωσαν να γαντζωθούν στον Πάρνωνα και κατόπιν στον Ταΰγετο, με αρχηγούς τον Πρεκεζέ και τον Κονταλώνη. Και ο δυναμισμός που ανέπτυξαν εκφραζόταν με την είσοδό τους στη Σπάρτη, όπου απελευθέρωσαν τους κρατούμενους αριστερούς την 14η Φεβρουαρίου 1947.

Την 20ή Μαρτίου, όπως είδαμε, σκότωσαν τον κυριότερο αρχηγό των παρακρατικών δυνάμεων Κατσαρέα και ακολούθησε η σφαγή των Αριστερών στο Γύθειο και στους Μολάους. Αλλά στις 22 Απριλίου 1947 οι αντάρτες εξόντωσαν στο Χαλκό των Αγριάνων ολόκληρο λόχο χωροφυλακής και παρακρατικών. Και, χάρη στα στελέχη που απέκτησαν με την έφοδο στη Σπάρτη, επεκτάθηκαν γρήγορα στο Μαίναλο (με αρχηγούς τον Σαρηγιάννη και τον Πέρδικα), στην Κορινθία (Σταθάκης) και στην

Ηλεία-Αχαΐα (Ζαχαριάς). Στα τέλη του 1947 η δύναμή τους ανερχόταν σε 1.000 άνδρες, με γενικό αρχηγό τον Ρογκάκο. Και η έκταση του αντιπερισπασμού που επέφεραν καταφαίνεται από την ισχυρή επίθεση που ενήργησαν κατά της Αμαλιάδας την 4η Νοεμβρίου, αλλά και από την κάθοδο της 72ης Ταξιαρχίας του στρατού καθώς και άλλων μονάδων που αποσπάστηκαν από τα κύρια θέατρα του πολέμου.

Το τέλος του Ποδιά

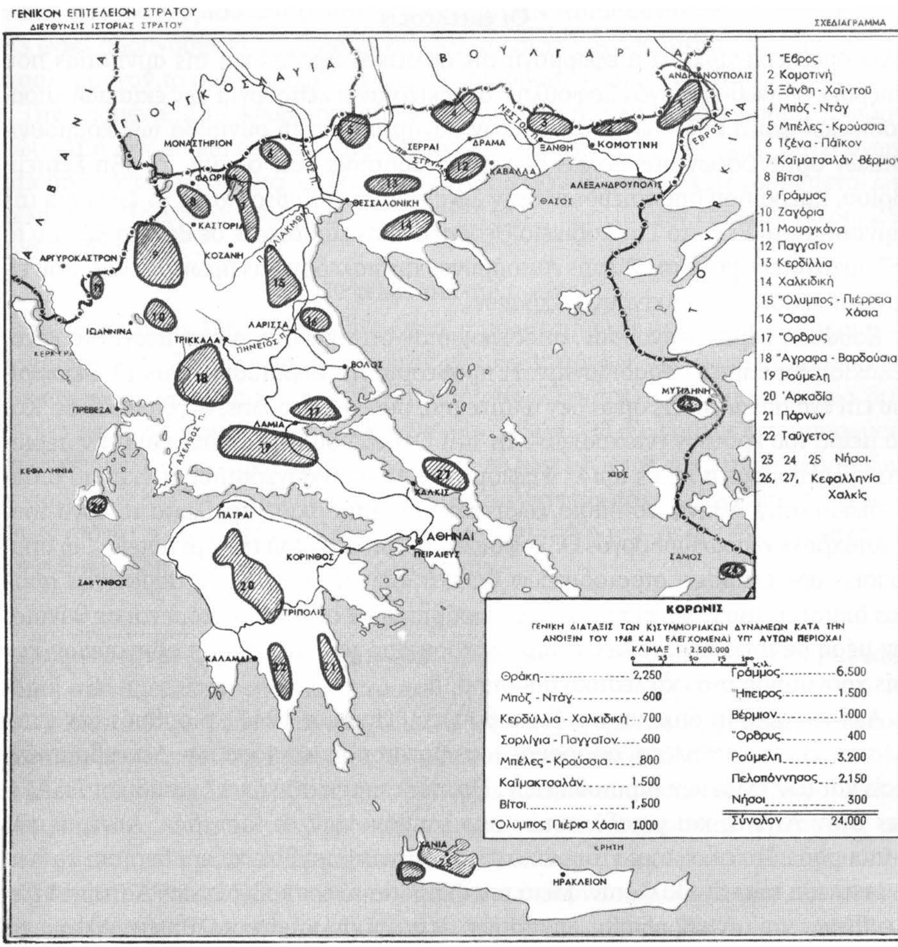
Δεν μπόρεσε όμως να προκαλέσει αξιόλογο αντιπερισπασμό το αντάρτικο της Κρήτης. Και εκεί εμφανίστηκαν μονάδες από τα μέσα του 1946, αλλά καταπολεμήθηκαν ισχυρά από τη χωροφυλακή και παρακρατικές δυνάμεις υπό τον Παύλο Γύπαρη. Στις αρχές του 1947 είχαν διαλυθεί οι περισσότερες ομάδες. Τότε εξοντώθηκε και ο αρχηγός του ΕΛΑΣ Ηρακλείου Ι. Ποδιάς. Είδαμε πως κατά την απελευθέρωση της Κρήτης (Σεπτέμβριος 1944) ο Ποδιάς είχε δεχτεί δολοφονική επίθεση μέσα στο Ηράκλειο από τον εθνικόφρονα αντάρτη Μπουτζαχή. Ο δράστης καταδικάστηκε σε θάνατο από μικτό ανταρτοδικείο και εκτελέστηκε στο νεκροταφείο της πόλης, αλλά και ο Ποδιάς έμεινε ανάπηρος από τις σφαίρες, με ολότελα άχρηστο το δεξί του χέρι. Καταδιωκόμενος τώρα από τη χωροφυλακή, ολομόναχος, προσπάθησε από τον νομό Ρεθύμνου να διαφύγει προς την περιοχή των Χανίων. Επισημάνθηκε όμως και, κυνηγημένος ασταμάτητα, ανέβηκε σε ένα δέντρο για να κρυφτεί. Προσπάθησε να αμυνθεί πυροβολώντας με το μοναδικό του χέρι, αλλά σκοτώθηκε. Το κεφάλι του το περιέφεραν στα χωριά του Ηρακλείου καρφωμένο πάνω σ' ένα κοντάρι.

Η πρωτοβουλία των επιχειρήσεων

Αλλά και στην περιοχή Χανίων οι αντάρτες δέχτηκαν πολλά πλήγματα. Και την 3η Σεπτεμβρίου 1947 ο αρχηγός τους Ι. Μπαντουράκης ή Μπαντουρόγιαννης, με 40 άνδρες του, έπεσε σε ενέδρα της χωροφυλακής στα υψώματα Μπουμπουνοκεφάλα. Αυτός και 12 άνδρες του έπεσαν νεκροί.

Στο σύνολό της όμως η κατάσταση στην Ελλάδα απέβαινε υπέρ των ανταρτών. Ο στρατός με το σχέδιο «Ερινύες» προσπάθησε να αντιδράσει και να αρπάξει την πρωτοβουλία των επιχειρήσεων για τους υπολειπόμενους μήνες του 1947. Και ο στρατηγός Βεντήρης αγωνιζόταν να διοχετεύσει όλη την επιθετικότητά του για να αντιδράσει στη δράση του αντιπάλου, να τον καθηλώσει, να δώσει καιρό στον στρατό για ανάπαυση και εκπαίδευση στα αμερικανικά όπλα, ώστε την άνοιξη του 1948 να εξαπολυθεί μεγάλη επιθετική εξόρμηση. Ο στρατηγός Ζαφειρόπουλος γράφει πάλι (στο ίδιο, σελ. 275):

> *«Ἐπιστεύετο ὅτι ἂν ἐντὸς τοῦ Ν/βρίου 1947 δὲν ἐπιτευχθοῦν συντριπτικὰ ἀποτελέσματα, οὔτε ἀνάπαυσις, οὔτε ἐκπαίδευσις ἠδύνατο νὰ λάβῃ χώραν· ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν εἰσερχομένων Ταγμάτων Ἐθνο-*

Χάρτης των δυνάμεων ανταρτών την άνοιξη του 1948, όταν άρχισε η εκκαθαριστική εκστρατεία των σχεδίων «Χαραυγή» και «Κορωνίς».

φρουρᾶς θὰ καθίστατο προβληματικὴ καὶ ἀμφίβολος. Ὁ Ν/βριος πρέπει νὰ γίνῃ ὁ τάφος τοῦ συμμοριτισμοῦ. Πρέπει οἱ μαχηταὶ νὰ ἰδοῦν καρποὺς καὶ οἱ καρποὶ εἶναι πτώματα συμμοριτῶν καὶ αἰχμάλωτοι».

Δεν έγινε όμως ο Νοέμβριος «ο τάφος του συμμοριτισμού». Ο πόλεμος συνεχίστηκε με επιθετική υπεροχή των ανταρτών. Αλλά και το μαχόμενο κράτος σκλήρυνε την αντίδρασή του.

Οι εκτελέσεις

Ενώ όμως είχε αρχίσει η εφαρμογή της πολιτικής ύφεσης και της αμνηστίας που επέβαλε ο πρωθυπουργός Σοφούλης, συνεχιζόταν η λειτουργία των έκτακτων στρατοδικείων και η πάλη των αστυνομικών δυνάμεων για τη συντριβή των κομμουνιστικών οργανώσεων στις πόλεις δεν είχε σταματήσει ούτε στιγμή. Τη 15η Σεπτεμβρίου, ημέρα που δημοσιευόταν στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* το ψήφισμα της αμνηστίας, το Έκτακτο Στρατοδικείο Θεσσαλονίκης καταδίκαζε σε θάνατο 52 από τα 67 δικαζόμενα μέλη της Στενής Αυτοάμυνας της μακεδονικής πρωτεύουσας, που είχαν επικεφαλής τον Ακίνδυνο Αλβανό.

Καθώς οι μέρες περνούσαν, αποδεικνυόταν ότι η αμνηστία είχε πέσει στο κενό. Ελάχιστοι αντάρτες παραδίδονταν. Η προθεσμία της παρατάθηκε στις 13 Οκτωβρίου επί ένα μήνα, κανείς όμως δεν ήλπιζε πια, ούτε ο Σοφούλης, ότι θα απέδιδε. Και τα μέτρα του κράτους ενισχύονταν. Τη 14η Οκτωβρίου επεκτάθηκε και στην περιοχή πρωτεύουσας η ισχύς του Γ΄ Ψηφίσματος. Αμέσως συγκροτήθηκε έκτακτο στρατοδικείο στην Αθήνα, το οποίο χωρίς χρονοτριβή άρχισε αμείλικτα το έργο του. Ταυτόχρονα ο πρωθυπουργός Θ. Σοφούλης δήλωνε: «Παρά την αμνηστείαν, αι αποφάσεις των εκτάκτων στρατοδικείων θα εκτελούνται ανεκκλήτως, συμφώνως προς τας διατάξεις του Γ΄ Ψηφίσματος». Αυτό σήμαινε ότι οι καταδικαζόμενοι σε θάνατο, αν μέσα σε τρεις ημέρες δεν έπαιρναν χάρη από τον βασιλιά, θα οδηγούνταν χωρίς χρονοτριβή στο εκτελεστικό απόσπασμα.

Αμέσως μετά τη δήλωση του Στρασβούργου (Ιούνιος 1947), ο ρυθμός των εκτελέσεων επιταχύνθηκε και αφορούσε τους θανατοποινίτες τόσο των Δεκεμβριανών, όσο και των έκτακτων στρατοδικείων. Πρώτοι τουφεκίστηκαν 17 κατάδικοι ΕΛΑΣίτες στην Αίγινα, και μεταξύ αυτών περιλαμβάνονταν οι Μονέδας, Αυγέρης και Μπουρδής. Για τη σωτηρία τους είχε γίνει διεθνής θόρυβος και επί δυόμισι χρόνια η εκτέλεσή τους αναβαλλόταν. Μετά τον σχηματισμό της κυβέρνησης Λαϊκών-Φιλελευθέρων και την κήρυξη της αμνηστίας, οι τουφεκισμοί ανασTάλθηκαν. Αλλά, ενώ ο κατευνασμός έσβηνε άδοξα στη σκιά, αναζωπυρώθηκε η δραστηριότητα των εκτελεστικών αποσπασμάτων.

Την αυγή της 17ης Οκτωβρίου, πίσω από το Επταπύργιο, εκτελέστηκαν 10 από τους 52 θανατοποινίτες της Στενής Αυτοάμυνας Θεσσαλονίκης. Μεταξύ τους και ο Ακίνδυνος Αλβανός. Την 20ή Οκτωβρίου τουφεκίζονταν 20 κατάδικοι στη Δράμα, τις Σέρρες και την Ξάνθη και άλλοι 13 της Στενής Αυτοάμυνας Θεσσαλονίκης. Την ημέρα εκείνη οι αντάρτες ενεργούσαν ισχυρή επίθεση κατά του Μόλου της Λαμίας, σκοτώνοντας έναν υπομοίραρχο, 1 χωροφύλακα και 14 ΜΑΥ. Ταυτόχρονα η μάχη του Μετσόβου έμπαινε ορμητικά στο αποκορύφωμά της. Η Ελλάδα βάδιζε τον δρόμο της τραγωδίας της.

Την 22α Οκτωβρίου εκτελέστηκαν 13 ακόμη της Αυτοάμυνας Θεσσαλονίκης. Λίγες ώρες προηγούμενα οι αντάρτες εισέβαλλαν στην Έδεσσα, μέσα στην καταιγίδα, καταλάμβαναν το στρατιωτικό νοσοκομείο και άρπαζαν όλο τον εξοπλισμό του.

Την επομένη, 23 Οκτωβρίου, οδηγούνταν στο εκτελεστικό απόσπασμα 7 στρατιώτες στη Δράμα και οι υπόλοιποι 24 της Αυτοάμυνας Θεσσαλονίκης. Συγχρόνως καταδικάζονταν σε θάνατο από το Κακουργιοδικείο Αθηνών 17 κατηγορούμενοι ως μέλη της ΟΠΛΑ Νέων Σφαγείων. Αλλά στο Χαβάρι των Πατρών έπεφταν νεκροί 28 άνδρες των ΜΑΥ.

Το τέλος της αμνηστίας

Τα μεσάνυχτα της 15ης Νοεμβρίου έληγε η προθεσμία της αμνηστίας και μετά την παράτασή της. Ο απολογισμός της ήταν πενιχρός: μόνο 1.142 ένοπλοι παρουσιάστηκαν στο δίμηνο διάστημα, από τους οποίους ελάχιστοι ανήκαν στις μάχιμες δυνάμεις των ανταρτών. Τώρα πια και αν ακόμη ήθελε ο Θ. Σοφούλης δεν μπορούσε να συνεχίσει την πολιτική του κατευνασμού. Άλλωστε ο ίδιος, μετά τη διάψευση των προσδοκιών του, μεταπήδησε απότομα στις επάλξεις της μαχητικής αδιαλλαξίας και, όπως γράφει ο στρατηγός Δ. Ζαφειρόπουλος (στο έργο του, σελ. 278), «μετεβλήθη εις ενθουσιώδη και αφοσιωμένον αλπινιστήν».

Τα μέτρα επιείκιας

Ας σημειώσουμε ότι μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας ψηφίστηκαν οι εξής βασικοί νόμοι που απέβλεπαν στον κατευνασμό:

• Ο νόμος 119 της 14ης Φεβρουαρίου 1945 επί κυβερνήσεως Πλαστήρα, σε εφαρμογή της συμφωνίας της Βάρκιζας. Με αυτόν αμνηστεύονταν όλα τα μετά την 3η Δεκεμβρίου 1944 πολιτικά αδικήματα, όχι όμως τα πριν από αυτήν την ημερομηνία. Εξαιρούνταν επίσης τα συναφή κατά της ζωής και της περιουσίας αδικήματα, τα οποία δεν ήταν απαραίτητα αναγκαία για την επιτυχία του πολιτικού αδικήματος.

• Ο νόμος 525 της 25ης Αυγούστου 1945 επί κυβερνήσεως Βούλγαρη. Με αυτόν αμνηστεύονταν και τα πλημμελήματα από την 3η Δεκεμβρίου 1944.

• Ο νόμος 753 της 21ης Δεκεμβρίου 1945 «περί αποσυμφορήσεως των φυλακών» επί κυβερνήσεως του Δημοκρατικού Κέντρου. Με αυτόν αμνηστεύτηκαν και οι ηθικοί αυτουργοί των ανθρωποκτονιών, εκτός των φυσικών αυτουργών.

• Το διάταγμα της 25ης Φεβρουαρίου 1947 επί κυβερνήσεως Μαξίμου «περί αμνηστεύσεως ωρισμένων πράξεων». Με αυτό αμνηστεύτηκαν πολλά βαριά αδικήματα, ακόμα και προδοσίας, εφόσον οι ανήκοντες σε ένοπλες ομάδες θα παραδίδονταν μέχρι ορισμένης προθεσμίας.

• Τέλος το ψήφισμα 11ης Σεπτεμβρίου 1947 περί αμνηστίας, επί κυβερνήσεως Σοφούλη.

Αυτή η αλυσίδα των «μέτρων επιεικίας» δεν στάθηκε ικανή να αποτρέψει την κα-

ταστροφή της πολεμικής τριετίας 1946-1949. Τουναντίον, η ένταση δυνάμωνε, η αλληλλοσφαγή απλωνόταν, με κύκλους ολοένα πλατύτερους, σαν αρχαία τραγωδία.

Οι απεργίες

Η σκλήρυνση και από τις δυο μεριές γινόταν ολοένα τραχύτερη. Μέσα στο κύμα των ανταρτικών επιθέσεων τα έκτακτα στρατοδικεία και τα εκτελεστικά αποσπάσματα λειτουργούσαν πυρετωδώς. Και την 8η Δεκεμβρίου θεσπιζόταν ψήφισμα που απαγόρευε τις απεργίες. Οι παραβάτες παραπέμπονταν στα έκτακτα στρατοδικεία και οι ποινές ήταν συντριπτικές: οι απλοί συστασιώτες τιμωρούνταν με φυλάκιση τουλάχιστον 6 μηνών και σε βαριές περιπτώσεις με ισόβια δεσμά. Αν κατά την απεργία γίνονταν φθορές ή βλάβες ξένης ιδιοκτησίας, αδικήματα κατά της ζωής ή σωματικής ακεραιότητας, απείθεια στις Αρχές και απόπειρα να παρεμποδιστούν όσοι ήθελαν να εργαστούν, οι αρχηγοί ή οδηγοί τιμωρούνταν, επιπλέον από τις ποινές για αυτή καθαυτή την απεργία, με ισόβια δεσμά ή και με θάνατο.

Το δρακόντειο ψήφισμα έδειχνε την απόφαση του κράτους να παλέψει με κάθε μέσο. Βρισκόταν πια μακριά το πνεύμα του κατευνασμού. Αλλά, ενώ έβαινε το 1947 προς το τέλος του, ο Ζαχαριάδης, μολονότι απείχε πολύ η κατάσταση από το να υλοποιηθούν όλες οι προοπτικές του, έβλεπε πως, παρά την ισχυρή αντίδραση του κράτους, ο πόλεμος έκλινε την πλάστιγγα περισσότερο προς το μέρος του παρά προς το μέρος της κυβέρνησης. Και, όπως ήταν φύσει αισιόδοξος, φαινόταν ικανοποιημένος. Πόσο θα χλεύαζε τους μικρόψυχους συνεργάτες του ή φίλους του των δυτικών κομμουνιστικών κομμάτων!

Ένα μόνο παρέβλεπε ο Ζαχαριάδης: την ογκούμενη απειλή του αμερικανικού γίγαντα. Οι αντάρτες είχαν αρχίσει να αντιμετωπίζουν στα πεδία των μαχών τα πρώτα αμερικανικά όπλα. Την 20ή Οκτωβρίου έφτασαν τρία μεγάλα φορτία με πυροβόλα. Τη 10η Νοεμβρίου στρατιωτικά εφόδια 5.000 τόνων βρίσκονταν εν πλω από την Αμερική προς τον Πειραιά. Οι κρουνοί του τιτανικού οπλοστασίου είχαν πλέον ανοίξει. Αργά αλλά με ασφάλεια πλησίαζε η ώρα της μεγάλης αλλαγής, τότε που η ποσότητα θα μετατρεπόταν σε ποιότητα.

Αλλά ο αρχηγός του ΚΚΕ είχε την πεποίθηση πως σύντομα η βοήθεια των ανταρτών από τα ανατολικά κράτη θα αντιστάθμιζε την αμερικανική βοήθεια προς τον στρατό. Έτσι άλλωστε θα μπορούσε η Σοβιετική Ένωση να αντιμετωπίσει το επικίνδυνο Δόγμα Τρούμαν. Με μια προϋπόθεση: να υπάρχει Κυβέρνηση των Βουνών που να αναγνωριστεί από τους Ανατολικούς.

Η «Κομινφόρμ»

Είχαν όμως περάσει 6 περίπου μήνες από τη δήλωση του Στρασβούργου. Τι είχε απογίνει η ανακήρυξη κυβέρνησης;

Απλούστατα, ο Ζαχαριάδης όλο αυτό το διάστημα δεν είχε αποσπάσει υποσχέσεις της Σοβ. Ένωσης και των άλλων μελών του Ανατολικού Συνασπισμού ότι θα προέβαιναν στην αναγνώρισή της. Ούτε της Γιουγκοσλαβίας.

Αυτό φαίνεται καταρχήν παράδοξο. Ο Ψυχρός Πόλεμος αναπτυσσόταν με μεγάλα βήματα. Και την 6η Οκτωβρίου στο Βελιγράδι αναγεννιόταν ένας οργανισμός που θύμιζε την Γ' Διεθνή (Κομιντέρν) η οποία είχε διαλυθεί το 1943 κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: ιδρυόταν «Γραφείο Πληροφοριών» των κομμουνιστικών κομμάτων των 9 κρατών του Ανατολικού Συνασπισμού (Σοβ. Ένωσης, Πολωνίας, Αν. Γερμανίας, Ουγγαρίας, Τσεχοσλοβακίας, Ρουμανίας, Γιουγκοσλαβίας, Βουλγαρίας, Αλβανίας). Ο οργανισμός αυτός επονομάστηκε από τους Δυτικούς «Κομινφόρμ» και φαινόταν σαν συντονιστικό όργανο των κομμάτων αυτών. Τέτοιες όμως πραγματικότητες θα έπρεπε να έκαναν τους Ανατολικούς να προσφέρουν αποφασιστική υποστήριξη στο ΚΚΕ, δηλαδή στον «Δημοκρατικό Στρατό». Γιατί δεν προέβαιναν στην αναγνώριση της Κυβέρνησης των Βουνών;

Η εξήγηση σήμερα δεν είναι δύσκολη. Ο Στάλιν, παρά τον Ψυχρό Πόλεμο, ήταν αποφασισμένος να μη διακινδυνέψει θερμό πόλεμο με την Αμερική, κυρίως λόγω δυσμενούς συσχετισμού των δυνάμεων. Και δεν άξιζε τον κόπο χάρη του ΚΚΕ και της Ελλάδας να φτάσει σ' αυτό το σημείο.

Όσο αφορά την «Κομινφόρμ», δεν είχε ιδρυθεί για να συντονίζει τη δράση των κομμουνιστικών κομμάτων χάρη του Ψυχρού Πολέμου, αλλά για να πειθαναγκάσει τον Τίτο, του οποίου ο Στάλιν διέβλεπε ήδη τις προθέσεις ανταρσίας, να σφιχτοδεθεί μέσα στο σύνολο του Ανατολικού Συνασπισμού.

Ο Ζαχαριάδης δεν ήταν πληροφορημένος για τη διαμάχη Βελιγραδίου-Μόσχας. Δεν συλλάμβανε τις κινήσεις της παγκόσμιας πολιτικής. Καί αγανακτούσε για τη στάση των Ανατολικών. Έως ότου με τη μαχητική του ιδιοσυγκρασία αποφάσισε να εκβιάσει την κατάσταση: θα προχωρούσε στην ανακήρυξη κυβέρνησης, θα την εγκαθιστούσε μέσα σε μια πόλη που θα καταλάμβανε, η οποία θα γινόταν η πρωτεύουσα του κράτους των βουνών, και τότε ήλπιζε ότι θα ακολουθούσε η αναγνώριση. Η πρωτεύουσα αυτή θα ήταν η Κόνιτσα.

Ο Μάρκος Βαφειάδης αργότερα –Νοέμβριος του 1948–, όταν ήρθε σε σύγκρουση με τον Ζαχαριάδη, απολογούμενος είπε:

> *«Ἡ δημιουργία τῆς Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης: Αὐτὴ ἦταν πρόωρη. Ὅταν μπῆκε τὸ πρόβλημα σὲ συζήτηση στὸ Πολιτικὸ Γραφεῖο εἶπα ὅτι κάπως βιαζόμαστε. Ρώτησα ἂν ὑπάρχουν πιθανότητες ἀναγνώρισης καὶ πρότεινα νὰ διορισθῆ πρόεδρός της ὁ Ἰωαννίδης. Ἦταν μερικὲς μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν μάχη τῆς Κόνιτσας. Ὁ Ζαχαριάδης εἶπε ὅτι θὰ πάρουμε τὴν Κόνιτσα, θὰ φτιάξουμε τὴν Κυβέρνηση καὶ πιθανὸν ν' ἀναγνωριστοῦμε».*

Η Κυβέρνηση των Βουνών

Πάντως ο Ζαχαριάδης είχε αποκρυσταλλώσει τις αποφάσεις του. Και την παραμονή των Χριστουγέννων, 24 Δεκεμβρίου 1947, ο ραδιοφωνικός σταθμός του «Δημοκρατικού Στρατού» εξέπεμπε το μεγάλο μήνυμα:

«Τὸ πραχτορεῖο Ἐλεύθερης Ἑλλάδας ἀνεκοίνωσε πὼς χθὲς 23/12/47 σχηματίσθηκε στὴν περιοχὴ τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας ἡ πρώτη Προσωρινὴ Δημοκρατικὴ Κυβέρνηση τῆς Ἐλεύθερης Ἑλλάδας. Ἡ σύνθεσή της εἶναι ἡ παρακάτω:

Πρωθυπουργὸς - ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν: Στρατηγὸς ΜΑΡΚΟΣ.
Ἀντιπρόεδρος - ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν: ΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ.
Ὑπουργὸς Ἐθν. Οἰκονομίας: Λ. ΣΤΡΙΓΚΟΣ.
Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης: ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΗΣ.
Ὑπουργὸς Πρόνοιας: ΠΕΤΡΟΣ ΚΟΚΚΑΛΗΣ.
Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν: ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΠΑΡΤΖΙΩΤΑΣ.
Ὑπουργὸς Γεωργίας: Δ. ΒΛΑΝΤΑΣ.
Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν: ΠΕΤΡΟΣ ΡΟΥΣΟΣ

ΙΔΡΥΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

»Ἔχοντας ὑπόψη.

»α. Τὶς καταστατικὲς διατάξεις τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου τοῦ Δ.Σ.Ε. τῆς 10/8/47 καὶ β. τὶς ἀνάγκες ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν ἐκμηδένιση τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν οὐσιαστικὴ ἀνυπαρξία ἑλληνικῆς ἐθνικῆς κυβέρνησης καθὼς καὶ τὶς πολεμικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ ΔΣΕ, ποὺ ζητοῦν τὸν σχηματισμὸ μιᾶς κεντρικῆς δημοκρατικῆς κυβέρνησης στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, σχηματίζουμε τὴν πρώτη Προσωρινὴ Δημοκρατικὴ Κυβέρνηση τῆς Ἑλλάδας μὲ τὰ ὑπογραφόμενα μέλη.

ΣΚΟΠΟΙ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

»Κύριος καὶ πρώτιστος σκοπὸς τῆς κυβέρνησης εἶναι:

»α. Νὰ συνεχίσει μ' ἔνταση καὶ μ' ὅλες τὶς δυνάμεις τοῦ λαοῦ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς ξένους ἰμπεριαλιστές, γιὰ ἀποκατάσταση τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ γιὰ τὴν κατοχύρωση τῶν δημοκρατικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὴ νίκη τῆς δημοκρατίας.

»β. Νὰ κυβερνήσουμε τὴ χώρα πάνω σὲ λαϊκὲς δημοκρατικὲς βάσεις καὶ νὰ καταβάλουμε τὶς ἀπαραίτητες προσπάθειες γιὰ τὴν ἑδραίωση τῶν θεσμῶν τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας, τῶν Λαϊκῶν Συμβουλίων, τῆς Λαϊκῆς Δικαιοσύνης, τῆς ἀγροτικῆς μεταρρύθμισης καὶ Λαϊκῆς Παιδείας καθὼς

καὶ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἄμεσων ἀναγκῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὶς ἐλεύθερες καὶ τὶς ἀπελευθερούμενες περιοχές.

»γ. Ἐπιθυμία μας εἶναι νὰ πραγματοποιήσουμε τὴ συμφιλίωση καὶ τὴν ἑνότητα τοῦ λαοῦ μας μὲ βάση τὶς προϋποθέσεις τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν του.

»δ. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀποκαταστήσουμε φιλικὲς σχέσεις μ' ὅλους τοὺς δημοκρατικοὺς λαοὺς καὶ τὶς κυβερνήσεις τους. Νὰ πραγματοποιήσουμε τὴν ἔκδοση νόμων καὶ διαταγμάτων ποὺ θὰ ἰσχύουν ἀμέσως μετὰ τὴ δημοσίευσή τους, στὸ ἐπίσημο ὄργανο τῆς Προσωρινῆς Δημοκρατικῆς Κυβέρνησης, ἐχτὸς ἂν στὸ νόμο ἢ τὸ διάταγμα ὁρίζεται ρητὰ ἄλλος τρόπος ἰσχύος του...»

Η απήχηση

Η αναγγελία για την Κυβέρνηση των Βουνών ήχησε σαν πύραυλος σε όλη την Ελλάδα. Η ηγεσία του κράτους αιφνιδιάστηκε, γιατί είχε συνηθίσει επί 6 μήνες στη μη ανακήρυξη. Αλλά, πριν προφτάσει να συνέλθει από τη μεγάλη είδηση, ένιωσε νέο αιφνιδιασμό: λίγες ώρες μόλις μετά την εκπομπή του ραδιοσταθμού των ανταρτών, ο «Δημοκρατικός Στρατός» με δύναμη δύο ταξιαρχιών επιτίθονταν κατά της Κόνιτσας. Και για πρώτη φορά στον πόλεμο αυτό οι αντάρτες χρησιμοποιούσαν πυροβολικό. Ήταν φανερό: μαζί με την ανακήρυξη της κυβέρνησής του, ο Ζαχαριάδης επιδίωκε να της προσφέρει και πρωτεύουσα.

Ζαλισμένες ηγεσία και κοινή γνώμη στην πρωτεύουσα, με ανάμικτα αισθήματα παρακολουθούσαν τις απροσδόκητες εξελίξεις. Αριστεροί και Δεξιοί πίστευαν ότι η αναγνώριση επίκειται. Και φυσικά οι κομμουνιστές ήταν ενθουσιασμένοι. Αλλά και μερικοί συνεργαζόμενοι είδαν ευνοϊκά το γεγονός. Ο Νεόκοσμος Γρηγοριάδης είπε επιγραμματικά για την Κυβέρνηση των Βουνών: «Άστρο λαμπρό τούς οδηγεί» (ήταν παραμονή Χριστουγέννων και η Σοβιετική Ένωση έχει, όπως είναι γνωστό, για σύμβολό της το άστρο).

Εντύπωση όμως έκανε σε όλους η σύνθεση της κυβέρνησης: ούτε ένας μη κομμουνιστής. Όλοι οι υπουργοί ήταν γνωστά στελέχη του ΚΚΕ. Καμιά διεύρυνση δημοκρατική, όπως συνέβαινε με την ΠΕΕΑ της Κατοχής. Φαινόταν ότι ο Ζαχαριάδης τα έπαιζε πια όλα για όλα και αποκάλυπτε την ταξική χροιά του πολέμου. Αλλά και η δική του απουσία από το κυβερνητικό σχήμα ερμηνευόταν κατά τον ίδιο τρόπο: στις κυβερνήσεις των ανατολικών κρατών, οι αρχηγοί των κομμουνιστικών κομμάτων που ήταν οι πραγματικοί κυβερνήτες δεν παίρνουν μέρος. Αρκούνται στην παρασκηνιακή εξουσία.

Γιατί ο Ζαχαριάδης παρουσίαζε τόσο στενού χαρακτήρα ταξική κυβέρνηση; Ίσως

είχε πειστεί πως έτσι ή αλλιώς δεν μπορούσε πια να ελπίζει σε συμμετοχή των συμμαχικών κομμάτων στον πόλεμο, και προσπαθούσε να ενθουσιάσει, να γαλβανίσει τους πραγματικούς κομμουνιστές, στους οποίους και μόνο θα στηριζόταν στο εξής. Ίσως υπολόγιζε πως, με τέτοια γνήσια κομματική σύνθεση, θα αποκτούσε ισχυρότερη ελκτική δύναμη για τους Ανατολικούς. Πάντως κανείς δεν υποπτευόταν τότε ότι η κυβέρνηση εκείνη του Βουνού ήταν επιταγή χωρίς αντίκρισμα.

Εκτός νόμου

Το κράτος όμως αντέδρασε αποφασιστικά. Την 27η Δεκεμβρίου ψηφιζόταν αναγκαστικός νόμος τιτλοφορούμενος «περί μέτρων ασφαλείας του κράτους και του κοινωνικού καθεστώτος». Επρόκειτο για ένα νέο «Ιδιώνυμο», σαν το νομοθέτημα που είχε επιβάλει το 1930 ο Ελευθέριος Βενιζέλος, αλλά με πολύ αυστηρότερες διατάξεις. Με τον νόμο αυτό, το ΚΚΕ, το ΕΑΜ και η Εθνική Αλληλεγγύη ετίθεντο εκτός νόμου και διαλύονταν. Ο κομμουνισμός θεωρούνταν κολάσιμο αδίκημα. Οι προπαγανδίζοντες εγγράφως ή προφορικά τις κομμουνιστικές ιδέες τιμωρούνταν με ποινές από απλή φυλάκιση ώς θάνατο. Και θα ξεκαθαρίζονταν όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι, για να απολυθούν όλοι όσοι δεν ενέπνεαν ιδεολογικά εμπιστοσύνη, άσχετα αν αναμίχθηκαν ή όχι σε παράνομη δράση.

Τα μέτρα αυτά εφαρμόστηκαν αμέσως, ενώ συλλαμβάνονταν αθρόα και στέλνονταν στην Ικαρία χιλιάδες επισημασμένοι Αριστεροί. Πολλοί από αυτούς ήταν από τους εξόριστους του Ζέρβα, που μόλις είχαν απολυθεί. Συγχρόνως παυόταν –και το προσωπικό της συλλαμβανόταν– η τελευταία εφημερίδα του ΚΚΕ *Ρίζος της Δευτέρας*. Απέμενε όμως η *Μάχη* της ΕΛΔ, η οποία επρόκειτο να συνεχίσει την έκδοσή της με θαρραλέα αρθρογραφία και ειδησεογραφία του Ηλία Τσιριμώκου και του διευθυντή σύνταξης Ιωάννη Τσιριμώκου (Γιάννη Μαρή).

Η μάχη της Κόνιτσας

Αλλά στο μεταξύ η κρίσιμη μάχη της Κόνιτσας μαινόταν. Γιατί διάλεξε ο Ζαχαριάδης αυτή την κωμόπολη ως στόχο του; Σύμφωνα με τα γεωγραφικά δεδομένα, τέσσερα αστικά κέντρα προσφέρονταν να καταστούν έδρα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης, δηλαδή ως πρωτεύουσα του «κράτους των ανταρτών»: η Φλώρινα, η Κόνιτσα, η Καστοριά και η Έδεσσα. Η τελευταία μάλιστα από καιρό δεχόταν συνεχείς ανταρτικές επιθέσεις, γιατί, αν καταλαμβανόταν η λοφώδης και ορεινή ενδοχώρα της, θα μπορούσε εύκολα να διατηρηθεί σταθερά, λόγω των αμυντικών πλεονεκτημάτων που διέθετε για κάθε επιθετική πίεση από την κατεύθυνση της Θεσσαλονίκης. Τελικά όμως προκρίθηκε η Κόνιτσα, γιατί προσφερόταν περισσότερο για άμυνα.

Προηγήθηκαν καλοσχεδιασμένες κινήσεις των ανταρτών στη Δυτική Ήπειρο, οι

οποίες παραπλάνησαν τη διοίκηση της VIII Μεραρχίας και της τοπικής 75ης Ταξιαρχίας του στρατού, που αιφνιδιάστηκαν. Δεν υπολόγιζαν σε άμεση επίθεση κατευθείαν κατά της Κόνιτσας, και τις παραμονές των Χριστουγέννων χορηγήθηκαν αθρόα άδειες σε αξιωματικούς και οπλίτες της φρουράς της κωμόπολης.

Αλλά αρκετές ημέρες προηγούμενα η VIII Μεραρχία ζητούσε από τη Ι Στρατιά απεγνωσμένα ενισχύσεις, γιατί είχε επισημάνει σοβαρές εχθρικές συγκεντρώσεις. Καί μεταξύ των δύο διοικήσεων ανταλλάχτηκαν γραφικές αιτήσεις και διαταγές.

Τη 18η Δεκεμβρίου 1947 η VIII Μεραρχία, με την αναφορά της υπ' αριθμ. 1063 τόνιζε:

> *«Περιοχὴν Μουργκάνας ἀγὼν λαμβάνει κανονικὴν μορφὴν πολέμου. Ἐκεῖ ἀμύνονται πεισμόνως πλέον 1.200 συμμορῖται ἐφοδιαζόμενοι ἀφθόνως διὰ πυρομαχικῶν ἐξ Ἀλβανίας. Ἡ Μεραρχία χειμῶνα ἀντιμετωπίζει τὸν ὄγκον τῶν συμμοριακῶν δυνάμεων Γράμμου καὶ Ἄνω Ἀώου ποταμ. καὶ κατὰ συνέπειαν τμήματά της δοκιμασθήσονται σκληρώτατα κυρίως λόγῳ δριμυτάτου κλίματος... Ἡ Μεραρχία διεξάγουσα συνεχῶς ἀπὸ 19ης Ὀκτωβρίου μέχρι σήμερον ἀγῶνας δὲν ἔχει ἀπεριορίστους δυνατότητας... Παρίσταται ἀνάγκη Μεραρχία ἐνισχυθῇ ἐπειγόντως διὰ μιᾶς Ταξιαρχίας.*
>
> *»...Ἐπὶ πλέον παραμονὴ ἀνδρῶν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐν ὑπαίθρῳ λίαν ἐπικίνδυνος. Ἤρξαντο παρουσιαζόμενα κρυοπαγήματα...»*

Αλλά ο διοικητής της Ι Στρατιάς Κ. Βεντήρης απαντούσε με την υπ' αριθμ. 47/1466/ 18.12.47 διαταγή του:

> *«Οἱ 1.200 συμμορῖται Μουργκάνας δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ γίνωνται αἰτία προβλημάτων καὶ νὰ ζητῶνται ἐπικουρίαι... Ἀπὸ Ἰουλίου-Αὐγούστου VIII Μεραρχία ἐνισχύθη ὅσον καμμία ἄλλη διὰ τριῶν Στρατηγείων Ταξιαρχιῶν καὶ ἐν συνόλῳ διὰ 14 Ταγμάτων. Δὲν βλέπομεν ἐξ ἄλλου οὔτε Φουσᾶτα Μπραΐμ οὔτε φάλαγγας μηχανοκινήτους καὶ ἐναερίους... Τηλεφωνικὴ ἀναφορὰ ξένη πρὸς ἰδιοσυγκρασίαν καὶ προσωπικότητά σας... Λάβετε ὅλα σας μέτρα περιποιήσεως ἀνδρῶν, διότι ἐνῷ ὑπὸ ἰδίας συνθήκας καὶ ἐξ ἴσου τραχέα κλίματα εὑρίσκονται λοιπαὶ Μεραρχίαι, μόνον τομέα σας παρουσιάζονται 10 κρυοπαγήματα... Ποῦ θέλετε νὰ σᾶς εὕρωμεν Εὐέλπιδας;»*

Η επίθεση

Υπό αυτές τις συνθήκες εξαπολύθηκε η αιφνιδιαστική επίθεση των ανταρτών, που τη διεξήγαγαν: η 32η Ταξιαρχία (Σοφιανού), η 16η Ταξιαρχία (Παλαιολόγου) και δύο πυροβολαρχίες ορειβατικού πυροβολικού. Επιπλέον, ένα ανεξάρτητο τάγμα πεζικού. Τη γενική αρχηγία είχε ο Σοφιανός, με σταθμό διοίκησης στο χωριό Εξοχή.

Για την έμμεση όμως κάλυψη της επιχείρησης διετίθεντο 4 ακόμη Ταξιαρχίες ανταρτών: η 38η στα Α. Ζαγόρια, η Ταξιαρχία Λευτέρη στο Πωγώνι, η 27η Ταξιαρχία (Υψηλάντη) στο ανατολικό τμήμα της Μουργκάνας και η 15η Ταξιαρχία (Χειμάρρου) στο δυτικό τμήμα της Μουργκάνας.

Τι αντιπαρατασσόταν;

Την άμυνα της πόλης είχε αναλάβει η 75η Ταξιαρχία του στρατού με διοικητή τον ταξίαρχο Κωνσταντίνο Δόβα και υποδιοικητή τον αντισυνταγματάρχη Παλλαντά. Διέθετε δύο τάγματα, τα 582 και 584, λόχο των ΜΑΥ και δύναμη χωροφυλακής. Συνολικά παρέτασσε 1.300 άνδρες. Μέσα στην Κόνιτσα, η φρουρά της –το 582 τάγμα και οι ΜΑΥ– ανερχόταν σε 400 περίπου άνδρες. Αλλά πέραν της περιοχής Κόνιτσας υπήρχαν η 76η Ταξιαρχία, η 74η Ταξιαρχία, και στο Μέτσοβο η 48η Ταξιαρχία.

Τη νύχτα της 24ης προς την 25η Δεκεμβρίου η επίθεση εξαπολύθηκε με πρώτη ενέργεια την κατάληψη της γέφυρας Μπουραζάνι –που συνέδεε την Κόνιτσα με τα Ιωάννινα– «δι' ευφυούς και τολμηρής αιφνιδιαστικής ενεργείας» όπως γράφει ο στρατηγός Δ. Ζαφειρόπουλος. Το πρωί των Χριστουγέννων ακολούθησε η επίθεση κατά της κωμόπολης. Η φρουρά της αιφνιδιάστηκε και ο διοικητής της ταξιαρχίας Κων. Δόβας, σπεύδοντας στην πρώτη γραμμή με το αυτοκίνητό του, τραυματίστηκε βαρύτατα από έκρηξη νάρκης για να μείνει ανάπηρος σε όλη του τη ζωή. Αλλά, παρά τον αιφνιδιασμό τους, τα τμήματα του 582ου Τάγματος πολέμησαν γερά στα γύρω υψώματα. Και, μολονότι εκτοπίστηκαν από μερικά, κράτησαν τα υπόλοιπα. Η μάχη κατόπιν εξελίχθηκε σε μια σκληρή αναμέτρηση των επιτιθέμενων συγκεντρωτικά ανταρτών και των ενισχύσεων του στρατού που συνέρρεαν με κάθε μέσο. Από την 28η Δεκεμβρίου αυτές οι τελευταίες άρχισαν να αποκτούν την αριθμητική υπεροχή. Και με τη βοήθεια της αεροπορίας έκαμψαν τελικά τη δύναμη των αντάρτικών δυνάμεων, οι οποίες την 4η Ιανουαρίου 1948 άρχισαν γενική σύμπτυξη με μεγάλη ταχύτητα, έως ότου διακόπηκε η επαφή τους με τον στρατό.

Τέλος της μάχης

Έτσι έληξε η επιχείρηση εκείνη με τις εξής απώλειες:

Ο στρατός είχε 7 αξιωματικούς και 97 οπλίτες νεκρούς, 22 αξιωματικούς και 334 οπλίτες τραυματίες, 2 αξιωματικούς και 51 οπλίτες αγνοούμενους. Σύνολο 513.

Οι αντάρτες είχαν 250 νεκρούς και 15 αιχμαλώτους.

Αυτή υπήρξε η πρώτη πραγματική μάχη μεταξύ των αντιπάλων. Οι επιχειρήσεις της Ηπείρου και των Γρεβενών είχαν μικρή μορφή, τακτικού πολέμου και ανταρτοπόλεμου. Αλλά τώρα ο «Δημοκρατικός Στρατός» κατέβηκε σε άμεση, εκ παρατάξεως αναμέτρηση. Και τελικά ηττήθηκε για πολλούς λόγους, βασικά όμως γιατί οι αυτοσχέδιοι ανώτεροι ηγέτες του δεν μπορούσαν να αντιπαραταχθούν με τους επαγγελ-

ματίες διοικητές του στρατού. Άλλη μια φορά ο παραγκωνισμός των στρατιωτικών στελεχών της Αριστεράς από τον Ζαχαριάδη αποδεικνυόταν καταστροφικός για την παράταξή του.

Η βασίλισσα Φρειδερίκη

Η τύχη όμως της μάχης βάρυνε σημαντικά στην πορεία του πολέμου. Για την Αριστερά υπήρξε μια οδυνηρή ανατροπή των άμεσων σχεδίων. Για το κράτος υπήρξε ένα ηθικό γαλβάνισμα που τονώθηκε ακόμη περισσότερο με τη θαρραλέα επίσκεψη στην Κόνιτσα της βασίλισσας Φρειδερίκης. Το μεσημέρι της 7ης Ιανουαρίου 1949 η Φρειδερίκη έμπαινε στην πόλη, αγνοώντας την απόφαση του διοικητή της VIII Μεραρχίας που είχε δηλώσει: «Δεν θα μεταβεί στην Κόνιτσα. Μπορεί να είναι βασίλισσα, εγώ όμως εδώ είμαι υπεύθυνος».

Ο στρατηγός Τσακαλώτος γράφει για το επεισόδιο (στο ίδιο έργο του, Β', σελ. 76):

> *«Ἡ ἀπόφασίς της ἐτηρήθη μυστικὴ καὶ ἀπὸ τὸν Γενικὸν Διοικητὴν Ἠπείρου Ρέπαν, ὁ ὁποῖος καὶ διὰ τοῦτο ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, ἣν ἀπέσυρε ἐντολῇ τῆς Βασιλίσσης, διότι τοῦ ἐξηγήθη ὁ λόγος τῆς μυστικότητος. Τὴν ἐγνώριζον ὁ Μέραρχος Ἀντωνόπουλος Μ. καὶ ὁ Ἐπιτελάρχης Λασπιᾶς μόνον. Ὁ Ἐπιτελάρχης τῆς Μεραρχίας ἀντισυν/ρχης τότε (ἤδη ἀντιστράτηγος) Λασπιᾶς Ἀθ. μοὶ ἀνέφερε (ἤμην Ὑπαρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου) τὴν ἀπόφασιν τῆς Βασιλίσσης διὰ τὴν Κόνιτσαν. Τὸν συνεβούλευσα νὰ προσπαθήσῃ νὰ Τὴν μεταπείσῃ, ἀλλὰ ἐστάθη ἀδύνατον.*
>
> *»Τὴν ἐπεσκέφθη ὅταν ἐβάλλετο ἀκόμη ἀπὸ τὸ πυροβολικὸν τῶν συμμοριτῶν καὶ σχεδὸν εὐθὺς μὲ τὴν εἴσοδον τῶν ἐνισχύσεων καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κονίτσης πρὶν ἢ ὅμως οἱ συμμορρῖται ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὰ ὑπεράνω ὑψώματα».*

Η αλήθεια είναι πως η επίσκεψη της Φρειδερίκης υπήρξε συμβολική και επέτρεψε στο κράτος να την αξιοποιήσει ηθικά και πολιτικά. Η μη κατάληψη άλλωστε της Κόνιτσας είχε απήχηση διεθνή. Αποδείκνυε, στους Αμερικανούς ιδίως, ότι η Ελλάδα ήταν βάθρο αρκετά ισχυρό, ώστε μπορούσε να πατήσει άφοβα επάνω του η αμερικανική βοήθεια. Και πράγματι σ' εκείνο το βάθρο έμελλε να σωρευθούν τα όπλα που σε συνδυασμό με τους άλλους παράγοντες θα έκλιναν αποφασιστικά την πλάστιγγα του πολέμου στα επόμενα δύο χρόνια.

Σόλων-Ζέφυρος Γρηγοριάδης
Δημοσιογράφος, συγγραφέας

Γεννήθηκε στην Καστοριά τον Φεβρουάριο του 1912. Αποφοίτησε από τη σχολή Ναυτικών Δοκίμων και ονομάστηκε σημαιοφόρος του Πολεμικού Ναυτικού το 1932. Από το 1935 άρχισε τη δημοσιογραφική του καριέρα στην εφημερίδα *Εθνος* ως αρθρογράφος, σε θέματα διεθνούς στρατηγικής, πολιτικής και οικονομίας. Διετέλεσε διευθυντής του *Ρίζου της Δευτέρας* (1946-47) και του *Ταχυδρόμου* (1950) και διευθυντής σύνταξης της *Ακροπόλεως* (1950-66). Στη διάρκεια της Κατοχής εργάστηκε στον αντιστασιακό Τύπο, ενώ διετέλεσε επίσης εθνοσύμβουλος στους Κορυσχάδες και διοικητής μοίρας του αντάρτικου Ναυτικού (ΕΛΑΝ). Υπήρξε ο πρώτος έλληνας δημοσιογράφος που καθιέρωσε τα ιστορικά αναγνώσματα στον ημερήσιο, εβδομαδιαίο και περιοδικό τύπο (δημοσίευσε πάνω από 200). Πολλά άρθρα του για τη διεθνή στρατηγική και πολιτική δημοσιεύτηκαν σε ξένες μεγάλες εφημερίδες ή αναδημοσιεύτηκαν σε επίσημες στρατιωτικές επιθεωρήσεις του εξωτερικού. Ελαβε μέρος σε πολλές αποστολές, με σημαντικότερες αυτές στην Πολωνία (1939), στην Αίγυπτο (1939), σε Φινλανδία και Γαλλία (1940), στο Βερολίνο (1953), στο Βιετνάμ (1966), στην Πράγα (1968) κ.α. Στο πλούσιο συγγραφικό του έργο συγκαταλέγονται τα εξής βιβλία: *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974*, *Συνοπτική Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης*, *Δεκέμβρης-Εμφύλιος 1944-1949*, *Οικονομική Ιστορία Ελλάδας*, *Τα Φοβερά Ντοκουμέντα*, *Επεισόδιο Κέρκυρας*. Για το δημοσιογραφικό και συγγραφικό του έργο τιμήθηκε με το βραβείο «Αθανάσιος Μπότσης». Διετέλεσε μέλος της Ενωσης Συντακτών. Πέθανε στην Αθήνα το 1994.

Ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ στις 28 Φεβρουαρίου 1945 ήταν η πρώτη πράξη του δράματος που θα ακολουθούσε. Η «μετά Βάρκιζα» εποχή θα σημάδευε την Ελλάδα για τα επόμενα χρόνια, αφού αμέσως μετά την παράδοση των όπλων άρχισε το κυνηγητό των αριστερών και ο εξοπλισμός των παρακρατικών ακροδεξιών οργανώσεων.
Η άφιξη του Νίκου Ζαχαριάδη, του «Μεγάλου Αρχηγού», έβαζε τον θεμέλιο λίθο των εξελίξεων και η τραγική αυτοκτονία του αποκηρυγμένου από το ΚΚΕ Αρη Βελουχιώτη «έδειχνε την πυγμή» του παντοδύναμου γραμματέα. Το όνειρο του Ζαχαριάδη, «η νίκη της λαϊκής δημοκρατίας στην Ελλάδα», σύντομα θα μετατρεπόταν σε εφιάλτη.
Το λάθος της μη συμμετοχής στις εκλογές του 1945 οδηγούσε πλέον στην εμφύλια σύρραξη και το Λιτόχωρο θα καταλάμβανε ιδιαίτερη θέση στη νεότερη Ιστορία.
Το κράτος της δεξιάς ανασυντασσόταν γρήγορα και η αριστερά δημιουργούσε τον Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας, οδηγώντας τη σύγκρουση στα άκρα.
Μόνο που το διεθνές περιβάλλον είχε μεταβληθεί, οι Αγγλοι εγκατέλειπαν τη χώρα και τη θέση τους έπαιρναν οι Αμερικανοί. Το δόγμα Τρούμαν έμελλε να σημαδέψει τις εξελίξεις και η μόνη που δεν τις έβλεπε, ώστε να τις αναλύσει, ήταν η ηγεσία του ΚΚΕ.
Προσανατολισμένη στον ένοπλο αγώνα, έχανε το... δάσος των εξελίξεων.

9 789609 487702